

ENTRE EL CANVI I LA CONTINUÏTAT. LES RESTAURACIONS ABSOLUTISTES DURANT LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM A CATALUNYA

Carlos Moruno Moyano

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

ENTRE EL CANVI I LA CONTINUÏTAT. LES RESTAURACIONS ABSOLUTISTES DURANT LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM A CATALUNYA

CARLOS MORUNO MOYANO

UNIVERSITAT
ROVIRA i VIRGILI

Tesi Doctoral dirigida per
Ramon Arnabat Mata
Departament d'Història i Història de l'Art
Programa de Doctorat en Estudis Humanístics
Universitat Rovira i Virgili

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
ENTRE EL CANVI I LA CONTINUÏTAT. LES RESTAURACIONS
ABSOLUTISTES DURANT LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM A CATALUNYA
Carlos Moruno Moyano

Activitats derivades de la tesi doctoral

Publicacions

MORUNO, Carlos. 2023. «La restauración de 1823 en Cataluña. El caso de los ayuntamientos». A Ramon ARNABAT (ed). *El Trienio Liberal (1820-1823): Revolución, contrarrevolución e impacto internacional*. Tarragona: Publicacions URV, Publicaciones de la Universidad de Zaragoza i Publicacions de la Universitat de València, 125-142.

ARNABAT, Ramon; MORUNO, Carlos. 2023. *El naixement de la Diputació de Tarragona i el primer liberalisme (1820-1823)*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

MORUNO, Carlos. 2021. «L'estudi del Sexenni Absolutista (1814-1820) a través d'una companyia de comerç. Una època de crisi i transformacions». *Recerques*, núm. 78: 161-179.

MORUNO, Carlos. 2020. «La sequera de 1817 a Catalunya. Abast i conseqüències socials en un context de postguerra». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 32: 97-113.

MORUNO, Carlos. 2019. «Guillem Oliver i les millores urbanístiques de Tarragona durant la Postguerra del Francès». *Kesse*, núm. 50: 19-26.

Congressos i conferències

MORUNO, Carlos. 2022. *Historia ecológica y ambiental, un ejemplo práctico. La crisis climática del Sexenio Absolutista (1814-1820)*. Universidad Pablo Olavide.

MORUNO, Carlos. 2021. «La crisis climática del Sexenio Absolutista en Cataluña (1814-1820)». *XV Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, Córdoba, Asociación de Historia Contemporánea.

MORUNO, Carlos. 2021. «Una època de canvis i continuïtats. Societat i cultura a Tarragona després de la Guerra del Francès (1814-1820)». A Maria BARGALLÓ (ed.). *Recerca en Humanitats. V jornades del Doctorand*, Tarragona: Publicacions URV, 105-116.

MORUNO, Carlos. 2020. «Les Postguerres del Francès: restauració, canvi o continuïtat?». A Teresa ABELLÓ et al. (coord). *Postguerres / Aftermaths of war*. Barcelona: UB, vol. 1, 519-531.

MORUNO, Carlos. 2018. «La gestión de la memoria y la Real Gracia de 1816 en Tarragona». *I Congreso de doctorandos Universidad Rey Juan Carlos*, Madrid, Universidad Rey Juan Carlos.

Índex

1.- Hipòtesis de treball, objectius i fonts	8
2.- La història local	9
2.1.- Noves perspectives. El gir posmodern i la nova història local	9
2.2.- La tradició local a Catalunya	11
2.3.- Problemes actuals i reptes de futur	14
2.3.1.- Quin és l'objectiu de la història local?	14
2.3.2.- El Què i el Com	18
3.- Estat de la qüestió	21
4.- La restauració de Ferran VII i el context espanyol	24
5.- La revolució demogràfica de la ciutat de Tarragona	36
5.1.- La petjada de la Guerra del Francès	36
5.2.- Els recomptes de població després de la guerra	41
5.3.- El factor clau: la immigració	45
6.- La crisi climàtica del primer terç del segle XIX	51
6.1.- La crisi climàtica de principis del segle XIX. Alguna cosa més que unes simples sequeres	51
6.2.- Els freds de 1815 i 1816	53
6.3.- Les rogatives pro pluja	54
6.4.- La sequera de 1817	57
6.5.- Mirant al cel. Les conseqüències de la sequera	61
6.6.- La fam del 1817	66
6.7.- La sequera durant els primers anys de la Dècada Ominosa	71
6.8.- Les epidèmies i la salubritat	74
6.9.- Fenòmens meteorològics extrems. Inundacions, nevades i pedregades	77
6.10.- L'excelsionalitat climàtica i meteorològica del primer terç del segle XIX	86
7.- L'urbanisme i la irrupció a la contemporaneïtat	90
7.1.- La Tarragona de principis de segle XIX	90
7.2.- La reconstrucció de la ciutat després de la guerra	91
7.3.- El camí cap a la modernitat	110
7.4.- La promoció del Port de Tarragona com a model de recuperació econòmica	118

7.5.- L'evolució de l'espai urbà durant la Dècada Ominosa.....	122
7.6.- L'articulació del territori abans de l'estat liberal.....	131
8.- Les postguerres del francès. Una època de canvis i continuïtats	139
8.1.- El procés de restauració del règim absolutista.....	139
8.2.- Els ajuntaments constitucionals i provisionals	140
8.3.- Els ajuntaments absolutistes	141
8.4.- Una restauració difícil	147
8.5.- La pressió fiscal	155
8.6.- Els comptes de propis i arbitris	166
8.7.- L'arbitri de la carn i la lliure compravenda	169
8.8.- La gestió de la memòria durant el Sexenni Absolutista	185
8.9.- Els ajuntaments i els conflictes amb les autoritats	203
9.- Societat i cultura.....	213
9.1.- Els problemes d'ordre públic.....	213
9.2.- L'educació i la necessitat de reivindicar uns valors en crisi.....	218
9.3.- Les vídues	226
9.4.- Oci i teatre durant el Sexenni Absolutista	234
10.- La repressió absolutista i la resistència vers l'absolutisme	245
10.1.- La repressió. Característiques i particularitats.....	245
10.2.- La repressió a l'àmbit local. Persecució, delacions i interessos personals	253
10.3.- Resistència	270
11.- La Dècada Ominosa. La restauració definitiva	276
11.1.- La invasió francesa	276
11.2.- La restitució dels ajuntaments absolutistes (1824-1827).....	281
11.3.- Les dificultats econòmiques i el dret de portes.....	293
11.4.- El cos de voluntaris reialistes	304
11.5.- L'aixecament dels malcontents	315
11.6.- La repressió	323
12.- Les restauracions absolutistes de Ferran VII des d'una perspectiva local. Un balanç	327
13.- Annexos.....	332
14.- Fonts documentals i bibliografia	367
14.1.- Arxius	367
14.2.- Bibliografia.....	368

Resum

Aquesta recerca planteja l'estudi de les restauracions absolutistes del Sexenni Absolutista (1814-1820) i la Dècada Ominosa (1823-1833) a Catalunya des d'una perspectiva local. Els objectius de la recerca són, per una banda, aprofundir en l'estudi d'aquests períodes de la Crisi de l'Antic Règim (1808-1833) per tal de conèixer i valorar els canvis i processos que es donaren durant el primer terç del segle XIX a Catalunya i contrastar fins a quin punt estigueren condicionats pel règim polític establert. D'altra banda, la recerca planteja quins són els usos actuals de la història local a partir d'un anàlisi comparatiu. D'aquesta manera, tot i que l'estudi es centra en la ciutat de Tarragona, també incorporem altres ciutats, principalment Girona i Barcelona. La recerca també planteja una perspectiva multidisciplinària amb la incorporació de temàtiques d'estudi i camps de recerca poc explorats per la disciplina històrica tradicional, com la història ecològica o la climatologia històrica. Paraules clau: Història local, Sexenni Absolutista, Dècada Ominosa, Catalunya, història ambiental, urbanisme, societat i cultura.

Paraules clau: Història local, Ferran VII, Catalunya.

Resumen

Esta investigación plantea el estudio de las restauraciones absolutistas del Sexenio Absolutista (1814-1820) y la Década Ominosa en Cataluña desde una perspectiva local. Los objetivos de la investigación son, por una parte, profundizar en el estudio de estos periodos de la Crisis del Antiguo Régimen con el fin de conocer y valorar los cambios y procesos que se dieron durante el primer tercio del siglo XIX en Cataluña y contrastar hasta qué punto estuvieron condicionados por el régimen político establecido. Por otro lado, la investigación plantea cuáles son los usos actuales de la historia local a partir de un análisis comparativo. Aunque el estudio se centra en la ciudad de Tarragona, también incorporamos otras ciudades, principalmente Girona y Barcelona. La investigación también plantea una perspectiva multidisciplinaria con la incorporación de temáticas de estudio y campos de investigación poco explorados por la disciplina histórica tradicional, como la historia ecológica y la climatología histórica. Palabras clave: Historia local, Sexenio Absolutista, Década Ominosa, Cataluña, historia ambiental, sociedad y cultura.

Palabras clave: Historia local, Fernando VII, Cataluña.

Abstract

This research proposes the study of the absolutist restorations of the Absolutist Sexennium (1814-1820) and the Ominous Decade (1823-1833) in Catalonia from a local perspective. The objectives of the research are, on the one hand, to deepen the study of these periods of the Crisis of the Old Regime (1808-1833) in order to know and assess the changes and processes that occurred during the first third of the nineteenth century in Catalonia and to contrast to what extent they were conditioned by the established political regime. In this way, although the study focuses on the city of Tarragona, we also incorporated other cities, mainly Girona and Barcelona. The research also raises a multidisciplinary perspective with the incorporation of study topics and research fields little explored by the traditional historical discipline, such as environmental history and historical climatology.

Keywords: Local history, Ferdinand VII of Spain, Catalonia.

1.- Hipòtesis de treball, objectius i fonts

La hipòtesi principal d'aquesta investigació és establir elements de continuïtat que permetin analitzar el període de la crisi de l'Antic Règim (1808-1833) a Catalunya en el seu conjunt, aprofundint en l'estudi d'ambdues restauracions absolutistes -Sexenni Absolutista (1814-1820) i Dècada Ominosa (1823-1833)-, molt més desconegudes que els períodes d'irrupció liberal -Guerra del Francès (1808-1814) i Trienni Liberal (1820-1823). L'objectiu és demostrar com els canvis socials, culturals i econòmics que es donaren durant aquest període tingueren una continuïtat independentment del règim polític establert.

L'estudi d'ambdós períodes es durà a terme mitjançant la perspectiva local. La història local ha estat, tradicionalment, una metodologia de treball que permet apropar-se a la realitat de les classes populars. D'aquesta manera, pretenem identificar com es va viure a l'espai local els canvis que es succeïren durant aquests anys.

Les fonts consultades han estat de caràcter local, això és, institucions locals, així com fons personals i d'empresa. Tanmateix, s'han consultat fons complementaris, com el de la Reial Audiència, per tal d'enriquir l'anàlisi i tenir una perspectiva més àmplia d'altres espais locals de Catalunya, més enllà dels que són pròpiament font d'estudi d'aquesta recerca, que pren com a referència la ciutat de Tarragona i, en menor mesura, Girona i Barcelona. La consulta de bibliografia també ha estat exhaustiva i resulta important en un estudi de caràcter local per tal de poder plantejar un anàlisi comparatiu dels diversos indrets treballats.

En conclusió, l'estudi planteja dos objectius principals; un de caràcter historiogràfic en relació al període estudiat, i un altre de caràcter metodològic en relació a la història local.

2.- La història local

2.1.- Noves perspectives. El gir posmodern i la nova història local

La història local va començar a tenir un major reconeixement a partir dels anys setanta del segle XX, quan es va produir el gir postmodern, mitjançant el qual la historiografia va abandonar l'antic debat espacial per centrar-se en la metodologia. La dimensió local va deixar de ser una escala d'observació i es va reivindicar com a categoria analítica amb una capacitat explicativa pròpia on es donaren les primeres conscienciacions col·lectives.¹

La irrupció del gir posmodern després de l'anomenada crisi de la història va contribuir de forma decisiva a la promoció de la història local. El terme gir posmodern² inclou tot un seguit de noves disciplines i renovacions historiogràfiques com el gir cultural,³ el gir lingüístic,⁴ el gir local⁵... A grans trets, podem dir que fou un canvi de paradigma mitjançant el qual es va centrar el subjecte d'estudi en les classes populars desplaçant així la història de les elits que fins llavors havia protagonitzat gran part de la recerca històrica. Aquest canvi de subjecte va comportar un interès per noves temàtiques, sovint de caire més social o cultural, i per tant la necessitat d'explorar noves metodologies. En aquest

¹ CARASA, Pedro. 2007. «El giro local». *Alcores*, núm. 3: 13-35.

² Existeixen rius de tinta sobre el gir posmodern. Recomanem un manual de Josep Fontana on s'analitza l'evolució de la historiografia al llarg del segle XX de forma analítica i molt entenedora: FONTANA, Josep 2013b. *La historia de los hombres: el siglo XX*. Barcelona: Planeta, reed. També recomanem un llibre on s'hi recullen articles d'autors de referència sobre alguns dels principals corrents originats pel gir posmodern: BURKE, Peter (ed). 1993. *Formas de hacer historia*. Madrid: Alianza.

³ Recomanem la publicació de la revista *Ayer* (2006) on s'analitzen les últimes tendències derivades de la història social i el gir lingüístic: CABRERA, Miguel Ángel (ed.). 2006. «Más allá de la historia». *Ayer*, núm. 62. Les millors aportacions de la historiografia espanyola sobre el que va representar la nova història social i cultural són les de: CASANOVA, Julián. 2015. *La historia social y los historiadores*. Barcelona: Crítica. Reedició de original de 1991 / JULIÁ, Santos. 2010. *Historia social, sociología histórica*. Madrid: Siglo XXI. Reedició de l'original de 1989. / SERNA, Justo; PONS, Anacleto. 2005. *La historia cultural. Autores, obras, lugares*. Madrid: Akal.

⁴ La reivindicació del llenguatge com a eina analítica va introduir un canvi de paradigma on el subjecte era una consecució, un producte del discurs i no al revés. Aquests postulats van generar una gran controvèrsia en el seu moment, guanyant-se seguidors i detractors per igual. Va arribar a tenir un gran protagonisme en el moviment postestructuralista en autors com Michel Foucault, un dels seus principals teòrics.

⁵ Un dels millors anàlisis sobre el gir local és: CARASA, Pedro. 2007. «El giro local». *Alcores*, núm. 3:13-35.

context la història local va adquirir un major protagonisme perquè permetia apropar-se a l'estudi de les classes populars, a més a més, s'hi podien identificar aquells matisos que els estudis regionals o nacionals havien pogut obviar o havien tendit a generalitzar. La història local va deixar de ser una simple reducció de l'escala d'observació i va adquirir unes característiques i una capacitat explicativa pròpies amb la que contribuir al discurs històric.⁶ Així es com s'hi referia l'antropòleg Clifford Geertz a la història local anterior al gir posmodern:

“Decretar que Jonesville es Estados Unidos en pequeño (o que Estados Unidos es Jonesville en grande) es una falacia tan evidente que aquí lo único que necesita explicación es cómo la gente ha logrado creer semejante cosa y ha esperado que otros la creyeran. La idea de que uno puede hallar la esencia de sociedades nacionales, de civilizaciones, de grandes religiones en las llamadas pequeñas ciudades y aldeas es vida de pequeñas ciudades o aldeas. Si la importancia de los estudios localizados y microscópicos dependiera realmente de semejante premisa – de que captan el mundo grande en pequeño-, dichos estudios carecerían de toda relevancia.”⁷

Aquesta nova història local va tenir diverses interpretacions segons el país. Un dels casos més paradigmàtics fou Itàlia, amb la irrupció d'historiadors com Giovanni Levi o Carlo Ginzburg que s'agruparen entorn a la revista *Quaderni Storici* i constituïren el que avui dia coneixem com a microhistòria. La microhistòria va arribar a tenir una gran difusió, fins el punt d'arribar a substituir el terme història local, com si fossin sinònims, quan la microhistòria⁸ és una disciplina historiogràfica amb unes dinàmiques pròpies, una forma de fer història local. Les ciutat-estat foren un model d'organització política i econòmica amb un gran protagonisme a Itàlia i per tant no ens ha d'estranyar que molts d'aquests historiadors fossin especialistes en períodes d'esplendor d'aquestes ciutats com el Renaixement.⁹ Aquest fenomen resulta evident; les característiques i tradicions historiogràfiques de cada regió determinen els interessos dels seus historiadors i per tant els corrents historiogràfics sempre acaben sent adaptats i determinats per aquest context. Per tant hi ha diferències, però tampoc ens ha d'estranyar observar similituds entre els diversos corrents historiogràfics que van aparèixer a l'Europa d'aquell període, ja que

⁶ CARASA, 2007.

⁷ GEERTZ, Clifford. 2003. *La interpretació de las culturas*. 12a ed. Barcelona: Gedisa, 33.

⁸ Si es vol aprofundir en la influència que va tenir la microhistòria a Espanya recomanem: SERNA, Justo; PONS, Anacleto. 2002. «En su lugar. Una reflexión sobre la historia local y el microanálisis». *Prohistoria*, núm. 6: 107-26. / SERNA, Justo; PONS, Anacleto. 2004. «Nota sobre la microhistoria. ¿No habrá llegado el momento de parar?» *Pasado y memoria*, núm. 3: 255-263. AGIRREAZKUENAGA, Joseba. 1993. *Storia locale e microhistoria: due visioni in confronto*. Bilbao: Universidad del País Vasco.

⁹ BOUCHERON, Patrick. 2010. «Histoire Urbaine». A DELACROIX, Christian, et al. *Historiographies*. París: Gallimard, vol. 1, 436-442.

compartien moltes de les seves inquietuds. En últim terme, es pretenia construir la història de les classes populars *per* les classes populars, fet que va propiciar un interès per l'estil que es va materialitzar a la microhistòria italiana però també a la *nouvelle histoire* francesa en treballs com els de Jacques Le Goff.¹⁰ Aquesta preocupació per fer arribar a les classes populars *la seva història* va comportar l'aparició de noves fórmules a l'hora de presentar els resultats de la recerca, on el *com* va arribar a ser pràcticament tant important com el *què*, una qüestió sobre la que reflexionem més endavant.

2.2.- La tradició local a Catalunya

A Espanya l'interès creixent per la història local es va materialitzar a partir de la dècada dels vuitanta. Més enllà de la influència del context europeu i del gir posmodern, la història local es va promocionar en un context en el que hi havia la necessitat de justificar el nou model territorial de les autonomies posterior al franquisme i de reforçar el sentiment de pertinença a aquestes regions històriques.¹¹

Tal i com explicàvem, a Catalunya aquest interès per la història local va començar a la dècada dels vuitanta, quan es produí un punt d'inflexió on la història local va deixar de ser una tasca d'erudits locals i va començar a cridar l'atenció dels llicenciats. Es començaren a publicar recerques històriques d'àmbit local: estudis amb uns objectius predeterminats i una metodologia més pròpiament científica amb formulació d'hipòtesis, trencant així amb el localisme que havia caracteritzat aquests treballs fins llavors. Com indica l'historiador Josep Fontana, fins la renovació dels vuitanta els estudis locals eren bàsicament descriptius, poc més que reculls d'anècdotes. Una de les principals deficiències d'aquests estudis és que eren aïllats, és a dir, no situaven l'espai local en un context, fet que dificultava la seva contrastació. Tanmateix, a Catalunya s'havia seguit el model centralista francès, on s'estudiaven les grans ciutats, en aquest cas Barcelona, i es deixava de banda la resta del territori.¹² Amb la renovació dels vuitanta es posaren en

¹⁰ CROIX, Alain; GUYVARCH, Didier (dirs). 1990. *Guide de l'Histoire Locale*. París: Suil.

¹¹ DALLA, Gabriela; FERNÁNDEZ, Sandra. 2001. «Límites difusos en la historia y el espacio». A DALLA i FERNÁNDEZ (coords). *Lugares para la historia*. Rosario: Universidad Estatal de Rosario, 209-245, 214.

¹² FONTANA, Josep; UCELAY, Enric; FRADERA, Josep M^a. 1985. *Reflexions metodològiques sobre la història local*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 7-11.

dubte totes aquestes pràctiques i sorgí un moviment centrat en revitalitzar la història local i plantejar noves metodologies de treball.¹³ Així doncs, l'any 1986 va aparèixer la revista *Plecs d'història local*, que en paraules de l'historiador Antoni Gavaldà, *ha estat una revista clau en la que ha primat la discussió metodològica, el debat argumental de línies de treball, l'aportació innovadora des de comarques, i, sobretot, la difusió d'alt nivell.*¹⁴

A principis dels anys noranta es començaren a celebrar els primers congressos d'història local a Catalunya organitzats per la revista d'història *L'Avenç* i començaren a proliferar els centres d'estudis locals.¹⁵ El I Congrés Internacional d'Història Local va tenir lloc a Barcelona (1991). Dos anys després es tornà a repetir seu (1993) sent l'eix principal de treball les formes i relacions del poder local a l'època contemporània. La III edició (1995) va tenir com a eix el funcionament de les finances locals al llarg de la història. A la IV edició (1997) es tractaren les identitats locals en relació a les manifestacions de consciència nacional i la progressiva implantació d'estructures d'Estat. El V Congrés Internacional d'Història Local (1999) va girar entorn l'articulació i estructuració territorial de Catalunya des d'una perspectiva local, mentre el VI Congrés (2001) plantejava les reflexions metodològiques entorn la sociabilitat al món local. La VII edició (2003) va tractar la identitat local i la gestió de la memòria des de l'espai local.¹⁶

¹³ FONTANA, Josep 2002. «Reflexions sobre la vigència de la història local». *Plecs d'història local*, 100: 1579.

¹⁴ GAVALDÀ, Antoni. 1998. *Llibre blanc dels centres i instituts d'estudis de Catalunya*. Barcelona: CCEPC, 19. Sobre la trajectòria i transcendència de Plecs dins la història local a Catalunya: ARNABAT, Ramon; SANTESMASES, Josep 2013. «La història local i plecs: 150 números». *Plecs d'història local*, 150.

¹⁵ Per comprendre les dimensions de l'eclosió dels centres d'estudi a principis dels noranta resulten totalment recomanables els estudis de Pere Anguera, concretament: ANGUERA, Pere. 1993a. «L'eclosió de la història local i la seva integració en la història general de Catalunya». *I Congrés Internacional d'història local de Catalunya*. Barcelona: l'Avenç, 9-20. ANGUERA, Pere. 1999. «La història local. Una síntesis catalana». *Studia Zamorensia*, 5: 245-57. Pere Anguera va dedicar gran part de la seva trajectòria acadèmica a dinamitzar i conrear la història local fins el punt d'esdevenir-ne un dels principals referents al nostre país: DUCH, Montserrat. 2012. «Pasi3n por la historia. Pere Anguera (Reus, 1953-2010)». *Ayer*, 87: 227-236.

¹⁶ A altres territoris com Arag3n es donà una cronologia semblant en relació a la celebració de congressos d'història local, sent el primer a finals dels anys noranta, destacant les aportacions dels historiadors Pedro R3jula i Ignacio Peir3. Al 2016 es va celebrar la desena edició del Congrés d'Història Local d'Arag3. Sobre la trajectòria de la història local a Euskadi es pot veure: AGIRREAZKUENAGA, Josepba. 2013. «El "gir biogràfic i local" per a l'anàlisi de la resiliència de comunitats locals». *Plecs d'història local*, núm. 150: 5-7. L'any 1996 també es va celebrar a Santiago de Compostela el Congreso Internacional Poder Local, 3lites e cambio social na Galicia non urbana (1874-1936). Per tant, estem parlant d'una eclosió en l'estudi de la història local a tot el país, que no es limità 3nicament a Catalunya.

La VII edició del Congrés Internacional d'Història Local en fou l'última i va marcar el punt culminant de treball i reivindicació de la història local a Catalunya. Tot i això les activitats i espais de trobada continuaren. Durant els darrers anys cal destacar l'organització de les jornades d'historiografia local, que s'inauguraren l'any 2017 amb un conjunt de conferències centrades en les aportacions de la II República des de la història local. La segona jornada (2019) es va titular *Els orígens de l'època contemporània. Primera meitat del s. XIX. Homenatge a Josep Fontana*, on es va fer un balanç de la trajectòria de la història local a Catalunya de diversos blocs temàtics, com la demografia, el liberalisme polític, cultura i mentalitats, activitat agrícola, el procés d'industrialització o els canvis en el món del treball i la crisi del sistema gremial durant aquest període.¹⁷ La darrera edició d'aquestes jornades, que tingué lloc l'any 2021, es va dedicar a les revoltes i repressions als territoris de parla catalana als segles XVI i XVII.

Per últim, cal fer menció d'aquelles institucions que han contribuït de forma decisiva a la promoció i difusió de la història local. L'any 1992 es va constituir la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) amb uns objectius ben definits; establir un marc de relació dels centres d'estudis, optimitzar els recursos, intercanviar experiències i projectar les seves activitats i inquietuds de forma agregada sobre el territori.¹⁸ Des de l'any 1986 la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana organitza els congressos d'història local. L'any 2014 ja hi havia adherits 126 centres d'estudis de Catalunya, les Illes, el País Valencià, la Franja i l'Alguer.¹⁹ Finalment l'any 2003 es va crear l'Institut Ramon Muntaner, la fundació privada dels centres d'estudis de parla catalana i un dels màxims dinamitzadors i promotors de les seves activitats.²⁰

¹⁷ ARNABAT, Ramon (coord). 2020. *Els Orígens de l'època contemporània: balanç historiogràfic des dels estudis locals: homenatge a Josep Fontana*. Barcelona: Catarroja, Afers.

¹⁸ GAVALDÀ. 1998, 5-6.

¹⁹ SANTESMASES, Josep 2014. «Els centres d'estudis i recerca locals a Catalunya». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 25: 329-347.

²⁰ ARNABAT, Ramon; GAVALDÀ, Antoni; PONS, Josep Maria. 2012. «La història local en revisió: noves mirades». A: ARNABAT i GAVALDÀ (coords). *Història local, recorreguts pel liberalisme i el carlisme. Homenatge al doctor Pere Anguera*. Catarroja: Afers; Grup ISOCAC, vol. 1, 105-118.

2.3.- Problemes actuals i reptes de futur

Reflexionar entorn la història local suposa haver de fer un esforç de síntesi de tota la recerca produïda durant els últims quaranta anys a Catalunya. No sempre havia estat així. La història local va ser un camp marginal fins els anys vuitanta, treballat per erudits locals que no tenien una preparació acadèmica ni metodologies de treball preestablertes, motiu pel qual se'ls mirava amb reticències des del món acadèmic. Amb sort aquests treballs podien arribar a esdevenir un anecdotari per il·lustrar la història global en aquell moment imperant. Sempre s'ha tendit a criticar aquests treballs que d'altra banda van treure a la llum un volum ingent de documentació que després faríem servir els historiadors i historiadores a les nostres recerques, un fenomen que no sempre s'ha reconegut.²¹ Com dèiem, va ser a partir dels anys vuitanta que la història local va adquirir una nova dimensió i una nova consideració dins del món acadèmic.

2.3.1.- Quin és l'objectiu de la història local?

Hem explicat com la proliferació d'estudis locals acadèmics ha originat un bon número de publicacions que han enriquit aquest camp. Però, fins a quin punt han contribuït aquests estudis al discurs històric? Potser, i fins a un cert punt, s'ha caigut en allò que tant es va criticar en el seu moment; el localisme. Avui dia tenim treballs sobre pràcticament qualsevol període històric de les ciutats de Barcelona, Girona, Tarragona o Lleida,²² però, fins a quin punt podem valorar els resultats d'aquestes recerques? Com podem valorar el fet que una vídua es fes càrrec de l'impremta del seu marit a la Barcelona de principis del segle XIX o que a Tarragona es decidís construir un teatre l'any 1820? Foren fenòmens aïllats i extraordinaris, o corresponen a una tendència pròpia de l'època aplicable a altres indrets? Podríem dir que aquest sempre ha estat un dels principals interrogants a l'hora de fer recerca local; com podem valorar els resultats de la nostra recerca i traslladar-los al discurs històric? La solució que nosaltres plantegem és la història comparada.

²¹ Historiadors com Pere Anguera han posat en valor la importància d'aquests treballs, que han permès als historiadors i historiadores tenir accés a la documentació perduda durant períodes de crisi, especialment conflictes bèl·lics, com la Guerra Civil: ANGUERA, 1999.

²² Destaquem alguns dels espais que han generat més atenció per part dels historiadors, però això no implica definir la història local com una disciplina limitada a l'espai urbà.

Considerem que la comparació entre les diferents investigacions pot ser un mitjà per contextualitzar i traslladar les aportacions dels estudis locals al discurs històric i a la explicació dels grans processos històrics. La comparació comporta una contextualització, i sense aquesta sembla difícil poder valorar els fenòmens que estem identificant a nivell local. No estem plantejant res de nou, aquest perfil comparatiu de la història local ha estat reivindicat per historiadors de renom. Ja l'any 1991 Joseba Agirreazkuenaga explicava com:

“La fórmula para ensayar la superación del peligro localista no es otra que la de situar nuestras investigaciones en parámetros comprensibles para otros historiadores locales que parten de diferentes experiencias vitales. Por ello no se trata únicamente de operacionalizar en una muestra controlable el funcionamiento de diferentes hechos universales. Nosotros aspiramos a descubrir, mediante este diálogo comparado, nuevas realidades sociales que emergen desde el interior de las distintas unidades en la que la autorrepresentación de los grupos al mismo tiempo que su acción forman parte de nuestros objetos de investigación”.²³

En un dels últims treballs que ha analitzat l'estat de salut de la història local a Catalunya Ramon Arnabat, Antoni Gavalvà i Josep Maria Pons han insistit en la idea que “la història local que ens interessa és aquella que es fa amb la voluntat d'integrar-la i comparar-la amb la que es fa en altres territoris del país i amb la de marcs territorials més amplis”.²⁴ En aquest sentit Josep Fontana ens recorda que quan estem treballant amb l'escala local sempre hem de tenir present que, conscientment o no, estem fent història comparada i que un dels objectius que ens hem fixar és treballar en un marc en el que puguem relacionar allò que estem investigant amb el que passa en altres casos.²⁵

Podríem dedicar diverses pàgines a citar autors que destaquen aquest caràcter comparatiu²⁶ i la necessitat del marc comú que ha de tenir la història local. Tot i la insistència d'alguns dels màxims referents en història local, no resulta gens habitual trobar-se amb publicacions que es centrin o com a mínim treballin de passada la comparació de resultats en recerca local. S'han generat una gran quantitat d'estudis locals,

²³ AGIRREAZKUENAGA, Joseba; URQUIJO, Mikel. 1993. «Introducción». DDA. *Storia locale e microhistoria: due visioni in confronto*. Bilbao: Universitat del País Basc, 9-13, 10.

²⁴ ARNABAT, GAVALDÀ, PONS. 2012, 107.

²⁵ FONTANA, Josep 2012. «Història local: cultura, política i identitat». A ARNABAT i GAVALDÀ, Antoni (eds.). *Història local. Recorreguts pel liberalisme i el carlisme*. Catarroja: Afers, 73-77, 77.

²⁶ Eliseu Toscas va ser un dels historiadors que va insistir de forma més decidida en la importància de dur a terme aquest esforç comparatiu a l'àmbit local: TOSCAS, Eliseu. 1997. *L'estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

però no s'ha produït aquest salt comparatiu. Quan s'ha plantejat aquesta comparació sovint se li ha donat un ús limitat. L'historiador/a local sovint enumera casos semblants dels quals ha trobat a la seva recerca per tal de demostrar que no fou un cas aïllat, com si l'acumulació de referències tingués un valor de per si i no hi hagués la necessitat de buscar la causalitat històrica d'aquests fenòmens.

Potser el més fàcil serà il·lustrar-ho amb un exemple, un cas d'estudi que, d'altra banda, tractem en aquesta tesi doctoral. El procés de recerca d'aquest estudi ha comportat la identificació de diversos treballs que permeten situar un conjunt de sequeres continuades que hi hagueren a Catalunya durant la dècada de 1810. Gràcies a l'estudi de rogatives de diversos municipis sabem que fou un fenomen força important i generalitzat a tota Catalunya. Sequeres que originaren males collites i que contribuïren a agreujar encara més la maldestre situació del territori català després de la Guerra del Francès. No ens aturem a pensar si estem parlant d'un fenomen més ampli o quin fou el seu origen; no el contextualitzem, i sense tota aquesta informació resulta difícil valorar quin fou realment el seu impacte. Entre els anys 1790 i 1830 va tenir lloc el mínim de Dalton, un període inusual de baixa activitat solar on les temperatures van arribar a caure fins a un grau centígrad de mitja a l'hemisferi nord. Aquest fenomen va ser causat per una forta activitat volcànica que tingué com a punt àlgid l'erupció del volcà Tambora a Indonèsia l'any 1815, considerada com una de les erupcions més devastadores dels últims 2.000 anys i que originà el que es coneix com "l'any sense estiu". El Baró de Maldà ens explica com l'estiu de 1816 va ser especialment fred a Catalunya i descriu amb sorpresa la gran quantitat de neu que hi havia als Pirineus, o com aquest mateix any el riu Llobregat es va glaçar en plena tardor.²⁷ Quan busquem les causes de la crisi de la dècada de 1810 sempre al·ludim a les conseqüències de la Guerra del Francès i al context de crisi imperant a tota Europa després de les Guerres Napoleòniques, amb episodis successius de fam i epidèmies. Com ja ha explicat Josep Fontana, el model absolutista estava exhaurit i es va mostrar incapaç de lidiar amb aquest context de crisi, però la pregunta és, fins a quin punt aquesta excepcionalitat climàtica va estar en l'origen o va contribuir a la formació d'aquesta crisi? I, per tant, seria un factor a tenir en compte a l'hora de valorar la caiguda de Ferran VII l'any 1820? Aquest factor climàtic sí que s'ha tingut més present a l'hora

²⁷ TRIGO, Ricardo et al. 2009. «Iberia in 1816, the year without a summer». *Internacional Journal of Climatology*, 29 (1): 99-115.

d'analitzar la fi del Trienni Liberal, quan les sequeres de 1821 i sobretot de 1822 contribuïren a un augment de la misèria i del malestar de les classes populars. A més a més, sabem que els sectors religiosos contraris al règim liberal van difondre la idea de que aquests episodis eren un càstig diví contra la política liberal, una idea que va calar de forma important al camp, on l'Església hi tenia una innegable influència. Tot i que el desencadenant de la fi del Trienni Liberal fou la invasió francesa, fet que ha portat a Ramon Arnabat a parlar d'una experiència reprimida i no pas fracassada per motius endògens, s'han tingut en compte altres factors com els que acabo d'explicar per construir un relat que podria esdevenir una referència a l'hora d'analitzar altres períodes històrics.

D'altra banda, l'exemple de les sequeres ens porta a parlar d'un altre fenomen; la interdisciplinarietat. Aquesta informació aportada sobre el mínim de Dalton i l'erupció del volcà Tambora és desconeguda per bona part dels historiadors i historiadores que estudien aquest període perquè es troba en estudis que no formen part de la disciplina històrica. Més concretament, el cas de les sequeres ha estat i es estudia per la climatologia històrica, una branca derivada de la geografia. Els treballs produïts des d'aquesta disciplina permeten aprofundir en aquest fenomen de sequeres continuades per, en definitiva, dotar d'un context i poder valorar en la seva justa mesura les causes i les conseqüències d'aquest fenomen.²⁸ D'aquesta manera, la interdisciplinarietat ens ajuda a dotar d'un context a molts d'aquests elements conjunturals, com les sequeres, que sovint passen desapercebuts i que poden arribar a tenir una gran importància a l'hora d'analitzar determinats processos històrics.

Interdisciplinarietat. Aquest és un concepte que es va posar de moda amb el gir postmodern. La interdisciplinarietat, és a dir, la simbiosi i el treball conjunt de diverses disciplines amb objectius comuns va presentar tota una sèrie de virtuts (i algunes problemàtiques) que contribuïren a enriquir i dotar de noves perspectives analítiques i metodològiques als estudis històrics. Aquesta interdisciplinarietat ha demostrat tenir una gran utilitat i és un factor que s'hauria de tenir en compte quan es planteja una recerca local. Ja hem explicat abans com la història social fou i és una de les grans temàtiques

²⁸ Un dels seus treballs més coneguts és: BARRIENDOS, Mariano. 1996. «El clima histórico en Catalunya (siglos XIV-XIX). Fuentes, métodos y primeros resultados». *Revista de Geografía*, núm. 30 (1): 69-96. Dels seus darrers treballs destacaríem: BARRIENDOS, Mariano. 2011. «Climatología histórica. Reflexions sobre les seves dificultats i potencialitats a Espanya». *Afers*, núm. 69: 295-310.

tractades per la història local. En aquest sentit les aportacions metodològiques i terminològiques d'altres disciplines com la sociologia i l'antropologia han jugat un paper molt important en l'evolució de la història social.²⁹

Per últim, citarem la definició d'història local d'Ignasi Terradas, que s'ajusta plenament a la nostra concepció d'història local i reuneix bona part de les característiques que hem tractat. Segons Terradas, la història local “*está escrita por estudiosos que tienen muy en cuenta la historia general, que están preocupados por problemas teóricos, que utilizan metodologías interdisciplinarias y que buscan un ámbito concreto o local para comprender y profundizar cuestiones más generales*”.³⁰ Aquesta definició ens parla de la voluntat última de la història local de contribuir al discurs històric i a la història general i incideix en aquesta interdisciplinarietat que tractàvem d'explicar unes línies més a dalt.

En resum, hem intentat introduir la nostra concepció d'història local. També hem intentat plantejar els avantatges de dur a terme una història local comparativa, que, en últim terme, és la metodologia de treball que plantegem en aquesta recerca.

2.3.2.- El Què i el Com

Un cop que definides les principals característiques de la història local i identificades algunes de les seves deficiències, parlarem dels reptes de futur, que com veurem en molts casos poden ser compartits amb la pròpia disciplina històrica.

Primerament, sembla imprescindible definir un marc metodològic comú a l'hora de fer recerca local, que sigui el més transversal possible i que puguem aplicar tant si fem història política, econòmica, social, cultural o de qualsevol altre tipus. Tanmateix,

²⁹ Per entendre aquestes aportacions i la pròpia evolució de la història social no podem de deixar de citar: CASANOVA, Julián. 2015. *La historia social y los historiadores*. Barcelona: Crítica. Reedició de original de 1991 / JULIÁ, Santos. 2010. *Historia social, sociología histórica*. Madrid: Siglo XXI.

³⁰ TERRADAS, Ignaci. 2001. «La historia de las estructuras y la historia de la vida. Reflexiones sobre las formas de relacionar la historia local y la historia general». FERNÁNDEZ, S.; DALLA, G. (coords.). *Lugares para la historia. Espacio, historia regional e historia local en los estudios contemporáneos*. Rosario: Universidad Nacional de Rosario, 179-208, 179.

l'objectiu últim hauria de ser una major presència dels resultats de la investigació local en els estudis de caràcter més general, un plantejament que ja defensava Josep Fontana.³¹

Com ja hem explicat, una de les principals característiques de la història local derivada del gir posmodern va ser la preocupació per l'estil, la voluntat d'utilitzar un estil més narratiu amb l'objectiu d'arribar a un públic més ampli. Aquest fet sovint ha estat criticat des de la pròpia disciplina històrica, ja que aquest recurs podria comportar una simplificació del relat històric, tot i que va suposar que *Il formaggio e i vermi* de Ginzburg esdevingués un fenomen de masses, encetant així un debat que podríem traslladar a l'actualitat, i és que, de que serveix publicar un treball metodològicament impol·lut i hiperespecialitzat si no té difusió? És més, fins a quin punt l'ús de recursos narratius implica una pèrdua de veracitat històrica i una devaluació de la recerca?³² Sense difusió som invisibles, sense visibilitat no es produeix el retorn a la societat del coneixement que estem generant i, potser el més important, es dona peu a justificar la intranscendència de la història i de les humanitats en general, que durant els darrers anys s'estan veient arraconades per les disciplines de caràcter tècnic, més *productives*. Tenim dificultats per arribar a les noves generacions de l'era digital, fet que permet explicar la pèrdua d'interès de la societat en la història, que tendeix a la tecnificació i a la professionalització on sovint les humanitats no hi tenen cabuda. I si deixem de denunciar aquest fenomen i intentem aportar solucions que ens permetin "connectar" amb la societat actual? On està el problema, en el nostre llenguatge i estil? En les plataformes que fem servir, que potser estan obsoletes? Sigui com sigui, som les noves generacions d'historiadors i historiadores els qui hem de donar resposta a aquestes problemàtiques relacionades amb la pèrdua d'interès entre la societat, i en aquest sentit la preocupació per l'estil i el llenguatge hi han de jugar un paper fonamental en la cerca de noves tècniques de difusió. La història local no deixa de ser la història del barri, del poble, de la ciutat, de l'espai més pròxim a la societat i per tant més fàcilment d'identificar i que pot generar més interès. Aquest és un

³¹ ARNABAT, Ramon. 2020. «Josep Fontana i la història local». A *Els orígens de l'època contemporània. Balanç historiogràfic dels estudis locals*. Carrotja-Afers.

³² BURKE, Peter. 1993. «Historia de los acontecimientos y renacimiento de la narración». A *Formas de hacer historia*. Madrid: Alianza, 287-306. D'entre tots els autors i corrents destaquem la metahistòria i les reflexions entorn la història narrativa de: WHITE, Hayden. 1992. *EL contenido de la forma. Narrativa, discurso y representación histórica*. Barcelona: Paidós.

aspecte que ja s'ha vingut reivindicant en el camp de l'educació,³³ utilitzar la recerca local com a eina educativa, i és que per un adolescent sempre serà més atractiu estudiar una fàbrica del poble on viu que el propi procés d'industrialització a Catalunya a partir d'un llibre de text. Per tant, la història local pot esdevenir una eina amb la que potenciar aquesta connexió i difusió entre la societat.³⁴ Josep Fontana mostrava l'any 2002 la seva preocupació per la manca de difusió dels treballs locals. Moltes d'aquestes publicacions eren editades per centres d'estudis i es venien en espais molt concrets, normalment a les llibreries de les pròpies poblacions, i per tant la seva difusió entre els historiadors es veia molt limitada. Fontana va arribar a proposar la creació d'una llibreria de referència a Barcelona on els centres d'estudi poguessin fer dipòsits dels treballs que anaven publicant.³⁵ Aquesta problemàtica ha quedat en el passat, ja que el procés de digitalització i l'aparició de webs de referència com RACO han facilitat l'accés a la bibliografia d'àmbit local per part dels historiadors i historiadores, i per tant no és una excusa per no posar en pràctica aquesta vessant comparativa.

Al llarg d'aquest capítol hem anat tractant l'evolució de la història local des del canvi de paradigma dels anys vuitanta. Hem pogut veure quines són les seves principals característiques i hem intentat identificar algunes de les seves mancances. En aquest sentit, podem concloure que la manca de comparació i contrastació entre els estudis locals ha limitat les aportacions de la història local al discurs històric. També hem tractat d'explicar bona part de les inquietuds historiogràfiques que han anat sorgint a mesura que s'anaven establint les pautes de treball d'aquesta tesi doctoral. El principal objectiu d'aquest estudi és analitzar aquests dos períodes i determinar la seva importància dins del que coneixem com la crisi de l'Antic Règim. I tot això a partir de la perspectiva local, ja que considerem que és l'espai on millor podem identificar els canvis polítics, econòmics i socials que, teòricament, comportaren la irrupció de la societat espanyola a la contemporaneïtat.

³³ Una de les autores de referència pel que fa als usos didàctics de la història local és Gemma Tribó: TRIBÓ, Gemma. 2005. *Enseñar a pensar históricamente. Los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona: Horsori.

³⁴ ARNABAT, Ramon. 2021. «Josep Fontana: història des de baix». A *El futur comença ara mateix: L'ensenyament de les Ciències Socials per interpretar el Món i actuar socialment*. Bellaterra: UAB.

³⁵ FONTANA, 2002b.

3.- Estat de la qüestió

La Guerra del Francès (1808-1814) és un període especialment conegut a la ciutat de Tarragona, amb una important tradició historiogràfica que s'ha vist reforçada pel gran volum de treballs publicats durant la commemoració del bicentenari. Un dels períodes que ens proposem estudiar són els anys posteriors a aquest conflicte, que dins de la historiografia es coneix com el Sexenni Absolutista, i que en termes generals ha estat poc treballat, ja que la historiografia ha tendit a centrar el seu interès en aquells moments d'irrupció liberal, com la pròpia Guerra del Francès o el Trienni Liberal (1820-1823). Actualment no existeix a Catalunya cap estudi monogràfic exhaustiu que tracti aquest període a nivell local. Un dels pocs treballs que podríem destacar és el d'Antoni Sánchez Carcelén,³⁶ qui va dedicar la seva tesi doctoral a estudiar la Lleida del període 1814-1828. A nivell estatal existeixen diverses publicacions d'alguns coetanis com Antonio Alcalá Galiano³⁷ i Estanislao K. Bayo.³⁸ També ha existit tota una historiografia conservadora que ha tendit a exaltar la figura de Ferran VII, com Federico Suárez³⁹ i Maria del Carmen Pintos Vieites.⁴⁰ Els estudis de Miguel Artola,⁴¹ i Josep Fontana han esdevingut referents a l'hora d'estudiar la crisi de l'Antic Règim en el seu conjunt. *La quiebra de la monarquía absoluta* (1971)⁴² va posar de manifest la rellevància d'aquest període per entendre l'esfondrament de l'Antic Règim i la irrupció del

³⁶ SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni (2007). *Absolutisme i liberalisme a Lleida (1814-1828)*. Tesi doctoral, UdL.

³⁷ ALCALÁ GALIANO, Antonio (1846). *Historia de España desde los tiempos primitivos hasta la mayoría de la reina doña Isabel II*. Madrid: Librería Universal.

³⁸ BAYO, Estanislao (1842). *Historia de la vida y reinado de Fernando VII de España*. Madrid: Imprenta Repullés.

³⁹ SUÁREZ, Federico. 1965. *La crisis política del Antiguo Régimen en España, 1800-1840*. Pamplona: Universidad de Navarra. SUÁREZ, Federico. 1967b. *Documentos del reinado de Fernando VII. IV Martín de Garay y la reforma de la hacienda (1817)*. Pamplona: Universidad de Navarra, vol. I.

⁴⁰ PINTOS, Maria del Carmen. 1958. *La política de Fernando VII entre 1814-1820*. Pamplona: Estudio General de Navarra.

⁴¹ Per citar algunes de les seves obres més conegudes: ARTOLA, Miguel. 1959. *Los orígenes de la España Contemporánea*. Madrid: Espasa-Calpe. ARTOLA, Miguel. 1968. *La España de Fernando VII. Historia de España XXVI*. Madrid: Espasa-Calpe. ARTOLA, Miguel. 1989. *Los afrancesados*. Madrid: Alianza. ARTOLA, Miguel. 1973. *La burguesía revolucionaria (1808-1874)*. Madrid: Alfaguarda.

⁴² Més enllà de *La quiebra*, obra reeditada en una versió revisada per l'autor l'any 2002, Josep Fontana ha dedicat bona part de la seva trajectòria acadèmica en estudiar la crisi de l'Antic Règim. Per posar alguns exemples: FONTANA, Josep 1988. *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*. 3a ed. Barcelona: Crítica. FONTANA, Josep 2015. *Historia de España VI. La época del liberalismo*. 2a ed. Barcelona: Marcial Pons. FONTANA, Josep 2001. *Hacienda y estado en la crisis del antiguo régimen español, 1823-1833*. 2a ed. Madrid: Instituto de estudios fiscales.

liberalisme durant la primera meitat del segle XIX. Josep Fontana també va dedicar treballs monogràfics a la Dècada Ominosa,⁴³ un període que sí que ha tingut una interpretació més transitòria en relació a la formació de l'estat liberal a Espanya. La pervivència (o sorgiment) de polítiques més pròpiament progressistes liderades per figures com López Ballesteros amb l'aprovació de mesures com la llei de mines (1825) o el codi de comerç (1829) és un fet avui dia historiogràficament acceptat gràcies als estudis, principalment, de Jean-Philippe Luis,⁴⁴ així com els darrers treballs d'Álvaro París.⁴⁵ Pel que fa a la figura de Ferran VII hem de destacar les investigacions d'Emilio La Parra⁴⁶ i l'aliança entre el tro i l'altar i el dossier que va dedicar la revista *Ayer* (2001)⁴⁷, on hi participaren alguns dels historiadors i historiadores de referència en l'estudi del regnat de Ferran VII, com Irene Castells,⁴⁸ Rafael Sánchez Mantero,⁴⁹ Gonzalo Butrón Prida⁵⁰ o el propi Jean-Philippe Luis.

⁴³ FONTANA, Josep. 2013a. *De en medio del tiempo. La segunda restauración española 1823-1834*. Barcelona: Crítica, 2a edició.

⁴⁴ LUIS, Jean-Philippe. 2017. «La realidad es tozuda. Las contradicciones del absolutismo restaurado frente a la cuestión de la hacienda». En *El desafío de la Revolución*, 51-66. Granada: Comares.

LUIS, Jean-Philippe. 2014. «La Década Ominosa y la cuestión del retorno de los Josefinos». *Ayer*, núm. 95: 133-53. LUIS, Jean-Philippe. 2001. «La década ominosa (1823-1833), una etapa desconocida en la construcción de la España contemporánea». *Ayer*, núm. 41: 85-117. LUIS, Jean-Philippe. 1994. «Une utopie réactionnaire: l'épuration de l'administration durant la dernière du règne de Ferdinand VII (1823-1832)». *Mélanges de la Casa de Velázquez* 30 (3): 7-35.

⁴⁵ PARÍS, Álvaro. 2014. «La policía y el pueblo: reflexiones sobre el control de la calle en Madrid durante la crisis del Antiguo Régimen (1780-1833)». A *Veinticinco años después. Avances en la Historia Social y económica de Madrid*, 91:399-404. Madrid: Ediciones Universidad Autónoma de Madrid. PARÍS, Álvaro. 2017. «Los voluntarios realistas de Madrid: Politización popular y violencia contrarrevolucionaria (1823-1833)». A *El desafío de la Revolución*, 89-106. Granada: Comares. PARÍS, Álvaro. 2021. «El populacho soberano: la dimensión popular de la segunda restauración absolutista en Zaragoza (1823-1824)». *Revista de historia Jerónimo Zurita*, núm. 98: 37-64. PARÍS, Álvaro. 2020. «Armar al pueblo en defensa del rey: las milicias contrarrevolucionarias y realistas en Europa (1789-1830)». *Rúbrica Contemporánea* 9 (18): 23-51.

⁴⁶ PARRA, Emilio LA. 2017. «Ni restaurada, ni abolida. Los últimos años de la Inquisición española (1823-1834)». *Ayer* 106 (4). PARRA, Emilio LA. 2018. *Fernando VII: Un rey deseado y detestado*. Barcelona: Tusquets. PARRA, Emilio LA. 2007. *Los cien mil hijos de San Luis: el ocaso del primer impulso liberal en España*. Madrid: Síntesis. PARRA, Emilio LA. 2014a. «Fernando VII, el rey providencial enviado por Dios». *Alcores*, núm. 17: 39-53. PARRA, Emilio LA. 2013. *Diarios del viaje de Fernando VII (1823 y 1827-1828)*. Sant Vicente de Rapeig: Universidad de Alicante. PARRA, Emilio LA. 2014b. «La restauración de Fernando VII en 1814». *Historia Constitucional*, núm. 15: 205-22.

⁴⁷ SÁNCHEZ MANTERO, Rafael (ed). 2001. «Fernando VII. Su reinado y su imagen», *Ayer*, 41.

⁴⁸ CASTELLS, Irene. 2001. «La resistencia liberal contra el absolutismo fernandino (1814-1833)». *Ayer*, 41: 43-62.

⁴⁹ SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. 1981. *Los Cien Mil Hijos de Sant Luís y las relaciones franco-españolas*. Sevilla: Imprenta Raimundo. SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. 1999. «El informe del Barón de Boislecote (1827)». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, núm. 28-29: 51-58. SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. 1984. «Algunas notas sobre la instrucción pública en España a comienzos del siglo XIX». *Revista de Historia Contemporánea* 3: 145-50.

⁵⁰ BUTRÓN, Gonzalo. 2016. «Resistencia e internacionalismo liberal en Cádiz en la segunda restauración fernandina». *Historia Contemporánea*, núm. 52: 79-104.

En relació al principal espai local que ens ocupa, la ciutat de Tarragona, hauríem de destacar els estudis de Josep Maria Recasens,⁵¹ Juan Salvat i Bové⁵² i Maria Antònia Ferrer,⁵³ que tracten breument el Sexenni Absolutista a les seves monografies dedicades a la Guerra del Francès i al Trienni Liberal. L'historiador tarragoní que més ha treballat el primer terç del segle XIX ha estat un modernista, Salvador-J. Rovira, qui va ser el primer en estudiar molts dels temes que tractem aquí, com la carretera de Lleida,⁵⁴ la carretera Amàlia⁵⁵ o el reglament d'educació de 1816.⁵⁶ Tanmateix, va ser l'encarregat del volum de la història de Tarragona dedicat al segle XIX.⁵⁷ Per últim hauríem de fer referència a Emili Morera, erudit tarragoní que visqué a la segona meitat del segle XIX i que va publicar la *Tarragona Cristina*,⁵⁸ un estudi antològic dedicat a la història de la ciutat. Tot i que el seu treball cau en diversos errors i imprecisions, va recopilar una gran quantitat d'informació que, sense la seva intervenció, segurament no ens hagués arribat.

BUTRÓN, Gonzalo. 1998. *Intervención exterior y crisis del antiguo régimen en España. Actas del Congreso Conmemorativo del 175 aniversario de la invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis*. Puerto de Santa Maria: Universidad de Huelva. BUTRÓN, Gonzalo. 2001. «La quimera del mezzo termine. La contribución franco-británica a la caída del liberalismo peninsular». *Ayer*, núm. 41: 63-84. BUTRÓN, Gonzalo. 1997. *La ocupación francesa de España (1823-1828)*. Cadis: Universitat de Cadis. BUTRÓN, Gonzalo. 2004. «Pueblo y élites en la crisis del absolutismo: los voluntarios realistas». *España contemporánea* 25: 1-20. BUTRÓN, Gonzalo. 2014. «Redefinir rey y soberanía: El retorno de Fernando VII y la agonía del liberalismo». *Pasado y memoria*, núm. 13: 59-78. BUTRÓN, Gonzalo. 2020. «El Cádiz sitiado de 1823: un espacio político bajo presión». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, núm. 54.

⁵¹ RECASENS, Josep Maria. 1965. *La Revolución y Guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense.

⁵² SALVAT I BOVÉ, Juan. 1965. *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense.

⁵³ FERRER, Maria Antònia. 1976. *La ciutat de Tarragona durant el Trienni Liberal (1820-1823)*. Tesi doctoral, UB.

⁵⁴ ROVIRA, Salvador-J. 1985. «Els orígens de la carretera Tarragona-Lleida: 1804-1820». *Revista Tècnica de la propietat urbana*, núm. 34: 103-16.

⁵⁵ ROVIRA, Salvador-J. 1974. «La carretera Amàlia». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, 1634-35.

⁵⁶ ROVIRA, Salvador-J. 1979a. «L'educació al corregiment de Tarragona l'any 1816». A *III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, 73-78. Girona.

⁵⁷ ROVIRA, Salvador-J. 2011a. *Història de Tarragona. L'època de les Revolucions*. Lleida: Pagès Editors, vol. 4.

⁵⁸ MORERA, Emili. 2006. *Tarragona Cristiana*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 2ª ed, vol. V. La primera edició va ser publicada 40 anys després de la seva mort (1959).

4.- La restauració de Ferran VII i el context espanyol

Al llarg de la història s'han produït diversos processos històrics que sempre comencen i acaben en punts d'inflexió, períodes de transició o de revolució on es produeix un relleu en les elits de poder, una transformació profunda en l'estructura de la societat i en definitiva un canvi de mentalitat que inaugura una nova etapa històrica. Un d'aquests períodes de canvi va ser la crisi de l'Antic Règim (1808-1833). L'aparició d'una nova mentalitat, el liberalisme, va protagonitzar aquesta etapa de transició que acabà amb la irrupció de la societat espanyola a la contemporaneïtat. Aquesta transició va viure diferents etapes on s'intercalaren períodes de govern liberals i absolutistes.

Quan la fi de l'Imperi francès s'apropava Napoleó va negociar un tractat de pau (tractat de Valençay – desembre 1813) que havia de posar fi a la guerra a Espanya i restituir al tro a Ferran VII. En aquest context el país ja es trobava dividit en dos sectors; aquells que volien continuar amb les reformes liberals i que consideraven que el monarca havia de jurar la Constitució de 1812, i l'antiga oligarquia senyorial que veia en la restauració de Ferran VII una fórmula per tornar a l'Antic Règim i recuperar els seus privilegis. El monarca va creuar els Pirineus el 27 d'abril de 1814 i sorgiren els primers conflictes. Mentre les Corts van voler marcar l'itinerari de tornada de Ferran VII perquè es dirigís ràpidament a Madrid i jurés la Constitució, la Regència, de marcada tendència absolutista, intentava guanyar temps i elaborar un pla que permetés al monarca renegar de la Pepa i recuperar el poder absolut. Les intencions del monarca començaren a fer-se evidents quan va decidir passar directament des de Girona a Saragossa, sense aturar-se a Barcelona, ciutat de marcat caràcter liberal. A continuació va desviar-se cap a València, on el 12 d'abril es va publicar el "Manifest dels Perses",⁵⁹ un text que implorava al monarca la restauració de l'Antic Règim i l'abolició de la legislació de les Corts de Cadis.

⁵⁹ Segons Josep Fontana es tracta d'un text polític molt pobre, que va ser fins i tot criticat per alguns absolutistes degut al seu exagerat discurs èpic. De les 69 persones que el van firmar, 34 eren eclesiàstics. FONTANA, 2002a, 98-100. Un dels darrers estudis: CORNO, Nicola DEL. 2019. *Spagna controrivoluzionaria. Il Manigesto de los Persas*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.

Els fets es precipitaren i el dia 4 de maig Ferran VII va firmar el decret on dissolia les Corts, anul·lava la Constitució de 1812 i en definitiva tota l'obra dels liberals. Paral·lelament començaren les detencions i empresonaments d'aquells diputats liberals més exaltats. És important destacar que Ferran VII no va abolir totes les reformes liberals, sinó que va conservar aquelles que beneficiaven la seva figura, com la que suprimia els drets jurisdiccionals dels senyors. Un altre exemple va ser la restauració de la Inquisició, que a tots els efectes va passar a ser una institució vinculada al monarca i va esdevenir una de les principals eines repressives vers els liberals. D'aquesta manera Ferran VII va concentrar encara més poder al voltant de la seva figura però va crear un gran malestar entre aquells grups que li donaven suport; la noblesa i l'Església. En efecte, la restauració absolutista va significar la tornada a la primera escena política de l'Església. Els eclesiàstics volien recuperar els privilegis suprimits per les Corts de Cadis⁶⁰ i l'absolutisme considerava la religió un pilar bàsic pel manteniment de l'ordre i *stato quo* de l'Antic Règim. Durant els últims anys s'ha tendit a criticar aquesta aparent harmonia entre tro i altar, ja que es produïren diverses tensions on destaca, com ja hem mencionat, les desavinences entorn a la restauració de la Inquisició.⁶¹ Els darrers estudis publicats van un pas més enllà i proposen que aquesta aliança entre tro i altar no va existir com a tal, sinó que l'Església va instrumentalitzar la figura del monarca per promoure la preeminència del poder eclesiàstic sobre el civil.⁶²

Més enllà del suport de les classes privilegiades, un dels elements que sempre ha esgrimit la historiografia conservadora per justificar el triomf de la restauració absolutista va ser el suport popular del que gaudia el monarca, que era conegut amb el sobrenom de “el desitjat”. Actualment aquesta visió és font de debat. Alguns historiadors consideren que

⁶⁰ Després del tractat de Valençay es va decretar la celebració de *Te Deums* a tot el país, on es palpable la satisfacció pel retorn del monarca, a qui se li va atorgar un caràcter messiànic, ja que era vist com la figura que havia de tornar l'ordre i restituir tots els drets que els eclesiàstics havien perdut a causa de la legislació liberal. El *Te Deum* de Tarragona es pot consultar a: AHCT, AM, 1814, correspondència, núm. 111.

⁶¹ Es pot consultar: MOLINER PRADA, Antoni. 2003. «El antiliberalismo eclesiástico en la primera restauración absolutista (1814-1820)». *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea*, núm. 3: 51-74. PARRA, Emilio LA, i María Ángeles. CASADO. 2013. *La Inquisición en España: agonía y abolición*. Madrid : Los Libros de la Catarata.

⁶² PARRA, Emilio LA. 2014a. «Fernando VII, el rey providencial enviado por Dios». *Alcores*, núm. 17: 39-53.

la figura del rei va ser vinculada al patriotisme durant la Guerra del Francès, però això no comportava que la població estigués a favor del retorn a l'absolutisme.⁶³

Com explica l'historiador Josep Fontana, l'estrepitós fracàs de la restauració absolutista de Ferran VII era una crònica anunciada perquè resultava impossible solucionar els greus problemes econòmics amb les fórmules de l'Antic Règim, que era l'única opció que contemplava el monarca.⁶⁴ Una mostra de la inestabilitat del període són els canvis constants que hi van haver al govern durant aquests sis anys, amb trenta ministres diferents, nou d'ells d'Hisenda. D'entre aquests el més conegut fou Martín de Garay,⁶⁵ ministre d'Hisenda entre 1816 i 1818. Va ser l'autor de la coneguda reforma Garay, que plantejava una transformació radical del sistema impositiu espanyol, amb la substitució de les rendes provincials per una contribució general que es repartiria entre totes les poblacions del regne, excepte a les capitals de província i ports habilitats, on es crearia un dret de portes per a tots els productes que s'introduïssin al nucli urbà.

Un dels elements que va caracteritzar la crisi de l'Antic Règim fou la conflictivitat creixent al món rural, principalment a causa de la resistència pagesa contra els drets senyoriais. Un dels períodes en que aquesta conflictivitat fou més evident és el Sexenni Absolutista (1814-1820), que alhora ha estat també un dels períodes menys estudiats d'aquesta crisi de l'Antic Règim. La Guerra del Francès (1808-1814) va originar una situació d'excepcionalitat que contribuï a l'accentuació de la resistència pagesa, sobretot en el que respecta al pagament de tributs i contraprestacions. El període de 1814-1820 va ser, en línies generals a tot el món occidental, un període de crisi força més complex del que sovint s'ha presentat, sobre el qual s'ha adoptat una visió determinista centrada en les conseqüències de les guerres napoleòniques, obviant altres elements imprescindibles per entendre aquesta crisi, com la inestabilitat climàtica que tingué lloc durant aquests anys.

⁶³ PARRA, Emilio LA. 2014b. «La restauración de Fernando VII en 1814». *Historia Constitucional*, núm. 15: 205-22. PARRA, Emilio LA. 2018. *Fernando VII: Un rey deseado y detestado*. Barcelona: Tusquets. PARRA, Emilio LA. 2011. «Fernando VII, el rey imaginado». A *La imagen del poder. Reyes y regentes en la España del siglo XIX*, 29-76. Madrid: Síntesis.

⁶⁴ FONTANA, 2002a, 91.

⁶⁵ L'historiador Josep Fontana crítica el mite que s'ha creat al voltant de la seva persona, on se'l considera un economista liberal al qual Ferran VII es va veure obligat a recórrer per salvar l'estat d'una imminent bancarrota. Fontana considera que no era ni liberal ni un gran economista, sinó que es beneficià dels coneixements dels seus subordinats i assessors: FONTANA 2002a, 142-144.

Altres elements a destacar foren la caiguda dels preus agraris o la presa de consciència de la burgesia com a classe social. La nova burgesia començaria a mobilitzar-se davant les profundes reformes que necessitava el territori espanyol per tal d'articular un mercat nacional que ocupés el buit deixat pel mercat colonial.⁶⁶ Començaren a sorgir veus que qüestionaren les fórmules de l'Antic Règim i plantejaren la necessitat d'adoptar reformes. En el cas de Catalunya ha estat especialment estudiada la figura de Guillem Oliver i les seves *Memorias económico-políticas*,⁶⁷ on es denunciaven els abusos senyorials vers els pagesos i els impediments que originaven pel desenvolupament de l'agricultura, així com la necessitat de protegir la indústria espanyola per tal de garantir el seu desenvolupament, plantejant una política marcadament proteccionista com s'estava fent a la resta d'Europa, unes idees que posteriorment traslladaria com a diputat a Corts durant el Trienni Liberal.⁶⁸ Val a dir que la figura de Guillem Oliver ha estat font de diverses interpretacions. La tendència més generalitzada ha estat considerar-lo un dels protagonistes que impulsaren les mesures proteccionistes durant Trienni, però també s'ha fet una lectura molt més restrictiva, en què fins i tot es qüestiona el seu posicionament respecte al proteccionisme agrari.⁶⁹

Pel que respecta al mercat català, la importació de blat va començar a ser important ja des del darrer terç del segle XVIII, quan es va iniciar una especialització per exportar a les colònies americanes i, per tant, es produí un descens en el conreu de grans de primera necessitat.⁷⁰ Com resulta evident, aquestes importacions s'accentuaven en els períodes de males collites, com ho va ser el Sexenni Absolutista. Justament, les importacions són un

⁶⁶ Sobre la presa de consciència de la burgesia com a classe social i la necessitat d'articular un mercat interior també es pot veure: LLUCH, Ernest. 1973. *El pensament econòmic a Catalunya (1780-1820)*. Barcelona: Edicions 62, 212 ss.

⁶⁷ OLIVER, Guillem. 1820. *Memorias económico-políticas escritas en diversas épocas y con diferendos motivos para la prosperidad de España*, Tarragona, Imprenta de Miguel Puigrubí, 1820, 2 vols.

⁶⁸ Mentre que a bona part de l'Europa occidental les mesures proteccionistes es començaren a aplicar en la immediata postguerra, com les *corn-laws* angleses (1815), a Espanya aquestes mesures no s'implantarien fins la tornada dels liberals al poder l'any 1820: FONTANA 2002^a, 237.

⁶⁹ J. M. Fradera, seguint a Joaquim Nadal, afirma que ni Guillem Oliver ni la resta de diputats catalans van rebre amb entusiasme la proposta d'establir aranzels als grans estrangers (1820), i que només cediren quan es va veure com un pas previ per establir un proteccionisme industrial, que era el seu veritable objectiu: FRADERA, Josep Maria. 1987. *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*. Barcelona: Crítica, 207.

⁷⁰ FRADERA, 1987, 92-94. Aquesta especialització va consistir en una concentració del conreu de grans de primera necessitat (principalment blat) a les zones d'interior, com el Segrià i l'Urgell, mentre que al litoral s'hi conreava vinya (d'un gran valor comercial) per exportar a les colònies americanes: VICEDO-RIUS, Enric. 1983. «Els preus dels cereals al mercat de Lleida durant la primera meitat del segle XIX». *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 14: 167-76, 167.

dels factors que ens permeten explicar les grans oscil·lacions que es produïren en els preus agraris a bona part de l'Europa Occidental durant aquest període. Durant la immediata postguerra els preus agraris no van fer més que incrementar-se a tota Europa fins l'any 1818,⁷¹ quan es va produir un dels descensos més accentuats de la primera meitat del segle XIX. A partir de 1816 l'optimització de les rutes que connectaven l'interior de Rússia amb el Mar Negre va originar un gran augment de les importacions de grans russos a una Europa afectada per les deficients collites d'aquests anys. Un dels historiadors que ha tractat aquesta irrupció dels "grans russos" ha estat Josep Maria Fradera, que fa evident la dificultat de donar xifres sobre el volum que va arribar a Catalunya procedent del Mar Negre. Per posar un exemple, l'any 1817 el 62% de les embarcacions arribades a Barcelona amb gra estranger provenien de Menorca, mentre que els vaixells arribats des del Mar Negre representaven únicament el 10%. Aquestes xifres resulten enganyoses ja que durant aquests anys es produïren diverses epidèmies, com els episodis de tifus que aparegueren a Itàlia i a la costa africana, que provocaren l'establiment de cordons sanitaris.⁷² En el cas espanyol, es va obligar a que qualsevol vaixell provinent de Llevant passés una quarantena a Menorca.⁷³ Per tant, els seus ports (en especial Maó) van acabar sent intermediaris del gra provinent de Rússia, on la càrrega dels vaixells que havien creuat el Mediterrani, de gran tonatge, era repartida en vaixells més petits que es dirigien als diversos ports de la costa espanyola. Alguns comerciants es lamentaren d'aquesta situació, que no només comportava un increment dels costos de transport, sinó que retardava l'arribada del gra i dificultava que es pogués vendre quan els preus estaven més alts. Molts d'aquests comerciants reclamaren a les autoritats reduir els dies de quarantena o que es permetés descarregar per canal, reclamacions que no tingueren èxit.⁷⁴

La importància que tingueren les importacions de grans russos també radica en els propis dèficits de la monarquia hispànica. Per fer-nos una idea, la complexitat del sistema tributari de l'Antic Règim, caracteritzat per la superposició d'impostos i rendes senyoriales

⁷¹SEGURA, Antoni. 1983. «El mercat de cereals i llegums a Barcelona, 1814-1868». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 14: 177-212.

⁷² VALENCIANO, Valentí. 2012. *El Trienni Liberal a Mallorca, 1820-1823*. Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 97. Es poden veure les mesures que es van adoptar a les Illes Balears per evitar-ne la seva propagació a: *Diario Balear*, 381, 29-07-1817, 2-3.

⁷³ L'establiment d'un llatzeret a Maó i la declaració de quarantena a Menorca ja va ser introduït a principis de 1816: MARTÍN DE BALSAMEDA, *Decretos del rey Don Fernando VII*, Madrid, Imprenta Real, 1819, VI, 10-12.

⁷⁴ Arxiu Històric de Tarragona (AHT). Companyia d'Aragó (CA), Cartes, 1817, 522.

i la manca d'un mercat interior ben articulad, degut en bona part al dèficit en infraestructures, feia que fos més rentable importar grans des del Mar Negre que des de Castella.⁷⁵ I és que, la manca d'aquest mercat interior i el dèficit en infraestructures són alguns dels elements que permeten explicar la disparitat de preus en diferents punts de la península.⁷⁶

La irrupció dels grans russos i d'altres factors, com la progressiva recuperació del món agrari europeu després de les guerres napoleòniques, unes millors collites després d'anys d'inestabilitat climàtica, o la introducció de noves tècniques d'explotació que augmentaren la productivitat⁷⁷ originaren un increment de la oferta que va provocar un descens dels preus que, com dèiem, no començà fins 1818. Aquest descens va ser molt accentuat. En el cas dels preus espanyols van arribar a caure més d'un 40% entre 1817-1819 respecte a la mitjana dels cinc anys anteriors.⁷⁸ Com dèiem, les importacions de grans van ser un dels motius d'aquest descens dels preus que acabaren perjudicant als productors espanyols, així que amb l'arribada del Trienni una de les primeres mesures que s'adoptaran serà l'establiment d'aranzels als grans estrangers (agost de 1820). L'establiment d'aranzels ja havia estat plantejat al 1816 però no es va acabar d'adoptar, entre d'altres motius, per les desastroses collites d'aquests anys, que van accentuar encara més la dependència vers els grans estrangers.⁷⁹

En el cas espanyol, aquest context de crisi es va veure agreujat per la pèrdua progressiva del que havia estat el seu principal mercat des del segle XVI: les colònies americanes. La

⁷⁵ AHT. CA, Cartes, 1818, 511.

⁷⁶ FONTANA, 2002a, 236.

⁷⁷ A destacar l'estudi de Josep Colomé i Francesc Valls, on s'identifica el notable increment de la superfície de conreu vitivinícola a Catalunya després de la Guerra del Francès degut a la gran rendibilitat que oferia en aquest context de baixada dels preus: COLOMÉ, Josep, i Francesc VALLS. 1994. «La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per a un reflexió». *Recerques*, núm. 30: 47-68. També resulta d'interès l'esgotament del comerç d'aiguardent després de les guerres napoleòniques i la reorientació cap a l'exportació de vi: VALLS JUNYENT, Francesc. 2001. «El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana, 1672-1869». *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 12: 161-72.

⁷⁸ FONTANA, 2002^a, 73. Aquest fenomen es pot apreciar a una reconstrucció dels preus del blat a Espanya que recull els anys 1808-1833 FONTANA, Josep 1988. *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*. 3a ed. Barcelona: Crítica, 262. També es pot consultar: TORRAS, Jaume. 1985. «Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832». A *Historia agraria de la España contemporánea*, 151-73. Barcelona: Crítica, 159.

⁷⁹ SAN JULIÁN, Francisco Javier. 2003. «El debat sobre la liberalització del comerç de grans al Regne de Navarra al final de l'Antic Règim». *Recerques: història, economia, cultura*, 46: 171-204.

pèrdua del monopoli comercial espanyol es va acabar de concretar durant aquests anys⁸⁰ i el procés d'independència tingué un impacte econòmic molt important en una monarquia hispànica totalment dependent de les colònies: l'any 1792 les colònies americanes absorbién el 87% dels productes espanyols i representaven el 73,5% de les exportacions,⁸¹ mentre que l'any 1827 el comerç amb Amèrica ja només representava el 34% del total.⁸²

Així és com resumeix un corresponçal de la Companyia Cortadellas, amb una important activitat a la ribera de l'Ebre, el comerç amb Amèrica durant el Sexenni Absolutista, incidint en l'afebliment del monopoli comercial per part de la monarquia hispànica:

“No considero que se puedan prometer muchas ventajas en esta clase de negocios por la consecuencia que tenemos de importaciones extranjeras en aquella parte que les proveen abundantemente con más conveniencia de lo que antes recibían exclusivamente de la península. Están muy debilitados las relaciones mercantiles con las Américas, por la libertad y mayor economía con que hacen su comercio los extranjeros”.⁸³

La pèrdua del mercat colonial va suposar que molt d'aquest excedent agrari destinat al comerç restés sense poder col·locar-se. Durant aquests anys la monarquia va prendre algunes mesures que es mostraren del tot insuficients, com la fi dels drets de monopoli en la fabricació i comerç d'aiguardent i altres licors, una mesura que simplement venia a constatar una realitat: la d'un poder central incapaç d'exercir i fer complir aquest monopoli, que ja feia temps que havia caigut en mans de la iniciativa privada.⁸⁴ També s'adoptaren mesures com la lliure compravenda d'alguns productes, entre d'ells els grans. Aquesta fórmula implicava que qualsevol persona, previ pagament d'una determinada quota, podia comerciar amb el producte que abans estava sotmès a arrendament. En el cas de Catalunya s'ha considerat que la seva pràctica es va estendre com a contraprestació per compensar una de les vies de finançament dels ajuntaments, els drets privatis, que s'anaren diluint fins la seva supressió definitiva l'any 1833.⁸⁵ Considerem que durant el Sexenni Absolutista aquesta mesura va tenir uns objectius molt concrets, com facilitar la

⁸⁰ Ja tenim constància de l'accentuació d'aquest procés a finals del segle XVIII, que s'acabarà de completar durant la Guerra del Francès i el procés d'independència de les colònies. Es pot veure: DELGADO RIBAS, Josep Maria. 1981. «La Integración de Hispanoamérica en el Mercado Mundial (1797-1814)». *Boletín americanista*, núm. 31: 41-52.

⁸¹ FONTANA, 2002^a, 79.

⁸² FONTANA, 1988, 257.

⁸³ AHT. CA, Cartes, 1816, 189.

⁸⁴ MARTÍN DE BALSAMEDA, *Decretos...*, IV, 574-581.

⁸⁵ CASAS, Jordi. 1996. «La hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX». *A III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, 85-107. Barcelona: L'Avenç, 94-96.

circulació d'aquests excedents agraris per la península,⁸⁶ alhora que també havia de contribuir a que els grans de primera necessitat importats, que s'estaven aglutinant a la costa, arribessin a l'interior amb més facilitat per pal·liar les fams que s'hi estaven produint.

Quan referim aquest descens en els preus també s'ha de tenir en compte el procés de recessió iniciat l'any 1819, que Josep Fontana va catalogar com una de les primeres crisis econòmiques globals, i que va comportar la paralització del mercat internacional i el descens de les importacions.⁸⁷ Tenim notícies de com alguns comerciants es decidiren a treure el blat a subhasta pública davant la falta de compradors a València,⁸⁸ a més de registrar un descens important en els preus del grans a mercats com Múrcia, on entre el gener i el desembre de 1819 el seu valor va caure entre un 30 i un 50%.⁸⁹ Aquest descens dels preus va tenir conseqüències importants, ja que va arribar a un punt en el qual els preus de venda eren inferiors als costos de producció, fet que va agreujar la difícil situació dels pagesos, que van passar de perdre bona part de les seves collites durant els anys 1814-1817 a vendre el seu producte per sota dels costos de producció. La consulta de la correspondència de la Companyia de Cortadellas ha permès constatar com la falta de moneda va ser un element que empitjorà aquesta situació de crisi i contribuí al descens dels preus al territori espanyol. Aquest és un dels principals motius als quals s'hi refereixen els membres de la Companyia per justificar la dificultat de vendre els grans durant aquests anys i l'impediment que ocasionava al comerç en general:

“Estas provincias se van aniquilando por la continua exportación del metálico para los artículos de primera necesidad, que nos faltan por haberse perdido enteramente la cosecha de este año. Añadido esto al no venir caudales de América y a las continuas presas que nos están haciendo los insurgentes, hace que se halle nuestro comercio en un estado de languidez y desaliento imposible de explicar.”⁹⁰

La falta de numerari va ser provocada pel gran descens en l'arribada de metalls des d'Amèrica, així com el gran pes que tenien les importacions en l'economia espanyola

⁸⁶ La idea l'agafem de: RÍO ALDAZ, Ramón DEL. 1992. «La crisis agraria de principios del siglo XIX en Navarra: Una aproximación». *Manuscrits: Revista d'història moderna*, núm. 1 (10): 395-414. CASAS, Jordi. 2015. *La hisenda municipal catalana. De la baixa edat mitjana a la revolució liberal (segles XII-XIX)*. Lleida: Pagès Editors, 252-256.

⁸⁷ FONTANA, 2002^a, 233.

⁸⁸ AHT. CA, Cartes, 1819, 401.

⁸⁹ FONTANA, 2002^a, 236.

⁹⁰ AHT. CA, Cartes, 1817, 976.

durant aquests anys, que a la pràctica van suposar la desmonetització del mercat espanyol.⁹¹

La correspondència de la Companyia de Cortadellas també ens ha permès constatar com el general Castaños, capità general de Catalunya (1815-1820), es va involucrar directament en moltes de les obres que havien de contribuir a pal·liar la crisi i els dèficits en infraestructures al territori. Va mostrar un gran interès en el canal d'Urgell, del qual se'n va declarar protector, i que havia de posar fi a la falta d'aigua que comportava la pèrdua de bona part de les collites en èpoques de sequera a la plana de Lleida. De fet, la Companyia va viure amb preocupació les tensions creixents amb Portugal l'any 1817 i la possibilitat que Castaños fos destinat a l'exèrcit que s'estava reunint a la frontera, ja que el més probable era que la seva marxa suposés la paralització del projecte. Amb Castaños també va mantenir una reunió Guillem Oliver a principis de 1817 per defensar els beneficis de la projecció del canal d'Urgell i la necessitat de reduir els drets senyoriais sobre les terres de regadiu perquè els propietaris poguessin costejar les obres.⁹² També s'ha de dir que a les autoritats aquestes obres els hi despertaven un cert interès perquè d'aquesta forma s'ocupava a les classes populars per tal que poguessin subsistir en aquest context de crisi de subsistència, reduint el risc de revoltes.⁹³

Les contínues sequeres d'aquests anys van posar de manifest el dèficit existent en xarxes de regadiu i, conjuntament amb les carreteres, els canals foren les obres que més es van promocionar durant aquest període. Justament, l'intent de dur a terme moltes d'aquestes obres va mostrar la necessitat de conèixer millor el territori. En aquest sentit, apareguren figures com el trinitari Agustí Canelles, qui va proposar a les autoritats militars l'elaboració d'una carta cartogràfica per poder projectar canals artificials dedicats a l'agricultura.⁹⁴ A més, Canelles també va contribuir a la projecció del canal del Llobregat

⁹¹ La situació crítica de la moneda espanyola va ser analitzada per un contemporani, Gonzalo de Luna, qui va posar de manifest molts dels aspectes que acabem d'assenyalar. MENUDO, José. 2007. «Agricultura y política monetaria en España (1814-1820). La crítica de Gonzalo de Luna». *Areas: Revista internacional de ciencias sociales*, 26: 31-45.

⁹² AHT. CA, Cartes, 1817, 6.

⁹³ Aquesta idea la recull Fontana citant les *Memorias económico-políticas* de Guillem Oliver pel cas del canal del Llobregat (1817): FONTANA, 2002a, 176.

⁹⁴ HERNANDO, Agustín. 2008. «Reducir la complejidad territorial a la claridad de un mapa: Agustí Canelles y su propuesta de reconocimiento de Cataluña (1816)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 65: 417-28.

l'any 1817.⁹⁵ La monarquia va publicar un decret el 19 de maig de 1816 pel foment de l'agricultura i les obres de reg, de poc recorregut, on bàsicament s'animava als particulars a promocionar-ne la seva construcció, cedint alguns drets que corresponien a la corona, com l'augment del delme i primícies, i l'ajut de la tropa com a mà d'obra.⁹⁶

Durant els anys 1814-1820 hi va haver una continuïtat en la planificació d'aquestes infraestructures, un procés iniciat abans de la Guerra del Francès. Convé assenyalar que moltes de les obres avançaren lentament o directament s'abandonaren degut al context de crisi i la dificultat de recaptar els diners necessaris per costejar-les. La culminació d'aquest procés d'articulació del territori no es completarà fins a mitjans de segle amb la consolidació de l'estat liberal i la construcció d'infraestructures tant emblemàtiques com la xarxa ferroviària.

La Guerra del Francès va ser l'escenari idoni per evadir els drets senyoriais. Per una banda, per la desarticulació de la xarxa de recaptació senyorial que va originar la guerra i la pròpia ocupació francesa, que va ser aprofitada per les classes populars per evadir les rendes senyoriais. D'altra banda, també fou important l'obra de les Corts de Cadis, que intentaren avançar cap a la supressió formal d'aquests privilegis, principalment amb el decret d'agost de 1811, on les senyories jurisdiccionals s'incorporaren a la nació, convertint els senyories territorials en propietat particular. Aquest decret va comportar la pèrdua d'una part dels drets senyoriais, però els senyors van mantenir la seva capacitat d'extracció de rendes com a propietaris. Amb la fi de la guerra i la restauració de l'absolutisme Ferran VII, mitjançant la reial cèdula del 15 de setembre de 1814, va reintegrar els senyories i els drets territorials dels senyors sense necessitat de presentar els títols originals, però sense abolir formalment el decret de les Corts de Cadis, fet que implicava que les senyories jurisdiccionals, incorporades a la nació l'any 1811, passessin ara a domini del monarca. A la pràctica, els senyors van tenir tot el poder i llibertat per interpretar aquest caos jurídic a la seva voluntat i recuperar els seus drets, amb la tolerància de la monarquia i la complicitat dels alts tribunals, que van acabar dictaminant

⁹⁵ Agustí Canelles va ser pilot de nàutica abans d'ingressar a l'ordre, titular de la càtedra de Matemàtiques de la Junta de Comerç, i de Nàutica a l'Acadèmia Reial, cartògraf durant la Guerra del Francès, així com col·laborar de Mechain i Delambre en el mesurament del meridià de Dunkerque a Barcelona: BADA, Joan. 1986. *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. Barcelona: Herder, 415.

⁹⁶ FABREGAT, Emeteri, i Jacobo VIDAL. 2009. «La canalització de l'Ebre a la regió de Tortosa (1347-1851)». *Quaderns d'història de l'enginyeria*, núm. 23: 3-49, 34.

a favor dels senyors en bona part de les reclamacions dels particulars en relació als drets senyorials.⁹⁷

Val la dir que el descens dels ingressos senyorials a Catalunya va ser un procés iniciat a finals del segle XVIII, concretament a partir dels anys vuitanta. Aquest descens es va accentuar durant la Guerra del Francès, quan els ingressos senyorials arribaren a disminuir un 30%,⁹⁸ i va anar de la mà d'un increment progressiu dels conflictes senyorials i la resistència pagesa.⁹⁹

Tenim una gran quantitat de referències en relació a la resistència als drets senyorials durant el Sexenni Absolutista a Catalunya. Una de les més coneguts és l'exposició dirigida al Consell de Castella per pagesos de Gelida, Masquefa i Lavern, on es justifica la resistència als drets senyorials i se'n denuncien els seus abusos. Aquest text va ser parcialment transcrit per Josep Fontana i reflecteix la situació d'uns pagesos si més no de condició benestant, acomodada si es vol, amb els recursos necessaris per presentar aquesta reclamació i fer-la arribar al Consell de Castella i al propi monarca.¹⁰⁰

La fi del conflicte amb els francesos va comportar la tornada a la normalitat i la sortida a subhasta d'una gran quantitat de contractes d'arrendament exhaurits o directament desatesos durant la guerra. Aquest fou un procés complex, ja que molts hi van veure l'oportunitat de fer-se amb la gestió de grans extensions de terra, però alhora la situació era delicada perquè la resistència dels pagesos a pagar molts dels tributs feia que els beneficis fossin inferiors als que s'obtenien abans de la guerra. Molts sobrepagaren per tal de fer-se amb aquests contractes, de diverses tipologies, però que sovint consistien en el dret de poder exigir una part o la totalitat dels tributs senyorials a canvi d'un import a determinar amb el senyor, que normalment era anual, tot i que els contractes eren triennals

⁹⁷ HERNÁNDEZ MONTALBAN, Francisco. 1999. *La abolición de los señoríos en España (1811-1837)*. Madrid i València: Biblioteca Nueva i Universitat de València.

⁹⁸ ARNABAT, Ramon. 2013. «Les postguerres del francès (1814-1823)». A *La Guerra del Francès 200 anys després*, 145-62. Tarragona: Publicacions URV, 150. També es pot veure SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2014c. «Descristianización y reacción negativa al pago del diezmo en la franja catalana-aragonesa (diócesis de Lérida) durante la quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820)». En *Historia, pasado y memoria en el mundo contemporáneo*, 147-60. Terol: Instituto de Estudios Turolenses, 147-160.

⁹⁹ Es pot veure: COTS, Albert. 1983. «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)». *Estudis d'història agrària*, 6: 241-68. Diversos son els historiadors que han estudiat aquest procés d'accentuació de la resistència pagesa vers els drets senyorials. Un bon resum a TELLO, Enric. 1997. «Conflictividad social en el mundo rural catalán, del Antiguo Régimen a la Revolución liberal, 1720-1833». *Historia Agraria*, 13: 89-104.

¹⁰⁰ FONTANA, 2002^a, 200-202.

o quadriennals. Molts s'acabaren enganxant els dits i recaptaren menys del que pagaven. Són diversos els indicis que coneixem sobre aquesta resistència com per exemple en el pagament del lluïisme.¹⁰¹

Aquesta resistència podia tenir diverses manifestacions, com el fet de negar-se a fer servir el molí del senyor i no pagar el dret de moltura. En algunes poblacions els veïns es construïren els seus propis molins durant la guerra, una pràctica que van intentar mantenir després de la restauració absolutista.¹⁰² La situació va arribar a ser greu en pobles com Arbeca, on la Reial Audiència va ordenar la clausura d'aquests molins particulars. La correspondència de la Companyia Cortadellas, que tenia en l'arrendament dels drets senyorials un dels seus principals negocis, ens ha permès aproximar-nos a molts d'aquests conflictes. En el seu cas, normalment s'intentava no entrar en disputes i cobrar els tributs als que tenien dret d'explotació fins el punt que en algunes poblacions, com a Sant Martí de Maldà, es van obrir diligències perquè fos el senyor qui abonés l'import de moltura.¹⁰³ Les justificacions que s'esgrimien per tal d'eximir-se en l'obligació de fer servir el molí del senyor eren diverses. Com ja hem dit, durant aquests anys es produïren importants sequeres i molts dels molins de tracció hidràulica van restar inoperants. D'aquesta forma, alguns pobles apel·laren a que el fet que el senyor no pogués garantir el funcionament del molí cancel·lava el seu monopoli i els legitimava a fer-ne ús d'altres.

La greu crisi econòmica, la nefasta gestió dels absolutistes i la persistència dels liberals va acabar per enfonsar el govern absolutista. Finalment, el rei va haver de jurar la Constitució i assistir a la recuperació del poder per parts dels liberals després del pronunciament del general Riego a Cabezas de San Juan a principis de 1820.

¹⁰¹ Durant aquest període es va registrar un augment dels plets a la Reial Audiència relacionats amb el cobrament del lluïisme i la resistència a la capbreuació per exemple, al ducat de Cardona: CARBONELL, Montserrat. 1983. «Plets i lluita antisenyorial. El Ducat de Cardona a les acaballes de l'Antic Règim». *Pedralbes: revista d'història moderna*, 3: 265-78.

¹⁰² Tenim indicis de com aquest fenomen també es va donar abans de la guerra. Així ho recull el Baró de Maldà, qui descriu com a partir de 1800 diversos veïns van començar a construir els seus propis molins per moldre l'oli, desafiant així el monopoli del senyor: VICEDO-RIUS, Enric. 1993. «La Conflictividad en las terres De Lleida en el siglo XVIII. La respuesta campesina a la detracción señorial y la lucha por el acceso a los recursos». *Areas* 15: 101-11, 108.

¹⁰³ AHT. CA, cartes, 1815, 121 i 140.

5.- La revolució demogràfica de la ciutat de Tarragona

5.1.- La petjada de la Guerra del Francès

La ciutat de Tarragona que coneixem avui dia és va articular en gran part al llarg del segle XIX amb el desenvolupament urbanístic de mitjans de segle, la superació del recinte emmurallat, la construcció del Port Modern... El cens de Floridablanca atribuïa a la ciutat 8.570 habitants l'any 1787. En començà el segle XIX Tarragona era la segona ciutat més important per nombre d'habitants al Camp de Tarragona, amb prop de 10.000 veïns, la meitat que Reus i a la par que Valls, que la seguia en tercer lloc.¹⁰⁴

La Guerra del Francès va ocasionar una gran davallada demogràfica i econòmica a la zona del Camp de Tarragona. Durant aquest període Tarragona va experimentar uns alts i baixos de població molt pronunciats, on destaca l'any del setge (1811), quan va arribar a reunir 31.500 persones, la majoria refugiats que s'havien resguardat a Tarragona fugint dels francesos. Després del setge i assalt a finals de juny d'aquest mateix any la ciutat va passar a poc més de 1.000 habitants. Durant el període d'ocupació francesa (1811-1813) es calcula que Tarragona no va superar els 2.000 habitants, però a partir de la marxa dels francesos (agost 1813) es va experimentar un gran creixement, fins a situar-se segons un cens de 1814 al voltant dels 6.700 habitants.

El període 1814-1820 ha estat objecte d'alguns estudis que cal analitzar i posar en comú.¹⁰⁵ A *La Revolución y la Guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona* (1965) de Josep Maria Recasens, es fa referència a un cens de 1816 que avui dia no es troba a les actes municipals. Si comparem aquestes xifres amb les del cens de 1814 es poden observar xifres pràcticament idèntiques, ja que Recasens parla de 6.649 habitants

¹⁰⁴ GÜELL, Manel. 2011a. *La crisis de la Guerra del Francès al Camp de Tarragona*. Tarragona: Cercle d'Estudis Guillem Oliver, 19.

¹⁰⁵ Els dos grans clàssics d'aquest període, SALVAT I BOVÉ, Juan. 1965. *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense. / RECASENS, Josep Maria. 1965. *La Revolución y Guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense. Ambdós autors ofereixen unes dades de població força disperses i els treballs més recents encara citen a un o altre autor, sense posar en comú i debatre quines xifres són més fiables.

al cens de 1816, i segons els nostres càlculs el cens de 1814 inclou a 6.690 persones. Aquesta breu variació ens indueix a afirmar que estem parlant de les mateixes dades,¹⁰⁶ això és del cens de 1814.¹⁰⁷ Juan Salvat i Bové a *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia* (1965) cita el cens de 1814 i no dóna cap referència al cens de 1816 que cita Recasens.¹⁰⁸ L'autor aporta una xifra de 300 habitants l'any 1813,¹⁰⁹ totalment descontextualitzada, ja que correspon a un recompte efectuat pocs dies després de la sortida dels francesos, que havien obligat a la població a abandonar la ciutat per saquejar-la per últim cop.¹¹⁰ Per aquest mateix any, Recasens dóna la xifra de 2.500 habitants, que sembla ajustar-se més a la realitat. Per l'any 1814 proposa una xifra de 8.000 habitants, que al nostre entendre també és força coherent.¹¹¹ Per l'any 1820 Salvat i Bové cita un document de les actes municipals que situa la població de Tarragona en 8.009 habitants,¹¹² una xifra que considerem força baixa, ja que tot indica que cap a 1820 Tarragona ja havia recuperat la seva població anterior a la guerra, això és 10.000 habitants.

En el període 1818-1820 trobem una contradicció en les xifres que aporten les fonts, ja que revisant les actes municipals de 1818 trobem un document que situa la població de Tarragona en 10.200 ànimes, superant el registre de l'any 1820, que recordem, era de 8.009 habitants.¹¹³ Podríem buscar el motiu d'aquest descens de població en el rebrot epidèmic de finals de la dècada de 1810.¹¹⁴ Si analitzem les xifres dels llibres d'òbits, Tarragona va passar de 134 òbits l'any 1817 a 222 i 248 als anys 1818 i 1819 respectivament,¹¹⁵ així que aquestes xifres no són suficients per justificar un descens de població de més de 2.000 habitants en un any. S'hauria de considerar si aquests recomptes registrats a les actes municipals es van realitzar amb els mateixos criteris o són fiables,

¹⁰⁶ Recasens inclou els oficials allotjats i nosaltres em decidit descartar-los per no ser una població estable, així que a l'hora de realitzar els càlculs de població del cens de 1814 partirem amb la xifra 6.423.

¹⁰⁷ Aquest cens es pot trobar a: Arxiu Històric Ciutat de Tarragona (AHCT) municipals (AM), 1814, correspondència, núm. 129.

¹⁰⁸ SALVAT I BOVÉ (1965), p 365-366.

¹⁰⁹ Totes les xifres que referim d'aquest llibre es troben a la pàgina 369 del mateix.

¹¹⁰ MORUNO, Carlos. 2015. «Vida i obra de Jaume Parcet, víctima i cronista del setge de Tarragona durant la Guerra del Francès». A *Carn!*, núm. 27: 102-7. 103.

¹¹¹ Sembla una dada raonable, entre l'aproximació de Manel Güell (vora 8.900) i el cens de 1814 (6.423).

¹¹² Aquest document registra 3.764 homes i 4.245 dones: AHCT, AM, 1819, correspondència, núm. 230.

¹¹³ AHCT, AM, 1818, correspondència, núm. 119.

¹¹⁴ GÜELL (2011), p 204-207.

¹¹⁵ *Ibid*, 121.

en especial la xifra de 1820, ja que no trobem cap motiu aparent que justifiqui aquesta disminució de població en uns anys de tendència demogràfica en alça.

L'historiador Manel Güell ha donat una aproximació sobre la població de Tarragona durant aquest període,¹¹⁶ proposant una població de 8.911 habitants pel període 1811-1815 i 9.915 pel 1816-1820. Hem de dir que aquest estudi esdevé actualment la principal referència per l'estudi de la demografia d'aquest període.

Tarragona	naixements	matrimonis	òbits	creix. veg.
1801	466	76	224	242
1802	342	59	350	-8
1803	408	109	291	117
1804	434	117	282	152
1805	426	74	213	213
1806	437	81	277	166
1807	433	89	175	258
1808	485	67	305	180
1809	583	212	2.126	-1.543
1810	981	349	641	340
1811	653	185	623	30
1812	146	45	45	101
1813	200	49	179	21
1814	542	118	302	240
1815	464	137	169	295
1816	420	117	139	281
1817	448	90	134	314
1818	433	69	222	211
1819	459	99	248	211
1820	471	109	231	240
1801-1807	2.946 (421)	605 (86)	1.812 (259)	1.140 (163)
1808-1813	3.048 (508)	907 (151)	3.919 (653)	-871 (-145)
1814-1820	3.237 (462)	739 (105)	1.445 (206)	1.792 (256)
Totals	9.231 (461)	2.251 (112)	7.176 (359)	2.061 (103)

1.- Quadre on es mostren els registres dels llibres sacramentals de la ciutat de Tarragona (1801-1820). Entre parèntesi la mitjana anual. Dades extretes de: GÜELL, 2011, 121.

¹¹⁶ GÜELL, 2011, 124.

Al quadre 1 podem observar els registres dels llibres sacramentals de la ciutat de Tarragona (baptismes, matrimonis i òbits), així com el creixement vegetatiu. Hem dividit aquests 20 anys en 3 períodes: l'inici de segle (1801-1807), la Guerra del Francès (1808-1813) i el Sexenni Absolutista (1814-1820). Com que els períodes no són equitatius en relació al total d'anys hem adjuntat la mitjana anual entre parèntesi. D'entre aquests tres períodes, el que presenta una mitjana anual més elevada, tant per naixements, matrimonis i òbits és el període 1808-1813. Pel que fa a l'evolució del conflicte amb els francesos, Girona va caure el desembre de 1809, el 14 de febrer de 1810 ho va fer Hostalric i el 14 de maig del mateix any Lleida. L'única plaça forta que es va mantenir fora del control francès va ser Tarragona, fet que provocà que la ciutat es transformés en el centre neuràlgic de la Catalunya resistent. Durant l'any 1809 s'hi va traslladar la fàbrica de la moneda i a partir de l'any 1810 s'hi van establir altres organismes com la Reial Audiència, el Consolat de Comerç, el Tribunal de la Inquisició, les oficines de la Reial Hisenda i d'altres que anteriorment eren a Barcelona: el Quarter General de l'Exèrcit, l'Administració de Duanes...¹¹⁷ Tot plegat ocasionà que Tarragona multipliqués per tres el número d'habitants que registrava quan va començar el conflicte.

Aquesta sobrepoblació va ocasionar que Tarragona fos una de les ciutats més afectades pel brot de febre tifoide que es va registrar durant l'any 1809 que és, de fet, l'any amb el número d'òbits registrats més alt de tot el període 1801-1820. A Tarragona aquesta epidèmia és va conèixer com la "febre de presó" perquè s'originà a les presons de la ciutat, on els presoners vivien aglutinats en condicions infrahumanes degut a la falta d'espai per la gran quantitat de persones que es reuniren a la ciutat. Aquesta situació d'excepcionalitat va provocar que no es donés a l'abast per registrar tots els morts i aquesta xifra de 2.126 òbits durant l'any 1809 podria ser força inexacta, ja que cronistes de l'època situen en fins a 10.000 les víctimes d'aquesta pandèmia a la ciutat.¹¹⁸ D'igual forma passa durant l'any del setge 1811, quan només es registren 623 òbits als llibres

¹¹⁷ MOLINER PRADA, Antoni. 2007a. *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès 1808-1814*. Lleida: Pagès Editors, 107.

¹¹⁸ La crisi de mortalitat de l'any 1809 és la segona més important de tot el període que comprèn entre 1570-1880 al Camp de Tarragona: GONZALVO-CIRAC, Margarita, Josep FÀBREGAS-ROIG, i Judit VIDAL-BONAVILA. 2016. «Evolución demográfica del Camp de Tarragona (Cataluña, España) 1570-1880: las grandes crisis de mortalidad». *Población y Salud en Mesoamérica* 14 (1): 1-29. Altres estudis conclouen que la crisi de mortalitat que s'experimentà en aquest any a les comarques de Tarragona esdevé la més severa de tota Catalunya en el període 1700-1860: FERRER ALÓS, Llorenç. 2021. «Las crisis de mortalidad en Cataluña (1700-1860). Cronología, intensidad y geografía». *Revista de Demografía Histórica*, núm. 39 (3): 83-120.

sagramentals, tot i què sabem que durant els prop de dos mesos que durà el setge moriren més de 10.000 persones.¹¹⁹ Per tant, podem afirmar que l'elevat número de naixements, matrimonis i òbits que es registraren durant el període 1809-1813 va ser causat pel notable increment de població que va experimentar la ciutat.

Per últim, podem veure com el període 1814-1820 és, amb diferència, el que presenta la mitjana anual de creixement vegetatiu més elevada (256), que s'explica per un número de naixements alt i constant i uns registres d'òbits baixos, que experimentaren un repunt al final del període (1818-1820) degut, entre d'altres motius, per la reproducció d'alguns brots menors de tifus.

En resum, Tarragona va experimentar unes grans oscil·lacions demogràfiques i de població a principis del segle XIX, un període, en aquest sentit, totalment condicionat pels efectes i les conseqüències de la Guerra del Francès, que tingué un gran impacte a la ciutat. Tanmateix, els registres dels llibres sacramentals ens han permès aproximar-nos a l'estat demogràfic de la ciutat durant els primers vint anys del segle XIX i valorar l'impacte que hi va tenir el conflicte. Tanmateix, convé assenyalar que el context demogràfic anterior a la guerra tampoc fou del tot favorable, ja que des de la Guerra Gran es van anar succeint a Catalunya episodis de depressió demogràfica amb mortalitat elevada, per tant, podríem parlar d'una crisi demogràfica que comprendria des de 1794 fins al final de la Guerra del Francès,¹²⁰ sent aquest últim episodi bèl·lic el que accentuà més aquesta mortalitat, tant pel que fa a les baixes ocasionades pel conflicte armat com per les epidèmies que s'hi produïren.¹²¹

La comparació de les dades de Tarragona amb altres ciutats ens permet identificar fenòmens comuns. Girona, segons el cens de Floridablanca, comptava amb 8.842 veïns

¹¹⁹ Les xifres ballen segons les fonts. Andrés Eguaguirre, coronel espanyol que va viure el setge, dona la xifra de 8.650 morts a les seves memòries: EGUAGUIRRE, Andrés. 1813. *Sucesos verdaderos del sitio y plaza de Tarragona*. València: Imprenta patriótica del pueblo soberano, pp 15-25. Els últims treballs situen aquesta xifra en 10.900 morts, dels quals la meitat corresponen al dia de l'assalt: GÜELL, Manel. 2011b. «Tarragona Delenda est». *A Carn!*, núm. 16: 49-67.

¹²⁰ NADAL, Joaquim. 1973. *La población española (siglos XVI a XX)*. Barcelona: Ariel.

¹²¹ Una de les grans aportacions dels treballs publicats durant la commemoració de la Guerra del Francès va ser l'esforç per contextualitzar i analitzar les conseqüències demogràfiques de les epidèmies que es succeïren durant aquest període. Segons els últims estudis, es calcula que les fams i epidèmies van causar dues tercers parts de la mortalitat registrada durant la Guerra del Francès a Catalunya: ARNABAT, Ramon. 2013. «Les postguerres del francès (1814-1823)». A ARNABAT. *La Guerra del Francès 200 anys després*. Tarragona: Publicacions URV, 145-62, 147.

l'any 1787.¹²² Aquest cens es va veure actualitzat l'any 1795 a causa de la Guerra Gran, que incrementaria aquesta xifra fins als prop de 10.000 habitants.¹²³ A principis de 1809 hi havia prop de 8.000 habitants, xifra que va descendir a la meitat en acabar el darrer setge (desembre 1809). Girona comptava amb poc més de 4.500 veïns en acabar la guerra.¹²⁴

5.2.- Els recomptes de població després de la guerra

A Tarragona el cens de 1814 va ser el primer recompte de població després de la guerra tot i que presenta algunes mancances i incongruències i la seva fiabilitat ha estat qüestionada per alguns historiadors.¹²⁵ Certament, el cens es va elaborar en un moment de gran inestabilitat, on el caos administratiu dels primers mesos de la restauració resulta evident. Per exemple, el cens no recull el clergat regular, els presos i els malats de l'hospital entre d'altres. A més a més, tot indica que cada barri va ser registrat per persones diferents que no sempre tingueren en compte els mateixos criteris de registre. Tot i això, els censos elaborats en aquest context, durant la immediata postguerra, eren de vital importància per la corona i els ajuntaments i obeïen a diversos interessos. Per una banda, per conèixer el número veïns del municipi i poder planificar el repartiment i cobrament d'impostos. Tanmateix, els censos també eren importants per determinar els allotjaments de la tropa. Per exemple, a Barcelona el Capità General insistí a principis de setembre de 1815 en la necessitat d'elaborar un empadronament general per tal de poder distribuir els allotjaments amb la major brevetat possible.¹²⁶ També era molt important el qui, ja que la restauració de l'absolutisme va comportar la persecució de liberals, col·laboracionistes i afrancesats. La Guerra del Francès va desencadenar un gran impacte

¹²² Com es conegut, les xifres del cens de Floridablanca són en termes generals força imprecises. L'estudi de Ferrer Alós a partir dels registres parroquials proposa un multiplicador de fins 1,5 a les terres de Girona per aquesta època: FERRER ALÓS, Llorenç. 2016. «El crecimiento demográfico de las comarcas de Girona en el siglo XVIII y los cambios hacia la transición demográfica en la primera mitad del siglo XIX». *Revista de Demografía Histórica*, núm. 34 (2): 17-52.

¹²³ CONGOST, Rosa. 2008. «Els efectes socials i econòmics de la Guerra del Francès a les comarques gironines». A *Girona i la Guerra del Francès (108-1814)*, 89-108. Girona: Ajuntament de Girona.

¹²⁴ ALBERCH, Ramon. 1978. «La demografia gironina del 1808 al 1814». *Estudi General*, núm. 1: 173-78.

¹²⁵ GRAU, Josep M; GÜELL, Manel. 2011. «Les migracions; una altra conseqüència de la guerra». A *Carn!*, núm. 16: 68-74, 69-70.

¹²⁶ AHCB, Acords, 1815, 350.

demogràfic, moviments de població i destrucció de documentació que originaren la necessitat d'elaborar censos i recomptes de població durant els anys posteriors al conflicte.¹²⁷ A Girona, per exemple, el 23 de maig de 1814 s'organitzà una reunió amb els alcaldes de barri per tractar la formació d'un cens qui finalment s'enllestiria l'any 1815.¹²⁸ El cens es troba dividit en set barris, sis per la zona alta i el Port.¹²⁹ Alhora cada barri es troba dividit en els respectius carrers que el conformen. El cens inclou el número de la casa, el pis, el nom del titular, el seu estat, la seva edat, si té fills i l'estat i edat d'aquests. També inclou el nombre de dones que hi ha a cada casa, criats, oficials allotjats i bagatges, dividits en menors, majors i carros. Com dèiem, cada barri fou registrat per una persona diferent i els criteris sovint no són comuns fet que dificulta l'anàlisi del cens.¹³⁰

Barris	Titulars	Fills	Dones	Criats	Totals
1r barri	244 (25%)	334 (33%)	394 (49%)	32 (3%)	1.004
2n barri	257 (27%)	177 (18%)	512 (53%)	22 (2%)	968
3r barri	271 (26%)	249 (24%)	501 (48%)	18 (2%)	1.039
4t barri	218 (29%)	196 (26%)	295 (39%)	42 (6%)	751
5è barri	405 (27%)	479 (32%)	525 (35%)	81 (6%)	1.490
6è barri	256 (41%)	84 (13%)	294 (46%)	0 (0%)	634
Barri del Port	142 (26%)	97 (18%)	290 (54%)	8 (2%)	537
Total	1.793 (28%)	1.616 (25%)	2.811 (44%)	203 (3%)	6.423

2.- Quadre on es mostren les xifres absolutes i els respectius percentatges de titulars, fills, dones i criats per barris a Tarragona. Elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1814.

¹²⁷ Per citar alguns exemples, sabem que es van elaborar censos a Girona (1815), Reus (1818) i Lleida (1819): SIMÓN TARRÉS, Antonio. 1985. *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*. Barcelona: UAB. 68. ANGUERA, Pere. 1972. «Aproximació demogràfica al Reus de 1818». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, núm. 232: 1142-44. SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2007. *Absolutisme i liberalisme a Lleida. 1814-1828*. UdL, tesi doctoral, 64.

¹²⁸ AMG, AM, 1815, 42.

¹²⁹ Plànol amb la representació dels barris a l'Annex 1.

¹³⁰ Per exemple, a l'hora de registrar els fills s'utilitza sovint el terme "menor d'edat", però l'edat que determina aquesta condició varia segons el barri. Si els fills són homes majors d'edat se'ls cita pel seu nom, tot i que al 3r barri només es registra el número de fills, independentment de si són majors o menors d'edat.

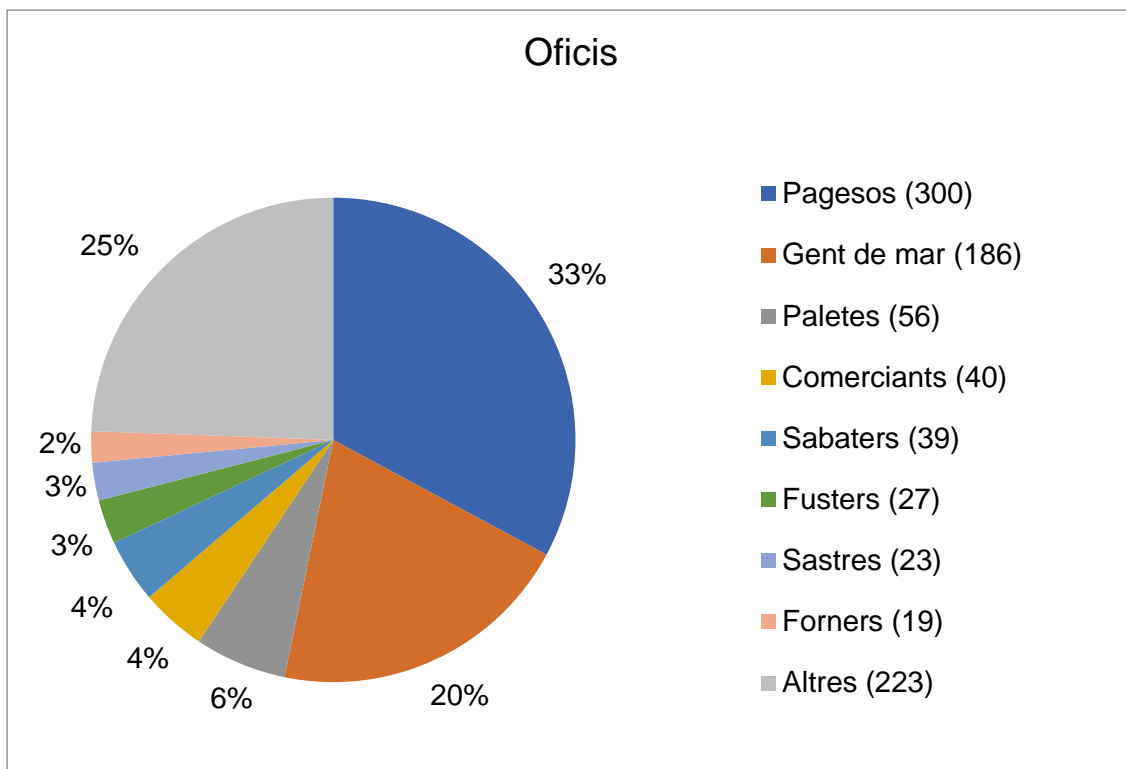
Mitjançant aquest quadre podem apreciar com les dones representen el 44% de la població. En el cas dels titulars, són majoritàriament homes, tot i que també figuren algunes dones, majoritàriament vídues superant àmpliament als titulars de cases (28%) fet que podem atribuir a la major mortalitat masculina pròpia de la guerra. La xifra menys significativa en tots els casos és la dels criats, on destaca la del 6è barri amb un registre nul.

A Girona el cens de finals de 1815 situa la població de la ciutat en 4.551 habitants, 1.990 homes i 2.561 dones, que representen el 44% i el 56% de la població respectivament. Aquest cens no desglossa (o aporta) el número de fills, criats, etc. Per tant, es fa difícil de comparar amb el cens de 1814 de Tarragona, tot i que el fet que s'hi registrin més dones que homes coincideix per la major mortalitat ocasionada per la guerra.¹³¹ Com ja hem avançat, en el cas de Barcelona les autoritats insistiren a l'Ajuntament perquè elaborés un empadronament per tal de poder planificar els allotjaments.¹³²

Mitjançant l'estudi del cens de Tarragona de 1814 es poden identificar quines eren les professions més importants de la ciutat, que mostrem al gràfic següent:

¹³¹ AMG. 1815, AM, 251.

¹³² AHMB. Acords, 1816, 350.

1.- Gràfic on s'hi representen els vuit oficis més destacats del cens de 1814 en percentatges. Xifres absolutes entre parèntesi. Elaboració pròpia a partir de les xifres del cens que presenta SALVAT I BOVÉ, 1965, 355-356.

Els oficis més destacats eren els pagesos, ja que s'hi comptabilitzen 300, seguit de la gent de mar (mariners, pescadors i navegants) amb un total de 186, i ja molt lluny els paletes (56), comerciants (40), sabaters (39), fusters (27), sastres (23) i forners (19).¹³³ Així doncs, podem dir que predominava el treball tradicional al camp (33%), tot i que la gent de mar representava un percentatge important (20%). Altres dades que ens aporta el cens són el registre dels oficials de milícies, entre els que s'inclouen els fills d'Antoni Martí i Franquès, qui es troba registrat com a titular de la casa ubicada al carrer Santa Anna número 6.

¹³³ A l'Annex 2 es poden consultar tots els oficis registrats al cens de 1814.

5.3.- El factor clau: la immigració

Si considerem que durant l'ocupació francesa Tarragona va restar vora els 2.000 habitants, resulta sorprenent que en un any aquesta xifra s'arribés a multiplicar per tres, fins a situar-se en prop dels 6.700 habitants l'any 1814. Com s'explica aquest increment de població? Els historiadors coincideixen a centrar en la immigració aquest creixement.¹³⁴ Ja ho apuntava Josep M. Recasens, qui va analitzar l'important creixement de població de gent de mar especialment jove després de la guerra, que van ser atrets pel potencial del Port modern de Tarragona.¹³⁵ Més enllà d'aquesta immigració de gent nouvinguda, el creixement registrat l'any 1814 també s'explica per la tornada de molts tarragonins que fugiren amb l'ocupació francesa de la ciutat. Així ho explica el frare Bruno Casals, qui va narrar el retorn de molts naturals de Tarragona “*que expatriados no por sucumbir a la tiranía vivían en varios puntos del Principado y fuera de él*”.¹³⁶

Un dels elements que ens permet contrastar la importància d'aquest moviment migratori és que de les tres-centes set vídues titulars que comptabilitzem al cens de 1814, només set eren del barri del Port, fet que ens indicaria com gran part de la seva població no va viure les desgràcies de la guerra i per tant era gent nouvinguda. Tanmateix, si comparem les persones registrades al Port en una captació de 1809¹³⁷ amb el cens de 1814 obtindrem que després de la guerra únicament residien al Port vint-i-vuit de les cent trenta-tres persones registrades al 1809, així que la renovació de població resulta evident. Les autoritats trobaren dificultats en gestionar aquesta immigració, que sembla ser va ser sobtada i descontrolada, ja que poc després de l'elaboració del cens l'Ajuntament va sol·licitar que s'incloguessin vint-i-set caps del família del Port que no s'havien comptabilitzat abans.¹³⁸ El consistori es va mostrar preocupat per la incapacitat de

¹³⁴ En el cas de Reus la immigració també fou un fenomen important després de la guerra, però per altres motius. Reus va oferir resistència als francesos i per tant no va patir la destrucció d'altres ciutats, fet que convertia la ciutat en un destí molt favorable. Les xifres d'immigració de l'any 1820 arriben a quadruplicar les de l'any 1807: ANDREU, Jordi. 1986. *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1700-1850)*. Reus: Centre de Lectura de Reus, p 29-32.

¹³⁵ RECASENS, 1965, p. 443-446.

¹³⁶ CASALS, Bruno. 1816. *Tarragona sacrificada en sus intereses y vidas por la independencia de la nación y liberta de su cautivo monarca Fernando Séptimo*. Tarragona: Miquel Puigrubí, 77.

¹³⁷ ESCODA, Coia; BALLESTER, Lluís. 2005. *El Naixemenet dels barris del Port*. Tarragona: Centre d'Estudis Marítims i d'Activitats del Port de Tarragona, p. 104-107.

¹³⁸ AHCT, AM, 1814, correspondència, núm. 103.

canalitzar aquesta gran immigració i supervisar l'origen dels nouvinguts que s'estaven establint a la ciutat:

*“Es público que en esta plaza se han acercado muchos extranjeros y forasteros, sobre cuya conducta y costumbres importa dar especial atención, y que las circunstancias exigen que en tan respetable y leal ciudad no encuentre asilo el vicio conocido, y que lo examine con la mayor escrupulosidad a todo transeúnte o viajero.”*¹³⁹

D'aquesta manera, podem observar que el cens de 1814 era de vital importància per l'Ajuntament i la corona, ja que, més enllà de quantificar el número d'habitants de la ciutat, havia de servir per conèixer la seva condició i intentar evitar i limitar l'entrada de delinqüents que busquessin refugi després de la guerra, així com, molt probablement, identificar afrancesats, liberals i col·laboracionistes. Recasens ja indicava la inseguretat que hi va haver a la ciutat a causa de la immigració que va patir Tarragona durant la Guerra del Francès, fins el punt d'establir una Junta de Vigilància.¹⁴⁰ Més endavant, veurem com aquesta immigració va ser una de les causes dels problemes d'ordre públic que es donaren a la ciutat durant el període 1814-1820.

Any 1797		Any 1814	
Fins els 16 anys	36,2%	Fins els 15 anys	46,1%
De 17 a 40 anys	35,1%	De 16 a 45 anys	38,8%
De 41 a 60 anys	19,8%	De 46 a 60 anys	12,2%
Més de 60 anys	8,7%	Més de 60 anys	2,7%

3.- Quadre on s'hi recullen les xifres de població per grups d'edat de la ciutat de Tarragona dels anys 1797 i 1814. Font: RECASENS, 1965, 446.

Si comparem les xifres de població del cens de 1814 amb les de finals del segle XVIII (quadre tres) podem veure com durant aquest període de quinze anys es va produir un rejuveniment de la població. Mitjançant la consulta dels llibres sacramentals també hem pogut observar com durant els anys 1811-1815 el nombre de matrimonis es va disparar fins assolir una mitjana de 162,6 matrimonis per any, el registre més alt del període 1800-

¹³⁹ AHCT, AM, 1814, correspondència, núm. 80.

¹⁴⁰ RECASENS, 1965, 429-430.

1820, fet que segurament es devia a la necessitat de regularitzar els compromisos i refer documentació perduda durant el conflicte.¹⁴¹

A les actes municipals trobem més referències a aquesta gent nouvinguda, concretament a una queixa d'alguns propietaris sobre els cadastres que els hi pertocava pagar:

“Algunas casas de esta ciudad o barrio del puerto, edificadas ya antes de la toma de esta plaza, pagan mucho más ahora que antes de ser destruidas por haber sido estimadas en últimos del año 1814 o principios de 1815, época en que la reunión de muchos forasteros y la escasez mayormente en el Puerto de edificios les granjeaba un rédito mucho mayor del que gozan en el día de hoy”.¹⁴²

L'anàlisi de l'activitat notarial durant aquest període a la ciutat també aporta informació de gran valor. Per exemple, observem com entre els anys 1813-1814 el número d'escriptures registrades es va incrementar un 350% respecte als anys anteriors, obeint a la necessitat de regularitzar la propietat de molts immobles després de la guerra, ja fos perquè canviessin de mans o per la pèrdua dels registres. L'any 1817 es va produir un increment notable, amb el registre de 187 escriptures, que contrasta amb les 26 registrades l'any 1816, indicant una incipient activitat de compravenda. Tanmateix, els comerciants amb activitat notarial, tres a 1813, anaren augmentant progressivament fins a ser-ne tretze l'any 1820.¹⁴³

La emigració de les classes benestants durant la guerra és un tema força conegut, sobretot a indrets com Mallorca. Una part d'aquests professionals i benestants van retornar a Tarragona a la fi del conflicte, com Josep Antoni de Castellarnau, qui tornà el deu de maig de 1814, o l'arquebisbe Mon, qui arribà a Tarragona cap a mitjans d'octubre. No ens centrarem en explicar la tornada d'aquests benestants perquè és un tema sobre el qual existeix una abundant bibliografia¹⁴⁴ i perquè ens xifres absolutes tampoc representaven un percentatge important de població.

Seguint amb aquesta hipòtesi de la immigració com a motor de recuperació demogràfic trobem un estudi més recent de Josep Mª Sanet i Jové on es fa un recull dels forasters

¹⁴¹ GÜELL, 2011, 124.

¹⁴² AHCT, AM, 1817, 33.

¹⁴³ ESCODA, Coia; BALLESTER, Lluís. 2005. *El Naixemenet dels barris del Port*. Tarragona: Centre d'Estudis Marítims i d'Activitats del Port de Tarragona, 10-16.

¹⁴⁴ Ha estat un dels aspectes més treballats de la Guerra del Francès a Tarragona. Ho tracta l'article que hem citat abans de Ballester, així com el de Grau i Güell. Un bon resum és el que aporta: ROVIRA, Salvador-J. 2014. «La sortida dels francesos i l'arribada dels exiliats i dels nous tarragonins». A *Tarragona i la Guerra del Francès: Conferències 2012/2013*. Tarragona: Fundació Privada Mútua Catalana, 153-164.

registrats als llibres sacramentals de la catedral de Tarragona provinents del Baix Gaià durant el període 1814-1819. Aquest estudi comptabilitza un total de cent quaranta-sis persones que van emigrar dels seus pobles cap a Tarragona, on destaquen el Catllar, Torredembarra i Altafulla, com a punts d'origen del 75,35% dels immigrants.¹⁴⁵ La xifra de cent quaranta-sis persones és sobretot indicativa, ja que és un treball focalitzat en una regió i unes fonts concretes, però és indicatiu del procés d'atracció de població que va originar Tarragona després de la guerra.

Aquest fenomen migratori fou important a la ciutat de Tarragona, però sembla que els moviments de població que originà la Guerra del Francès també es traslladaren a altres indrets. Per exemple, a la ciutat de Girona l'Ajuntament va decidir emetre un pregó a principis de 1815 perquè tots els propietaris de cases acudissin al consistori en un termini de quaranta-vuit hores per informar sobre els nouvinguts, aportant noms i oficis. Tanmateix, també es demanava que s'aportés informació sobre els qui havien abandonat la ciutat.¹⁴⁶ Uns mesos després, a l'agost, el governador va ordenar a l'Ajuntament que es redactés un llistat amb els veïns de la ciutat que s'hi van establir després del setge del 1809, que fou encarregat als gremis. Molt probablement aquest llistat servís per atendre les prestacions d'exempció del personal que s'estaven presentant en aquell moment, ja que els veïns que demostrassin haver participat activament en el conflicte bèl·lic tenien dret a eximir-se en el pagament d'aquest tribut.¹⁴⁷

La Revolució Industrial va propiciar el creixement dels nuclis urbans i moviments migratoris importants del camp a les ciutats des del finals del segle XVIII fins a mitjans del segle XIX a bona part de l'Europa Occidental.¹⁴⁸ Pierre Vilar ja ho apuntava per les dos últimes dècades del segle XVIII a la ciutat Barcelona,¹⁴⁹ on, entre 1779 i 1824, un 50-60% dels residents no havia nascut a la ciutat.¹⁵⁰ En el cas de Girona, per exemple, el padró de 1845, un dels primers en assenyalar els residents no naturals de la ciutat, establia

¹⁴⁵ SANET I JOVÉ, Josep M. 2013. «La immigració de la gent del Baix Gaià a Tarragona (1814-1819)». *Estudis altafullencs*, núm. 37: 69-74.

¹⁴⁶ AMG. AM, 1815, 58.

¹⁴⁷ AHG. AM, 1815, 149.

¹⁴⁸ Sobre la Revolució Industrial a Catalunya i els seus efectes: OLIVERAS, Josep 1994. *La formació dels desequilibris territorials a Catalunya en el segle XIX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

¹⁴⁹ VILAR, Pierre. 1986. *Catalunya dins de l'Espanya Moderna. Les transformacions agràries del segle XVIII català*. Barcelona: Edicions 62.

¹⁵⁰ LÓPEZ GUALLAR, Pilar. 2012. «La població de Barcelona, 1680-1830: fuentes, historiografía y estado de la cuestión». A *I Congreso Histórico Internacional. As cidades na História: População*, 111-32, 124.

com dels 9.373 habitants 2.982 no eren nascuts a la ciutat.¹⁵¹ L'estudi demogràfic de Llorenç Ferrer Alós dedicat a les comarques de Tarragona entre 1700-1860 aporta diversos indicis de l'impacte demogràfic que va originar aquest procés migratori. La població de les comarques tarragonines va créixer un 47,8% entre 1787 i 1860 tot i que els naixements només ho feren un 22,6%, per tant un saldo migratori positiu podria explicar aquest increment de població. No obstant això, també hem de valorar la possible disminució de la mortalitat, ja que és entre 1814 i 1833 quan es registra el creixement vegetatiu més elevat d'aquest període de cent seixanta anys.¹⁵²

	1787	1809	1813	1814	1815	1818	1819	1820
Tarragona	8.570	10.000	2.000	6.300		10.200		8.009
Lleida	10.714	10.091	9.012		10.072		9.512	
Girona	8.014	8.000	4.677		4.551	5.349		

4.- Quadre on s'hi recullen els censos de població de les ciutats de Tarragona, Lleida i Girona. Informació extreta de SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 48-69 per Lleida SIMÓN TARRÉS, 1985, 63-94 i per Girona BARNOSELL, 2015, 22-23.

Al quadre quatre hem intentat fer un recull d'algunes dades de població de censos del període estudiat a les ciutats de Lleida i Girona per tal d'intentar comparar quina fou la seva experiència demogràfica després de la Guerra del Francès. Hem d'insistir que els recomptes de població d'aquest període no són, tal i com hem explicat més a dalt, del tot fiables, ja que sovint obvien part de la població. Per tal que les dades siguin comparables, únicament hem recollit censos de població elaborats per l'administració, amb els inconvenients que això presenta. Per exemple, Antoni Sánchez Carcelén situa la població de Lleida en 12.774 persones l'any 1819 a partir de l'estudi de diverses visites pastorals i documentació parroquial de la ciutat.¹⁵³ Tanmateix, Genís Barnosell també cita en el cas de Girona una estadística parroquial que xifra la població de la ciutat en 7.733 habitants l'any 1818, és a dir, un valor un 50% superior a la que dona l'Ajuntament al cens del mateix any. Per tant, convé remarcar una vegada més que fins la consolidació de l'estat

¹⁵¹ SIMÓN TARRÉS, 1985, 71.

¹⁵² FERRER ALÓS (2018). Val a dir que les dades que aporta són de les comarques de Tarragona i no de Tarragona ciutat.

¹⁵³ SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 63.

liberal no trobem censos rigorosos i tal i com conclou el propi autor, es podria dir que a Girona el primer cens fiable es va elaborar l'any 1857.

Cal remarcar que els casos de Girona i Tarragona presenten diferències notables amb Lleida, principalment pels efectes demogràfics que va tenir la guerra en aquestes dues ciutats, que patiren setges que minvaren notablement la seva població. Per tant, mentre que l'evolució demogràfica de Lleida és força lineal, en els cassos de Girona i Tarragona podem veure com els efectes dels setges resulten evidents. Tanmateix, Tarragona ja havia recuperat pràcticament la seva població anterior a la guerra a finals de la dècada de 1810 i aquest creixement demogràfic continuà durant la dècada posterior, fet que únicament s'explica a partir de immigració.

6.- La crisi climàtica del primer terç del segle XIX

6.1.- La crisi climàtica de principis del segle XIX. Alguna cosa més que unes simples sequeres

La climatologia històrica ha mostrat un gran interès en l'estudi de les anomalies climàtiques que es donaren durant el primer terç del segle XIX i ha aportat investigacions que demostren que aquest període va ser excepcionalment fred i sec, especialment els anys 1815-1818.¹⁵⁴

Durant el primer terç del segle XIX hi va haver un període de baixa activitat solar conegut com el mínim de Dalton (1790-1830). Aquest fenomen s'emmarca dins de la coneguda com a petita edat de gel, que situem entre principis del segle XIV i mitjan segle XIX, i en què es van donar períodes especialment freds, el més important dels quals fou el mínim de Maunder (1645-1715).¹⁵⁵

El cas del mínim de Dalton és especialment singular, ja que aquest període de baixa activitat solar va coincidir amb una època de gran activitat volcànica.¹⁵⁶ Durant aquests anys, concretament l'abril del 1815, es va produir una de les erupcions volcàniques més potents de l'últim mil·lenni, la del volcà Tambora (Indonèsia), que va originar el que es coneix com a «any sense estiu» de 1816, amb unes temperatures inusualment baixes.¹⁵⁷ Amb un índex d'explosivitat volcànica (VEI en anglès) de set en una escala de vuit, l'erupció va tenir unes conseqüències globals.¹⁵⁸ Conservem descripcions dels seus

¹⁵⁴ TRIGO, Ricardo et al. 2009. «Iberia in 1816, the year without a summer». *Internacional Journal of Climatology*, núm. 29 (1): 99-115. DOMÍNGUEZ-CASTRO, Fernando et al. 2012. «Assessing extreme droughts in Spain during 1750-1850 from rogation ceremonies». *Climate of the Past*, núm. 8: 705-22.

¹⁵⁵ Els efectes d'aquests episodis poden variar segons la regió. Per exemple, el mínim de Maunder va desencadenar precipitacions abundants i regulars a la península Ibèrica, mentre que a Mèxic va originar un període de sequeres recurrents. Garza i Barriendos, 1998.

¹⁵⁶ Confirma aquest fet, per exemple, l'augment de la concentració de diòxid de carboni a partir de 1790: Wagner i Zorita, 2005. Vegeu un llistat de les principals erupcions volcàniques d'aquest període a Fisher et al. 2007.

¹⁵⁷ HARRINGTON, Charles. 1992. *The year without a summer?* Ottawa: Canadian Museum of Nature.

¹⁵⁸ Els gasos volcànics s'estableixen a l'estratosfera i creen un filtre que redueix la radiació solar que arriba a la superfície terrestre, cosa que origina un refredament global. Depenent de les dimensions de l'erupció, aquest efecte pot durar fins a tres anys; vegeu Fisher et al. (2007).

efectes a diferents punts de l'hemisferi nord, com a Mont-real i la ciutat de Quebec, on va nevar a principis de juny. El mateix va passar a zones dels estats de Connecticut i de Nova York, on també es van produir nevades que van inaugurar un període especialment fred de tres mesos que va fer malbé bona part de les collites. En el cas d'Europa, l'estiu del 1816 va ser el més fred des de, com a mínim, l'any 1750 i es va situar entre 1 i 2 °C per sota de la mitjana del període 1810-1819.¹⁵⁹ Fins i tot hi ha estudis de reconstrucció dendroclimatològica que han confirmat aquest estiu excepcionalment fred a banda i banda de l'Atlàntic.¹⁶⁰

Les darreres investigacions han identificat un període de sequera o sequeres reiterades, també conegut com a *megadrought*, entre els anys 1812 i 1825.¹⁶¹ Aquesta megasequera, alhora, ve determinada per dos subperíodes severos; el 1816-1817 i 1822-1824. Pel que fa al Sexenni Absolutista i tal com indiquen les fonts consultades, aquest procés de sequeres i anys de males collites desencadenà un episodi de crisi de subsistència durant l'any 1817.

La Dècada Ominosa va “heretar” la greu sequera que, fins a un cert punt, limità l'acció del govern liberal del Trienni i enterbolí la seva política agrària.¹⁶² Les sequeres, que foren recurrents durant els anys 1824 i 1825, tot i que menys importants que les de 1817 i 1822, deixaren pas a grans ruixats durant els anys següents. Tal com explicava Manuel Lasala, un dels socis de la Companyia Cortadellas a Barcelona (1826): “Tornem a les pluges del segle passat i han estat generals en tot España.”¹⁶³

A partir de 1826 es donaren importants riuades i temporals que causaren inundacions i desperfectes a l'espai urbà, amb casos del tot excepcionals, com la pedregada general que afectà a bona part de Catalunya al maig de 1829.

¹⁵⁹ OPPENHEIMER, Clive. 2003. «Climatic, environmental and human consequences of the largest known historic eruption: Tambora volcano (Indonesia) 1815». *Progress in Physical Geography*, núm. 27 (2): 230-59.

¹⁶⁰ BRIFFA, K; SCHWEINGRUBER, F; OSBORN, T. 1998. «Influence of volcanic eruptions on northern hemisphere summer temperature over the past 600 years». *Nature*, núm. 393: 450-55.

¹⁶¹ POMETTI, Kevin. 2020. «Fiebres, salubridad e inestabilidad ambiental en el contexto de la Megadrought: el caso de Barcelona (1815-1818)». *Amnis*, núm. 19: 1-12. BARRIENDOS, Mariano; PROHOM, Marc; SÁNCHEZ-LORENZO, Arturo. 2010. «Extreme drought conditions over NE Iberia in early 19th century (1812-1825) and its possible relationship to major volcanic eruptions». *EGUGA*, núm. 12: 4926.

¹⁶² ARNABAT, Ramon. 1999a. «Revolució i contrarevolució a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823)». Tesi doctoral, UPF. Els efectes de la sequera de 1822 a Reus: ARNABAT, Ramon. 2002. *Verds i blancs. El trienni liberal a Reus i al Baix Camp (1820-1823)*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 161.

¹⁶³ AHT. CA, Cartes, 1826 (CA53), 98.

Tanmateix, la conscienciació per la salubritat i la salut pública va experimentar una nova revifada durant aquest període després de l'impacte i la conscienciació causada per les epidèmies que es visqueren durant el Trienni, especialment l'episodi de febre groga de 1821. D'aquesta manera, veurem com la monarquia, el capità general, corregidors i ajuntaments mostraren un major interès (i preocupació) per prevenir els brots epidèmics que es succeïren durant la Dècada.

6.2.- Els freds de 1815 i 1816

A principis de 1815 diferents corresponsals de la Companyia es desitjaven bona salut davant uns freds que definien com a extraordinaris a indrets com Solivella o Xerta, a cinquanta km de la costa a la província de Tarragona. La mateixa situació es descrivia a l'interior de Barcelona, a poblacions com Cardona i Vic, on gelava contínuament.¹⁶⁴ Ja durant el mes d'abril es mostrava una gran preocupació pels danys que podia causar el fred continuat a les vinyes del Priorat.¹⁶⁵ Un informe posterior del mes de maig suavitzava els efectes del fred, que, encara que va acabar danyant les vinyes, no va afectar tant els cultius d'oliva i gra.¹⁶⁶ Poc després, en una carta enviada als socis de la Companyia a Londres es descriu la situació de la manera següent:

“Los fríos tardanos han hecho bastante daño en los sembrados y muchísimo en las viñas. De lo general nos resultará en Aragón y Cataluña menos que mediana cosecha de granos que estaba muy bien preparada, y cortísima la de vino.”¹⁶⁷

Com s'explica a la missiva, aquesta situació es va veure agreujada per la prohibició d'importar gra de França durant la restauració dels Cent Dies. Són diverses les cartes que descriuen la mala collita de grans recollida a bona part de la Península i que es va intentar compensar amb importacions d'altres llocs tan distants com els Estats Units. Uns mesos més tard, durant el mes de novembre, es recomanaria paralitzar les obres d'un magatzem que s'estava construint a Tarragona per por que l'estructura quedés afectada a causa de les contínues gelades que s'estaven produint, recordem, en una ciutat de costa.¹⁶⁸ En el

¹⁶⁴ AHT, CA, Cartes, 1815, 70-86.

¹⁶⁵ AHT, CA, Cartes, 1816, 346-347.

¹⁶⁶ AHT, CA, Cartes, 1816, 393.

¹⁶⁷ AHT, CA, Cartes, 1816, 411.

¹⁶⁸ AHT, CA, Cartes, 1816, 1001.

de la Catalunya central, el baró de Maldà va descriure amb sorpresa la gran quantitat de neu que hi havia als Pirineus, o com el riu Llobregat es va congelar en plena tardor.¹⁶⁹ A més a més, definia les temperatures que hi havia a Barcelona el 18 d'agost com si fossin les pròpies del mes d'abril.

A Mallorca també conservem relats que descriuen un estiu inusualment fred durant l'any 1816 que va retardar la collita del blat fins a finals de juliol "perquè no hi havia sol i estava boirós tot el dia i clar tota la nit, tot un oposat del que es necessitava".¹⁷⁰ Com dèiem, l'estudi dels efectes de l'erupció del volcà Tambora ha estat un tema de debat recurrent en el camp de la climatologia històrica, on diversos treballs plantegen que aquesta erupció va ser la causa principal d'un descens de fins a dos graus centígrads a la península Ibèrica.¹⁷¹

6.3.- Les rogatives pro pluja

La falta d'aigua sempre ha estat una de les màximes preocupacions dels pagesos per la por a perdre les seves collites. Dependre de la naturalesa era sinònim de dependre de la voluntat divina, així que les sequeres eren sovint considerades un càstig diví. Justament per aquest motiu la pagesia va adoptar tot un seguit de fórmules religioses per demanar aigua als sants, popularment conegudes com a rogatives.¹⁷² L'estudi d'aquestes rogatives ens permet conèixer els períodes de sequeres en el passat i determinar la seva importància.

El procediment per tal de promoure unes rogatives era ben senzill; el gremi de pagesos adreçava un memorial denunciant la falta d'aigua i la necessitat de rogatives a l'ajuntament, qui s'encarregava de transmetre la sol·licitud a les autoritats religioses, que

¹⁶⁹ BARRIENDOS, Mariano. 1996. «El clima histórico de Catalunya (siglos XIV-XIX). Fuentes, métodos y primeros resultados». *Revista de Geografía*, núm. 30: 69-96, 92.

¹⁷⁰ TRIGO, Ricardo et al. 2009. «Iberia in 1816, the year without a summer». *Internacional Journal of Climatology*, núm. 29 (1): 99-115, 103.

¹⁷¹ Els efectes d'una erupció volcànica poden variar segons la regió, i encara més en una localització amb una orografia tan accidentada com la península Ibèrica. Hi ha estudis que proposen un descens de 2 °C al nord-est peninsular i una franja d'entre 1,2 i 2 °C per a la resta de la Península (Briffa, Osborn i Schweingruber, 2004). Altres estudis plantegen que aquest descens podria haver estat encara més important (Trigo et al. 2009: 112). Aquests efectes, per exemple, també van ser dispars a l'Amèrica del Nord, ja que van ser més importants a la costa est que a l'oest.

¹⁷² FORNI SALVÀ, Francesc. 1997. «Fer ploure a l'Antic Règim». *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 14: 127-39, 127.

en darrera instància aprovaven les rogatives i dictaminaven quins dies i durant quant de temps s'haurien de dur a terme.

A Tarragona molts dels objectes de culte van ser robats pels francesos durant la guerra, així que peces com els anells i calzes de Santa Tecla es van aconseguir mitjançant donacions posteriors.¹⁷³ De fet, l'any 1814 el capítol de la catedral va encarregar a Vicenç Roig una imatge de fusta platejada de Santa Tecla que va substituir el culte del braç de la santa, perdut durant la guerra. Finalment, el mes de setembre va arribar la nova relíquia de Santa Tecla procedent del convent dels caputxins de Sarrià, per la qual s'encarregà un nou reliquiari de plata l'any 1817.¹⁷⁴ Es poden diferenciar diversos graus de rogatives depenent de l'acte i al sant al qual s'apel·lava durant el període que hem estudiat:

Nivells	Grau de sequera	Tipus de rogativa
Nivell I	Lleu	Pregàries a la Verge de la Misericòrdia
Nivell II	Mitjana	Processó del Sant Crist de Sang
Nivell III	Greu	Exposició de la Verge de la Misericòrdia a l'altar major
Nivell IV	Molt greu	Processó del braç de Santa Tecla
Nivell V	Crítica	Exposició i pregàries al Santíssim Sagrament

5- Elaboració pròpia. S'ha pres com a model el quadre de: BARRIENDOS, Mariano. 1995a. «La recerca en climatologia històrica. Un debat necessari per al desenvolupament correcte de l'especialitat a l'àmbit de la Mediterrània Occidental». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, X (40): 19-32, 24.

L'any 1815 es produí una sequera durant el mes de març. Un membre de la Companyia Cortadellas, escrivia des de Corbins com la falta de pluja començava a ser preocupant i,

¹⁷³ QUÍLEZ, Julio Luís; QUÍLEZ, Jorge Juan. 2001. «La Guerra de la Independència en Tarragona y su repercusión sobre el culto catedralicio: 1811-1816». A ARMILLAS. *La Guerra de la Independència: estudios*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 653-76, 665.

¹⁷⁴ MATA, Sofía. 2011. «Los avatares de la catedral de Tarragona entre 1808 y 1813». *Locus Amoenus*, núm. 11: 193-213, 198-206.

poc després, un altre membre va escriure a Tarragona com “ja començaren a patir los sembrant per falta d’aigua”.¹⁷⁵ A Tarragona el gremi de pagesos va dirigir el dia sis un memorial a l’Ajuntament denunciant la falta d’aigua i reclamant la necessitat d’apel·lar a la providència.¹⁷⁶ El capítol va atendre aquestes demandes anunciant rogatives a la Verge de la Misericòrdia “*para que se digne conceder la lluvia saludable*”.¹⁷⁷ Davant la falta de pluges i la insistència de la pagesia, el dia vint el capítol decidí treure en processó el Sant Crist de Sang a més a més d’emetre un pregó convocant als fidels a rogatives.¹⁷⁸ El dia trenta-un els pagesos van decidir portar els actes a un nivell superior, sol·licitant l’exposició de la Verge de la Misericòrdia a l’altar major. Mitjançant el llenguatge del memorial podem veure com la situació ja era força greu; ja no només es denunciava la falta d’aigua, sinó que s’exposava “*la mayor necesidad que tienen los campos de agua para salvar la cosecha*”.¹⁷⁹ Sembla ser que la situació es va agreujar encara més i el dia deu d’abril el gremi de pagesos va sol·licitar “*llevar en procesión la reliquia del santo brazo de la Protomartir Santa Tecla*”.¹⁸⁰ El capítol va arribar a aprovar la processó de la relíquia, però finalment el dia catorze es va anunciar la suspensió de tots els actes per haver plogut.¹⁸¹

L’any 1816 es produí una altra sequera encara més primerenca. El procés de rogatives va començar el dia dotze de gener amb la sol·licitud de fer rogatives a la Verge de la Misericòrdia.¹⁸² El dia tres de març es va produir la processó del Sant Crist¹⁸³ i el dia catorze es decideix traslladar la Verge de la Misericòrdia a l’altar major. El quinze d’abril el gremi de pagesos va sol·licitar la processó de la relíquia de Santa Tecla davant la greu situació:

“Los árboles y viñas están casi al último apuro de decadencia. En tan crítica situación parece no hay más remedio que implorar la mediación y poderoso valimiento de N. Singular protectora la Invicta Protomártir Santa Tecla para conseguir la Divina Misericordia.”¹⁸⁴

¹⁷⁵ AHT. CA. Cartes, 1815, 228 i 230.

¹⁷⁶ AHCT. AM, 1815, 46v.

¹⁷⁷ AHCT. AM, correspondència, núm. 122.

¹⁷⁸ AHCT. AM, 1815, 52v.

¹⁷⁹ AHCT. AM, 1815, 57v.

¹⁸⁰ AHCT. AM, 1815, 62.

¹⁸¹ AHCT. AM, 1815, 65v.

¹⁸² AHCT. AM, 1816, 12v.

¹⁸³ AHCT. AM, 1816, correspondència, núm. 88.

¹⁸⁴ AHCT. AM, 1816, correspondència, núm. 164.

Tal i com succeí l'any anterior, els dies posteriors a l'anunci de la processó va ploure i es va cancel·lar l'acte, a més a més es va retirar la Verge de la Misericòrdia de l'altar major i es va posar fi a les rogatives.¹⁸⁵

6.4.- La sequera de 1817

Els estudis climatològics basats en els registres de rogatives apunten en una mateixa direcció: que es van produir importants sequeres, encara que distribuïdes de manera desigual pel territori peninsular, entre 1815 i 1818.¹⁸⁶

La sequera més important de tot el període 1814-1833 va ser la que es donà l'any 1817. Són diversos els estudis que ens permeten afirmar que aquesta sequera va tenir un gran impacte i va ser un fenomen generalitzat a tota Catalunya. Si ens centrem en les rogatives, sabem que van ser recurrents en poblacions tant distants com Vilafranca del Penedès,¹⁸⁷ Lleida,¹⁸⁸ Alcover,¹⁸⁹ Mataró,¹⁹⁰ l'Arboç,¹⁹¹ Bellpuig¹⁹² o Barcelona.¹⁹³

En el cas de Tarragona, la primera notícia sobre la falta d'aigua es va donar a principis de febrer, quan el gremi de pagesos va sol·licitar rogatives a la Verge de la Misericòrdia.¹⁹⁴

¹⁸⁵ *Íbid*, 54v.

¹⁸⁶ TRIGO et al. 2009, 103.

¹⁸⁷ ARNABAT, Ramon. 2004. «La revolució liberal a Barcelona. Política de classes i classes de política». *Barcelona: Quaderns d'Història*, núm. 10: 11-58, 31. ARNABAT, Ramon. 2003. *Liberals i reialistes. El Trienni Liberal al Penedès (1820-1823)*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs, 2a ed, 27-42.

¹⁸⁸ SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 157.

¹⁸⁹ GRAU, Josep M; PUIG, Roser. 1990. «Les rogatives i altres notes sobre Alcover (XVIII-XIX)». *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 51: 14-27, 16.

¹⁹⁰ FORNI I SALVÀ, Francesc. 1997. «Fer ploure a l'Antic Règim». *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 14: 127-39, 131. Vegeu un estudi que permet comparar aquesta sequera amb una anàlisi quantitativa dels processos de rogatives a Espanya (1750-1850). A DOMÍNGUEZ-CASTRO, Fernando et al. 2012. «Assessing extreme droughts in Spain during 1750-1850 from rogation ceremonies». *Climate of the Past*, núm. 8: 705-22. Per a Portugal, vegeu PEDRO, Luis. 2020. «Climate and crops in northwest Portugal (1798-1830): A glimpse into the past by the light of two Benedictine diaries». *Historia Agraria*, núm. 82: 99-139.

¹⁹¹ SIMÓN, Pere. 2002. *L'Arboç segons l'Anton Sans, teixidor de lli. (1807-1836)*. L'Arboç: L'Ajuntament de l'Arboç, 167-168.

¹⁹² PLANES, Josep M. 1991. «Bellpuig i l'Urgell a la Guerra del Francès i immediata postguerra». *Quaderns de El Pregoner d'Urgell*, núm. 6: 31-41, 37.

¹⁹³ COROLEU, José. 1916. *Memorias de un menestral de Barcelona (1792-1854)*. Barcelona: José Asmarats, 1a edició de 1888, 90.

¹⁹⁴ AHCT, AM, 1817, 17.

El dia nou es va decidir apel·lar al Crist de Sang i finalment s'anuncià la seva sortida en processó a finals de mes.¹⁹⁵ La pluja continuava sense fer acte de presència i el tres de març es va decidir traslladar la Mare de Déu de la Misericòrdia a l'altar major de la catedral. El dia deu el gremi de pagesos va sol·licitar la sortida en processó amb el braç de Santa Tecla.¹⁹⁶ El dia dotze l'Ajuntament va remetre aquest pregó als tarragonins:

Se fa saber a tothom generalment que lo diumenge pròxim vinent 16 del corrent se farà la professó general de rogatives amb lo Sant Braç de la Patrona y Protomàrtir Santa Tecla i s'avisarà als propietaris de les cases davant de les quals passarà la processó, que son los que las tenen en los carrers Major, de Cavallers, Plaça de las Beates, Baixada del Roser, darrere de Sant Domingo, Rambla, Sant Oleguer, Pescateria nova, Plaça del Rei, Portella, Granada, Plaça del Oli i Merceria que tinguin els carrers ben aplanats, nets, regats i que traguin testos de flors de las finestres per exigir-ho així lo honor que es deu a dita Santa Relíquia y regles de Policia.¹⁹⁷

Abans de que tingué lloc la processó¹⁹⁸ la tarda del setze de març els gremis de la ciutat es citaren a la catedral per demanar pluja a Santa Tecla. Un ban de l'Ajuntament ens mostra el protocol i ordre segons el qual van intervenir en torns de mitja hora:

Franja horària	Gremis i col·legis
12:00-12:30	El col·legi de Sant Lluc de notaris i el de Sant Cosme y Sant Damià de metges, cirurgians i apotecaris.
12:30-13:00	El col·legi de la Concepció d'adroguers i cerers i el gremi de Sant Salvador de comerciants.
13:00-13:30	El gremi de pagesos, el de sastres i el de sabaters.
13:30-14:00	El gremi de fusters, el de ferrers i el d'obriers
14:00-14:30	El gremi d'espardenyers, el de soguers, el de teixidors i el de forners
14:30-15:00	El gremi de Sant Pons de revenedors, el de pescadors, el de navegants i el de boters.

¹⁹⁵ AHCT, AM, 1817, 23v.

¹⁹⁶ AHCT, AM, 1817, Correspondència, 87-88.

¹⁹⁷ AHCT, AM, 1817, correspondència, núm. 87.

¹⁹⁸ Es pot consultar el recorregut de la processó a l'Annex 12.

6- Taula on es mostra l'ordre pel qual els diferents gremis es van dirigir a Santa Tecla durant la sequera de 1817. Elaboració pròpia. Font: AHCT. AM, 1817, correspondència, núm. 88.

Aquest quadre ens permet conèixer alguns dels col·legis i gremis de Tarragona durant aquest període, així com el seu prestigi. En alguns casos també s'assenyalen els sants protectors dels respectius oficis. Podem veure com els notaris, els lletrats i metges, cirurgians i apotecaris són els col·lectius més respectats i els primers en dirigir-se a Santa Tecla. En canvi els relegats a l'última franja horària són els revenedors, els encarregats de fer cubells i els oficis relacionats amb la mar. Destacar que alguns oficis que en un primer moment podríem pensar que estarien agrupats en un mateix col·lectiu es troben representats per gremis diferenciats. Aquest és el cas dels gremis de sabaters i el d'espardenyers. Es va fer un informe on es detallava com va transcórrer la processó, però desgraciadament aquesta crònica, que correspondria al número 101 de la correspondència de les actes municipals d'aquest any, s'ha perdut.

El dia vint-i-un d'abril l'Ajuntament va sol·licitar al capítol catedralici fer una rogativa extraordinària i exposar el Santíssim Sagrament.¹⁹⁹ A partir d'aquest moment totes les rogatives que es van fer tenien caràcter extraordinari i s'havien produït en ocasions molt singulars d'extrema necessitat. La tarda del vint-i-sis d'abril es va citar tots els veïns a la catedral per apel·lar al Santíssim Sagrament. Normalment els oficis de rogatives es duïen a terme en un moment concret del dia, però en aquest cas el capítol va decretar rogatives després de nones, vespres, completes i matines.²⁰⁰ Com a últim recurs es va decidir convocar rogatives a tots els convents de la ciutat el primer de maig.²⁰¹ Finalment, el dia cinc es va ordenar cancel·lar tots els actes per haver plogut.²⁰²

En el cas de Barcelona les rogatives van començar el vint-i-un de gener.²⁰³ A mesura que s'accentuava la falta d'aigua, aquestes rogatives van anar adquirint un caràcter més extraordinari, fins a la successió de processons generals amb les relíquies i imatges d'alguns dels sants i patrons més importants de la ciutat.²⁰⁴ Podem dir que aquests actes

¹⁹⁹ AHCT, AM, 1817, 43.

²⁰⁰ AHCT, AM, 1817, Correspondència, 133-134.

²⁰¹ AHCT, AM, 1817, Correspondència, 139.

²⁰² AHCT, AM, 1817, 50.

²⁰³ AHCB, Acords, 1817, 13v.

²⁰⁴ AHCB, Acords, 1817, 51 i 72v.

van passar a formar part de la vida diària dels barcelonins durant els prop de cinc mesos que va durar la sequera. Es van començar a celebrar rogatives diàries a la catedral,²⁰⁵ que van condicionar l'organització de la Setmana Santa²⁰⁶ i van originar disputes entre les autoritats, com quan el governador es va proposar suspendre les rogatives durant la celebració del carnestoltes, fet que va originar l'oposició de l'Ajuntament, que era del parer de suspendre les diversions públiques mentre duressin les rogatives.²⁰⁷ Una mostra de la dramàtica situació viscuda durant aquests mesos és el memoràndum presentat pel gremi de pagesos a l'Ajuntament a finals de juny. El gremi dona gràcies a la providència per haver plogut, tot i que “en veritat no va ser suficient per a la sequedat que tenia la terra, i com l'estació present no dona esperances de pluja, són del parer sent de l'agradi de V.S. el que podrien tornar a les seves respectives esglésies i convents la imatge de N. S. de la Mercè i les relíquies de la Santa Matrona”.²⁰⁸

A Girona les rogatives es van iniciar poc abans que a Tarragona i Barcelona, concretament el vint-i-cinc de desembre de 1816. A finals de gener hi va haver pluges esporàdiques i es va plantejar posar fi a les rogatives, però la insistència del gremi de pagesos, que considerava aquestes pluges insuficients per pal·liar la urgent necessitat dels camps, va propiciar que les rogatives continuessin. El capítol catedralici va organitzar rogatives el cinc de febrer amb l'exposició del Santíssim Sagrament i el vint-i-sis la confraria de la Puríssima Sang va anunciar l'organització d'una processó per tota la ciutat. Molts d'aquests actes no s'havien celebrat des de la sequera de 1788, que va contribuir a una crisi de subsistència amb episodis tan coneguts com els Rebomboris del Pa de 1789 a Barcelona. La mateixa confraria va recopilar una memòria de totes les rogatives en què va participar des de finals de febrer fins a mitjans de maig, període que ve a coincidir amb el procés de rogatives que hem pogut identificar a Tarragona i Barcelona. Finalment, el nou de maig s'anuncià la intenció de posar fi a les rogatives, el dia onze se celebrà un ofici per donar gràcies per l'arribada de les pluges i el dia quinze va tenir lloc la processó per tornar el Sant Crist de la confraria de la Puríssima Sang a la seva capella.²⁰⁹

²⁰⁵ AHCB, Acords, 1817, 200.

²⁰⁶ AHCB, Acords, 1817, 91.

²⁰⁷ AHCB, Acords, 1817, 49.

²⁰⁸ AHCB, Acords, 1817, 220.

²⁰⁹ Arxiu Municipal de Girona (AMG) Municipals (AM), 1817.

A altres ciutats, com Reus, no va ploure entre l'octubre de 1816 i l'abril de 1817, fet que provocà la celebració de diverses rogatives, que acabaren el primer de maig, quan va començar un ruixat que durà vuit dies.²¹⁰

6.5.- Mirant al cel. Les conseqüències de la sequera

Quines van ser les conseqüències d'aquesta sequera? Els seus efectes semblen evidents, per exemple, en l'augment del preu del gra i l'increment de les importacions. Si observem el preu del blat a Barcelona entre 1814 i 1867 podem veure com durant el Sexenni el preu va ser notablement superior a la mitjana, i va ser l'any 1817 quan es va registrar un dels increments més importants de tot aquest període de cinquanta anys.²¹¹ Durant aquest any també es va produir un notable increment en l'entrada d'embarcacions mercants a Barcelona, signe inequívoc de l'augment de les importacions.²¹² Tenim altres exemples sobre aquesta urgent necessitat d'importar gra, com a Tarragona:

“Noticioso de la escasez de trigos que hay en este Principado de Cataluña desea acarrear dicho género, pero necesitando para las compras, del correspondiente certificado del respectivo Ayuntamiento del pueblo a donde quiere introducir el trigo.”²¹³

Tanmateix, diversos pagesos que tenien arrendades hortes del capítol catedralici sol·licitaren una reducció de l'annualitat degut a la baixa productivitat de les collites. Durant els anys 1816, 1817 i 1818 el capítol també va reduir fins a un 50% l'import que exigia als pagesos que feien ús de l'aqüeducte, degut a que el cabal d'aigua s'havia vist reduït ostensiblement.²¹⁴ Els pagesos es van veure abocats a una situació d'extrema necessitat, hipotecant les collites dels pròxims anys per poder afrontar els tributs exigits.

En el cas de la ciutat de Girona, podem observar com entre els anys 1814 i 1830 els preus més alts d'alguns productes com el blat, l'ordi, el mill, la civada i el blat de moro es van

²¹⁰ ANGUERA, Pere. 1983. *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 43.

²¹¹ SEGURA, Antoni. 1983. «El mercat de cereals i llegums a Barcelona, 1814-1868». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 14: 177-212, 212.

²¹² FORN I SALVÀ, Francesc. 1997. «Fer ploure a l'Antic Règim». *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 14: 127-39.

²¹³ AHCT, AM, 1817, Correspondència, 194.

²¹⁴ ACCT. Actes capitulars, 1816, 157.

registrar durant els anys 1815-1818.²¹⁵ Més enllà del nord-est peninsular, hi ha estudis que demostren que el repunt en els preus dels grans durant l'any 1817 va ser un fenomen global.²¹⁶ El descens dels preus a Europa durant els anys posteriors a les guerres napoleòniques ha estat àmpliament estudiat per historiadors com Josep Fontana, qui descriu un descens dels preus agraris que va afectar de manera desigual als diferents països europeus en funció de la capacitat de resposta de la seva producció agrària. Així doncs, mentre que a la Gran Bretanya i França s'havien introduït nous mètodes que havien reduït els costos i millorat la producció, fets que minimitzaren els efectes de la crisi, a Espanya els camperols produïen el mateix i ho venien més barat.²¹⁷ No obstant això, aquest descens dels preus no començà a ser important fins al 1818, després de la sequera del 1817. De fet i com ja hem avançat, els preus agraris van experimentar un increment gradual durant els anys 1815-1817, i és en aquest darrer quan es va registrar un dels increments més importants en els índexs de preus agraris de tota la primera meitat del segle XIX. Així doncs, aquest descens es va concentrar en els anys 1818-1819, moment en què els preus agraris espanyols van arribar a caure més d'un 40% respecte a la mitjana dels cinc anys anteriors.²¹⁸

Durant el primer terç del segle XIX també es van succeir diverses epidèmies que en molts casos han passat desapercebudes perquè van coincidir amb anys de conflicte armat.²¹⁹ Els brots més importants a Catalunya es van produir durant l'any 1809, en plena Guerra del Francès. Al Camp de Tarragona aquest any va ser conegut com l'«any de les malalties» a causa d'un brot de tifus. En aquesta regió la mortalitat registrada l'any 1809 va representar el 17% de la mortalitat total del període 1801-1820. Més enllà de la crisi d'aquest any, que va afectar bona part de Catalunya, sabem que aquests brots s'anaren

²¹⁵ SIMÓN TARRÉS, Antonio. 1985. *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*. Barcelona: UAB, 167-168.

²¹⁶ POST, John D. 1970. «The Economic Crisis of 1816-1817 and its Social and Political Consequences». *The Journal of Economic History*, núm. 30 (1): 248-50, 37.

²¹⁷ FONTANA, Josep 2002. *La Quiebra de la monarquía absoluta 1814-1820*. Barcelona: Crítica, 32.

²¹⁸ FONTANA, Josep 2002. *La Quiebra de la monarquía absoluta 1814-1820*. Barcelona: Crítica, 73.
FONTANA, Josep 1988. *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*. 3a ed. Barcelona: Crítica, 262.
TORRAS, Jaume. 1985. «Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832». A GARRABOU. *Historia agraria de la España contemporánea*, 151-73. Barcelona: Crítica, 159.

²¹⁹ Tot i que les darreres publicacions aparegudes durant la commemoració del bicentari fan un esforç per contextualitzar i analitzar les conseqüències d'aquestes epidèmies. Segons els últims estudis, es calcula que les fams i epidèmies van causar dues tercers parts de la mortalitat registrada durant la Guerra del Francès a Catalunya: ARNABAT, Ramon. 2013. «Les postguerres del francès (1814-1823)». A ARNABAT *La Guerra del Francès 200 anys després*, 145-62. Tarragona: Publicacions URV, 147.

succeint a la fi del Sexenni, més concretament els anys 1817, 1819 i 1820.²²⁰ Aquestes epidèmies, que, com hem vist, van ser recurrents durant aquests anys, van originar una gran preocupació entre les autoritats, que s'afanyaren a prendre mesures i evitar la seva propagació. L'any 1817 es va produir un brot de pesta a Alger que es va propagar ràpidament per alguns ports italians. La monarquia va signar a finals de gener una reial ordre on es comunicava als pescadors la prohibició d'entrar en contacte amb altres vaixells, especialment si portaven bandera estrangera.²²¹ A finals de setembre la Junta de Sanitat²²² de Tarragona informava de com a dia vint-i-dos d'agost s'estaven registrant cent cinquanta morts diàries a l'Argel, tot i que la situació estava relativament controlada al port d'Orà, “*se temía un próximo desastre por existir abierta la comunicación de Argel*”.²²³ A l'octubre s'insertava aquesta notícia al Diari de Barcelona:

“Ayer fondeó en este lazareto la goleta inglesa, nombrada Princesa Carlota, del mando del capitán Juan Midini, procedente de Argel con cinco días de navegación. El referido capitán ha declarado que continua la peste de aquella capital, de la que mueren de 30 a 40 personas cada día”.²²⁴

Durant aquest mateix mes d'octubre Ferran VII va signar un reial decret on instava a les juntes de sanitat i les principals ciutats portuàries a prendre mesures per evitar la propagació de la pesta per la Península.²²⁵ Finalment, el desembre de 1817 la monarquia va ordenar l'establiment de cordons sanitaris i la quarantena per a totes les embarcacions procedents d'Alger. Aquest no va ser un cas aïllat, ja que anteriorment, el gener de 1816, la monarquia també va decretar la quarantena obligatòria a Menorca de les embarcacions procedents de Llevant que volguessin desembarcar a les costes espanyoles a causa de la notícia dels continus rebrots de pesta que s'hi estaven succeint. La mesura va contribuir a dificultar l'arribada de les grans quantitats de gra que s'estaven important des del mar Negre.²²⁶ Les reiterades epidèmies van donar lloc a una major conscienciació per

²²⁰ GÜELL, Manel. 2011a. *La crisis de la Guerra del Francès al Camp de Tarragona*. Tarragona: Cercle d'Estudis Guillem Oliver, 198-207.

²²¹ AHT. Libre d'ordres de Creixell (1817-1830), 31 de gener de 1817.

²²² La Junta de Sanitat estava presidida pel corregidor i formada, principalment, per membres de l'Ajuntament i del capítol catedralici. Durant els anys d'epidèmia, com 1817 i 1819, es formaren patrulles ciutadanes que vigilaren desembarcaments il·legals a la costa i platges de la ciutat. Aquestes patrulles eren costejades amb un comú al que hi contribuïen comerciants, el capítol i l'Ajuntament: ACCT. Actes capitulars, 1817, 58 i 75.

²²³ AHT. Libre d'ordres de Creixell (1817-1830), 30 de setembre de 1817.

²²⁴ *Diari de Barcelona*, 23 d'octubre de 1817, 2.

²²⁵ *Decretos del rey Don Fernando VII (1817)*. 1818, vol. IV, 524.

²²⁶ VALENCIANO, Valentí. 2012. «El Trienni Liberal a Mallorca, 1820-1823». Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 97.

implementar mesures higièniques. En el cas de Barcelona, per exemple, l'any 1815 el regidor Marià de Cabanes va plantejar una proposta per a la recollida de brossa.²²⁷ Durant aquests anys, l'Ajuntament, a instància del corregidor, també va insistir als veïns que mantinguessin nets els portals i els reguessin per pal·liar la sequedat de l'ambient.²²⁸

La manca d'aigua també va donar lloc a conflictes pel dret al seu accés i ús, com a Tarragona. La ciutat es trobava dividida en dos nuclis de població: la part alta i el barri marítim o zona del port. Els habitants de la part alta consideraven que se'ls perjudicava a l'hora d'accedir a la sèquia major en detriment dels veïns del Port, que gastaven bona part de l'aigua per regar els seus cultius, fet que va originar tot un seguit de disputes que van acabar amb la mediació de l'Ajuntament quan els habitants de la part alta es plantejaren obstruir l'accés a la sèquia als habitants del Port. A Riudoms, per exemple, diversos veïns van denunciar a un teixidor que encara feia ús d'una bassa que el governador li havia ordenat destruir perquè prenia l'aigua a les hortes circumdants.²²⁹

Aquestes disputes per l'aigua també van ser presents a Girona. Els municipis de Santa Eugènia de Ter i Salt van presentar una queixa al governador davant els abusos del batlle d'aigües, qui els negava l'accés a la sèquia Monar, situada al nord de la ciutat, esgrimint privilegis i drets privatis. L'Ajuntament de Girona també va denunciar que molts pagesos embussaven els canals per augmentar el cabal de reg de les seves terres. La manca d'aigua a la sèquia Monar era un assumpte que preocupava les autoritats i els diversos col·lectius que en depenien, com els arrendataris dels molins fariners, que van exercir una forta pressió perquè es limités l'accés a la sèquia. El vint de maig es va publicar un llistat d'obligacions per a tots els qui tinguessin terres pròximes a la sèquia i els canals, com garantir la neteja de la llera i no extreure aigua sense l'autorització prèvia. Durant aquests mesos també es pot observar un interès especial per les obres que s'estaven realitzant a la llera del riu Ter. N'és un exemple la denúncia de l'Ajuntament sobre un canal que s'estava construït al municipi d'Anglès, quinze km al nord-oest de Girona. Es considerava que aquest canal era molt poc eficient, ja que el terreny era molt porós i, per tant, una part important de l'aigua es filtraria al subsol.

²²⁷ ARNABAT, Ramon; SOLÀ, Àngels. 2008. «L'Ajuntament de Barcelona (1808-1839)». A RIQUES. *Història de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, vol. II, 18-51, 29.

²²⁸ POMETTI, Kevin. 2020. «Fiebres, salubridad e inestabilidad ambiental en el contexto de la Megadrought: el caso de Barcelona (1815-1818)». *Annis*, núm. 19: 1-12.

²²⁹ ACCT. Actes capitulars, 1817, 35.

També conservem relats de com la sequera va originar dificultats a l'hora de moldre el gra, ja que molts dels molins eren de tracció hidràulica. A Arenys de Munt tots els molins de la zona van quedar inoperants, fins al punt d'haver de portar el gra a Girona (a seixanta km) on es van haver d'utilitzar dos molins d'emergència conduïts per persones i cavalls.²³⁰

A la ciutat de Barcelona l'escassetat d'aigua també va originar una major conscienciació per optimitzar-ne la gestió. Es van començar a netejar les sèquies i la xarxa de canalitzacions de la ciutat, en gran part deteriorada pels estralls de la guerra i la qual pràcticament no havia rebut cap atenció des de llavors. La sequera del 1817 va donar lloc a algunes mesures de racionament: a finals de març es va acordar reduir el cabal d'aigua destinat a les cases de la Reial Audiència per poder garantir el subministrament de les fonts públiques de la ciutat.²³¹ Ja des de finals d'abril els talls als canals que emanaven del riu Besòs van començar a ser cada vegada més freqüents²³² i el vint-i-dos d'abril s'informava que ja no quedava aigua al rec Comtal.²³³

Davant la sequera que es va produir durant aquests anys es va fer palesa la necessitat de buscar noves fonts d'abastiment que compensessin la manca de pluja. A Tarragona en tenim un exemple molt il·lustratiu. Jaume Parcet, cirurgià de marcada tendència liberal i futur alcalde de la ciutat l'any 1839, va decidir presentar a l'Ajuntament un memorial titulat *Dissertació hidràulica sobre la font de l'Arrabassada* l'any 1817, on plantejava recuperar una font natural que moria en una de les platges de la ciutat. En aquest text, Parcet analitza la composició de l'aigua i conclou que no és potable a causa de l'entrada d'aigua salada. Així doncs, proposa intentar accedir a la font terra endins per trobar aigua dolça en un punt anterior a la seva trobada amb l'aigua del mar. En el memorial l'autor insisteix en la necessitat d'explotar aquest i altres possibles pous i deus per poder garantir el subministrament dels cultius de la zona.²³⁴ Aquesta no fou un cas aïllat, ja que a finals de 1817 el mateix Ajuntament va recomanar al governador aprovar la sol·licitud d'uns particulars per construir una mina subterrània en un dels turons limítrofs a la ciutat, ja que

²³⁰ TRIGO, Ricardo et al. 2009. «Iberia in 1816, the year without a summer». *Internacional Journal of Climatology* 29 (1): 99-115, 103.

²³¹ AHCB. Acords, 1817, 93v.

²³² AHCB. Acords, 1817, 160.

²³³ POMETTI, 2020.

²³⁴ AHCT. AM, 1817, Correspondència, 174-175.

“de tal concessió no pot seguir-se perjudici algun al públic ni a tercer, abans si gran benefici si es troba aigua”.²³⁵

A les actes capitulars de la catedral de Tarragona també s’hi registraren diverses sol·licituds per excavar pous i mines durant aquests anys,²³⁶ tot i que el cas més destacat fou la proposta de diversos pagesos per escollir pèrits que es dediquessin a buscar aigua i poder regar les hortes “en lo present any d’esterilitat d’aigües”:

“Juan Segura y Antonio González, en sus nombres propios, y también en el de los demás labradores propietarios de huertas del presente termino, deben recordar y recuerdan a V. S que en jamás se había visto en la estación el tiempo semejante a la que estamos, una tanta escasez y esterilidad de aguas en todas estas Huertas por manera que de no adoptarse algún medio o arbitrio para adquirirlas no se podrán sembrar judías, ni otra semilla alguna, antes si no todas alomenos alguna parte de dichas Huertas van a quedar por instantes yermas, y V.S al perder los arriendos, y los pobres arrendatarios sus trabajos y sudores. Todos los interesados se exclaman y aspiran a que cuanto más pronto se hagan todos los tanteos y medios convenientes para conseguir agua. Para ello es preciso que todos los propietarios de dichas Huertas se reúnan mediante la concesión de las competentes facultades a cierto número de ellos para que eligiendo a dos o tres peritos y prácticos del origen de las aguas se Ponga cuanto en más pronto en práctica el tanteo y prueba más conveniente y necesaria”.²³⁷

6.6.- La fam del 1817

Les males collites d’aquests anys van originar una crisi de subsistència que es va acabar materialitzant durant l’any 1817. Molts dels habitants de les zones rurals que havien perdut les seves collites i havien quedat abocats a la indigència es van dirigir a les grans ciutats a la recerca d’almoïna. Ciutats com Girona van haver de fer front a l’arribada d’aquests nouvinguts i es van veure ràpidament superades. A mitjans d’abril l’Ajuntament va proposar l’organització d’una junta de caritat:

“En atención a que de resultas de la carestía general se van amontonando pobres en esta ciudad y que sin embargo de que las personas caritativas que les asisten en las puertas de sus casas no consiguen el fin de que se remedie la necesidad en general, y considerando que en semejante lance lo mejor es que se forme una Junta de Caridad [...] la que se dedique a discurrir medios para la formación de una olla patriótica.”²³⁸

²³⁵ AHCT. AM, 1817, 138.

²³⁶ Sol·licitud a Vilallonga (1815), 152. Sol·licitud a Centelles (1817), 20.

²³⁷ ACCT. Actes capitulars, 1817, 10.

²³⁸ AMG, AM, 1817.

El setze de maig es va començar a repartir aquesta olla patriòtica, altres vegades dita econòmica, alhora que s'amenaçava de tancar a la presó tots els que actuessin com a captaires a la ciutat. L'olla va durar poc més d'un mes, ja que els fons obtinguts de la beneficència dels veïns es van acabar ràpidament a causa de les prop de nou-centes persones que es podien arribar a assistir en un mateix dia. A més, el governador era contrari a aquest tipus de mesures, ja que considerava que afavorien la ganduleria, i va acabar ordenant als veïns que es centressin a atendre els impedits i deixessin de banda als captaires.

A Barcelona les autoritats també van haver de gestionar aquesta crisi, amb denúncies per part dels veïns davant l'augment del preu del pa, fet que va despertar una preocupació creixent a l'Ajuntament a causa de la dificultat de posar-hi solució, ja que aquest augment de preu es devia a les dificultats per moldre el blat degut a la falta d'aigua a bona part dels molins de la ciutat.²³⁹ Les revoltes del 1789 encara estaven molt presents i a finals d'abril es va començar a plantejar seriosament l'opció de recuperar diversos molins fariners de tracció animal. Durant els dies posteriors l'Ajuntament es va centrar a buscar locals per establir aquests molins provisionals i, després de conèixer que alguns particulars n'estaven muntant per fer negoci, va ordenar que s'obrissin tots els molins disponibles a la ciutat sense cap tipus de cost per al públic.²⁴⁰ També es va arribar a plantejar, encara que fos temporalment, la prohibició d'extreure farina de la ciutat.²⁴¹

A Puigdelfí l'arrendatari del molí, depenent del capítol de Tarragona, explicava les dificultats per moldre el gra degut a la manca d'aigua:

En atenció a la poca aigua de dit molí de Puigdelfí i al molt petita que la bassa de elles, que cada bassada d'aigua no dona més que una mitja hora de moldre una sola mola, lo que es motiu que se despatxa tant poc per no tenir molta força la poca aigua de que es capaç la bassa.

L'arrendatari proposava engrandir la bassa per augmentar la capacitat del molí en temps de sequera, a més, "amb aquest treball aconseguiria V. S. lo donar uns dies jornal a molts infeliços que per no tenir avui res que fer tant del aquell poble com dels allí veïns pexixen de misèria".²⁴² L'any següent l'arrendatari denuncià com diversos veïns tiraven pedres al

²³⁹ AMG, AM, 1817.

²⁴⁰ AHCB, Acords, 1817, 165.

²⁴¹ AHCB, Acords, 1817, 162.

²⁴² ACCT. Actes capitulars, 1817, 22.

canal que abastia la bassa per incrementar el cabal i disposar de més aigua per les hortes. El capítol li ho traslladà al governador i li demanà que publicqués un edicte on es recordés les multes i penes per aquest tipus d'actes.²⁴³

Tot indica que hi van haver dues onades de migració camp-ciutat: aquesta primera que acabem de descriure i que s'ajusta als mesos en què la sequera fou més severa (abril-maig), i una segona onada que va començar a cobrar força a partir del mes de setembre amb la constatació de la pèrdua d'una part important de les collites. En el cas de Barcelona, per exemple, el dia cinc d'octubre el governador va manar publicar una normativa relativa a les gents que s'havien amuntegat a la ciutat com a conseqüència de la sequera i la pèrdua de les collites. El text mostra una ciutat saturada, totalment superada per la situació, i donava un termini de vint-i-quatre hores perquè totes les famílies que no tinguessin el seu domicili a Barcelona abandonessin la ciutat. Algunes de les mesures incloïen multes per als que recollissin gent a casa seva o l'empresonament de tots els que demanessin almoïna.²⁴⁴

Sembla que la situació no va millor i el capità general, Francisco Javier Castaños, va publicar un edicte a finals de febrer de 1818 per tal de gestionar la situació ja no només a Barcelona, sinó a totes les capitals de corregiment. Aquest document incloïa moltes de les mesures que ja havia pres el governador de Barcelona uns mesos abans. Així doncs, es donaven quaranta-vuit hores a totes les persones no empadronades a les capitals de corregiment a abandonar-les sota pena de presó. Aquests rodamons havien de tornar als seus pobles d'origen, on *“el cura párroco y la justicia cuidaran de auxiliarle”*. Castaños es comprometia a impulsar obres públiques per donar treball als camperols que havien perdut les collites i únicament s'autoritzava a demanar almoïna a aquells que poguessin corroborar una situació d'extrema necessitat a partir d'un certificat expedit pel rector de la seva parròquia.²⁴⁵

Fins ara hem fet una aproximació a com van reaccionar les ciutats a l'arribada d'aquestes masses procedents del camp, però també tenim relats de com es va viure aquesta sequera

²⁴³ ACCT. Actes capitulars, 1818, 69.

²⁴⁴ *Diari de Barcelona*, 5 d'octubre de 1817.

²⁴⁵ AMG. Actes, 1818, 37.

a les regions rurals d'origen. L'estudi de la Companyia de Cortadelles ens ha permès identificar la dramàtica situació que es va viure a l'Urgell:

“Faltan el agua para moler y aun para beber de forma que pueblos enteros de la comarca de Urgell quedan abandonados por sus habitantes, que andan mendigando a bandadas por la provincia, y los propietarios pudientes de lugares cortos van a establecerse en los grandes para estar más a cubierto de insultos”.²⁴⁶

Aquestes bandes formades per marginats i vagabunds van intentar saquejar alguns graners, i pobles com el Poal es van plantejar tancar les seves portes, mesura que ja havien adoptat altres municipis de la regió.²⁴⁷ La Companyia va començar a vendre gra per por que la multitud assaltés els graners, mentre que durant els anys previs, tot i les males collites, s'havia dedicat a especular i vendre el gra quan el seu preu registrava el punt més alt. Aquesta por sembla estar justificada, ja que circulaven notícies de la formació de quadrilles que anaven assaltant els graners i s'enfrontaven a les autoritats.²⁴⁸

Per combatre aquesta situació es van prendre diverses mesures, com ara la creació, a Lleida, d'una junta de beneficència que tenia l'objectiu de pal·liar els efectes de les males collites i la manca de grans.²⁴⁹ La Junta va demanar grans a la Companyia, que només es va decidir a aportar-ne amb la condició que es vigilés que es dediquessin a la sembra, i no al consum.²⁵⁰ Els senyors també van donar facilitats als pobles, com ara reduir les recaptacions perquè es pogués utilitzar el gra per sembrar. En general, podem afirmar que aquesta regió va encadenar anys de fam i males collites, amb una important incidència durant l'any 1817:

“La miseria extrema en la que se hallan los pueblos de la baronía de Bellpuig así como todos los de la comarca de Urgell tiene su primer origen en la desastrosa última guerra en la que quedaron sin caballerías ni granos y con una gran porción de tierras incultas. Cuando empezaban a reponerse con las dos primeras cosechas después de la paz que fueron medianas se han seguido otras dos fatales y la última en tanto grado a causa de la sequía que ni han llegado a coger las simientes que habían sembrado habiéndoles fallado también tres años la del aceite que es de alguna consideración. De resultas se hallan inundadas las calles y plazas de esta ciudad y los caminos públicos del principado de propietarios antes acomodados y de jornaleros del Urgell con sus familias que por no tener trabajo ni de que subsistir andan pidiendo limosna después de haber abandonado sus hogares, y así es que no hay pueblo en la Baronía en que no se vean cerradas muchas casas, y si en este año no acuden las lluvias para la sementera va a quedar despoblada la comarca de Urgell como ya lo ha estado en otros siglos por iguales causas: y aunque el

²⁴⁶ AHT, CA, Cartes, 1817, 520.

²⁴⁷ AHT, CA, Cartes, 1817, 868.

²⁴⁸ AHT, CA, Cartes, 1817, 422.

²⁴⁹ SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 194.

²⁵⁰ AHT, CA, Cartes, 1817, 1021.

cielo les favorezca con el beneficio de la lluvia si no encuentran granos para sembrar, quedara también despoblada la mayor parte de aquel territorio”.²⁵¹

Es pot observar com hi havia una gran preocupació no ja per la pèrdua de les collites, sinó per la falta de sements que encadenessin males collites durant els anys següents. També resulta evident la por de les autoritats a possibles revoltes populars.²⁵² Ja l'any 1819 un membre del capítol catedralici de Tarragona explicava les dificultats per recaptar les quarteres de blat que havien d'entregar els arrendataris de l'Urgell pertanyents a 1818.²⁵³ El capítol va concedir diverses reduccions a arrendataris de terres del capítol, així com en tributs com el delme. L'any 1819 diversos pagesos de Tarragona sol·licitaren una rebaixa per la dramàtica situació i la pèrdua de les successives collites, especialment durant els dos darrers anys. En un principi el capítol va decidir fer una rebaixa del 15% només aplicable al 1819, a la que només s'hi podien acollir els arrendataris que no tinguessin deutes amb el capítol. Durant aquests mesos també presentaren sol·licituds de rebaixa arrendataris de Vallmoll, la Pineda i Constantí, per ser “*notorio la escasez de frutos que se han recogido este año, como también el corto valor de ellos*”.²⁵⁴ Tal i com hem introduït més a dalt²⁵⁵ i ha estudiat Antoni Segura en el cas de Barcelona, la dràstica caiguda de preus agrícoles a partir de 1818 coincidí amb una important pressió tributària i l'absència d'increment de la productivitat ocasionà un empobriment (i endeutament) generalitzat de la pagesia durant els darrers anys del Sexenni.²⁵⁶

Una de les fórmules adoptades tradicionalment per intentar apaivagar els ànims era donar treball i mantenir ocupats als qui havien perdut les collites. Així, durant aquests anys, tot i la greu crisi econòmica, es van promocionar tot un seguit d'obres públiques, com ara la carretera entre Lleida i Tarragona, les obres de la qual començaren el setembre del 1817,²⁵⁷ o la planificació del canal d'Urgell també durant aquest mateix any, que havia

²⁵¹ AHT, CA, Cartes, 1817, 1065.

²⁵² Tot i que en aquest article ens centrem en l'Urgell i Catalunya, existeixen evidències que aquest context de males collites i fam va originar un increment de la conflictivitat al món rural a la resta del territori espanyol, com, per exemple, a Navarra (De la Torre 1990: 29).

²⁵³ ACCT. Actes capitulars, 1819, 30.

²⁵⁴ ACCT. Actes capitulars, 1819, 114, 119, 122, 130, 132, 150.

²⁵⁵ Veure pàgines 25-28.

²⁵⁶ SEGURA, Antoni. 1983. «El mercat de cereals i llegums a Barcelona, 1814-1868». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 14: 177-212, 182.

²⁵⁷ ROVIRA, Salvador-J. 1985. «Els orígens de la carretera Tarragona-Lleida: 1804-1820». *Revista Tècnica de la propietat urbana*, núm. 34: 103-16.

de garantir el reg de tota aquesta regió que tant havia patit en aquests últims anys.²⁵⁸ A finals d'abril el capità general va ordenar a l'Ajuntament de Barcelona que elaborés un informe referent a les tasques disponibles amb les que es podria donar feina als nombrosos desocupats que s'amuntegaven a la ciutat.²⁵⁹ Són molts els exemples que podríem esmentar. El mateix capità general va ser un dels principals promotors del canal d'Urgell i del canal de la Infanta, al Llobregat, que també es va començar a construir durant l'any 1817.

6.7.- La sequera durant els primers anys de la Dècada Ominosa

La restauració absolutista de 1823 va coincidir amb un període d'extrema sequera que afectà, i fins a cert punt condicionà, les polítiques agrícoles del govern liberal durant el Trienni. Tanmateix, l'epidèmia de febre groga de 1821 fou molt cruenta, especialment a Barcelona, on moriren prop de 6.300 persones, que representava un 6,2% de la seva població.²⁶⁰

A Tarragona el procés de rogatives s'inicià a principis de març de 1824. El gremi de pagesos va sol·licitar iniciar la sortida en processó del Sant Crist el dia vint-i-dos. Poc després, a primers d'abril, es va demanar exposar la imatge de la Misericòrdia a l'altar major de catedral i el dia vint-i-tres de maig es planificà la processó del braç de Santa Tecla.²⁶¹ Els membres de la Companyia Cortadellas també recolliren en diverses cartes la sequedat de principis de 1824. Un membre escrivia a principis de març des de Tarragona com "*los granos del país se han de resentir de la espantosa sequía que*

²⁵⁸ LLOBET, Josep M. 2009. «Documents relacionats amb la construcció dels canals d'Urgell (1817-1819)». *URTX*, 23: 455-65.

²⁵⁹ AHCB, Acords, 1817, 165.

²⁶⁰ La dada està extreta de: BARRIENDOS, Mariano; DANNECKER, Andreas. 1999. «La sequía de 1812-1824 en la costa central catalana. Consideraciones climáticas e impacto social del evento». A *La climatología española en los albores del siglo XXI: aportaciones presentadas al I Congreso de la Asociación de Climatología*, 53-61. Barcelona: Asociación Española de Climatología, 60. Sobre la febre groga de 1821 i la sequera de 1822 es pot veure: ARNABAT, 1999^a, 629-675. Sobre el seu abast a Tarragona: QUÍLEZ MATA, Julio Luis. 1994. «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del trienio liberal (I): la Junta Municipal de Sanidad». *Gimbernat* 21: 196-200. Més recentment es pot veure el balanç dels brots epidèmics des de finals del segle XVIII a Barcelona: POMETTI, Kevin. 2019. *Inestabilidad ambiental y salud pública en una ciudad mediterránea del Antiguo Régimen: Barcelona entre el paludismo y la fiebre amarilla (1780-1821)*. tesi doctoral, Aix-Marseille.

²⁶¹ AHCT. AM, 1824, 18-97.

experimenta esta Provincia i Aragón en todo el territorio que principalmente los produce". Posteriorment, ja a principis de maig, explicava com "*la cosecha de granos está enteramente perdida por falta de lluvias, pero sus precios no aumentan a proporción.*"²⁶² A mitjans de maig va arribar una circular de la superintendència general de policia on s'ordenava als ajuntaments que donessin feina als rodamons, practicant la caritat en cas que fos necessari. Sembla que hi havia una preocupació real de possibles revoltes o aldarulls de bandes tumultuoses degut a la pèrdua de les collites i el mal estat generalitzat de la població. La resposta de l'Ajuntament de Tarragona fou contundent:

"Esta Ciudad en el día no se halla en disposición de proyectar establecimiento alguno de caridad, pues que aún se resiente de las inmensas pérdidas que sufrió el año 1811 y las vejaciones que han sufrido sus vecinos en la pasada desoladora época, la cosecha perdida, el estado eclesiástico sin posibilidades, mucha parte de vecinos ausentes."²⁶³

En el cas de Girona les rogatives començaren a principis de febrer de 1824 i sabem que es decidí suspendre les "diversions públiques", com les representacions teatrals i les festes de carnaval, motiu pel qual es va decidir condonar una part de l'import a l'arrendatari del teatre per les pèrdues ocasionades. Sembla que va ploure a finals de febrer, tot i que el vint-i-un d'abril es tornaren a iniciar les rogatives.²⁶⁴

A Barcelona les observacions meteorològiques de Francesc Salvà identifiquen un període d'extrema sequera entre 1821 i 1824, sent el segon més rellevant del període 1781-2001, únicament per darrere de l'episodi de 1817.²⁶⁵

Durant l'any 1825 també es donaren rogatives a Tarragona, en aquest cas a principis de febrer, que es cancel·laren per haver plogut, i a finals d'abril.²⁶⁶ A Girona sembla que la sequera fou més severa, semblant a la de 1824, ja que es plantejaren rogatives des de mitjans de gener fins a mitjans de març, quan va ploure, i es tornaren a reprendre breument a principis del mes de maig.²⁶⁷

²⁶² AHT. CA. Cartes, 1824, 219 i 316.

²⁶³ AHCT. AM, 1824, 118.

²⁶⁴ AMG. Actes, 1824, 34-76.

²⁶⁵ BARRIENDOS, Mariano; DANNECKER, Andreas. 1999. «La sequía de 1812-1824 en la costa central catalana. Consideraciones climáticas e impacto social del evento». A *La climatología española en los albores del siglo XXI: aportaciones presentadas al I Congreso de la Asociación de Climatología*. Barcelona: Asociación Española de Climatología, 53-61, 55.

²⁶⁶ AHCT. AM, 1825, 31-65.

²⁶⁷ AMG. Actes, 1825, 10-62.

Els membres de la Companyia també es feren ressò de la sequera de principis de 1825, sobretot durant els mesos de gener i febrer. El nou de març s'escrivia des de Barcelona com “*sigue aquí la sequía, pues solo en el campo de Tarragona y en algunos pueblos del Ampurdán ha llovido nomas que para remediar por el momento los sembrados.*” Amb data de tretze d'abril s'explicava com “*mientras que en Madrid, Valencia y otras provincias está diluviando, y las andalucias quedan socorridas, los campos de la mayor parte de Cataluña perecen por falta de agua*”. Finalment, tres dies després, s'explicava com “*en todas partes han quedado socorridas de la lluvia menos en Urgell, Vic y en este llano de Barcelona*”.²⁶⁸ Sembla que l'estiu va ser força plujós, però els membres de la Companyia lamentaven la misèria d'algunes regions com l'Urgell on, una vegada més, semblava que hi hauria problemes per garantir la sembra.²⁶⁹

L'estudi de les rogatives de la Dècada no identifica períodes de sequera importants més enllà del de 1824, que, d'altra banda, no fou tant rellevant com la sequera de 1817 o 1821.

La gestió i accés a l'aigua també va originar algun conflicte. A Girona, tal i com va passar durant el Sexenni, l'Ajuntament va guardar especial interès en conèixer les obres de canalització a la riba dels diversos rius que passaven per la ciutat, especialment el Ter. A finals de 1826 el consistori es feu ressò de la denúncia de diversos veïns de Roda de Ter en relació a la construcció de diversos canals a Manlleu i es decidí escriure al batlle per informar-se si eren il·legals i denunciar el perjudicis que podia causar als molins i fàbriques de la ciutat.²⁷⁰ L'any 1829 diversos pagesos denunciaren la falta d'aigua per regar les hortes del pla degut a l'obra que s'havia fet a la sèquia Monar per abastir la fàbrica de filats de Santa Eugènia. El batlle d'aigües va donar la raó als denunciants i conjuntament amb l'Ajuntament acceptà l'establiment d'un canal auxiliar per garantir el rec de les hortes.²⁷¹

En el cas de Tarragona, l'Ajuntament mantenia un plet amb el comú d'Alcover a la Reial Audiència per l'ús que feia de l'aigua del Francolí, ja que en èpoques de sequera no arribava prou aigua per abastir les hortes de Tarragona.²⁷² Les disputes entre els habitants de la part alta i els veïns del Port per l'accés a la sèquia major de la ciutat es tornaren a

²⁶⁸ AHT. CA. Cartes, 1825, 54-112.

²⁶⁹ AHT. CA. Cartes, 1825, 337.

²⁷⁰ AHCT. AM, 1826, 129.

²⁷¹ AMG. Actes, 1829, 62.

²⁷² AHCT. AM, 1828, correspondència 158.

repetir. A principis de juliol de 1828 el síndic personer va fer arribar a l'Ajuntament les queixes dels veïns de la part alta, que només podien accedir a la sèquia cada vint dies, mentre que al Port podien regar cada cinc, fet que era considerat un abús que en episodis de sequera originava que faltés aigua fins i tot a les fonts de la part alta.²⁷³ Un cop que es difongué la queixa, un grup de veïns del Port presentaren un escrit a l'Ajuntament defensant el seu dret d'accedir a la sèquia major cada cinc dies naturals.²⁷⁴

6.8.- Les epidèmies i la salubritat

D'igual forma que com hem vist amb el Sexenni Absolutista, durant aquests anys proliferaren diversos brots epidèmics arreu del territori. Les juntes de sanitat de les capitals de corregiment tingueren una funció destacada i foren les encarregades de gestionar els diversos brots epidèmics i prendre les mesures necessàries per prevenir-los.

En el cas de Tarragona la Junta de Sanitat va representar a l'agost de 1825 a l'Ajuntament i al corregidor per tal de tancar els diversos tolls que es formaven per la ciutat, especialment a prop de les muralles. L'obsessió de les autoritats per acabar amb aquests tolls i aigües estancades fou força comú als diversos espais que hem estudiat, ja que sovint eren l'origen d'algunes de les malalties més importants de l'època, com la febre tifoide. Val a dir que, com en moltes altres qüestions, hi hagué problemes i disputes a l'hora de definir com s'havien de costejar aquestes obres. A Tarragona el governador insistí sempre en costejar-ho amb els propis de la ciutat, però l'Ajuntament no ho volia autoritzar sense la supervisió de l'intendent, com finalment succeí. Aquest conflicte s'allargà uns mesos i les obres no es dugueren a terme fins a mitjans de novembre.²⁷⁵

A Girona el governador va ordenar a principis de 1827 buidar un conjunt de tolls per evitar que les aigües entressin en putrefacció.²⁷⁶ L'any 1828 també va qüestionar sobre

²⁷³ AHCT. AM, 1828, correspondència 224.

²⁷⁴ AHCT. AM, 1828, correspondència 233.

²⁷⁵ AHCT. AM, 1825, 144-210.

²⁷⁶ AMG. Actes, 1827, 20.

els avenços en la vacunació de la verola, procés que començà a Espanya a principis del segle XIX.²⁷⁷ La resposta del metge Narciso Portallas fou la següent:

“Debo manifestar a V. S. Que entre la plebe, la vacuna se propaga muy lentamente y esto a fuerza de repetidas persuasiones de los facultativos, que cada uno elige el tiempo y facultativo que le da la gana para esta operación, porque en este corregimiento no hay facultativo alguno pagado de fondos públicos. Y por último, que en el hospital se ven frecuentemente militares y paisanos que vienen a curarse de las viruelas naturales.”²⁷⁸

A mitjans de maig de 1829 el governador José Carratalá va ordenar que es “blanquegés” la ciutat, és a dir, que es repartís cal pels carrers i façanes de les cases de Girona i encarregà a l’Ajuntament garantir el subministrament dels pobres que no poguessin costejar-la.²⁷⁹ Durant aquests anys les autoritats locals van estar pendents de les notícies en relació als brots epidèmics que es produïren a la península i al nord d’Àfrica, com l’episodi de febre groga que esclatà a Gibraltar l’any 1828,²⁸⁰ quan la pròpia monarquia va decretar rogatives per auxiliar la regió. Aquest era un port de gran activitat comercial que ja havia registrat brots semblants a principis de segle i durant el Sexenni. L’any 1831 arribà una reimpressió de l’ordenança de maig de 1817 sobre el funcionament i competències de les autoritats en qüestions sanitàries, principalment pel que fa a les juntes de sanitat,²⁸¹ degut a les notícies de propagació d’epidèmies que s’estaven difonent pel regne.

Aquestes juntes tingueren un paper destacar durant els anys 1832 i 1833 degut a la propagació per Europa d’una malaltia que fins llavors era relativament desconeguda, el còlera morbo. A Girona, per exemple, la Junta de Sanitat es feu ressò dels primers casos a París a principis d’abril de 1832, publicant un ban on s’anunciava que es prendrien les mesures necessàries per evitar el contagi a la ciutat.²⁸² L’activitat de la Junta fou força activa durant aquest any, prohibint la venda de carn de porc fresca fins l’hivern després

²⁷⁷ En el cas de Tarragona sabem que la vacuna l’administrava Jaume Parcet abans de la Guerra del Francès i es promocionava al Diari de Tarragona. Sobre els inicis de la vacunació a Espanya: OLAGÜE, Guillermo, i Mikel ASTRAIN. 2004. «¡Salvad a Los Niños!: los primeros pasos de la vacunación antivariólica en España (1799-1805)». *Asclepio*, núm. 56 (1): 7-31.

²⁷⁸ AMG. Actes, 1828, 120.

²⁷⁹ AMG. Actes, 1829, 59. El pregó de Carratalá a 70.

²⁸⁰ TOSCANO, Eloísa. 2021. «Las Epidemias y sus medidas sanitarias durante el siglo XIX en la Baja Andalucía». *Iberoamérica Social*, núm. 4: 43-64.

²⁸¹ Les Juntes de Sanitat i els cordons sanitaris no eren perpetus, és a dir, només es formaven en època d’epidèmies.

²⁸² AMG. Actes, 1832, 44.

de trobar alguns porcs morts dins del nucli urbà.²⁸³ També es va establir una relació de punts sensibles que s'havien de netejar assíduament i cases amb pous secs i dipòsits de fems que també havien de ser netejats pels veïns. S'apressaren un parell de contrabandistes i es vigilà que el què estaven introduint no estigués en mal estat. Tanmateix, a principis de juny es començaren a establir quarantenes de dotze dies per a totes aquelles persones que presentessin símptomes d'una malaltia contagiosa.²⁸⁴ La monarquia va decretar rogatives pel còlera i a principis de maig es publicà un pregó amb el dia i ubicació de les rogatives que es farien a la ciutat, que pràcticament ocupà la catedral i totes les esglésies i convents de Girona entre el sis i el vint-i-tres de maig.²⁸⁵

Aquestes mesures sanitàries originaren les queixes d'alguns veïns. A Girona un adobador es queixà a l'Ajuntament perquè un agutzil li havia ordenat tancar l'adoberia al carrer del Pes de la Palla per anar en contra de la salut pública. L'adobador argumentava que el seu taller havia funcionat des de feia anys sense cap problema i ni ell ni la seva família havien experimentat mai una malaltia vinculada a aquesta feina.²⁸⁶ A Tarragona diversos veïns del carrer dels Calders denunciaren a Josep Torrens per vendre budells de bou, ja que consideraven que atemptava contra la salut pública i que "*cuyos procedimientos o hechos sobre ser en contravención a los bandos de policía y órdenes sanitarias, son también muy de temer mayormente aproximándose la estación del verano, en que el mismo calor podría producir efectos muy funestos a la causa pública*".²⁸⁷

Al Camp de Tarragona el brot epidèmic més excepcional fou el brot de calentures (molt probablement febre tifoide) que tingué lloc a Altafulla entre l'octubre de 1826 i el febrer de 1827. El capità general marquès de Campo Sagrado va escriure al capítol catedralici de Tarragona per demanar donatius amb els que atendre el brot:

"Las calenturas intermitentes que han aparecido en la villa de Altafulla con motivo de los efluvios que exhalan los mareas de agua que hay en su inmediación, han puesto en el caso al caballero intendente, según me manifiesta con oficio de 28 del último octubre, de buscar todos los medios asequibles en beneficio de los infelices habitantes de dicho

²⁸³ AMG. Actes, 1832, 51. A finals de 1831 el governador havia decretat el trasllat de l'escorxador municipal per qüestions sanitàries: AMG. Actes, 1831, 141. L'any 1826 ja s'havia proposat traslladar l'escorxador de la plaça del Mercadal a fora muralles, però l'Ajuntament s'hi oposà: AMG. Actes, 1826, 56.

²⁸⁴ AMG. Actes, 1832, 62.

²⁸⁵ AMG. Actes, 1832, 52. Com dèiem aquestes rogatives van ser promogudes per la monarquia i generalitzades a tot el regne. En el cas de Tarragona: AHCT. AM, 1832, 60.

²⁸⁶ AMG. Actes, 1832, 39.

²⁸⁷ AHCT. AM, 1832, correspondència 123.

pueblo, procurando medidas que hagan desaparecer para siempre la causa primordial de aquellas, terraplenando al efecto los charcos indicados.”²⁸⁸

La Junta de Sanitat de Tarragona va ser l'encarregada de recaptar i gestionar els diners destinats a atendre els malalts i mirar de posar fi als brots que s'havien succeït fins llavors. De l'informe que presentà, sabem que es recaptaren 31.728 rals, dels quals 20.000 foren lliurats per la dipositaria de rendes reials, 4.000 provinents d'un donatiu de l'arquebisbe Echanove i 3.278 del 20% de propis de l'Ajuntament d'Altafulla. La resta foren imports menors a partir de donatius d'altres municipis i multes a particulars. Pel que fa a la despesa, més de la meitat (uns 20.000 rals) del recaptat es destinà a alimentar als malalts: 6.957 rals en pa, 7.822 en carn, 2.518 en arròs, 1.325 en vi i prop de 2.000 entre verdures, cigrons fesols i espècies. El restant es va dedicar a pagar als metges i apotecaris així com els medicaments i altres bens, com llenya.

Tanmateix, sobraren 6.555 rals que es posaren a disposició del capità general.²⁸⁹ El fet que la partida més important fos per alimentar als malats és representatiu de la misèria que es va viure durant aquests anys, on moltes d'aquestes epidèmies eren propiciades per la desnutrició i situació d'extrema feblesa de la població. Desconeixem la mortalitat que ocasionà aquest brot, però l'Ajuntament d'Altafulla decidí construir un nou cementiri aquest mateix any.²⁹⁰

6.9.- Fenòmens meteorològics extrems. Inundacions, nevades i pedregades

La Dècada Ominosa s'emmarca dins del període que coneixem com a Mínim de Dalton (1790-1830) que, com ja hem explicat, es caracteritzà per un descens significatiu de l'activitat solar i de les temperatures. Durant aquests anys es donaren freds força

²⁸⁸ ACCT. Actes capitulars, 1826, correspondència 105.

²⁸⁹ AHCT. AM, 1827, correspondència 131. El document a estat transcrit a: ROVIRA, Salvador-J. 1989b. *Altafulla (1813-1833)*. Torredembarra: Centre d'Estudis d'Altafulla, 111.

²⁹⁰ ROVIRA, Salvador-J. 1979b. «Les esglésies i els rectors d'Altafulla». *Estudis altafullencs*, núm. 3: 91-111, 95.

extraordinaris,²⁹¹ tant per la seva severitat com per les estacions de l'any en què es donaren.

Ja a principis d'abril de 1824 un membre de la Companyia explicava com s'havien donat freds importants que havien afectat als ametllers i avellaners, per tant, convindria no vendre els fruits per un possible augment del preu.²⁹² A principis de març de l'any següent també s'explicava com una gelada havia acabat amb més de dues-centes tomaqueres d'un mas que tenia la Companyia pròxim a la ciutat de Tarragona.²⁹³ L'abril de 1826 s'escrivia des de Barcelona:

De moltes parts de la província se queixen que los freds han fet mal en las vinyes y fins en los grans de espiga. Lo Anton me escriu des de Tolosa que tots los dies havia glaç allí. (...) Se queixant haver fet molt mal lo fred en las vinyes y fins los blats en diversos paratges del Camp de Tarragona y sobretot al Vallés a on la collita se acaba.²⁹⁴

Durant aquests mesos arribaren més notícies de gelades a diverses regions, com l'Urgell i la Segarra.²⁹⁵

Al gener de 1826 es començaren a registrar pluges abundants que preocuparen als comerciants de la Companyia. Des de Barcelona s'explicava, a set de gener, com "las copioses pluges dels 3 últims dies han causat molts danys en algunes parts, nos tenen interceptats los correus. (...) En lo Pont (d'Armentera) hi hagut algunes avingudes, y temem que hauran estat majors en lo de Tarragona".²⁹⁶ Pocs dies després s'informà que també hi havien hagut importants ruixats a Miravet i com el riu Segre s'havia desbordat al seu pas per alguns pobles.²⁹⁷

Ja al mes de setembre es tornà a parlar de ruixats importants que causaren algunes destrosses a Barcelona el dia vint i vint-i-vuit arribaren notícies d'una forta pedregada a Tolosa.²⁹⁸ A finals de gener de 1827 començà un període de pluges abundants a Barcelona. El deu de febrer, Lasala descrivia el temporal que hi havia hagut a la ciutat durant la nit anterior, que havia afectat a quinze embarcacions del Port "*la mitad de ellas*

²⁹¹ BARRIENDOS, Mariano. 2005. «Variabilidad climática y riesgos climáticos en perspectiva histórica. El caso de Catalunya en los siglos XVIII-XIX». *Revista de Historia Moderna*, núm. 23: 11-33, 28.

²⁹² AHT. CA, Cartes, 1824, 241.

²⁹³ AHT. CA, Cartes, 1825, 356.

²⁹⁴ AHT. CA, Cartes, 1826, 226-228.

²⁹⁵ AHT. CA, Cartes, 1826, 268.

²⁹⁶ AHT. CA, Cartes, 1826, 7.

²⁹⁷ AHT. CA, Cartes, 1826, 23 i 24.

²⁹⁸ AHT. CA, Cartes, 1826, 449.

perdidas enteramente y las demás con grandes y pequeñas averías".²⁹⁹ Posteriorment, el dia 21 de febrer, feia la següent reflexió:

“Quiera Dios que las copiosas nieves que han tenido en el Urgell y han sido generales en el reino y aun en toda la Europa, así como habrán sido buenas para los sembrados no perjudiquen a los árboles por las heladas y sobrevivan”.³⁰⁰

Uns mesos després, a finals de juny, arribaren notícies d'una pedregada a Vincelló, a Lleida.³⁰¹

El mateix Lasala va descriure a l'abril de 1828 una pedregada al Priorat. Durant el mes de juliol, en una carta on feia un balanç de la collita de raïm, explicava com hi havia hagut diverses pedregades a les que havia seguit un breu període de sequera. D'aquesta manera, *“la cosecha en Francia ha padecido bastante por los pedriscos y ahora por la sequía, con todo la cuentan de 2/3 partes de la regular”*.³⁰²

D'entre totes les pedregades que tingueren lloc durant aquest any cal destacar la que es produí a Tarragona el catorze de setembre, descrita per Antoni Martí Franquès. La pedregada va durar prop de vint minuts i fou acompanyada per abundants precipitacions, així com un vent huracanat del NO. Es registraren blocs de gel de fins a cinc lliures de pes, amb una mida semblant a la del cap d'una persona. El més extraordinari fou que aquesta pedregada va caure a la ciutat, causant importants desperfectes, però no afectà al Port, on ni tant sols va arribar a ploure.³⁰³ A més a més, sabem que no es va limitar únicament a Tarragona i també afectà a pobles propers, com Altafulla.³⁰⁴

Lasala se'n feia ressò dos dies després: *“Verdaderamente es cosa extraordinaria la piedra que cayó ahí el Domingo, y más la dificultad del mayor daño causado en la Ciudad que no en esa población del Puerto”*.³⁰⁵ El propi Martí Franquès descrivia com les teulades de totes les cases de la ciutat es van veure afectades, afirmació potser un pel exagerada, tot i que l'Ajuntament va representar al capità general perquè congelés el preu de les teules als pobles a sis hores de distància de Tarragona, ja que els artesans de la ciutat se

²⁹⁹ AHT. CA, Cartes, 1827, 91. Es pot veure una relació dels vaixells afectats al número del dia 11 de febrer del *Diari de Barcelona*.

³⁰⁰ AHT. CA, Cartes, 1827 (CA54), 107.

³⁰¹ AHT. CA, Cartes, 1827 (CA54), 315.

³⁰² AHT. CA, Cartes, 1828 (CA54), 141.

³⁰³ RECASENS, Josep Maria. 2001. *La ciutat de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona. La relació de Martí Franquès a: AHCT. AM, 1828, correspondència 296.

³⁰⁴ ROVIRA, 1989b, 115.

³⁰⁵ AHT. CA, Cartes, 1828, 323.

n'havien quedat sense i es pretenia que els pobles propers no especulessin i dificultessin la reconstrucció de les teulades de la ciutat.³⁰⁶ Altres pobles, com Mont-roig del Camp, Valls i la Selva del Camp van mostrar la seva solidaritat amb Tarragona i decidiren enviar teules.³⁰⁷ L'Ajuntament també va proposar obrir una col·lecta pe contribuir a que els pobres poguessin costejar les reparacions de les seves cases i l'intendent aprovà ràpidament que es costegés les reparacions de les cases del comú amb els propis.

La relació escrita per Antoni Martí Franquès va ser encarregada per l'Ajuntament i es va enviar a Madrid per publicar-la a la Gazeta. També s'envià una còpia a Barcelona perquè es publicués al Diari de Barcelona.

A principis d'octubre l'Ajuntament va decidir encarregar una representació per sol·licitar al monarca una gràcia de deu anys en el pagament del cadastre per tal de poder garantir la reconstrucció de les cases i els camps de la ciutat. Aquesta memòria incloïa la relació de la pedregada, així com una descripció dels ruixats que hi van haver a finals d'octubre, que afectaren a moltes cases que encara no havien estat arreglades, i inundà els camps de la ciutat, acabant de malmetre la collita i provocant el desbordament del Francolí.³⁰⁸ A més a més, es recordà com la ciutat ja havia estat beneficiada amb una gràcia pels sacrificis extraordinaris de la Guerra del Francès. A les actes municipals on s'explica la decisió de representar al monarca, hi ha tatxat el fet de demanar la gràcia per un període de deu anys, com la que es va concedir l'any 1816 per la condonació del cadastre, ja que sembla que tot i l'embranchida inicial el propi Ajuntament era conscient que era excessiu, així que es limità a demanar una gràcia "*por los años que sean de su R. Agrado*".³⁰⁹ A principis de 1829 l'intendent, sense oposar-se a la sol·licitud, va fer tot un seguit de comentaris i requeriments de documentació, principalment estadística.³¹⁰ Finalment, la gràcia no fou concebuda.

L'any 1829 també va nevar a Barcelona ciutat, on Lasala descrivia la muntanya de Montjuic totalment blanca a sis de gener. Ja a finals de maig es parlava d'uns freds excepcionals a regions com l'Urgell, on s'hi produí, el dia vint-i-cinc de maig, una nova

³⁰⁶ AHCT. AM, 1828, 171.

³⁰⁷ AHCT. AM, 1828 (II), correspondència 302.

³⁰⁸ MORERA, Emili. 2006. *Tarragona Cristiana*. 2a, vol. V ed. Tarragona: Diputació de Tarragona, 407.

³⁰⁹ AHCT. AM, 1828, correspondència 372. Sembla que l'Ajuntament comptava amb el suport del capità general a l'hora de presenta aquesta sol·licitud. Aprofundim en la Reial Gràcia de deu anys concedida a Tarragona l'any 1816 al capítol 8.8.

³¹⁰ AHCT. AM, 1829, correspondència 56.

pedregada que afectà a la vinya. En aquest cas la notícia provenia de Calaf, vint-i-cinc km al nord d'Igualada, alhora que es produïen forts ruixats a Vic i Manresa.³¹¹ A Tarragona sabem que també va pedregar el mateix dia:

“Esta Ciudad parece que está destinada para teatro de desgracias en la tarde del día 25 de este mes apareció una temperad combatida de todos vientos que ocasionó una copiosísima lluvia acompañada de horrorosa multitud de piedra que no causó daño alguno”.³¹²

Com reflecteix aquest fragment, la pedregada no fou important, però ens permet constatar com no fou pròpia d'una ciutat en concret i va afectar a diverses regions de Catalunya. Tanmateix, resulta extraordinari situar una pedregada a una ciutat de costa com Tarragona a finals del mes de maig.

L'hivern següent va nevar a Barcelona per tercer any consecutiu. El 26 de desembre Lasala explicava com “*hemos amanecido hoy con una nevada de palmo y medio. (...) A la gran nevada se han seguit uns glaços que mai se havien vist en esta de modo que tant per la intenció del fred com per lo juí i perill dels enormes caramells que surten de las teulades no pot un sortir de casa.*” A sis de gener de 1830 escrivia:

Lo temporal de freds que patiren vostè esta de 27 del passat no est tan sensible com la que la gran nevada y seguiren lo dia de Sant Esteve y glacejades que han seguit. Encara se veu blanc tot aquest pla y en los camins transversals i encara congestionen de 10 a 12 pams d'altura i lo haver arribat lo termòmetre a 5 graus sota zero nos fa estar tot lo dia al escalfapanxes per evitar un braç o cuixa trencada com a tants han sofert per las caigudes dels glaços. En Calaf han arribat a 12 graus sota zero.

Durant aquestes setmanes Lasala va donar instruccions per intentar recopilar informació sobre aquestes gelades al sud de França i a la resta de la península per tal de valorar com podria afectar a les collites, especialment a la vinya. Des de Toló s'informà que havien mort bona part de les oliveres de la regió i que la vinya havia estat afectada en menys mesura. Dies després arribaren notícies de com a Sevilla s'havien registrat cinc graus sota zero o com s'havien glaçat parcialment el riu Ebre al seu pas per Tortosa. Sembla que inicialment pujaren els preus d'alguns productes, principalment pel tall de molts camins, però no hi hagué una pujada significativa en els preus i en termes generals l'olivera i la vinya, sempre en opinió de Lasala, no es van veure afectades de gravetat.³¹³

³¹¹ AHT. CA, Cartes, 1829 (CA55), 304-321.

³¹² AHCT. AM, 1829, borrador, 31 de maig.

³¹³ AHT. CA, Cartes, 1829-1830, 6-40.

Al setembre de 1831 un comerciant va escriure des de Tarragona explicant com les festes de Santa Tecla s'havien hagut de cancel·lar a causa d'un gran ruixat que durà més de set hores. En general, les pluges d'aquests dies van originar danys als camps i als camins, i a finals d'octubre s'explicava com "*han sido generales los temporales de aguaceros en Cataluña que han causado bastantes daños de Tarragona hasta el Ebro*".³¹⁴ A l'hivern d'aquest any Lasala tornava a descriure freds importants a Barcelona i ventades que "no nos deixa transitar pels carrers". El 14 d'abril explicava com "las neus i freds han estat generals en Catalunya, en moltes parts temen que hagi danyat als sembrats i vinyes. Els preus del blat estan fent un augment extraordinari a tot arreu".³¹⁵ Sembla que va tornar a haver-hi una nevada força generalitzada a Catalunya al març de 1833, que en aquest cas no fou gaire important ja que no s'esperava que afectés als camps. Tanmateix, tal i com explicava Lasala, a la costa la neu es va fondre ràpidament.³¹⁶

Com hem vist, sovint aquests temporals venien acompanyats de ventades importants. Girona fou, en aquest sentit, un cas paradigmàtic degut a la tramuntana. L'any 1827, per exemple, es van haver de suspendre la processó de les festes de Sant Narcís ja que ni tant sols es podia sortir al carrer perquè per tot arreu queien teules de les cases.³¹⁷

El fenomen de les inundacions³¹⁸ fou especialment rellevant a la ciutat de Girona on, ja des de la segona meitat del segle XVIII, s'intentà abordar un conjunt d'obres per evitar els desbordaments constants dels rius que passaven per la ciutat, especialment el Ter.³¹⁹ Per fer-nos una idea, entre 1760 i 1834, a les actes municipals de l'Ajuntament hi ha registrats noranta desbordaments que corresponen a cinquanta-cinc inundacions diferents. El riu que més es desbordà fou el Ter (trenta-cinc vegades), seguit de l'Onyar (trenta-tres vegades), el Galligants (tretze vegades) i el Güell (set vegades). Aquests desbordaments

³¹⁴ AHT. CA, Cartes, 1831, 297-322.

³¹⁵ AHT. CA, Cartes, 1832, 109-127.

³¹⁶ AHT. CA, Cartes, 1833, 132.

³¹⁷ AMG. Actes, 1827, 33.

³¹⁸ A tall historiogràfic hauríem de destacar l'ascendència de les diverses investigacions realitzades sobre les inundacions a finals de l'època moderna a Catalunya i al nord del País Valencià des de la Universitat d'Alacant, principalment, per part d'Armando Alberola. ALBEROLA, Armando. 2010. «El clima "trastornat": sequera, temporals, riuades i inundacions a Catalunya i al País Valencià a les acaballes del segle XVIII». *Estudis d'història agrària*, núm. 23: 301-17.

³¹⁹ Si es vol aprofundir es pot veure: RIBES, Anna. 1994. «Natura, societat i calamitat. Una aproximació a les inundacions històriques de la ciutat de Girona». tesi doctoral, UdG.

ocasionaven que els carrers més baixos de la ciutat experimenten inundacions de fins a dos metres d'alçada.³²⁰

Entre els anys 1814-1833 es produïren nou inundacions a la ciutat, de les quals set tingueren lloc durant la Dècada Ominosa. El primer desbordament va tenir lloc a principis de gener de 1826, quan els quatre rius superaren els marges, inundant la devesa i tota la zona que va des de la plaça de les Cols fins la porta de la Barca. Un conductor de carruatges va sol·licitar un certificat que corroborés com els guals dels quatre rius havien estat impracticables entre el tres i el vuit de gener.³²¹ L'Ajuntament vivia amb angoixa aquests desbordaments, no només pels danys que ocasionava a la ciutat, sinó pels desperfectes que causava a les presses dels molins del comú, que sovint quedaven afectats i es reduïa la seva capacitat pel moldre blat, amb les conseqüències socials que aquest fenomen podia ocasionar.³²² En moltes ocasions, com aquest any, els arrendataris dels molins afrontaven les reparacions amb diners propis a descomptar dels pagaments de l'arrendament durant els propers anys, ja que l'Ajuntament no era capaç de costejar les obres. Val a dir que l'any 1828 l'Ajuntament denuncià com les contínues dificultats dels molins per moldre es devien també a l'escassetat d'aigua degut als embossaments que practicaven diversos pagesos per augmentar el cabal i garantir el reg de les seves terres, fet que, d'altra banda, ja hem constatat durant el Sexenni Absolutista.³²³

El vint-i-nou d'octubre de 1828 va tenir lloc una altra inundació:

“Los cuatro ríos crecieron extraordinariamente a consecuencia de lo mucho que llovió la noche del 28 al 29. Así fue que a las seis y media de la mañana, el Oñar entraba ya por el Areny inundando todas las calles, desde este punto a la de la Barca, así como parte del Mercadal, a motivo de hallarse embalsado por la corriente del Ter, cuyas aguas bañaban toda la dehesa y discurrían por la calle de Pedret, mientras que por igual motivo las del Galligans se extendían por el barrio de S. Pedro, y mientras que también el del Güell se explayaban por todo el llano de Gerona. A las diez y media fue de baja la riada, y a las cinco de la tarde había abandonado completamente las plazas y calles de la ciudad”.³²⁴

³²⁰ RIPOLL, Ramon. 2014. «Fer, desfer i refer: la ciutat de Girona del segle XVIII i primera meitat del segle XIX». A *Girona. Construir la ciutat (II). De l'edat moderna als nostres dies*, 55-91. Girona: Ajuntament de Girona, 72.

³²¹ AMG. Actes, 1826, 13.

³²² AMG. Actes, 1825, 160.

³²³ AMG. Actes, 1828, 114. A 117 ofici del governador on ordena als batlles de Montfullà, Salt i Santa Eugènia que gestionin la neteja dels embossaments al pas del Ter per aquestes poblacions.

³²⁴ CHÍA, Julián de. 1861. *Inundaciones de Gerona*. Girona: Imprenta de Paciano Torres, 32.

Sabem que aquesta riuada ocasionà la suspensió de diversos actes de les festes de Sant Narcís.³²⁵

A finals de maig de 1829 es donà una altra inundació que afectà a les cases immediates a l'Onyar, però el desbordament més important d'aquest període fou el que es produí el vint-i-cinc d'octubre, quan el Güell i l'Onyar i superaren el seu marge ocasionant la inundació dels carrers de la part baixa de la ciutat i obligant als membres de l'Ajuntament a abandonar la casa consistorial amb l'aigua pels turmells per traslladar-se al convent de Sant Josep, on hi romangué fins que passà la inundació.³²⁶ Després d'estar tot el dia plovent, es registraren unes inundacions que poques vegades s'havien vist a Girona. A la porta d'en Vila, al sud de la ciutat tocant amb l'Onyar, s'arribaren a registrar divuit pams d'aigua, és a dir, prop de quatre metres d'alçada.³²⁷

El corregidor va publicar un pregó on recordava les diverses mesures que s'havien de prendre quan hi havia inundacions, ja que aquesta última havia superat totalment a la ciutat. Els veïns estaven obligats a obeir i recloure's a les seves cases quan escoltessin el toc de campanes que anunciava riuada. Alhora, l'Ajuntament havia de mirar de facilitar basses per casos d'urgència i els veïns havien d'il·luminar els balcons per les nits.³²⁸

A finals de setembre de 1831 el Ter es va tornar a desbordar afectant a les hortes del marge del riu però sense arribar l'aigua a la ciutat, tot i que l'Ajuntament registrà desperfectes a les preses dels molins del comú.³²⁹ Al novembre de 1832 es produí una altra riuada causada també pel desbordament del Ter, que aquesta vegada sí que inundà alguns carrers de la ciutat, però sense causar gaires desperfectes, fet que es repetí a finals de setembre de 1833.

³²⁵ AMG. Actes, 1828, 153.

³²⁶ El pis inferior de la casa consistorial es va inundar fins a tres pams d'aigua. En un escrit de principis de 1830 el secretari de l'ajuntament explica l'edifici estava en pèssimes condicions degut a la inundació. La sala de la secretaria estava impracticable i plena d'humitats, amb el risc que comportava per la documentació: AMG. Actes, 1830, 9.

³²⁷ CHÍA, 1861, 34. Es transcriu una relació de l'alçada a la que arribà l'aigua a diversos punts de la ciutat. La crònica de la riuada per part de l'Ajuntament a: AMG. Actes, 1829, 153.

³²⁸ AMG. Actes, 1829, 159. Les autoritats van decretar l'any 1829 l'obligació d'obrir portes a les parets mitgeres a algunes cases de la part baixa perquè els veïns es poguessin moure quan s'inundaven els carrers: RIBAS, Anna. 2015. «Girona i les inundacions». A *Girona aigua i ciutat (I)*. Girona: Ajuntament de Girona, 95-116, 110.

³²⁹ AMG. Actes, 1831, 104.

A Tarragona hi hagueren pocs casos de desbordament del riu Francolí. El riu es va desbordar a principis de 1826 i va afectar al camí que sortia del portal de Sant Francesc i connectava amb la carretera de Lleida. Quan el camí quedava impracticable era molt difícil traslladar grans des de la ciutat al molí que hi havia al marge del riu, fet que no era menystingut per l'Ajuntament.³³⁰ A més a més, diversos propietaris de les hortes de la zona presentaren una memòria al consistori demanant que es prenguessin mesures per evitar el desbordament del riu, que originava greus destrosses als conreus.³³¹ Es van plantejar algunes idees, com construir un canal per on desaigüés el riu en època de grans ruixats per evitar el seu desbordament. Es va encarregar la a la Junta Protectora del Port que elaborés una proposta,³³² però sembla que la idea es va acabar abandonant, ja que a principis de 1830 es va recordar la necessitat d'actuar sobre el Francolí per evitar els danys que causava a les hortes el seu desbordament.³³³ Val a dir que degut a la ubicació de la ciutat, aquests desbordaments i riuades no afectaven a la part alta, però sí que podien arribar a causar destrosses al Port. Aquest fou el motiu pel qual es decidí l'empedrament dels carrers; d'aquesta manera es contribuïa a reduir els desperfectes que causaven les riuades a la zona del Port, que sovint afectaven a la construcció del Port Modern. Alhora, les seqüeles de la Guerra del Francès eren encara molt evidents i moltes de les cases de la ciutat estaven per reconstruir. D'aquesta manera, els ruixats arrossegaven la runa, ocasionant encara més danys. La primera riuada important a Tarragona durant la Dècada fou la del quatre d'octubre de 1824:

“Por las calles hay una infinidad de piedras sueltas y muchas de dichas calles se hallan en muy mal estado a causa de los fuertes aguaceros que han ocurrido, y que la corriente del agua llegó a llevarse parte de la ruinas o escombros del derruido edificio del Patriarca y de otros de la parte elevada de la ciudad.”³³⁴

Sabem que aquesta riuada va causar desperfectes a la sèquia major de la ciutat.³³⁵ Per últim hauríem de destacar la riuada del deu d'octubre de 1829, coneguda popularment

³³⁰ AHCT. AM, 1826, 14v.

³³¹ La memòria a: AHCT. AM, 1826, borrador, 3 de febrer.

³³² AHCT. AM, 1826, 26

³³³ AHCT. AM, 1830, 37v.

³³⁴ AHCT. AM, 1824, 267.

³³⁵ AHCT. AM, 1824, 242.

com l'aiguat de Sant Francesc, del que en tenim constància a Tarragona,³³⁶ la Conca del Gaià³³⁷ i de l'Anoia.³³⁸

6.10.- L'excepcionalitat climàtica i meteorològica del primer terç del segle XIX

El Sexenni Absolutista va ser un període de conflictivitat social, de resistència al pagament de les rendes senyorials i de greu crisi econòmica. El fet que el règim absolutista col·lapsés com a conseqüència de la inviabilitat de les seves polítiques no implica que fenòmens conjunturals com la sequera que es donà durant aquest període i la crisi de subsistència del 1817 que hem presentat no tinguessin també una importància en el malestar de la població. El pronunciament de Lacy es va donar en aquest context... Casualitat o cerca de suport entre una població disgustada per la falta d'abastiment?³³⁹ La sequera va causar estralls a ciutats com Girona, Barcelona i Tarragona, on els ajuntaments i les autoritats van tenir diferents reaccions davant la gravetat de la situació i les particularitats de cada espai. A Tarragona hem destacat el cas de Jaume Parcet com a paradigma de la necessitat de buscar noves fonts d'aigua amb que poder regar els camps. En el cas de Barcelona va existir un problema evident davant la dificultat de moldre el gra a causa de la dependència dels molins d'acció hidràulica, al qual l'Ajuntament respongué establint molins provisionals de tracció animal que es van distribuir per diferents punts de la ciutat. La sequera també va originar una major conscienciació per mantenir en bon estat el sistema de canalitzacions i es van haver de fer alguns talls per garantir el subministrament a les fonts públiques. Val a dir que, avui dia, el 1817 continua sent l'any amb el valor de precipitació total anual més baix mai registrat a la ciutat de

³³⁶ RECASENS, Josep Maria. 2001. *La ciutat de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

³³⁷ SERRA I PALLARÈS, Maribel. 2010. «Les gaianades del XIX». *La Resclosa*, 14: 49-62, 52.

³³⁸ BARBERÀ, Xavier. 2019. «Aiguats, inundacions i riuades originats a la conca del riu Anoia al segle XIX». *Miscellanea Aqualatensia*, núm. 18: 39-64, 43.

³³⁹ HAMNETT, Brian R. 1985. *La política espanyola en una época revolucionaria: 1790-1820*. México: Fondo de Cultura Económica, 236.

Barcelona,³⁴⁰ tres vegades inferior a la mitjana dels anys 1786-1996.³⁴¹ A Girona la dependència del riu Ter per abastir la ciutat va originar que l'Ajuntament intentés estar informat de les obres de canalització que es van fer al seu curs durant aquesta època, amb l'objectiu de garantir el màxim cabal possible a la seva arribada a la ciutat.

També hem intentat aproximar-nos a la realitat viscuda per aquestes famílies de pagesos que van haver d'abandonar els seus camps erms i dirigir-se a les ciutats fugint de la fam. L'exemple de l'Urgell resulta del tot representatiu. Hem pogut rastrejar l'arribada d'aquestes masses a algunes de les principals ciutats de Catalunya, així com la resposta de les diferents autoritats, l'organització de juntes de caritat i la creació d'olles patriòtiques. Moltes d'aquestes mesures es van veure ràpidament exhaurides i sobrepassades a causa del gran nombre de persones a les que calia atendre. La resposta de les autoritats també va ser contundent, decretant l'expulsió dels nouvinguts, tal com hem vist en el cas de Barcelona. D'altra banda, també hem pogut tractar la por d'aquestes autoritats al fet que aquest context de males collites i fam pogués desencadenar revoltes populars. La promoció d'obres públiques durant aquest període de greu crisi econòmica havia de contribuir a mantenir aquestes masses ocupades i evitar que deamblessin o es sumessin a bandes de tumultuosos i saquejadors.

Paradoxalment, el context climàtic i meteorològic de la Dècada Ominosa es va contraposar al del Sexenni Absolutista, ja que les sequeres, com a mínim en el grau d'intensitat dels anys anteriors, tendiren a reduir-se i començà un període de grans ruixats i d'altres fenòmens meteorològics extrems, com nevades i pedregades que afectaren a bona part del territori, destacant la pedregada de setembre de 1828 que es produí a la ciutat de Tarragona. Tanmateix, durant maig de 1829 es produí una altra pedregada que sembla que afectà a diverses regions de Catalunya.

Hem vist com també hi hagué semblances entre tots dos períodes, principalment pel que fa a la preocupació de les autoritats per garantir el cabal necessari dels rius i poder regar les hortes de les ciutats. Aquest fet ha quedat constatat a Girona, que va intervenir en

³⁴⁰ BARRIENDOS, Mariano; DANNECKER, Andreas. 1999. «La sequía de 1812-1824 en la costa central catalana. Consideraciones climáticas e impacto social del evento». En *La climatología española en los albores del siglo XXI: aportaciones presentadas al I Congreso de la Asociación de Climatología*, 53-61. Barcelona: Asociación Española de Climatología, 56.

³⁴¹ BARRIENDOS, Mariano. 2005. «Variabilidad climática y riesgos climáticos en perspectiva histórica. El caso de Catalunya en los siglos XVIII-XIX». *Revista de Historia Moderna*, núm. 23: 11-33, 26.

diversos ocasions per tal d'evitar i controlar els canals que es construïren a la riba del Ter. A Tarragona aquesta casuística es donà especialment durant la Dècada, quan es presentà una reclamació a la Reial Audiència pel que es considerava un abús del terme d'Alcover en l'aigua que extreia del Francolí. Tanmateix, hem pogut observar les tensions existents entre els veïns de la part alta i els habitants del Port per l'ús i accés a la sèquia principal de la ciutat en ambdós períodes.

La preocupació per la salubritat i el control i prevenció d'epidèmies també fou una qüestió en ascens i amb certa transversalitat entre les autoritats. Els efectes de les epidèmies d'aquests anys, primer l'any 1809 i després la de 1821, tingueres greus efectes socials i propiciaren una conscienciació en la prevenció d'epidèmies que s'acabà de concretar amb la irrupció del pensament higienista, ja força present a la resta de l'Europa Occidental, i que a Espanya començarà a tenir una importància creixent amb l'articulació de l'estat liberal a partir de 1833.³⁴²

En altres períodes més estudiats, com el Trienni Liberal, aquestes catàstrofes naturals (com les sequeres de 1821 i 1822 o la febre groga de 1821) sí que s'han tingut més en compte a l'hora de contextualitzar la crisi de subsistència que va assolir el territori espanyol durant aquesta època. Aquests fenòmens de caràcter conjuntural van contribuir al malestar social, que va enrarir i dificultar l'acció de govern liberal.³⁴³ De la mateixa manera, aquestes catàstrofes naturals van adquirir un significat singular durant el Trienni, ja que van ser identificades com un càstig diví contra les polítiques liberals pels ultres i una part de la jerarquia eclesiàstica. És a dir, es van instrumentalitzar com a arma política. L'estudi d'aquest fenomen podria tenir encara recorregut i ajudar-nos a entendre fins a quin punt va poder calar aquest discurs entre les classes populars, especialment al món rural.³⁴⁴

³⁴² ALCAIDE, Rafael. 1999. «La introducción y el desarrollo del higienismo en España durante el siglo XIX. Precursores, continuadores y marco legal de un proyecto científico y social». *Scripta Nova*, núm.3: 32-54, 50.

³⁴³ La sequera i les males collites de 1822 van originar un increment d'entre el 30 i el 40% del preu del blat, en un moment en què els jornals havien disminuït un 40% a Catalunya ARNABAT, Ramon. 2001. *La Revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Editat per Universitat de Vic. Vic: Eumo, 201.

³⁴⁴ Historiadors com Josep Fontana han criticat les carències evidents d'aquest discurs, ja que durant els primers anys de la Dècada Ominosa també es produïren importants sequeres i males collites: FONTANA, Josep 2013a. *De en medio del tiempo. La segunda restauración española 1823-1834*. Barcelona: Crítica, 2a edició, 121-122. Que aquest discurs fos fal·laç no implica que no hagués pogut calar entre les classes populars en un moment en què l'Església conservava una important capacitat d'influència social.

El mundo está caducante;
prevaricada la gente,
los delitos en creciente,
las virtudes en menguante,
la vanidad muy pujante,
en escándalo la plebe,
no se paga a quien se debe,
lo sagrado está ofendido,
en fin, todo está perdido
y he aquí porque no llueve.³⁴⁵

³⁴⁵. POBLET, Josep Maria. 1980. *Josep Robrenyo. Comediant, escriptor i revolucionari*. Barcelona: Editorial Milà, 101-102.

7.- L'urbanisme i la irrupció a la contemporaneïtat

7.1.- La Tarragona de principis de segle XIX

Tarragona sempre ha estat una ciutat d'una gran importància estratègica, situada en un promontori que, des de l'època dels romans, ha permès controlar tot el Camp de Tarragona. Tanmateix, i hem de sumar el prestigi i el poder fàctic que comportava ser seu arquebisbat i el control que exercia del camí ral que connectava amb Barcelona.

Les defenses de Tarragona, tot i les construccions recents, eren bastant simples, destacant les fortificacions que es van construir durant la Guerra dels Segadors (1640-1652) i la de Successió (1701-1715).³⁴⁶ L'entramat defensiu de la part alta consistia en un recinte emmurallat d'època romana, absent de fossat. La muralla occidental, que havia estat destruïda durant la guerra de Successió va ser reconstruïda poc abans de la Guerra del Francès. El Port estava protegit pel fort Reial, situat a uns sis-cents metres del mar. La part alta, on s'hi concentrava gran part de la població, es dividia en tres terrasses i tenia com a centre neuràlgic la catedral. Al voltant de la catedral s'hi trobaven diversos edificis religiosos, com el convent de les Carmelites Descalces, el convent de les monges de l'Ensenyança i la casa d'orfes. En aquest emplaçament també s'hi ubicaven les carnisseries de l'Ajuntament, així com les residències de molts dels religiosos. La part alta era, en el seu conjunt, un traçat irregular de carrers amb un fort desnivell. Aquests desnivells originaven grans riuades i destrosses quan hi havia fortes tempestes, fet que va motivar que es comencessin a empedrar els carrers l'any 1800.³⁴⁷ D'aquests carrers destaca el Carrer Major, que recorre de nord a sud gran part del recinte emmurallat i era on s'hi trobaven alguns dels edificis més importants de la ciutat, com la casa del comú. Del Carrer Major partien de forma perpendicular molts dels carrers de la part alta, com

³⁴⁶ A l'Annex 4 es pot observar un plànol on s'hi representa l'entramat defensiu i els edificis més importants de la ciutat.

³⁴⁷ ROVIRA, Salvador-J. 2011a. *Història de Tarragona. L'època de les Revolucions*. Lleida: Pagès Editors, vol. 4, 28.

el dels Cavallers, on residia gran part de la noblesa tarragonina. Ja en la zona meridional del recinte es trobava la plaça de la Font, on també destacava el convent dels Dominics. La part més moderna l'integraven la Rambla³⁴⁸ i els grans edificis que s'alçaven al seu voltant fins a topar amb la muralla meridional, també coneguda com la Muralleta, que tenia dues portes d'accés, la de Santa Clara (est) i Sant Francesc (oest). En aquesta zona s'hi trobaven el convent dels frares de Sant Francesc i l'hospital de Sant Pau i Santa Tecla.³⁴⁹

La zona del Port reunia una població molt inferior a la de la part alta. Aquest espai el conformaven sobretot cases de pescadors i gent de mar, i tenia com a centre més visible la Duana. Aquest conjunt de cases estaven ubicades a l'altura de l'actual carrer del Mar. La part alta i el Port s'unien a través de tres camins principals; un pel centre i els altres dos pels límits oriental i occidental de la ciutat, que avui dia correspondrien als carrers de la Unió, Baixada del Toro i Méndez Núñez.

En relació a la distribució de la població, a la zona occidental de la ciutat hi predominava la pagesia, mentre que a la zona central era on s'hi ubicava la menestralia. Ja a la zona de llevant i al Port era on s'hi concentrava la gent de mar.³⁵⁰

7.2.- La reconstrucció de la ciutat després de la guerra

Durant els últims anys del regnat de Carles IV va existir un interès per actuar sobre les principals ciutats del regne per tal d'envellir-les, planificant avingudes d'una gran monumentalitat. També es van projectar noves poblacions, com fou el cas del barri portuari de Tarragona (1804). Aquest procés es va veure interromput per una guerra que va originar una gran destrucció. Ciutats com Burgos, Girona, Granada, Soria, Saragossa o Tarragona es van veure molt afectades i durant la dècada posterior els projectes

³⁴⁸ Ens referim a la Rambla Vella, ja que la Nova no es va construir fins a mitjans de segle.

³⁴⁹MOLINER PRADA, Antoni. 2007a. *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès 1808-1814*. Lleida: Pagès Editors, 115.

³⁵⁰RECASENS, Josep Maria. 1965. *La Revolución y Guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 72-73.

d'embelliment es deixaren en un segon terme davant la necessitat de reconstruir molts dels nuclis urbans.³⁵¹

“El trastorno que padecieron los moradores de esta benemérita población en sus personas, en sus casas, en sus templos, haciendas, y patrimonio el día 28 de Junio susodicho, y consecutivos mientras la dominó el enemigo, lo selló después su barbarie el 19 de agosto de 1813, en que la desocupó dando fuego a las minas que había fabricado en los fuertes, torres, y sitios de la mayor resistencia arruinando con ellas por este medio una porción de edificios considerable, llenando la ciudad toda de escombros, y monumentos de mayor tristeza, tanto más sensibles, cuanto más duradera ha de ser la vista de ellos, por la imposibilidad así en la ciudad, como en los individuos particulares propietarios de reparar tanto destrozo, y reponer la población no en el estado de antes, pero ni siquiera en el de una regular medianía, que baste a mantener al decoro, y hacer menos desagradable el aspecto público. La rehabilitación de calles antes empedradas, ahora no, el libre paso impedidos en muchas por las ruinas de antiguos edificios y murallas, la recomposición de las casas consistoriales con especialidad de la plaza de secretaria derruida enteramente, y otros edificios muy interesantes que pertenecen igualmente a propios igualmente inutilizados”.³⁵²

Aquest esdeveniment representatiu de la desolació que va originar la Guerra del Francès a Tarragona. Els carrers oferien una imatge de destrucció, un record perpetu del setge que es va viure l'estiu de 1811. Un cop els francesos van abandonar Tarragona el consistori es va proposar reconstruir la ciutat, començant per la retirada de la runa que feia impracticables molts dels carrers, com de fet ens ho mostra un pregó que va emetre l'Ajuntament al maig de 1814 “per la neteja dels carrers i places d'aquesta ciutat i les seves immediacions”.³⁵³

Actualment disposem de diverses fonts per valorar el nivell de destrucció que va causar la Guerra del Francès a la ciutat de Tarragona. Un informe redactat per l'escultor Vicenç Roig l'agost de 1813 descriu com de les 1.745 cases de Tarragona, 459 (26,30%) restaren totalment ensorrades i 556 (31,86%) ho estaven parcialment. En total només 180 cases (10,31%) no havien estat afectades.³⁵⁴ Aquest informe coincideix amb un resum general de l'estat de Tarragona que citen altres fonts, així que tot sembla indicar

³⁵¹ TÉRAN, Fernando de. 1999. *Historia del urbanismo en España III. Siglos XIX y XX. Arte*. Madrid: Cátedra, vol. 3, 28-33.

³⁵² AHCT. AM, 1815, correspondència, núm. 98.

³⁵³ SALVAT I BOVÉ, Juan. 1965. *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 338.

³⁵⁴ ROVIRA, Salvador-J. 2014. «La sortida dels francesos i l'arribada dels exiliats i dels nous tarragonins». En *Tarragona i la Guerra del Francès: Conferències 2012/2013*, 153-64. Tarragona: Fundació Privada Mútua Catalana, 159.

que parteixen d'una font comuna.³⁵⁵ Aquestes xifres ens permeten dibuixar una ciutat en ruïnes, on fins i tot el governador Carles d'Espanya va remetre un escrit a l'Ajuntament al novembre de 1814 perquè aquest adoptés les mesures necessàries per restaurar i assegurar el màxim d'edificis possibles abans de l'època de pluges.³⁵⁶ En aquest sentit, el regidor Josep Antoni de Castellarnau també va reclamar a l'Ajuntament que posés els mitjans per reconstruir els edificis afectats i evitar esfondraments que sovint causaven víctimes mortals.³⁵⁷ Davant aquestes demandes l'Ajuntament va decidir fer un llistat dels edificis que amenaçaven ruïna que finalment incloïa cinquanta-sis cases, la majoria de les quals presentaven balcons amb risc d'esfondrament o parets en tant mal estat que podien caure amb una simple ventada.³⁵⁸

Sembla ser que tot i els esforços de l'Ajuntament les obres de reconstrucció avançaren lentament, ja que el dotze de desembre el mestre d'obres de la ciutat informà "*que de las casas ruinosas que se habían mandado reconstruir, hay muchas que están en el mismo estado*".³⁵⁹ Ja havien passat tres anys del setge però la imatge de la ciutat no havia canviat gaire i molts dels edificis estaven afectats o del tot inservibles. Tot i així el consistori estigué sempre molt pendent de la reconstrucció de la ciutat i s'informà regularment sobre els edificis amb risc d'esfondrament. En el pitjor dels casos l'Ajuntament no va dubtar a ordenar que s'enderroquessin les cases en pitjor estat, com la dels Castellarnau, qui "*no esperaba semejante correspondencia del Ayuntamiento atendidos los muchos servicios hechos al público*",³⁶⁰ però que finalment desistí i acceptà que s'enderroqués part de la casa.

³⁵⁵ Aquest informe, una còpia del qual es troba a l'Annex 5, també calcula el valor dels edificis destruïts i parcialment afectats. L'informe l'inclouen als seus escrits Jaume Parcet a la seva *Barbarie Francesa* (1813) i Bruno Casals al final de la seva memòria que podem trobar a les Actes Municipals: AHCT, AM, 1816, correspondència, núm. 247. L'informe de l'annex és una còpia mecanografiada extreta de: ROVIRA, Salvador-J. 2011b. *Tarragona a la Guerra del Francès (1808-1813)*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 101.

³⁵⁶ SALVAT I BOVÉ, Juan. 1965. *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 340.

³⁵⁷ *Ibid*, 338.

³⁵⁸ Aquest llistat el recull SALVAT I BOVÉ 1965, 339-340. L'original es pot consultar a: AHCT. AM, 1814, correspondència, núm. 34.

³⁵⁹ AHCT. AM, 1814, 62v.

³⁶⁰ *Ibid*, 69v.

Dos dels indrets més afectats eren on s'ubicaven el castell de Pilats i del Patriarca. Ambdós edificis foren volats pels francesos quan abandonaren la ciutat l'agost de 1813. Així ho descriu el pare franciscà Bruno Casals:

“Por la de Pilatos se arruinó la mitad de aquel antiguo edificio y quedando solas una porción de casas inmediatas. Más terrible fue y mayores daños sufrió el castillo del Patriarca, enteramente destruido, aplastadas todas las casas de las inmediaciones y estropeadas muchas otras a largas distancias”.³⁶¹

Durant el període 1814-1820 es registraren moltes sol·licituds de reconstrucció a les zones on es produïren aquestes voladures. Un exemple el tenim a principis de novembre de 1818, quan Salvador Llorach³⁶² va sol·licitar permís per “*reedificar la casa que le derribó la explosión del Castillo llamado de Pilatos*”.³⁶³ Si consultem el cens de 1814³⁶⁴ podem veure com les cases del número un al sis de la plaça del Rei havien estat destruïdes. A les actes municipals podem localitzar diverses sol·licituds per reedificar cases a la plaça del Rei i carrers propers, com per part d'Ignàcia Morató, qui “*por la voladura del cuartel de Pilatos hecha por los enemigos le quedó la expresada casa destruida*”.³⁶⁵

La monarquia va intentar incloure una clàusula de compensació de cinquanta mil milions de rals als acords de pau amb França pels danys causats durant la guerra. El capítol dinou del Tractat de París de 1814 establia l'obligatorietat del govern francès de liquidar tots els deutes pendents amb la resta de potències, però no esmentava directament contraprestacions de guerra.³⁶⁶ Finalment, a principis de 1817 es van publicar els requisits i la documentació necessària per trametre reclamacions als francesos per deutes o destrucció durant la guerra segons els tractats de París de 1814 i 1815.³⁶⁷ El decret tipificava fins a deu tipologies de reclamacions depenent de la seva naturalesa. Una circular del capità general va venir a traslladar aquestes indicacions a la població simplificant la tipologia de la documentació requerida segons els casos.³⁶⁸ En aquesta instrucció es contempla l'elaboració de resums amb els imports de la

³⁶¹ AHCT. AM, 1816, correspondència, núm. 247.

³⁶² Fou capità de milícies de Tarragona, fet presoner pels francesos i deportat a França: ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 648.

³⁶³ AHCT. AM, 1818, 125v.

³⁶⁴ AHCT. AM, 1814, correspondència, núm. 129.

³⁶⁵ AHCT. AM, 1819, correspondència, núm. 254.

³⁶⁶ DECRETOS, 1814, 264.

³⁶⁷ DECRETOS, 1817, 26.

³⁶⁸ Es pot veure una còpia a l'Annex 17.

destrucció i mapes croquis “*de todos los edificios demolidos con numeración de ellos y explicación al pie.*”³⁶⁹

Sabem que l’Ajuntament de Barcelona es va dedicar durant tot el Sexenni a reunir informació i elaborar un informe en relació als diners que es podien reclamar a França, no només pels deutes adquirits, sinó també per la destrucció que originaren els napoleònics. L’informe preliminar es va presentar l’any 1819, però desconeixem en què resultà i no tenim cap més notícia al respecte. Pel que fa a la resta de ciutats estudiades, com a la Reial Audiència, no hem localitzat informes per reclamar contraprestacions de guerra als francesos.

L’Ajuntament de Tarragona, conscient de la destrucció que havia sofert la part alta, reuní als veïns que vivien a prop del castell per comunica’ls-hi que els qui no volguessin reconstruir les seves cases havien d’aixecar murs als solars per millorar la imatge que ofería el carrer. La falta de recursos va obligar a que aquesta pràctica fos habitual, sobretot a les zones més afectades, com la Plaça de les Cols, davant del Pla de la Seu, últim punt de resistència la nit del vint-i-vuit de juny de 1811:

“Causando como causa grande deformidad la ruina de las casas o patios que hay delante los arcos de la Plaza (...) se ha pensado en levantar una pared de piedra y lodo de doce o más palmos”.³⁷⁰

L’any següent l’Ajuntament també va reunir als veïns del Carrer Major perquè aixequessin murs de setze pams per evitar que les ruïnes quedessin a la vista.³⁷¹ Com podem observar, l’Ajuntament va ser la institució que va coordinar la reconstrucció de la ciutat. D’aquesta manera, si un particular volia reconstruir un edifici havia de seguir tota una sèrie de passos establerts pel consistori: primerament se revisava quines eren les dimensions del terreny i es comprovava que efectivament la persona que ho sol·licitava era la titular, un tràmit imprescindible si tenim en compte la gran mobilitat de població que hi va haver a Tarragona després de la guerra. Seguidament el particular presentava un plànol del model de reconstrucció, que s’havia d’adequar a les directrius del mestre d’obres, Francesc Campaña,³⁷² personatge a destacar durant aquest període,

³⁶⁹ AHT. Llibre d’ordres de Creixell (1817-1830), 12 de novembre de 1817.

³⁷⁰ AHCT. AM, 1816, 127.

³⁷¹ AHCT. AM, 1817, 134.

³⁷² Francesc Campaña i Blanc, nascut a Càlig, era fill d’un mestre de cases tortosí. Es casà a Tarragona el 1784, i dos anys després en segones núpcies, a la mateixa ciutat. Tingué com a mínim dos fills, també mestres de cases. Segons el document, Francesc Campaña hi apareix com a mestre de cases, mestre d’obres

ja que era qui en última instància donava el vist i plau a totes les obres que es realitzaven a la ciutat, ja fossin de reconstrucció, empedrament...³⁷³

Després de concedir el permís els obrers municipals vetllaven perquè es complís el plànol aprovat i en cas contrari ho denunciaven al consistori. Un exemple el tenim en la reconstrucció de la casa de Carles Morera, al carrer Merceria, qui sembla ser estava construït un pis de més aprofitant el desnivell del terreny.³⁷⁴ Ràpidament els obrers passaren informe i l'Ajuntament obligà al particular a cenyir-se al model aprovat sota pena de ser denunciat a la Reial Audiència i procedir al seu enderrocament.³⁷⁵ En altres casos els conflictes guardaven relació amb l'amplada de la construcció, que sovint sobrepassava l'assenyalada per l'Ajuntament.³⁷⁶ El consistori, d'altra banda, va de vetllar per l'estètica dels carrers:

“Se observa que algunos que reedifican casas las pintan los unos de unos colores y los otros de otros de manera que causa deformidad; se ha resuelto que el S. Obrero prevenga y cele que los que están en este estado lo hagan con los colores que hermosteen la calle”.³⁷⁷

Deixant de banda les cases particulars, l'Ajuntament també va redactar a finals de febrer de 1815 un informe on enumerava els edificis públics afectats o derruïts, així com l'import necessari per la seva reconstrucció, que sumava un total de 17.440 lliures. L'objectiu, aconseguir que s'autoritzés des de Madrid la reconstrucció de la casa consistorial, que era descrita de la següent manera:

“Teniendo los giros y tejados cuasi toda la madera inutilizada, las escaleras de subir al segundo piso sin poder subir por ellas, y habiéndose de calzar las paredes con algunas maderas, y poner algunas de las puertas interiores”.³⁷⁸

Sembla ser que aquesta demanda no tingué resposta i el vint de febrer de 1817 l'Ajuntament va decidir costejar les obres de la casa capitular amb els comptes de propis de la ciutat. Pocs dies després es decidí actuar d'igual forma amb la casa de la Font.³⁷⁹

de fortificacions o mestre major de fortificacions. LLOP, Josep 2016. *Història, urbanisme i arquitectura a l'entorn de la rambla Vella de Tarragona*. Tarragona: Centre d'Estudis Guillem Oliver, 85.

³⁷³ L'any 1816 es va publicar un decret que venia a ratificar les diverses ordenances (5 de gener de 1801 i 2 d'octubre de 1814) que legislaven l'organització i aprovació de llicències d'obres privades i públiques, així com les competències d'arquitectes i mestres d'obra. DECRETOS, 1816, 113.

³⁷⁴ A les AM es conserva un plànol de la casa, reproduït a l'Annex 6.

³⁷⁵ AHCT. AM, 1817, 28v.

³⁷⁶ AHCT. AM, 1817, 122.

³⁷⁷ AHCT. AM, 1817, 103v.

³⁷⁸ AHCT. AM, 1815, correspondència, núm. 98.

³⁷⁹ AHCT. AM, 1817, 23-24.

Una de les primeres preocupacions de l'Ajuntament de Tarragona va ser reparar el rellotge de la catedral. Tot i que el rellotge mecànic és un invent que va arribar a Europa al segle XIII, va ser durant la Il·lustració quan es va popularitzar davant la necessitat de mesurar el temps. El rellotge, que fins llavors marcava la disciplina i puntualitat dels cultes religiosos, va esdevenir un element indispensable i representatiu de les activitats de la ciutat contemporània que marcava les hores de treball dels artesans i fixava amb exactitud el moment de les transaccions mercantils.³⁸⁰ Així doncs era un element imprescindible pel dia a dia de la ciutat i per aquest motiu l'Ajuntament es va proposar reparar-lo el més aviat possible.³⁸¹ A principis de desembre de 1814 es va contractar a Feliu Roca, d'Arenys, i se li va concedir un termini de sis mesos i un pressupost de 1.275 lliures per restituir el rellotge,³⁸² que finalment va ser enllestit el dos de maig de 1815.³⁸³

Les actes municipals també ens recullen alguna notícia singular en aquest procés de reconstrucció i alguna dificultat afegida, com la troballa de mines a Tarragona. Aquest fou el cas de Josep Anton Bertran, qui es trobà amb aquesta sorpresa durant les obres de condicionament de la seva propietat.³⁸⁴ També es van trobar peces arqueològiques, com en el cas d'Andreu Borràs, qui reconstruint casa seva al carrer Civaderia (a l'altura de la façana nord del fòrum provincial romà) va trobar “*una piedra de mármol muy antigua*”. A partir d'aquest moment l'Ajuntament va emetre un pregó anunciant que tots els obrers que “*abriendo cimientos o haciendo excavaciones encuentren semejantes antigüedades de piedras, monedas u otras cosas las denuncien inmediatamente a este Ayuntamiento*”.³⁸⁵

Alguns dels edificis derruïts eren de vital importància pel funcionament de la ciutat, com la presó, ubicada a la torre de Pilats³⁸⁶ i que no va ser reconstruïda fins l'any 1820.³⁸⁷ Durant el període 1814-1820 la presó es va ubicar a la planta baixa de la casa

³⁸⁰ RUIZ, Pedro. 1994. «L'època de la raó». A FONTANA (coord.). *Historia Universal Planeta*. Barcelona: Planeta, vol. 9, 23-53.

³⁸¹ La restitució del rellotge també fou una de les primeres qüestions que abordaren els ajuntaments a Barcelona i Girona: AHMB. Acords, 1815, 358. AMG. Actes, 1816, 103.

³⁸² AHCT. AM, 1814, correspondència, núm. 102.

³⁸³ AHCT. AM, 1815, 76.

³⁸⁴ AHCT. AM, 1815, 28v.

³⁸⁵ *Ibid*, 154v.

³⁸⁶ Es pot consultar una vista de la torre de Pilats a l'Annex 7.

³⁸⁷ SALVATI BOVÉ, 1965, 348-350.

capitular, un espai que resultava del tot insuficient en un moment de gran delinqüència. En el cas de Reus, l'any 1816 l'Ajuntament va reiterar les pèssimes condicions en les que es recloïen els presos i la incapacitat del consistori per mantenir-los.³⁸⁸ El trenta de gener de 1815 es va demanar des de Barcelona un informe sobre l'estat de la presó de Tarragona, fet que preocupà a l'Ajuntament per les pèssimes condicions en que aquesta es trobava.³⁸⁹ El primer toc d'atenció el va donar Jaume Parcet,³⁹⁰ cirurgià de la ciutat, qui va denunciar la gran quantitat de presos que hi havia aglutinats a la casa capitular, recordant la febre tifoide que va tenir lloc l'any 1809 a causa de les pèssimes condicions higièniques.³⁹¹ L'Ajuntament va decidir que es reconegués l'estat de les presons per detectar un possible brot mentre es cercava un lloc adient per traslladar part dels presos.³⁹² A continuació transcrivim part de l'informe del cirurgià Parcet:

“Las cárceles tituladas del Suero, Reja y Cisterna son estancias que hacen aprobio a la humanidad. La estrechez de sus capacidades, la falta absoluta de ventilación, su oscuridad, la temperatura alta y el gas pútrido de la letrina inmediata continuamente infecta sus respectivas atmosferas son otras tantas causas capaces de acabar con la vida del hombre más vigoroso y fomentar calenturas malignas que pueden hacerse contagiosas y sembrar la desolación en esta ciudad (...). Para evitar pues tamaña desgracia somos de parecer que inmediatamente se trasladen los presos de las tres expresadas cavernas a una localidad más competente a la salud pública”.³⁹³

L'informe va ocasionar que l'Ajuntament decidís traslladar els presos a una caserna de cavalleria, annexa a l'Escola de Dibuix.³⁹⁴ L'edifici estava situat fora muralles i per tant el risc de contagi davant d'un possible brot disminuïa. Per tal d'acondicionar la caserna es van fer una obres que l'Ajuntament va costejar amb els comptes de propis. Posteriorment s'intentà reclamar part d'aquests diners a l'intendent, qui sempre es mostrà evasiu i esgrimí excuses pel retard en el pagament, com la necessitat de redactar

³⁸⁸ ANDREU, Jordi. 1986. *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1700-1850)*. Reus: Centre de Lectura de Reus, 87.

³⁸⁹ AHCT. AM, 1815, 25.

³⁹⁰ Jaume Parcet era una persona destacada de l'època, d'una gran reputació, que va arribar a ser alcalde de Tarragona entre 1839 i 1841. Per més informació sobre la seva persona es pot consultar: MORUNO, Carlos. 2015. «Vida i obra de Jaume Parcet, víctima i cronista del setge de Tarragona durant la Guerra del Francès». *A Carn!*, núm. 27, 102-7.

³⁹¹ Per més informació sobre l'epidèmia de 1809 es pot consultar: GÜELL, Manel. 2011a. *La crisis de la Guerra del Francès al Camp de Tarragona*. Tarragona: Cercle d'Estudis Guillem Oliver. En aquest treball es xifra en 1.600 les morts causades per aquesta epidèmia a Tarragona entre el desembre de 1808 i l'agost de 1809 (198).

³⁹² AHCT. AM, 1817, 92.

³⁹³ *Ibid*, correspondència, núm. 243.

³⁹⁴ *Ibid*, 94.

un informe al Consell Reial. Finalment l'Ajuntament va elaborar un informe on es desglossaven les obres realitzades, que ascendiren a un total de set-centes cinc lliures.³⁹⁵

Les epidèmies que van assolar el Principat a principis del segle XIX es tingueren molt presents, no només a Tarragona, ja que a Girona l'Ajuntament també va formar una comissió integrada per dos metges i dos arquitectes perquè elaboressin un informe sobre la salubritat de les presons i possibles propostes de millora.³⁹⁶

En el transcurs del setge qualsevol recurs era imprescindible i molts dels empedrats dels carrers van ser arrancats per complir funcions diverses, com construir murs de defensa. Després de la guerra l'Ajuntament va ordenar desmuntar molts d'aquests murs i tornar a empedrar els carrers més importants de la ciutat.³⁹⁷ La primera iniciativa va ser empedrar el Carrer Major per concurs públic, fet que es decidí el dotze de febrer de 1816.³⁹⁸ A finals de mes es publicaren les condicions que havien de reunir aquells qui volguessin obtenir l'encàrrec d'empedrament des de les escales de la plaça de les Cols fins a les de Misericòrdia. L'Ajuntament es comprometia a fer-se càrrec de restaurar les voreres, mentre que l'arrendatari hauria de retirar la runa, transportar per si mateix la pedra i empedrar el carrer en un termini màxim de tres mesos.³⁹⁹ Finalment el dia set de març es convocaren als quatre obrers que havien presentat oferta, concedint-li l'encàrrec a qui havia fet l'oferta més baixa; Josep Antoni Gil,⁴⁰⁰ amb un cost total de 1.809 lliures.⁴⁰¹ Seguint aquest mateix sistema també es va arrendar l'empedrament de la Rambla⁴⁰² i el carrer que va des de la baixada de la Misericòrdia fins la Muralleta, una obra del tot necessària per reconduir les aigües pluvials que desembocaven a la zona del Port causant importants desperfectes.⁴⁰³ També es va procedir a la reconstrucció del Passeig de l'Arquebisbe, situat entre el portal de Sant Antoni i el Baluard de Cervantes, que avui dia vindria a ser el que coneixem com el Passeig de Sant Antoni. Des de 1815

³⁹⁵ AHCT. AM, 1818, correspondència, núm. 115.

³⁹⁶ AMG. AM, 1815, 40.

³⁹⁷ AHCT. AM, 1816, 96v.

³⁹⁸ AHCT. AM, 1816, 23v.

³⁹⁹ *Íbid*, correspondència, núm. 92.

⁴⁰⁰ AHCT. AM, 1816, 33.

⁴⁰¹ *Íbid*, 124.

⁴⁰² Ens referim a la Rambla Vella, ja que la Rambla Nova es va construir a mitjans de segle.

⁴⁰³ AHCT. AM, 1819, 73v.

l'Ajuntament hi va destinar cent lliures anuals per la seva reconstrucció, tot i que les obres s'acceleraren l'any 1818, quan l'arquebisbe n'hi va aportar tres-centes.⁴⁰⁴

El pas per Tarragona d'algunes personalitats de l'època ens aporten descripcions que ens permeten aproximar-nos a l'estat de la ciutat. Una d'aquestes visites va ser la de la princesa Lluïsa Carlota de Nàpols l'any 1819. Amb catorze anys, la princesa es dirigia a Madrid per casar-se amb Francesc de Borbó, germà petit de Ferran VII i fou rebuda a la ciutat un dissabte vint-i-dos de maig. L'Ajuntament s'esforçà en netejar i engalanar els carrers per on havia de passar la princesa i evitar que es veiés el veritable estat de la ciutat. No es va deixar res a l'atzar, i fins i tot es va preparar la baixada al Port "*por si S. A. tiene el gusto de bajar a pasear*".⁴⁰⁵ Com no podia ser d'una altra manera, els costos els assumí l'Ajuntament amb els comptes de propis, tot i que intentà que l'habilitació del camí al Port fos finançada per la Junta d'Obres del Port. La princesa entrà a la ciutat a les cinc de la tarda, moment el en qual es produí el besamans encapçalat per l'arquebisbe i quatre canonges seguits pels regidors de l'Ajuntament. S'allotjà a casa dels hereus de Josep Gatell, al carrer dels cavallers número catorze.⁴⁰⁶

Girona va presentar força similituds amb Tarragona degut a les condicions i conseqüències de la guerra a l'espai urbà. Els setges que visqué la ciutat també deixaren una empremta important, amb dues-centes quaranta-dos cases totalment enderrocades, quaranta-vuit parcialment afectades i cent tres cases deshabitades a finals de 1809.⁴⁰⁷

Els primers intents per recompondre la ciutat tingueren lloc poc després de la sortida de les tropes franceses. L'ajuntament constitucional va haver d'improvisar i preparar la ciutat a correu pel pas de Ferran VII a finals de març de 1814. Poc després, el vint-i-tres de maig, es va plantejar la formació d'una comissió per revisar l'estat general de l'empedrat dels carrers. Com dèiem, i de forma semblant a Tarragona, es va anar plantejant la recomposició dels carrers quan hi havia algun esdeveniment important, com la processó del corpus, i en cap cas existí una recomposició planificada dels carrers.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ AHCT. AM, 1818, 54.

⁴⁰⁵ *Ibid.*, 46v.

⁴⁰⁶ AHCT. AM, 1816, 67.

⁴⁰⁷ PUIG, Lluís M DE. 2014. «Els setges de Girona 1808-1809». A *Girona. Construir la ciutat (II). De l'edat moderna als nostres dies*, 61-88. Girona: Ajuntament de Girona, 84.

⁴⁰⁸ AMG. Actes, 1814, 38 i 51. Si es vol aprofundir en l'evolució urbana de la ciutat de Girona entre finals del segle XVIII i principis del XIX es pot veure: RIPOLL, Ramon. 2005. *L'arquitecte, l'arquitectura i la ciutat: Girona 1760-1835*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. RIPOLL, Ramon. 2014.

Algunes de les primeres obres que s'intentaren costejar foren la recomposició de la presa de Montfullà, a ponent de la ciutat, per mirar de garantir el bon funcionament dels molins. També es feren obres a alguns dels ponts més importants, com el de Sant Francesc (actual Pont de Pedra) o el pont Palanques Vermelles.⁴⁰⁹ A finals d'octubre es va actuar amb caràcter d'urgència en diversos punts del marge del riu Ter degut a les pluges abundants i el possible desbordament del riu, que finalment es produí, causant alguns desperfectes a les preses però sense afectar greument a la ciutat.⁴¹⁰

L'ajuntament absolutista fou restaurat a finals de 1814 i es començà a planificar la reconstrucció de la ciutat. El consistori lamentà la destrucció d'una part important de les cases i propietats del comú, que es feu notar en la presentació dels comptes de propis de 1814 degut a les dificultats d'arrendar o extreure beneficis d'aquests béns.⁴¹¹ L'Ajuntament va rebre algunes ofertes, com la d'un particular, que estava disposat a netejar unes terres que estaven plenes de runa del setge de 1809 a canvi d'un arrendament llarg i amb un important descompte, ja que hauria de dedicar un any sencer a l'adequació dels terrenys.⁴¹² Aquestes propostes sempre van ser ateses amb interès per part del consistori, ja que implicava la recuperació de béns del comú, però alhora també comportava cobrar un import ostensiblement inferior al que es recaptava abans de 1808.

A finals de febrer de 1815 va arribar una notificació del capità general on s'informava que els veïns que haguessin reconstruït les seves propietats havien de revertir les obres per ordre de la comandància d'enginyers de l'exèrcit. Aquest cos era l'encarregat de vetllar per qualsevol obra que afectés a estructures militars a 1.500 vares (uns 1.250 metres) entorn d'una plaça forta,⁴¹³ que havia de comptar amb l'aprovació d'aquest cos, principalment de l'enginyer director subinspector de la província.⁴¹⁴ El cos d'enginyers va intentar que es complís aquesta normativa i va perseguir les infraccions denunciant, per exemple, que s'estava actuant al convent dels caputxins sense permís.⁴¹⁵ El convent

«Fer, desfer i refer: la ciutat de Girona del segle XVIII i primera meitat del segle XIX». A *Girona. Construir la ciutat (II). De l'edat moderna als nostres dies*, 55-91. Girona: Ajuntament de Girona.

⁴⁰⁹ Informe i costos de les obres: AMG. Actes, 1814, 148.

⁴¹⁰ AMG. Actes, 1814, 210.

⁴¹¹ AMG. Actes, 1815, 35.

⁴¹² AMG. Actes, 1815, 153.

⁴¹³ Val a dir que no afectava a les cases que estiguessin dins del recinte emmurallat.

⁴¹⁴ AMG. Actes, 1815, 43. De ben segur que també va afectar a Tarragona, tot i que no n'hem trobat constància a les actes municipals. En el cas de Barcelona la notificació va arribar a la mateixa època: AHMB. Acords, 1815, 49.

⁴¹⁵ AMG. Actes, 1815, 88.

dels caputxins havia estat fortificat i destinat a tropa ja durant la Guerra de Successió i durant la Guerra del Francès formà part de l'entramat defensiu de la ciutat.

Tal i com hem vist a Tarragona, el mestre d'obres de l'Ajuntament Josep Illa fou l'encarregat de supervisar i dirigir el procés de reconstrucció de la ciutat. Les sol·licituds d'obra havien de comptar amb la seva aprovació. També s'encarregà d'informar a l'Ajuntament sobre espais abandonats i edificis destruïts que no s'estaven recomponent, com en el cas d'una propietat del comte de Solterra, que havia abandonat la ciutat quan fou ocupada pels francesos i encara no havia tornat a Girona.⁴¹⁶ En altres casos notificà sobre diversos edificis de Josep Colomer que amenaçaven ruïna, a qui l'Ajuntament li va donar deu dies per recompondre'ls i evitar accidents.⁴¹⁷ En alguns casos el consistori va haver de perseguir als veïns perquè practiquessin alguna recomposició o netegessin alguna parcel·la. En última instància, el mestre d'obres també participava en l'elaboració d'informes dels danys causats pels francesos a les propietats particulars, ja que foren molts els veïns que demanaren a l'Ajuntament que certifiqués aquests danys per tal de poder reclamar als napoleònics o actualitzar l'estat de la propietat per intentar aconseguir l'adequació del cadastre.

Les obres de recomposició, en termes generals, continuaren sense incidents. Durant aquests anys s'anaren succeint els casos que acabem de descriure; sol·licituds per recompondre cases que amenaçaven ruïna i podien ocasionar accidents, supervisió que les obres es realitzessin segons les indicacions de l'Ajuntament i el mestre d'obres, etc. Les dificultats vingueren, principalment, per la greu crisi econòmica que assolà el territori. Els propis, en plena decadència, no donaven a l'abast per costejar totes les obres i despeses extraordinàries. La situació dels veïns no era gaire diferent, i molts explicaren com no tenien diners per recompondre les propietats o fer les obres assenyalades pel consistori per assegurar els edificis. Aquest fou el cas de Narcisa Ros:

“En atención a que Narcisa Ros madre del pupilo Rafael Ros de edad 4 años ha manifestado que hallándose casada de segundo matrimonio, y que por su miseria no podía mantener a su hijo como que de limosna se lo mantenía un vecino de esta ciudad, y que en consecuencia no podía dar cumplimiento a lo que se le mandó para derribar todo lo ruinoso de la casa propia de dicho pupilo sita en la calle de Bellaire número 138. El maestro de obras de la ciudad ha declarado que el importe de dicha obra sería como de unas 50 libras que no podrían cubrirse con los despojos resultantes de la mencionada

⁴¹⁶ AMG. Actes, 1815, 84.

⁴¹⁷ AMG. Actes, 1815, 102.

casa y como ya al parecer no queda otro arbitrio que el de hacer vencer la mencionada casa y aun para esto seria preciso acudir al R. Acuerdo haciendo gastos que tal vez no podrían resarcirse si después no se hallase comprador de la casa, en tal caso no pudiendo el Ayuntamiento mirar con indiferencia el que subsista una pared que esta amenazando ruina, ni pudiendo por otra parte costear el derribo de cuenta de los propios sin previo permiso del caballero intendente”.⁴¹⁸

Com es pot comprovar, la situació de misèria d'aquesta veïna impossibilitava que pogués costejar les obres d'una paret que amenaçava amb esfondrar-se i podia causar algun accident. L'Ajuntament es plantejava costejar la intervenció amb els propis degut a la urgència, però necessitava l'aprovació de l'intendent.

El consistori també tingué problemes per costejar les obres de reconstrucció d'alguns dels edificis del comú. Alguns d'aquests edificis eren de vital importància pel funcionament de la ciutat, com la casa del Pastim, on l'Ajuntament controlava la producció de pa.⁴¹⁹ A finals de 1816 el corregidor es queixava a l'Ajuntament de com, tot i les promeses del consistori, a la casa on residia encara hi havia desperfectes.⁴²⁰

Els ponts que creuaven el Ter i sobretot l'Onyar eren molt importants per la ciutat així que, tal i com hem vist més a dalt, l'Ajuntament va intentar recompondre'ls el més aviat possible. En alguns casos, com el pont de Palanques Vermelles, es van haver pràcticament de refer. A finals d'agost de 1817 es van encarregar al mestre d'obres de la ciutat Josep Illa que revisés l'estat del pont per remetre un informe a l'Ajuntament sobre les possibles obres de reconstrucció:

“El puente de madera de esta ciudad nombrado las Palancas Vermellas o de Santa Clara tan útil y aun necesario para comunicarse la ciudad alta con la baja del Mercadal, por su antigüedad se halla en tan fatal estado que es de temer se rompa a la hora menos pensada por la cabeza que descansa en la parte de Santa Clara, pues por aquel lado está tan trémulo que muchas gentes escusan transitar por el o lo pasan con miedo”.⁴²¹

Finalment Illa va elaborar dues propostes, una que implicaria una obra menor, lo just i necessari, i que costaria 1.000 lliures, i una segona que plantejava la reconstrucció total del pont, amb un cost aproximat de 2.250 lliures. S'enviaren els dos informes a Barcelona i l'intendent accedí a que es destinessin 2.250 lliures de propis per costejar l'obra.

⁴¹⁸ AMG. Actes, 1818, 133.

⁴¹⁹ AMG. Actes, 1815, 71.

⁴²⁰ AMG. Actes, 1815, 190.

⁴²¹ AMG. Actes, 1817, 130.

La promoció d'obres públiques durant aquests anys fou un fenomen comú arreu de Catalunya a causa de la sequera i la pèrdua de les collites, ja que d'aquesta forma es mantenia ocupats als pagesos i es garantia la pau social. El propi corregidor va anunciar l'any 1817 la necessitat d'avançar en l'empedrament dels carrers i del Pont de Sant Agustí per tal de socórrer i ocupar a la població que s'havia vist afectada per la crisi d'aquest any.⁴²² A mitjans de maig de 1817 es va presentar un informe amb les obres d'empedrament realitzades fins llavors, que sumaven 5.878 vares (uns 9.110 metres) repartides entre vint-i-un carrers i places de la ciutat, que ascendiren a un cost total de 12.636 rals.⁴²³

L'empedrament dels carrers era una qüestió d'importància degut a les contínues inundacions que es donaven a la ciutat a causa del desbordament dels rius, principalment el Ter i l'Onyar. D'aquesta manera, l'empedrament reduïa els desperfectes que poguessin ocasionar aquestes inundacions així com el danys quan hi havia grans ruixats. Justament, en ocasions la proposta d'avançar en l'empedrament fou dels propis veïns, com en el cas del carrer Ginesta, a la part baixa de la ciutat. Els veïns reclamaren a l'Ajuntament l'empedrament del carrer per evitar els tolls que es formaven quan hi havia ruixats, que causaven males olors i podien ser font de malalties.⁴²⁴ Els veïns del carrer de la Neu també proposaren obrir un carreró en un punt concret del carrer per evitar que l'aigua es quedés estancada quan hi havia ruixats.⁴²⁵

L'estudi de les diverses ciutats ens ha permès constatar com les dificultats econòmiques, tant dels veïns com dels ajuntaments, foren un dels grans impediments per tal d'avançar en les obres de reconstrucció. Els ajuntaments proposaren algunes fórmules que normalment no foren acceptades per les autoritats. L'Ajuntament de Girona, per exemple, va plantejar a l'intendent de propis a finals de 1815 utilitzar el sobrant de propis per concedir préstecs als veïns per tal que poguessin reconstruir les cases més afectades pel setge de 1809.⁴²⁶

Durant aquests anys els convents de la ciutat s'utilitzaren com a casernes o fins i tot com a presons i les diferents ordres religioses mantingueren un diàleg constant amb les

⁴²² AMG. Actes, 1817, 64.

⁴²³ AMG. Actes, 1817, 69.

⁴²⁴ AMG. Actes, 1816, 82.

⁴²⁵ AMG. Actes, 1819, 185.

⁴²⁶ AMG. Actes, 1816, 194.

autoritats per intentar recuperar aquests espais el més aviat possible. A principis de juny Narcís Pagès, prior dels carmelites va sol·licitar que es traslladessin els presoners del convent del Carme i que es buidés aquest espai, que havia estat destinat com a presó pel govern designat pels francesos. L'Ajuntament es va mostrar partidari, però la realitat era que les antigues presons de la ciutat no estaven preparades per assumir als presoners.⁴²⁷ Sembla que, en aquests moments, el número de presoners que hi havia a la ciutat superava el topall de noranta persones, que era el doble de la capacitat de les presons municipals i el màxim plantejat per l'Ajuntament. A més a més, es destaca la poca ventilació, fet que podia provocar la propagació d'epidèmies si es superava en excés la capacitat d'aquestes presons. A finals de juny el corregidor va ordenar que els presoners continuessin al convent, però que s'habilités perquè els religiosos poguessin tornar a la vida monàstica, convivint presoners i religiosos.⁴²⁸ A principis de 1815 el corregidor va ordenar la formació d'una junta, integrada per dos metges i dos arquitectes, que havien d'elaborar un projecte per rehabilitar les presons.⁴²⁹ Tot i això, sabem que el convent va continuar com a presó provisional durant tot el Sexenni. El prior va acabar apel·lant al Consell de Castella l'any 1819 perquè s'acabessin de determinar els arbitris per costejar la recomposició de les presons o la construcció d'un nou espai que acabés amb la presència de presoners al convent.⁴³⁰ Sembla que va ser el propi prior qui va acabar avançant els diners per les obres davant la incapacitat de l'Ajuntament per poder-hi fer front, tot i que l'any 1825 encara hi havia presoners al convent.⁴³¹

A Barcelona l'Ajuntament absolutista va prendre tot un seguit de decisions per mirar d'avançar en la recomposició de la ciutat. El consistori va arribar a un acord amb Jaume Gassull, que fou l'únic que acceptà el preu de l'Ajuntament, per recompondre mínimament els principals carrers i espais de la ciutat, sobretot pel que feia a l'empedrament, en un període de sis mesos (gener-juny 1815).⁴³² El capità general també va ordenar a l'Ajuntament que es prenguessin les disposicions necessàries perquè s'escrivissin els noms dels carrers i es numeressin les cases de la ciutat.⁴³³

⁴²⁷ AMG. Actes, 1814, 62.

⁴²⁸ AMG. Actes, 1814, 102.

⁴²⁹ L'informe resultant es pot consultar a: AMG. Actes, 1815, 45.

⁴³⁰ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1819, 377.

⁴³¹ AMG. Actes, 1825, 53.

⁴³² AHMB. Acords, 1815, 24.

⁴³³ AHMB. Acords, 1815, 93.

Paral·lelament, el consistori començà a revisar que totes les obres que s'havien fet durant els darrers anys estiguessin en consonància amb les directrius de la Junta d'Obres de la ciutat.

A finals de 1816 es plantejà l'opció de representar al monarca per aconseguir dotacions amb les que recompondre els carrers:

“En el fatalísimo estado en que se hallan las calles de esta Ciudad se haga a S. M. Una representación reducida a ponderar este punto y dirigida a que se digne disponer que de los fondos de que se costeaban estos gastos, que era de los propios de la Ciudad que recauda la R. Hacienda, se suministre con que acudir a ellos para que no se haya de ir cortando con vallas el paso de las calles”.⁴³⁴

Sembla que no hi hagué un resultat favorable, així que la Junta d'Obres va arribar a plantejar, seguint les recomanacions del capità general, l'establiment d'arbitris i reintegraments entre els veïns per tal de poder costejar la recomposició dels carrers que estaven en pitjors condicions.⁴³⁵ A finals de 1818 es va animar als veïns a mirar de recompondre el tram de carrer de les seves façanes, seguint l'exemple d'alguns particulars que així ho havien fet al carrer de l'Esparteria, de l'Argenteria i dels Calders.⁴³⁶ Sembla que aquesta pràctica fou més o menys estesa i davant la falta de recursos els consistoris acabaren depenent dels particulars. A Peñas de San Pedro (Albacete), per exemple, l'Ajuntament va establir jornades de treball entre els veïns per recompondre l'empedrat dels carrers. Els veïns podien evitar-se aquesta tasca pagant un petit import. Tanmateix, els veïns que haguessin participat del conflicte contra els francesos estaven exempts d'aquest tipus de tasques. Finalment, i davant la queixa dels veïns, la monarquia va donar la raó a l'Ajuntament i va publicar la resolució en R. Ordre perquè fos aplicable a tot el regne.⁴³⁷

Tornant a Barcelona, el consistori va mostrar sempre un gran interès per tal d'avançar en el procés d'empedrament dels carrers. La Junta d'Obres va publicar un edicte on es regulava els carros que podien passar per la ciutat per evitar els desperfectes que estaven ocasionant. El punt del reglament que va generar més controvèrsia fou que les rodes dels carros havien de presentar una composició específica. El gremi de ferreters va denunciar com, degut a l'obligació de fabricar les rodes segons les indicacions de la

⁴³⁴ AHMB. Acords, 1815, 430v.

⁴³⁵ AHMB. Acords, 1817, 36.

⁴³⁶ AHMB. Acords, 1818, 252v.

⁴³⁷ DECRETOS, 1819, 261.

Junta d'Obres, estaven perdent molts encàrrecs de particulars de fora de la ciutat que no tenien perquè adequar-se a aquesta normativa, així que el gremi va sol·licitar a l'Ajuntament que mirés de fer-la extensiva a tot el corregiment. Aquesta mesura no fou gaire popular pel cost que suposà. L'Ajuntament va ordenar penjar models de les rodes autoritzades a cada porta de la ciutat perquè els guàrdies poguessin negar l'accés i mirar de conservar els carrers, alguns dels quals estaven molt deteriorats.⁴³⁸

El consistori, d'igual forma que a Girona i Tarragona, va mirar de controlar que les obres que es fessin a la ciutat es cenyissin a les pautes dels mestres d'obra municipals. L'any 1818, per exemple, es va ordenar a tots els mestres d'obra l'obligatorietat de notificar la finalització de les obres perquè l'Ajuntament pogués enviar delegats per reconèixer que s'havien fet segons els plànols aprovats.⁴³⁹ A més a més, s'actuà ràpidament contra tots aquells particulars que no complissin amb les directrius municipals.⁴⁴⁰

Durant aquests anys també es reconstruïren alguns edificis que havien estat danyats durant la guerra, com el convent dels franciscans. A l'acte de la posada de la primera pedra hi assistiren el capità general Castaños, el bisbe Sitjar i els bisbes de Segorbe i Solsona.⁴⁴¹ Un altre exemple fou la reconstrucció del llatzeret, aprovat per la monarquia l'any 1817, i que esdevingué un edifici de gran importància degut a les constants epidèmies que es donaren durant aquest període.⁴⁴²

La construcció dels cementiris fora de les ciutats per raons higièniques fou un procés iniciat a Europa durant el darrer terç del segle XVIII. A Espanya, Carles III va publicar una Reial Ordre l'any 1787 que establia el marc per la construcció dels cementiris fora dels nuclis urbans.⁴⁴³ Aquest no fou un procés fàcil i s'allargà diverses dècades, especialment pel canvi de mentalitats que comportava. Ferran VII va publicar un decret

⁴³⁸ AHMB. Acords, 1816, 433.

⁴³⁹ AHMB. Acords, 1818, 51v.

⁴⁴⁰ Per exemple, la Junta d'Obres va ordenar embargar una obra que s'estava fent en un edifici de la Rambla per no seguir les pautes del plànol aprovat pels mestres d'obra per després proposar la construcció d'una font pública i un cos de guàrdia: AMCB. Acords, 1818, 141v.

⁴⁴¹ AHMB. Acords, 1817, 73.

⁴⁴² AHMB. Acords, 1817, 257v.

⁴⁴³ GALANTE, Francisco José. 1986. «Los cementerios: Otra lectura de la ciudad burguesa». *VII Coloquio de historia canario-americano*, 602-12. SANTONJA, José Luis. 1999. «La construcción de cementerios extramuros: un aspecto de la lucha contra la mortalidad en el Antiguo Régimen». *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 17: 33-44.

el trenta de juny de 1814 on es recuperava la cèdula de 1787, en la que ja s'havia tornat a insistir l'any 1804 després de l'aparició de nombroses epidèmies. La novetat del decret de 1814 era que es designaren delegats del govern a cada diòcesi perquè supervisessin la translació dels cementiris fora de les ciutats.⁴⁴⁴ Així doncs, el Sexenni Absolutista fou un període molt actiu en la planificació de cementeris fora muralles. Només al Camp de Tarragona, sabem que s'inauguraren cementiris a Torredembarra, la Canonja, Valls o a la pròpia ciutat de Tarragona.

A Tarragona el cementeri era un dels espais que va restar en pèssimes condicions després de la guerra, que com indica l'historiador Salvador Rovira estava ubicat al costat del fort de l'Oliva, un dels punts centrals del setge de 1811.⁴⁴⁵ La cerca que envoltava el cementiri havia estat destruïda durant el setge i permetia que els gossos hi entressin “*y por mucho que se profundicen los hoyos, los cavan y se comen los cadáveres*”.⁴⁴⁶ Com en molts altres casos, les disputes entre l'Ajuntament i les autoritats pel repartiment dels costos va endarrerir l'obra, el pressupost de la qual no s'aprovà fins el quinze de setembre de 1817.⁴⁴⁷

En el cas de Girona trobem una situació semblant. Un grup de veïns denunciaren a l'Ajuntament “*el abandono con que se entierran los cadáveres en el terreno que llaman cementerio, el cual está sin cerradura alguna abierto por consiguiente a toda especie de bruto*”.⁴⁴⁸ Els veïns sol·licitaren que s'enterrés als cementeris parroquials, tal i com es feia abans de 1808, i el consistori hi accedí. Pocs dies després el governador va passar una circular del capità general on s'assenyalava la prohibició d'enterrar dins dels nuclis urbans. D'aquesta manera, es va plantejar la necessitat d'establir un espai provisional.⁴⁴⁹ D'igual forma que a Tarragona, sorgiren les disputes de com s'hauria de costejar aquest nou cementiri, tant en relació a la compra del terreny com les obres que s'hi haguessin de realitzar.⁴⁵⁰ Finalment es va decidir projectar el nou cementiri al terreny conegut com de la vídua madrona Coll, al nord de Girona tocant amb el camí a França, que seria

⁴⁴⁴ DECRETOS, 1814, 104.

⁴⁴⁵ ROVIRA (2011)a, 59.

⁴⁴⁶ AHCT. AM, 1815, 100.

⁴⁴⁷ AHCT. AM, 1817, 104v.

⁴⁴⁸ AMG. Actes, 1816, 16.

⁴⁴⁹ AMG. Actes, 1816, 37.

⁴⁵⁰ AMG. Actes, 1816, 64.

aprovat pel Consell de Castella i costejat amb els propis de la ciutat.⁴⁵¹ Durant aquests anys també es va haver de prendre una decisió amb el cementeri parroquial de la parròquia de Santa Susanna, que havia estat clausurat. Els veïns volien que s'enderroquessin els murs per obrir l'espai, tot i que l'Ajuntament n'era contrari. Finalment el capità general Castaños n'ordenà l'apertura, indicant que s'havia de seguir l'exemple de Barcelona, que durant aquests anys havia clausurat i traslladat bona part dels cementiris parroquials, que s'havien terraplenat i reconvertit en places públiques, com a les esglésies de Sant Miquel, Sant Just o Santa Maria del Mar.⁴⁵²

Barcelona, va ser, de fet, l'espai on hi hagué una major pressió per avançar en la translació dels cementiris fora muralles. El capità general va incidir en la importància de construir un nou cementeri per contribuir a la salut pública a principis de 1816. Els arbitris concedits per la monarquia no eren suficients per avançar en l'obra i s'insistí a l'Ajuntament perquè contribuís amb els fons disponibles, que acabaren sent 3.000 lliures del ram de carns. Entre l'any 1816 i 1819 es va reformar el cementeri de l'Est (ubicat al Poblenou), que havia estat malmès durant la guerra. Les obres les va dirigir l'arquitecte italià Antonio Ginesi, esdevenint un dels majors exemples del neoclassicisme barceloní, i el seu principal promotor fou el bisbe Pau Sitjar.

Com comentàvem, el trasllat dels cementiris parroquials fou un procés generalitzat que es començà a produir després de la publicació de la Reial Ordre de 1814. Com ja hem avançat, aquesta mesura sovint topava amb la negativa dels propis veïns, que es resistiren a l'exhumació i trasllat dels seus familiars. A Barcelona, per exemple, un grup de veïns es posicionà en contra de la clausura dels cementiris parroquials i presentà informes mèdics a l'Ajuntament que contradeien el fet que la continuïtat dels cementiris parroquials comportés un perill o anés en contra de la salut pública. El document estava firmat per Antoni Borràs, regidor de la ciutat.⁴⁵³

⁴⁵¹ AMG. Actes, 1816, 132. Es pot veure el plànol a l'Annex 18. El cementiri es va inaugurar a finals de juny de 1829: AMG. Actes, 1829, 77.

⁴⁵² AMG. Actes, 1816, 143. El cementiri de Santa Maria del Mar estava al Fossar de les Moreres, on finalment s'hi construïren diversos edificis: AHCB. Acords, 1816, 224.

⁴⁵³ AHCB. Acords, 1816, 263.

7.3.- El camí cap a la modernitat

L'evolució de l'urbanisme contemporani es sol dividir en quatre grans períodes. Un període inicial de reforma interior de les ciutats fins el primer terç del segle XIX, una segona època de creació de grans avingudes i remodelacions burgeses des de mitjans de segle, una tercera fase expansiva durant la primera meitat del segle XX i una última etapa de desenvolupament i boom de l'èxode rural dels anys seixanta i setanta. En aquesta periodització clàssica es sol marginar la primera etapa, a la que se li dóna un caràcter de transició poc transcendental en relació a la creativitat i expansió de les fases posteriors.⁴⁵⁴ En aquest sentit, el present estudi ha permès constatar com es va aprofitar la destrucció de les ciutats durant el període 1814-1820 per introduir un conjunt de canvis en el traçat urbà que anaren més enllà del propi procés de reconstrucció. Tanmateix, hi hagué una continuïtat en la planificació i millores urbanes que es plantejaren durant les Corts de Cadis, que donaren molta més autonomia als ajuntaments per actuar en qüestions d'urbanisme i salubritat.⁴⁵⁵

Un dels canvis més importants en el traçat urbà foren les alineacions que es començaren a practicar als cascals antics. Les corrents higienistes europees, que començaren a arribar a Espanya durant el govern il·lustrat de Carles III plantejaven la correcció dels espais urbans, modificant els carrers perquè tinguessin una major amplitud i una millor circulació per tal de millorar les condicions higièniques i contribuir a evitar brots epidèmics. És en aquest marc que es començaren a promocionar les primeres alineacions, procés que s'intensificà i es generalitzà a partir de principis del segle XIX. Les alineacions, com el propi terme indica, implicava la alineació dels carrers i la correcció dels traçats irregulars dels espais urbans.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ CARASA, Pedro. 1994. «Por una historia social de la ciudad. Urbanización, pauperismo y asistencia». A BONAMUSA i SERRALLONGA. *La Sociedad Urbana*. Barcelona: Asociación de Historia Contemporánea, 23-63, 24-25.

⁴⁵⁵ ANGUITA, Ricardo. 1995. *Ordenanza y policía urbana. Los orígenes de la reglamentación edificatoria en España (1750-1900)*. Tesi doctoral, Universidad de Granada, 224.

⁴⁵⁶ Aquest fou un procés que s'acabà de consolidar amb la constitució de l'Estat Liberal durant la dècada de 1830, i que va acabar per definir la planificació urbana durant els anys posteriors, especialment després de la superació de les muralles a partir de mitjans de segle, com el conegut Pla Cerdà: AGRAMUNT, Agustí. 2015. *Desenvolupament i subdesenvolupament de les Terres de l'Ebre durant els segles XVIII i XIX*. Tesi doctoral, URV, 779.

A Tarragona sabem que s'aprofità la destrucció que originà la guerra per introduir canvis en la morfologia d'alguns carrers i places de la ciutat. Aquest fet queda patent al plànol que presentà el mestre d'obres Campanya referent a la plaça del Rei,⁴⁵⁷ que s'alineà donant-li la forma quadrangular que té avui dia. Un altre aspecte que acredita les remodelacions d'alguns carrers, sovint per dotar-los d'una major amplada, són les contínues expropiacions registrades a les actes municipals. Un exemple és el de la vídua Josepa Salvany, qui sol·licitava *“que se le entregue el valor de la porción de terreno que se le toma de su casa de la calle de la Mercería para quedar esta rectificada”*.⁴⁵⁸ Un any després encara tenim notícies referents a aquesta rectificació, on a més a més s'hi definia la secció del carrer Merceria que es volia modificar: *“Respecto a que va a rectificarse la parte de la calle de la Mercería que dirige desde la Plaza de San Pedro (actual plaça de les Peixateries Velles) a la casa de Ferrater, y que José Antonio Bertrán ha ofrecido que la semana próxima empezará a alinear su patio con la casa de Salvany”*.⁴⁵⁹ El carrer Merceria no va ser un cas aïllat; l'Ajuntament també va elaborar *“el Plan del proyecto de la calle que sube al lado del Castillo del Patriarca con la relación del valor de los suelos que han de tomarse”*.⁴⁶⁰

Aquestes expropiacions van ser una font de conflicte entre l'Ajuntament i els particulars, ja que el consistori sovint fraccionava i es retardava en els pagaments. Acabem de veure l'exemple de Josepa Salvany, però a les actes municipals també hi ha registrades les queixes d'altres particulars, com Ignaci Morera,⁴⁶¹ o Vicens Busquets, qui *“pide el abono de los palmos de su casa que se le tomaron para ensanchar la calle de la Mercería”*.⁴⁶²

En el cas de Girona, sabem que el mestre d'obres va aprovar l'avançament d'un parell de cases al carrer del Pont Major a principis de 1816 per garantir l'alineació del carrer.⁴⁶³ L'any 1818 es donà una diputa amb Pere Albrador, director de carreteres, que s'immiscí a les obres d'alineació i criticà la planificació del mestre d'obres. Sembla que aquesta denuncia va ser promoguda per un grup de veïns, que no estaven d'acord amb

⁴⁵⁷ Es pot veure un plànol de les obres de la Plaça del Rei a l'Annex 8.

⁴⁵⁸ AHCT. AM, 1817, 78v.

⁴⁵⁹ AHCT. AM, 1818, 83v.

⁴⁶⁰ AHCT. AM, 1817, 121.

⁴⁶¹ AHCT. AM, 1818, correspondència, núm. 268.

⁴⁶² AHCT. AM, 1819, 56.

⁴⁶³ AMG. Actes, 1816, 10.

les mesures d'alineació. Finalment, es va arribar a una entesa, amb un projecte menys agressiu que atenia en part les demandes dels veïns.⁴⁶⁴

Barcelona fou una de les primeres ciutats del regne espanyol que començaren a practicar les alineacions. El primer plànol d'alineació, al carrer de l'Argenteria, es va aixecar l'any 1782. Tanmateix, sabem que aquest procés d'alineacions fou especialment important després de la guerra, ja que dels cinc-cents onze plànols que es van aixecar a la ciutat entre 1772 i 1860, cent cinquanta-nou (61,4%) corresponen al període 1812-1822. D'aquest mateix període de prop de noranta anys, 1816 fou l'any en què es presentaren més plànols a la Junta d'Obres, amb un total de trenta-sis.⁴⁶⁵

Després de la Guerra del Francès es va plantejar aixecar un plànol general de la ciutat incorporant les alineacions que s'havien practicat i les projectades, però l'Ajuntament no va acabar de donar suport al projecte,⁴⁶⁶ ja que sovint el procés d'alineació topava amb la resistència dels veïns, que en ocasions denunciaren aquesta pràctica a la Reial Audiència i al Consell de Castella.⁴⁶⁷ Posar en pràctica aquestes alineacions comportava sovint, com hem vist a Tarragona, haver d'expropiar part del terreny als veïns i aquesta era una qüestió que va crear molts problemes als ajuntaments. La primera llei moderna d'expropiació forçosa no es va aprovar fins 1836, així que els consistoris no tenien mitjans per practicar les expropiacions i sovint eren denunciats pels veïns, entrant en un procés judicial que s'allargava en el temps i que malmetia encara més l'economia municipal.⁴⁶⁸

Sens dubte una de les accions més remarcables de l'Ajuntament de Tarragona durant el Sexenni Absolutista va ser la iniciativa d'unir la part alta i el barri del Port. A principis de març de 1816 l'Ajuntament rebé aquesta notificació:

⁴⁶⁴ AMG. Actes, 1816, 172.

⁴⁶⁵ LÓPEZ GUALLAR, Marina. 2014. «Plànols municipals d'alineació. Barcelona en el context europeu, segles XVIII-XIX». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 77: 109-31.

⁴⁶⁶ Es pot veure la proposta de la Junta d'Obres a: AMCB. Acords, 1817, 423v.

⁴⁶⁷ Finalment el pla d'alineacions no es duria a terme fins 1846, sent Barcelona una de les primeres ciutats espanyoles en elaborar un pla general per tot el terme.

⁴⁶⁸ Es pot veure: LÓPEZ GUALLAR, Marina. 2011. «L'expropiació per raó d'utilitat pública a Barcelona, 1772-1858. Aplicació, evolució del procediment i tipus d'escriptures». *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, núm. 29: 253-95.

“Se ha leído un oficio del señor Gobernador interino en que traslada otra del señor Capitán General comprensivo de la Real Orden por la cual S. M. Se ha servido aprobar la idea de avanzar el recinto de esta ciudad hasta el Puerto”.⁴⁶⁹

El vint-i-cinc de maig l'Ajuntament va sol·licitar una reunió amb el director d'enginyers,⁴⁷⁰ el tinent general Felip de Pau, “*para hablarle sobre asuntos de la fortificación y de la abertura de la muralla de San Juan*”.⁴⁷¹ Sorprenentment en aquesta reunió es decidí no unir la part alta amb la zona del Port, ja que “*pasará mucho tiempo antes de verificarse la unión de las dos poblaciones de esta ciudad y su marina*”.⁴⁷² No hi consten els motius d'aquest canvi sobtat d'opinió. Com a hipòtesi podem plantejar que les obres requerien d'una important suma de diners, uns diners que la ciutat no tenia i que la monarquia no hagués aportat. És possible que la reunió amb el director d'enginyers hagués fet obrir els ulls a l'Ajuntament de la impossibilitat de costejar les obres. Uns dels que es mostraren en contra d'aquesta decisió de no unir les dues poblacions fou el síndic personer Guillem Oliver:

“Persuadido el rey nuestro señor de la estrechez del recinto de la Plaza de Tarragona, aprobó la idea de avanzarlo hasta el puerto. (...) La experiencia y los facultativos aseguran que la defensa de la ciudad depende de la del puerto, y que por consiguiente debe llevarse toda la atención a defender el puerto, siendo inútil para este objeto la Muralleta, que en concepto general sirve solo para obstáculo al fomento de la población”.⁴⁷³

La unió definitiva entre la part alta i el barri del Port no es va donar fins a mitjans de segle.⁴⁷⁴ Tot i això s'ha de destacar que l'Ajuntament ho proposés trenta-cinc anys abans. Resulta important destacar aquest tipus d'iniciatives, ja que sovint s'ha considerat que són pròpies del Trienni Liberal, tot i que moltes d'aquestes mesures ja havien estat plantejades durant el Sexenni. El mateix Guillem Oliver va proposar tapiar la porta de Sant Joan i obrir-ne una justament on començava el camí del Port.⁴⁷⁵ A més

⁴⁶⁹ AHCT. AM, 1816, 30.

⁴⁷⁰ El cos d'enginyers de l'exèrcit era l'encarregat de supervisar qualsevol obra que afectés als elements defensius de les places fortes, així que fou un actor important en el procés de reconstrucció de ciutats com Girona o Tarragona. En aquest sentit, es pot consultar el fons de la comandància d'enginyers de l'exèrcit a l'Arxiu de la Corona d'Aragó: MURO MORALES, José Ignacio. 2010. «Los ingenieros del ejército y la planimetría de la ciudad de Barcelona en el siglo XIX». A *Aproximacions a la història de la cartografia de Barcelona*, 64-79.

⁴⁷¹ AHCT. AM, 74v.

⁴⁷² AHCT. AM, 75v.

⁴⁷³ AHCT. AM, 1819, correspondència, núm. 187.

⁴⁷⁴ Concretament es produí l'1 d'agost de 1854, un mes després de l'inici del Bienni Progressista: ORTUETA, Elena de. 2006. *Tarragona. El camí cap a la modernitat. Urbanisme i arquitectura*. Editat per Lunweg. Barcelona: Lunweg, 123.

⁴⁷⁵ AHCT. AM, 1819, 80v.

a més de significar una millor comunicació entre les dues poblacions, Oliver també va explicar que quan hi havia pluges abundants l'aigua baixava com un torrent per la porta de Sant Joan⁴⁷⁶ originant grans destrosses al barri del Port.⁴⁷⁷ Aquesta iniciativa va rebre el suport de l'Ajuntament, qui escriví al capità general explicant-li els beneficis de l'obra. S'ha de destacar la defensa que en va fer el consistori, citant exemples d'altres ciutats del litoral espanyol, com Barcelona o Cadis, que tenien “*la puerta de la mar lo más cercana o directa al puerto*”.⁴⁷⁸ Finalment el nou de juliol de 1819 va arribar l'edicte del capità general:

“Habiendo oído al Ingeniero Director Subinspector de esta Provincia acerca de la proposición del síndico personero no haya inconveniente en que entre los baluartes de San Juan y San Pablo se abra la Puerta que se expone es necesaria para el más fácil y directo tráfico de su Puerto con la Población, ni tampoco en que se cierre según propone la puerta que ahí existe llamada de San Juan”.⁴⁷⁹

Sembla ser que tot i l'embranchada inicial l'Ajuntament, segurament per motius econòmics, no acabà d'iniciar l'obra. El tres de setembre Guillem Oliver va remetre un escrit a l'Ajuntament pressionant perquè comencessin les obres, fins el punt de suggerir una campanya per recollir donatius apel·lant al patriotisme.⁴⁸⁰ Les pressions de Guillem Oliver continuaren durant l'any 1820, amb constants proclames sobre la importància que tenia per a la ciutat obrir aquesta porta.⁴⁸¹

L'Ajuntament també va costejar amb els comptes de propis la reconstrucció de les entrades i sortides de la ciutat⁴⁸² i va promoure l'obertura d'una carretera des de la Porta de Santa Clara “*pasando por el filador de los Sogueros y siguiendo línea recta hasta el punto llamado la Cuixa*”.⁴⁸³ Aquesta carretera incloïa la construcció d'un pont i va originar una notable despesa a les arques de l'Ajuntament.

Acabem de veure com l'Ajuntament va intentar reconstruir la ciutat després de la Guerra del Francès amb un èxit limitat. Tot i això el consistori va aprofitar per emprendre algunes iniciatives, com per exemple dotar d'enllumenat públic alguns espais de la

⁴⁷⁶ A l'Annex 9 s'hi pot observar una vista de Tarragona de finals del segle XVIII on s'aprecia clarament la porta en qüestió.

⁴⁷⁷ AHCT. AM, 1819, correspondència, núm. 187.

⁴⁷⁸ AHCT. AM, 1819, correspondència, núm. 192.

⁴⁷⁹ AHCT. AM, 1819, 87.

⁴⁸⁰ AHCT. AM, 1819 correspondència, núm. 261.

⁴⁸¹ SALVAT I BOVÉ 1965, 366.

⁴⁸² AHCT. AM, 1818, 124v.

⁴⁸³ AHCT. AM, 94v.

ciutat. S'ha de dir que aquest procés s'inicià abans de la Guerra del Francès, però com indica Salvat i Bové “*basta recordar que ya en 1808 había poco alumbrado en la ciudad, pues en noviembre de aquel año consta que el alumbrado era de poca utilidad y que la mayor parte de la ciudad carecía de él*”.⁴⁸⁴ Aquest procés es va iniciar a principis de segle amb la concessió de l'arbitri sobre les carns. Una de les primeres iniciatives la situem a finals de 1816, quan l'Ajuntament va proposar il·luminar la zona de la catedral per la nit i demanà a les autoritats religioses que abonessin part dels costos.⁴⁸⁵ També es va promoure l'enllumenat de la zona del Port, on s'instal·laren fanals en diferents tandes, destacant la de principis de 1817, quan se n'habilitaren catorze.⁴⁸⁶ L'Ajuntament es va prendre moltes molèsties en l'enllumenat, fins el punt d'enviar al síndic personer a Barcelona perquè portés una mostra dels fanals que s'utilitzaven a la ciutat comtal, que finalment serien els que es farien servir com a model per fabricar els de Tarragona. Justament, a Barcelona s'havien començat a instal·lar nous models de fanals després de la guerra. L'any 1815 la Junta d'enllumenat va reunir diversos models per finalment escollir uns fanals blancs que presentaven algunes innovacions, com un sistema per poder baixar-los en contrapartida als qui hi havia fins llavors, que eren fixes amb sostenidors de ferro i per tant, de més difícil accés. D'aquesta manera es va iniciar un procés de reemplaçament que fou progressiu i allargat en el temps.⁴⁸⁷

L'Ajuntament de Tarragona també va debatre “*si será conveniente continuar por administración el alumbrado como hasta ahora o bien por arriendo*”. Sembla ser que el regidor Joan Canals s'encarregà de la gestió fins l'any 1818,⁴⁸⁸ quan es decidí el seu arrendament.⁴⁸⁹ Seguint el mateix procediment que amb l'arrendament de l'empedrat dels carrers, es va publicar un edicte amb les condicions que havien de complir aquells qui volguessin fer-se'n càrrec. Les directrius eren molt precises; s'assenyalava quantes hores havien d'estar encesos els fanals depenent dels mesos de l'any, a més a més es xifrava en prop de dos-cents els fanals que hi havia repartits per tota la ciutat.⁴⁹⁰ Sembla

⁴⁸⁴ SALVAT I BOVÉ 1965, 363-364.

⁴⁸⁵ AHCT. AM, 1816, 136v.

⁴⁸⁶ AHCT. AM, 1817, 5v.

⁴⁸⁷ AHCB, 1815, 8v.

⁴⁸⁸ *Íbid*, 7v.

⁴⁸⁹ *Íbid*, 122v.

⁴⁹⁰ *Íbid*, correspondència, núm.359.

ser que un dels motius pels quals es decidí arrendar va ser per la falta de diners. Així ho demostra el fet que els treballadors encarregats del seu manteniment reclamessin sous a l'Ajuntament o que no s'encenguessin els fanals quan hi havia lluna plena, que va motivar la denúncia del governador per la inseguretat que originava. També s'hauria de destacar la queixa que va presentar un particular pel retràs en el pagament d'un deute pendent, al que l'Ajuntament va contestar que no es podia pagar perquè s'estaven atenant factures de l'enllumenat.⁴⁹¹ Aquests arrendaments tenien un caràcter anual i en el cas de l'any 1819 es va haver de tornar a repetir la subhasta perquè l'Ajuntament considerava que totes les ofertes que s'havien presentat eren massa altes.⁴⁹²

A Girona l'enllumenat públic també fou un aspecte central pel consistori, que ho considerava imprescindible per garantir la seguretat a la ciutat durant la nit. A finals de 1814 es va decidir treure en arrendament la seva gestió i es publicaren unes condicions semblants a les de Tarragona, insistint en què l'arrendatari hauria de complir escrupolosament amb les hores que havien d'estar encesos els fanals.⁴⁹³

A Barcelona l'enllumenat modern d'oli es va començar a establir l'any 1752, quan s'instal·laren 1.500 fanals. Aquest número es va doblar en poc més de vint-i-cinc anys.⁴⁹⁴ A mitjans d'agost de 1815 els quatre zeladors que s'encarregaven de supervisar els fanals reclamaren un augment de sou degut als canvis en les condicions de treball, principalment en l'augment del número d'hores que els fanals havien d'estar encesos. El consistori va considerar justa la demanda i va augmentar el sou dels zeladors de cent vint-i-cinc a cent cinquanta lliures anuals.⁴⁹⁵ El capità general també va aprovar la proposta de l'Ajuntament, que plantejava que fossin els serenos els qui s'encarreguessin d'encendre els fanals, donant de baixa als quaranta “*encendedores de escalera*” que realitzaven aquesta tasca fins llavors. La mesura eva topar amb la resistència dels propis serenos i el regidor encarregat de l'enllumenat, Raimon de Vedruna, qui va explicar al capità general que de moment s'hauria d'abandonar la idea perquè únicament nou

⁴⁹¹ *Ibid*, 123. Per veure el paral·lelisme amb un altre ciutat com Málaga: MORALES FOLGUERA, José Miguel. 1981. «Alumbrado público y urbanismo en Málaga durante el s. XIX». *Baétoica: Estudios de arte, geografía e historia*, núm. 7: 7-23.

⁴⁹² *Ibid*, 133.

⁴⁹³ AMG. Actes, 1814, 223.

⁴⁹⁴ IRANZO, Alejandro; MECA, Benito. 1992. «L'enllumenat públic en la història de Barcelona: de la torxa a l'electricitat». *Espais*, 49-56.

⁴⁹⁵ AHCT: Acords, 1816, 83v.

serenos s'havien mostrat d'acord a acceptar aquesta tasca, suposem que per la baixa contraprestació que oferí l'Ajuntament a canvi.⁴⁹⁶ El consistori va estar sempre atent a fórmules que permetessin estalviar-se diners degut a la malmesa situació de l'economia municipals. Una d'aquesta mesures fou explorar altres models de fanals que fossin més econòmics en la seva fabricació. Es va encarregar a la Junta d'enllumenat que enviés un representant a Figueres, on havien arribat uns fanals de Gènova que garantien una major il·luminació i estalvi d'oli.⁴⁹⁷

En relació a com, poc a poc, es van anar augmentant el número de fanals que s'encenien per les nits adjuntem la memòria d'Isidre Arenas, guarda del magatzem d'enllumenat que explica les tasques que realitzava al llarg del dia per sol·licitar un increment del seu salari:

“Isidro Arenas guarda almacén del alumbrado expone: Que en primero de julio de 1815 se encargó por disposición del muy ilustre Ayuntamiento del cuidado y vigilancia de dicho almacén, en cuyo tiempo no se llenaban más que treinta y siete cajas de candilejas operación que en tres horas estaba concluida, por las mañanas se abría el almacén al rayar el día, y en un cuarto de hora estaban entregadas las cajas a los encendedores. En el día se llenan setenta y cuatro que es duplicado número por lo que se necesita mucho más tiempo de estar al almacén, tampoco se mandaban escurrir una por una antes de entregarse a las encendedores de lo que no ha resultado poco beneficio a la administración por el mucho aceite que se recoge, pero me es preciso asistir al almacén una hora antes de día fin de tener las cajas corrientes cuando vengan los encendedores que es al amanecer no habiendo sido jamás el número de los tan crecido como en el día.”⁴⁹⁸

A principis de 1817 el propi Arenas va enviar un nou informe on explicava com la seva gestió estava comportant un important estalvi a l'Ajuntament en matèria d'enllumenat, reduint el sou base dels encenedors i establint gratificacions de “4 pesetas mas al mes en las estaciones que han de espavilar”. A més a més, explicava com en poc més de dos anys el número de fanals encesos per les nits havia passat de 1.397 a 2.025 i s'havien construït 1.440 fanals nous destinats a recanvi i il·luminar noves zones de la ciutat, com la Barceloneta. Tanmateix, havia ordenat el magatzem d'enllumenat i estructurat horaris més eficients per encendre els fanals i patrullar per la ciutat. Bàsicament, aquesta

⁴⁹⁶ AHCB. Acords, 1816, 219 i 251.

⁴⁹⁷ AHCB. Acords, 1816, 341.

⁴⁹⁸ AHCB. Acords, 1817, 153.

memòria venia a acompanyar la que havia presentat l'any anterior per tal d'aconseguir un augment de sou que aquesta vegada sí que fou aprovat.⁴⁹⁹

7.4.- La promoció del Port de Tarragona com a model de recuperació econòmica

El Port de Tarragona és un element imprescindible per comprendre la història de Tarragona, sobretot al segle XIX, quan es va començar a construir el Port Modern. Ben conegut és el gravat on es recorda la visita del rei Carles IV al Port l'any 1802, escenificant el suport que s'havia donat durant la dècada anterior en forma d'arbitris i concessions per a la seva construcció. Durant el període 1814-1820 les obres del Port patiren un cert estancament, fet que va provocar que Reus aprofités l'avinentesa per promocionar la construcció del port de Salou, que ocasionà més d'un maldecap als tarragonins per la competència que implicava. La ciutat va intentar aconseguir exempcions i beneficis fiscals per intentar mantenir el finançament, com la redempció en el pagament de la meitat de l'impost d'entrada de mercaderies durant sis anys, sol·licitud que va ser rebutjada per la corona.⁵⁰⁰ La construcció del Port era dirigida per la Junta d'Obres, que l'any 1815 estava integrada per alguns dels comerciants i burgesos més importants de la ciutat, com Josep Antoni de Castellarnau, Bartomeu Soler, Josep Antoni Vidal, Plàcid de Montoliu i Fructuós Escola.⁵⁰¹

El barri del Port posterior a la Guerra del Francès va patir importants modificacions degut a l'aplicació de la Reial Ordre del divuit de gener de 1807, que va comportar l'aprovació d'una nova planificació de barri.⁵⁰² Aquesta nova població havia d'estar envoltada per un entramat de fortificacions i presentava una clara visió neoclàssica típica de l'època, amb una planificació perpendicular dels carrers i amb una plaça i

⁴⁹⁹ AHCB. Acords, 1818, 90.

⁵⁰⁰ AHCT. AM, 1814, 38.

⁵⁰¹ LÓPEZ BONILLO, Diego; ROVIRA, Salvador-J. 1986. *El Port de Tarragona*. Tarragona: Caixa de Pensions «La Caixa», 42-52.

⁵⁰² A l'Annex 10 es pot consultar un plànol on s'hi representa la nova planificació del barri del Port.

carrer principal com a eixos vertebradors (els actuals carrer Reial i plaça dels Carros). Òbviament, per dur a terme aquesta nova planificació resultava imprescindible enderrocar gran part del barri existent.

Tal i com es decretava a la Reial Ordre, aquest procés comportava l'expropiació i la consegüent indemnització als propietaris de solars i cases. Llavors va esclatar la Guerra del Francès i un cop acabat el conflicte els informes mostren com el barri del Port havia estat pràcticament destruït en la seva totalitat, ja que *“todo desapareció en la Guerra de la Independencia bajo el fuego devastador de los franceses”*.⁵⁰³ La presència de l'armada britànica va evitar que els francesos poguessin bombardejar el Port per mar durant el setge de 1811, però també és cert que, a diferència de la part alta, on els edificis eren de pedra, al Port pràcticament totes les construccions eren de fusta. Sigui com sigui, la destrucció del barri del Port durant la guerra va reduir les indemnitzacions i va permetre avançar més ràpidament en la construcció del nou barri.

La nova planificació es va dur a terme principalment entre els anys 1817-1833,⁵⁰⁴ quan es registraren fins a un total de 65 operacions de compra i venda de terrenys. Josep Antoni de Castellarnau, tresorer de la Junta d'Obres, va ser amb diferència el particular que es va fer amb més terrenys, amb un total de 72.300 pams. El director de les obres del Port tenia una àmplia autonomia respecte a l'Ajuntament i fou l'encarregat de supervisar i atorgar els permisos d'edificació del nou barri marítim.⁵⁰⁵ Aquest fet explica el per què a les actes municipals no hi ha registrades sol·licituds per reconstruir cases a la zona del Port. Així es descriu el Port de Tarragona l'any 1833:

“Esta población, que en tiempo de la guerra de la Independencia contaba con una corta porción de casas y almacenes de mala arquitectura, consta en el día de hoy de 218 edificios. (...) De su primitiva planta apenas subsiste ningún edificio, ya por los estragos de la guerra de la independencia, ya porque con el vuelo que tomó el comercio después de la paz, y mediante las nuevas trazas establecidas por la junta directiva, se ha ido

⁵⁰³ LÓPEZ BONILLO i ROVIRA 1986, 74. / A ROVIRA, Salvador-J. 2011b. *Tarragona a la Guerra del Francès (1808-1813)*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 128-129 és pot consultar un plànol elaborat per l'Ajuntament l'any 1838 on s'assenyalen tots els edificis afectats durant la guerra, que pràcticament inclou tots els del Port.

⁵⁰⁴ A l'Annex número 11 es pot consultar un plànol de 1819 on es mostren els avanços del nou barri del Port.

⁵⁰⁵ ARESTÉ, Jaume. 1982. *El crecimiento de Tarragona en el siglo XIX. De la nueva población del puerto al plan de ensanche*. Tarragona: Col·legi d'Aparelladors tècnics de Tarragona, 15.

rectificando y reformando bajo un nuevo plan, cimentado sobre las ventajas y comodidades de una población puramente mercantil.”⁵⁰⁶

La promoció del Port de Tarragona va ser una qüestió estratègica per la ciutat. Fou un element de vital importància que aportà un gran creixement econòmic, esdevenint un pol d'atracció de població molt important després de la davallada demogràfica ocasionada per Guerra del Francès. L'Ajuntament sempre es preocupà per promocionar el Port i estigué molt pendent de totes aquelles qüestions que podien dificultar el seu creixement, com quan s'assabentà que el nou itinerari de la carretera que unia Barcelona i València havia de passar per la ciutat però no pel Port. El consistori, ràpidament, es decidí a representar al capità general, exposant com aquesta decisió podia suposar un greuge per la ciutat i pel seu comerç.⁵⁰⁷

Una altra qüestió important fou la concessió d'una duana per la construcció del Port de Salou, que implicava que els seus ingressos fossin independents i no depenguessin de la Junta d'Obres del Port de Tarragona com havia succeït fins llavors.⁵⁰⁸ La ciutat, gràcies als seus contactes, va aconseguir revocar aquest dret l'any 1820. També es va aconseguir la concessió d'establiment d'un consolat de comerç a Tarragona l'any 1817, que originà l'oposició de Reus.⁵⁰⁹ Tarragona argumentava que durant la Guerra del Francès ja s'havia aprovat la concessió el catorze de març de 1810, quan el Consolat de Comerç de Barcelona, com moltes altres institucions, s'establiren a la ciutat un cop que Barcelona va ser ocupada pels francesos.⁵¹⁰ L'establiment, que es va veure interromput amb la caiguda de l'absolutisme l'any 1820, finalment s'aconseguí l'any 1828. Tot aquest procés es va emmarcar en la lluita existent amb Reus per esdevenir el centre econòmic de la regió, que tindria com a punt culminant la pugna per esdevenir capital provincial l'any 1822, quan finalment s'imposà Tarragona. En tot aquest conflicte hi

⁵⁰⁶ DDAA. 1833. *Diccionario geográfico universal dedicado a la reina nuestra señora*. Barcelona: Imprenta de José Torner, vol. 9, 491.

⁵⁰⁷ AHCT. AM, 1816, 83.

⁵⁰⁸ ANGUERA, Pere. 1983. *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 43-44.

⁵⁰⁹ Es poden veure les esmenes a les queixes de Reus per la concessió del consolat de comer a Tarragona a: AHT, Fons Moragas, Institucions públiques, Altres institucions, Consolat de Comerç de Tarragona, sig. 3266. També hi ha un expedient a l'Arxiu del Port: ACPT. JPOP, sig. 1.1, ex 4, establiment d'un consolat marítim i terrestre, 1816-1818.

⁵¹⁰ Biblioteca de Catalunya. Junta de Comerç, copiadore de cartes 1814-1820, 1. Per més informació: ESPUNY, Maria Jesús. 1992. *El Real Consulado de Comercio del Principado de Cataluña*. Tesi doctoral, UAB, 187.

jugà un paper molt important el conjunt de comerciants interessats en la promoció del Port i de la ciutat en el seu conjunt. En el cas de la Companyia Cortadellas, Tarragona era el seu port principal i un dels seus socis, Guillem Oliver, que fou síndic personer, regidor de la ciutat i diputat a Corts durant el Trienni Liberal, tingué un paper protagonista a l'hora d'aconseguir la capitalitat provincial per Tarragona en detriment de Reus.

La promoció del Port per part de Tarragona no fou un cas aïllat. L'any 1818 l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols informà a l'Ajuntament de Girona del projecte que havien presentat per l'habilitació d'un port al municipi. A finals del segle XVIII (1783) ja es va proposar construir un espigó per ancorar els vaixells. Aquest projecte fou seguit per Vicente Topiño, brigadier de la Reial Armada, qui també proposà la construcció d'un espigó l'any 1801. Finalment, l'any 1816 es va presentar un estudi tècnic per a situar un fondejador, redactat per Timoteo Roch, enginyer que participà a principis de segle a les obres del Port de Tarragona i que durant el Sexenni fou designat per Carles d'Espanya com a encarregat del projecte del Port de Salou.⁵¹¹

El consistori gironí va rebre aquesta notícia amb gran interès i es mostrà del tot diligent a l'hora de donar suport al projecte, defensant la unió fraternal de tots dos pobles per tal d'aconseguir tirar endavant la concessió.⁵¹² Tanmateix, s'insistí en millorar la carretera que unia Girona i Sant Feliu per garantir la viabilitat del projecte. L'any 1819 el corregidor va ordenar que s'elaborés un informe amb els trams de la carretera que estaven en pitjor estat i que s'havien de recompondre.⁵¹³ L'aprovació del projecte de Timoteo Roch pel ministeri de Marina va comportar la formació d'una junta encarregada de valorar els arbitris necessaris per la construcció del port. Es va calcular un pressupost de 9,5 milions de rals de billó i degut a la crisi econòmica i la manca de suport de la monarquia el projecte es va acabar paralitzant.⁵¹⁴

⁵¹¹ PUENTE, Ginés. 2014. «Los problemas derivados de la construcción del puerto de Salou: 1816». A *Proceedins of the 4th mediterranean maritime history*, 123-41.

⁵¹² AMG. Actes, 1818, 149.

⁵¹³ AMG. Actes, 1819, 165.

⁵¹⁴ BUSSOT, Gerard; JIMÉNEZ, Àngel. 2004. «Segle XIX». A *El port de Sant Feliu de Guíxols. Recorregut històric amb motiu del seu centenari*, 73-87. Girona: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona, 79.

D'aquesta manera, podem veure el paral·lelisme que existí entre Tarragona i Girona en la promoció del port degut a les possibilitats econòmiques que ofería aquesta infraestructura.

En resum, hem pogut veure com després de la guerra va començar a projectar-se un nou barri marítim a Tarragona. Aquest fet ens ajuda a entendre les grans possibilitats que ofería el barri del Port i perquè va ser un pol d'atracció de població tant important després de la guerra, tal i com hem tractat al capítol dedicat a la demografia. En clau urbanística, el nou barri marítim va significar la projecció d'un traçat plenament modern de caràcter neoclàssic, que incloïa un sistema de clavegueram i desaigües que havia de posar fi als episodis de destrucció causats per les riuades.⁵¹⁵

7.5.- L'evolució de l'espai urbà durant la Dècada Ominosa

En relació a l'urbanisme, l'activitat que es donà a Tarragona durant la Dècada fou de continuïtat respecte als anys anteriors, això és, avançar en la recomposició de la ciutat després de la destrucció causada per la Guerra del Francès i el setge de 1811. Sabem que durant aquests anys s'utilitzaren presoners que treballaven en la construcció del Port per netejar la ciutat.⁵¹⁶ Mitjançant un pregó de finals de gener de 1824 s'establí com els veïns havien d'escombrar i netejar els portals de les seves cases amb multes d'una pesseta pels qui no complissin.⁵¹⁷ El zelador dels camins reials també va plantejar a l'Ajuntament la necessitat de recompondre el camí que sortia del portal de Sant Francesc, a l'oest de la ciutat, després de les queixes de diversos calessers sobre el mal estat del camí, recordant que el consistori tenia l'obligació de tenir cura de tres-centes vint vares dels camins d'entrada i sortida de la ciutat.⁵¹⁸ També es va formar una

⁵¹⁵ PALMA DE MALLORCA, Andreu de. 1956. *Las calles antiguas de Tarragona*. Tarragona: Diputació Provincial, 54.

⁵¹⁶ AHCT. AM, 1825, 124. GISBERT, Montserrat. 2012. Durant aquests anys hi havia prop de 200 presoners destinats a les obres del Port: *Els presos i el Port de Tarragona. Història de 92 anys de treballs forçats (1792-1884)*. Tarragona: CEMAPT, 111.

⁵¹⁷ AHCT. AM, 1824, 18.

⁵¹⁸ AHCT. AM, 1824, correspondència, 211.

comissió per la recomposició de la sèquia major, que havia estat modificada durant les obres de fortificació que es practicaren durant el Trienni. La seva recomposició comportaria una major capacitat i cabal per tal d'abastir les hortes de la ciutat.⁵¹⁹

Com comentàvem, durant aquests anys l'Ajuntament va continuar supervisant l'estat de les cases i el procés de reconstrucció. Tomàs Rosell Martí va ser designat com encarregat de supervisar les obres de la ciutat. Així doncs, s'hi poden trobar moltes notícies i expedients que també es donaren durant el Sexenni, com sol·licituds de plànols a particulars que estaven fent obres que no havien estat aprovades per l'Ajuntament i sol·licituds per recompondre parets o construccions en mal estat que poguessin originar algun accident. Les ordenances en relació a noves construccions no variaren en excés, tot i que s'aplicaren alguns canvis, com la prohibició d'establir canalons a les teulades per evitar que es malmetés l'empedrat dels carrers, seguint l'exemple de Barcelona, que havia aprovat la mesura poc temps abans.⁵²⁰

També es continuà amb el procés d'alineació, així com els conflictes derivats de les expropiacions. Pau Barba va reclamar a l'Ajuntament a mitjans de juliol de 1824 una compensació pels cent setanta-cinc pams que s'havien pres de la seva propietat per l'alineació del carrer Merceria, procés que recordem va començar durant el Sexenni.⁵²¹ Aquest no fou un cas aïllat i foren diversos els veïns que reclamaren a l'Ajuntament el pagament per aquestes expropiacions per realitzar les alienacions, com a la pujada del Patriarca, que es va voler ampliar fins als quaranta pams.⁵²² Un veí, Vicenç Tomàs, va arribar a representar al capità general perquè no estava d'acord amb el que estava pagant l'Ajuntament per les expropiacions, i aquest li donà la raó.⁵²³

D'aquesta manera seguiren les alineacions a bona part dels carrers on es van planificar durant el Sexenni, que normalment eren els que havien quedat més afectats pel setge de 1811 i per tant era més econòmic actuar, ja que l'import a pagar per les expropiacions era molt reduït degut a que bona part dels edificis estaven destruïts. L'any 1832 l'Ajuntament va decidir aprovar l'elaboració d'un plànol on s'hi recollís totes les cases

⁵¹⁹ AHCT. AM, 1824, 18.

⁵²⁰ AHCT. AM, 1825, 215.

⁵²¹ AHCT. AM, 1824, 163.

⁵²² AHCT. AM, 1825, 224v. Es pot veure l'expedient de reclamació d'un veí del Patriarca, Antoni Corbella a: AHCT. AM, 1827, correspondència 352.

⁵²³ AHCT. AM, 1825, 38.

destruïdes pels francesos que encara quedaven a la ciutat. Es va donar dos mesos als propietaris per reconstruir aquestes cases, una mesura que ja s'havia pres amb anterioritat i que no tingué gaire èxit.⁵²⁴ A Girona es va seguir un procés semblant l'any 1830, quan el governador va denunciar la gran quantitat de cases enrunades que hi havia a la ciutat. Es va ordenar als mestres d'obra que elaboressin un llistat i es va donar un termini d'un mes als propietaris per reconstruir-les.⁵²⁵ El governador va arribar a amenaçar amb convocar una subhasta pública per vendre tots aquells terrenys que no es recompongessin dins del termini establert.⁵²⁶

Tornant a Tarragona, el procés d'empedrament també va continuar. En algunes ocasions es formaren comissions d'urgència per empedrar alguns espais on es formaven tolls que podien ser font de malalties, com el punt d'unió entre les escales de la Misericòrdia i la Plaça de la Font.⁵²⁷ Com durant els anys anteriors, l'Ajuntament va treure en arrendament l'empedrament d'alguns carrers, com fou el cas del carrer Merceria⁵²⁸ o el de la Nau.⁵²⁹

A principis de 1825 es va crear una comissió per la recomposició dels passejos, que havien estat desatesos a causa de les darreres tribulacions polítiques. Al 1826 es van destinar dues-centes noranta lliures per recompondre mínimament el passeig de Sant Antoni, principalment per terraplenar-lo i plantar arbres, on sabem que també hi participaren presidiaris del Port.⁵³⁰ Aquest passeig va ser una iniciativa plantejada pel comte d'Espanya l'any 1817 i fou una de les primers zones enjardinades de la ciutat. Tenim altres notícies del procés d'embelliment, com al diccionari de Miñano, qui feia aquesta descripció de Tarragona l'any 1827:

“Tarragona, que tantos destrozos ha sufrido en los tiempos últimos, se va levantando de sus ruinas. Se han renovado o construido de nuevo muchos edificios, empedrado sus calles, mejorado sus paseos, y formado nuevamente uno con el nombre de Rambla en el centro de la población. (...) Acaba de construirse por el prelado actual, en la plaza de San Fructuoso, una hermosa fuente, en que, sobre un pedestal de bellos jaspes, asienta una

⁵²⁴ AHCT. AM, 1832, 13.

⁵²⁵ El llistat presentat inclou 54 cases: AMG. Actes, 1830, 81.

⁵²⁶ AMG. Actes, 1830, 76.

⁵²⁷ AHCT. AM, 1824, 24.

⁵²⁸ AHCT. AM, 1825, 42.

⁵²⁹ AHCT. AM, 1825, 197.

⁵³⁰ Els comptes i referències de les obres a AHCT. AM, 1829, correspondència, 99.

columna antiga de granito que sostiene una estatua de márml representando la Esperanza”.⁵³¹

El procés d’embelliment de les ciutats no es va limitar únicament a Tarragona. A Barcelona l’any 1797 es va planificar el passeig de l’Esplanada, vora la Ciutadella. Durant el Sexenni es va començar a construir el jardí del General (1816) per iniciativa del capità general Castaños, esdevenint un dels primers espais enjardinats de la ciutat. També es va projectar el Pla de Palau (1818)⁵³² i es va urbanitzar el passeig de Gràcia (1825).⁵³³

A Girona cal destacar la Devesa, al nord de la ciutat. Sembla que aquest espai es començà a embellir cap a mitjans del segle XVIII, quan se’l començà a identificar com a passeig, indistintament amb altres noms, com passeig de l’Alameda.⁵³⁴ Durant aquests anys hi ha diverses notícies referents a la seva conservació, esdevenint un dels punts de trobada i ocis més importants de Girona. Val a dir que l’espai era força menor que l’actual i estava força deteriorat a causa de les avingudes del riu Ter. L’any 1827 s’iniciaren unes obres per corregir el curs del riu, fet que contribuí a la seva conservació. El parc actual té el seu origen en una planificació de 1869.⁵³⁵ D’aquesta època també hem trobar referències del passeig dit de figuerolas, suposem que a les afores del baluard de Figuerola, que formava part de l’entramat defensiu de la ciutat.⁵³⁶ L’any 1830 el regidor Narcís Germen i el diputat Josep Cabot presentaren cinc propostes diferents contribuir a l’augment de la població i “*el adorno de la Ciudad*”.⁵³⁷

El procés de construcció del Port de Tarragona i el barri marítim també continuà durant aquest període. L’any 1827 es van establir dotze fanals més⁵³⁸ i el 1828 el director del Port, Vicente Teixeira, explicava com les obres avançaven a bon ritme: “*se va*

⁵³¹ MIÑANO, Sebastián DE. 1827. *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal. Tomo VIII*. Madrid: Imprenta de Pietard-Peralta, 399.

⁵³² Tots dos projectes van ser dissenyats per l’enginyer militar Joan Baptista Escofet i Palau: ARTIGUES I VIDAL, Jaume, i Francesc MAS I PALAHÍ. 2019. *El model de casa fàbrica als inicis de la industrialització*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 30.

⁵³³ MOLET, Joan. 2003. «Entre conservació i modernització: l’esventrament del centre urbà». *Barcelona quaderns d’història*, núm. 8: 235-55, 240.

⁵³⁴ PUIG, Lluís M DE. 2007. *Girona, guerra i absolutisme: resistència al francès i defensa de l’Antic Règim (1792-1833)*. Girona: Servei Municipal de Publicacions de l’Ajuntament de Girona, 14. A la Devesa es feien plantacions d’arbres de forma recurrent, no tant per embellir la zona, sinó per evitar esllavissades i intentar limitar l’acció de l’aigua quan el Ter es desbordava.

⁵³⁵ RIPOLL, Ramon. 2014. «Fer, desfer i refer: la ciutat de Girona del segle XVIII i primera meitat del segle XIX». A *Girona. Construir la ciutat (II). De l’edat moderna als nostres dies*, 55-91. Girona: Ajuntament de Girona, 84.

⁵³⁶ AMG. Actes, 1829, 79.

⁵³⁷ AMG. Actes, 1830, 82.

⁵³⁸ AHCT. AM, 1827, correspondència 175.

*extendiendo de modo que ya se toca con la Ciudad Antigua, a la que acaba de construirse una soberbia cloaca para dar desagüe a la acequia del molino, y a las aguas sucias, fuera del Puerto”.*⁵³⁹

Durant els primers anys de la Dècada es va fer un esforç per recompondre les portes d'accés a la ciutat, algunes de les quals havien estat clausurades pel seu mal estat, així com dels camins que hi arribaven, que eren pràcticament intransitables. Finalment, el vuit de novembre de 1824, es dedicà un ple de l'Ajuntament per debatre l'estat de les portes de la ciutat i es va concloure que les que estaven en pitjors condicions eren la del Francolí i Sant Antoni, que, ahora, eren les vies d'accés més importants a la part alta:

“El señor de Cadenas ha manifestado que el motivo de haber avisado asistiesen los señores con precisión a este acuerdo era principalmente para tratar y resolver lo más conveniente acerca de los perjuicios que se experimentan desde que están cerradas las puertas de Francolí y Lérida y el Portalón de San Antonio, y particularmente al comercio, siendo de opinión que podría representarse al señor gobernador lo que sea justo para alivio de este vecindario y evitar los funestos resultados que puede acarrear si continúan cerradas las puertas referidas particularmente la de Lérida y San Antonio pues se observa que el Puerto queda sin barcos paralizado el tráfico, los precios de los comestibles se aumentan y en fin otras circunstancias muy desagradables”.

Aquest escrit va ser acompanyat per un de la Junta Protectora, que també denunciava els greuges que comportava pel Port el fet que la porta del Francolí, també dita de Sant Francesc,⁵⁴¹ no estigues oberta. La Junta considerava que les males comunicacions entre la ciutat i el Port estaven propiciant que molts comerciants preferissin desembarcar als ports de Salou i Vila-Seca, amb els perjudicis que aquest fet ocasionava a la ciutat.⁵⁴² També s'anomenava l'existència d'un fossar a la Muralleta i davant de la porta de Sant Francesc, segurament improvisat per defensar la ciutat contra els francesos l'any 1823, que provocava que s'hagués de fer una gran volta per arribar al Port. A finals de desembre de 1824 el capità general, després de l'aprovació del cos d'enginyers, autoritzà terraplenar

⁵³⁹ MÚRRIA, Escoda; BALLESTER, Lluís. 2005. *El naixement dels barris del port*. Tarragona: CEMAPT, 48. Es pot veure l'estat de les obres del barri del en relació al pla de principis de segle a: ORTUETA, Elena DE. 2006. *Tarragona. El camí cap a la modernitat. Urbanisme i arquitectura*. Editat per Lunweg. Barcelona: Lunweg, 32.

⁵⁴⁰ AHCT. AM, 1824, 271.

⁵⁴¹ La porta de Sant Francesc, al sud-oest de la ciutat, es va obrir a finals del segle XVIII: LLOP, Josep 2016. *Història, urbanisme i arquitectura a l'entorn de la rambla Vella de Tarragona*. Tarragona: Centre d'Estudis Guillem Oliver, 76. Per motius que desconeixem, va ser tancada poc després de la restauració de 1823. Per les notícies que tenim d'aquests primers mesos després de la restauració, és possible que les autoritats decretessin el tancament de la majoria de portes de la ciutat per tenir un major control sobre qui entrava i sortia de Tarragona.

⁵⁴² AHCT. AM, 1824, correspondència, 499-503.

el fossar a la porta de Sant Francesc per tal de recuperar el camí directe que connectava la part alta i el Port.⁵⁴³ A principis de 1825 es presentà el pressupost de l'obra, que ascendia a 1.000 lliures i es costejà amb els propis.⁵⁴⁴ L'Ajuntament va publicar un pregó perquè la runa resultant de totes les obres que s'estaven duent a terme a la ciutat es tragué per la Porta de Sant Francesc per tal d'aprofitar-la per omplir el fossar i reduir costos.⁵⁴⁵ Sabem que també s'expropiaren alguns terrenys per unir la Porta de Sant Francesc amb la carretera de Lleida.⁵⁴⁶

L'any 1826 es va plantejar la recomposició del camí del Francolí, que havia quedat molt afectat per culpa d'unes riuades que havien provocat el desbordament del riu. Aquest era un camí important que connectava amb la carretera de Constantí i la carretera de Lleida, a més a més, el seu mal estat dificultava el transport de grans per moldre al molí que hi havia al marge del riu. Alguns regidors de l'Ajuntament consideraven que era una obra de vital importància i volien destinar diners de propis sense l'autorització de les autoritats per ser d'extrema urgència. Es va plantejar la idea d'obrir un camí provisional més allunyat del riu, però sembla que al final es desistí perquè hauria de passar per terres privades que s'haurien d'expropiar i el consistori no hi volia destinar diners ni entrar en litigis.⁵⁴⁷

A Girona el governador baró de la Barre també va mostrar una gran preocupació pel mal estat dels camins i accessos a la ciutat. A finals de desembre de 1824 començà a insistir a l'Ajuntament en la importància de recompondre aquestes infraestructures per garantir la recuperació i prosperitat de la ciutat:

“Uno de mis primeros objetos que llaman mi atención al encargarme de este gobierno, fu el mal estado en que se hallan las carreteras principales, que saliendo de esta plaza como punto central se dirigen a varios puntos de este corregimiento. (...) Habiendo observado que las que rodean esta ciudad necesitan tanto o mas que aquellas una recomposición en informa ya para costar los perjuicios que de lo contrario podrían seguir, ya para facilitar a sus habitantes la comodidad en el paseo”.⁵⁴⁸

A finals de febrer de 1825 el governador tornà a insistir en la recomposició dels accessos a la ciutat, incidint en la carretera del Pont Major, on sembla que hi va haver algun

⁵⁴³ AHCT. AM, 1824, correspondència, 521.

⁵⁴⁴ AHCT. AM, 1825, 53.

⁵⁴⁵ AHCT. AM, 1825, 145.

⁵⁴⁶ AHCT. AM, 1825, 195.

⁵⁴⁷ AHCT. AM, 1826, 11.

⁵⁴⁸ AMG. Actes, 1824, 198.

accident i dificultats dels carruatges a l'hora de superar alguns trams.⁵⁴⁹ Pocs dies després envià una notificació als pobles per on passava la carretera cap a Sant Feliu i Palamós:

“Por cuanto se me ha dado parte de que en mucho parajes de la carretera transversal que va desde esta ciudad a la villa de Sant Feliu de Guíxols, y desde esta a la de Palamós, hay trozos en el peor mal estado que se pueda imaginar, con gravísimo perjuicio del viajante, especialmente por lo que respecta a los carruajes, tartanas, coches, diligencias, y esperando, o mirando con indiferencia esta desdicha de las propias justicias, y ayuntamientos sin procurar a lo menos una recomposición que evitase reclamaciones por parte de los transeúntes”.⁵⁵⁰

El fet més destacable va ser que, davant la inacció dels ajuntaments i demés autoritats subalternes, el governador va decidir encarregar la supervisió de la recomposició de la carretera al cos de voluntaris reialistes, en concret al subninent Joan Castany.⁵⁵¹ Per últim, hauríem de destacar la insistència del governador en l'ampliació de la carretera que anava a Santa Eugènia de dalt, que estava sempre molt transitada i era un camí angost i força irregular.⁵⁵²

A Girona, tal i com venim explicant a Tarragona, també continuaren les obres d'adequació i reconstrucció que s'iniciaren durant el Sexenni Absolutista. L'Ajuntament, i principalment els diversos governadors que passaren per la ciutat, insistiren en la necessitat de millorar la imatge de Girona i traslladar als veïns la urgència de rehabilitar els edificis que havien estat destruïts, així com afrontar les obres més importants que poguessin ocasionar accidents. El consistori va avançar amb el procés d'alineació d'alguns carrers, no sense dificultats, així com l'empedrament.

El governador va lamentar l'any 1828 el mal estat general de la ciutat, en especial l'empedrament dels carrers, que estava “*en perverso estado*”, ordenant a l'Ajuntament que tragués en arrendament l'establiment de voreres dels principals carrers i places, seguint l'exemple de Barcelona.⁵⁵³ Així es va fer, tot i que les obres no estigueren exemptes de dificultats. A principis de juliol de 1828 la vídua Joana de Caramany es va negar a pagar a l'Ajuntament el què se li tocava per la composició de la vorera de la seva façana al carrer dels Ciutadans.⁵⁵⁴ Joana de Caramany considerava que l'Ajuntament

⁵⁴⁹ AMG. Actes, 1825, 31.

⁵⁵⁰ AMG. Actes, 1825, 42.

⁵⁵¹ Sembla que les obres no avançaren i el governador tornà a lamentar el mal estat de la carretera a Sant Feliu l'any 1830: AMG. 1830, 39.

⁵⁵² AMG. Actes, 1830, 93.

⁵⁵³ AMG. Actes, 1828, 138.

⁵⁵⁴ AMG. Actes, 1829, 82.

hauria d'haver donat l'opció als veïns de construir les voreres als trams que els hi corresponia, ja que de ben segur el resultat hagués estat de millor qualitat i més econòmic. Tanmateix, denunciava que es gravés als veïns per afrontar l'obra degut a la precarietat i misèria que assolava la ciutat on la destrucció i conseqüències de les últimes guerres eren encara molt presents.⁵⁵⁵ A més a més, explicava com l'obra no estava ben feta i en el seu cas li entrava aigua a casa en època de ruixats. L'Ajuntament envià un parell de mestres d'obra per revisar la vorera i finalment li donà tres dies perquè pagués el que li corresponia, però es continuà resistint. Finalment, unes setmanes després, el governador ordenà al consistori que corregís la vorera per evitar que entrés l'aigua a la casa, alhora que es queixava de la lentitud amb la que avançava la seva construcció a la ciutat, tot i que ja feia mesos de la concessió de l'arrendament, que s'havia produït a finals de 1828.⁵⁵⁶

Durant la Dècada va continuar el procés d'alineacions propi d'aquesta època. Com ja hem explicat, aquest fenomen va començar cap a finals del segle XVIII i s'allargà fins a mitjans del XIX, quan s'intensificà. Entre els anys 1760 i 1834 es produí l'eixamplament i alineació de deu carrers, la majoria després de la Guerra del Francès. Tanmateix, les obres més populars d'aquest període fou l'establiment de balconades, que representa el 66% d'un total de 548 permisos d'obra que es concediren durant aquests setanta-cinc anys.⁵⁵⁷

Les inundacions també foren un fenomen important i freqüent a la ciutat de Girona degut als constants desbordaments dels rius que passaven per la ciutat, especialment el Ter i l'Onyar. Des de mitjans del segle XVIII es plantejaren un conjunt d'obres per reforçar el marge d'aquests rius, en especial el Ter, per tal d'intentar controlar i limitar aquests desbordaments. En aquest sentit, l'any 1827 començaren les obres de desplaçament del riu cap a l'est. Les obres consistien en fer un nou llit per al riu o canal de la Roureda amb un conjunt de dics de contenció i el cobriment de dos braços nous del Ter que amenaçaven la ciutat.⁵⁵⁸ Sabem que aquestes obres no avançaren gaire durant aquests anys degut a les dificultats per costejar-la i la resistència dels veïns i demés institucions

⁵⁵⁵ El seu escrit a: AMG. Actes, 1829, 97.

⁵⁵⁶ AMG. Actes, 1829, 82-113.

⁵⁵⁷ RIPOLL, Ramon. 2014. «Fer, desfer i refer: la ciutat de Girona del segle XVIII i primera meitat del segle XIX». A *Girona. Construir la ciutat (II). De l'edat moderna als nostres dies*, 55-91. Girona: Ajuntament de Girona, 79.

⁵⁵⁸ RIPOLL, 2014, 85. Document amb l'explicació de les obres: AMG. Actes, 1829, 138.

en aportar el què els hi tocava per repartiment.⁵⁵⁹ L'Ajuntament mostrà al governador com era pràcticament impossible tirar endavant l'obra amb els diners disponibles i es feren algunes propostes força extraordinàries, com aportar els diners recaptats amb les multes als qui entraven vi, carns i altres productes de forma fraudulenta sense pagar els drets del comú.⁵⁶⁰

Durant aquests anys també es van haver de reconstruir diversos dels ponts de la ciutat, no només pel seu mal estat previ, sinó també per les riuades que s'hi donaren, en especial la de 1828. Aquest fou el cas del pont de Palanques Vermelles. El governador Carratalá va liderar el procés de reconstrucció, que no s'acabà de realitzar degut a la crisi de l'economia municipal. Tal i com succeí amb altres obres que els ajuntaments consideraven estratègiques, s'intentà promocionar una subscripció voluntària entre els veïns apel·lant al patriotisme per intentar costejar l'obra.⁵⁶¹

Per últim, i tal i com hem vist durant el Sexenni, el pas d'algunes personalitats per les diverses ciutats va originar que s'acceleressin les obres de recomposició en algunes zones concretes per tal de poder fer un recorregut mínimament decent. D'aquesta manera, en el cas de Tarragona, hi va haver molta activitat per recompondre alguns carrers i portes d'accés durant els primers mesos de 1825 per tal de vestir la ciutat durant el pas de Maximilià de Saxònia, pare de la reina Amàlia. L'intendent va notificar als pobles del corregiment per on passaria la comitiva la necessitat de recompondre el camí ral i deixar-lo en la millor condició possible. A Tarragona es va formar una junta per organitzar la preparació de la ciutat i s'acabaren seguint les mateixes indicacions que quan va passar la princesa de Nàpols l'any 1819. La comitiva entraria a la ciutat per la porta de Santa Clara, a l'extrem sud-est de la part alta, seguiria per la Rambla i el carrer nou de Sant Carles i sortiria per la porta de Sant Francesc.⁵⁶² Els esforços es concentraren en mirar d'actuar sobre aquests espais. El governador va arribar a publicar un avís amb multes per a tots aquells que causessin desperfectes a la Rambla, ja que l'Ajuntament havia denunciat com estaven desapareixent les llombardes que s'estaven utilitzant per la seva

⁵⁵⁹ Es poden veure les queixes de la col·legiata de Sant Fèlix a: AMG. Actes, 1830, 46. Queixes de diversos veïns: AMG. Actes, 1830, 55. Queixes del franciscans: AMG. Actes, 1830, 49.

⁵⁶⁰ AMG. Actes, 1830, 72.

⁵⁶¹ AMG. Actes, 1830, 27-36.

⁵⁶² AHCT. AM, 1825, 65-82.

recomposició.⁵⁶³ Aquestes “visites” tenien una gran capacitat d’acció i mobilització de les autoritats per tal de recompondre els espais i camins. A Girona sabem que també hi va haver una gran preparació pel pas de Maximilià de Saxònia.⁵⁶⁴ Les obres de recomposició de la carretera de França que es practicaren durant aquesta època foren les més importants de tota la primera meitat del segle XIX, tot i que també s’ha d’assenyalar les contínues pressions de les autoritats franceses perquè es millorés la carretera, estratègica en la retirada de tropes i el transport de material de guerra.⁵⁶⁵

7.6.- L’articulació del territori abans de l’estat liberal

La pèrdua progressiva del mercat colonial va fer evident la necessitat de promocionar l’articulació d’un mercat interior que suplís aquesta demanda i això passava per millorar les infraestructures, i en especial la xarxa de camins i carreteres, una qüestió en la que el territori espanyol es trobava a la cua de l’Europa Occidental.⁵⁶⁶ Aquest fet es va veure agreujat per altres fenòmens de caràcter més conjuntural, com la pervivència de moltes de les partides de bandolers sorgides durant la guerra, que no van voler abandonar el seu *modus vivendi* a la fi del conflicte, originant una gran inseguretats als camins, una problemàtica que la monarquia va ser incapaç de solucionar. Aquest fenomen tenia preocupats als membres de la Companyia Cortadellas, que denunciaren la dificultat de restablir les diligències després de la guerra i la necessitat que anessin escoltades en la majoria dels casos.⁵⁶⁷ La monarquia, per tal de combatre aquesta situació, va promoure

⁵⁶³ AHCT. AM, 1825, correspondència, 170.

⁵⁶⁴ L’altre pas a destacar durant la Dècada a Girona fou el de la futura reina Maria Cristina a l’octubre de 1829, de camí a Madrid, on es casaria amb Ferran VII a principis de desembre. L’Ajuntament va explicar les grans dificultats per tal d’engalanar els carrers i recompondre els camins degut a la maldestre situació dels propis: AMG. Actes, 1829, 133.

⁵⁶⁵ SIMÓN TARRÉS, Antonio. 1985. *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*. Barcelona: UAB, 100. La queixa de les autoritats franceses: AMG. Actes, 1823, 159 i 247.

⁵⁶⁶ Per consultar una visió general de l’estat de les xarxes de transport i comunicació a Catalunya durant el primer terç del segle XIX es pot veure: OLIVERAS, Josep 1994. *La formació dels desequilibris territorials a Catalunya en el segle XIX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 35-44.

⁵⁶⁷ AHT. CA, 1815, 116. Sabem que aquest fou un període especialment insegur degut a aquesta permanència de partides de bandolers. A Catalunya el contingent de policia es podria haver arribat a triplicar durant aquests anys. Des de Tarragona sortiren contingents de tropa per perseguir aquests bandolers, com a l’Arboç: SIMÓN, Pere. 2002. *L’Arboç segons l’Anton Sans, teixidor de lli. (1807-1836)*. L’Arboç: L’Ajuntament de l’Arboç, 160.

algunes mesures, com la creació de jutjats de seguretat pública mitjançant el decret del dotze de març de 1815. Aquests jutjats tenien per objectiu lluitar contra la inseguretat i la criminalitat exorbitant que es perpetuà després de la guerra, tot i que fou més aviat una idea que no s'acabà de posar en pràctica i que s'abandonà durant aquest mateix any.⁵⁶⁸

Durant aquest període trobem un important augment en l'articulació de xarxes de comunicació a Catalunya. Com explica Josep Fontana i com ja hem comentat, la independència de gran part de les colònies americanes a principis del segle XIX va propiciar la pèrdua del principal mercat econòmic. Això es traduí en una major conscienciació per part de la burgesia en la necessitat d'avançar en l'articulació d'un mercat interior fort.⁵⁶⁹ Seguint aquesta hipòtesi, no es d'estranyar l'aparició i millora de carreteres que tenien la finalitat de connectar els nuclis industrials del país.⁵⁷⁰ Un exemple el tenim a les terres de l'Ebre, on acabada la Guerra del Francès van començar a aixecar-se veus que reclamaven una millor connexió entre l'Ebre i el Camp de Tarragona. No em d'oblidar que aquest fou un període de pugna constant entre Tarragona i Reus per fer-se amb el preeminència comercial del territori on se'ns dubte les bones comunicacions van ser un factor clau.⁵⁷¹

A Girona el corregidor va insistir en la necessitat de recompondre les vies d'accés a la ciutat i es plantejà, conjuntament amb l'intendent, la forma de costejar les obres amb els propis de la ciutat.⁵⁷² A mitjans de juliol de 1816 el corregidor Garcia de Velasco va publicar un pregó on criticava el mal estat dels carrers i de les entrades a la ciutat i apel·lava als veïns perquè ajudessin a mantenir els carrers nets de runa i brossa.⁵⁷³ Aquesta queixa es va fer extensiva a la resta del corregiment quan el corregidor va recordar als pobles que era la seva obligació mantenir i rehabilitar els camins i carreteres que passaven per terme. El corregidor, d'acord amb l'Ajuntament, va decidir representar al Ministeri d'Estat i a la superintendència militar de camins perquè

⁵⁶⁸ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 632.

⁵⁶⁹ Aquest és una dels arguments clau que permet a Josep Fontana justificar el trencament entre la burgesia i l'Antic Règim a principis del segle XIX. FONTANA 2002, 176-181.

⁵⁷⁰ Durant el període 1814-1820 es van promocionar la construcció de camins i l'establiment d'altres comunicacions (com un servei de diligències entre València i Barcelona) per valor de 35.552.523 reials: ESPADAS, Manuel. 1969. «El abastecimiento de Madrid durante el sexenio absolutista (1814-1820). Datos para su estudio». *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, 4: 283-307, 295.

⁵⁷¹ VINAIXA, Joan R. 1998. *La Postguerra del Francès i la revolta reialista de 1822 a l'Ebre*. Barcelona: Columna, 37-40.

⁵⁷² AMG. Actes, 1816, 104.

⁵⁷³ AMG. Actes, 1816, 107.

col·laboressin en la reconstrucció dels diversos trams del camí ral que estaven en pitjors condicions.⁵⁷⁴

Una altra de les carreteres que es van projectar durant aquest període va ser la carretera de Lleida. Com explica Salvador Rovira, l'objectiu era facilitar la comunicació i transport entre les Garrigues, el Baix Urgell, el Segrià i la Conca de Barberà amb l'Alt Camp i el Tarragonès i donar sortida a la multitud de productes d'aquestes comarques pel Port de Tarragona. La construcció de la carretera va quedar aprovada per Reial Ordre el febrer de 1806, però les obres s'aturaren durant la guerra. Finalment l'any 1817 es va constituir la Junta d'obres i al desembre es va reprendre la construcció de la carretera al Coll de Lilla:

“El día 11 del corriente se dió principio al nuevo camino carretero que va a construirse desde Lérida a esta ciudad, y que tanto debe contribuir a la prosperidad de ambas. Para solemnizar este acto el Excmo. Sr. Gobernador de esta plaza D. Carlos España, acompañado del director de esta obra el brigadier D. José de Santa Cruz, se trasladó al coll de Lilla, en donde el baile y ayuntamiento de Valls presentaron al expresado gobernador una espuerta y azadón para que diese principio a la apertura del camino, lo que ejecutó gritando viva el rey, y repetido por todos los asistentes y trabajadores que estaban prevenidos, fue la señal para dar principio a la los trabajos.”⁵⁷⁵

El Reial Consell va decretar la nul·lilitat de tot un seguit d'impostos per finançar les obres, com una anualitat del cadastre. Tarragona va ser el tercer municipi que més diners aportà, per darrere de Lleida i Valls, amb una xifra total de 37.251 lliures. També hi van haver diverses donacions a títol personal, sobretot de professionals i il·lustrats, com Antoni Martí i Franquès, comerciants, i altres persones interessades en la carretera, com l'arquebisbe.⁵⁷⁶ El capità general Castaños també va decidir fer un donatiu de vuit-cents vuitanta rals mensuals l'any 1818.⁵⁷⁷ Tot i això hi van haver grans dificultats per cobrar als pobles, ja que les exigències dels diners per a finançar-la els arribaren just quan prou feina tenien per refer-se dels estralls causats per la guerra.⁵⁷⁸ La junta encarregada de l'administració de la carretera estava presidida pel corregidor Carles d'Espanya i estava

⁵⁷⁴ AMG. Actes, 1816, 62.

⁵⁷⁵ *La Gazeta de Madrid*. 01/01/1818, 6.

⁵⁷⁶ AHCT. AM, 1817, correspondència, núm. 378. Aquest document és un llistat de les persones que l'Ajuntament considerava que tenien capacitat i interès per contribuir voluntàriament en el finançament de la carretera. Hi apareixen moltes de les personalitats de la ciutat i comerciants que tenien interessos a Tarragona. La proclama de la Junta administrativa de la carretera dirigint-se als pobles perquè contribuïssin en l'obra a: ACCT. Actes capitulars, 1818, correspondència, 130.

⁵⁷⁷ ACCT. Actes capitulars, 1818, correspondència, 5.

⁵⁷⁸ ROVIRA, Salvador-J. 1985. «Els orígens de la carretera Tarragona-Lleida: 1804-1820». *Revista Tècnica de la propietat urbana*, núm. 34: 103-16.

formada per Josep Antoni de Castellarnau (comptador), Josep Francesc Ixart i Pi (tresorer), Josep Antoni de Vidal, Antoni de Martí, Plàcid de Montoliu, Pau Baldrich, Francesc Xavier d'Aguiló i Ignasi de Gomar.⁵⁷⁹ Sabem de la implicació d'alguns dels comerciants més destacats de Tarragona i vinculats a la Companyia Cortadellas, com Guillem Oliver o Francesc Ixart,⁵⁸⁰ que mantenien una gran relació amb el comte d'Espanya.⁵⁸¹

En tot cas, moltes de les iniciatives referents a la planificació de camins i carreteres van ser promogudes per uns poders locals on aquesta incipient burgesia hi tenia un pes important.⁵⁸² Per posar un exemple, a la ciutat de Tarragona es va aprofitar la destrucció originada durant la Guerra del Francès per millorar el traçat urbà de la ciutat, realineant molts dels carrers, però també es va mostrar un gran interès per la planificació de les carreteres que passaven pel Camp de Tarragona i l'impacte econòmic que podien tenir a la ciutat. Durant aquest període s'intentaren promocionar tot un seguit d'infraestructures que havien de contribuir a l'articulació d'aquest mercat interior, un procés ja iniciat amb anterioritat i que esdevé un dels elements de transició més destacables de la crisi de l'Antic Règim. La monarquia, ofegada pel deute i per les deficiències de la hisenda pública, estava més preocupada per la seva subsistència i per evitar la bancarrota que per atendre aquestes propostes. Així doncs, foren les diverses autoritats territorials, com governadors i capitans generals, els qui atengueren aquestes propostes, impulsades i concebudes per aquestes elits comercials que esdevingueren veritables grups de pressió. No va existir un veritable interès ni una planificació conscient per part de la monarquia i més aviat fou aquesta burgesia comercial, necessitada de col·locar el seus productes i

⁵⁷⁹ La junta estava formada principalment per tarragonins com Plàcid de Montoliu, Josep Antoni de Vidal, Josep Antoni de Castellarnau i Josep Francesc Ixart i Pi. Sabem que Pau Baldrich era un important comerciant de Valls i Francesc Xavier d'Aguiló era un advocat de Montblanc. Més informació sobre els avenços en la construcció de la carretera a: SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2007. *Absolutisme i liberalisme a Lleida. 1814-1828*. Tesi doctoral, UdL, 157.

⁵⁸⁰ ROVIRA, Salvador-J. 1987. «Epistolari Carlos de España- Josep Francesc Ixart i Pi (1819-1820)». *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 6: 55-86. Sabem que la Companyia Cortadellas estava molt interessada en l'obra i es plantejà enviar diners a Madrid o parlar amb Guillem Oliver perquè intercedís i accelerés la concessió de l'obra. Francesc Ixart considerava que la millor manera de garantir la concessió era aconseguir que Castaños s'hi involucrés personalment: AHT. CA, Cartes, 1817, 739.

⁵⁸¹ Serà el comte d'Espanya qui instarà al batlle de Valls a iniciar les obres l'any 1817: AGRAMUNT, 2017, 88.

⁵⁸² La progressiva consolidació de la burgesia comercial és un dels elements característics d'aquest període. Pel que respecta al món rural, resulta interessant l'aparició i proliferació del terme "hisendat" a Girona: CONGOST, Rosa. 2014. «Més enllà de les etiquetes. reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials humils. La regió de Girona (1770-1850)». *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 68: 165-91.

expandir el comerç, la que va impulsar aquestes obres i s'encarregà tant de plantejar els projectes a les autoritats com de d'intentar garantir la seva viabilitat econòmica, implicant-se directament en la seva gestió. Aquesta dialèctica entre les autoritats i comerciants fou determinant alhora de tirar endavant molts d'aquests projectes.

Un exemple molt il·lustratiu fou la proposta d'un grup de comerciants d'Olot, liderats per Pio Aulet, d'avançar en la recomposició de la xarxa de camins i carreteres que unien aquesta regió amb Girona i Barcelona:

“La construcción de caminos y canales es el manantial de las riquezas del reino, pues que por este medio se facilita el tráfico y comercio interior, que de otra suerte los gastos de transporte lo hacen impracticable, pues que los pueblos y las provincias no pueden comunicarse ni canjear con ventaja los frutos de que abundan con los que a veces escasean o les faltan de todo”.⁵⁸³

Els arguments exposats en aquesta sol·licitud van en consonància amb el què venim explicant, la promoció i millora de les xarxes de comunicacions era un factor clau per l'articulació d'un mercat interior. Les dificultats pel tràfic interior de mercaderies impossibilitada poder traslladar aliments de primera necessitat, com el blat, a les regions més necessitades a causa de les sequeres d'aquests anys. Tanmateix, les mancances en la xarxa de comunicacions originaven un sobrecost en el transport que encaria els productes i els feia menys competitius en relació amb el que s'importaven.⁵⁸⁴ Més enllà de les noves xarxes de comunicacions, l'any 1816 Agustí Canelles⁵⁸⁵ va proposar a les autoritats militars la creació d'una carta cartogràfica que, segons l'autor, tindria unes importants aplicacions econòmiques, com una major capacitat per projectar canals artificials dedicats a l'agricultura.⁵⁸⁶ Hem de situar aquesta iniciativa en el context d'intentar aprofundir en el coneixement del territori per tal de poder planificar els eixos de comunicacions.

⁵⁸³ AMG. Actes, 1825, 142. Es pot veure la memòria completa a l'Annex 20.

⁵⁸⁴ Sembla que la proposta no va avançar i l'any 1833 el capità general encara debatia amb el corregidor i intendent quins tributs es podrien establir o traspasar per la rehabilitació de les carreteres entre Olot-Girona-Figuera-Palamós: AMG. Actes, 1833, 98.

⁵⁸⁵ Agustí Canelles era un pilot de nàutica que ingressà a l'ordre dels trinitaris. Fou titular de la càtedra de matemàtiques de la Junta de Comerç i de nàutica a l'Acadèmia Reial, cartògraf durant la guerra contra Napoleó i projectista del canal del Llobregat, així com col·laborador de Mechain i Delambre en el mesurament del meridià de Dunkerque a Barcelona: BADA, Joan. 1986. *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. Barcelona: Herder, 415.

⁵⁸⁶ HERNANDO, Agustín. 2008. «Reducir la complejidad territorial a la claridad de un mapa: Agustí Canelles y su propuesta de reconocimiento de Cataluña (1816)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 65: 417-28.

Una de les vies de comunicació més importants que es projectaren durant la Dècada Ominosa al Camp de Tarragona fou la carretera Amàlia (1827), que va unir Reus i Tarragona. Ferran VII va autoritzar la seva construcció mentre era a Tarragona durant la guerra dels Malcontents i decidí dedicar-la a la seva dona. Es va aprovar per Reial Ordre el vint-i-dos d'octubre de 1827 i la seva construcció va ser assumida per la Junta d'Obres del Port. La idea d'establir una carretera que unís les dues ciutats més importants de la regió ja es va plantejar l'any 1801, poc després de la concessió del Port Modern i es va tornar a recuperar durant la construcció de la carretera entre Lleida i Tarragona (1817). Reus, davant aquesta nova concessió a la ciutat veïna, decidí sol·licitar una nova carretera que, en aquest cas, hauria d'unir Reus amb les terres de Lleida. El govern de Madrid encarregà un informe a les autoritats tarragonines sobre la viabilitat del projecte que fa palesa l'enemistat existent entre ambdues ciutats, denunciat lo inversemblant de tot plegat, on totes dues ciutats promocionaven l'establiment de carreteres a Lleida quan encara no existia una carretera moderna que connectés Reus i Tarragona, que seria l'obra que més beneficiaria a la regió degut a la preponderància econòmica de totes dues ciutats al Camp de Tarragona. A continuació inserim un fragment de l'informe on s'hi refereix l'enemistat entre ambdues ciutats i els intents de Reus en promocionar el port de Salou per rivalitzar amb Tarragona:

“El único medio de reconciliar y unir los ánimos de Reus y Tarragona es hacer un camino carretero, recto y llano, intermedio. Cuantos inteligentes imparciales han meditado sobre los motivos de su discordia, han propuesto el indicado medio. La Dirección de caminos quiso hacerlo, la Ciudad de Tarragona lo deseaba, la mayor parte de la Villa de Reus lo consentía, pero algunos individuos de su Ayuntamiento lo estorbaron, y el Comisario Larramendi hubo de dirigir el camino de Tarragona a Valencia por Villaseca el año del 1805. Por falta del indicado camino, se dobla su distancia, y se multiplican las dificultades de la comunicación entre Reus y Tarragona, de manera que aquella Villa prefiere hacer su comercio por la playa desierta de Salou, y no puede persuadirse de que el Puerto de Tarragona sea el que las economías y las policías, o los mismos naturales señalan para Reus, y de aquí nacen las divergencias de intenciones”.⁵⁸⁷

Manuel Lasala, soci de la Companyia Cortadellas, va celebrar la concessió de la carretera Amàlia, que afectava de ben a prop a la Companyia degut als seus interessos a la regió. En una carta del vint-i-set d'octubre dirigida a Joaquín García, un dels socis de Tarragona, explicava com feia pocs dies que havia rebut la notícia per part de Francesc Ixart. A més

⁵⁸⁷ AHT. Fons Moragas, sig. top. 3.266. L'informe no està firmat, però el més probable és que fos encarregat per alguna autoritat, com el capità general, i redactat per algun benestant de la regió, com Josep Moragas, membre d'una important nissaga de comerciants originària de Valls que s'establí a Tarragona a principis del segle XIX.

a més, Lasala felicitava a Garcia i la resta de comerciants de la ciutat per haver aconseguit que el monarca participés en l'acte de posar la primera pedra, ja que aquesta era la millor garantia que l'obra es portés a terme.⁵⁸⁸ Justament, aquest acte va tenir lloc el dia vint-i-set. La cerimònia va començar a les quatre de la tarda amb l'arribada de Ferran VII a la riba de llevant del Francolí, a la sortida de la ciutat. Va ser saludat per les diverses autoritat i a continuació el seu seguici es dirigí al lloc on havia de començar la carretera per col·locar-hi la primera pedra. D'aquesta manera es donaren per iniciades les obres de forma oficial i fou continuada aquella mateixa jornada per vuitanta presoners que treballaven al Port, que havien estat vestits de forma especialment pulcra per la presència del monarca.⁵⁸⁹

Cap a finals de la Dècada es planificà la que havia de ser la primera línia de ferrocarril a Espanya que havia d'unir Reus amb el Port de Tarragona. Aquesta proposta sembla que va ser iniciativa de la ciutat de Tarragona i Francesco Maria Fassio,⁵⁹⁰ que en fou el principal vaiedor. La proposta també va comptar amb el vistiplau de la Junta de Comerç. Una vegada més, les diferències entre Reus i Tarragona tornaren a sortir a la llum, ja que Reus es mostrava reticent a plantejar aquesta connexió i intentà promocionar la construcció d'una via de ferrocarril que unís la ciutat amb Salou. L'Ajuntament de Tarragona va reaccionar amb sorpresa quan va rebre la notícia i formà una comissió que reunís la màxima informació possible sobre aquest possible projecte.⁵⁹¹ Alhora Reus plantejava la construcció d'una carretera que unís la ciutat amb Móra d'Ebre per facilitar la ruta cap a Lleida. L'intendent va decidir aprovar aquest projecte de carretera i la projecció del ferrocarril entre Reus i Tarragona.⁵⁹² Manuel Lasala criticava en una carta dirigida a un col·lega de París la tardança en la realització de les obres i la poca diligència de les autoritats:

“Como a tal y por otras relaciones particulares tiene que entender en el proyecto de camino de Hierro de aquella Ciudad a Reus, que si fuesen estos pueblos de Francia o de

⁵⁸⁸ AHT. CA, Cartes, 1827-1828 (CA54), 519.

⁵⁸⁹ ROVIRA, Salvador-J. 1974. «La carretera Amàlia». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, 1634-35. Sobre l'execució de l'obra durant els anys següents es pot veure: AGRAMUNT, Agustí. 2019. *La modernització de la xarxa viària al Camp de Tarragona (1774-1870)*. Tarragona: Arola Editors, 98.

⁵⁹⁰ Natural de Gènova, fou un especulador que participà en diverses projeccions de línies ferroviàries a Espanya: MORENO, Jesús. 2018. *Prehistoria del ferrocarril*. Madrid: Fundación de los ferrocarriles españoles, 217.

⁵⁹¹ AHCT. AM, 1832, 97.

⁵⁹² MORAGRESA, Josep 2017. «El primer intent fallit de l'arribada del tren a la Ribera d'Ebre (1844-1848)». *Miscel·lànea del CERE* 27: 93-108.

Inlaterra estaria ya hecho por la facilidad, ventaja y sobrada materia de transporte de un punto a otro.⁵⁹³

Finalment, l'esclat de la guerra civil va aturar l'obra, i tot i que Fassio va sol·licitar una pròrroga l'any 1836 el projecte es va acabar abandonant.

⁵⁹³ AHT. CA. Cartes, 1833, 208.

8.- Les postguerres del francès. Una època de canvis i continuïtats

8.1.- El procés de restauració del règim absolutista

La fi de la Guerra del Francès i la restauració absolutista va suposar la supressió formal dels governs municipals de caire liberal i la recuperació dels ajuntaments anteriors al conflicte. Aquest fou un procés que, com veurem, en ocasions s'allargà en el temps degut a la dificultat d'acció de la pròpia monarquia i les dinàmiques socials i caciquistes pròpies de l'espai local. A més, aquest procés no fou sobtat ja que existí un període de fins a un any entre la retirada de les tropes franceses i la restitució de la legislació municipal absolutista.

La restauració de l'absolutisme va començar formalment amb el decret del quatre de maig, però la monarquia no es va referir a l'organització i atribucions dels ajuntaments fins al quinze de juny, quan va ordenar recuperar les facultats econòmiques (*y demás*) anteriors a l'esclat del conflicte i el vint-i-cint de juny es disposava la continuïtat dels individus que componien els consistoris. Aquest procés es va donar paral·lelament a la desarticulació del sistema constitucional amb la publicació de decrets i reials ordres que van manar la destrucció de les actes municipals amb les eleccions constitucionals o la supressió formal dels jutges de primera instància i la restitució dels alcaldes majors i corregidors. Finalment, seria la Reial Cèdula del trenta de juliol la que establiria la dissolució dels ajuntaments i alcaldes constitucionals i el restabliment dels consistoris de 1808, així com dels corregidors i alcaldes majors. Val a dir que aquesta restauració de 1808 no va ser del tot exacte ja que la monarquia va absorbir algunes competències pròpies dels senyors, com el nomenament de corregidors i alcaldes majors als senyorius.⁵⁹⁴ Aquest decret va suposar formalment la recuperació dels ajuntaments de 1808.

⁵⁹⁴ DECRETOS, 1814, 149. RUÍZ ROBLEDO, Agustín. 1984. «La abolición de los señoríos». *Revista de Derecho Político*, 20: 121-49. ARTOLA, Miguel. 1968. «La España de Fernando VII», A R. MENÉNDEZ

8.2.- Els ajuntaments constitucionals i provisionals

La retirada dels francesos va comportar la formació d'ajuntaments constitucionals que intentaren recuperar i aplicar bona part de les mesures liberals. El retorn del monarca i la restauració de l'absolutisme no va suposar la seva supressió immediata, sinó que, paradoxalment, molts d'aquests ajuntaments subsistiren fins la tardor de 1814 mentre la monarquia anava assentant la seva política.

A Tarragona els francesos abandonaren la ciutat el dinou d'agost de 1813 com a part del seu replegament cap al nord-est de Catalunya. Immediatament es va constituir un Ajuntament que atengués les necessitats immediates de la ciutat i obrés per recuperar la normalitat el més aviat possible. Aquest consistori constitucional⁵⁹⁵ va funcionar durant un any i fou cessat a principis de setembre de 1814, quan es va aplicar la cèdula del trenta de juliol i es va anomenar un nou ajuntament a dit que havia de fer de pont entre el constitucional i l'absolutista, on hi trobem representades a la burgesia que havia dirigit el consistori durant els últims anys, com el regidor i comerciant Fructuós Escolà, però que tenia com a alcalde a Francesc Maria de Cadenas, un noble que posteriorment seria regidor de l'Ajuntament absolutista, formalment instruït el vint-i-tres d'octubre.⁵⁹⁶

En el cas de Girona la sortida del govern francès fou més tardana (deu de març de 1814). Ràpidament es va organitzar un ajuntament constitucional designat pel cap polític, que faria pública la constitució el dia dinou i prepararia les eleccions del nou consistori que seria vigent fins a finals d'octubre, quan es recuperaria l'Ajuntament de 1808, d'igual forma que a Tarragona.⁵⁹⁷

PIDAL, *Historia de España*, XXVI, Madrid, Espasa-Calpe, 553-555; FONTANA, 2002a, 197-199; SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2014a. *Els diputats de l'antiga Corona D'Aragó a les Corts de Cadis (1808-1812)*. Lleida: Fundació Ernest Lluch i Pagès, 143-187; HERNÁNDEZ MONTALBAN, Francisco. 1999. *La abolición de los señoríos en España (1811-1837)*. Madrid i València: Biblioteca Nueva i Universitat de València.

⁵⁹⁵ Per fer-nos una idea, entre els seus membres només hi havia un noble; el baró de les Quatre Torres, qui tornaria a formar part de l'Ajuntament durant el Trienni Liberal. En un primer moment també en formaven part els nobles Francesc Maria de Cadenas i Pere Joan Canals, tot i que dimitiren ràpidament. Posteriorment tots dos serien designats regidors de l'Ajuntament absolutista: MORERA, Emili. 2006. *Tarragona Cristiana*. 2^a ed, vol. V, Tarragona: Diputació de Tarragona, 318.

⁵⁹⁶ SALVAT I BOVÉ, 1965, 329-331.

⁵⁹⁷ SIMÓN TARRÉS, 1985, 198-199.

Per norma general, els ajuntaments constitucionals restituits després de la marxa dels francesos tingueren poc marge d'actuació degut al context de destrucció i desarticulació originat per la guerra. El retorn del monarca i la restauració de l'absolutisme va comportar la creació, sovint, d'ajuntaments provisionals on s'intercalaren representants de les classes liberals i professionals, que van tenir un gran protagonisme als ajuntaments constitucionals, principalment durant el període més exaltat (1811-1814), i membres de la noblesa i privilegiats, que eren els qui controlaven els consistoris abans de l'esclat de la guerra, tal i com hem vist a Tarragona. Podríem dir que eren ajuntaments d'unitat, que integraven les diverses sensibilitats -o perfils sociopolítics si es vol-. Com indicàvem, tot fa pensar que aquest fou un recurs per guanyar temps mentre la monarquia s'organitzava i es començaven a publicar els primers decrets que comportaren la restitució formal dels ajuntaments absolutistes. També s'ha de tenir en compte que la restitució dels ajuntaments de 1808 no era una fita que es pogués aconseguir de forma immediata, ja que molts dels seus membres havien mort durant la guerra o havien marxat dels seus pobles fugint dels francesos. Tanmateix, el règim absolutista volia evitar la incorporació de regidors de tendència liberal o que haguessin col·laborat amb els francesos, iniciant uns processos de depuració que, com veurem, s'allargà durant tot el Sexenni.

8.3.- Els ajuntaments absolutistes

La restauració absolutista va comportar el retorn al sistema polític municipal anterior a la guerra que es regia essencialment mitjançant el Decret de Nova Planta (1716).⁵⁹⁸ L'Ajuntament de Tarragona el conformaven un alcalde, set regidors, un síndic procurador general, un síndic personer i quatre diputats del comú. A més a més, el corregidor/governador podia exercir el dret de presidir les reunions consistorials. El

⁵⁹⁸ Els ajuntaments es regien mitjançant el decret de 1716 tot i que s'havien introduït algunes modificacions amb el pas dels anys. Les més importants van ser la creació del síndic procurador general i dels diputats del comú l'any 1766 per part de Carles III: TORRAS, Josep M. 1983. *Els municipis catalans a l'Antic Règim*. Barcelona: Curial, 351. Com ens explica el Dr. Jordà en el cas de Tarragona, durant la segona meitat del segle XVIII els ocupants d'aquests nous càrrecs a l'ajuntament es trobaren amb l'oposició dels regidors i els seus àmbits d'actuació foren molt limitats: JORDÀ, Antoni. 1990. *Una nova visió de les reformes municipals de Carles III: l'Ajuntament de Tarragona*. Tarragona: Ajuntament, 14; MERCADER, Joan. 1968. *Felip V i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 323-429.

corregidor era triat directament pel monarca i havia de ser ratificat per la Reial Audiència. La restauració dels ajuntaments existents l'any 1808 va comportar que els regidors recuperessin la condició de càrrec perpetu, és a dir, vitalici. A Tarragona l'elit tarragonina (sobretot nobles, com els Castellarnau, Montoliu, Vidal, Güell...) va recuperar el control polític que havia perdut durant la segona meitat de la guerra (1811-1814), quan la majoria dels càrrecs de l'Ajuntament l'ostentaren professionals i comerciants de tendència liberal. Durant els anys 1808-1811 la presència dels nobles en els ajuntaments va ser majoritària, sobretot en les poblacions capitals de corregiment.⁵⁹⁹ Així doncs, durant aquests tres anys foren regidors alguns dels que després repetirien durant el període 1814-1820, com Plàcid de Montoliu, Josep Antoni de Vidal, Francesc Maria Güell i Josep Antoni de Castellarnau.⁶⁰⁰

Els càrrecs de síndic personer i diputats del comú eren càrrecs biennals triats per la pròpia població a partir d'una elecció en dues voltes.⁶⁰¹ Més enllà d'aquests càrrecs, també hem de destacar els alcaldes de barri, que tenien un caràcter anual i representaven als seus veïns davant l'ajuntament. El consistori també disposava de diversos treballadors, alguns dels quals eren de vital importància per garantir funcionament de l'entitat, com el secretari i l'advocat de la ciutat.

A Tarragona l'ajuntament absolutista que va prendre possessió el vint-i-tres d'octubre de 1814 l'integraven com alcalde Plàcid de Montoliu i com a regidors interins/propietaris⁶⁰² Francesc Ignaci Pallejà, Josep Antoni de Vidal, Josep Antoni de Castellarnau, Josep Antoni de Llorach, Francesc Maria Güell, Pere Joan Canals i Lluís Bertran i Montaner. Com a síndic procurador general es va anomenar a Josep Salvany i com a síndic personer a Francesc Ferrater.

⁵⁹⁹ ROVIRA, Salvador-J. 2010. «Els nobles de la ciutat de Tarragona i la Guerra del Francès». *Kesse*, núm. 44: 17-25, 20.

⁶⁰⁰ En conjunt, tot i l'empenta popular la presència de la noblesa va ser majoritària a les noves juntes i òrgans de govern durant la Guerra del Francès: RAMISA, Maties. 2013. «Comportaments socials davant la Guerra del Francès». A ARNABAT. *La Guerra del Francès 200 anys després*. Tarragona: Publicacions URV, 91-101.

⁶⁰¹ TORRAS, 1983, 336-362.

⁶⁰² Els regidors nomenats l'octubre de 1814 van ser interins fins que no es va publicar el decret del dinou de desembre, quan van passar a ser regidors propietaris: ROVIRA, Salvador-J. 2011a. *Història de Tarragona. L'època de les Revolucions*. Lleida: Pagès Editors, vol. 4, 63.

Els diputats del comú van ser Joan Segura, Francesc Solanes, Nicolás Roig i Agustí Maixé.⁶⁰³ Després d'estudiar totes aquelles persones que van formar part de l'Ajuntament absolutista⁶⁰⁴ podem dir que el 73% dels regidors eren nobles que en molts casos pertanyien a les grans famílies que havien monopolitzat la política tarragonina abans de la guerra.⁶⁰⁵ Aquesta recuperació del poder local per part de la noblesa va ser la tònica habitual durant el Sexenni Absolutista, ja que a Girona⁶⁰⁶ i Barcelona coparen el 80% de les regidories.⁶⁰⁷ De les quatre futures capitals de província fou a Lleida on la noblesa tingué més participació, copant el 87,5% de les regidories durant el període 1814-1820.⁶⁰⁸ Durant aquest període es va produir un important moviment a les regidories a Tarragona, en alguns casos per defunció, com el cas de Josep Antoni de Vidal. Una menció especial mereix el cas de Josep Antoni de Castellarnau, qui va renunciar al seu càrrec com a regidor excusant-se en la impossibilitat de compaginar-ho amb la seva feina de tresorer a la Junta d'Obres del Port,⁶⁰⁹ tot i que aquesta feina no li va impedir ser escollit alcalde durant el Trienni Liberal (1822). D'aquesta manera es convertí en l'únic noble de la ciutat que ocupà un càrrec al consistori durant el Sexenni Absolutista i el Trienni Liberal. Del llistat que presentem també varen ocupar algun càrrec durant el Trienni Marià Ricomà, Joan Molins, Pau Vilar i Guillem Oliver.

A Girona la restauració de l'Ajuntament absolutista va ser força convulsa, ja que un veí, Francisco Serra, va denunciar al Consell de Castella la tardança en l'aplicació del decret de restitució de l'ajuntament absolutista,⁶¹⁰ fet que ocasionà que el capità general, marquès de Campo Sagrado, demanés explicacions a l'Ajuntament. Sembla que la conformació de l'ajuntament fou difícil, en part pels regidors absents. Aquest no fou un

⁶⁰³ SALVAT I BOVÉ, 1965, 331.

⁶⁰⁴ A l'Annex 3 es pot consultar un llistat de totes aquelles persones que van ocupar algun càrrec a l'Ajuntament absolutista.

⁶⁰⁵ No hem considerat nobles a Lluís Bertran i Montaner, Tomàs Vives i Francesc Bofarull. Existien uns Bofarull nobles, però gràcies a un article de Salvador Rovira l'hem identificat amb la branca dels Bofarull de Reus que no estava ennoblida: ROVIRA, Salvador-J. 1994. «Els Bofarull reusencs no ennoblits (s. XVIII)». *Quaderns d'història tarraconense*, 209-25, 214. Per identificar als nobles també s'ha fet servir: ROVIRA, Salvador-J. 2003. «Els nobles del Camp de Tarragona al segle XVIII». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 23: 579-89. JORDÀ, Antoni. 1988. *Poder i comerç a la ciutat de Tarragona (S. XVIII)*. Tarragona: Diputació de Tarragona; Institut d'Estudis Tarraconenses.

⁶⁰⁶ SIMÓN TARRÉS, 1985, 211.

⁶⁰⁷ ARNABAT, Ramon. 2004. «La revolució liberal a Barcelona. Política de classes i classes de política». *Barcelona: Quaderns d'Història*, 10: 11-58, 17.

⁶⁰⁸ SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2014b. «El retorno al Antiguo Régimen. La restauración absolutista de Fernando VII en Lérida (1814-1820)». *Tiempos Modernos*, 28: 1-27, 9-10.

⁶⁰⁹ AHCT. AM, 1815, 103.

⁶¹⁰ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1812-1814, 495.

cas aïllat, ja que a Tortosa també es va obrir un expedient per aclarir el per què l'ajuntament provisional es va resistir a restituir l'ajuntament de 1808 seguint el decret del trenta juliol després que un veí denunciés aquesta tardança a la Reial Audiència.⁶¹¹

Seguint amb el cas de Girona, la Reial Audiència va nomenar regidors interins per acabar de completar l'Ajuntament. Es va obrir un procés per atorgar les cinc regidories vacants d'un total de vuit, però el termini, que inicialment va ser de dos mesos, es va haver d'ampliar perquè només s'havien presentat dos candidats.⁶¹² Sabem que l'Ajuntament, sobretot pel que fa als regidors, no va acabar d'estar complet en tot el Sexenni. A més a més, l'Ajuntament i altres autoritats van emetre informes desfavorables vers molts dels candidats, com Josep Feliu, prohom del gremi de pastissers, de qui es deia que tenia pagaments pendents o que la seva feina l'impediria assistir amb assiduïtat als plens del consistori. D'altres vegades l'Ajuntament es limitava a afirmar que els candidats no eren naturals de Girona i no tenien cap vincle amb la ciutat.⁶¹³

L'any 1817 el regidor Marquès de Capmany es queixava en una carta a la Reial Audiència que dels vuit regidors que haurien de formar l'Ajuntament un havia renunciat, un havia aconseguit l'exempció per vellesa, un altre no podia assistir adduint que patia de gota, un altre no havia pres possessió⁶¹⁴ tot i que feia mesos que havia estat designat, i un altre tampoc participava activament perquè s'havia trencat la cama feia tres anys i tenia problemes de mobilitat. En total, l'Ajuntament únicament comptava amb tres regidors.⁶¹⁵ El procés per donar en propietat les regidores als regidors interins també fou força desigual. En algunes de les ciutats estudiades, com Girona i Tarragona, aquestes resolucions es produïren pocs mesos després de la formació dels ajuntaments absolutistes, al desembre de 1814, però a d'altres indrets, com Vilafranca, encara hi havia sis regidors interins a finals de 1817.⁶¹⁶

⁶¹¹ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 551.

⁶¹² ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, p 37.

⁶¹³ AMG. AM, 1815, 78v.

⁶¹⁴ Sembla evident que el càrrec de regidor no era del tot motivador. Les cartes acordades de la Reial Audiència estan atapeïdes de sol·licituds per eximir-se del càrrec i en ocasions era el propi governador o autoritat competent havia de perseguir als regidors nomenats que no volien prendre possessió, com va ocórrer a Girona l'any 1815: AMG. AM, 1815, 157v.

⁶¹⁵ AMG, AM, 1817, 29.

⁶¹⁶ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 1322.

A Tarragona, pel que respecta a l'origen social dels diputats observem diverses professions, tot i la que la més destacada era la de pagès. Aquests càrrecs eren escollits per la població així que la majoria de diputats eren persones amb certa ascendència a la seva comunitat, amb experiència i d'edat avançada (molts superaven els cinquanta anys). Durant aquest període Tarragona només va comptar amb dos síndics procuradors generals, tots dos amb formació en l'àmbit de lletres. En el cas dels síndics personers fins el 60% van ser comerciants, on destaca la figura de Guillem Oliver.

Deixant de banda els integrants de l'Ajuntament, és important assenyalar que un dels òrgans de funcionament més importants del consistori eren les juntes d'administració, cadascuna de les quals era presidida per dos regidors. D'entre les juntes fixes hauríem de destacar la de sanitat, la de la casa d'orfes, la de recaptació del cadastre, la que gestionava els pous de neu i la de l'abast de carns. A més a més d'aquestes juntes fixes també existien les juntes extraordinàries que es conformaren per motius concrets i puntuals, com la junta que es va crear per la reconstrucció del rellotge de la catedral l'any 1814.

L'Ajuntament era presidit pel corregidor, que era a tots els efectes la principal autoritat de la ciutat. Carles d'Espanya (1775-1839), corregidor de Tarragona durant el període 1814-1820, va ser un dels militars espanyols més importants de la primera meitat del segle XIX. Com a persona de confiança del rei va ser designat representant reial davant la Santa Aliança i va participar al Congrés de Verona (1822), tot i que sempre serà recordat com un dels capitans generals més sanguinaris de Catalunya (1827-1832), liderant la repressió vers els liberals i els revoltats durant la guerra dels Malcontents. Amb la mort de Ferran VII es va adherir als carlistes i l'any 1838 va ser assassinat. Com a corregidor de Tarragona hem de destacar els seus oficis sobre l'educació i l'ordre públic, que denoten una gran religiositat. En el cas de l'ofici d'ordre públic el propi governador vetllava perquè es respectés, recorrent carrers i places i ordenant la detenció de tots aquells que incomplissin amb el reglament.⁶¹⁷ També es preocupà per aconseguir pensions per a les vídues i orfes dels militars morts a Tarragona i va promocionar el panteó del general Reding, així com la construcció de la carretera de Lleida.⁶¹⁸ Per conèixer més sobre la seva figura durant el període 1814-1820 remetem a un article de

⁶¹⁷ MORERA, 2006, 328.

⁶¹⁸ ROVIRA, 2011a, p 63-64.

Salvador Rovira⁶¹⁹ on es recullen fins a disset cartes de la relació epistolar que mantingué amb el comerciant Josep Francesc Ixart i Pi entre els anys 1819-1820. Aquestes cartes mostren a una persona molt més humana en comparació amb el militar repressiu, sanguinari i paranoic que es mostrà durant la dècada posterior. Crida especialment l'atenció l'amistat que mantenia amb alguns membres de la burgesia tarragonina, com el propi Josep Francesc Ixart o Guillem Oliver.

Plàcid Manel de Montoliu i Bru (1767-1848) fou designat alcalde (1814-1817) i regidor (1817-1820) de la ciutat. Va ser, sens dubte, un dels tarragonins més importants de la primera meitat del segle XIX. Durant la Guerra del Francès va representar la Junta de govern de la ciutat davant la Junta Superior de Catalunya i després fou diputat per Tarragona a les Corts de Cadis,⁶²⁰ on va mostrar una clara tendència moderada. Amb la restauració del règim liberal l'any 1820 es va mostrar contrari a la restitució de la Constitució.

Josep Antoni de Castellarnau Magrinyà (1763-1845) va ser regidor de Tarragona entre l'octubre de 1814 i el desembre de 1815. Procedent d'una de les famílies més poderoses de Tarragona, va ser diputat a les Corts de Cadis, tot i que va dedicar gran part de la seva vida a promoure la construcció del Port de Tarragona, d'on fou tresorer de la Junta d'Obres (1790-1833).⁶²¹ Fou tresorer de l'administració de carns de la ciutat abans de la guerra i hi va acabar renunciant tot i la insistència del consistori.

Una altra de les personalitats que va formar part de l'Ajuntament va ser Guillem Oliver, qui va ser síndic personer durant l'any 1819. Mentre va ocupar el càrrec va mostrar un gran interès per unir la part alta amb el Port i millorar la sanitat pública de la ciutat. De família benestant, polític i empresari, va ser un dels personatges més importants de la primera meitat del segle XIX a Catalunya. Fou vocal de la Junta Superior del Principat durant la Guerra del Francès, diputat a les Corts Espanyoles (1820-1822), regidor de Tarragona (1822) i alcalde de Barcelona (1837-1839). Formava part d'aquesta elit burgesa il·lustrada, capaç i decididament liberal. Va ser l'autor de diverses obres de caire

⁶¹⁹ ROVIRA, Salvador-J. 1987. «Epistolari Carlos de España- Josep Francesc Ixart i Pi (1819-1820)». *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 6: 55-86.

⁶²⁰ GÜELL, Manel; ROVIRA, Salvador-J (coords). 2012. *Biografies de Tarragona*. Editat per Onada. Vol. III. Benicarló, 124.

⁶²¹ Per a més informació remetem: ROVIRA, Salvador-J. 2005. «Josep Antoni de Castellarnau, tresorer del Port de Tarragona (1790-1833)». *TAG: Revista del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona*, núm. 38: 10-11.

econòmic on, entre d'altres, criticava les fórmules feudals que ofegaven el camp i impediien el seu desenvolupament.⁶²² Pel que fa a la seva activitat comerciant, mantenia una gran relació amb la Companyia Cortadellas, que tenia a Tarragona el seu port principal i un dels principals centres d'operacions després de la guerra. Oliver també va tenir un paper destacat en la defensa de la capitalitat de Tarragona enfront de Reus durant el Trienni Liberal.

Durant aquest període els alcaldes majors de la ciutat foren José Torres i Ferrer, que va prendre possessió l'agost de 1810 i abandonà la ciutat abans de l'arribada dels francesos. Fou restituït el juliol de 1814 i va exhaurir el seu mandat de sis anys el 1816,⁶²³ quan fou substituït per Manuel de Rada, qui va arribar a la ciutat l'any 1817 amb el nomenament d'alcalde major sota el braç sense que l'Ajuntament hagués rebut cap notificació al respecte. Durant el Trienni Liberal fou jutge de primera instància a Tarragona.⁶²⁴

8.4.- Una restauració difícil

Hem vist com la restauració de Ferran VII va comportar la supressió de l'obra constitucional i de la seva memòria. En el cas de Tarragona el dotze d'octubre de 1814 el capità general va preguntar a l'Ajuntament si ja havia executat la Reial Ordre del sis de setembre⁶²⁵ que ordenava esborrar les actes amb l'elecció de l'Ajuntament constitucional,⁶²⁶ així com els monuments i inscripcions referents a la Constitució.⁶²⁷ Una junta militar era l'encarregada de vetllar perquè es complissin aquestes indicacions. Un cop constituït, el nou Ajuntament absolutista va haver de fer front a greus dificultats en

⁶²² Existeix una abundant bibliografia sobre Guillem Oliver. Una de les biografies més conegudes és: SATORRA, Joan. 1844. *Historia del Il-lustre espanyol Don Guillermo Oliver*. Barcelona: Francisco Sánchez.

⁶²³ ACA. Reial Audiència, cartes acordades, 1816, 939.

⁶²⁴ ARNABAT, Ramon. 1999a. «Revolució i contrarevolució a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823)». UPF, tesi doctoral, 166.

⁶²⁵ AHCT. AM, 1814, correspondència, núm. 8.

⁶²⁶ En efecte les actes es van suprimir, però es conserven els esborranys d'alguns anys, com de 1810. En el cas de Girona, per exemple, les actes de l'Ajuntament constitucional que s'establí a la ciutat entre el març i l'octubre de 1814 apareixen ttxades: AMG, AM, 1814.

⁶²⁷ AHCT. AM, 1814, 7.

l'administració de la ciutat a causa de la falta de documentació, ja fos per destrucció o simplement per pèrdua durant la guerra. Així ho descriu el consistori:

“Ocupada la Ciudad por los enemigos, dispusieron los representantes del Común puestos por el Gobierno intruso, colocar otra vez en este archivo los mencionados libros y papeles, de los cuales se hallan algunos a menos y los que quedaron fueron colocados a montones por tierra porque se habían quemado o robado los armarios y estaban en tal desorden, que la humedad de la tierra y las aguas pluviales que caían sobre ellos destruyeron otra parte”.⁶²⁸

Aquest fragment reflecteix com efectivament molta de la documentació es va perdre i la que es va salvar va restar en pèssimes condicions. A tot això s'hi ha d'afegir que del període d'ocupació francès (juliol 1811 – agost 1813) “no se ha encontrado nota alguna pues lo extensivo en tiempo de la dominación intrusa se asegura fue quemado por el que hacía de Corregidor antes de la evacuación de la Plaza”.⁶²⁹ Així doncs es perderen gran part dels registres d'arbitris d'aquests anys i, entre d'altres, el registre d'hipoteques. Molta d'aquesta documentació era bàsica pel funcionament de l'Ajuntament i la seva pèrdua va dificultar la posada en marxa del nou consistori, que va haver de fer front a un gran volum de treball. Una de les primeres accions de l'Ajuntament provisional va ser posar al dia els comptes, preguntant al recaptador del cadastre en quina mesura havia complert amb les seves obligacions el consistori constitucional.⁶³⁰ A més a més l'Ajuntament es va dotar d'aquells càrrecs que eren imprescindibles pel seu funcionament i es va anomenar a Rafael Muntaner majordom dels comptes de propis,⁶³¹ Francesc Salas i Soler⁶³² va ser designat secretari i Francesc Casas va ser escollit advocat de la ciutat.⁶³³ L'Ajuntament també va prohibir temporalment l'entrada de vi foraster per intentar controlar l'abastiment i restaurar la taxa a la que el consistori tenia dret i que no s'havia cobrat durant la guerra.

La destrucció i pèrdua de documentació va ser un fenomen generalitzat que també afectà al govern de la ciutat de Girona, on l'Ajuntament es va preocupar en localitzar els membres dels ajuntaments vigents durant la guerra per tal que donessin fe i corroboressin prestacions de serveis i deutes adquirits. Alhora, la seva opinió es tenia molt en compte quan s'havien d'expedir certificats de mèrits i serveis, ja que podien corroborar si els

⁶²⁸ AHCT. AM, 1815, correspondència, núm. 512. Citat per: SALVAT I BOVÉ, 1965, 430-431.

⁶²⁹ SALVAT I BOVÉ, 1965, 430-431.

⁶³⁰ AHCT. AM, 1814, 5v.

⁶³¹ AHCT. AM, 1814, 14.

⁶³² AHCT. AM, 1814 15. Va abandonar la ciutat abans de l'assalt final. Es pot veure la seva sol·licitud per ser ratificat com a secretari de l'Ajuntament a: ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1814, 465.

⁶³³ AHCT. AM, 1814, 17v.

sol·licitants havien servit amb els francesos o havien actuat contra els interessos de la corona durant la guerra.⁶³⁴ A aquesta destrucció de documentació s'hi va sumar, d'igual forma que a Tarragona, els grans canvis de població que s'experimentaren durant la guerra i la falta de censos fiables, fets que dificultaren la regularització dels impostos.

Mitjançant el decret de quatre de maig de 1814 Ferran VII va mostrar la seva voluntat de suprimir qualsevol acció duta a terme durant el règim liberal, però quines conseqüències podia tenir aquesta decisió a nivell local?⁶³⁵ El decret va originar una gran problemàtica en el si dels ajuntaments, ja que, aplicant el seu contingut, els acords dels ajuntaments constitucionals durant la Guerra del Francès eren vàlids o il·legítims? En el cas de Tarragona, l'Ajuntament provisional va resoldre que només es responsabilitzaria dels comptes i deutes del seu govern i per tant es desmarcava dels acords dels ajuntaments constitucionals anteriors. L'Ajuntament absolutista va moderar el discurs i va apostar per un major pragmatisme, ja que la negació dels acords feia, a la pràctica, impossible el govern de la ciutat. Així doncs al juliol de 1815 les autoritats van decretar l'acceptació dels acords constitucionals, sempre que no contrariessin les reials ordres, que consideraven nuls qualsevol acord on hi aparegués la paraula "constitució" i els seus derivats.⁶³⁶ Com es pot veure, la naturalesa de l'ordre era força imprecisa, i a la pràctica l'Ajuntament va actuar amb certa arbitrietat, negant bona part dels acords de l'època constitucional que no li interessaven, com els relacionats amb deutes adquirits durant la guerra. Per posar un exemple, l'any 1818 Ramon Fordió va reclamar el sou per la seva feina com a recol·lector del cadastre durant la guerra, sol·licitud que va ser desestimada per no acreditar documentació que la legitimés.⁶³⁷ A altres indrets com Barcelona, hem observat com l'Ajuntament sempre va respondre amb evasives quan se li reclamaven sous o deutes adquirits durant la guerra pels ajuntaments constitucionals.⁶³⁸

La consulta de les actes municipals dels diversos espais treballats constata com els ajuntaments tingueren greus dificultats per dur a terme les seves tasques i complir amb

⁶³⁴ AMG, AM, 1814, 72.

⁶³⁵ Es pot veure: SALDAÑA, José. 2016. «La restauración absolutista y el poder municipal: aproximaciones a 1814 desde el suroeste andaluz». *Trocadero: Revista de historia moderna y contemporánea*, núm. 28: 79-99.

⁶³⁶ AHCT. AM, 1815, 117. En aquesta entrada cada regidor opina sobre aquesta decisió i es fa evident que hi ha una àmplia majoria que dona suport a l'acceptació dels acords de l'Ajuntament constitucional.

⁶³⁷ AHCT. AM, 1818, 68.

⁶³⁸ Per posar un exemple, el cas d'un particular que fou pesador de l'Ajuntament durant la guerra i que sol·licita que se li reintegrin els sous que se li deuen: AHMB. Acords, 1815, 368.

les seves obligacions. Primerament, es pot observar una clara resistència per part dels regidors designats per les autoritats a prendre possessió dels seus càrrecs. Les excuses eren diverses, des de manifestar la impossibilitat per ser ja d'edat avançada o tenir alguna malaltia que impedís l'assistència als plens, com la gota. La realitat és que aquesta resistència, un mal endèmic perpetuat des del segle XVIII, es va veure incrementada després de la Guerra del Francès i els ajuntaments tingueren greus dificultats no ja per ocupar totes les regidories, sinó per arribar a una xifra prou elevada que permetés garantir consistoris mínimament funcionals. A Barcelona una de les primeres decisions de l'Ajuntament absolutista després de prendre possessió a principis de 1815 serà queixar-se de les nombroses regidories vacants. El regidor decà, marquès de Villel, reclamava que la Reial Audiència atengués aquesta situació i estudiés les diverses sol·licituds que estaven arribant per ocupar aquestes places.⁶³⁹ Sembla que es va ocupar alguna regidoria, però la situació, en essència, no va millorar, així que l'Ajuntament va decidir elaborar un informe de les vint-i-quatre regidories de la ciutat i els seus titulars que es presentà a finals d'any. En aquest informe s'assenyalava com vuit no participaven, la majoria sense justificar, i dos regidors anomenats en substitució de dos traspassats encara no havien pres possessió. En total, hi havia catorze regidors funcionals, tot i que, revisant els acords municipals d'aquests mesos, a les sessions n'assistien normalment entre sis i nou.⁶⁴⁰ L'any 1819 encara hi havia cinc regidories vacants.⁶⁴¹

També es donaren casos de regidors perpetus que ocupaven regidoria abans del conflicte i amb la restauració absolutista van ser obligats a tornar als ajuntaments, sense tenir en compte que haguessin abandonat la ciutat a causa de la guerra i s'haguessin instal·lat a un altre indret. Un exemple és el cas de Francesc Ignaci de Pallejà, que va ser regidor perpetu de Tarragona des de 1806 fins l'assalt dels francesos (1811). Amb la restauració va ser convidat a tornar a la regidoria i presentà un memorial per excusar-se i sol·licitar l'exoneració del càrrec. Pallejà descriu de forma detallada les seves vicissituds durant la guerra. Va abandonar la ciutat tres dies abans de l'assalt i es refugià a Sitges, on va resultar ferit i una divisió francesa va requisar bona part dels seus béns. Finalment l'any 1813 es va instal·lar a Reus, on vivia en pèssimes condicions degut a la pèrdua de bona part del

⁶³⁹ AHMB. Acords, 1815, 28v.

⁶⁴⁰ Veure Annex 13. Al juliol de 1816 l'ajuntament encara reclamava a la Cambra Reial que enviés els títols de regidor a 7 d'aquests 14 regidors "funcionals" de la ciutat: AHMB. Acords, 1816, 229.

⁶⁴¹ AHMB. Acords, 1819, 146v.

seu patrimoni i el fet d'haver de costejar la carrera militar del seu fill. Pallejà explica com ja no tenia cap vincle amb Tarragona després d'haver venut la casa que tenia a la ciutat, que va ser destruïda pels francesos. La confirmació de l'exoneració va trigar dos anys en arribar.⁶⁴² Josep Antoni de Castellarnau, a la seva sol·licitud d'exempció a la Reial Audiència, explica que quan es va publicar el decret de restauració dels ajuntaments (trenta de juliol de 1814), només quedaven a la ciutat un dels vuit regidors que formaven l'Ajuntament de 1808, motiu pel qual l'Audiència va ordenar set regidors interins, entre els qui s'hi trobava Castellarnau. Tanmateix, la seva sol·licitud d'exempció va ser aprovada, però pocs mesos després arribà una notificació amb els regidors perpetus de la ciutat on se l'inclouïa.⁶⁴³

Girona, igual que Tarragona, també va ser un espai especialment castigat durant la guerra, i l'any 1814 només restaven vius dos dels vuit regidors de l'Ajuntament de 1808. Un d'ells tenia més de setanta anys. Així doncs, s'anomenaren regidors interins, un procés que no resultà fàcil, ja que l'Ajuntament va anar proposant candidats a la Reial Audiència, que no sempre els acceptà, i quan ho va fer va resultar que alguns d'aquests havien estat proposats sense el seu coneixement i sol·licitaren l'exempció.⁶⁴⁴ Aquest fet era recurrent i moltes de les candidatures dels regidors eren elevades pels ajuntaments sense coneixement dels particulars, que sovint acabaven sol·licitant l'exempció en cas de ser escollits.⁶⁴⁵

Un fet a destacar fou la poca diligència de les autoritats per atendre aquestes demandes d'exempció, en bona part recollides al fons de cartes acordades de la Reial Audiència. D'aquesta manera, formalment aquestes regidores estaven ocupades, però la realitat era que els seus propietaris es desentenien i rarament apareixien pels ajuntaments a l'espera de la resolució de la sol·licitud d'exempció, que podia arribar a trigar diversos anys. Per tant, les dificultats de les autoritats per portar un registre fidedigne de les regidories vacants, que formalment podien estar ocupades tot i la mort dels seus propietaris, i la

⁶⁴² ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1814, 443v.

⁶⁴³ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 325. Finalment, d'aquests set regidors provisionals quatre aconseguiren l'exempció cap a finals de 1815: Josep Antoni de Castellarnau, Francesc Ignaci Pallejà, Josep Antoni de Llorach i Lluís Bertran i Montaner.

⁶⁴⁴ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 168.

⁶⁴⁵ Aquest fenomen era recurrent a pobles petits. Un exemple és el cas d'Antonio Poltor, veí de Cassibrós, un poble de 100 habitants. La Reial Audiència li va comunicar que havia estat escollit regidor, i, sorprès, va apel·lar que com a pagès no podia abandonar les seves terres per dedicar-se a l'ajuntament, a més a més, no sabia llegir ni escriure: ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 1067.

tardança en la resolució de les exempcions, va suposar un entrebanc important pel bon funcionament dels ajuntaments, que es queixaren contínuament a les autoritats, principalment a la Reial Audiència. L'administració es va veure clarament superada per la situació degut, per una banda, a la falta de recursos, i per altra banda a la voluntat de fiscalitzar als candidats que es presentaven a les regidories, en aquesta obsessió sistemàtica per evitar l'entrada de possibles liberals i afrancesats als ajuntaments.

Tal i com es pot observar, la falta d'assistència de membres dels ajuntaments fou una qüestió destacada durant el Sexenni Absolutista i contribuï a dificultar l'acció dels consistoris. En aquest fenomen hi confluïren diversos aspectes. Per una banda, la resistència dels particulars a formar part dels ajuntaments degut a la crispació política i social del moment. Les autoritats absolutistes havien iniciat una persecució generalitzada de bona part dels ajuntaments que regiren durant la guerra, especialment durant l'ocupació francesa. Diguem que, a grans trets, ocupar aquests càrrecs implicava pocs beneficis i podia comportar represàlies, especialment si es produïa un canvi de govern com, de fet, va passar l'any 1820. D'altra banda, aquest absentisme de les persones que formaven part dels ajuntaments no va ser una qüestió exclusiva del Sexenni Absolutista, sinó que era un mal endèmic que, això sí, sembla que es va veure agreujat després de la guerra.⁶⁴⁶ En aquest sentit, la monarquia va publicar diversos decrets, com el de principis de març de 1819, que establia penes per als corregidors i alcaldes majors que s'absentessin als seus destins sense causa justificada o llicència,⁶⁴⁷ però que en termes generals s'aplicaven en comptades ocasions i no generaven una pressió important.

També es donaren altres casos més singulars, com a Tortosa, on l'any 1805 els regidors van passar a ser de caràcter triennal, i per tant, l'Ajuntament es qüestionava si la restauració dels consistoris de 1808 i els regidors perpetus afectava al municipi.⁶⁴⁸ Hi van haver ajuntaments que es posicionaren en contra de les regidories perpètuas en propietat i reclamaren a la Reial Audiència que els mandats es limitessin a un o dos anys per tal d'evitar que les mateixes famílies controlessin l'ajuntament, com va ocórrer a Badalona. Els veïns Joan Clapera, pagès, Pedro Solà, sastre, i José Rovira, forner, denunciaren

⁶⁴⁶ En aquesta línia apunta Xosé Ramón Veiga quan analitza el procés de restitució dels ajuntaments a partir de 1814 a Galícia: VEIGA, Xosé Ramón. 2017. *Poder e política na Galiza vilega 1790-1833. Provincias de Lugo e Mondoñedo*. Santiago de Compostela: Bolanda, 167.

⁶⁴⁷ DECRETOS, 1819, 137.

⁶⁴⁸ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 16v.

aquesta situació al municipi, posant com exemple a Joan Barrús, que fins feia poc havia estat regidor decà, càrrec que ja havia ocupat dos anys abans, i era nebot de l'actual regidor decà, Francisco Pujol, ahora gendre de l'arrendatari dels forns de la ciutat. Aquest és només un dels exemples que es citen per acabar conclouent que el municipi era controlat per José Clarós, “*de cuya familia no se han separado jamás los oficios de mayordomo de propios*”. Finalment, es sol·licitava que es reduïssin els anys de mandat i es respectessin les clàusules de consanguinitat per evitar el nepotisme, així com la recuperació del procés d'insaculació, que va desaparèixer amb el decret de Nova Planta.⁶⁴⁹ Sembla ser que, darrere d'aquesta denúncia, hi havia una pugna per la liberalització de la compravenda de les carns, una qüestió que tractem més endavant, i que fou un tema de conflicte important a molts municipis de Catalunya, ja que els ajuntaments volien mantenir-ne la gestió per poder garantir la fiscalització dels arbitris que hi tenien establerts, mentre que una bona part dels veïns, sobretot comerciants, pressionaren per una liberalització que els afavoria i que va comptar amb el suport d'autoritats importants, com el capità general Castaños, qui considerava que aquesta mesura podia contribuir decisivament al descens dels preus en un context de crisi.

És habitual trobar denúncies de nepotisme als ajuntaments al fons de les cartes acordades de la Reial Audiència. A Ulldecona, per exemple, es denunciava l'aliança entre l'escrivà judicial i els membres de l'Ajuntament, que sempre pertanyien a les mateixes famílies. El proper alcalde era tiet del que acabava mandat i gendre de l'escrivà. Quan no podien garantir el nomenament d'algú del seu partit, intentaven promocionar veïns que no sabien llegir ni escriure perquè no suposessin una amenaça, fet que a la pràctica comportava un pitjor funcionament de l'Ajuntament. Els veïns que denunciaren aquestes pràctiques sol·licitaren la recuperació de la insaculació, demanda que fou concedida pel Consell de Castella, que dictaminà un procés d'insaculació per escollir els càrrecs judicials i regidors de l'Ajuntament cada cinc anys.⁶⁵⁰ Com dèiem, aquestes reclamacions no eren exclusives del Sexenni Absolutista i veïns de pobles com Cambrils ja havien sol·licitat la recuperació

⁶⁴⁹ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 1097v. La recuperació de la insaculació i la supressió dels alcaldes majors fou una reivindicació històrica dels municipis pràcticament present des de l'aplicació de la Nova Planta. Torroella de Montgrí va sol·licitar que es recuperés la insaculació per l'elecció del batlle (ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 721). Els ajuntaments de Porrera i Martorell també demanaran la recuperació de la insaculació cada cinc anys per escollir batlle i regidors l'any 1819: ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1819, 251 i 270.

⁶⁵⁰ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 76.

de la insaculació l'any 1805, que va ser concedida abans de la guerra amb les mateixes condicions que Ulldecona.⁶⁵¹ També arribaren denúncies de municipis com Alcarràs, on un grup de veïns descrivia la formació d'un partit després de la guerra que controlava l'Ajuntament segons els seus interessos, fins el punt de propiciar una mala gestió al forn del poble per beneficiar el forn d'un dels líders del partit, aconseguint també la concessió per establir un molí fariner. Com en els casos abans descrits, la denúncia acabava sol·licitant la recuperació del procés d'insaculació que, en aquest cas, va ser negat per la Reial Audiència.⁶⁵²

Els diputats del comú, en contraposició als regidors, eren escollits pels veïns del municipi a partir de comissaris electors escollits alhora pels caps de família. Alguns pobles també denunciaren les irregularitats que sovint es donaren en aquest procés, com a Valls, on es denuncià com el batlle havia suspès les eleccions perquè no havien sortit escollits alguns dels seus candidats, publicant un pregó perquè tots els veïns es retiressin a les seves cases sota pena de presó, adduint que “*algunos vecinos de no sanas intenciones iban por las calles bucando votos, y moviendo una algazana*”. Els veïns denunciaren aquestes arbitrarietats i invencions a la Reial Audiència i reclamaren la substitució del batlle.⁶⁵³

En resum, la consulta del fons de cartes acordades de la Reial Audiència ens ha permès constatar l'existència d'una important conflictivitat en el si dels ajuntaments i de l'espai local, amb unes estructures de poder que es van veure qüestionades durant la revolució liberal. La restauració de l'absolutisme no va acabar amb aquesta conflictivitat i els nous grups de poder que havien intentat accedir als ajuntaments, principalment burgesos i comerciants, seguiren pressionant (i denunciant) per desplaçar a les elits locals de l'Antic Règim i poder promocionar els seus interessos en un fenomen de fons que, clarament, va viure un punt d'inflexió durant la Guerra del Francès.

En aquest capítol també s'ha pogut constatar la dificultat en l'establiment i gestió dels consistoris. Ja fos per la il·legitimitat dels acords del període constitucional o per la simple pèrdua de la documentació, els primers mesos van ser extremadament complexes pels ajuntaments absolutistes, que van centrar els seus esforços en recavar informació del

⁶⁵¹ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 94. Es pot veure: SAUCH, Núria. 2000. «La disputa pel control municipal a Ulldecona durant els cinc anys previs al Trienni Liberal (1815-1819)». *Rails*, núm. 16: 44-53.

⁶⁵² ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1819, 518v.

⁶⁵³ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 231.

període anterior i recuperar la normalitat el més aviat possible. A més a més, les deficiències de l'estructura administrativa, que es va veure del tot superada, va contribuir decididament a perpetuar bona part d'aquestes problemàtiques.

8.5.- La pressió fiscal

El retorn de Ferran VII va comportar la recuperació del sistema impositiu anterior a la guerra que va ofegar encara més una societat que tot just començava a recuperar-se dels estralls del conflicte. Amb la restauració de l'absolutisme arribaren també impostos extraordinaris per intentar pal·liar l'extrema urgència de la hisenda, que va estar en perill de bancarrota durant tot el Sexenni. Així doncs, es començaren a decretar terços extraordinaris del cadastre que es sumaren al regular, és a dir, es duplicava la càrrega impositiva d'un dels tributs més importants, començant des de setembre de 1814. A més a més, es va decretar un repartiment extraordinari de 2.600.000 ralls de billó a Catalunya, dels quals 351.000 corresponien al corregiment de Tarragona, només per darrere de Barcelona, que n'havia d'aportar 549.000.⁶⁵⁴ La manca de diners per part de la monarquia va ser un problema recurrent. A Girona, Joaquín de Aguado, responsable de la reial hisenda a la ciutat, va demanar a l'Ajuntament a finals de 1814 si podia contribuir destinant de forma extraordinària diners d'arbitris o parlar amb els gremis per recaptar diners i poder mantenir la guarnició, ja que, segons les seves paraules, la situació era límit, i d'aquesta manera es podria *“evitar el desorden a que se daría lugar si le faltase el alimento a la tropa”*.⁶⁵⁵ Segurament aquesta última part és una exageració per tal de pressionar a l'Ajuntament a que col·laborés, però mostra la situació d'extrema necessitat en què es trobava la corona i la improvisació que es va instaurar durant els mesos posteriors a la restauració absolutista. L'Ajuntament va denunciar aquesta situació al capità general, ja que mentre el consistori havia mogut cel i terra per reunir diners propis i dels veïns per intentar mantenir la guarnició, les autoritats reclamaven i insistien en el pagament dels diferents tributs, especialment el terç extraordinari del cadastre acabat de

⁶⁵⁴ Es pot veure una còpia del decret amb el repartiment de les cèdules i més informació a: AMG. AM, 1814, 211.

⁶⁵⁵ AMG. AM, 1814, 242.

decretar. Així doncs, el consistori va demanar si, atenent a l'esforç que estava realitzant per atendre la guarnició, es podria retardar en el pagament el terç extraordinari. El capità general va reconèixer el sacrifici i esforç de la ciutat, però es va excusar afirmant que no tenia competències i que aquesta era una qüestió a tractar amb l'intendent.⁶⁵⁶ Com veurem, aquest fou un fet força comú quan un ajuntament sol·licitava una pròrroga o condonació en el pagament d'algun tribut; les diferents autoritats s'anaven excusant i passant la reclamació les unes amb les altres sense oferir cap solució. El que sí que va arribar va ser una notificació a principis de gener de 1815 on s'ordenava a l'Ajuntament que informés als veïns que els qui no paguessin la part corresponent al terç i la contribució extraordinària passats tres dies haurien de fer front a recàrrecs.⁶⁵⁷ Durant aquests mesos l'Ajuntament de Girona també va intentar cobrar uns préstecs que havia ofert a l'anterior representant de la hisenda reial, Cipriano Villafuerte, presentant els rebuts perquè se li reintegrés, sense èxit. Les sol·licituds perquè l'Ajuntament afrontés el pagament del terç extraordinari i el repartiment sobre la indústria i el comerç sempre rebien la mateixa resposta:

“Este Ayuntamiento tiene hechos todos los sacrificios que le han sido posibles, que en el día queda enteramente exhausto de caudales, y con el sentimiento de no poder hacer otro, al paso que mira angustiado al vecindario por el apronto del tercio de catastro extraordinario y el impuesto sobre el comercio e industria, por lo que le es imposible aprontar los 15.000 reales que le pide ni otra partida alguna. A más de que este Ayuntamiento se ve en la precisión de manifestarle que no puede exigir más a este vecindario.”⁶⁵⁸

La pressió fiscal a la que van estar sotmesos els municipis durant el Sexenni Absolutista és un fet palpable i comú al llarg del territori. Les autoritats absolutistes practicaren amenaces constants als ajuntaments pel retard en el cobrament d'impostos. En el cas de Tarragona, per exemple, el governador va donar vint-i-quatre hores a l'Ajuntament per pagar un emprèstit que ja havien pagat tots els pobles del corregiment menys la ciutat.⁶⁵⁹ Per tal d'incentivar el cobrament dels impostos, les autoritats decretaven els anomenats *apremios*, que normalment comportaven multes econòmiques. En alguns casos més singulars, el governador va arribar a oferir a l'Ajuntament enviar tropes a la ciutat per tal de cobrar als morosos.⁶⁶⁰ A Girona les actes municipals reflecteixen una situació

⁶⁵⁶ AMG. AM, 1814, 251 i ss.

⁶⁵⁷ AMG. AM, 1815, 10.

⁶⁵⁸ AMG. AM, 1814, 251v.

⁶⁵⁹ AHCT. AM, 1816, 19.

⁶⁶⁰ AHCT. AM, 1817, 6v.

pràcticament idèntica, amb un gran nombre de cartes de les autoritats perquè es paguessin els impostos endarrerits. No hem d'oblidar que la hisenda pública estava pràcticament en bancarrota i les autoritats absolutistes s'esforçaren en recaptar el màxim de diners possibles, que sovint es destinaren a finançar empreses extraordinàries com els intents per reforçar el control sobre les colònies americanes.⁶⁶¹

Com veurem a continuació, els consistoris excusaven constantment la dificultat de cobrar els impostos degut a la destrucció ocasionada durant la Guerra del Francès. En aquest context els ajuntaments es trobaven entre l'espasa i la paret, ja que per una banda patien les constants pressions de l'administració, però també eren els interlocutors que havien de lidiar amb les queixes dels veïns que denunciaven la impossibilitat de poder fer front als tributs exigits, una realitat que d'altra banda coneixien de ben a prop.

Un dels impostos que va originar més tensions va ser, en efecte, el cadastre, en concret el cadastre reial.⁶⁶² Aquest impost gravava els bens immobles de la població i normalment es dividia en terços anuals. Doncs bé, davant la destrucció originada per la guerra les autoritats absolutistes no només van negar la redempció d'aquest impost, sinó que, com ja hem avançat, van decretar terços extraordinaris com en el de finals de 1814, que en el cas de Tarragona no es va acabar de pagar fins l'any 1817.⁶⁶³ Les queixes dels veïns no es feren esperar. A les actes municipals s'hi conserven diversos exemples de tarragonins que van sol·licitar al consistori l'adequació del cadastre tenint el compte que molts dels seus béns havien estat destruïts. Un exemple del tot il·lustratiu és el del pagès Rafel Gabriel:

“Tiene su casa arruinada y quemada, la viña que tenía con muchos algarrobos cerca del Fuerte del Olivo enteramente destruida a causa de habersele devastado sus márgenes sirviendo la piedra para dicho fuerte y arrancándole dichos algarrobos por unos y otros

⁶⁶¹ El període 1814-1820 s'emmarca dins del procés d'emancipació de les colònies americanes, tot i que la monarquia hi va destinar grans recursos per evitar-ne la independència. Es pot consultar: MOLINER PRADA, Antoni. 2001. «El proceso de emancipación americana en la época de la Restauración (1814-1820)». A NOVALES. *La revolución liberal. Congreso sobre la revolución liberal española en su diversidad peninsular (e insular) y americana*, Madrid: Ediciones del Orto, 479-502.

⁶⁶² El cadastre reial gravava els bens immobles (terres, cases, molins...) i totes aquelles rendes no relacionades amb l'activitat professional, com els censals. Existien altres tipus de cadastres, com el personal, que gravava el treball, o el que gravava al voltant del 10% de les activitats comercials i especulatives: FERRER ALÓS, Llorenç. 2002. «¿Modernización fiscal? La implantación del catastro en Cataluña». *CT: Catastro*, 46: 27-36.

⁶⁶³AHCT. AM, 1815, 10v.

ejércitos. (...) A fin de que tenga vuestra señoría en consideración su fatal actual estado, y por lo mismo hacerle proporcionada cuota a la vista de lo expuesto.”⁶⁶⁴

Aquestes queixes normalment eren desestimades, tot i que alguns dels tarragonins més ben relacionats sí que van aconseguir que s'adeqüés el cadastre a l'estat dels seus béns, com Josep Antoni de Castellarnau. Seguint aquest exemple, un grup de veïns va presentar un memorial a l'Ajuntament on explicaven que havien presentat un recurs reclamant el mateix tracte:

“Debemos manifestar que por lo que mira a la contribución de las casas arruinadas o desmejoradas, tenemos recurso pendiente al Caballero Intendente de la Provincia para que a imitación de su decreto a favor del Caballero Josep Antoni de Castellarnau nos indulte.”⁶⁶⁵

Davant totes aquestes queixes, l'Ajuntament s'excusà davant les autoritats ja que “*son infinitos los que se resisten al pago por hallarse en el caso del señor Castellarnau. (...) Duda este Ayuntamiento poder recaudar la mitad del total del catastro*”.⁶⁶⁶

El càlcul del cadastre amb registres anteriors al conflicte que no tenien en compte la destrucció de la guerra va ser extensible a bona part del Principat. L'ajuntament de Martorell, per exemple, va denunciar a la Reial Audiència com els francesos van destruir bona part de les collites i el poble va perdre un número important de veïns. Tot i això, l'intendent continuava reclamant les contribucions reials sense atendre aquesta situació i amb registres anteriors al conflicte.⁶⁶⁷

Tornant a Tarragona, el consistori va informar als veïns que no tenia competències per modificar l'import del cadastre, tot i que es va decidir enviar un informe al governador on s'informava de la impossibilitat de poder pagar per part d'una població desarticulada per la guerra: “*la infeliz viuda, el hijo pobre y desamparado, el padre anciano y sin apoyo y el que antes hacendado se contaba en la clase de los pudientes y ahora se halla necesitado y mendigo*”. Finalment es sol·licitava la redempció del cadastre per a “*los contribuyentes con las casas quemadas y las tierras deterioradas*”.⁶⁶⁸

El cadastre també va originar greus conflictes al Port. Els veïns van denunciar que els impostos sobre els edificis de nova construcció eren excessius i reclamaven que es tornés

⁶⁶⁴*Ibid*, correspondència, núm. 90.

⁶⁶⁵*Ibid*, correspondència, núm. 88.

⁶⁶⁶*Ibid*, correspondència, núm. 162.

⁶⁶⁷ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 471.

⁶⁶⁸AHCT. AM, 1814, correspondència, núm. 96.

a calcular el cadastre en funció de la seva capacitat.⁶⁶⁹ La tensió va anar en augment i un dels agutzils va arribar a denunciar insults quan es va dirigir als veïns que s'endarrerien en el pagament.⁶⁷⁰

Tanmateix, les autoritats pretengueren cobrar el cadastre dels últims anys de la guerra exigint terços de 1813, fet que va topar amb la resistència dels propis ajuntaments absolutistes, que no s'havien constituït fins a la tardor de 1814. Bona part dels municipis, com Tarragona i Barcelona, sol·licitaren que es condonessin els terços anteriors a la sortida dels francesos del territori, una petició que finalment fou atesa per les autoritats.⁶⁷¹

Hem pogut identificar una conflictivitat creixent al fons de la Reial Audiència en relació als censos i tributs propis dels anys de conflicte. Les autoritats demandaren els censos i tributs dels anys 1808-1814, tot i que a partir de 1815 i 1816 decretaren condonacions, especialment pel període 1808-1812. Els propietaris pressionaren als inquilins perquè paguessin els censos d'aquests anys per poder destinar aquests diners als impostos que reclamava la monarquia. Existia la cèdula del trenta-un de maig de 1814, que establia com els arrendataris i propietaris podien evitar el pagament de censos i tributs sempre que les propietats haguessin estat ocupades o confiscades pel govern francès. Un veí de Barcelona va sol·licitar al Consell de Castella que la cèdula inclogués rebaixes o condonacions per la destrucció originada pels francesos i el descens de productivitat de les terres. Aquest mateix veí explicava com tenia una casa a Barcelona en règim emfitèutic. Va abandonar la ciutat durant la invasió francesa i va haver de pagar les contribucions imposades pels francesos, que amenaçaren amb destruir la casa, quan, en tot cas, era el propietari qui hauria d'haver costejat aquests tributs. Amb la restauració absolutista el propietari el va denunciar a la Reial Audiència i li reclamava el cens dels anys de la guerra, que sumaven 3.867 lliures. El particular va decidir escriure al Consell de Castella reclamant que casos com el seu s'incloguessin a la cèdula i major claredat sobre com procedir amb els deutes adquirits durant la guerra i la ocupació francesa:

“Suplico a vuestra majestad se digne declarar que la R. Cédula de treinta y uno de mayo de este año comprende, no solo las deudas por censos impuestos sobre fincas o hipotecas ocupadas, y confiscadas por el gobierno intruso, sino también las que precedan de

⁶⁶⁹AHCT. AM, 1815, correspondència, núm. 380.

⁶⁷⁰*Ibid.*, 148v.

⁶⁷¹AHMB. Acords, 1815, 354.

aquellas fincas, que por la ocupación de los enemigos y las demás circunstancias de la guerra, no hayan rendido productos o los hayan tenido menores que los que solían”⁶⁷²

El Consell de Castella va arribar a intervenir en alguns casos, com l'any 1818, quan va ordenar a la Reial Audiència que gestionés el retorn d'una casa al carrer Condal a Vicente Marqués, mestre sastre, que fou embargada pels canonges de la col·legiata de Santa Ana pels rèdits d'un préstec de 4.000 lliures que no va pagar durant la invasió francesa. L'acció es considerava desproporcionada i es va resoldre que els canonges no s'havien avingut a cap mena d'acord.⁶⁷³

L'Ajuntament de Barcelona va mostrar sovint les seves dificultats per fer front als diversos pagaments i va recórrer als diners de l'administració de les carns en nombroses ocasions (com de fet feren molts ajuntaments) per atendre despeses imprevistes i d'extrema urgència. D'entre tota la documentació, destaca un escrit elaborat l'any 1817 per la comissió del cadastre de l'Ajuntament, que en un to força dur, fa balanç de la pressió fiscal a la que estava sotmesa la ciutat, criticant el tarannà i l'actitud de les autoritats, que es contradeien i pressionaven constantment al consistori.⁶⁷⁴ Val a dir que la pèrdua dels registres durant la guerra i, en termes generals, les dificultats de les autoritats per tal de fiscalitzar a la població va originar que es decretessin algunes condonacions per tal de regularitzar la situació dels veïns. L'any 1819 es va publicar un edicte perquè els propis veïns declararessin voluntàriament els censos endarrerits des de 1788 fins a 1817, pagant la meitat del que devien. D'aquesta manera, la hisenda aconseguia recaptar els censos dels darrers quinquennis dels que sovint s'havien perdut bona part dels registres i els veïns tenien l'opció d'actualitzar els seus deutes pel que fa al cadastre, evitant possibles futures multes. A aquesta regularització s'hi van acollir tres-centes sis persones i entitats, dues-centes disset (71%) de les quals eren religioses, presentant un important total de 11.723 lliures.⁶⁷⁵

Un altre dels impostos més importants era el que gravava a l'individu, conegut com el personal. Era habitual que s'eximís de pagar aquest impost als voluntaris que havien participat en conflictes bèl·lics com de fet va ocórrer durant la Guerra del Francès. Tot i així les autoritats van ser bastant reticents a l'hora concedir aquestes exempcions. Fins i

⁶⁷² ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 677. Un altre exemple idèntic a 1817, 377.

⁶⁷³ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 470.

⁶⁷⁴ AHMB. Acords, 1817, 350.

⁶⁷⁵ AHMB. Acords, 1819, 75.

tot trobem iniciatives com la del subdelegat d'hisenda a Tarragona, que va sol·licitar que s'anul·lés l'exempció de pagar el personal a les milícies de la ciutat.⁶⁷⁶ Davant d'aquesta situació, l'Ajuntament es va decidir per preguntar a instàncies superiors si els milicians estaven exempts del seu pagament. El més habitual era que l'administració es desentengués i no es pronunciés al respecte, com va passar amb el capità general.⁶⁷⁷ Així doncs, mentre l'Ajuntament esperava resposta, molts milicians no van aconseguir l'exempció i van haver de pagar el tribut. Un dels casos més representatius va ser el de Josep Ricart, capità de les milícies de Tarragona:

“Se ha leído un memorial de D. José Ricart vecino de esta ciudad que se titula capitán de milicias de la misma y por esta calidad pide se le declare exento del pago del personal que pretende exigírsele; y como no hay declaración alguna comunicada a este Ayuntamiento para tal exención se ha resuelto se le decrete el memorial diciendo que no se considera este Ayuntamiento con facultades para eximirle de dicho pago porque no tiene orden alguna superior comunicada y que para ello acuda donde corresponda y le convenga pero que verifique el pago”.⁶⁷⁸

En alguns casos els particulars tenien la documentació i van poder acreditar la seva condició de soldats o milicians,⁶⁷⁹ però el més habitual era que l'Ajuntament denegés les sol·licituds i insistís en l'obligació de pagar el personal tal i com hem pogut veure en aquest darrer exemple.

Als fons de la Reial Audiència també hem pogut localitzar documents força excepcionals que critiquen obertament el sistema tributari i els drets senyorial de l'Antic Règim. D'entre aquests, el més conegut és el la representació de diversos pagesos de Gelida, Masquefa i Lavern al Consell de Castella (1816). El document, presentat per primera vegada per Josep Fontana,⁶⁸⁰ critica els drets senyorial i els coneguts com a mals usos, denunciant com el règim senyorial dificultava el desenvolupament de l'agricultura i oprimia als camperols.⁶⁸¹ Val a dir que aquesta representació no fou un cas aïllat. L'any 1818 Pedro Figuerola, advocat de Calaf, va adreçar a la Reial Audiència un text amb característiques similars al dels pagesos de Gelida, Masquefa i Lavern, on criticava la gran càrrega impositiva que suposava el lluïisme a tot el regne. En aquest document l'autor

⁶⁷⁶AHCT. AM, 1815, 145.

⁶⁷⁷ *Ibid*, 175v.

⁶⁷⁸ AHCT. AM, 1818, 5v.

⁶⁷⁹ AHCT. AM, 1816, 122.

⁶⁸⁰ FONTANA, Josep 2002. *La Quiebra de la monarquía absoluta 1814-1820*. Barcelona: Crítica. Reedició, 200-202.

⁶⁸¹ El text es troba a: ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 1048.

plantejava com aquest tribut suposava un impediment pel desenvolupament del territori i l'ampliació de terres. El lluïisme podia arribar a representar el 25% del valor de transmissió, i Figuerola proposava reduir-lo fins al 2%:

“Consiguiéndose de otra parte el que la clase más numerosa de pequeños y necesitados propietarios quedase aliviada de una carga que en todos tiempos ha sido insoportable, siéndolo tanto más en el día cuanto puede asegurarse que la Nación esta reducida a una menesterosa condición de que es menester sacarla procurándola así directa como indirectamente medios con que conseguirlo, a fin de que los capitales acumulados que forman el total de la riqueza publica corra y no se distraigan en cuanto sea posible de entre las manos productives. Si bien conoce el exponente que un proyecto de semejante naturaleza debiera ser obra de una corporación de sabios para mejor llamar la atención de vuestra majestad y no de un simple particular que retirado a un corto vecindario solo tiene el honor de pertenecer a la noble profesión de abogado”.⁶⁸²

Alguns pobles del Principat, com Igualada, sol·licitaren al Consell de Castella la reducció del lluïisme davant la crisi posterior a la guerra per tal d'intentar aconseguir la suspensió cautelar del seu cobrament mentre es decidia sobre la rebaixa.⁶⁸³

En el cas particular de Barcelona l'Ajuntament va intentar fer una recopilació dels deutes que devien els francesos a la ciutat, ja que segons el tractat de pau de 1814 es contemplava la possibilitat de reclamar aquests imports a França sempre i quan estiguessin degudament justificats. Malauradament no es conserven les sumes totals del que es va arribar a reunir o si es va arribar a reclamar a les autoritats franceses,⁶⁸⁴ però l'Ajuntament va mirar de recollir aquests deutes que anaren des d'avituallament (farines, blat, llenya...) fins a plantejar-se la reclamació dels imports per la destrucció de l'escorxador municipal, el cementiri i el llatzeret per part dels francesos. Per posar un exemple, el dipositari dels comptes de l'administració de pa de la ciutat calculava que el valor exigít pel subministrament de les tropes franceses ascendia als 118.000 francs.⁶⁸⁵ L'ajuntament també va fer una crida als veïns de la ciutat perquè representessin sobre els edificis que havien estat destruïts pels francesos, mentre es manava recopilar els edictes publicats per les autoritats franceses on s'ordenava la destrucció d'edificis de la ciutat.⁶⁸⁶

⁶⁸² ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1819, 62v.

⁶⁸³ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1819, 389v.

⁶⁸⁴ L'any 1819 els comissionats per recaptar la informació relativa a la destrucció i deutes dels francesos van presentar un informe, però sembla que fou un borrador i no hi ha notícia que es tramités a les autoritats. AHMB. Acords, 1819, 59.

⁶⁸⁵ AHMB. Acords, 1816, 207v.

⁶⁸⁶ AHMB. Acords, 1817, 113v.

Com dèiem, tot i la crisi econòmica la monarquia no va reduir la càrrega impositiva, una qüestió especialment sensible quan parlem de bens de consum o de primera necessitat. L'any 1815 hi havia un arbitri vigent de quatre maravedís per lliure d'arròs, un impost que es considerava imprescindible per atendre la situació d'extrema urgència de la hisenda. Finalment, el trenta de desembre de 1815 es va fer marxa enrere i es publicà un decret que suprimia els arbitris imposats darrerament a l'arròs, el vi i l'aiguardent a les províncies de Múrcia, València, Catalunya i les Illes Balears, segurament degut a les queixes dels ajuntaments i al malestar popular.⁶⁸⁷ El propi ajuntament de Barcelona ja es va plantejar, a finals de 1815, trametre una representació al monarca denunciant "*los exorbitantes derechos que sufren aquí las provisiones de boca, por ser contrarios a la industria*".⁶⁸⁸

Més enllà de la pressió fiscal exercida per la monarquia, les continues contradiccions en matèria econòmica i la manca de planificació d'unes finances en continu perill de bancarrota també afectaren negativament a la gestió dels ajuntaments. El més important d'entre els intents de reforma tributària fou el pla de Martín de Garay,⁶⁸⁹ ministre d'Hisenda entre 1816 i 1818. Va ser l'autor de la coneguda reforma Garay, que plantejava una transformació radical del sistema impositiu espanyol. Aquest nou sistema impositiu, que va entrar en vigor el trenta de maig de 1817, proposava abolir les rendes provincials i substituir-les per una contribució general que es repartiria entre les poblacions del regne, excepte a les capitals de província i ports habilitats, on es crearia un dret de portes per a tots els productes que s'introduïssin al nucli urbà. La reforma va fracassar per diversos motius. Per tal que aquest model funcionés era necessària una gran recapitulació d'informació i una planificació que eren incompatibles amb la necessitat d'assolir uns resultats immediats. Així doncs el nou sistema impositiu va entrar en vigor amb una manca d'informació molt important, com les tarifes aplicables als drets de portes, que es publicaren un any i mig més tard. Tanmateix, la quota de la contribució general es

⁶⁸⁷ DECRETOS, 1815, 805.

⁶⁸⁸ AHMB. Acords, 1815, 374.

⁶⁸⁹ L'historiador Josep Fontana crítica el mite que s'ha creat al voltant de la seva persona, on se'l considera un economista liberal al qual Ferran VII es va veure obligat a recórrer per salvar l'estat d'una imminent bancarrota. Fontana considera que no era ni liberal ni un gran economista, sinó que es beneficià dels coneixements dels seus subordinats i assessors: FONTANA, 2002a, 142-144.

calculava en base a l'estadística de la riquesa, mal elaborada i plena d'errors.⁶⁹⁰ Per últim, els encarregats de recaptar aquesta contribució eren els ajuntaments, que no tenien els coneixements per aplicar aquest nou sistema impositiu sense assessorament, ja que es requerien càlculs força complexos que no es sabien dur a terme als pobles. La solució a aquest últim problema, segurament el més important, fou un pel estrambòtica i mostra la desesperació del règim absolutista. Com que resultava del tot impossible enviar assessors a cadascun dels pobles del país, el ministeri d'Hisenda va publicar al febrer de 1818 uns "Models per a la contribució general del regne", on s'hi recollien les fórmules i regles que s'havien de seguir per dur a terme la recaptació de la contribució general i on es posava com a exemple pràctic un poble imaginari. En el cas de Catalunya, els models es van escriure en català, un fet realment insòlit. Aquests models, lluny de facilitar-ne la comprensió, posaren de manifest les contradiccions de la reforma i feren evidents les mancances d'un sistema tributari que s'havia improvisat a corre cuita degut a la urgència de les finances.⁶⁹¹

En el cas de Barcelona, es poden observar els dubtes que generà la planificació i possible aplicació d'aquesta reforma tributària, especialment en relació al dret de portes, que era el que afectava més directament a l'Ajuntament. El consistori plantejà diverses preguntes, com si convindria arrendar-lo o gestionar-lo directament, sense rebre una resposta clara per part de les autoritats, segurament per propi desconeixement. Alhora, al tractar-se de tributs reials, l'Ajuntament depenia de les instruccions d'aquestes autoritats, principalment l'intendent i el secretari reial de rendes.⁶⁹² També es formà una junta de repartiment i estadística del partit. Davant d'aquesta situació, l'Ajuntament va explicar la situació al Diari de Barcelona per, molt probablement, cobrir-se les espatlles en cas que la recaptació del tribut fos un fracàs o generés malestar entre els veïns.⁶⁹³

A finals de 1817 la direcció de rendes va publicar unes directrius sobre com cobrar el dret de portes⁶⁹⁴ i a principis de 1818 es decidí establir la seva recaptació a la Ciutadella i a la

⁶⁹⁰ Abans dels estudis de Josep Fontana, el primer historiador que va tractar l'aplicació de la reforma de Garay a Catalunya fou: CARRERA, Jaume. 1961. *La economía de Cataluña en el siglo XIX. Volumen III: Comercio, moneda, banca, bolsa y tributos*. Barcelona: Bosch.

⁶⁹¹ FONTANA, 2002a, 147-148.

⁶⁹² AHMB. Acords, 1817, 330v-379v.

⁶⁹³ Diari de Barcelona, 27 de novembre de 1817, núm. 331.

⁶⁹⁴ DECRETOS, 1817, 696.

Barceloneta per gestió directa i sense arrendament.⁶⁹⁵ Tanmateix, es va anunciar que la reforma de Garay comportava la liquidació del cadastre, sent el darrer el del segon terç de 1817, però que en cap cas es condonarien els deutes i que s'havia de seguir pressionant als morosos perquè paguessin.⁶⁹⁶ En termes generals, la recaptació del dret de portes va ser irregular i la seva gestió va estar plena d'alts i baixos degut al desconeixement del propi Ajuntament i les inconcrecions del pla de reforma a les que hem fet referència. El vint-i-dos de setembre de 1818 arribà una missiva que ordenava a l'Ajuntament incorporar personal qualificat que havia de realitzar els càlculs del repartiment de la contribució general.⁶⁹⁷ Ferran VII havia destituït a Garay el catorze de setembre i l'onze de novembre l'Ajuntament es va fer ressò d'un informe de l'intendent on es plantejava la restitució del cadastre i la revocació de la reforma.⁶⁹⁸ La restitució del cadastre va originar l'oposició i el malestar de la població, ja que es va fer amb caràcter retroactiu, és a dir, es reclamaren els terços de 1818.

Un dels tributs que generà més oposició a les ciutats estudiades fou el dret de portes, vigent des de la Nova Planta, però que havia sofert diversos increments al llarg de l'últim segle. La reformulació plantejada a la reforma de Garay va provocar un nou increment que, un cop abandonada la reforma, es volgué mantenir, sense restaurar la versió anterior a 1818.

A principis de 1819 es donà una reunió extraordinària al Palau Reial on hi participaren el capità general Castaños, alguns membres de l'Ajuntament de Barcelona i representants de la burgesia de la ciutat (*individuos del comercio y industria*). Sembla que la reunió va ser organitzada pel mateix capità general per tal d'abordar el tancament de nombroses fàbriques a la ciutat. La resposta per part de la burgesia fou clara: existia un malestar generalitzat pels canvis bruscos que s'havien produït en les polítiques tributàries durant els darrers mesos i l'elevada càrrega impositiva que estaven propiciant alguns tributs, com el dret de portes, que encarien els productes i matèries primeres. Aquest era el principal motiu que havia portat al tancament de tallers i fàbriques, que simplement no eren rentables. Castaños va criticar l'actuació d'aquests industrials, i assenyalà com

⁶⁹⁵ AHMB. Acords, 1818, 7.

⁶⁹⁶ AHMB. Acords, 1818, 12.

⁶⁹⁷ AHMB. Acords, 1818, 270. Val a dir que tant Girona com Tarragona s'eximiren de la contribució general degut a la gràcia que tenien concedida pels sacrificis de la guerra.

⁶⁹⁸ AHMB. Acords, 1818, 343.

darrerament s'havien publicat diversos decrets amb els que la monarquia volia “evitar la mendiguez y proporcionar ocupación a los trabajadores”, fet que estaven contrariant. A la reunió s'acordà elevar una representació al monarca per traslladar les queixes d'aquest grup d'industrials i comerciants.⁶⁹⁹ Pocs dies després es publicà una Reial Ordre que decretava la suspensió del dret de portes d'aquells gèneres i matèries primeres necessaris per les fàbriques i la indústria.⁷⁰⁰

Tot i això, l'oposició al nou dret de portes continuà durant aquests anys i una comissió formada per membres de l'Ajuntament i de la Junta de Comerç elaborà una memòria on denunciava els danys que aquest tribut causava a la indústria i al comerç:

“Estaba bien persuadida que si las tarifas continuaban, se acababa la existencia material, mercantil, industrial y marinera de Barcelona, y tocaba el extremo doloroso de ver expatriarse los restos de su desgraciada industria, dejando improductivos los inmensos capitales que tiene empleados en edificios, máquinas y utensilios.”⁷⁰¹

8.6.- Els comptes de propis i arbitris

Els comptes de propis i arbitris⁷⁰² de Tarragona es regien segons l'ordenació de 1761 i representaven les principals fonts d'ingressos de l'Ajuntament.⁷⁰³ Durant el període 1815-1819, que és el quinquenni que hem decidit estudiar,⁷⁰⁴ els ingressos dels comptes de propis sorgien de l'arrendament d'una taverna del Port, d'una tenda destinada a venta d'oli al por menor, de la venta de sabó al por menor, la taxa a la que tenia dret l'Ajuntament pels caps de bestiar que entraven a la ciutat i els ingressos procedents de diverses activitats que feia el consistori com a comerciant a títol personal. En el cas dels

⁶⁹⁹ AHMB. Acords, 1819, 22v.

⁷⁰⁰ AHMB. Acords, 1819, 87v. Veure: SUÁREZ, Federico. 1967b. *Documentos del reinado de Fernando VII. IV Martín de Garay y la reforma de la hacienda (1817)*. Pamplona: Universidad de Navarra, vol. I, 160-161.

⁷⁰¹ AHMB. Acords, 1819, 128.

⁷⁰² Totes les xifres que es faciliten en aquest capítol han estat extretes de: AHCT. *Comptes de propis i Arbitris (1809-1836)*. Caixa 2880.

⁷⁰³ L'Ajuntament de Tarragona comptava amb altres ingressos, com la gestió sobre els comptes de carn, que malauradament no hem pogut estudiar degut a la pèrdua de bona part de la documentació.

⁷⁰⁴ Hem descartat tant els anys 1814 com el 1820 perquè l'Ajuntament absolutista només va estar vigent durant tres mesos durant aquests dos anys.

arbitris, els ingressos procedien de l'arrendament de la venta d'aiguarent, el dret de quartera (taxa sobre l'entrada de grans a la ciutat), el dret sobre l'entrada de la verema⁷⁰⁵ i la taxa sobre el vi foraster.⁷⁰⁶

Comptes de propis						
	Arrendament taverna del Port	Arrendament venta d'oli	Arrendament venta de sabó	Captació del bestiar	Comerciant	Total
1815-1819	1359	2246	1594	2105	171	7485
	2,1%	3,5%	2,5%	3,2%	0,3%	11,6%

Arbitris					
	Arrendament venta d'aiguarent	Arrendament dret de quartera	Arrendament sobre la verema	Taxa sobre el vi foraster	Total
1815-1819	11.539	29.456	5.312	10.846	57.153
	17,8%	45,6%	8,2%	16,8%	88,4%

7.- Quadre on s'hi representen els ingressos dels comptes de propis i arbitris que va registrar l'Ajuntament absolutista de Tarragona durant el període 1815-1819. Xifres representades en lliures i percentatges. Elaboració pròpia. Informació extreta de: AHCT. Comptes de propis i Arbitris (1809-1836). Caixa p. 2880.

Durant el quinquenni 1815-1819 els comptes de propis van representar el 11,6% dels ingressos de l'Ajuntament, mentre que els arbitris sumaven un total del 88,4% de les 64.638 lliures que va ingressar el consistori durant aquest període. Més de la meitat dels ingressos dels arbitris procedien del dret de quartera (45,6%). Hem de destacar que, com era habitual, el consistori arrendava l'explotació de molts d'aquests drets, tot i que n'hi

⁷⁰⁵ El dret de verema implicava que l'arrendatari pogués cobrar un import determinat per cada càrrega de verema que es collia al terme municipal. JORDÀ, 1988, 274.

⁷⁰⁶ Resulta important assenyalar que l'Ajuntament tenia altres vies de recaptació dins dels comptes de propis i arbitris, com la gestió de la neu, on compartia el monopoli amb el capítol catedralici. No hi ha registres d'aquest i altres drets durant el període.

havia alguns que gestionava directament, com les taxes sobre els caps de bestiar i el vi foraster.

A què destinava l'Ajuntament aquests diners? Les despeses es dividien en diferents partides. Per una banda trobem els sous, on s'hi registraven els salaris de regidors, diputats, síndic personer, síndic procurador, secretari, advocat de la ciutat... Els regidors tenien un plus segons les juntes que dirigien. Una altra partida era la destinada a pensions de censos i censals, on s'hi registraven les lliures que l'Ajuntament destinava a la manutenció de la casa d'orfes o l'estudi literari entre d'altres. Una tercera partida recollia els diners destinats a festes religioses, com la compra de ciris o refrigeris per les festes més assenyalades, com la de Santa Tecla. A la secció de despeses ordinàries i extraordinàries s'hi recollien els impostos que havia de pagar l'Ajuntament pels seus bens del comú, com el cadastre. Aquest impost, que es deixaria de pagar amb l'aplicació de la Reial Gràcia de 1816, va significar el 57% de les despeses ordinàries i extraordinàries de l'any 1815. Un altre impost era l'anualitat del 1,5% que cobrava la corona sobre els ingressos de comptes de propis i arbitris. A la següent entrada, la de despeses alterables, s'hi recollia l'import de les diferents despeses necessàries pel funcionament de l'Ajuntament, com el manteniment de les cases capitulars, el paper segellat o l'enquadrernació de llibres. Per últim existia una partida que era com un calaix de sastre (que hem decidit anomenar altres), on l'Ajuntament hi registrava aquelles despeses que no eren assignables a les partides anteriors.

Despeses

	Salaris	Festivitats religioses	Pensions de censos i censals	Despeses ordinàries i extraordinàries	Despeses alterables	Altres	Total
1815-1819	15.920	2.810	10.068	12.115	4.719	8.091	53.723
	29%	5,1%	18,3%	22,1%	10,8%	14,7%	100%

8.- Quadre on s'hi representen la despesa i assignacions dels diners recaptats per l'Ajuntament de Tarragona durant el període 1815-1819. Xifres representades en lliures i percentatges. Elaboració pròpia. Informació extreta de: AHCT. *Comptes de propis i arbitris (1809-1836)*. Caixa p. 2880.

Els salaris eren l'assignació més important, ja que representaven el 29% de la despesa de l'Ajuntament, seguit de les despeses ordinàries i extraordinàries (22,1%), les pensions de censos i censals (18,3%), altres (14,7%), despeses alterables (10,8%) i festivitats religioses (5,1%). Per últim, hem de destacar que Rafel Muntaner, tresorer dels comptes de propis i arbitris, va ser cessat el juliol de 1818 per haver-s'hi trobat irregularitats durant la seva administració. Després d'una investigació, l'Ajuntament va considerar que s'havia apropiat de forma indeguda d'alguns caudals. Ràpidament va ser cessat i es va prendre casa seva com a garantia.⁷⁰⁷

En el cas de Barcelona, per exemple, la gestió dels comptes de propis i arbitris fou més caòtica, especialment durant els primers anys, degut, més enllà del descontrol propi d'aquest període, a la mort del majordom Joan Coll l'any 1815, ja que l'Ajuntament va tenir dificultats per trobar un substitut i posar en ordre la documentació.⁷⁰⁸ Les dificultats econòmiques dels municipis semblen evidents durant aquest període. A Barcelona, per exemple, es donaren casos inversemblants, com la impossibilitat de poder entregar les vares a tots els alcaldes de barri de la ciutat perquè una part important s'havien perdut durant l'època francesa. El consistori va arribar a un acord amb un impressor, atorgant-li la privativa d'imprimir tots els papers amb els que els veïns registraven les seves denúncies als alcaldes de barri a canvi que costegés les vares que faltaven. Sembla que l'acord no estava sent respectat i l'impressor es va desentendre mentre l'Ajuntament es mostrava incapaç de poder costejar les vares.⁷⁰⁹

8.7.- L'arbitri de la carn i la lliure compravenda

Durant aquest període hi hagué una qüestió que esdevingué una de les principals fonts de conflicte entre els municipis i les diverses autoritats (especialment el capità general): la gestió de les carns i la lliure compravenda de diversos bens de consum.

⁷⁰⁷ AHCT. AM, 1818, 85v. L'any 1825 el seu germà Felip va escriure a l'intendent perquè l'Ajuntament cessés en l'embargament de la casa, sembla, que sense èxit: AHCT. AM, 1825, correspondència, 57.

⁷⁰⁸ AHMB. Acords, 1816, 114.

⁷⁰⁹ AHMB. Acords, 1817, 13.

La gestió de l'abastiment dels bens del consum era una competència que, menys en casos excepcionals, gestionaven els ajuntaments, que normalment arrendaven. Ja des de principis de segle XIX es començaren a publicar decrets de lliure compravenda que a la pràctica suprimien el control que exercien els ajuntaments sobre l'abastiment de productes com les carns, el vi o el pa. Aquest fet resulta especialment important, ja que des de finals de segle XVIII els ajuntaments van començar a beneficiar-se de l'establiment d'arbitris (principalment sobre les carns) per tal de costejar l'empedrament dels carrers i la formació i manteniment d'enllumenats públics. La pèrdua del control sobre l'abastiment dificultava la fiscalització d'aquests tributs i a la pràctica va originar una major morositat i un descens en la recaptació. Els diners que es recaptaven amb l'arbitri sobre la carn fou una partida cada cop més important dins dels propis dels ajuntaments, cada vegada més deteriorats, a més, sovint s'utilitzava aquest fons per trampejar i costejar despeses extraordinàries. En resum, els ingressos d'aquests arbitris representaven un baló d'oxigen dins de la maldestre economia municipal.

La liberalització en el comerç d'alguns productes presenta similituds amb els processos de resistència als monopolis i drets senyorials perquè també originava una major capacitat de defraudació. Per exemple, si els pagesos es resistien a moldre l'oliva al molí del senyor aquest tenia majors dificultats per determinar el volum total de la collita i, per tant, els pagesos tenien més facilitats per declarar menys del compte i reduir l'import dels tributs derivats de la collita. Així doncs, i en paral·lelisme al procés de liberalització i la resistència dels ajuntaments, sovint la denuncia dels senyors no es centrava en les pèrdues que originava la vulneració del privilegi de moltura, sinó en les pèrdues derivades de la dificultat de fiscalitzar el volum de la collita que aquesta resistència comportava.

Retornant al procés de liberalització de la carn, en el cas de Tarragona, les carnisseries eren un monopoli municipal compartit amb el capítol de la catedral i s'arrendaven anualment en subhasta pública.⁷¹⁰ El vint-i-cinc de setembre de 1800 es va concedir a la ciutat continuar amb la gestió de la carn de vedell durant un període de vuit anys, amb la condició que es fessin servir part dels ingressos per empedrar els carrers per tal d'evitar destrosses a les obres del Port en època de grans ruixats. L'octubre de 1801 aquest privilegi es va fer extensible a la carn vacuna, la meitat dels beneficis dels quals havien

⁷¹⁰ FÀBREGAS ROIG, Josep; ROVIRA, Salvador-J. 2011. *Història de Tarragona. L'Edat Moderna a Tarragona. Una època de contrastos*. Lleida: Pàges editors, vol. 3, 128.

de destinar-se a la creació d'una Escola de Nàutica i Dibuix, i l'altre meitat per l'embelliment de la ciutat, principalment l'empedrament.⁷¹¹ Després de la Guerra del Francès no es va renunciar a la seva gestió tot i haver expirat el termini de vuit anys.

A finals de setembre de 1816 el corregidor va informar al consistori que el capità general ordenava la lliure compravenda⁷¹² de diversos productes, principalment comestibles, on s'inclouïen les carns i el vi.⁷¹³ L'Ajuntament va considerar que aquest edicte no afectava a Tarragona pel privilegi del que disposava la ciutat, però el governador s'afanyà en recordar que el termini d'aquest privilegi ja s'havia exhaurit.⁷¹⁴ El capità general va ordenar que no s'apliqués el lliure comerç fins que no finalitzessin els arrendaments,⁷¹⁵ així que el governador va anunciar que "*cualquiera pueda gozar de la libertad absoluta para matar, cortar y vender carnes en esta ciudad desde el día 1 de enero de 1817 en que ha de finir el año de arriendo*".⁷¹⁶ El propi governador va publicar una normativa que incloïa l'obligació de sacrificar els animals a l'escorxador públic i s'encarregava a l'Ajuntament controlar la salubritat de les carns que es venien. Fins llavors el consistori controlava els punts de venda, però amb aquest edicte s'autoritzava la venda de carn a totes les tendes de la ciutat, tot i que si se'n volia vendre als carrers i places s'havia de demanar permís a l'Ajuntament.⁷¹⁷ Així doncs podem veure com tot i la liberalització de la carn el consistori seguia conservant diversos mitjans de control amb els quals podia seguir influïent en la seva comercialització i pressionar als comerciants en funció dels seus interessos. Per exemple, es va prohibir la venda al Carrer Major després que alguns particulars denunciessin "*lo mucho que incomoda el olor de ellas y las moscas, lo que*

⁷¹¹ A les AM es pot trobar un resum històric on s'expliquen les condicions de la concessió de l'arbitri de carns a l'Ajuntament: AHCT. AM, 1815, correspondència, núm. 202.

⁷¹² El procés de lliure compravenda implicava que qualsevol, previ pagament d'una determinada quota, podia comerciar amb el producte que abans estava sotmès a arrendament i, per tant, era monopoli. Segons explica Jordi Casas, aquesta era una fórmula que es va anar estenent al llarg del territori català per compensar una de les vies de finançament dels ajuntaments, els drets privatis, que s'anaren diluint fins la seva supressió definitiva l'any 1833. CASAS, Jordi. 1996. «La hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX». A ANGUERA. *III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, Barcelona: L'Avenç, 85-107, 94-96.

⁷¹³ La transcripció es pot trobar a l'Annex 14.

⁷¹⁴ AHCT. AM, 1816, 140. Remetem al capítol següent, on tractem la Reial Gràcia concedida per la monarquia a Tarragona.

⁷¹⁵ *Ibid*, 110v.

⁷¹⁶ *Ibid*, correspondència, núm. 376.

⁷¹⁷ *Ibid*, correspondència, núm. 388.

*puede perjudicar a la salud pública (...) se ha resuelto que el S. Obrero precise a dichos vendedores a vender en la carnicería pública”.*⁷¹⁸

Les greus epidèmies registrades durant aquests anys tingueren un notable impacte en la població i les autoritats incentivaren l'adopció de mesures higièniques per garantir la salubritat dels aliments. Sovint els ajuntaments esgrimiren la necessitat de preservar la salubritat per adoptar mesures que, a la pràctica, facilitaven el control dels punts de venda i limitaven l'aplicació de la lliure compravenda. En el cas de Tarragona, l'Ajuntament estipulava l'obligació de vendre els aliments de primera necessitat dins de les tendes.

La liberalització de la carn va originar un greu conflicte a la ciutat. Per una banda els regidors de l'Ajuntament volien mantenir el seu monopoli, però en contra s'hi van situar alguns particulars, majoritàriament comerciants, que en defensaven la liberalització. Un d'aquests comerciants va ser l'antic regidor de l'Ajuntament constitucional, Antoni Serrahima, qui no va dubtar en denunciar al capità general que l'Ajuntament no estava complint amb l'edicte de lliure compravenda.⁷¹⁹

Hem de destacar que el governador Carles d'Espanya, que com ja hem explicat mantenia una estreta relació amb alguns comerciants de la ciutat,⁷²⁰ es va mostrar favorable a l'aplicació del decret. Tal va ser la seva implicació, que l'Ajuntament va arribar a censurar algunes de les seves actuacions:

“No tenía autoridad el actual gobernador ni para disponer como dispuso por público pregón que se quitaran de las puertas de las tabernas los ramos que en todas partes han sido señal indeleble de venderse vino en ellas, (...) ni para mandar por si solo poner tablillas en las mesas de la carnicería pública (...) y mucho menos para exigir multas a los cortantes, ni para mandar sin previo acuerdo del Ayuntamiento imprimir ni fijar edictos comprensivos de diferentes artículos propios del conocimiento de dichos almotazones.”⁷²¹

L'ajuntament, conscient que perillava una de les seves vies d'ingressos més importants, va decidir apel·lar al monarca, defensant la necessitat de continuar amb l'arbitri de les carns per poder reconstruir la ciutat.⁷²² Més enllà dels beneficis econòmics, l'Ajuntament també esgrimia que la seva mediació resultava imprescindible per mantenir uns preus

⁷¹⁸ AHCT. AM, 1817, 104v.

⁷¹⁹ *Ibid*, 35.

⁷²⁰ Veure *L'articulació del territori abans de l'estat liberal*.

⁷²¹ AHCT. AM, 1817, correspondència, núm. 94.

⁷²² *Ibid*, correspondència, núm. 120.

coherents i accessibles per a la població.⁷²³ Sembla ser que aquestes iniciatives van tenir èxit i l'Ajuntament va recuperar el control de l'arbitri de les carns el setembre de 1817.⁷²⁴ Tot i això les tensions no cessaren. Per exemple, davant la manca d'espai a la carnisseria pública el consistori va haver de cedir i permetre que es vengués carn en altres espais de la ciutat (carrer de la Peixateria Vella i de Santa Teresa) mentre en fos informat.⁷²⁵ La lliure compravenda de la carn seguia vigent als pobles veïns, així que alguns van aprofitar l'avinentesa per establir una carnisseria just al límit on acabava la jurisdicció de Tarragona i començava la Pineda. Els preus d'aquesta carnisseria eren més econòmics i esdevingué una competència directa per a les carnisseries de la ciutat. L'Ajuntament ràpidament va sol·licitar al governador que la tanqués pels perjudicis que estava causant,⁷²⁶ demanda que finalment es va atendre a mitjans de juliol de 1818.⁷²⁷

Durant aquest mateix any l'Ajuntament es va mostrar preocupat pel preu creixent de la carn i va decidir incrementar el nombre de caps de bestiar permesos a la ciutat fins a sis-cents amb l'esperança d'aconseguir una bona oferta de cara a l'arrendament de l'any pròxim.⁷²⁸ El guanyador va ser Bartolomé Bosh, qui va presentar l'oferta més baixa amb tretze sous per la carn de primera i onze la de segona.⁷²⁹ Aquest arrendament no incloïa la carn vacuna, que no era monopoli de l'Ajuntament i per tant s'exercia la lliure compravenda. El preu de la carn de vaca estava igualment alt, així que tot i no poder influir directament en el preu, es van promoure un seguit d'incentius per aquells que oferissin el preu més baix, com augmentar el nombre de bestiar que es podia entrar a la ciutat.⁷³⁰ Aquesta proposta no es va acabar de concretar perquè el consistori va considerar que ningú havia presentat una oferta prou baixa com per a beneficiar-se.⁷³¹

En resum, podem dir que l'Ajuntament va mantenir l'arbitri sobre les carns i va promoure algunes iniciatives per tal de mantenir uns preus estables. Tot i això sembla ser que va haver de fer un seguit de concessions, segurament empès per la pressió dels comerciants tarragonins que estaven acostumats a poder tractar lliurement amb les carns tal i com

⁷²³ *Íbid*, correspondència, núm. 131.

⁷²⁴ *Íbid*, 105v.

⁷²⁵ AHCT. AM, 1818, 131v.

⁷²⁶ *Íbid*, 79.

⁷²⁷ *Íbid*, 81.

⁷²⁸ *Íbid*, 132.

⁷²⁹ *Íbid*, 135.

⁷³⁰ AHCT. AM, 1819, 4.

⁷³¹ *Íbid*, 14.

havia succeït durant la Guerra del Francès, quan l'estat de guerra va impossibilitar al consistori controlar-ne la venda.

Val a dir que, tal i com hem vist, el decret de lliure compravenda va ser una iniciativa adoptada pel capità general Castaños per tal d'intentar garantir un descens en els preus dels productes. Tot i això, segurament no en fou l'ideòleg, sinó que més aviat va donar suport a aquest requeriment dels sectors comercials que buscaven trencar amb el monopoli dels ajuntaments i poder accedir lliurement als mercats municipals. Tanmateix, la mesura ja havia estat defensava pel seu antecessor, el marquès de Campo Sagrado, qui va decidir continuar amb liberalització, ja adoptada pels liberals (1812) i mantinguda pel govern francès. Sembla que alguns comerciants de diversos pobles reclamaren al capità general la liberalització del comerç de la carn i que aquest, després de dona'ls-hi la raó, va decidir publicar el decret per fer-la extensiva a tot el Principat.

El primer cas que hem identificat fou el de Vic, on l'any 1815 el comerciant Josep Bosc es dirigí a Castaños sol·licitant la lliure compravenda, que fou aprovada. L'ajuntament de Vic va reaccionar ràpidament i va presentar un recurs a la Reial Audiència després que el capità general fes arribar un ban al corregidor on anunciava:

“Pueda el recurrente y cualquiera otra persona matar y vender carnes saludables en esta Ciudad, satisfaciendo proporcionalmente lo que corresponda a los propios que por ningún termino deben quedar perjudicados, y las demás cargas legítimas que tenga sobre si aquel abasto, cuidando el Ayuntamiento de que no haya fraudes en el peso, salubridad y demás circunstancias, pues de este modo y sin perjuicio de tercero, se consigue la baratura del precio, mejor calidad en las carnes, y aumento de crías de ganado”.

L'ajuntament va defensar els seus drets, argumentant que aquesta va ser una mesura pròpia dels ajuntaments constitucionals, quan Vic va perdre bona part de los “*legítimos impuestos de una Ciudad abierta*”, i que el control de la venda de la carn era necessari per garantir la salubritat i evitar la propagació de malalties, controlar que no hi hagués defraudació amb els pesos i avançar en l'establiment d'un enllumenat i l'empedrament dels carrers.⁷³² Val a dir que aquests arguments, tal i com hem vist, es poden fer extensibles a bona part dels ajuntaments que es mostraren contraris a la lliure compravenda. Les primeres queixes de l'Ajuntament de Vic foren desateses per Castaños,

⁷³² ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 667.

que ordenà el compliment de l'ordre el mes d'octubre, motiu pel qual, com explicàvem, el consistori es decidí a apel·lar a la Reial Audiència.

Una de les ciutats on el conflicte fou més important va ser Barcelona. El governador Rafael de Velarde va notificar la lliure compravenda de carns a partir del dia de la resurrecció (1815) mantenint l'arbitri de la carn, que seria fiscalitzat per col·lectors d'hisenda.⁷³³ Ràpidament l'Ajuntament, en aquest cas, la junta de carns, es reuní amb el capità general i es revisaren les taxes de l'arbitri. El capità general es comprometia a tornar a reunir-se tres mesos després per tal de valorar si el que s'havia recaptat era suficient per costejar l'enllumenat i la resta de despeses estipulades mitjançant l'arbitri i valorar, per tant, els perjudicis que causava la lliure compravenda a la hisenda municipal. Val a dir que el capità general va voler reduir al mínim imprescindible l'arbitri per tal d'intentar garantir uns preus baixos, però es topà amb la resistència de l'Ajuntament, que informà *“del déficit que para las cargas que tiene contra si este abasto y de todo lo demás que expresa.”*⁷³⁴ Com hem vist en altres casos, la posició de l'Ajuntament no fou homogènia, hi hagué notables diferències entre els regidors, que lluitaren per mantenir el control de l'arbitri, i els diputats i síndics, que defensaren la liberalització, que no només es limitava a la carn, sinó també al pa. En aquest sentit, el síndic personer de la ciutat, Josep Bages i Oliva, va redactar una memòria on defensava la liberalització i la fi dels monopolis derivats dels arrendaments municipals:

*“¿Continuará un perjuicio, que tanto se hace sentir en el clamor público? El mal está en uno y otro de los extremos, y su remedio en el justo medio, que precaviendo los males, no nos perjudique del bien. El mal está en el monopolio, y derribado este, renacerá el beneficio de la libertad.”*⁷³⁵

L'Ajuntament també va haver de fer front a les pressions de l'intendent de la Reial Hisenda, qui va sol·licitar una recopilació dels tributs que s'estaven recaptant sobre les carns per atendre les necessitats de la ciutat, ja que el director general de rendes havia denunciat que aquests podien ser abusius i reduir ostensiblement el que es recaptava amb els tributs reials, fins el punt de recomanar la supressió dels tributs establerts per part de la ciutat.⁷³⁶ Finalment, es va decidir que els ramats haurien d'entrar a la ciutat per la porta

⁷³³ AHMB. Acords, 1815, 73v.

⁷³⁴ AHMB. Acords, 1815, 89, 249 i 313v.

⁷³⁵ AHMB. Acords, 1815, 233. Pocs dies després la Junta del pa sobreseia la proposta de liberalització del síndic: AHMB. Acords, 1815, 243.

⁷³⁶ AHMB. Acords, 1816, 264.

dita de Mar o de Sant Carles, on els col·lectors d'hisenda fiscalitzarien el tribut reial.⁷³⁷

Les tensions entre l'Ajuntament i l'intendent pel pagament dels terços del cadastre endarrerits donaren peu a que aquest últim tornés a proposar, l'any 1819, la supressió dels tributs municipals en relació a les carns, una qüestió que topà amb la resistència per part dels regidors:

“No se presenta menos aventurado el cesar desde luego en el cobro del tanto impuesto a las reses del abasto de carnes, no por la razón de derechos reales que pertenezcan a la Real Hacienda, sino en conformidad a los particulares y expresos reales decretos, que no ignora V.S que mandan se atiende con su importe a varios objetos de la mayor importancia. Quisiera el Ayuntamiento verlos atendidos y asegurados por otro medio que libertase de toda carga al abasto de carnes: pero, ya que por más que se ha desvelado en el particular, no le ha sido dable hallar otro recurso que la haga más suave y general no puede cesar en dicho cobro.”⁷³⁸

La qüestió de la liberalització de la carn va desencadenar un conflicte entorn a l'escorxador municipal, que havia estat un dels edificis destruïts pels francesos. Quan l'Ajuntament sol·licità la seva reconstrucció va topar amb la negativa del capità general, qui considerava que aquest edifici ja no tindria cap utilitat després de la liberalització de la compravenda de carns. Segurament, el que pretenia era evitar la rehabilitació d'una de les eines de control municipals més importants. L'Ajuntament va elevar una denuncia a la Reial Audiència, i Castaños no dubtà en adoptar un to bel·ligerant, assenyalant com abans de la lliure compravenda una part important de la carn s'importava de França, amb perjudici a la cria del regne. El principal argument de Castaños, tal i com explicàvem, fou que la liberalització afavoria una competitivitat que garantia un descens dels preus, en un moment, a més, de greu crisi econòmica després de la guerra i d'augment generalitzat dels preus. Tanmateix, negava el perill que adduïen els ajuntaments en relació a la proliferació de carns de mala qualitat i que, com a mínim en el cas de Barcelona, podia donar fe que hi havia encarregats de vigilar la qualitat i el tall de les carns. A més a més, Castaños considerava que el nou escorxador obstruiria part de la línia de fortificacions de la ciutat i en cas que la seva construcció comportés un sobrecost s'hauria de carregar als comptes de carns, fet que anava en contra de l'interès públic. Finalment, conclouia:

“El público está bien servido con la libertad establecida, come la carne buena y barata a favor de la concurrencia de vendedores, se fomenta la cría de ganado en la provincia, se disminuye su introducción del extranjero y la agricultura se beneficia de los abonos.”

⁷³⁷ AHMB. Acords, 1816, 466.

⁷³⁸ AHMB. Acords, 1819, 26.

Les tensions continuaren durant bona part del Sexenni i l'Ajuntament va arribar a anunciar la construcció de l'escorxador i l'obligatorietat de fer-ne ús per part de tots aquells que es volguessin acollir a la lliure compravenda, el que ocasionà, una vegada més, el malestar i oposició del capità general.⁷³⁹ L'Ajuntament, o més ben dit, els regidors, continuaren amb la seva oposició a la lliure compravenda i sovint esgrimiren els problemes que causava,⁷⁴⁰ però sense aconseguir revertir la situació, i es centraren en intentar mantenir un cert control, publicant diversos bans on es recordava, per exemple, les penes per manipular els pesos.⁷⁴¹ Durant aquests anys també es donaren alguns intents de frau, com la venda de carn d'ovella com si fos de vedell, que era més cara. La junta de carns, integrada per regidors, ràpidament va proposar que es limités la venda d'aquests tipus de carns a les taules de l'Ajuntament, prohibint la venda als carrers i places, i que les taules només poguessin vendre carn del mateix tipus i qualitat, tot i que el consistori es reservava el privilegi d'atorgar concessions per la venda de qualsevol tipus de carn. És a dir, a la pràctica el que es plantejava era quartar la lliure compravenda recuperant-ne parcialment el control.⁷⁴² Tanmateix, l'Ajuntament encarregà diversos informes per controlar els preus i la qualitat del pa i del vi,⁷⁴³ mentre els diputats plantejaren estendre la liberalització a altres productes donat l'èxit de la lliure compravenda de la carn i el pa.⁷⁴⁴

Finalment, l'Ajuntament i el capità general acordaren l'establiment d'un escorxador provisional a la Barceloneta el trenta de setembre de 1816.⁷⁴⁵ L'any 1818 Castaños també va acabar aprovant un pla municipal que delimitava els espais de la Rambla i el Born on es podien establir els comerciants prèvia notificació a l'Ajuntament, en principi, per limitar els monopolis.⁷⁴⁶

⁷³⁹ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 956.

⁷⁴⁰ Per exemple, un grup de veïns denunciaren que el sacrifici de caps de bestia dels qui feien ús de la liberalització sovint es realitzava a prop de les cases, ocasionant males olors: AHMB. Acords, 1815, 282v.

⁷⁴¹ AHMB. Acords, 1815, 417v.

⁷⁴² AHMB. Acords, 1818, 26v-85.

⁷⁴³ AHMB. Acords, 1816, 390; 1817, 71; 1818, 137v. Com dèiem, l'Ajuntament va voler mantenir una certa ascendència sobre el control d'aquests productes. L'any 1818, per exemple, es va multar a un forner per produir uns pans coneguts vulgarment com llonguets, per no estar subjectes al pes establert: AHMB. Acords, 1818, 128v.

⁷⁴⁴ AHMB. Acords, 1815, 376v. Aquesta mesura va ser proposada pel diputat Joan Artús.

⁷⁴⁵ AHMB. Acords, 1816, 411v.

⁷⁴⁶ AHMB. Acords, 1818, 366v.

Com ja hem avançat, l'edicte de la liberalització de la carn va topat amb la resistència d'altres municipis,⁷⁴⁷ com Reus, on es produïren les mateixes tensions entre l'Ajuntament i alguns comerciants que intentaven que s'avancés en la liberalització. En aquesta ciutat també hi hagueren dos bàndols enfrontats, el batlle i regidors, que volien mantenir les prerrogatives municipals; i els diputats i síndic personer, que defensaven la lliure compravenda.⁷⁴⁸ Aquest conflicte va arribar a la Reial Audiència quan l'Ajuntament va acusar al síndic personer, Joan Albanès, de conspirar contra el consistori per haver convocat una reunió dels caps de família per convèncer-los dels beneficis de la liberalització. L'Ajuntament denunciava que els interessos d'Albanès no estaven clars, i que tot plegat es devia a l'enemistat que mantenia amb alguns regidors, que s'havien negat a baixar el preu a l'arrendatari de carn vacuna, Joan Busquets, que era familiar seu. Busquets va donar per finalitzat l'arrendament de forma unilateral i sense avisar, deixant a la ciutat sense carn vacuna, motiu pel qual va ser multat amb quatre-cents duros al juliol de 1815. El consistori denuncià que Busquets i Albanès van recórrer a un conegut, assessor del capità general, que era qui estava darrere de la promoció de la lliure compravenda i havia ordenat que es tornés l'import de la multa a Busquets.⁷⁴⁹

La gestió de les carns i l'establiment d'arbitris municipals foren una mesura sol·licitada per diversos municipis per tal d'assolir una nova font d'ingressos amb la que, més enllà d'assolir les fites preestablertes, com l'establiment d'un enllumenat públic, es poguessin atendre les urgències de les hisendes municipals. Sabem que foren diversos els municipis que sol·licitaren al Consell de Castella una dotació per l'establiment d'enllumenat. Vilafranca del Penedès va elevar una proposta l'any 1818, on explicava com tot i els esforços de la monarquia per combatre la delinqüència, és respirava un clima d'inseguretat a la ciutat. Després de criticar com els reforços de policia s'havien destinat a les grans ciutats i no als pobles més petits, així com reivindicar la posició estratègica de Vilafranca, a mig camí entre Tarragona i Barcelona, s'acabava sol·licitant l'establiment d'un enllumenat. Aquesta mesura es considerava imprescindible per garantir la seguretat al municipi i intentar reduir els crims que s'hi produïen,

⁷⁴⁷ Aquesta lluita per la liberalització en el comerç d'alguns productes també es va donar a altres regions, no únicament a Catalunya. En el cas de les Illes Balears es pot veure: VALENCIANO, Valentí. 2012. «El Trienni Liberal a Mallorca, 1820-1823». Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 100-103.

⁷⁴⁸ ANDREU, 1986, 75-79.

⁷⁴⁹ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 97v. Molts dels qui donaren suport a la lliure compravenda de carns van ser després regidors de l'ajuntament constitucional de 1820.

especialment per les nits. L'Ajuntament considerava que es necessitaven cent-vint fanals i un fons de 1.200 lliures anuals pel seu manteniment. Per últim, i el més important, proposava l'establiment d'un arbitri de sis diners sobre la lliure de carn que es vengués al poble per tal de costejar l'enllumenat.

“Establecido felizmente el sistema de la libre venta de carnes que tanto ha contribuido a la baratura de su precio, y a su buena calidad, una orden a los vendedores para que la vendan a seis dineros más por libra bastará para poner en planta este módico sobreprecio, y tomándose previamente razón del peso en el matadero, como ya se ejecuta por el pesador, será tan fácil su cobro al cargo de la persona que depute el Ayuntamiento, como lo ha sido hasta ahora el del contingente que se exige a prorrata a los vendedores para cubrir la dotación que tiene señalada este arbitrio en el reglamento de V. A. Recayendo este impuesto precisamente sobre las carnes.”⁷⁵⁰

D'aquest fragment podem extreure que l'Ajuntament no s'immiscia en el decret de lliure compravenda, simplement es centrava en proposar un gravamen sobre les carns per tal de poder costejar l'establiment d'un enllumenat. A més a més, defensava que aquest nou tribut no perjudicaria als veïns en el seu conjunt, exhaustos després de la guerra i amb contribucions extraordinàries ja decretades per la monarquia, ja que només afectaria als més rics perquè els pobres no consumien carn.

A Girona sorgiren tensions entre l'Ajuntament i les diverses autoritats per les competències a l'hora d'arrendar arbitris del comú. A principis de 1814 el capità general va ordenar que no s'arrendessin les carnisseries degut a la vigència d'un decret de lliure compravenda mentre es posaven traves a altres arrendaments. El consistori considerava que, aplicant el reial decret de setze de juny de 1814 estava legitimat a establir els arrendaments, ja que s'hi contemplava com “*los ayuntamientos se arreglen en el uso de sus facultades económicas y demás que les correspondan a lo prevenido a las leyes que regían en 1808*”.⁷⁵¹ El consistori va escriure a l'intendent molest per aquesta paralització dels arrendaments dels bens del comú degut al perjudici que podia ocasionar a l'economia municipal.

Finalment a finals d'agost es començaren a treure a concurs l'arrendament de l'abastiment del pa i de les carns. Durant aquests anys en ocasions hi hagué dificultats per col·locar aquests arrendaments, en part pels diners que demanava el consistori en un període de crisi on el consum era baix o havien augmentat els preus de transport, però també pels

⁷⁵⁰ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 505.

⁷⁵¹ AMG. Actes, 1814, 116.

canvis en les condicions que hi havia abans de la guerra. En algunes ocasions l'Ajuntament va rebaixar el preus (carns 1814) i en d'altres va esquarterar l'arrendament, com en el cas de les tavernes del comú (1814), que s'arrendaren individualment i no en el seu conjunt com era habitual.⁷⁵²

Tanmateix, la restitució dels privilegis municipals i els arrendaments va originar la queixa d'alguns particulars que es van veure especialment afectats per la fi de la llibertat de comerç. Aquest fou el cas de Tomàs Dalmau, que després de la sortida de les tropes franceses i amb la supressió encara vigent del privilegi en la venda de vi i licors havia agafat una tenda del comú a la plaça del Vi i que, aquesta restitució, limitava la venda d'aquests productes a membres del gremi. Dalmau sol·licitava a l'Ajuntament que, degut a l'excepcionalitat de la situació, donés per finalitzat el contracte d'arrendament de cinc anys per cinc-centes lliures anuals ja que, si finalment no podia vendre licors, el valor real del local no superava les vuitanta lliures anuals.⁷⁵³

A Girona la lliure compravenda de carns es donà, contràriament als casos estudiats fins ara, per iniciativa de l'Ajuntament. L'esclat de la guerra dels Cent Dies amb França (1815) va posar en perill l'abastiment de la ciutat, ja que una part important de les carns provenien del país veí i el conflicte va suposar el tancament de les fronteres. Degut aquesta situació totalment excepcional es va cancel·lar l'arrendament de l'abastiment i es va decidir la lliure compravenda de carns seguint l'exemple de Barcelona, on era vigent des de feia poques setmanes. Tanmateix, l'Ajuntament va reiterar en diverses ocasions que aquesta mesura només estaria vigent mentre durés la guerra amb França. La liberalització entrà en vigor el vint-i-cinc de maig i acabà amb la fi de la guerra. D'aquesta manera, es restituí l'arrendament de l'abastiment de carns amb Pau Vinyes el vint-i-un d'agost.⁷⁵⁴

L'any següent (1816) l'Ajuntament es va arribar a plantejar la formació d'una comissió per gestionar directament l'abastiment de carns degut al desacord amb les propostes que s'havien presentat després de fins a tres pròrrogues a la convocatòria. Llorenç Barceló i altres comerciants escrigueren al governador explicant que la liberalització del comerç de la carn comportaria la baixada dels preus, que era el que volia tothom, també

⁷⁵² AMG. Actes, 1814, 151 ss.

⁷⁵³ AMG. Actes, 1815, 27.

⁷⁵⁴ AMG. Actes, 1815, 90-101.

l'Ajuntament.⁷⁵⁵ Finalment, a principis de març es va publicar un ban firmat pel governador Juan José Garcia de Velasco que comptava amb el vist i plau de l'Ajuntament i el capítol catedralici, que també tenia la prerrogativa, on s'anunciava la llibertat del comerç de les carns, començant-se a aplicar dissabte sant. Les condicions que s'establiren foren que els preus estiguessin anotats a les taules, que no es donés carn d'ovella per vedell, que no s'establissin taules a prop de la del capítol, que s'haurien d'aportar set diners per cada lliure de carn per complir amb la prerrogativa de l'Ajuntament i que, entre d'altres, era obligatòria la matança del bestia a l'escorxador públic.⁷⁵⁶ Per tant, podem veure que s'arribà a un acord on totes les parts cediren i el consistori va poder mantenir cert control sobre les carns. Finalment, el vint-i-set de setembre arribà l'ofici del capità general Castaños on anunciava l'establiment de la lliure compravenda de carns.⁷⁵⁷ La qüestió de les carns també va originar conflictes amb el capítol catedralici. L'any 1819 la junta de reemplaçament de l'exèrcit va proposar que les carnisseries del capítol només poguessin vendre carn als religiosos, ja que aquestes carnisseries no aplicaven l'arbitri per al fons de reemplaçament de l'exèrcit i per tant es venia la carn més barata que a la resta de la ciutat, fet que, òbviament, anava en perjudici de la resta de comerciants on sí s'aplicava l'arbitri.⁷⁵⁸

A Valls l'arribada del decret de la lliure compravenda de carns va generar que es separessin els arbitris en una caixa a l'espera del recurs i la resposta del quadern de dubtes que s'havia presentat. L'apoderat de la junta d'abastiment de carns, que no depenia de l'Ajuntament i era de jurisdicció reial, va denunciar com aquesta havia estat forçada per membres del consistori, fet que originà un gran enrenou, alhora que denunciava com l'Ajuntament havia estat cobrant arbitris que no li pertocaven. Valls i Tarragona tenien diversos punts en comú, ja que totes dues ciutats tenien dret a recaptar un arbitri sobre les carns per un període de temps determinat que s'exhaurí durant la guerra. Les tensions entre l'Ajuntament i la junta van propiciar altres conflictes de gravetat, com quan l'Ajuntament va denunciar (falsament segons la junta) que els ramats de la junta eren

⁷⁵⁵ AMG. Actes, 1816, 48.

⁷⁵⁶ AMG. Actes, 1816, 51.

⁷⁵⁷ AMG. Actes, 1816, 153.

⁷⁵⁸ AMG. Actes, 1819, 52.

portadors de malalties. El consistori va arribar a empresonar a un comerciant per haver pagat a la junta un arbitri que considerava com a propi.⁷⁵⁹

Tanmateix, el decret de liberalització del capità general no només afectava a les carns, sinó que era extensiu a altres productes, com el pa o el vi.⁷⁶⁰ En el cas del vi hem d'assenyalar que es produïren tensions importants a Tarragona, sobretot l'any 1818. La producció de vi s'havia ressentit a causa de la greu sequera de 1817 així que l'entrada de vi foraster va augmentar considerablement.⁷⁶¹ En aquest context el gremi de revenedors va intentar que els proveïdors de vi foraster s'incorporessin al gremi en un intent d'exercir un major control sobre el vi que entrava a la ciutat. Aquesta iniciativa comptava amb l'oposició dels propis proveïdors, que apel·laven al decret de lliure compravenda.⁷⁶² L'Ajuntament es va mostrar contrari a les pretensions del gremi i no només va denegar la seva demanda, sinó que va sol·licitar que es presentessin les ordenances que regulaven la seva activitat.⁷⁶³ L'Ajuntament era conscient que encara no havien estat aprovades, ja que el propi consistori havia presentat un recurs l'any 1816 al governador per les incompatibilitats que hi havia observat.⁷⁶⁴ Tot i que podem atribuir aquest increment d'entrada de vi foraster a la sequera de 1817 no deixa de ser un símptoma de l'afebliment del poder gremial durant la crisi de l'Antic Règim que finalitzaria amb l'abolició dels gremis l'any 1836.⁷⁶⁵

A Girona es donà una situació semblant a Tarragona quan una vídua va sol·licitar fer ús de la lliure compravenda de vi a principis de 1817, adduint l'ordre de Castaños. L'Ajuntament es va negar considerant que només s'ajustava a les carns fins que va rebre la confirmació del capità general poques setmanes després, explicant que la lliure

⁷⁵⁹ AHT. Fons Moragas, sig. top. 2.025.

⁷⁶⁰ El procés de liberalització en la fabricació de vi i aiguardent fou iniciat per la monarquia, primer amb el decret de juliol 1816, on el ministeri d'hisenda ratificava la decisió del poble de Haro d'establir la lliure compravenda. Finalment, el cinc de novembre de 1817 Martín de Garay va publicar per Reial Decret el reglament de la liberalització en el comerç i fabricació d'aquests productes. DECRETOS, 1816, 284; DECRETOS, 1817, 574.

⁷⁶¹ L'any 1818 l'Ajuntament va ingressar 2.485 lliures per l'impost d'entrada de vi foraster, mentre que l'any 1816 se n'havien ingressat 1.265. AHCT. *Comptes de propis i Arbitris (1809-1836)*. Caixa 2880.

⁷⁶² AHCT. AM, 1818, correspondència, núm. 192.

⁷⁶³ *Ibid.*, correspondència, núm. 195.

⁷⁶⁴ El gremi aspirava a assolir el monopoli en la venda d'alguns productes com el vi, al que l'Ajuntament s'oposà. Es poden consultar les apel·lacions del consistori a: AHCT. AM, 1816, correspondència, núm. 74

⁷⁶⁵ ARNABAT, Ramon; FERRÉ, Xavier. 2015. «Sociabilitat: entre la teoria i la historiografia». A DUCH. *Sociabilitats a la Catalunya Contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 19-65, 22. Aquest fet també s'ha constatat a les Illes Balears: VALENCIANO, Valentí. 2012. «El Trienni Liberal a Mallorca, 1820-1823». Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 97.

compravenda era extensible al pa i al vi, sempre que es complissin els drets i arbitris dels ajuntaments, tal i com succeïa amb les carns.⁷⁶⁶ El corregidor Juan José Garcia de Velasco pressionà perquè l'Ajuntament apliqués la lliure compravenda immediatament a l'abril de 1817, però l'Ajuntament s'hi resistí i denuncià com la suspensió dels arrendaments seria un cop molt dur per l'economia municipal, ja de per si malmesa per la crisi existent. A més a més, també s'adduïa la necessitat de controlar-ne l'abast per evitar un ascens dels preus després a causa de les males collites d'aquests anys. Finalment, s'acordà respectar els arrendaments vigents i que la lliure compravenda s'apliqués un cop que aquests finalitzessin, així que la liberalització del comerç del vi no començà fins al gener de 1818.⁷⁶⁷ El vint-i-sis de gener el corregidor va publicar el ban amb les condicions de la lliure compravenda, pràcticament idèntiques a la de la resta de municipis, on destaca l'establiment de l'entrada del vi per uns punts concrets de la ciutat per tal de poder fiscalitzar millor el producte, tal i com hem descrit també a Barcelona amb les carns degut a les pressions de l'intendent.⁷⁶⁸

La liberalització va dificultar la fiscalització per part de l'Ajuntament i es començaren a donar diverses irregularitats i fraus, principalment de venedors que no declaraven ni pagaven l'arbitri municipal, motiu pel qual es començaren a elaborar llistes d'aquests defraudadors per reclamar la intervenció del governador.⁷⁶⁹ L'Ajuntament denunciava que la liberalització i l'augment del frau havia comportat un descens en la recaptació d'una partida que era important per als propis de la ciutat, i sovint va mostrar les dificultats per costejar algunes despeses extraordinàries, com el cordó de sanitat que s'establí l'any 1819.⁷⁷⁰ Aquestes queixes sempre anaven acompanyades de la sol·licitud de recuperar el monopoli d'abastiment a la ciutat, que fou sempre denegada per ser incompatible amb la lliure compravenda.

La liberalització del comerç del pa començà a principis de setembre de 1817, ja que l'arrendament existent a la ciutat finalitzava el trenta-un d'agost. La liberalització del pa no va ocasionar conflictes ni aldarulls tant greus com amb les carns o el vi a les ciutats

⁷⁶⁶ Per exemple a Girona els particulars van haver de seguir pagant l'arbitri sobre el vi amb destinat a la junta d'utensilis de l'ajuntament i per costejar l'allotjament d'oficials. AMG. Actes, 1817, 102.

⁷⁶⁷ AMG. Actes, 1817, 14-64.

⁷⁶⁸ AMG. Actes, 1818, 16.

⁷⁶⁹ AMG. Actes, 1818, 21.

⁷⁷⁰ AMG. Actes, 1819, 142.

estudiades, ja que tot i la liberalització a efectes pràctics el control sobre la producció i venda de pa va seguir en les mateixes mans, això és, el gremi de forners. Tot i això, alguns veïns es queixaren al juliol de 1818 que tot i la baixada en els preus del blat el preu del pa s'havia mantingut relativament alt i que era de pitjor qualitat des de que havia començat la liberalització. Com ja hem explicat, tot i la liberalització del comerç d'aquests productes els ajuntaments eren els encarregats de supervisar-ne la seva qualitat, així que l'ajuntament de Girona va escriure al capità general Castaños traslladant les queixes dels veïns. Castaños, com va ocórrer amb tots els pobles que es queixaren de la liberalització, va respondre que s'intentés calmar a la població i que es necessitava temps per experimentar els avantatges que oferiria aquesta mesura. Tanmateix, explicava com tenia previst que molts ajuntaments s'hi posicionessin en contra, però que no podia haver previst les males collites que s'estaven donant durant aquests anys.⁷⁷¹

En resum, podem veure com el decret de lliure compravenda va originar tensions importants a l'espai local. Per una banda, els ajuntaments, especialment els regidors, intentaren mantenir els seus monopolis davant d'alguns sectors, principalment comerciants amb el suport de diputats i síndics, que pressionaren perquè s'avancés en la seva liberalització. Tot i que la lliure compravenda afectà a diversos productes, hem constatat com la lluita per la gestió de les carns tingué una important incidència als espais estudiats, ja que eren diversos els municipis que havien aconseguit el dret d'establiment de tributs sobre les carns per costejar l'empedrament de carrers i l'establiment d'enllumenats públics, així que, la liberalització dificultava la seva capacitat fiscalitzadora, fet que afectava directament a aquesta via d'ingressos. En aquest sentit, els ajuntaments intentaren mantenir el control en el comerç d'aquests productes amb l'aplicació de mesures adduint la necessitat de garantir la salubritat i el control de preus.

⁷⁷¹ AMG. Actes, 1818, 135.

8.8.- La gestió de la memòria durant el Sexenni Absolutista

La Guerra del Francès ha estat tradicionalment considerat un període fundacional del nacionalisme espanyol. El discurs nacionalista que es construí a partir del mite de la guerra i la resistència heroica del poble espanyol va ser un element explotat -i distorsionat- des de principis del segle XIX en el que intervingueren diversos agents; des de la pròpia monarquia absoluta fins la reinterpretació que en feu l'estat liberal. L'ús interessat que en feren els diferents agents polítics per articular un discurs nacionalista ha estat font d'estudi i debat per part de la disciplina històrica.⁷⁷² En el nostre cas, ens centrarem en analitzar com es va gestionar la memòria del conflicte durant el Sexenni Absolutista, quines foren les diferents eines que s'utilitzaren per articular aquesta memòria i modelar-la en funció d'uns interessos concrets, així com els actors principals que hi participaren.

La figura del monarca mai va arribar a ser qüestionada ni pels liberals ni pels sectors més amplis de la població -com sí va passar a França-, així que el retorn de Ferran VII l'any 1814 va simbolitzar la victòria perquè comportava la restitució del sistema vigent abans de 1808 que havia estat frontalment violentat per un invasor estranger. Tanmateix, la dita popularitat de Ferran VII -un aspecte que també ha estat font de debat- va obeir principalment al caràcter simbòlic que representava la restitució del monarca que havia estat *segrestat* pels francesos, fet que no implicava necessàriament que l'absolutisme gaudís d'un suport popular majoritari.⁷⁷³ Quina fou la funció de la monarquia en la

⁷⁷² D'entre l'abundant bibliografia que existeix sobre aquesta temàtica destacariem: ÁLVAREZ JUNCO, José. 1994. «La invención de la Guerra de la Independencia». *Studia Historica-Historia Contemporánea*, núm. 12: 75-99. ÁLVAREZ JUNCO, José. 1999. «Identidad heredada y construcción nacional. Algunas propuestas sobre el caso español, del Antiguo Régimen a la Revolución Liberal». *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales*, núm. 2: 123-48. FONTANA, Josep 2013. «Les Guerres del Francès». A ARNABAT. *La Guerra del Francès 200 anys després*. Tarragona: Publicacions URV, 9-26. MOLINER PRADA, Antoni. 2007b. «A vueltas con la Guerra de la Independencia». *Ayer* 62 (2): 253-68. Molts dels treballs recents que s'aproximen a aquesta temàtica es recullen a: RÚJULA, Pedro. 2010. «A vueltas con la Guerra de la Independencia. Una visión historiográfica del Bicentenario». *Hispania* 70 (235): 461-92. GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. 2007. *El sueño de la nación indomable: los mitos de la guerra de la Independencia*. Madrid: Siglo XXI. GARCÍA CÁRCEL, Ricardo (ed.). 2007. *El sueño de la nación indomable: los mitos de la guerra de la Independencia*. Madrid: Siglo XXI.

⁷⁷³ Es pot veure: PARRA, Emilio LA. 2014b. «La restauración de Fernando VII en 1814». *Historia Constitucional*, núm. 15: 205-22. PARRA, Emilio LA. 2014a. «Fernando VII, el rey providencial enviado por Dios». *Alcores*, núm. 17: 39-53. PARRA, Emilio LA. 2018. *Fernando VII: Un rey deseado y detestado*. Barcelona: Tusquets. ALONSO, Gregorio. 2015. «Imaginando a Fernando VII, rey católico y felón». *Pasado y memoria*, núm. 14: 57-77. ARTOLA, Miguel. 1968. *La España de Fernando VII. Historia de*

promoció de la memòria de la Guerra del Francès? Va existir una voluntat d'articular aquesta memòria entorn a la figura de "el desitjat"?

La participació popular en la defensa del territori va ser un dels elements més característics del conflicte i és per aquest motiu que una part important dels actes d'homenatge orquestrats per les autoritats tingueren a la població, i molt especialment a les milícies, com a protagonistes. Una de les primeres accions decretades per la monarquia fou recopilar informació sobre els cossos de milicians organitzats durant el 1808. D'aquesta manera, el capità general, a instància de l'inspector general d'infanteria, va enviar, durant la primera meitat de 1815, un qüestionari a les principals ciutats catalanes per tal de poder elaborar un resum històric d'aquests cossos.⁷⁷⁴

El qüestionari interpel·lava pels cossos creats a la plaça, número de milicians, nom dels comandants, si els oficials cobraven sou i qui ho va costejar, si els diferents cossos tenien vestuari propi o quines foren les actuacions més destacades durant la guerra. En el cas de Tarragona, pocs mesos després el Ministre de la Guerra marquès de Campo Sagrado va concedir el dret als milicians i membres de la guarnició de portar medalles amb la serigrafia "*antes morir que rendir*" a tots els defensors de la ciutat mitjançant Reial Ordre del catorze de maig.⁷⁷⁵ Aquesta medalla era vermella amb els quatre braços iguals i es portava penjada al pit. També es va decretar el dret de portar un escut de distinció amb el lema "*Fidelidad y Patriotismo*" el quinze de febrer de 1818 a tots aquells que van formar part de la guarnició de la ciutat. A més a més, es van decretar pensions i gratificacions per tots els qui havien participat en la defensa de la ciutat i havien estat fets presoners i traslladats a França. D'aquesta manera, tots els milicians i veïns que volguessin sol·licitar pensions i condecoracions s'havien de dirigir a una Junta de justificació que s'encarregà de revisar les sol·licituds presentades.⁷⁷⁶ Finalment, l'any 1818 es va decidir restaurar la milícia urbana per tal de perpetuar la seva memòria.⁷⁷⁷ Aquesta restauració va ser poc més que simbòlica, sense que la milícia tingués cap atribució específica. Es van restablir als

España XXVI. Madrid: Espasa-Calpe. MÍNGUEZ, Víctor. 2005. «Fernando VII. Un rey imaginado para una nación inventada». A *Revolución, Independencia y las nuevas naciones de América*, 193-213. Madrid: Mapfre. MORENO ALONSO, Manuel. 2001. «La fabricación de Fernando VII». *Ayer*, núm. 41: 17-41.

⁷⁷⁴ Aquest qüestionari va arribar a Tarragona el 6 d'abril de 1815: AHCT, AM, 1816, correspondència, 20. A Girona arribà una mica més tard, el 26 de maig: AMG, AM, 1815, 99.

⁷⁷⁵ *Diari de Barcelona*, 1815, 3 de juny.

⁷⁷⁶ REDONDO PENAS, Alfredo. 2016. «Defensores tarragonins en el setge de 1811». *Podall*, núm. 5: 75-124, 81-82.

⁷⁷⁷ AHCT, AM, 1818, correspondència, núm. 81.

oficials que havien lluitat durant el setge i es van atorgar algunes retribucions econòmiques, com la concessió de noranta-cinc pensions de viudetat i seixanta d'orfandat.⁷⁷⁸

L'any 1817 l'Ajuntament de Barcelona va sol·licitar al monarca que es condecorés als individus que van destacar durant la guerra establint com a referència les creus i condecoracions atorgades als defensors de la ciutat de Cadis.⁷⁷⁹ Al número del set d'octubre de la *Gazeta de Madrid* s'anunciava:

“En consideración a loa señalados Servicios que ha hecho el ayuntamiento de la leal Ciudad de Barcelona, capital del principado de Cataluña, y a la inalterable fidelidad, respeto y amor al Rey nuestro Señor que a costa de gloriosos sacrificios han acreditado sus concejales en los grandes peligros y apurades circunstancias que ofreció la invasión de esta península por las tropas franceses, a consulta del Consejo, se ha dignado S. M. Concederle tratamiento de excelencia”.

En el cas de Girona, l'any 1810 la Junta Central va publicar diversos decrets on s'establia la concessió de medalles i diversos privilegis, que la ciutat va tenir cura de reclamar després de la restauració de 1814.⁷⁸⁰ Seguint una comunicació del vint de febrer de 1815 del Ministeri de la Guerra, es va començar a elaborar un llistat de les persones que havien format part de la croada gironina, que s'instituí durant el darrer setge de 1809. Així doncs, i d'igual forma que a Tarragona, es va organitzar una junta de justificació formada per religiosos i membres de l'Ajuntament.⁷⁸¹ A aquesta junta se li va presentar un llistat amb tres-cents vint-i-vuit individus que havien format part de la creuada gironina per veure quins tenien drets a condecoració, descartant als qui haguessin col·laborat amb el govern francès.⁷⁸²

Pel que fa als actes d'homenatge la majoria van ser de caràcter local i en referència a fites concretes. Bona part dels homenatges tenien un caràcter religiós així que l'Església en fou una part important, tant en la seva organització com en la seva execució. A Tarragona es celebraven actes d'homenatge als caiguts cada vint-i-vuit de juny, coincidint amb el

⁷⁷⁸ ROVIRA, Salvador-J. 2011a. *Història de Tarragona. L'època de les Revolucions*. Lleida: Pagès Editors, vol. 4, 67. Es pot consultar el decret de la restitució de milícies a *La Gazeta de Madrid*. 19/03/1818, 285-287.

⁷⁷⁹ ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 729.

⁷⁸⁰ El privilegi o concessió més important, i que ratificà el monarca el vint d'abril de 1815, fou la Reial Gràcia que eximia de tota una sèrie de contribucions, principalment extraordinàries, durant deu anys: AMG, AM, 1815, 94. La memòria que va presentar l'Ajuntament reclamant aquests privilegis a: ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1812-1814, 344.

⁷⁸¹ AMG, AM, 1815, 55.

⁷⁸² AMG, AM, 1815, 144.

dia de l'assalt del setge de 1811. Els actes consistien en el cant d'un responsori per part de cada comunitat religiosa i la posterior celebració d'una missa.⁷⁸³ Aquests actes es van celebrar sempre a proposta i iniciativa de l'Ajuntament, que també es feia càrrec de les despeses de cera i música.

A Girona els primers actes d'homenatge es produïren al març de 1814 amb l'entrada de les tropes espanyoles. Es dedicaren dos dies a responsoris, el primer en record de tots els que moriren en la defensa de la ciutat i el segon en agraïment "*por haverse preservado la ciudad de mayores desgracias*".⁷⁸⁴ Aquests actes es celebraren a la capella de Sant Narcís de l'església de Sant Feliu, on, a més a més, cada vint de juny s'oficiava una missa en honor al patró de la ciutat a qui s'atribuí la victòria contra l'exèrcit francès durant el primer setge de 1808.⁷⁸⁵

Justament, la convivència entre el capítol de la catedral de Santa Maria i els religiosos de la col·legiata de Sant Feliu fou sempre difícil durant aquests anys pel protagonisme que tingueren aquests últims en els diferents actes d'homenatge organitzats a la ciutat. En el cas de la missa de Sant Narcís es produïren importants desacords entre tots dos capítols, fins que l'any 1817 la missa es va celebrar sense l'assistència dels religiosos de Sant Feliu i l'any 1818 el bisbat va imposar que la cerimònia principal es celebrés a la catedral.⁷⁸⁶

El trenta de setembre de 1817 es va publicar una resolució reial que va determinar la celebració d'un acte solemne en commemoració als caiguts en la defensa de Girona. La monarquia, sembla que conscient de les tensions existents a la ciutat, va especificar que aquests actes havien de comptar amb l'assistència de tots dos capítols. Tanmateix, es costejarien amb els sobrants de propis de l'Ajuntament. Així doncs, a partir de 1817 cada cinc de novembre es va començar a celebrar un acte en homenatge als caiguts a l'església de Sant Feliu.⁷⁸⁷ Durant la missa es llegien diverses octavetes i sonets dedicats als defensors de la ciutat: als religiosos, militars, al poble gironí i a la Companyia de dones Santa Bàrbara, per aquest ordre. A la capella de Sant Narcís es dipositaven urnes amb restes dels caiguts, peces de marbre commemoratives i altres elements ornamentals. L'acte tenia tot el seu corpus cerimoniós i començava amb la sortida en processó des de

⁷⁸³ ACT, AC, 1814, 40.

⁷⁸⁴ AMG, AM, 1815, 167.

⁷⁸⁵ AMG, AM, 1814, 73.

⁷⁸⁶ AMG, AM, 1818, 119.

⁷⁸⁷ AMG, AM, 1817, 136.

la catedral dels dos capítols en direcció a Sant Feliu, on es celebrava una missa pública amb l'assistència dels gremis i les diferents autoritats, que finalitzava amb la lectura d'un elogi fúnebre.⁷⁸⁸ Aquests actes, tot i ser decretats per una resolució reial, obeïen a una sol·licitud que va presentar un veí de la ciutat al Consell de Castella, on demanava que es decretés un dia a l'any per la commemoració “de los defensores de la religión, rey y estado”. Per tant, no fou una iniciativa de la pròpia monarquia.⁷⁸⁹

La resta d'actes menors que es celebraren a la ciutat tingueren una important càrrega religiosa, com la translació de la relíquia del beat Dalmau Moner, copatró de la ciutat. Les seves restes es custodiaven al convent dels dominics, que va restar en molt mal estat després del setge de 1809, motiu pel qual foren reubicades a l'església del Carme. Així doncs, el vint-i-quatre de juny de 1815 es traslladaren les restes en processó pública al convent dels dominics, amb l'assistència de les principals autoritats i els gremis de la ciutat.⁷⁹⁰

Més enllà d'aquests esdeveniments, durant aquests anys també es van oficiar alguns *te deum* a les ciutats que hem estudiat, normalment a iniciativa de la monarquia i per commemorar diverses fites, com la celebració de l'aniversari de l'entrada del monarca a la península el vint-i-dos de març de 1815,⁷⁹¹ o per diverses victòries militars com Waterloo,⁷⁹² Viluma⁷⁹³ i la presa de Cartagena d'Índies.⁷⁹⁴ Es donaren alguns *te deum* que celebraren successos concrets de les ciutats, com el que es va celebrar per concessió de la Reial Gràcia de 1816 a Tarragona,⁷⁹⁵ però en tot cas foren minoritaris.

D'entre tots els actes d'homenatge que tingueren lloc a Catalunya durant el Sexenni Absolutista cal destacar la commemoració als màrtirs de la conspiració de l'Ascensió. Aquesta conspiració es va produir el juny de 1809 a Barcelona i va tenir com a objectiu alliberar la ciutat de les tropes napoleòniques.⁷⁹⁶ El complot va fracassar i els francesos van executar als principals instigadors. Així doncs, l'octubre de 1815 s'organitzaren a

⁷⁸⁸ AMG, AM, 1817, 141. En aquestes pàgines hi ha annexa una memòria detallada dels actes del 5 de novembre.

⁷⁸⁹ AMG, AM, 1817, 31.

⁷⁹⁰ AMG, AM, 1817, 123.

⁷⁹¹ ACCT, AC, 1815, 58

⁷⁹² ACCT, AC, 1815, 137 / AMG. Actes, 1815, 143.

⁷⁹³ ACCT, AC, 1816, 101.

⁷⁹⁴ ACCT, AC, 1816, 48.

⁷⁹⁵ ACCT, AC, 1816, 102.

⁷⁹⁶ Dels vuit executats els dies 3 i 27 de juny de 1809, dos van ser eclesiàstics.

Barcelona diversos actes que s'allargaren durant set dies i en els que participaren representants de diversos capítols catedralicis i ordres religiosos de Catalunya. Els actes començaren el dia catorze, quan es cremaren els patíbuls on van ser ajusticiats els vuit màrtirs. Durant el dia següent es va produir l'acte central amb la processó en la que es traslladaren les restes dels màrtirs a la catedral de Barcelona. La processó, que va comptar amb la participació de les principals autoritats civils i eclesiàstiques, així com els gremis de la ciutat, va començar a les tres i mitja de la tarda i va recórrer un itinerari des de la Ciutadella fins a la catedral.⁷⁹⁷

Les urnes es van dipositar a les escales de la capella de Santa Eulàlia i els funerals es van allargar durant tres dies (setze, disset i divuit d'octubre). Els actes van estar dirigits per tres religiosos (un per dia). El primer dia el mestre de cerimònies va ser Pedro José Avellà, canonge de la catedral de Barcelona. El segon dia l'encarregat va ser Bruno Bret, catedràtic d'història del col·legi Tridentí de Barcelona i el tercer dia l'oració la va pronunciar Gabriel Miró, vicari general dels pares mercedaris. A continuació, el dia dinou, es celebraren actes per commemorar a les víctimes dels francesos a Catalunya. Aquests actes van ser dirigits pel representant del capítol de Tarragona, el canonge Josep Prats.⁷⁹⁸ També es van organitzar sortejos i es van vendre segells i estampetes commemoratives per costejar la construcció d'un monument.⁷⁹⁹ A més a més, es posaren a la venda exemplars amb la relació del funeral honorífic que van celebrar diversos barcelonins expatriats a Reus el divuit de juliol de 1809 en memòria dels màrtirs de l'Ascensió.⁸⁰⁰ Finalment, el dia vint es dedicà a tots aquells que van participar en l'intent d'alliberar Barcelona, així com els amics i coneguts que en patiren les conseqüències. Els actes van anar a càrrec de Josep Casas i Andreu, beneficiat de la parròquia de Sant Miquel de Barcelona. La memòria on es recollia el programa de les jornades acabava amb un fragment on s'equiparava el complot de l'Ascensió amb el dos de maig a Madrid:

“Catalanes: la gratitud ha nacido con vosotros. La generosidad es vuestro carácter. Con la vida heredasteis el deseo de ser grandes. Tenéis héroes, eternizad su memoria. La ocasión es oportuna. Conozca el mundo que vuestra lealtad compite con vuestro

⁷⁹⁷ *Diari de Barcelona*, 1815, 14 octubre, 6.

⁷⁹⁸ Prats va ser escollit a dit pel capità general Campo Sagrado: ACCT, AC, 1815, correspondència, 66.

⁷⁹⁹ Finalment, aquesta idea acabaria sent abandonada i no va ser fins a mitjans del segle XX, concretament el 1941, quan s'inauguraria el conegut monument de "Als Màrtirs de la Independència", situat a la plaça Garriga i Bachs de Barcelona. La subscripció de les estampetes es va enviar principalment als pobles del corregiment, tot i que també arribà a les principals institucions del país, com el capítol la catedral de Tarragona: ACCT, AC, 1815, correspondència, 131.

⁸⁰⁰ *Diari de Barcelona*, 1815, 15 d'octubre, 3.

reconocimiento. Madrid celebra con entusiasmo el heroísmo del 2 de mayo, Cataluña recuerda con justo empeño el 3 y 27 de junio”.⁸⁰¹

Com es pot observar, aquests actes, més enllà de commemorar als màrtirs de l'Ascensió, van esdevenir un dels espais centrals d'homenatge a les víctimes de la Guerra del Francès a Catalunya.⁸⁰²

Un dels grans màrtirs de la guerra a Catalunya va ser Mariano Álvarez de Castro, qui va dirigir la defensa de Girona durant el setge de 1809. La seva figura va ser àmpliament reivindicada com a símbol de la resistència vers els francesos. Álvarez de Castro es va negar sempre a capitular i la ciutat només es va rendir quan va caure malalt i va ser apartat del comandament de la plaça. Tanmateix, el caràcter religiós que va envoltar la defensa de la ciutat a instància, en part, del propi Álvarez de Castro també va tenir un pes important en la promoció tant de la seva figura com de la resistència de la ciutat. A més a més, la seva mort va estar envoltada del misticisme propi d'aquests casos, amb sospites d'haver estat enverinat pels francesos l'any 1810. A principis de juny de 1814 el seu cos va ser identificat a Figueres i va ser enterrat provisionalment a la capella del castell de Sant Ferran. El 20 d'octubre es va decidir, per voluntat reial, que es celebrés a Barcelona una pompa fúnebre de capità general a les restes d'Álvarez de Castro, costejada pel Ministeri d'Hisenda. Finalment, els actes tingueren lloc l'any 1816. Les restes sortiren de Figueres i passaren per Girona el vint-i-tres d'octubre, per després dirigir-se a Barcelona, on es duria a terme una missa solemne a Santa Maria del Mar amb l'assistència del capità general i les principals autoritats el vint-i-sis d'octubre. Les restes tornaren a Girona i el dia vint-i-vuit es dipositarien a la capella de Sant Narcís de l'església de Sant Feliu.⁸⁰³ Tot i la intervenció de les diverses autoritats i de la pròpia monarquia, el principal promotor d'aquests actes fou un dels ajudants de camp d'Álvarez de Castro, Francesc Satué, qui insistí perquè s'exhumés el cos del comandant⁸⁰⁴ i també presentà una memòria

⁸⁰¹ ACCT, AC, 1815, correspondència, 132.

⁸⁰² Les oracions fúnebres i actes d'homenatge realitzats durant aquests set dies van ser editades amb el títol: *Relación de las pomposas exequias que la ciudad de Barcelona consagro en los días 14, 15, 16, 17, 18, 19 y 20 de octubre del año 1815. A la memòria de las ocho víctimas sacrificadas en dicha Ciudad por el gobierno intruso en los días 3 y 27 de junio de 1809*. Barcelona: Juan Ignacio Jordi, 1815.

⁸⁰³ CORRALES, Laura. 2010. «Les exèquies a Álvarez de Castro: túmuls, estampes i epitafis en honor del governador militar». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 51: 189-210.

⁸⁰⁴ CÚNDARO, Manuel. 1950. *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808-1809*. Girona: Instituto de Estudios Gerundenses.

al monarca on explicava que la seva última voluntat era que l'enterressin a la capella de Sant Narcís.⁸⁰⁵

Més enllà d'aquests actes d'homenatge, un dels principals instruments que va incentivar la monarquia per construir aquesta memòria fou la promoció de cròniques que recollissin el sacrifici de la població durant el conflicte. El vint-i-un de juliol de 1815 es va publicar una Reial Ordre ordenant als ajuntaments que redactessin “*una relación de los hechos heroicos, sentimientos leales, acciones bizarras, constancia en los trabajos, persecuciones y todo género de ultrajes ejecutados y sufridos durante la última guerra*”. Aquestes memòries havien de ser redactades pels ajuntaments amb la col·laboració dels rectors de les parròquies i aquelles persones que haguessin demostrat la seva fidelitat.⁸⁰⁶ A Tarragona l'Ajuntament va encarregar la relació a Bruno Casals, trinitari calçat de la ciutat.⁸⁰⁷ A les actes municipals hi trobem una còpia titulada “*Relación histórica de los principales sucesos acaecidos en la ciudad de Tarragona; de los Servicios importantes y sacrificios que ha hecho esta ciudad durante la última guerra por la opresión de Bonaparte*”. La crònica recull amb exactitud l'esdevenir de la ciutat des de principis de 1808 fins el retorn de Ferran VII a finals de març de 1814. Posteriorment seria editada i publicada amb el títol de *Tarragona sacrificada*,⁸⁰⁸ la difusió de la qual es va promoure amb lectures públiques com la que es va produir el juliol de 1818 a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i que va ser duta a terme pel mateix Bruno Casals.⁸⁰⁹ Cal recordar que Tarragona va ser una de les últimes places fortes que va resistir als francesos a Catalunya i durant bona part del conflicte va ser el centre administratiu de la província, amb l'establiment a partir de 1810 de la Reial Audiència, el Consolat de Comerç, el Tribunal de la Inquisició o la delegació de la Reial Hisenda. A més a més la ciutat mai es va rendir i va caure per assalt. Tarragona era l'exemple ideal del sacrifici i martirologi

⁸⁰⁵ MICHONNEAU, Stéphane. 2008. «La memòria dels setges de Girona als segles XIX i XX». *Revista de Girona*, 251: 80-91. MICHONNEAU, Stéphane. 2007. «Álvarez de Castro. La fábrica de un héroe». A DDAA. *Sombras de mayo. Mitos y memorias de la Guerra de la Independencia en España (1808-1908)*, 345-68. Es va publicar una relació dels actes pel propi Satué: SATUÉ, Francisco. 1816. *Relación de la pompa fúnebre, que en virtud Real Orden de S. M. se ha efectuado en esta capital a los restos del Excmo. Señor don Mariano Álvarez de Castro, gobernador de la plaza de Gerona*. Barcelona: Garriga i Aguasvivas.

⁸⁰⁶ AHCT, AM, 1815, 152. 1818. *Decretos del rey Don Fernando VII*. Madrid: Imprenta Real, 511.

⁸⁰⁷ Es pot consultar la memòria a: AHCT, AM, 1816, correspondència, 247.

⁸⁰⁸ Es troba disponible en versió online i també hi ha una còpia a les actes municipals. Es va dubtar de la seva autoria, tot i que la crònica està firmada amb les inicials B. C. T. C., que corresponen a “Frare Bruno Casals Trinitari Calçat”.

⁸⁰⁹ *Diario Mercantil de Cádiz*, 1818, 20 de juliol, 2-3.

que s'estava intentant promocionar, en canvi el setge i assalt de la ciutat no ha estat mai tant recordat com altres setges, com per exemple els de Girona. Aquest fet es deu, entre d'altres motius, a les mancances que hi van haver en l'organització de la defensa de la ciutat i la gestió del capità general de Catalunya, marquès de Campo Verde, qui, amb l'excusa de reunir reforços, abandonà Tarragona durant el setge de 1811. Campo Verde ja no tornaria i amb la restauració absolutista seria jutjat a València, on es commutà la pena de presó a la que va ser sentenciat i se'l destinà a l'exèrcit de la reserva. Com dèiem, aquest va ser un dels factors que va enrarir la memòria del setge, tot i el sacrifici de la ciutat durant la guerra.

La crònica de Bruno Casals és el document més important d'un conjunt de memòries encarregades per l'Ajuntament i que anaven dirigides a les diferents autoritats. Aquestes memòries sempre presentaven la mateixa estructura; enaltir el sacrifici de la ciutat durant el setge i ocupació francesa per justificar posteriorment el seu retard en el pagament dels impostos i reclamar, en nombroses ocasions, la seva condonació:

“Confía el subdelegado satisfaga este Ayuntamiento todos los atrasos des de luego que del contrario va a echar mano de los apremios más rigurosos, los que teme este Ayuntamiento por la absoluta imposibilidad de poder cubrir aquellos.(...) Este Ayuntamiento ha encontrado que la cruel epidemia de 1809 y el numero espantoso de los que perecieron víctimas de su amor a la Religión y al Rey en el día del mayor horror que pueden conocer los siglos para esta ciudad, el de su asalto en 28 de Junio de 1811, han disminuido de tal manera el número de sus vecinos que apenas puede contar con la mitad de los que antes la componía.(...) Confía en que el S. Subdelegado suspenda toda providencia apremiante contra los individuos de este cuerpo que incesantemente se están desvelando, no solo para la recaudación de tales contribuciones, sino para todo lo concerniente al mejor servicio de S. M.”⁸¹⁰

Aquest fragment és un exemple dels diversos textos que segueixen aquesta mateixa estructura. Així doncs, considerem que l'Ajuntament de Tarragona va aprofitar aquest context de promoció d'una memòria col·lectiva per part de les autoritats per adoptar un discurs victimista i accedir als beneficis fiscals que la monarquia estava atorgant a totes aquelles ciutats que s'havien vist especialment afectades durant el conflicte i poder eximir-se, sempre que fos possible, en el pagament de diversos tributs. Gràcies a aquesta "política" el vint-i-vuit de maig de 1816 es va atorgar una Gràcia Reial on s'eximia a la ciutat de pagar contribucions reials durant deu anys.⁸¹¹ Tanmateix, sabem que el cas de

⁸¹⁰ AHCT, AM, 1815, correspondència, núm. 379.

⁸¹¹ La memòria que va presentar l'Ajuntament demanant la Reial Gràcia es troba a: AHCT, AM, 1816, correspondència, 226.

Girona o Tarragona no fou aïllat i foren diversos els municipis que intentaren accedir a aquestes gràcies que comportaven importants excepcions fiscals. Destacaríem Manresa, que va sol·licitar una gràcia l'any 1814 reivindicant el sacrifici de la ciutat durant la guerra, destacant els fets del Bruc, un dels grans símbols de la resistència vers els francesos a Catalunya.⁸¹² Aquestes gràcies podien ser diverses i varien segons el municipi. Alguns dels beneficis podien ser el dret d'ús i gestió de la sèquia, que formava part del patrimoni reial, tenir vot a Corts, dotacions per costejar als mestres establerts a la ciutat o el privilegi d'establir un convent de monges de l'Ensenyança.⁸¹³

La voluntat de destacar els sacrificis de Tarragona durant la guerra també s'observa en el discurs que va pronunciar el governador interí de la plaça, Timoteo Roig, durant el pas del monarca per la ciutat a principis d'abril de 1814:

“En el día Señor, están cubiertas las brechas, rectificadas los reductos exteriores, y puesta esta plaza en términos de resistir un golpe de mano. Esta obra que no ha dejado de imponer bastante al enemigo es efecto del acendrado patriotismo de los pueblos de este distrito, que han contribuido y contribuyen en pagar el cupo que les ha cabido para satisfacer materiales y jornales, que unidos a los esfuerzos de nuestros aliados, se ha puesto en el estado en que ahora se halla. En este mismo, Señor, el gobernador, los jefes, señores oficiales y tropa que la guarnezcan están prontos a derramar la última gota de su sangre en obsequio de V.M., de su Real Persona, y del honor de la Nación.”⁸¹⁴

Podem observar com es destaca l'esforç per reconstruir les defenses de la ciutat després de la voladura que ordenaren els francesos quan van abandonar la ciutat i ja, al final, es destaca la voluntat de defensar al monarca i la nació.

L'Ajuntament de Tarragona no fou l'única institució de la ciutat que encarregà la redacció d'una memòria sobre la guerra. El capítol de la Catedral també va ordenar la redacció d'un relat que es titulà: *“de todo lo ocurrido en esta Iglesia y a los individuos del capítulo tanto en lo que respecta a los que quedaron en la ciudad, como los que tuvieron que emigrar desde que comenzó el sitio hasta el día que pudimos tener la satisfacción de reunirnos otra vez en la Iglesia”*.⁸¹⁵ De la memòria en qüestió s'ha conservat un esborrany

⁸¹² ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1812-1814, 350. Sembla que Manresa no va tenir èxit, ja que l'any 1819 encara reclamava que es dictaminés en relació a la sol·licitud de gràcies i privilegis presentada l'any 1814.

⁸¹³ Un altre municipi que fou beneficiat amb una gràcia parcial fou Esparraguera, que preguntà a l'ajuntament de Girona de quins tributs podia estar exempt en relació a la nova reforma tributària de Garay: AMG. Actes, 1817, 115.

⁸¹⁴ *Semanario cristiano-político de Mallorca*. Tom 4, núm. 93, 24-04-1814.

⁸¹⁵ ACCT. AC, 1814, 14.

conegut com el memorial d'Ignasi Ribes, un dels canonges encarregats de redactar-la i el principal protagonista de la majoria dels fets que s'hi descriuen. Considerem que les memòries de l'Ajuntament i del capítol, encara que tractin el mateix espai i temps, presenten diferències significatives perquè obeeixen a finalitats diferents.

La memòria d'Ignasi Ribes, més enllà d'assenyalar el sacrifici del capítol durant el setge, esdevé una defensa de l'actuació dels seus membres durant l'ocupació francesa davant la persecució promoguda per la monarquia amb la restauració de 1814 de tots els sospitosos de col·laborar amb el règim francès. A diferència, per exemple, dels integrants de l'Ajuntament, hi van haver religiosos que ocuparen càrrecs durant l'ocupació francesa. Ja el primer govern provisional encarregat per les autoritats napoleòniques, establert el 12 de juliol de 1811, estava format pel cirurgià Jaume Parcet i els canonges Josep Boni i Ignasi Ribes. La memòria d'Ignasi Ribes explica com els dos eclesiàstics van intentar evitar formar part d'aquest govern, tot i que finalment van acceptar sota l'amenaça de ser deportats a França. El relat continua amb la defensa de la seva gestió durant aquest govern provisional, que s'allargaria fins a mitjans de setembre. En el cas de Josep Boni s'explica com va aconseguir que s'alliberessin alguns presoners i va intercedir per pal·liar els abusos dels oficials francesos allotjats a la ciutat. Pel que fa a Ribes, explica com es va centrar en reduir les contribucions exigides pels francesos als pobles del corregiment, aconseguint la seva condonació en alguns casos.⁸¹⁶

Aquest últim exemple és representatiu del que es recull en la memòria capitular; justificar les accions del capítol catedralici durant el període d'ocupació francès, les penúries viscudes i la dificultat de mantenir el culte a la catedral, que més tard seria examinat amb atenció per part de la monarquia per incorporar, per exemple, oracions per al "emperador Napoleó" en algunes misses.⁸¹⁷

De tot el que acabem de descriure va haver de donar explicacions Anton Boni, el germà petit de Josep Boni, qui va ocupar la canongia vacant de Manuel de Lasfuentes, assassinat el dia de l'assalt. Va comparèixer el 10 d'agost de 1815 davant el fiscal de la Cambra Reial de Madrid per defensar la seva canongia. L'interrogatori es va centrar en el perquè ell i

⁸¹⁶ FUENTES, Manel M; QUIJADA, Joan M; SÁNCHEZ, Neus. 2012. *Memòria del setge i ocupació de Tarragona. La Guerra del Francès en els fons documentals de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (1808-1814)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 42-44.

⁸¹⁷ SABATÉ, Josep M. 1992. *Monges, frares, canonges, capellans i capellanets. Tarragona religiosa a les acaballes de l'Antic Règim*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 41.

altres religiosos no van abandonar la ciutat després de l'assalt i es van sotmetre a l'autoritat francesa. Boni descriu les dificultats per les que va haver de passar el capítol per mantenir el culte a la catedral durant el domini francès i els abusos viscuts per aquells religiosos que no van marxar de Tarragona, que foren pocs. Justament, Boni insisteix en la importància d'haver-se quedat a la ciutat per cuidar i evitar els possibles danys i fins i tot la probable destrucció de la catedral, que no es va veure afectada a diferència d'altres edificis que van ser volats pels francesos quan abandonaren la ciutat. A continuació es mostra un fragment del seu al·legat:

“Que utilidad hubieran sacado la iglesia y la nación española, el sacerdocio y el imperio de que los enemigos hubiesen arruinado la catedral de Tarragona, así como volaron los antiguos castillos del Patriarca y de Pilatos, ciertamente ninguna se hubieran seguido si muchos perjuicios. Y el señor fiscal penetrado de la verdad me respondió: ha hablado vuestra merced bien, la causa de vuestra merced es causa justa. El señor doctoral y algunos señores canónigos de Valencia me dijeron: de jure no puede vuestra merced perder la canonjía.”⁸¹⁸

Poc abans de la compareixença d'Anton Boni a Madrid els canonges Pere Huyá i Josep Boni van presentar un memorial on defensaven que la canongia s'ajustava als estatuts i que Anton Boni havia actuat segons els interessos de l'Església i el monarca durant la guerra.⁸¹⁹ Finalment, pocs mesos després de la compareixença d'Anton Boni arribaria la confirmació de la seva canongia.⁸²⁰

Podem concloure que la memòria del capítol es centrava en recollir les accions dels seus membres durant el conflicte i especialment dels anys d'ocupació francesa, amb l'objectiu de defensar-se del procés depurador iniciat amb la restauració de 1814 i el qüestionament dels nomenaments produïts durant la guerra. Per tant, aquesta memòria difereix de la promoguda per l'Ajuntament, que recordem que va ser escrita per un religiós, però que obeïa a la voluntat d'enaltir el sacrifici de la ciutat durant el conflicte.

A Girona, tal i com va ocórrer a Tarragona, es va ordenar una primera recopilació dels cossos i milícies organitzats l'any 1808.⁸²¹ Pocs dies després de rebre la notificació de la Reial Ordre del vint-i-un de juliol de 1815 es constituí una Junta General formada per rectors de les diverses parròquies de la ciutat i membres de l'Ajuntament per tal de

⁸¹⁸ FUENTES, QUIJADA i SÁNCHEZ, 2012, 300-301.

⁸¹⁹ ACCT. AC, 1815, 142 i correspondència 103.

⁸²⁰ ACCT. AC, 1815, 199 i correspondència 160.

⁸²¹ AMG. AM, 1815, 99.

recopilar i redactar els principals successos ocorreguts a la ciutat durant la guerra.⁸²² El procés de recopilació d'aquesta memòria fou força convuls. Al primer a qui se li va encarregar, el franciscà Manuel Cúndaro, hi renuncià ràpidament adduint la impossibilitat de poder compaginar-ho amb les seves tasques al convent. La mateixa excusa esgrimí Narcís Xifreu, de la col·legiata de Sant Feliu, a qui se li encarregà després de la negativa de Cúndaro. A tot això hi hem de sumar la pressió que exerciren les diverses autoritats, com el capità general, perquè la memòria es presentés el més aviat possible. Suposem que es volia comptar amb aquest relat el més aviat possible degut al protagonisme que va tenir la resistència i martirologi de Girona en l'imaginari col·lectiu durant la Guerra del Francès. Davant les dificultats del propi Ajuntament sembla que fou el governador Garcia de Velasco qui va aconseguir convèncer a Narcís Camps, catedràtic de retòrica i beneficiat de la catedral, perquè redactés la memòria, que es presentaria davant de l'Ajuntament i la Junta General el tretze d'agost de 1816 sense que figurés el nom de l'autor "*para no mortificar su religiosa moderación*".⁸²³ Un cop revisada la memòria es comprovà que hi havia diverses incongruències i s'envià a l'abat de Sant Feliu perquè incorporés les esmenes. Finalment, el dia vint-i-set de setembre la memòria fou rellegida pel secretari de l'Ajuntament, Juan Pérez Claras. Va ser aprovada per totes les parts i se li confià al governador perquè l'enviés a la capitania general.⁸²⁴

Girona ja disposava de la seva memòria i, el més important, havia donat compliment a la Reial Ordre del vint-i-un de juliol de 1815. Tot i això Manuel Cúndaro, qui prèviament havia renunciat a redactar la memòria, informà al consistori que estava treballant en una crònica sobre els setges de 1808 i 1809 per ordre del governador. Cúndaro sol·licitava la protecció de l'Ajuntament per por a que el governador fos traslladat o morís. Sembla que tota aquesta situació va obeir a diversos interessos. És molt probable que el governador Garcia de Velasco encarregués aquesta memòria a Cúndaro per mostrar-se com a promotor de l'obra i atribuir-se el mèrit davant de la monarquia i que, el religiós, després de l'aprovació de l'obra de Camps, busqués el suport de l'Ajuntament davant el doble joc del governador. Tampoc s'ha de descartar el doble joc del propi Cúndaro, ja que formava part de la Junta que avaluava l'obra de Camps i per tant era coneixedor dels seus avenços. El consistori va mostrar interès en l'obra i va prometre a Cúndaro que l'ajudaria en allò

⁸²² AMG, AM, 1815, 248.

⁸²³ AMG, AM, 1816, 119.

⁸²⁴ Aquesta memòria no s'ha conservat.

que necessitès.⁸²⁵ Tot sembla indicar que, un cop donat compliment a la Reial Ordre i haver posat fi a la pressió exercida per les diferents autoritats, l'Ajuntament va veure amb bons ulls promocionar l'obra de Cúndaro, més completa i exhaustiva que la de Camps, que va ser redactada a corre cuita en poc més de quatre mesos. El propi Camps va passar a formar part de la junta que va fer el seguiment de l'obra de Cúndaro, qui rebria una gratificació per part de l'Ajuntament quan va presentar el text final a principis de novembre de 1818.⁸²⁶

Manuel Cúndaro era lector de l'ordre dels franciscans i va ser capità d'una companyia de frares durant el setge de Girona de 1809. Les seves idees absolutistes farien que fos empresonat l'any 1822 a Barcelona. Marxaria cap a l'exili i residí a Marsella fins que tornà, poc després, amb els Cent Mil Fills de Sant Lluís.⁸²⁷ Com el mateix autor explica al pròleg la inestabilitat política del moment i el seu exili dificultaren la publicació de l'obra. Tanmateix, l'any 1820 Miguel de Haro va redactar *Relación histórica de las defensas de Gerona en 1808 y 1809*, solapant així l'obra de Cúndaro, que va ser marginada per les autoritats liberals i que restà en el total ostracisme fins a mitjans de segle XX, quan seria finalment editada i publicada en la seva totalitat.⁸²⁸ L'any 1830 l'Ajuntament li va expedir un certificat on es recollien els seus mèrits. Gràcies a aquest document coneixem la seva història des que participà al setge de 1809 com a capità de regulars de la creuada eclesiàstica, destacant-se en la defensa del baluard de la Mercè. Amb la capitulació va ser deportat al camp de presoners de Montmedir a Normandia, on fou escollit president dels regulars de les diverses províncies reunits al camp. Va ser l'encarregat de predicar les exèquies de Mariano Álvarez de Castro l'any 1816 i amb l'esclat de la revolució va haver d'abandonar la ciutat després de rebre amenaces de mort i ser clausurat el convent de l'ordre.⁸²⁹

⁸²⁵ AMG, AM, 1816, 147.

⁸²⁶ AMG, AM, 1818, 186.

⁸²⁷ Fou vicepresident de la junta corregimental que aixecaren els malcontents a Reus l'any 1827: MORERA, Emili. 2006. *Tarragona Cristiana*. 2a, vol. V ed. Tarragona: Diputació de Tarragona, 398.

⁸²⁸ A finals del segle XIX s'editaren alguns capítols, però l'edició completa de l'obra no arribà fins 1950: CÚNDARO, 1950. *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808-1809*. Girona: Instituto de Estudios Gerundenses.

⁸²⁹ El certificat es troba a: AMG. AM, 1830, 99. Reproduït a Annex 21.

Més enllà d'aquestes memòries, l'Ajuntament de Girona també va fer un esforç per recopilar documentació singular de la Guerra del Francès i l'any 1815 es va decidir annexar una còpia dels acords de capitulació del setge de 1809 a les actes municipals.⁸³⁰

En el cas de Barcelona es decidí formar una junta durant el setembre de 1815 per correspondre a la Reial Ordre del vint-i-un de juliol. La junta estava formada per set rectors i quatre membres de l'Ajuntament; dos regidors, un diputat i el síndic procurador general.⁸³¹ Cap a mitjans de setembre la junta va emetre un pregó on s'anunciava la voluntat de reunir les principals notícies de la ciutat durant la guerra i es feia una crida perquè els veïns compareguessin i relatessin els fets més memorables.⁸³² Finalment, al desembre de 1816, la junta va explicar a l'Ajuntament que no tenia sentit continuar amb la redacció de la memòria davant l'obra que estava preparant Raimon Ferrer, un dels membres de la junta.⁸³³ I és que la coneguda com la *Barcelona cautiva* de Raimon Ferrer, de l'oratori de Sant Felip Neri, va ser una de les memòries més importants, tant per extensió com per repercussió, de les que es van redactar durant el Sexenni Absolutista a Catalunya. Escrita en forma de dietari, *Barcelona cautiva* descriu, al llarg de sis volums, l'esdevenir de la ciutat durant la Guerra del Francès, tot i que també recull algunes de les fites més importants de les que es produïren a Catalunya. Aquesta obra, editada l'any 2010 per Antoni Moliner Prada, ha esdevingut una de les principals fonts documentals per l'estudi de la Guerra del Francès, especialment en relació al període d'ocupació francès.⁸³⁴ La memòria va ser iniciativa del propi Raimon Ferrer, qui ja havia publicat diversos relats sobre la guerra abans d'embarcar-se en la *Barcelona cautiva*. Sabem que l'Ajuntament va seguir de ben a prop l'obra i en va voler censurar algunes parts, principalment aquelles on no es deixava en bon lloc al consistori. Per exemple, l'Ajuntament va criticar que es descrivís com durant l'ocupació francesa de la Ciutadella diversos regidors van demanar als veïns que tornessin a les seves cases. El consistori considerava que aquest fragment podia donar peu a malentesos, ja que es podria entendre

⁸³⁰ AMG, AM, 1815, 5.

⁸³¹ AHCB, Acords, 1815, 350-353. Pel que fa als religiosos, eren rectors de les principals parròquies de la ciutat: Raimon Ferrer, de Sant Felip Neri, Francisco Pinto, de Sant Josep, Benito Magarola i Ignacio Bruguera, de Santa Maria del Pi i de Sant Just. Desconeixem el nom del darrer rector de la junta. Pel que fa als membres de l'Ajuntament, els regidores foren Ignaci de Gayola i Raimon de Vedruna, el diputat Joan Artins i el síndic procurador.

⁸³² AHCB, Acords, 1815, 357.

⁸³³ AHCB, Acords, 1816, 469.

⁸³⁴ MOLINER PRADA, Antoni. 2010. *La Guerra del Francès a Catalunya segons el diari de Raimon Ferrer*. Bellaterra: UAB.

que els regidors volien facilitar l'ocupació francesa, quan el que pretenien era protegir als veïns. L'Ajuntament també va censurar un fragment que narrava un enfrontament amb els francesos on un soldat francès va ser ferit, "*pero como era catalán el vecindario lo escondió*". El consistori denunciava com "*se pudiera inferirse que el motivo de esconderlo fue precisamente el ser catalán y no el ser español*". L'Ajuntament va ordenar que es fessin aquesta i altres apreciacions a Ferrer i que "*se le prevenga que en lo que se ofrezca en los ulteriores escritos hablar del Ayuntamiento o cosa que le pueda comprender, no lo de a bien sin su conocimiento y anuncio*".⁸³⁵

La monarquia, a través de la Reial Ordre del vint-i-un de juliol de 1815, va intervenir directament en la gestió de la memòria de la Guerra del Francès, ordenant la recopilació dels successos més importants ocorreguts al llarg del territori. Tanmateix, aquestes no foren les úniques cròniques que es redactaren. A Tarragona, per exemple, la polèmica al voltant de la mala gestió del setge de 1811 propicià que diversos dels oficials que participaren en la defensa de la ciutat publicaren les seves memòries per defensar i justificar la seva actuació. Ens referim a les memòries d'Andrés Eguaguirre,⁸³⁶ Pedro Sarsfield⁸³⁷ o el propi marquès de Campo Verde, qui directament publicà un escrit on es defensava de les acusacions de Sarsfield.⁸³⁸ També es conserven algunes manuscrits redactats per particulars, com el de Jaume Parcet, cirurgià de l'hospital de Sant Pau i Santa Tecla, que ni tant sols s'arribà a editar.⁸³⁹ Com ja hem explicat, la resistència de Girona fou un dels episodis principals de la Guerra del Francès i per tant les cròniques dels setges de 1808 i 1809 foren nombroses, tot i que moltes d'elles es publicaren ben avançat el segle XIX o fins i tot durant el segle XX, com hem vist amb l'obra de Cúndaro.⁸⁴⁰

Tanmateix, resulta important assenyalar com molts dels actes d'homenatge que en un principi van ser organitzats per la monarquia foren en molts casos iniciatives particulars que la monarquia simplement es limità a ratificar. Hem presentat diversos exemples, com

⁸³⁵ AHCB, Acords, 1815, 204.

⁸³⁶ EGUAGUIRRE, 1813.

⁸³⁷ SARSFIELD, Pedro. 1814. *El general don Pedro Sarsfield presenta a la nación española la vindicta de su honor*. Villanueva: Imprenta de Juan Ignacio Jordi.

⁸³⁸ CAMPO VERDE, Marqués de. 1814. *Contestación del general Marqués de Campo Verde a varios puntos injuriosos a su persona contenidos en el papel que con el título «la vincita de su honor» presentó a la nación española el general D. Pedro Sarsfield*. València: Imprenta Benito Montford.

⁸³⁹ Ens referim a la crònica *La Barbarie Francesa en Tarragona*, escrita l'any 1813.

⁸⁴⁰ Es pot veure un recull de les diferents cròniques que es publicaren sobre els setges de Girona a: BARNOSELL, Genís. 2011. «Los sitios de Girona durante la Guerra de la Independencia (1808-1809): Más allá del mito». *Historia Social*, núm. 11: 3-19.

els homenatges als caiguts a Girona o els actes celebrats en honor a Álvarez de Castro. D'entre tots els homenatges descrits l'únic que podem adjudicar a la monarquia foren les cròniques que es manaren recopilar a les diferents ciutats amb la Reial Ordre del vint-i-un de juliol de 1815, i fins i tot en aquest cas trobem exemples com el de Barcelona, on Raimon Ferrer ja havia començat la redacció de la seva obra abans de la publicació del propi decret.

Un fenomen clau per entendre la gestió de la memòria és l'aliança entre el tro i l'altar que es produí durant aquest període i que, en termes generals, fou un dels pilars que sustentaren el regnat de Ferran VII. L'Església va ser protagonista en el procés de repressió iniciat l'any 1814 i va jugar un paper fonamental en el control de les idees i la pròpia gestió de la memòria.⁸⁴¹ L'església, i la religió en general, van ser un element central en els actes d'homenatge que es celebraren i els religiosos estigueren presents en tots els òrgans de control que hem anat introduint: formaren part de les juntes locals que s'encarregaren de supervisar la recopilació de les cròniques, així com de les juntes encarregades de concedir pensions de guerra i condecoracions. *“Por la religión, por el rey y por la patria”*. Aquest és el lema que sovint trobem a totes les relacions dels actes d'homenatge que s'organitzaren. En ocasions es substitueix pàtria per estat, però l'ordre sempre és el mateix: primer la religió i després el rei. El component religiós fou, per exemple, un dels elements més característics dels setges de Girona, fins el punt de distorsionar els fets:

“Un hombre sin talentos militares si bien de una extremada confianza en la Providencia, diré casi en los milagros (...) Este valor era en él resignacion de un mártir más que el heroismo de un hombre de guerra.”⁸⁴²

Així és com definia un dels seus oficials a Álvarez de Castro, qüestionant la seva capacitat militar al capdavant de la defensa de la ciutat, on s'instaurà la croada gironina i on el patró de la ciutat, Sant Narcís, hi tingué sempre un gran protagonisme. No hi ha dubte que el factor religiós fou molt important als setges de Girona, on els religiosos participaren

⁸⁴¹ ALONSO, Gregorio. 2014. *La nación en capilla. Ciudadanía católica y cuestión religiosa en España, 1793-1874*. Granada: Comares, 65-74. També destacar els treballs de: PARRA, Emilio LA. 2014b. «La restauración de Fernando VII en 1814». *Historia Constitucional*, núm. 15: 205-22. PARRA (2018). PARRA, Emilio LA. 2014a. «Fernando VII, el rey providencial enviado por Dios». *Alcores*, núm. 17: 39-53.

⁸⁴² FRASER, Ronald. 2006. *La Maldita guerra de España: historia social de la guerra de la Independencia, 1808-1814*. Barcelona: Crítica, 473-474.

directament en la defensa de la ciutat i es construí un discurs al voltant de la seva implicació en els setges i el martirologi que patiren a mans dels francesos.⁸⁴³

En conclusió, la monarquia va intentar tenir un paper actiu en la gestació de la memòria de la Guerra del Francès, tot i que el seu èxit fou, com a mínim, limitat. Moltes de les iniciatives que es plantejaren provingueren de particulars i la monarquia sovint es limità a confirmar-les o a apropiar-se'n. L'èxit més evident fou la promoció de les diferents cròniques que es redactaren a nivell local a partir del decret del vint-i-un de juliol de 1815, moltes de les quals han acabat sent les més populars, tot i que la monarquia no es va preocupar per conèixer el seu estat i la seva publicació va dependre principalment dels ajuntaments i, sobretot, dels seus autors. Tot fa pensar que aquesta "política de memòria", si en algun moment existí, es va anar improvisant sobre la marxa, ja que els primers decrets no apareguren fins més d'un any després de la tornada del monarca. Tanmateix, l'any 1814, durant el pas de Ferran VII per Girona i Tarragona de camí a València, es celebraren diversos actes que estigueren sempre relacionats amb donar la benvinguda al monarca, no s'intentà vincular la figura de Ferran VII amb la resistència i sacrifici d'aquestes dues ciutats durant la guerra, quan l'ocasió era del tot procliu per fer-ho. Sabem que el pas del monarca per aquestes ciutats fou celebrat amb tota la pompa possible i es donà algun cas singular, com a Lleida, on no només va ser aclamat, sinó que va ser portat a braços per la ciutat.⁸⁴⁴

Val a dir que la restauració absolutista també va comportar la persecució de la memòria liberal. En apartats anteriors hem tractat, per exemple, com la monarquia va ordenar que es suprimissin totes les actes municipals on hi apareguren les eleccions constitucionals. A més a més, s'eliminaren tots els textos relacionats amb els liberals i les plaques en commemoració de la constitució. Moltes places, que havien passat a anomenar-se plaça de la constitució durant la guerra, van ser substituïdes per places del Rei. L'obsessió de la monarquia per l'obra liberal és un dels elements més reconeixibles de la repressió absolutista, comparable a una *damnatio memoriae* o, dit d'una altra manera, "*como si no hubiesen pasado jamás tales actos, y se quitasen de en medio del tiempo*".

⁸⁴³ A la memòria que va presentar Girona reclamant els privilegis concedits l'any 1810 el factor religiós està sempre present, tant pel que fa a la "participació" de Sant Narcís com dels propis religiosos, tant regulars com seculars, que foren instruïts en armes i enrolats als regiments de guarnició. ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1814, 343.

⁸⁴⁴ SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 118.

8.9.- Els ajuntaments i els conflictes amb les autoritats

Durant el Sexenni els ajuntaments intentaren mantenir la seva legitimitat i capacitat per gestionar els municipis, fet que sovint podia comportar tensions i conflictes latents amb la resta d'autoritats, ja fossin religioses, civils o militars.

La Guerra del Francès va ser un conflicte extremadament complex on es produïren conflictes socials, polítics i econòmics que, en resum, mostraren un canvi de mentalitat que escenificà el trencament amb l'Antic Règim. Aquesta diversitat de conflictes, que ha portat a alguns historiadors a parlar de les Guerres del Francès, no acabaren amb el conflicte bèl·lic, tot el contrari, s'anaren accentuant durant el primer terç del segle XIX.⁸⁴⁵

Un dels conflictes més recurrents era el que enfrontava als ajuntaments amb els alcaldes majors, ara ja designats directament per la monarquia després de la supressió dels senyorius per les Corts de Cadis. Els alcaldes majors tenien àmplies competències, principalment judicials, i eren el principal representant de la corona a l'ajuntament. A més a més, habitualment eren de fora de Catalunya i tradicionalment fou un càrrec enfrontat pels ajuntaments des de la seva instauració al Principat a partir del Decret de Nova Planta, ja que sovint actuaven arbitràriament i sense respectar o conèixer les particularitats del territori o el municipi on estaven destinats. La supressió de les senyories jurisdiccionals i la seva incorporació a la monarquia a partir de 1814 originà que els alcaldes majors reuniren encara més competències en detriment dels batlles, així que, aquestes tensions amb els ajuntaments s'incrementaren després de la Guerra del Francès. La monarquia va publicar, l'agost de 1816, un decret on s'intentaven definir les competències i funcions dels alcaldes majors davant dels dubtes que havia despertat als municipis la supressió i posterior incorporació dels senyorius a la corona, no només a Catalunya, sinó a tot el regne.⁸⁴⁶

⁸⁴⁵ FONTANA, 2013, 11.

⁸⁴⁶ Fou un decret relativament buit de contingut, que tenia per objectiu "*simplificar, uniformar y rectificar esta carrera*", i que a la pràctica contribuï a generar més dubtes sobre les competències i incompatibilitats dels alcaldes majors. Una còpia a: ACA. Reial Audiència, Cartas acordades, 1816, 1102v.

A Barcelona ja des de principis de 1815 es registraren tensions amb Armengol Dalmau, alcalde major civil,⁸⁴⁷ perquè s'immiscí en les llicències de les parades del Born. El deu de març l'Ajuntament va decidir denunciar a Dalmau adduint que no va abandonar el seu càrrec a València quan entraren els francesos durant la guerra, en un intent de buscar el seu cessament. Aquest aconseguí excusar-se, presentant fins a vuit informes de diverses autoritats que donaren fe de no haver servit als francesos durant la seva estada a València. Tot sembla indicar que les tensions amb Dalmau tingueren de rerefons la seva bel·ligerància alhora d'identificar afrancesats i col·laboracionistes, actitud que xocava amb el tarannà de l'Ajuntament, que va adoptar una postura més passiva i conciliadora.

El consistori es queixava de com Dalmau estava obrint procediments contra particulars que acusava de “*empleados y partidarios del enemigo*”.⁸⁴⁸ L'Ajuntament va recomanar als seus membres no participar d'aquests processos i limitar-se a complir amb els edictes d'informació, això és, notificar únicament quan era requerit per les autoritats. En un primer moment el consistori va presentar una sol·licitud a la Cambra Reial perquè Dalmau no fos ratificat com a alcalde major de la ciutat.⁸⁴⁹ Finalment, ja l'any 1816, es va decidir per denunciar a Dalmau davant del capità general Castaños, que va corroborar la denuncia explicant com li constava que “*los vecinos de esta Ciudad repugnan el que sus asuntos vayan a parar al dicho alcalde*”, que la queixa del consistori era justificada i que en el futur es posicionaria de la seva part en qualsevol queixa o reclamació relacionada amb Dalmau.⁸⁵⁰ Dites tensions continuaren quan l'Ajuntament va sol·licitar la substitució del tribunal encarregat de censar i gestionar els bens rònecs, presidit per Dalmau. Castaños no tenia autoritat per cessar aquest tribunal, però va fer el possible per paraitzar-lo i evitar que publicés més resolucions. La mortalitat, mobilitat, destrucció i pèrdua de documentació va originar que el tribunal, encarregat de determinar i corroborar la propietat de terres i altres bens, tingués una importància creixent després de la guerra, i l'Ajuntament semblava preocupat perquè Dalmau n'estigués al capdavant.⁸⁵¹ El

⁸⁴⁷ A Barcelona, a diferència de la resta de capitals de corregiment de Catalunya, hi havia dos alcaldes majors; un del civil i un de criminal. Dalmau fou alcalde major civil des de 1806 fins 1818. CERRO, Rafael. 1999. «La nómina de los Alcaldes Mayores de Cataluña (1717-1834)». *Ius fugit: Revista interdisciplinar de estudios histórico-jurídicos*, núm. 8: 45-74. CERRO, Rafael. 2010. «Bajo el signo de la crisis: los alcaldes mayores de Barcelona durante el reinado de Carlos IV». *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 28: 91-119.

⁸⁴⁸ AHMB. Acords, 1815, 76v.

⁸⁴⁹ AHMB. Acords, 1815, 112v.

⁸⁵⁰ AHMB. Acords, 1816, 202.

⁸⁵¹ AHMB. Acords, 1816, 316.

consistori va rebre la denuncia d'alguns veïns, com Jacinto Grau, qui assenyalaria com Dalmau havia declarat rònegues unes vinyes que eren de la seva propietat i que no era l'únic veí que s'havia trobat amb una situació semblant.⁸⁵² Les tensions existents no trigaren en revifar-se, quan tots dos alcaldes majors de la ciutat denunciaren que no se'ls estava informant de les reunions de l'Ajuntament i Dalmau criticà que no se'l convidés a assistir a les funcions de Setmana Santa.⁸⁵³

A la ciutat d'Igualada també es reproduïren conflictes a causa de la supressió dels senyorijs. L'alcalde major, Juan Esteban Anglada, va elevar una queixa a la Reial Audiència explicant com amb la supressió dels senyorijs la figura del batlle quedava sense efecte i les competències judicials passaven a ser exclusives de l'alcalde major, però part dels veïns es resistiren a acatar les seves resolucions i el propi ajuntament dificultava la seva tasca:

“Subsiste aquí el fantasma, y mueble inútil y embarazoso del baile que inútilmente percibe salario de propios (...) Por resultado de todo esto se hecha ver que el alcalde mayor es más bien en este pueblo un juguete que un autorizado magistrado del Rey”.⁸⁵⁴

Anglada va acabar sol·licitant el cessament del batlle a la Reial Audiència i la incorporació de les seves prerrogatives a l'alcalde major. La denúncia va ser ràpidament replicada per l'Ajuntament d'Igualada, que denuncià igualment a Anglada i demanà la supressió de l'alcalde major a la Reial Audiència.⁸⁵⁵ Posteriorment, el capità general Castaños aportà un informe on explicava com la figura del batlle era legítima, tot i que ara en comptes de ser baronial, era reial, fet que era un despropòsit perquè a la pràctica hi havia dos càrrecs per exercir les mateixes funcions (batlle i alcalde major) i la manca de recursos originava que tots dos cobressin sous baixos. Castaños considerava que el més encertat era mantenir la figura del batlle, ja que era escollit entre els propis habitants i per tant era la més respectada per vetllar pels seus interessos. Tanmateix, citava alguns exemples de municipis on la figura del batlle era garantia de bon govern, com Reus.⁸⁵⁶ En termes generals, els municipis defensaven la figura del batlle, que es considerava més diligent, i foren crítics amb l'ascendència que adquiriren els alcaldes majors després de

⁸⁵² ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 354.

⁸⁵³ AHMB. Acords, 1816, 173.

⁸⁵⁴ ACA. Reial Audiència, 1815, 399.

⁸⁵⁵ TORRAS, Josep M. 1974. «Un plet jurisdiccional a les darreries de l'Antic Règim». *Miscellanea Aqualatensia*, núm. 2: 115-37.

⁸⁵⁶ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 399.

la guerra. A Flix, el consistori va reclamar a la Reial Audiència que el batlle fos el jutge preeminent al municipi en detriment de l'alcalde major, que es dilatava contínuament en atendre els casos.⁸⁵⁷

Les tensions amb les autoritats “castellanes” fou una constant durant aquest període i també s'estengué als corregidors, com el cas de Nicolàs Durmet, al corregiment de Puigcerdà, que fou criticat pels veïns de Bellver per no respectar la independència dels jutges i batlle i aplicar multes i recàrrecs desmesurats a tot el corregiment. En aquest cas, la queixa fou presentada quan arribaren notícies de la seva renovació al càrrec l'any 1818.⁸⁵⁸ Un cas semblant trobem a Figueres, quan l'ajuntament denuncià al corregidor Joaquín Caamaño per interferir en el govern del municipi. El conflicte sembla que tenia el seu origen en l'intent del corregidor d'unificar el sistema de pesos, alterat durant l'ocupació francesa, prenent com a referència el vigent a la ciutat de Girona, fet que va ser vist com una intromissió pels pobles del corregiment, que en bona part s'hi negaren. Davant d'aquesta situació, Caamaño va multar a alguns membres dels ajuntaments, com a Figueres, amb setanta-cinc lliures, que era l'equivalent al sou anual, motiu pel qual es decidí representar a l'Audiència i denunciar el que consideraven un abús.⁸⁵⁹

A Girona sembla que les tensions entre l'Ajuntament i el corregidor Juan José García de Velasco foren constants i el consistori va decidir presentar una queixa. La resposta de la monarquia es va limitar a cridar l'atenció al corregidor i no comportà l'aplicació de cap mesura concreta:

“De R. Orden debe prevenir como lo hace al excelentísimo señor don Juan José García de Velasco gobernador de esta ciudad que conserve la armonía con las autoridades subalternas, y que sin dejar de cumplir las reales ordenes procure gobernar guardando a cada uno la consideración debida, según es de ver de dicho oficio que dice así: Reservado: El señor ministro de la guerra me previene haga saber a v. s. que s. majestad tomando en consideración las quejas que v. s. ha producido en razón de los agravios, disgustos y bochornos con que le aflige el teniente general don Juan José García de Velasco gobernador de esa plaza, y al mismo tiempo la dureza con que trata al pueblo, prevenga a dicho jefe conserve la armonía que están necesaria con las autoridades subalternas, y que sin dejar de cumplir las reales ordenes procure gobernar, guardando a cada uno la consideración debida.”⁸⁶⁰

⁸⁵⁷ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 1238.

⁸⁵⁸ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 449.

⁸⁵⁹ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 564v.

⁸⁶⁰ AMG. Actes, 1817, 98.

Durant el període 1814-1820 es van produir diversos conflictes a Tarragona, alguns entre les pròpies institucions per les quotes de poder que encara s'estaven definint després de la guerra, com va ocórrer entre el governador militar Timoteo Roch i l'Ajuntament constitucional a principis de 1814. El consistori es mostrava contrariat davant d'un governador que retardava molt les seves resolucions en un moment d'extrema urgència, com era la neteja dels carrers i la reparació de les canalitzacions d'aigua potable. El dia divuit de febrer finalment es va decidir denunciar al rei "*las continuas tropelías que experimenta este Ayuntamiento de parte del Caballero Gobernador militar y que por este motivo se ve ajado este Cuerpo, censurado y murmurado del Público*".⁸⁶¹ En aquest mateix memorial també es denuncia com el governador vulnerava les competències de l'Ajuntament, expedint llicències de construcció i apoderant-se d'edificis del comú. El capità general, baró d'Eroles, no només va desestimar la denúncia sinó que va designar Timoteo Roch governador polític i per tant va passar a assumir el govern de la ciutat.⁸⁶² L'Ajuntament va acatar l'ordre, però el conflicte lluny d'extingir-se va arribar fins a la Reial Audiència.⁸⁶³ Finalment amb l'abolició de la constitució i la restauració formal de l'absolutisme l'Ajuntament constitucional seria cessat durant el mes de setembre.

En el cas de Tarragona, el conflicte institucional més important d'aquests anys el protagonitzaren l'Ajuntament absolutista i el nou arquebisbe de la ciutat, Antonio Bergosa i Jordán. Antonio Bergosa (1748-1819) va passar gran part de la seva vida a Nova Espanya (1780-1817). Va ser fiscal de la Inquisició (1780-1800), bisbe d'Oaxaca (1800-1810) i durant la Guerra del Francès va ser escollit com a arquebisbe electe de Mèxic, tot i que amb la restauració de Ferran VII no es va donar validesa a aquest nomenament ratificat per les Corts de Cadis. Finalment tornà a Espanya i l'any 1817 va ser designat arquebisbe de Tarragona⁸⁶⁴ en substitució de Romualdo Mon, qui havia estat designat nou arquebisbe de Sevilla.⁸⁶⁵ El primer de setembre de 1817 l'Ajuntament va rebre una comunicació d'Antonio Bergosa on anunciava el seu nomenament com

⁸⁶¹ AHCT. AM, 1814, 25.

⁸⁶² AHCT. AM, 1814, 55v.

⁸⁶³ Es pot trobar un anàlisi més profund d'aquest conflicte entre el governador i l'Ajuntament a: SALVAT I BOVÉ, 1965, 334-336.

⁸⁶⁴ HAMNETT, Brian R. 2009. «Antonio Bergosa y Jordán (1748-1819), obispo de México: ¿ilustrado? ¿reaccionario? ¿contemporizador y oportunista?» *Historia Mexicana*, núm. 59 (1): 117-36.

⁸⁶⁵ AHCT. AM, 1816, 83.

arquebisbe de Tarragona⁸⁶⁶ i el dia vint-i-tres de gener de 1818, després de rebre la confirmació papal, va anunciar que partia des de Madrid per ocupar el seu nou càrrec.⁸⁶⁷

L'arribada del nou arquebisbe comportava un acte d'entrada públic a la ciutat que tenia tot un corpus cerimoniós:

“En el día de su entrada pública, luego de haber ellos jurado guardar los usos, costumbres y privilegios de la ciudad, señaladamente el de no permitir la introducción de vino forastero en ella, se les rinde el más estrecho homenaje con prestación de solemne juramento de fidelidad por acto público, al que luego seguía otro acto de homenaje de deber todo el cuerpo del Ayuntamiento a pie y por medio de unos cordones tiran del freno del caballo en que iban montados, y conducirles así por las más principales calles procesionalmente con todas las corporaciones gremiales cada una con su estandarte, y danza de antigualla de mucho lujo y coste hasta dejarlos incorporados en el cabildo eclesiástico.”⁸⁶⁸

Aquest fragment recull alguns dels actes que es duïen a terme durant l'entrada pública de l'arquebisbe. Veïem com l'Ajuntament guiava a peu pels carrers de la ciutat a la comitiva de l'arquebisbe que anava a cavall. També podem observar com els gremis de la ciutat acompanyaven la comitiva exhibint els seus emblemes i realitzant diversos balls i danses.

Balls tradicionals dels gremis i confraries de Tarragona (1706)

Gremi de pescadors	Ball dels Titans
Fadrins menestrals	Ball de Valencians
Gremi de teixidors	Ball de Sant Miquel
Gremi de descarregadors	Ball de <i>las damas y los vells</i>
Gremi de pagesos	Ball de Cavallets
Confraria de Santa Llúcia	Ball dels Prims
Gremi de mestres de cases	Ball de <i>las Gitanas</i>
Confraria de Sant Josep	Ball dels Gegants

⁸⁶⁶ AHCT. AM, 1817, 96v.

⁸⁶⁷ FUENTES, Manel M; QUIJADA, Joan M; SÁNCHEZ, Neus. 2012. *Memòria del setge i ocupació de Tarragona. La Guerra del Francès en els fons documentals de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (1808-1814)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 661.

⁸⁶⁸ AHCT. AM, 1818, correspondència, núm. 50.

Confraria de Sant Marc	Ball dels Cercolets
Gremi dels sastres	Ball dels Reis
Gremi dels hortolans	Ball dels Hortolans

9.- Quadre on s'hi recullen els balls i danses representats pels diferents gremis de la ciutat l'any 1706. Tot i diferència cronològica, considerem que no diferien gaire dels balls que es podrien dur a terme durant l'entrada pública de l'arquebisbe Bergosa. Font: FÀBREGAS; ROVIRA, 2011, 325.

Com ja hem vist, la restauració de Ferran VII va significar el retorn a l'Antic Règim una mica a la carta. Moltes de les reformes liberals de les Corts de Cadis van ser abolides, però hi van haver tot un seguit de mesures que reforçaven la posició de poder del monarca i que mai van arribar a ser suprimides. Aquest va ser el cas del decret del sis d'agost de 1811 on es van abolir els senyories jurisdiccionals, que van passar a formar part de l'Estat. Amb la restauració de l'absolutisme l'Estat va passar a ser el monarca, així que aquesta mesura significava un increment notable del seu poder i per tant, tot i ser obra de les Corts de Cadis i atacar directament els principis de l'Antic Règim, Ferran VII mai va arribar a abolir aquest decret.⁸⁶⁹

L'acte d'entrada pública de l'arquebisbe presentava una sèrie de dubtes a l'Ajuntament. El consistori, després de reunir-se amb l'advocat de la ciutat, va decidir elevar un "quadern de dubtes" al ministre de Gràcia i Justícia on qüestionava l'entrada pública que s'havia de fer al nou arquebisbe.⁸⁷⁰ Es considerava que amb l'abolició dels senyories jurisdiccionals l'arquebisbe havia perdut la seva condició de senyor i en conseqüència no podia ser objecte dels actes de vassallatge. És important assenyalar que l'Ajuntament en cap moment va qüestionar l'ascendència d'una dignitat tant important com l'arquebisbe, però considerava que dur a terme els actes de vassallatge podria vulnerar les regalies.⁸⁷¹ El consistori, convençut del seu raonament, va arribar a demanar suport al capità general perquè intervingués al seu favor.⁸⁷² Per la seva part, el capítol de la catedral va declarar que *amb reflexions tretes de documents antics que la major part de obsequis que se*

⁸⁶⁹ RUÍZ ROBLEDO, 1984, 129-131.

⁸⁷⁰ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 380.

⁸⁷¹ AHCT. AM, 1818, correspondència, núm. 51.

⁸⁷² *Ibid*, 25v.

*prestaven al senyor arquebisbe en la entrada no dimanaven de jurisdicció y que podien ser compatibles amb lo decret sobre suspensió de senyoriús.*⁸⁷³

Val a dir que aquest no fou un cas aïllat, ja que municipis com Mataró també van interpel·lar a la Reial Audiència si durant la visita del bisbe els gremis i ajuntament havien de portar els símbols i retre els actes de vassallatge tradicionals.⁸⁷⁴

El dia cinc de març va arribar a Tarragona la butlla on el papat anunciava oficialment a Antonio Bergosa com a nou arquebisbe, requisit indispensable perquè es produís l'acte públic d'entrada a la ciutat.⁸⁷⁵ El dia nou Bergosa va anunciar que es dirigia a Cambrils, “*donde se detendrá lo preciso para cumplir por su parte con la costumbre y práctica de sus antecesores*”,⁸⁷⁶ i és que era tradició que el nou arquebisbe s'aturés a un poble veí perquè l'Ajuntament enviés una comitiva per felicitar-lo i acordar el dia de l'entrada pública. El consistori va decidir enviar la comitiva, encapçalada pel regidor Güell. Finalment a les cinc i mitja de la tarda del dia dotze de març l'arquebisbe va entrar a la ciutat, però el capítol catedralici va decidir *que no es toquessin campanes per no entrar en creu alta i no haver-se-li fet l'entrada pública ni haver prestat lo jurament acostumat.*⁸⁷⁷

Lluny de reconciliar-se, les tensions entre l'Ajuntament i Bergosa augmentaren. El deu d'abril el consistori va sol·licitar ajuda al capítol per reconstruir el passeig de l'arquebisbe. Bergosa va contestar, amb certa ironia, que entenia que l'Ajuntament reconeixia el seu càrrec i estava disposat a dur a terme l'acte de presentació pública, al que el consistori replicà que l'acte no tindria lloc fins que no arribés una contestació dels dubtes que s'havien plantejat.⁸⁷⁸ Finalment el dia tretze va arribar la notificació del ministre de Gràcia i Justícia on es confirmava que la voluntat del monarca era que es fessin els honors a l'arquebisbe tal i com s'havien practicat als seus antecessors.⁸⁷⁹

Els conflictes entre l'Ajuntament i el capítol no acabaren aquí, ja que el consistori elevà una queixa perquè el capítol no estava atenent la part de l'enllumenat que li corresponia

⁸⁷³ FUENTES; QUIJADA; SÁNCHEZ, 2012, 662.

⁸⁷⁴ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 1345.

⁸⁷⁵ AHCT. AM, 1818, 35v.

⁸⁷⁶ *Ibid*, 45.

⁸⁷⁷ FUENTES; QUIJADA; SÁNCHEZ, 2012, 663.

⁸⁷⁸ AHCT. AM, 1818, 53.

⁸⁷⁹ *Ibid*, 54v.

segons la concessió de la gestió de carns de l'any 1800.⁸⁸⁰ L'estada d'Antonio Bergosa a Tarragona va ser més aviat curta, ja que el dia vint-i-nou de juny de l'any 1819 va marxar cap a les aigües termals de Panticosa per a poder recobrar la seva salut. Finalment el divuit de juliol va arribar la notícia de la seva mort.⁸⁸¹

La negativa dels ajuntaments a retre vassallatge al senyor, en aquest cas eclesiàstic, ha estat constatat a altres indrets del regne, com Galícia, on els ajuntaments de Lugo i Mondoñedo es resistiren a retre vassallatge al bisbe per no vulnerar la senyoria jurisdiccional.⁸⁸² La incorporació dels senyorius a la corona va comportar algun altre conflicte o malentès, en gran part degut a les dificultats per part dels ajuntaments a l'hora definir-ne les seves conseqüències. A Barcelona, per exemple, l'Ajuntament es qüestionava si encara tenia dret de pastura a les terres del conegut com terreny del Joncar. Es va decidir elevar una consulta al secretari de Gràcia i Justícia que va acabar per corroborar aquest dret de la ciutat.⁸⁸³ L'Ajuntament de Barcelona va presentar una memòria on explicava com s'estava posant en qüestió l'ús de terres comunals com la del Joncar per part d'algunes autoritats, on els veïns de la ciutat tenien dret de pastura des de l'època de Ramon Berenguer IV, sent una prerrogativa que havia estat respectada per Felip V. Sembla que al llarg del segle XVIII es van dur a terme diversos establiments i es privatitzaren algunes d'aquestes terres limítrofes a la ciutat. El Comte de l'Assalt, quan era capità general (1778-1779), va intentar posar fre a aquests establiments perquè la reducció de les terres de pastura posava en perill l'abastiment de carns de la ciutat. El capità general va demanar permís al Consell de Castella l'any 1800 per arrendar els terrenys del Joncar per pagar els sous de la secretaria de la capitania general i l'Ajuntament s'hi resistí. La sentència fou favorable a la ciutat, però sembla que no s'acabà de respectar i al llarg de la dècada es donaren més terres en arrendament.

Després de la Guerra del Francès aquests terrenys, en principi bens comunals, van passar a patrimoni reial, i diversos particulars intentaren el seu arrendament davant la resistència

⁸⁸⁰ ACCT. AC, 1818, correspondència, 162.

⁸⁸¹ FUENTES; QUIJADA; SÁNCHEZ, 2012, 676-677.

⁸⁸² VEIGA, Xosé Ramón. 2017. *Poder e política na Galiza vilega 1790-1833. Provincias de Lugo e Mondoñedo*. Santiago de Compostela: Bolanda, 169.

⁸⁸³ AHMB. Acords, 1818, 85v. 1819, 153.

de l'Ajuntament que s'enfrontà l'any 1818 al capità general, que volia arrendar-los per costejar la casa de caritat.⁸⁸⁴

⁸⁸⁴ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 437. AHMB. Acords, 1818, 85v.

9.- Societat i cultura

9.1.- Els problemes d'ordre públic

Les conseqüències de la Guerra del Francès es feren notar en la perpetuació dels problemes derivats del manteniment de l'ordre públic. Després de la guerra molts dels milicians i voluntaris no van voler tornar als seus oficis i van decidir fer del banditatge la seva forma de vida.⁸⁸⁵ En el cas de Tarragona, durant el període 1814-1820 es succeïren diversos problemes d'ordre públic.⁸⁸⁶ És quelcom complex establir els motius d'aquesta elevada conflictivitat. Per una banda hauríem de fer esment a les possibles tensions que va poder originar la immigració que arribà a la ciutat després de la guerra. Hem de valorar la dificultat que comportava recuperar l'ordre públic en una ciutat que s'havia vist completament superada durant la guerra, quan Tarragona va arribar a triplicar la seva població. A més a més, les autoritats no disposaven dels efectius necessaris per controlar aquesta criminalitat, com demostra l'ofici que va adreçar el capità general on sol·licitava voluntaris que auxiliessin a les partides destinades a la persecució de “*desertores y malechores*”.⁸⁸⁷

La inseguretat a la Tarragona d'aquest període era palpable i generava preocupació entre les autoritats.⁸⁸⁸ El dia vint d'octubre de 1815 el governador va sol·licitar que s'incrementessin el número de fanals a la part alta ja que se “*producen robos escandalosos porque el alumbrado no dura ni hasta las diez de la noche*”.⁸⁸⁹ Pel que

⁸⁸⁵ ARNABAT, Ramon. 2013. «Les postguerres del francès (1814-1823)». A ARNABAT. *La Guerra del Francès 200 anys després*. Tarragona: Publicacions URV, 145-62, p 148. També es pot veure MOLINER PRADA, Antoni. 2007a. *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès 1808-1814*. Lleida: Pagès Editors.

⁸⁸⁶ Hi ha historiadors que han argumentat que, tot i la inestabilitat del moment, els problemes d'ordre públic a Tarragona eren menors, ja que la població encara no havia superat les muralles i per tant era més fàcil de controlar. A més a més, el fet de que fos seu arquebisbal i capital de corregiment suposava una presència directa de l'aparell polític i repressiu de la corona: ANDREU (1986), p. 82.

⁸⁸⁷ AHCT, AM, 1815, 15.

⁸⁸⁸ Sobre la pervivència del bandolerisme després de la guerra: ORTEGO, Pedro. 2014. «Delincuencia patrimonial y jurisdicción militar durante el Sexenio absolutista». *Cuadernos de Historia del Derecho*, núm. 20 (0): 155-89.

⁸⁸⁹ *Íbid*, actes, 113v.

respecte al vandalisme, l'Ajuntament va arribar a denunciar que s'havien trencat fins a cinc fanals a pedrades en una sola nit.⁸⁹⁰ En un ban 1819 el consistori va establir multes per aquells qui atemptessin contra l'enllumenat i en el cas que fossin nens serien els pares els que se'n farien càrrec.⁸⁹¹ Es van adoptar tot un seguit de mesures per tal d'intentar rebaixar la situació d'inseguretat, com incrementar el número de serenos. Efectivament, a principis de 1817 es va decidir establir dos serenos a la zona del Port “*para celar y impedir que se hagan robos*”.⁸⁹² Pocs dies després es va incrementar en un el número de serenos a la part alta.⁸⁹³

Més enllà de l'Ajuntament, una de les autoritats que va mostrar més interès en combatre els problemes d'ordre públic va ser el governador Carles d'Espanya, qui va emetre un ban dirigit a tot el corregiment on es recollien trenta-un articles d'obligatori compliment.⁸⁹⁴ El primer article feia referència a la prohibició de treballar els diumenges i els dies festius, així com penjar roba als balcons. Hi havia algunes excepcions, com el cas que es necessités fer una obra d'extrema urgència, molt habituals en una ciutat com Tarragona que estava en plena reconstrucció. Es recordava l'obligació de presentar-se ben vestit a les esglésies, així com la prohibició de demanar almoïna a les immediacions sota pena de presó. Fins i tot es decretava la prohibició de celebrar qualsevol festa, reunió o aglomeració que pogués interrompre els oficis religiosos. Sabem que el governador va vetllar perquè es complissin totes aquestes indicacions, fins el punt d'ordenar que es tanquessin totes les tavernes i bars de la ciutat durant la missa major de les festes de Santa Tecla l'any 1819.⁸⁹⁵ També es va prohibir als més petits llençar pedres i jugar a prop de les esglésies, sobretot al joc del “boli” pels desperfectes que havia causat.⁸⁹⁶ Molts dels articles feien referència a les runes, presents a bona part dels termes del corregiment. Per exemple, es prohibia llençar runa als espais públics i encendre qualsevol foc als carrers, ja que amb la runa acumulada el risc d'incendi s'incrementava notablement. En aquest sentit, també es recordava a la població que “*todo vecino honrado debe acudir al incendio sin la menor demora con los instrumentos; cubos o jarras*”. A més a més, qualsevol veí

⁸⁹⁰ AHCT, AM, 1817, 71v.

⁸⁹¹ AHCT, AM, 1819, 6.

⁸⁹² AHCT, AM, 1817, 7v.

⁸⁹³ *Ibid*, actes, 15v.

⁸⁹⁴ AHCT. AM, 1815, correspondència, núm. 41.

⁸⁹⁵ AHCT, AM, 1819, 117v.

⁸⁹⁶ Aquest joc, pràcticament desaparegut avui dia, consistia en llençar un pal (anomenat boli) amb l'objectiu de tocar un objectiu prèviament acordat.

que estigués fent obres tenia l'obligació de treure la runa fora la ciutat al final de cada jornada de treball per evitar-ne l'acumulació. Aquest ban també mostrava la preocupació del governador per mantenir els carrers nets, ja que s'hi prohibia llençar aigua o qualsevol residu des de les finestres de les cases, així com penjar draps bruts. També es van decretar multes per aquells particulars que transitessin pels carrers amb gallines, porcs o altres animals. Un dels articles fins i tot assenyalava l'obligació dels veïns d'escombrar cada dia davant de les seves façanes per mantenir els carrers nets "*teniendo cuidado de recoger, y no tirar al medio de la calle la porquería que echan fuera de sus puertas*". Tanmateix, s'ordenava als veïns guardar els carros per tal de garantir que els carrers estiguessin sempre transitables. Les darreres epidèmies que es succeïren durant aquests anys originà una major conscienciació per part de les autoritats a l'hora de vetllar per la salubritat i la preservació de les mesures higièniques. A altres indrets, com la ciutat de Mallorca, també es publicaren bans de salut pública durant aquests anys amb indicacions semblants.⁸⁹⁷

La preocupació per la salut pública també era important a Girona, on una de les primeres mesures de l'Ajuntament constitucional de 1814 fou preocupar-se per la neteja dels carrers amb la publicació d'un pregó per assenyalar als veïns la importància de netejar els portals.⁸⁹⁸ També es prengueren altres mesures, com adreçar-se al vicari general perquè els rectors de les diverses parròquies passessin un informe trimestral detallant el número de morts i la causa i que s'informés immediatament al consistori si es detectava algun possible brot epidèmic. Al juliol de 1818 es va detectar la proliferació de casos de còlics biliosos a causa de la calor i es va decidir, de forma extraordinària, decretar la lliure compravenda de gel i neu per combatre la situació.⁸⁹⁹ Tanmateix, durant aquests mesos foren diversos els particulars que s'adreçaren a l'Ajuntament sol·licitant l'expedició de certificats conforme els seus familiars no havien traspasat per malaltia contagiosa. El corregidor també va publicar un nou ban de salut pública degut a la creixent preocupació per l'epidèmia de pesta d'Algèria, quan la monarquia va decretar l'establiment de cordons sanitaris.⁹⁰⁰ L'agost de 1819 el corregidor es va queixar a l'Ajuntament del mal estat

⁸⁹⁷ VALENCIANO, Valentí. 2012. «El Trienni Liberal a Mallorca, 1820-1823». Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 100.

⁸⁹⁸ AMG. AM. 1814, 54.

⁸⁹⁹ AMG. Actes, 1818, 134.

⁹⁰⁰ AMG. Actes, 1818, 24.

general de la ciutat, principalment en qüestions d'ordre i salut pública, tant pel que feia a la manca de policia com a la falta de neteja i cura dels espais públics.⁹⁰¹

El governador de Tarragona estava preocupat pels problemes d'ordre públic així que va decidir decretar uns horaris per les tavernes. No es podien obrir abans de l'alba i s'havien de tancar a les vuit del vespre durant l'hivern i a les deu a l'estiu. Algunes de les mesures que s'enumeren al ban incentivaven que els propis taverners tinguessin cura d'evitar baralles i altres problemes d'ordre públic. En aquest sentit, les multes eren aplicables als borratxos però també als amos de les tavernes on s'emborratxaven *“pues el vil interés en vender, no debe obligarlo a permitir que ninguno pierda la razón en su taberna”*.⁹⁰² Un dels articles més singulars és el número vint-i-tres, on s'hi prohibia *“la fea costumbre que se ha introducido en las Ciudades, Villas, y Pueblos, de peinarse en las plazas y delante de las casas, y matar públicamente los piojos”*. El governador es mostrava especialment preocupat per aquestes pràctiques, ja que originava que els estrangers s'emportessin *“una idea poco ventajosa de nuestra civilización”*.

Un altre dels temes que s'abordaven en aquest ban era l'educació. El governador recordava als ajuntaments i institucions religioses la seva funció com a garants del funcionament de les escoles. A l'article vint-i-set s'incentiva als pares a portar els seus fills a l'escola, *“haciéndoles entender cuanto importa al servicio de Dios, del Rey, y a su propio interés pues así tendrán hijos obedientes buenos Cristianos vasallos fieles, que harán honor a la Pátria y a sus propias familias”*. Mitjançant aquest discurs teològic, però també moral, es considera als pares responsables de les desgràcies dels seus fills per no donar-los-hi una bona educació, i en conseqüència, també eren els propis causants de la deshonra que comportava el seu fracàs. L'incompliment d'aquesta normativa era castigat amb multes, tot i que en els casos més greus o reincidents s'establien penes de presó i càstigs corporals.

A Girona els problemes d'ordre públic i la inseguretat que es vivia als carrers va originar que l'Ajuntament es plantegés incrementar el número de serenos l'any 1815, tot i que la

⁹⁰¹ AMG. Actes, 1819, 132.

⁹⁰² La publicació de bans per tal de legislar en relació a la nit fou un fenomen comú a tot el regne i corresponia a la inseguretat que s'hi respirava, alhora que era el moment propici per reunions clandestines, així que els tocs de queda i altres mesures foren habituals, sobretot en els períodes d'aldarulls i descontentament social. Es pot veure: DÍAZ PINTADO, Juan. 1994. «Reacción absolutista y desórdenes en La Mancha (1814-1822)». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 16: 35-63.

maldestre economia municipal i el poc caudal que ingressava amb la gestió de l'enllumenat, que era d'on normalment es costejava als serenos, va fer que es plantegés l'organització de patrulles nocturnes amb sis o vuit “*individuos honrados de cada gremio*”. Es va convocar una sessió plenària amb l'assistència dels prohoms dels gremis i aquests es mostraren contraris a aquesta mesura, ja els que participaren a les patrulles s'haurien d'absentar a part de la jornada laboral del dia següent, així que finalment es va decidir incrementar el número de serenos, cosa que no fou fàcil, ja es va haver de negociar perquè es baixessin el sou de cent a setanta-cinc lliures anuals deixant la porta oberta a que els veïns poguessin aportar més diners pels serveis, el que vindria a ser una mena de propina. Per tal de costejar-ho, es va gravar un diner per lliure de carn, cosa que es va haver de pactar amb el capítol de la ciutat.⁹⁰³ L'Ajuntament ja havia intentant, a finals de 1814, incrementar les hores que estaven encesos els fanals de la ciutat per les nits per combatre la inseguretat. El consistori assegurava que “*se había desvelado*” per mantenir els fanals en les millors condicions possibles i ordenà doblar la quantitat d'oli que es donava als encenedors.⁹⁰⁴

En conclusió, podem veure els greus problemes d'ordre públic foren una qüestió important després de la guerra. Existia una preocupació justificada, ja que els robatoris i actes de vandalisme eren nombrosos, sobretot quan es ponía el sol. En aquet sentit cal assenyalar els intents per avançar en l'establiment d'enllumenat públic a les ciutats estudiades, una qüestió que tractem amb profunditat al capítol dedicat a l'urbanisme. Per tal d'intentar millorar la situació les autoritats prengueren diverses mesures, com augmentar la vigilància o establir una normativa estricta, punitiva i marcadament religiosa en el cas de Tarragona, segurament degut al tarannà del governador Carles d'Espanya. A nivell legislatiu, una de les principals Reials Ordres que establia els mitjans per perseguir bandolers i criminals era de 1784, prou desfasada, i que es restituí després de la guerra l'any 1814.⁹⁰⁵ El ban promogut pel governador també permet conèixer alguns aspectes de la societat així com la voluntat de recuperar l'autoritat i el respecte per l'Església. En últim terme l'objectiu d'aquest ban era assentar les bases per tal de garantir el retorn a la

⁹⁰³ AMG. 1815, AM, 184 i ss.

⁹⁰⁴ AMG. Actes, 1814, 180 i 223.

⁹⁰⁵ DECRETOS, 1814, 203.

normalitat i deixar enrere el caos i els problemes d'ordre públic heretats de la Guerra del Francès, tot i que també feia èmfasi en la deixadesa i la decadència moral de la societat.

9.2.- L'educació i la necessitat de reivindicar uns valors en crisi

L'educació va ser un dels puntals ideològics del liberalisme. En la pròpia Constitució de Cadis s'hi recullen els principis embrionaris que aniran evolucionant al llarg del segle XIX fins la primera llei d'educació moderna, coneguda com la llei Moyano (1857). La Pepa recollia la voluntat d'estendre l'educació primària per tot el regne perquè era considerada l'eina indispensable per a instruir ciutadans. La pròpia Constitució fixava l'any 1830 com a data límit en la que tots els ciutadans havien de saber llegir i escriure.⁹⁰⁶ L'any 1813 es va crear una Direcció General d'Estudis i s'encarregà la redacció d'un informe sobre la reforma de l'educació nacional, conegut com l'Informe Quintana.⁹⁰⁷

La restauració absolutista de 1814 representà una supressió formal de les reformes educatives plantejades pels liberals però, a la pràctica, moltes de les dinàmiques originades durant la guerra arrelaren i no desaparegueren. Ens referim, per exemple, a la pervivència d'espais com la Facultat de Farmàcia, l'expansió de les càtedres de la Junta de Comerç, la publicació de les "Memorias de Agricultura y Artes" o l'edició de la Gramàtica Catalana de Ballot entre d'altres.⁹⁰⁸

El retorn de Ferran VII va suposar l'arraconament de les reformes plantejades a l'Informe Quintana. A principis de febrer de 1815 es decretà la formació d'una junta per l'elaboració del pla general d'estudis que, tal i com expressava el monarca, "*quiero que esta junta*

⁹⁰⁶ PRIETO, Rosario. 1998. «Liberalismo y Magisterio». *Revista Tendencias Pedagógicas*, extra 1: 213-20, 213-214.

⁹⁰⁷ Tot i que no s'arribà a posar en pràctica, l'Informe Quintana plantejava tot un seguit de reformes educatives innovadores i avançades pel seu temps. Si es vol aprofundir: GONZÁLEZ HERNÁNDEZ, Àngel; MADRID, Juan M. 1988. «El Rapport de Condorcet y el informe Quintana: Estudio básico para un análisis comparativo». *Historia de la Educación*, núm. 7: 75-105. Per entendre els antecedents, això és les polítiques educatives de finals del XVIII i les estadístiques de Godoy es pot veure: CÓZAR, Ramón; GARCÍA LÓPEZ, Francisco José. 2015. «La enseñanza de primeras letras en las tierras de Albacete a finales del Antiguo Régimen». *Tiempos Modernos*, núm. 31: 63-88.

⁹⁰⁸ MONÉS, Jordi. 2007. «L'evolució del pensament escolar al Principat (1808-1845)». *Temps d'Educació*, núm. 33: 107-43.

oiga en conformidad de lo dispuesto en mi Real decreto citado el dictamen del M. R. Obispo Inquisidor general, y de los R. R. Obispos de Zamora, Málaga y Osma sobre el señalamiento de libros para las enseñanzas que en el mismo Real decreto se expresan".⁹⁰⁹ Tanmateix, es publicà un altre decret al mes de novembre on s'instava als religiosos a establir escoles als convents del regne per suplir "*las actuales circunstancias de mi Real Erario*".⁹¹⁰ L'any 1818 es va derogar la reforma universitària de 1807 i es tornà al reglament de 1771, mentre es promocionava l'escola lancasteriana i l'establiment d'una Escola Central que aplicàs aquest mètode,⁹¹¹ val a dir, amb una interpretació conservadora caracteritzada per la preponderància religiosa, del que fou un model molt popular al llarg de la primera meitat del segle XIX, basat en l'ensenyament mutu i adaptat a una educació més massiva.⁹¹²

Mitjançant aquest breu capítol intentarem demostrar com la restauració absolutista no va comportar una pèrdua d'interès per l'educació, sinó tot el contrari, l'absolutisme hi va veure una eina per apuntalar una moralitat cristiana que estava en crisi, ja que com va dir el bisbe de Barcelona Pau Schar poc després de la restauració absolutista "*las costumbres se hallan corrompidas y la buena moral del Evangelio se considera por muchos proscrita*".⁹¹³ L'educació era vista com un mitjà per tal d'assegurar els valors de l'Antic Règim en les futures generacions, ja que "*la experiencia tiene bien acreditado que de la primera educación de los niños dimanar sus primeras impresiones, que por lo regular duran toda la vida*".⁹¹⁴

Per tal de retornar als valors de l'Antic Règim es necessitava depurar el sistema i eliminar qualsevol rastre de les idees liberals. El vuit de juliol de 1814, dos mesos després de la restauració de Ferran VII, es va decretar la creació d'un tribunal encarregat d'avaluar i prohibir aquells llibres i pamflets de caire constitucional, per tal de "*velar incesantemente sobre la educación pública, a fin de que por medio de las escuelas no se impriman en el corazón de la juventud máximas contrarias a la religión y al estado*".⁹¹⁵ En el cas de

⁹⁰⁹ DECRETOS, 1815, 84.

⁹¹⁰ DECRETOS, 1815, 768.

⁹¹¹ DECRETOS, 1819, 164.

⁹¹² Sobre l'origen del mètode Lancaster i la seva arribada a Espanya: VALENCIANO, Valentí. 2012. «El Trienni Liberal a Mallorca, 1820-1823». Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 111.

⁹¹³ ARNABAT, 2013, 156.

⁹¹⁴ AHCT. AM, 1816, correspondència, núm. 384.

⁹¹⁵ *Ibid*, correspondència, núm. 113.

Tarragona una de les primeres accions de l'Ajuntament absolutista va ser valorar si els mestres de primeres lletres que hi havia a la ciutat eren "aptes", és a dir, si impartien les classes segons els valors absolutistes. Sota encàrrec del governador, l'Ajuntament va fer un informe on es considerava que "*los cinco maestros dan buena enseñanza a la juventud y que todos son necesarios en esta ciudad*".⁹¹⁶

A principis de 1816 les autoritats van fer arribar a l'Ajuntament un qüestionari referent a l'estat de les escoles.⁹¹⁷ Gràcies a aquest informe sabem que durant aquest període existien a Tarragona cinc escoles de primeres lletres per als nens, dues públiques i tres privades. Pel que respecte a les públiques, a una d'elles l'Ajuntament hi assignava cent lliures anuals a més a més de cedir un estudi i habitació pel mestre. Aquesta primera escola estava destinada a l'educació dels nens de la casa d'orfes de la ciutat. La segona escola pública va ser fundada per l'arquebisbe Armanyà i era gestionada pels agustins, tot i que era costejada per l'Ajuntament que hi destinava el lloguer de tres cases. El consistori també feia constar que per tal de millorar l'educació i augmentar el nombre d'alumnes es volien invertir sis-centes lliures amb l'objectiu d'incorporar, entre d'altres, a dos mestres més, un destinat "*a la enseñanza de leer, escribir y doctrina cristiana*" i l'altre a l'aritmètica. En relació al número d'alumnes, dos de les tres escoles privades tenien entre seixanta i setanta alumnes, mentre que la tercera en tenia trenta-sis. En el cas de les escoles públiques hi assistien al voltant de cent alumnes a cadascuna. Totes les escoles tenien un professor i entre un i dos ajudants, menys la fundada per l'arquebisbe Armanyà, on impartien classe dos mestres. A la ciutat també existien dues escoles per a nenes, una pública i una privada. En el cas de la pública la gestionaven les monges de l'Ensenyança, hi assistien unes cent alumnes i hi havia tres mestres. L'escola privada la dirigia la directora de la casa d'orfes que exercia alhora de mestre.⁹¹⁸ Deixant de banda aquest informe, sabem que l'augment de població va originar que s'obrissin noves escoles. Per exemple l'any 1819 es va decidir obrir una escola de primeres lletres al Port.⁹¹⁹

⁹¹⁶ AHCT. AM, 1814, actes, 57.

⁹¹⁷ AHCT. AM, 1816, correspondència, núm. 91. L'any 1816 el bisbe de Pamplona també va realitzar un informe sobre l'estat de l'educació dels nens expòsits al regne: BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, Bernabé. 1991. «La crianza y educación de los expósitos en España entre la Ilustración y el Romanticismo (1790-1835)». *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, núm. 10: 33-62.

⁹¹⁸ AHCT. AM, 1816, correspondència, núm. 156.

⁹¹⁹ AHCT. AM, 1819, actes, 122.

A Reus sabem que amb la fi de la guerra foren diversos els mestres que abandonaren la ciutat per por a represàlies i les escoles més importants quedaren en mans dels ordres religiosos, com el del franciscans, que ensenyaven al seu convent “*los tres idiomas, catalán, castellano y latín*” així com ortografia, aritmètica, geografia, cronologia, història sagrada i catecisme.⁹²⁰

A Tarragona el governador Carles d'Espanya va publicar uns reglaments per a l'educació de la joventut, un document representatiu de l'època que reflecteix els valors i coneixements que s'impartien a principis del segle XIX.⁹²¹ De forma semblant a com hem vist en el ban d'ordre públic, el governador fa responsables a ajuntaments i ordres religiosos d'assegurar una xarxa d'escoles públiques que pogués atendre al màxim d'infants possibles. També s'instava als pares a que portessin als seus fills a l'escola, “*haciendo entender a los padres de familia que en Italia, Alemania e Inglaterra envían los padres a los hijos a escuelas aunque sea a dos horas de distancia*”.⁹²² Als reglaments Espanya també assenyalava com les justícies dels pobles tenien l'obligació de vetllar perquè els nens dels nuclis més petits on no hi havia escoles acudissin a les escoles dels pobles limítrofs. El governador destaca la importància d'ensenyar la història de la nació així com la gramàtica castellana per sobre de qualsevol altre perquè era la llengua de la nació. Tanmateix, es faria un únic examen final on sempre hi hauria d'haver religiosos presents.

Els mestres tenien l'obligació d'acompanyar diàriament als alumnes a missa, ensenya'ls-hi mitja hora diària de doctrina i portar-los com a mínim un cop al mes al confessionari. Naturalment, tot l'ensenyament s'impartia en llengua castellana i els reglaments assenyalaven la temàtica i llibres que havien de ser utilitzats de forma obligatòria. En el cas de la gramàtica i l'ortografia s'havia de fer servir Nebrija, la sintaxi del Seminari Tridentí de Barcelona, les sagrades escriptures, els diàlegs de Vives, les epístoles de Ciceró i la vida de Corneli Nepot. També es manava utilitzar l'art poètic d'Horaci, l'art retòric del Tridentí de Barcelona i les obres de Corneli Nepot, Ovidi i l'Eneida de

⁹²⁰ ANGUERA, Pere. 2009. «Materials per a la història de l'educació a Reus: 1810-1833». *Universitas Tarraconensis*, núm. 2 (1): 279-97.

⁹²¹ Aquests reglaments es poden consultar a: AHCT. AM, 1816, correspondència, núm. 384. També han estat estudiats per l'historiador ROVIRA, Salvador-J. 1979a. «L'educació al corregiment de Tarragona l'any 1816». A *III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Girona, 73-78.

⁹²² Les cites en cursiva no referenciades corresponen a fragments d'aquests reglaments sobre educació.

Virgili.⁹²³ Els reglaments també tractaven l'educació de les nenes, que s'havia de dur a terme en cases separades a les dels nois i per una mestre que havia d'ensenyar “*en castellano a leer, escribir y contar, la doctrina cristiana y todas las labores propias del sexo que Dios tiene destinado al consuelo del hombre y al gobierno de las casas*”.

Els reglaments promoguts per Carles d'Espanya permeten constatar com es pretenia establir una educació d'un marcat caràcter religiós i plenament dirigida, on els mestres no tenien cap poder de decisió. En el cas de Lleida l'historiador Antoni Sánchez Carcelén també constata com amb la restauració absolutista les institucions religioses van recuperar el protagonisme en l'educació que havien tingut abans de la revolució liberal.⁹²⁴

La monarquia va publicar diversos reglaments durant els anys 1816-1819 per tal de legislar l'educació de les nenes. L'any 1819 es van crear els “*Reales Estudios de Dibujo y Adorno*”, que tenien com a principal objectiu formar a les dones com a costureres i incentivar la indústria tèxtil.⁹²⁵

Els reglaments també establiren la formació d'escoles “públiques” als pobles més grans o cap de corregiment, que es finançarien amb els propis dels ajuntaments.⁹²⁶ Les places de professor s'havien de publicar, a poder ser, a la *Gazeta*, així com als diaris de la zona i els mestres serien escollits pels regidors dels ajuntaments, que tindrien un període de fins a tres mesos per presentar certificats que avalessin la seva formació i bona conducta durant la guerra.

En el cas de Girona, la restitució de les escoles després de la guerra fou un procés lent i laboriós degut a la presència de tropes a molts dels convents de la ciutat.⁹²⁷ L'Ajuntament va intentar reemprendre les classes a mitjans de setembre de 1814 i es topà amb la presència d'un oficial retingut a l'aula on es feien les classes de gramàtica, que sembla

⁹²³ ROVIRA, 1979, 73.

⁹²⁴ SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 216-217.

⁹²⁵ BALLARÍN, Pilar. 1989. «La educación de la mujer española en el siglo XIX». *Historia de la educación*, núm. 8: 245-260, pp. 252-253. BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, Bernabé. 1991. «La crianza y educación de los expósitos en España entre la Ilustración y el Romanticismo (1790-1835)». *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, núm. 10: 33-62.

⁹²⁶ També s'estableix que els pares d'altres pobles que enviessin als seus fills a aquestes escoles haurien d'aportar una gratificació mensual als mestres.

⁹²⁷ Una part important dels edificis del comú i convents estaven ocupats per la tropa, com l'hospici de la ciutat, que es convertí en l'hospital militar. Això es devia, en part, a que bona part de les casernes i edificis de caràcter militar havien estat destruïts durant els setges o per les pròpies tropes franceses.

s'estava fent servir com a presó provisional.⁹²⁸ Pocs dies després va rebre la sol·licitud de l'agustí Jaime Forinol per establir una escola a la ciutat, al que l'Ajuntament s'hi negà adduint que ja hi havia dos mestres a la ciutat costejats amb els propis, un amb un sou de tres-cents vint lliures anuals i un altre en la condició d'ajudant que en cobrava vuitanta.⁹²⁹

El consistori també es va mostrar favorable a la restitució de l'ordre dels jesuïtes (1815), degut a la seva possible contribució a l'educació dels més joves, que es podrien establir a l'antiga casa-col·legi tridentí, ocupat primer per les tropes franceses i després per les espanyoles, establint-s'hi una caserna provisional.⁹³⁰ Al desembre de 1816 l'Ajuntament va publicar un reglament per als mestres de primeres lletres dependents del comú i costejats amb propis.⁹³¹ Aquest reglament presentava semblances i diferències amb els reglaments de Carles d'Espanya que hem estudiat a Tarragona. Als diversos punts s'assenyalava com l'ensenyança de la lectura i l'escriptura, així com sumar, restar, multiplicar i dividir començava als quatre anys. Els mestres havien de portar un registre dels alumnes, anotant noms, cognoms i "pàtria". Els horaris variaven entre estiu i hivern. Des de principis de maig fins a finals de setembre es feia classe de set a deu del matí i per les tardes de dues a cinc. Durant els mesos d'hivern l'horari de matí variava, sent de vuit a onze. Tanmateix, els professors "*deberán enseñar con el acento castellano, evitando todo vicio y tonillo; y en lo posible no permitirán que dentro el estudio se de otro lenguaje que el castellano*". Per últim, s'establí que no es podria "*castigar con rigor ni con golpes descomedidos a ninguno*".⁹³² També es plantejà la possible re apertura de l'escola de Dibuix per la insistència dels veïns i els gremis de la ciutat, però l'Ajuntament denuncià la falta de caudals per costejar-la, plantejant l'establiment d'una rifa mensual.⁹³³ Finalment a principis de gener de 1819 s'anuncià la re apertura després de l'aprovació de la rifa, tot i que l'Ajuntament demanava la implicació dels veïns, degut a que en alguns mesos de la rifa de mil números tres-cents havien quedat en blanc. Les classes tenien lloc

⁹²⁸ AMG. Acords, 1814, 121v i 134.

⁹²⁹ AMG. Acords, 1814, 173.

⁹³⁰ AMG. Acords, 1816, 36v.

⁹³¹ AMG. Acords, 1816, 187.

⁹³² AMG. Acords, 1816, 187.

⁹³³ AMG. Acords, 1817, 107.

totes les tardes dels dies no festius de sis a vuit de la tarda i el director de l'escola va ser Antonio Bertran.⁹³⁴

Els ajuntaments també s'encarregaren d'expedir certificats de bona conducta als mestres, que havien d'acreditar la seva fidelitat al monarca durant la guerra perquè se'ls restituís com a mestres de primeres lletres o perquè poguessin optar a noves places.⁹³⁵

D'altra banda, hem identificat casos més singulars, com la sol·licitud de l'Ajuntament de Mataró per establir una escola de primeres lletres. En aquesta memòria, adreçada al Consell de Castella, s'explicava com l'escola seria de gran utilitat per una vila comercial i industrial com Mataró, garantint la formació dels més joves i el creixement de la ciutat: *"La mayor parte de sus moradores viven de la industria y el comercio, ramos que por este medio recibirán un aumento notabilísimo a medida que vayan ilustrándose sus hijos"*, a més a més, l'escola també contribuiria a evitar *"la corrupción de costumbres ha cundido en todas las clases de la Sociedad"*.⁹³⁶ Altres pobles que sol·licitaren l'establiment d'escoles foren Sabadell⁹³⁷ o Cardona,⁹³⁸ i a les sol·licituds sempre s'hi trobava present la voluntat de *"rectificar las costumbres corrompidas"*. Aquesta idea també es present a la sol·licitud de l'Espluga Calva (Lleida), on s'hi pot llegir:

"En lugar de hacerse los niños de ambos sexos ciudadanos respectivamente útiles buenos vasallos y aun tiempo padres de familia que transmitan a sus hijos los sanos principios de la religión, y de la política, se hacen irremisiblemente miembros pravosos al estado por su desaplicación y jóvenes de malas costumbres, que no pueden menos de transmitir las a su posterioridad formándose así una cadena infinita de males fáciles de concebir más que explicar."⁹³⁹

Berga, seguint amb l'ascendència que havien de tenir els pobles caps de corregiment en matèria d'educació, va plantejar la creació d'una escola pia per atendre als joves dels quaranta pobles del partit. En un principi la mesura comptà amb l'oposició del bisbe

⁹³⁴ AMG. Acords, 1819, 8.

⁹³⁵ Així ho explica en una instància a l'ajuntament de Girona Josep Sot. La forma de procedir del consistori fou la mateixa, recopilar informació, encarregant la tasca a l'alcalde de barri on vivia el particular durant la guerra: AMG. Acords, 1817, 34. Es van establir per reial ordre juntes a totes les capitals que s'encarregaren d'avaluar i habilitar als mestres de primeres lletres: VALENCIANO, 2012, 109.

⁹³⁶ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 331.

⁹³⁷ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 335.

⁹³⁸ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 869v.

⁹³⁹ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1817, 4.

(1815) adduint la falta de joves, tot i que les autoritats es posaren d'acord i tramitaren la sol·licitud al Consell de Castella l'any 1819.⁹⁴⁰

El deteriorament de la moral cristina es present en alguns decrets (1815) publicats per la monarquia, on s'ordenava a l'estament religiós que prestés especial atenció en vigilar “*que los fieles entren en los templos con la veneración y compostura debida a todo cristiano*”.⁹⁴¹ Poques setmanes després es publicà un altre decret on s'instava a “*que se castiguen los escándalos y delitos públicos, palabras obscenas, y las irreverencias en los templos*” incloent als qui havien abandonat voluntàriament els seus matrimonis. Aquesta última reial ordre estava en consonància amb la preservació de la religió i la moral cristiana present al ban d'ordre públic del governador de Tarragona Carles d'Espanya que hem analitzat al capítol anterior. És probable que el ban fos una conseqüència de la reial ordre, ja que es publicaren amb poques setmanes de diferència.⁹⁴²

A Barcelona⁹⁴³ el decret de 1815 que ordenava el restabliment de les escoles als convents va ser seguit, aproximadament, per la meitat de congregacions. Cap de les escoles que es van obrir es van situar als coneguts com col·legis-convent, sinó que s'emplaçaren directament als convents, seguint les directrius del decret de novembre de 1815. Algunes d'aquestes escoles van ser obertes per comunitats amb tradició docent, com el Mercedaris, Dominics, Franciscans, Agustins, Trinitaris i Carmelites Calçats. Un cas força excepcional fou l'obertura d'una escola gratuïta elemental dirigida a tota la població de la ciutat, gestionada pels escolapis.⁹⁴⁴ Justament, l'Ajuntament va mirar de garantir el correcte funcionament d'aquesta escola i s'interessà pel cas de Damián Barrera, qui deixà per escrit al seu testament que es fundés una escola per educar fills orfes de mariners. El consistori denuncià que la seva vídua, sense respectar la voluntat del marit, estava destinant els diners a atendre a les vídues de mariners en comptes de tirar endavant

⁹⁴⁰ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1819, 542v.

⁹⁴¹ DECRETOS, 1815, 11.

⁹⁴² DECRETOS, 1815, 133.

⁹⁴³ Un dels estudis que ha treballat l'educació i la promoció dels valors absolutistes a Barcelona és: MIRALLES RODÓ, Jesús. 2000. *Barcelona 1814-1820. Els seus habitants davant d'un fet històric*. UB. Tesi doctoral inèdita.

⁹⁴⁴ GARCÍA GALLARDO, Manuel. 2002. *L'ensenyament de l'Església a la ciutat de Barcelona*. UB. Tesi doctoral inèdita, 7 i 90.

l'escola. Finalment, s'acordà amb el bisbe destinar els diners a la compra d'un edifici annexa al convent dels escolapis per engrandir les dependències destinades a fer classe.⁹⁴⁵

Tanmateix, hem de destacar l'activitat de les càtedres que promocionà la Junta de Comerç, com la d'economia política de Jaumeandreu, així com els cursos de física i botànica o l'activitat de l'Escola Nàutica.⁹⁴⁶

9.3.- Les vídues

*Si la causa no es justa
el mismo rey tendría
que responder al grito de todas esas piernas
y cabezas y brazos
cortados por el tajo en la batalla
y en el último día amontonados
para gritar muy juntos: ¡Aquí nos hemos muerto!
Algunos blasfemando
o reclamando médicos urgentes
y otros pensando en viudas dejadas en poder de la pobreza
y otros sumando deudas incumplidas...
los más llorando a gritos
los hijos que se dejan inmaduros.*

Henry V 123-135.⁹⁴⁷

Al llarg d'aquest estudi hem anat constatant com la Guerra del Francès va originar una gran destrucció a Catalunya. Com en qualsevol conflicte, la mortalitat va ser més elevada entre els homes per la seva participació en l'exèrcit i les accions bèl·liques. En aquest capítol farem un breu incís en un dels col·lectius més vulnerables, les vídues, que van haver de subsistir en condicions molt adverses en una societat plenament patriarcal. Les dones eren, bàsicament, les encarregades d'educar els fills i vetllar de la llar, mentre que l'home era l'encarregat de mantenir econòmicament la família. Aquesta ordenació

⁹⁴⁵ AMHB. Actes, 1818, 430v.

⁹⁴⁶ COROLEU, José. 1916. *Memorias de un menestral de Barcelona (1792-1854)*. Barcelona: José Asmarats, 1a edició de 1888, 89.

⁹⁴⁷ SOLA, Ricardo J. 2009. «Poetas, viajeros y soldados británicos en la guerra de la independencia: La sensibilidad romántica». *Teatro: Revista de Estudios Culturales*, núm. 23: 263-89, 263.

familiar, on cadascú complia amb unes tasques socialment determinades, restava totalment desarticulada amb la mort de l'home, que era la figura d'autoritat dins del nucli familiar.

A Tarragona i mitjançant el cens de 1814⁹⁴⁸ podem donar una xifra sobre el nombre de vídues que hi havia a Tarragona l'any 1814; tres-centes set, amb una mitjana de quaranta-quatre per barri, tot i que n'hi ha alguns que destaquen com el cinquè amb cent vídues.⁹⁴⁹ Tenint en compte els desastres de la guerra aquesta xifra sembla força minsa i segurament està lluny de la realitat. Resulta molt difícil rastrejar un col·lectiu com les vídues, ja que al cens només es registraven les titulars de cases, és a dir, els casos extrems en els quals no restava cap familiar al qual acudir. En la majoria de casos les vídues tornaven a casa dels seus familiars i per tant la seva condició no es registrava al cens. Depenent dels barris,⁹⁵⁰ en comptades ocasions s'anomena la professió de la dona. Així doncs al cens de 1814 trobem algun registre de dones pageses, pescadores...

Revenedores	10	Botigueres	2
Pescadores	7	Xocolateres	1
Pageses	4	Hisendades	1
Carnisseres	3	Sabateres	1

10.- Taula on s'hi representen els oficis de les dones vídues registrades al cens de 1814. AHCT, AM, 1814, correspondència, núm. 129

Aquest quadre únicament recull els pocs registres qui hi ha dels oficis de dones vídues al cens, és a dir, només apareix l'ofici de vint-i-nou de les tres-centes set vídues titulars de cases. Tal i com poder observar, l'ofici més nombrós era el de revenedora, ja fos de carbó, licors, fruita... justament a les actes municipals de l'any 1815 trobem un llistat dels membres del gremi de revenedors. Del total de vuitanta-dues persones registrades, setze eren dones. A més a més sabem que havien de ser necessàriament dones solteres o vídues perquè el propi document assenyala que *“las mujeres así viudas como solteras que*

⁹⁴⁸ Recordem es pot consultar a: AHCT, AM, 1814, correspondència, núm. 129.

⁹⁴⁹ Justament aquest barri inclou un cas molt singular, el de la plaça del Rei, on hi ha sis cases, cinc de les quals tenen a dones com a titulars.

⁹⁵⁰ A l'hora de treballar les xifres del cens es pot observar com el registre de cada barri ha estat realitzat per una persona diferent, fet pel qual no sempre es pot trobar el mateix criteri. Per exemple, només l'encarregat de registrar el 4t barri va deixar constància en algunes ocasions dels oficis de les dones viudes.

intentan contraer matrimonio, por ordenanza son extraídas inmediatamente del gremio".⁹⁵¹ Documentació com el cens de 1814 i el llistat d'integrants del gremi de revenedors semblen ser indicatius que les dones duïen a terme un seguit de tasques més enllà de les pròpiament domèstiques o familiars. Al món urbà era habitual que la dona compaginés la feina de la llar amb tasques secundàries en el sector tèxtil o el petit comerç,⁹⁵² tot i que resulta quelcom difícil establir fins a quin punt la mort del marit va comportar un increment en la participació de les dones tarragonines en aquestes activitats després de la guerra. Són qüestions difícils de respondre per la poca informació que s'hi pot trobar a les fonts, a més a més, la bibliografia sobre aquesta qüestió és pràcticament inexistent.⁹⁵³

El fragment que inserim a continuació correspon a un escrit de tres vídues comerciants de vi que justificaven el seu ofici davant la nova normativa de l'Ajuntament que els hi prohibia vendre aquest producte:

“Dichas mujeres son viudas, desde la entrada de los franceses a esta plaza, como que sus maridos fueron muertos el día mismo de la catástrofe fatal de dicha entrada, no quedándoles otro consuelo que sus hijos, incapaces de poderse ganar el sustento por la menor edad. No sabiendo las exponentes como hacerlo para ganar el sustento con la honradez que les caracteriza, se dedicaron a vender vino y con esto se iban manteniendo tanto a si como a los tiernos hijos. (...) Si en esta ciudad hubiera bastante trabajo propio a mujeres, ni se verían los exponentes en estos apuros de tener que vender vino.”⁹⁵⁴

Considerem que aquest fragment és representatiu de la realitat del moment, quan moltes vídues van dur a terme feines diverses que no havien fet fins llavors per poder subsistir. Aquest fragment esdevé una reacció enèrgica davant les limitacions del seu ja de per si reduït àmbit de treball i ens permet veure la dramàtica situació que vivia aquest col·lectiu. Aquesta situació d'exclusió va originar un augment de la prostitució que el governador Carles d'Espanya censurà en el ban d'ordre públic de 1815, on assenyalava que “se

⁹⁵¹ AHCT. AM, 1815, núm. 288.

⁹⁵² FARGAS, Maria Adela. 2009. *Les dones en l'Antic Règim*. Barcelona: UOC, 28-31.

⁹⁵³ Hauríem de destacar les publicacions del grup de recerca consolidat *Treball, Institucions i gènere* de la UB. D'entre els seus investigadors mereix una menció especial la Dra. Àngels Solà, amb la línia d'investigació titulada *les dones empresàries i autoempleades (s. XVIII-XX)*. Es pot veure: SOLÀ, Àngels. 2011. «Las mujeres como partícipes, usufructuarias y propietarias de negocios en la Barcelona de los siglos XVIII y XIX según la documentación notarial». *Historia Contemporánea*, núm. 44: 109-44.

⁹⁵⁴ AHCT, AM, 1815, correspondència, núm. 53.

*procederá contra las mujeres públicamente malas, escandalosas, que en ofensa de la religión ofrecen al público escándalo notorio”.*⁹⁵⁵

Existien tota una sèrie de mecanismes per evitar que la dona vídua restés desemparada, com la beneficència i les pensions, que es mostraren del tot insuficients. Tal i com va passar amb la redempció del personal, les pensions destinades a vídues de soldats es donaren a comptagotes. Els requisits per tal de poder sol·licitar aquestes pensions variaven contínuament i les autoritats exigien documentació que en comptades ocasions reunien les sol·licitants. Un exemple el tenim l'any 1815, on trobem una sol·licitud de pensió de Francisca Balcells, vídua d'Ignasi Llauredó, subninent de milícies que va morir el dia de l'assalt. Tot i quedar demostrat que el seu marit havia format part de les milícies de la ciutat, l'Ajuntament li va negar la pensió argumentant que per poder reclamar-la havia de certificar que el seu marit havia mort durant el setge.⁹⁵⁶ Sembla que la junta de justificacions de Tarragona no va començar a trametre regularment pensions de viudetat fins a finals de novembre de 1818. En una sessió del cinc de novembre es va acordar que:

“Todas las viudas, padres y huérfanos de milicianos de esta plaza, dentro del término de seis días se presenten en casa del Don Francisco Villarejo, coronel agregado al Estado Mayor de esta plaza y vocal de la Junta de Justificaciones de Milicias de esta ciudad, de once a una de la mañana, para poderse enterar de los documentos que necesitan para justificar que tienen opción a las gracias concedidas por S. M.”

En una altra sessió de la junta el catorze de novembre, s'acabaren de definir els documents justificatius que vídues, orfes i pares pobres havien de presentar per aconseguir la pensió:

“Viudas: partida de desposorio, fe de óbito de su marido, fe de bautismo de los hijos que los tengan, certificación de mantenerse viudas y certificación de tres oficiales del cuerpo que acredite haberse encontrado y muerto en el sitio o asalto de esta plaza su marido sirviendo en milicias. -Huérfanos: fe de bautismo, fe de óbito de su padre y tres certificaciones de oficiales que acrediten haber el padre del huérfano sirviendo en milicias, muerto en el sitio o asalto de la plaza. -Padres pobres: fe de bautismo del hijo muerto, fe de óbito del hijo, certificación de tres oficiales que acredite haber su hijo muerto sirviendo en milicias en el sitio o asalto y justificación de pobreza.”⁹⁵⁷

⁹⁵⁵ *Íbid*, correspondència, núm. 41.

⁹⁵⁶ *Íbid*, actes, 71v. Tot i això, sabem que Francisca Balcells va aconseguir rebre una pensió de viduïtat gràcies a la intermediació de Carles d'Espanya després de que aquest s'assabentés que estava al càrrec de 4 fills i que ningú s'havia encarregat de registrar l'òbit del seu marit abans de que el cos fos cremat: MORERA, 2006, 332.

⁹⁵⁷ REDONDO PENAS, Alfredo. 2016. «Defensores tarragonins en el setge de 1811». *Podall*, núm. 5: 75-124, 84.

La junta de justificacions no va poder actuar fins que la monarquia no definí exactament quins eren els requisits i dotacions per tal d'atorgar aquestes pensions. En tot cas, el resultat fou que aquestes pensions es concediren en comptades ocasions i no s'aclarí la normativa fins a quatre anys després de finalitzar la guerra.

A Girona hem localitzat diverses vídues que sol·licitaren certificats de fidelitat dels seus marits a l'Ajuntament per tal de poder accedir als seus béns i les pensions de viudetat en el cas dels militars. Tomasa de Ugarte, per exemple, va sol·licitar un certificat on hi constés que el seu marit era un militar de carrera que havia participat als setges de la ciutat i havia estat fet presoner. No fou portat a França pel seu mal estat de salut i finalment morí a Girona en captiveri. La vídua volia que el certificat constatés que el seu marit no havia ocupat cap càrrec durant l'ocupació francesa i havia estat sempre fidel al monarca, segurament per tal d'accedir a la pensió. En altres ocasions es donà el cas a la inversa, és a dir, els tribunals que estaven atenent les sol·licituds de pensió per part de vídues d'oficials s'adreçaven a l'Ajuntament perquè corroborés els casos. El Consell Suprem de Guerra va fer aquests requeriments en alguna ocasió, com quan va demanar informació en relació al cas de la vídua de José Melcio, que demanava pensió explicant com el seu marit havia mort durant les tasques de reconstrucció del castell de Montjuic.⁹⁵⁸

També hi hagué dones que presentaren recursos a les autoritats per tal d'intentar l'alliberament dels seus marits, que havien estat fets presoners amb la restauració absolutista. Aquest fou el cas de Florentina Rovireta, dona de Josep Rovireta, acusat d'haver acceptat càrrecs del govern intrús. Florentina va arribar a sol·licitar comparèixer davant l'alcalde major per justificar l'actuació del seu marit, que segons ella va acceptar els càrrecs per tal de poder sobreviure:

“A V.S pide, y suplica, que admitida su comparecencia en dicho nombre, se digne V.S disponer la conveniente en Justicia, para que después a su tiempo, sean oídas sus justificaciones, y reconocida su inocencia, que así lo implora en medio de su lastimosa situación”.

L'Ajuntament va identificar a Josep Rovireta com un dels principals col·laboradors dels francesos a la ciutat sent un dels responsables de policia que coaccionava als veïns perquè

⁹⁵⁸ AMG. Actes, 1816, 171.

paguessin els tributs exigits pels napoleònics. Fou apressat mentre intentava fugir de la ciutat poc després de la marxa dels francesos.⁹⁵⁹

En altres casos aquestes mullers sí que aconseguiren provar la innocència dels seus marits i el seu alliberament. Aquest fou el cas de Teresa Vila, qui va apel·lar a l'Ajuntament en nom del seu marit Benito Vila, empresonat per haver exercit com a jutge d'apel·lació a Barcelona durant el govern francès. Sembla que es va refugiar amb tota la seva família a Girona, on participà en la defensa de la ciutat durant els setges, quan va perdre tres fills. L'Ajuntament considerava que havia "*conservado siempre una buena opinión y fama*" tot i les seves ocupacions durant el govern francès.⁹⁶⁰ En aquest cas fou molt important l'informe d'un capellà de Sant Feliu que corroborava la participació de Vila al setge de 1809. Malauradament l'Ajuntament normalment no deixava constància de com corroborava el què explicaven les sol·licitants. Donem per suposat que en la majoria dels casos aquestes dones aportaven informes diversos, principalment de religiosos o alcaldes de barri que, com expliquem al capítol on tractem la repressió, foren els que tingueren més valor a l'hora de sol·licitar aquests certificats als ajuntaments.

A principis de 1815 Mònica Roca, vídua de Jaime Roca, va sol·licitar la pensió de sis rals diaris per l'actuació heroica del seu marit durant els setges, que el consistori concedí després de corroborar el cas.⁹⁶¹ Aquest també fou el cas de Cecília Orri, a qui l'Ajuntament li va concedir un certificat on es corroborava l'honradesa del seu marit difunt mentre va exercir com a mestre a Girona. Tanmateix, s'assenyalava el mal estat de salut de la vídua, que la limitava a l'hora de treballar i poder cuidar de les seves dues filles.⁹⁶² En aquest sentit, també hem pogut localitzar un cas que recorda al què hem explicat a Tarragona; la sol·licitud de la vídua Clara Ferrara per establir una tenda de comestibles a l'habitació que tenia al carrer de Sant Agustí per poder mantenir la seva família.⁹⁶³

Els acords municipals de l'Ajuntament de Girona deixaren constància d'aquestes sol·licituds de certificats, cosa que no hem trobat a la resta d'espais estudiats. En el cas

⁹⁵⁹ AMG. Actes, 1814, 8v. Es pot veure: ALBERCH, Ramon. 1979. «Nota sobre alguns afrancesats gironins (1808-1814)». *Revista de Girona*, núm. 88: 159-62.

⁹⁶⁰ AMG. Actes, 1814, 74.

⁹⁶¹ AMG. Actes, 1815, 27.

⁹⁶² AMG. Actes, 1815, 102.

⁹⁶³ AMG. Actes, 1816, 178.

de Barcelona, per exemple, únicament s'hi conserven expedients de casos relativament excepcionals, com el memorial que va enviar el ministeri de Gràcia i Justícia a l'Ajuntament, on Margarita Ramon explicava com el seu marit, Ignaci Ramon, havia estat ajusticiat pel general Mathieu per haver anunciat l'alliberació de Tarragona l'any 1813.

Les cartes acordades del fons de la Reial Audiència també recullen els recursos d'algunes vídues, principalment pel que fa a les sol·licituds de condonació o reducció de tributs a causa de la seva situació d'extrema necessitat. Un cas representatiu és el de Luisa Armengol, qui tenia alguns endarreriments en el pagament de censos i pensions d'unes terres que tenia a Barcelona, adduint una situació d'extrema pobresa degut a les males collites i la destrucció originada pels francesos. L'Audiència acabà aplicant una rebaixa, però es negà a acceptar el pagament en vals i exigí que fos en metàl·lic. Finalment, la interessada va sol·licitar una moratòria per reunir els diners i presentà una sol·licitud de gràcia al Consell de Castella, que ordenà paraitzar el cas fins que dictés sentència.⁹⁶⁴ En altres ocasions, es formaren expedients on es sol·licitava que s'aixequés l'embargament de béns del marit acusat d'haver col·laborat amb els francesos. Aquest fou el cas de Vicenta Ferrer, qui denunciava com uns particulars van maniobrar per acusar falsament al seu marit, que va ser alcalde de Gandesa l'any 1814, i a qui la Reial Audiència condemnà a pagar una multa i li donà poc més de dues hores per fer-ho, el que comportà l'embargament dels seus béns. Ferrer denunciava que el seu marit li havia donat tots els béns l'any 1805 i que, per tant, les autoritats no tenien dret a embargar-los.⁹⁶⁵

La monarquia va publicar diversos decrets, com el del quatre d'octubre de 1819, on es va mirar de regularitzar la situació del socors mutus ministerial establint un conjunt d'arbitris per atendre a les vídues, que havien reclamat al govern "*los enormes atrasos y desgracias que sufrieron en el tiempo de la guerra, se hallaban en la mayor indigencia y desamparo, privadas de todo recurso para su subsistencia y educación de sus hijos*".⁹⁶⁶ A més a més, es decidí recuperar un arbitri sobre els testaments, conegut com a clàusula de "manda forçosa", que fou un tribut destinat a atendre orfes i vídues de la Guerra del Francès que aprovaren les Corts de Cadis l'any 1811.⁹⁶⁷ Tanmateix, recordem que el decret de trenta de maig de 1814 prohibia el retorn dels expatriats així com de les seves famílies. Sembla

⁹⁶⁴ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 398.

⁹⁶⁵ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1818, 127v.

⁹⁶⁶ DECRETOS, 1819, 397.

⁹⁶⁷ DECRETOS, 1819, 378.

que l'any 1816 es va permetre el retorn de les vídues dels expatriats, és a dir, sempre que els seus marits haguessin mort, tot i que la seva activitat seria supervisada i havien de notificar el poble on s'establirien.⁹⁶⁸ Dos anys després es publicà un altre cèdula amb la que es permetia el retorn de les vídues i filles que fossin menors en el moment d'haver abandonat el regne.

La participació de les dones durant la Guerra del Francès fou, juntament amb les milícies, un dels principals fenòmens que propiciaren la mitificació de la memòria de la guerra, fet al que contribuïren fenòmens com l'interès i difusió de la literatura romàntica anglesa. A Girona, per exemple, tingué gran ressò l'actuació de la Companyia de dones de Santa Bàrbara, que participà activament en la defensa dels setges. Durant els actes d'homenatge que es feren a la ciutat l'any 1817, s'ordenà la construcció d'un túmul amb quatre cares en representació dels eclesiàstics, militars, paisans i heroïnes que participaren als setges.⁹⁶⁹ La seva presència resulta habitual a moltes de les memòries que es redactaren durant el Sexenni, com la d'Andrés Eguaguirre referent a Tarragona:

“Debemos también hacer especial y muy recomendable mención de las señoras de Tarragona (...) cierto número recorría mañana y tarde los hospitales militares, y suministraba a los enfermos defensores de la patria caldo, bizcochos y vino generoso (...). Vuestras acciones y el fin laudable de la Sociedad que formasteis os ponen al nivel de las heroínas, y merecen ser transmitidas a la posteridad.”⁹⁷⁰

D'entre les dones que destacaren al setge de Tarragona coneixem el cas de Rosa Venes de Llovera, coneguda com “la Rosa” pel color dels seus cabells, o Francisca Ortigas, alies “la capitana”, que també havia participat al setge de Girona de 1809.⁹⁷¹ L'any 1815 el Diari de Barcelona anuncià la concessió de tres-cents ducats a Rosa Lleonart i Armengual:

“Viuda del artillero Juan Armengual, que hallándose este en la batería de Jesús de la plaza de Tarragona acometido por los enemigos a bayonetazos al tiempo de su asalto, se interpuso ella entre él y los enemigos para resguardarle, llevando consigo un niño en el pecho, en cuyo acto fue muerto, lo fue su marido, y acuchillada la misma mujer en la cabeza.”⁹⁷²

En conclusió, l'extrema situació de necessitat després de la guerra moltes dones es van veure obligades a treballar fora del nucli familiar, especialment les vídues. Aquest procés

⁹⁶⁸ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 888.

⁹⁶⁹ AMG. Acords, 1817, 141.

⁹⁷⁰ EGUAGUIRRE, 54-55.

⁹⁷¹ MOLINER PRADA, Antoni. 2007a. *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès 1808-1814*. Lleida: Pagès Editors, 117.

⁹⁷² Diari de Barcelona, 7 de juny de 1815.

es va veure incrementat per la mort del marit, però també perquè en una situació de crisi econòmica la beneficència i les pensions no van poder cobrir l'extrema necessitat d'aquest col·lectiu. Tot i els obstacles, sabem que durant la crisi de l'Antic Règim les dones van anar incrementant la seva participació en tot un seguit d'activitats a causa del progressiu afebliment del sistema gremial que fins llavors havia vetat les seves aspiracions.⁹⁷³

9.4.- Oci i teatre durant el Sexenni Absolutista

Les representacions teatrals van ser durant diverses centúries una de les activitats d'oci més populars. Les institucions hospitalàries van tenir una funció molt important com a mecenes d'aquestes cases de comèdies i sovint eren una llicència del senyor per aconseguir més rendes pels hospitals. A partir del segle XIX començaren a desaparèixer en favor dels teatres moderns. Molts d'aquests espais es van veure afectats durant la Guerra del Francès i la seva recuperació fou més o menys exitosa, en part degut a les polítiques restrictives de la monarquia en relació a uns espais que pertorbaven la moral cristiana. El teatre sempre havia estat font de crítica per part de l'Església, que considerava les representacions teatrals un mitjà que corrompia a la societat. Si a això hi sumem el gran protagonisme que va tenir el teatre durant el període liberal per promocionar la constitució de Cadis i les idees liberals,⁹⁷⁴ no resulta difícil entreveure que el període 1814-1820 no fou gens favorable per al món del teatre. La restauració de Ferran VII va comportar, en un principi, el tancament de teatres i la prohibició de representar obres teatrals, però a la pràctica la seva activitat no cessà i fou en bona part dependent dels corregidors, que foren més o menys restrictius en funció de la regió. A l'abril de 1819 es publicà un decret on s'assenyalava "*el día 6 de mayo próximo para que*

⁹⁷³ SOLÀ, Àngels. 2009. «Mujeres como productoras autónomas en el medio urbano (siglos XIV-XIX)». A *La historia de las mujeres: perspectivas actuales*, 225-67. COMAS, Montserrat. 2009. *La impremta catalana i els seus protagonistes a l'inici de la societat liberal (1800-1833)*. UAB. Tesi doctoral, 141-162.

⁹⁷⁴ Per a més informació es pot consultar: ROMERO, Alberto. 2013. «El "fluido eléctrico del teatro en la Guerra de la Independencia y las Cortes: La teatralización de la historia y la política». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 19: 195-219.

se abran los teatros de comedias en Madrid y en todo el reino”,⁹⁷⁵ que, com dèiem, va venir a corroborar una realitat i no implicava que abans d’aquesta data no es representessin obres de teatre al regne.

Durant el febrer de 1815 va arribar a Tarragona una notícia referent al cessament d’un corral de comèdies a Múrcia després que un eclesiàstic de la mateixa ciutat denunciés aquestes representacions per anar en contra de la doctrina cristiana:

“[Su Majestad] Debe cuidar de que Dios no sea ofendido, de que sea servido, de que se guarden las leyes divinas y humanas. En la comedia se quebrantan unas y otras. Las divinas, porque todo lo que en el corral de comedias se presenta, y se representa el objeto, el fin, las circunstancias, fábula, música, letrillas, danzas, galas, pompa, aparato, modales, señas, miradas; todo junto y aun cada cosa de por si es contraria a la ley de Dios, la moral del evangelio y a la profesión cristiana. (...) Si se prohíben los corrales se ahorran gastos superfluos, pérdida de tiempo, discordias domésticas, y otros infinitos males. Solamente quieren comedias las gentes ociosas, viciosas o atolondradas.”⁹⁷⁶

Amb aquesta notícia volem introduir les dificultats que va patir el teatre durant aquest període i destacar el cas de Tarragona, ja que no hem trobat cap evidència de pressions per condicionar o limitar les representacions que s’hi duien a terme. L’única queixa remarcable és la que va formular el síndic procurador general el novembre de 1816, quan va denunciar a l’Ajuntament que a les representacions teatrals *“están mezclados mujeres con los hombres en el patio del teatro, y desea que se remedie este abuso”*.⁹⁷⁷

Val a dir que, en aquesta època, els teatres o corrals de comèdies eren espais multifuncionals on s’hi duien a terme diverses activitats d’oci, com balls de màscares, espectacles còmics, il·lusionisme i altres. Tanmateix, la majoria d’aquests espais disposaven d’un cafè i el més habitual era que la seva gestió s’arrendés. Els ajuntaments disposaven d’una comissió de teatre formada per diversos regidors, que eren els encarregats de mantenir informat al consistori sobre aquest espai i sovint eren els qui presidien els actes que s’hi realitzaven.

En el cas de Tarragona els administradors de l’hospital de Sant Pau i Santa Tecla van promoure la creació d’un espai on representar obres teatrals que s’inaugurà l’any 1636. L’activitat d’aquesta casa de comèdies no va patir gaires entrebancs fins la Guerra del Francès, quan aquest edifici adjacent a l’hospital va ser parcialment destruït. El nou Teatre

⁹⁷⁵ DECRETOS, 1819, 173.

⁹⁷⁶ AHCT, AM, 1815, correspondència, núm. 75.

⁹⁷⁷ AHCT, AM, 1816, actes, 131.

Principal no es va començar a construir fins l'any 1820,⁹⁷⁸ però això no va significar que es deixessin de representar obres de teatre durant el Sexenni. L'any 1813 es va decidir adaptar un espai que havia de suplir les activitats que es duïen a terme a la casa de comèdies fins que es construís el nou teatre. A la documentació apareixen diversos termes per referir-se a aquest teatre provisional; en alguns casos se'n diu corral de comèdies, teatre de comèdies o *coliseo*. En aquest espai no només s'hi representaven comèdies, sinó que també s'hi realitzaven espectacles de màgia i il·lusionisme, *fiestas de bailes, bailes de máscaras, saraos, bolatines*⁹⁷⁹ y *juegos de manos*. El *coliseo*, que també disposava d'un cafè, depenia directament de l'hospital tot i que era administrat per l'arrendatari Fructuós Cases, que pagava una anualitat en funció dels espectacles celebrats. Per fer-nos una idea, Cases havia de pagar a l'hospital dotze duros per cada ball celebrat i els guanys de l'hospital l'any 1818 van ser de dues-centes lliures.⁹⁸⁰ Els beneficis del *coliseo* eren destinats, com dèiem, a l'hospital, principalment a l'atenció dels malalts i a obres de beneficència.

Un cop acabada la guerra es va intentar recuperar tot un seguit d'activitats lúdiques habituals abans del conflicte. El mes d'octubre de 1814 es feren unes obres per condicionar l'espai del teatre provisional⁹⁸¹ i al mes de novembre es va registrar la primera sol·licitud per introduir una companyia de còmics a Tarragona. El governador va demanar consell a l'Ajuntament, que no es va mostrar gens favorable, ja que considerava inviable que es pogués mantenir tota una companyia en les nefastes condicions en les que es trobava la ciutat.⁹⁸² Pocs mesos després, al gener de 1815, Fructuós Cases va sol·licitar al governador celebrar balls de màscares tots els diumenges. El governador va tornar a demanar consell a l'Ajuntament per conèixer quins eren els costums abans de la guerra. El consistori es va mostrar a favor d'aquesta iniciativa i va detallar com aquests balls de màscares es venien celebrant a Tarragona des de l'any 1802 seguint l'exemple de Barcelona. Com hem vist es denegaren algunes propostes, sobretot en la immediata postguerra, ja que la ciutat i els seus habitants no disposaven de recursos per costejar els

⁹⁷⁸ ROIG, Francesc. 2014. «El teatre a la Tarragona del segle XIX». *Kesse*, núm. 48: 2-7, p. 3. També es pot veure: LLOP, Josep. 2016. *Història, urbanisme i arquitectura a l'entorn de la rambla Vella de Tarragona*. Tarragona: Centre d'Estudis Guillem Oliver, 76.

⁹⁷⁹ Terme utilitzat per referir-se als titellaires.

⁹⁸⁰ Arxiu Històric de l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla [AHSPT]. Junta de l'hospital; llibres d'actes; resolucions 1813-1833. Capsa 1, 205.

⁹⁸¹ AHSPT. Resolucions 1813-1833, 25.

⁹⁸² AHCT, AM, 1814, actes, 42v.

espectacles. Tot i això el teatre provisional va anar recobrant aquelles activitats lúdiques que eren habituals abans de la guerra com els espectacles de màgia, els balls de màscares o les pròpies representacions teatrals.

Un dels col·lectius més fidels era el dels soldats destinats a Tarragona, que apareixen sovint a la documentació i que van arribar a sol·licitar poder dur a terme una representació teatral.⁹⁸³ El *coliseo* disposava d'una comissió del foment teatral, que realitzava actes de propaganda i intentava garantir-ne l'accés a tots els públics. En aquest sentit l'any 1818 va sol·licitar a l'hospital que reduís a la meitat els beneficis que obtenia del teatre per garantir-ne la seva viabilitat.⁹⁸⁴ Finalment el dotze de gener de 1820 es va crear una comissió que s'havia d'encarregar de la planificació del nou Teatre Principal⁹⁸⁵ i el deu d'abril s'aprovaren els plànols i s'inicià la seva construcció.⁹⁸⁶

La destrucció originada per la guerra va afectar especialment a totes aquelles institucions que, en bona part, depenien de la beneficència, com els hospitals. L'any 1816 l'ajuntament de Mataró va sol·licitar al Consell de Castella l'establiment d'un teatre a l'hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena. El consistori explicava com l'hospital havia pogut subsistir amb unes poques rendes i la caritat dels veïns degut a ser Mataró "*una ciudad industriosa donde eran pocos los pobres, lograban la mejor asistencia y todos los auxilios curativos*". Tot això canvià amb la Guerra del Francès, i ara l'hospital es trobava en la misèria, a punt de desaparèixer. Un dels motius, segons l'ajuntament, era la gran quantitat de militars que es van atendre i l'extrema dificultat de cobrar de l'exèrcit. En resum, el consistori plantejava l'establiment d'un teatre com una de les solucions per atendre la maldestre situació econòmica de l'hospital.⁹⁸⁷

A Barcelona l'any 1814 la mitra ja va enviar als eclesiàstics una circular que recordava el bon exemple que havien de donar i els instava a deixar de freqüentar els teatres.⁹⁸⁸ A continuació inserim un fragment d'una carta dels administradors de l'hospital de la Santa Creu on descriuen la importància del teatre per al funcionament de l'hospital:

⁹⁸³ AHSPT. Resolucions 1813-1833, 77.

⁹⁸⁴ AHSPT. Resolucions, 150.

⁹⁸⁵ AHSPT. Resolucions, 192.

⁹⁸⁶ AHSPT. Resolucions, 201.

⁹⁸⁷ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 955.

⁹⁸⁸ QUINTANA, Joan-Xavier. 2016. «Notes per a una història política del teatre a Catalunya (1765-1849)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 27: 261-302, 271.

“El teatro de esta Ciudad es el único establecimiento de diversión pública que tiene y permite el gobierno en ella y está bajo su protección. La utilidad y aun necesidad de estos establecimientos es bien conocida y Barcelona puede vanagloriarse de ser la casa teatro de España en donde ha brillado el buen gusto y elección en las piezas sobre todo en la música. La afición que cobro el pueblo a este arte se conocía antes de nuestra gloriosa insurrección pues era raro el hombre de mediana instrucción que no tocase algun instrumento”.

Tanmateix, el teatre de la Santa Creu era un dels pocs de tot el regne on s’hi podia representar, per gràcia del mateix Ferran VII, obres estrangeres⁹⁸⁹:

“Este adelantamiento se debió a la Compañía Italiana de operes que sempre ha habito en este teatro pues aun después de haberse prohibido tales representaciones de extranjeros en todo el reino, se dignó inmediatamente después el rey nuestro señor distinguir a esta capital con la gracia especial que la hizo poder continuar representado operes italianes, como se verificó hasta que las desgraciadas ocurrencias de 1808 obligaron a suspenderlas”.⁹⁹⁰

Aquesta gràcia originà que, a diferència de bona part de la resta de ciutats espanyoles, l’activitat musical (i sobretot operística), gaudís de bona salut a Barcelona, sent el teatre de la Santa Creu un dels més populars i de major prestigi fins la inauguració del Liceu a mitjans de segle. Barcelona fou el punt d’entrada al regne espanyol de l’obra de Rossini i a finals de 1815 ja hi havia, com a mínim, una companyia italiana a la ciutat.⁹⁹¹ A mitjans d’agost de 1816 es va constituir l’associació general d’accionistes per tal de gestionar el teatre, marcant-se com a objectiu que esdevingués el millor del regne després del de Madrid. Es proposava, per exemple, repartir una traducció amb els arguments de les òperes italianes, així com anar a Itàlia a buscar els millors actors, tasca que se li encarregà a Ramon Carnicer, compositor i músic de tendència liberal que s’exilià a Londres amb la restauració de Ferran VII. Va estar a Itàlia reclutant actors pel teatre i tornà a Barcelona l’any 1818, esdevenint el comissionat de les companyies d’òpera.

Aquesta associació d’accionistes va accedir a gestionar el teatre amb un contracte de cinc anys, sent els dos últims opcionals. La proposta va ser firmada per Miguel de Prats, Gaspart Remisa i P. A. Viguer en representació de l’associació, esdevenint els directors del teatre. El capità general Castaños se’n va declarar protector i sembla que s’involucrà

⁹⁸⁹ BOTER, Jaume. 1983. «La música a Catalunya (1800-1875)». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 17: 25-29.

⁹⁹⁰ AHMB. Acords, 1815, 22.

⁹⁹¹ Si es vol ampliar sobre l’òpera a Barcelona i les obres que es representaren durant el Sexenni es pot veure: SUBIRÁ, José. 1946. *La ópera en los teatros de Barcelona*. Barcelona: Ediciones librería Millá, 69-82.

en donar suport i promocionar la proposta.⁹⁹² L'associació d'accionistes estava encapçalada per aquests tres directors, que es tornaven en la presidència del teatre cada quinze dies i comptaven amb l'assistència d'una junta consultiva formada pels socis.⁹⁹³ L'associació estava composta per accions de cinquanta duros i entre els accionistes hi havia principalment representants de la classe benestant de la ciutat; això és, comerciants, banquers, etc.⁹⁹⁴

Em de recordar que aquests espais no es limitaven únicament a la representació d'obres teatrals, sinó també a espectacles de màgia i balls de màscares, que es celebraren també amb assiduïtat.⁹⁹⁵

L'aparició d'aquesta associació d'accionistes va suposar una revitalització del teatre i diverses millores. A principis de 1817 es decidí ampliar la graderia amb el vistiplau del capità general, ja que s'ocuparia la galeria per la que accedia a la seva llotja, i de l'administrador de l'hospital, el marquès de Sentmenat.⁹⁹⁶ També es presentaren les companyies espanyoles de cant i les italianes d'òpera que actuarien al teatre, sent d'especial interès l'encapçalament amb la que es presentava l'associació d'accionistes:

“Un establecimiento que tiene por objeto el recreo y la corrección, no puede dejar de ser útil y por consiguiente protegido. El Teatro, escuela de costumbres, en que se corrige el vicio ridiculizándole, y se enseña a reprimir las pasiones, presentando sus funestos efectos, merece en todas las Naciones civilizadas una particular atención. Si los abusos introducidos en el han excitado algunas veces el cuidado y la censura de los varones celosos, destiérrense aquellos, y estos por precisión serán entonces sus panegiristas. El laudable intento de que las representaciones sean dignes del espectador que las frecuenta, y del Gobierno que las autoriza, fue la primera base de la Sociedad de Accionistas. La dirección nombrada a este efecto, ejecutora de sus deseos y poseída de los mismos sentimientos, debía no personar medio ni diligencia para llegar al fin apetecido.”⁹⁹⁷

Tal i com podem llegir, resulta especialment interessant la funció que s'atorga a l'associació d'accionistes com a garant de la moralitat i els valors de les obres

⁹⁹² AHMB. Acords, 1816, 346.

⁹⁹³ Es poden veure els reglaments de l'associació d'accionistes a: AHMB. Acords, 1817, 95. Els integrants de la primera junta consultiva foren el marquès de casa-Cagigal, José Coroleu, Jaime Pons y Mornau, Wencelao de Villaurrutia, Antonio Tamaro, Antonio Gironella i Antonio Domínguez.

⁹⁹⁴ COROLEU, José. 1916. *Memorias de un menestral de Barcelona (1792-1854)*. Barcelona: José Asmarats, 1a edició de 1888, 88.

⁹⁹⁵ A finals de 1817 Castaños va ordenar a l'Ajuntament que s'organitzessin balls de màscares durant els sis dies a la setmana que estava obert el teatre: AHMB. Acords, 1817, 394v.

⁹⁹⁶ AHMB. Acords, 1817, 49v i 74.

⁹⁹⁷ AHMB. Acords, 1817, 150.

representades, que havien d'estar totalment alineats amb les prerrogatives de les autoritats absolutistes.

A Girona l'Ajuntament va mostrar un gran interès en recuperar el teatre de comèdies, malmès durant els setges.⁹⁹⁸ L'any 1815 el governador va cedir perquè s'organitzessin balls per carnaval al teatre, sempre i quan es cedís un terç del recaptat a l'hospital militar i de caritat.⁹⁹⁹ Sembla que durant aquests primers anys el teatre va romandre tancat i només s'obria per algunes festes concretes, com carnaval, o les festes de Sant Narcís a l'octubre, quan s'arrendà la gestió a Tomàs Dalmau.¹⁰⁰⁰ Com ja hem comentat, la legislació era prou restrictiva en relació als espectacles que s'hi podien celebrar als corrals de comèdies i sovint era el corregidor o capità general els qui donaven els permisos. L'any 1816, per exemple, també es celebraren balls "sense màscara" per carnaval després de l'aprovació del capità general Castaños i davant dels dubtes inicials del governador.¹⁰⁰¹ Finalment, l'Ajuntament aconseguí arrendar el teatre a partir de l'any 1816 a Francesc Serra per un període de quatre anys per un import de mil cent cinquanta-una lliures anuals.¹⁰⁰² Sembla que el teatre funcionà amb certa normalitat i només va romandre tancat en moments excepcionals, com en èpoques de sequera, quan es suspèien totes les activitats d'oci. Aquest fou el motiu pel qual es tancà el teatre a principis de 1817 (a partir del quinze de gener), però el corregidor, d'acord amb el bisbat i l'Ajuntament, plantejà la seva reobertura per mantenir distreta a la població després del fallit pronunciament de Lacy:

“La infame conspiración que se ahogó en su cuna, y como los atenta dos de esta naturaleza suelen dejar oculta entre ceniza el fuego, exige la sana policía entretienen al pueblo con diversiones públicas, que lo distraen no solo de la ociosidad que proporciona ocasión para que los sediciosos perviertan a los incautos; sino también de pasatiempos ocultos, que son mucho más nocivos que los que se practican a la vista de todo el mundo y bajo la vigilancia de un magistrado”.¹⁰⁰³

El vint de maig, un mes i mig després del pronunciament, el corregidor José Garcia de Velasco va publicar una normativa sobre la reobertura del teatre, centrant-se en qüestions

⁹⁹⁸ DDAA. 2008. *Girona i la Guerra del Francès (1808-1814)*. Girona: Ajuntament de Girona, 125. Tanmateix, sembla que el teatre depenia del comú de la ciutat i no era gestionat directament per l'hospital.

⁹⁹⁹ AMG. Actes, 1815, 7.

¹⁰⁰⁰ AMG. Actes, 1815, 206.

¹⁰⁰¹ AMG. Actes, 1816, 30.

¹⁰⁰² AMG. Actes, 1816, 40.

¹⁰⁰³ AMG. Actes, 1817, 52.

d'ordre, com l'obligació dels assistents de romandre en silenci, no dirigir-se als còmics mentre actuaven, etc.¹⁰⁰⁴ Sembla que, degut a la situació d'extrema sequera, el teatre es va tornar a tancar poc després. Aquest fet originà les queixes de l'arrendatari, que sol·licità una condonació proporcional de l'import que havia de pagar per aquell any, amenaçant amb escindir el contracte, fet que originà la intermediació de l'advocat de l'Ajuntament, Francesc Calvet.¹⁰⁰⁵ El malestar creixent que originà a la ciutat el tancament del teatre propicià que, de forma extraordinària, el corregidor preguntés als regidors si la situació d'extrema sequera i el procés de rogatives justificava el cessament d'activitats d'oci. Els regidors, un per un, donaren la seva opinió. Dels vuit regidors, tres es mostraren partidaris de mantenir tancat el teatre i cinc defensaren la seva obertura. D'entre els primers sembla que la iniciativa la portà Francisco de Delas:

“Francisco de Delas dijo ser su voto, y parecer que necesitándose continuar las rogativas en términos urgentísimos le parecía que debía cesar todo lo que podía distraerlas, y dedicarse enteramente el pueblo a rogar a dios nuestro señor para que tenga la bondad de aliviarnos en tanto apuro, y que en consecuencia opinaba que debería no abrirse el teatro”.

El regidor que va liderar el grup que defensava l'obertura del teatre fou Alejandro Andreu Pi:

“Alexandro Andreu Pi dijo ser su voto y parecer que aunque las rogativas no se han hecho como manda la ley, no obstante conoce la necesidad de ellas, y que en cuanto a abrirse el teatro no se opone a lo mandado por S. M. En la ley 20 del libro primero título primero de la novísima recopilación y que en consecuencia opinaba que no había inconveniente en que se abriese el teatro.”¹⁰⁰⁶

Finalment, el dia vuit de setembre es va reobrir el teatre.¹⁰⁰⁷

El teatre fou font de conflicte entre les autoritats,¹⁰⁰⁸ que miraren de situar-se sempre en la millor llotja possible. A Tarragona el corregidor va pressionar a l'Ajuntament perquè li cedís la llotja de la que disposava, per ser la millor disponible al teatre, sent el consistori desplaçat a una llotja annexa. Poc després, el tinent del rei va sol·licitar la llotja a la que s'havia traslladat l'Ajuntament, que es resistí i li negà aquest dret. El tinent del rei

¹⁰⁰⁴ AMG. Actes, 1817, 70.

¹⁰⁰⁵ AMG. Actes, 1818, 30.

¹⁰⁰⁶ AMG. Actes, 1817, 115.

¹⁰⁰⁷ AMG. Actes, 1817, 118.

¹⁰⁰⁸ A Cadis, per exemple, les tensions entre el governador militar marquès de Castellidosrius i l'ajuntament en relació a l'organització del teatre va acabar desencadenant la destitució del primer: CASTRO, Adolfo de. 1858. *Historia de Cádiz y su provincia: desde los remotos tiempos hasta 1814*. Cadis: Imprenta de la Revista Médica, 22.

amenaçà en escriure a les autoritats el que considerava un greuge cap a la seva persona i el seu càrrec. El consistori va enviar una representació al corregidor de Madrid on explicava com la destrucció de la documentació del teatre durant la guerra feia impossible saber si el tinent del rei tenia dret a una llotja privilegiada o havia de costejar-ne una com la resta del públic, sent més probable la segona opció:

“El ayuntamiento conoce bien que no procedí lo pedido por el teniente del Rey, que su pretensión no conforma con las órdenes que gobiernan, que su supuesta posesión jamás lo ha sido, sino solo una mera condescendencia que no la hace tal.”¹⁰⁰⁹

Poc després, el tinent del rei amenaçà a l'arrendatari del teatre perquè li donés les claus de la llotja, que finalment acabaren en mans d'un dels porters de l'Ajuntament.¹⁰¹⁰

L'ajuntament de Girona també es decidí a presentar un escrit al corregidor de Madrid, en aquest cas per tal de resoldre tot un seguit de dubtes en relació a les facultats i presidència del teatre per tal d'evitar futurs conflictes. En aquest escrit es preguntava si les autoritats que presidien el teatre o havien de fer necessàriament des de la llotja de l'ajuntament o si els còmics havien de fer reverència a les diverses autoritats o únicament a les que estiguessin presents a la llotja de presidència. També es qüestionà per les diverses competències entre el corregidor i l'Ajuntament, com a qui competia escollir les obres i horaris de representació.¹⁰¹¹ Sembla que la resposta del corregidor no va arribar i el consistori no va poder evitar tensions sobre les llotges que els hi pertocaven a les diverses autoritats,¹⁰¹² motiu pel qual es va decidir traslladar el mateix qüestionari a l'Ajuntament de Barcelona, que respongué pocs dies després detallant com l'autoritat que exercia la presidència sempre havia d'ocupar la llotja de l'Ajuntament, que per definició era la de presidència.¹⁰¹³

Sembla que aquests conflictes entre les autoritats per les llotges i la presidència als teatres fou força recurrent, sent especialment important a Barcelona. Els dies set, vuit i dotze de gener de 1816 hi van haver tensions entre els regidors i diputats de l'Ajuntament per quins llocs havien d'ocupar durant uns oficis religiosos celebrats a una de les esglésies de la ciutat. El capità general Castaños va establir un ordre provisional que també s'havia

¹⁰⁰⁹ AHCT. AM, 1817, correspondència, posterior a 90 (x).

¹⁰¹⁰ AHCT. AM, 1816, 98 i 144. 1817, 13, 21, 23, 42 i 125.

¹⁰¹¹ AMG. Actes, 1816, 124.

¹⁰¹² AMG. Actes, 1816, 184.

¹⁰¹³ Veure Annex 16.

d'aplicar als teatres, on sembla que hi havia hagut algun conflicte entre regidors i diputats i alcaldes majors i oficials del corregidor. Les llotges, per norma general, tenien un espai limitat, i les diferents institucions i autoritats disposaven d'un torn d'assistència que no sempre es respectava.¹⁰¹⁴

“Los señores alcaldes mayores y tenientes del corregidor que en defecto de este, tienen la presidencia por semanas, no deberán concurrir cuando asista el dicho, pues entonces no tienen función alguna ni lugar señalado, así como no le tienen en los ayuntamientos cuando va el corregidor.”¹⁰¹⁵

A més a més, es decidí col·locar mocadors als seients que corresponien als membres de l'Ajuntament els dies de gala per tal d'evitar conflictes.¹⁰¹⁶ Poques setmanes després també hi hagué un conflicte a un ball de màscares celebrat a l'edifici de la Llotja de Mar, ja que els porters van negar l'entrada amb bastó a un conjunt d'autoritats, degut a que es considerava que únicament tenien permís per portar bastó i armes blanques o de foc els ministres de justícia o membres de l'estat major de la plaça. Sembla que aquest malentès originà un gran enrenou.¹⁰¹⁷

L'any 1819, el governador de la ciutat de Barcelona va rebre un memorial del censor del teatre on explicava com, mentre s'ocupava de complir les seves cometes al teatre, uns homes no obeïren quan demanà silenci. Poc després, aquells homes clamaren amenaces i insults contra la seva persona i el seu càrrec. De retorn al seu domicili, el censor va parlar dels fets amb la seva dona. Amb tot, sembla que aquells homes del teatre, armats amb garrots, el seguiren fins a casa seva per increpar-lo. L'esposa del censor va decidir sortir al carrer i demanar explicacions dos agitadors, que l'agrediren i li provocaren un cop al cap.¹⁰¹⁸

En conclusió, la recuperació dels teatres i corrals del comèdies fou una tasca laboriosa després de la Guerra del Francès. Per una banda, degut a la destrucció de la guerra i la precària situació dels municipis i hospitals, però també degut a política restrictiva de la monarquia, que la pràctica no ho fou tant, ja que el funcionament i espectacles que es

¹⁰¹⁴ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 259.

¹⁰¹⁵ AMCB. Actes, 1816, 381.

¹⁰¹⁶ AMCB. Actes, 1816, 244.

¹⁰¹⁷ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 261.

¹⁰¹⁸ QUINTANA, Joan-Xavier. 2016. «Notes per a una història política del teatre a Catalunya (1765-1849)». *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 27: 261-302.

realitzaren en aquests espais restà a discreció de corregidors i capitans generals. En el cas de Catalunya, Javier Castaños fou força procliu i tolerant amb els teatres i tingué cert interès en el seu funcionament com hem vist en el cas de Barcelona, on hi havia una gran activitat, en gran part degut a la gràcia concedida per representar obres estrangeres, però també per la promoció que en feren les autoritats i l'associació d'accionistes que s'encarregà de la gestió del teatre de la Santa Creu a partir de 1817.

Hem vist com aquests espais tingueren certa activitat tot i els diversos entrebancs, destacant el cas de Girona l'any 1817, quan el teatre va ser tancat degut a la situació d'extrema sequera que assolava el territori. D'altra banda, hem pogut fer un seguiment dels conflictes que s'originaren entre les autoritats per la seva ascendència en aquests espais i els dubtes que generà als ajuntaments quines eren les competències dels uns i dels altres. Tanmateix, resulta important destacar la naturalesa d'aquests espais, on només s'hi representaven obres teatrals, sinó que era un dels espais d'oci principals de les ciutats, amb espectacles de màgia, balls de màscares i altres tipus d'activitats d'oci.

10.- La repressió absolutista i la resistència vers l'absolutisme

10.1.- La repressió. Característiques i particularitats

Quan Ferran VII va recuperar el tro l'any 1814 no només va restaurar l'Antic Règim, sinó que es va proposar esborrar qualsevol rastre dels liberals. Així doncs la restauració va comportar una repressió, encara avui dia força desconeguda, segurament enlluernada per la repressió molt més acusada que es va practicar durant la Dècada Ominosa (1823-1833). Aquesta repressió de la primera restauració absolutista va ser un assaig on aparegueren moltes de les pràctiques que després s'utilitzarien per reprimir als liberals a la caiguda del Trienni Liberal. El procés repressiu no va començar amb la tornada del monarca, sinó que s'inicià durant la pròpia guerra. La desfeta dels francesos i la progressiva recuperació del territori va donar lloc a un procés de persecució contra afrancesats i col·laboracionistes iniciat pels propis liberals, avui dia encara poc estudiat.¹⁰¹⁹ Als diaris que es publicaven a Reus a principis de 1814 es poden veure les sentències de la Reial Audiència, establerta a la ciutat de forma provisional, que no donava a l'abast a l'hora de dictar sentències de presidi i multes contra afrancesats i col·laboracionistes, en moltes ocasions de forma arbitrària i generalitzada. Tot abans que Ferran VII creués el riu Fluvià a finals de març de 1814.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁹ Per exemple, els decrets de les Corts de Cadis de l'onze d'agost i vint-i-un de setembre de 1812 ja estipulaven la persecució i depuració de totes aquelles persones que haguessin participat de l'administració francesa durant l'ocupació. Es pot veure: HERNÁNDEZ ENVIS, Leonor. 2001. «Instrumentos de control y represión del régimen patriota: el Tribunal de Vigilancia de Madrid y el de Seguridad Pública de Sevilla (1808-1809)». A *Bailén y la guerra contra Napoleón en Andalucía*, 167-90. Jaén: Universidad de Jaén. LARA, Emilio. 2003. «La represión de los afrancesados: condenas sociales, jurídicas y políticas. El caso de Jaén (1812-1820)». *Hispania Nova*, núm. 3. També en parla: SÁNCHEZ ÁLVAREZ, José. 2016. *Exilio y regreso de Fernando VII (1808-1815). Estudio a partir de documentos sobre el duque de San Carlos*. Tesi doctoral, UNED. Un breu esbós sobre el procés depuratiu a Màlaga: ESPINAR, Ana María. 1994. *Málaga durante la primera etapa liberal (1812-1814)*. Màlaga: CEDMA, 33 ss.

¹⁰²⁰ BOFARULL I BROCÀ, Andreu de. 1866. *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*. 2a ed. Reus: Viuda e hijo de Sabater, 226.

La restauració absolutista a partir del quatre de maig de 1814 va intensificar aquesta repressió ja prèviament existent incorporant un altre col·lectiu, el dels liberals, que començaren a ser ràpidament identificats, detinguts i empresonats amb processos sumaríssims. Un membre de la Companyia Cortadellas a Madrid, Manuel Lasala, escrivia als seus col·legues el dos de juny i explicava com:

“No le habían llegado a el los rayos del 10 al 11. Posteriormente he continuado teniendo la satisfacción de saber que está con quietud y seguro en medio de las captures que se están haciendo incesantemente y de que el no tiene que temer porque ha obrado con prudencia y previsión.”¹⁰²¹

El sistema judicial de l'Antic Règim era arcaic i sovint obeïa a l'arbitrarietat dels diversos jutges i tribunals. El corpus jurídic es fonamentava en la *Novísima Recopilación*, de 1805, criticada pels propis contemporanis per les seves nombroses errades de transcripció i la inclusió de lleis anacròniques i contradictòries. L'altre document a destacar eren les *Partidas*, que recopilaven el cos normatiu de l'època d'Alfons X fonamentat en el dret romano-canònic, és a dir, una legislació de base medieval del tot anacrònica que recollia penes tant obsoletes com el desterrament d'un senyor que s'excedís en el càstig a un serf i li causés la mort. Tot i que les Corts de Cadis mostraren una clara voluntat rupturista, a la pràctica no hi va haver temps de legislar sobre aquesta qüestió i, en tot cas, la restauració de 1814 va suposar la supressió de qualsevol reforma plantejada pels liberals.¹⁰²²

Quan parlem de la repressió del Sexenni Absolutista hem de diferenciar entre diversos col·lectius. Per una banda, els afrancesats, que eren aquells convençuts i seguidors de les idees provinents de França i que foren en termes generals pocs i pertanyents en la seva majoria a les elits professionals. En segon lloc, els col·laboracionistes o *juramentats*, un grup més nombrós que l'anterior i que, a grans trets, representava als qui ocuparen càrrecs durant el govern francès per interès però sense compartir necessàriament els ideals francesos.¹⁰²³ Els liberals comprenien a totes aquelles persones vinculades a les polítiques

¹⁰²¹ AHT. CA. Cartes, 1814, 127.

¹⁰²² BACHERO BACHERO, Juan Luís. 2015. «La represión en el absolutismo: entre la ley y la arbitrariedad». A CANTOS i RAMOS. *La represión absolutista y el exilio*. Cadis: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, p 71-82.

¹⁰²³ Es poden notar les diferències amb les primeres definicions de Miguel Artola, qui subdividia als afrancesats en tres categories: els convençuts o *de calidad*, que integraven l'elit il·lustrada partidària dels ideals francesos, un grup certament minoritari. Els juramentats, que formaven la base del moviment afrancesat i incloïa a tots aquells càrrecs de l'administració que havien jurat davant el govern francès, sovint per amenaçades o per voler mantenir les seves feines, però sense ser partidaris dels ideals francesos en la

progressistes i que formaren part dels òrgans polítics del sistema constitucional de les Corts de Cadis durant la Guerra del Francès. Moltes vegades les línies entre els diversos grups es desdibuixaren i no resulta fàcil aprofundir en les diferències, especialment si ens centrem en la documentació produïda per l'administració, on la pròpia monarquia sovint no diferenciava entre els acusats en el que fou un procés de persecució anàrquic i fins i tot improvisat, especialment durant els primers anys.

Un dels casos més representatius d'aquesta improvisació i arbitrarietat fou l'actuació de la Comissió de Policia. Després de la restauració de l'absolutisme a València Ferran VII va ordenar la detenció de trenta-vuit persones, la majoria diputats i liberals destacats, i va encarregar a la Comissió que armés un cas que comportés una sentència exemplar. Dita Comissió, formada a partir del decret del setze de maig de 1814, va ser integrada per persones afins a l'absolutisme i al propi monarca: Ignacio Martínez de Vilella, Jaime Álvarez Mendieta, Antonio Alcalá Galiano i Francisco Leyba. La seva funció va ser perseguir, justificar i castigar als autors i còmplices dels procediments de les Corts contra el rei i la seva sobirania, recopilant les fites més importants de les polítiques liberals i assenyalant als diputats que en participaren. Val a dir que, i com va ocórrer amb altres casos, la capacitat per generar documentació de propi govern liberal va acabar sent una de les principals fonts en les què es sustentaren els absolutistes per armar els casos, en aquest cas, a partir del Diari de Sessions de les Corts. La impaciència del monarca va topar amb el tarannà de la Comissió, decidida a fonamentar les acusacions amb l'àmplia base documental de la que es disposava, una acció que requeria temps.

Finalment, i davant les reticències de la Comissió en expedir sentències que condemnessin als diputats, Ferran VII va decidir suspendre-la i formar la Comissió de Causes d'Estat el catorze de setembre. Aquesta nova Comissió estava formada per José de Arteaga (capità general de Castella la Nova), Andrés Lasauca (Consell de Castella), Joaquín de Mosquera (Consell d'Índies) i Antonio Alcalá Galiano (Consell d'Hisenda). La Comissió tampoc va voler actuar de forma arbitrària i assenyalà les dificultats

majoria dels casos. Per últim, els oportunistes que tingueren per objectiu enriquir-se i ascendir social o políticament aprofitant el context d'ocupació. ARTOLA, Miguel. 1968. *La España de Fernando VII. Historia de España XXVI*. Madrid: Espasa-Calpe. ARTOLA, Miguel. 1989. *Los afrancesados*. Madrid: Alianza. En relació als afrancesats es pot veure: LÓPEZ TABAR, Juan. 2001. *Los famosos traidores: los afrancesados durante la crisis del Antiguo Régimen: 1808-1833*. Madrid: Biblioteca Nueva. BARBASTRO, Luís. 1993. *Los afrancesados. Primera emigración política del siglo XIX español (1813-1820)*. Madrid: CSIC.

jurídiques de processar als diputats sense vulnerar les seves garanties legals.¹⁰²⁴ Els integrants de la Comissió intentaren dimitir en diverses ocasions o ser traslladats per tal d'evitar una situació compromesa en la què s'estava contrariant la voluntat del monarca. Finalment Ferran VII, de forma extraordinària, va sentenciar el quinze de desembre de 1815 a cinquanta-un acusats (la majoria antics diputats) a penes de presó i desterrament. El vint-i-sis de gener es va acabar per dissoldre la Comissió i els casos restants van passar a mans dels diversos tribunals territorials ordinaris.¹⁰²⁵

Un dels primers decrets que articularen la repressió i persecució fou el del trenta de maig de 1814, que ordenava als governadors, capitans generals i administradors de justícia dels pobles fronterers impedir el retorn al país de totes aquelles persones, laiques o religioses, que haguessin obtingut alguna condecoració, càrrec o benefici per part del govern francès. Tampoc se'ls hi permetia tornar a les dones que havien acompanyat als seus marits a l'exili i també es va manar expulsar a aquells que ja haguessin tornat al regne.¹⁰²⁶ Aquest decret va comportar el desterrament de 12.000 famílies acusades d'afrancesament.¹⁰²⁷ Un mes després, el trenta de juny, es va publicar un altre edicte on es manava als intendants i alcaldes majors de cada província elaborar un informe on es classificarien els càrrecs de l'administració en quatre graus segons la seva actuació durant el conflicte:

“Proponiendo en la primera los que no han admitido empleo del usurpador. En la segunda los que le han servido en los mismos empleos que antes tenían. En la tercera los que han obtenido ascensos que no sean de escala, o distinciones que den lugar a presumir que servían al usurpador no por debilidad o estimulados por la miseria, sino por inclinación, y finalmente, en la cuarta los que no contentos con servirle, han contribuido a extender su partido, seduciendo a otros, o persiguiendo a los buenos y leales españoles.”¹⁰²⁸

La restauració de Ferran VII també va comportar la fi de la llibertat de premsa i la prohibició dels diaris liberals, se'ns dubte un dels mitjans que s'havien mostrat més

¹⁰²⁴ LASA, Ignacio. 1970. «El primer proceso de los liberales (1814-1815)». *Hispania* 30: 327-83.

¹⁰²⁵ BACHERO BACHERO, Juan Luís. 2015. «La represión en el absolutismo: entre la ley y la arbitrariedad». A CANTOS i RAMOS. *La represión absolutista y el exilio*. Cadis: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, p 71-82. ORTEGO, Pedro. 2015. *Entre jueces y reos. Las postrimerías del derecho penal absolutista*. Madrid: Dykinson. BÁDENAS, Antonio. 2018. *Los litigantes miserables ante la Justicia de Fernando VII*. Madrid: Dykinson. ARTOLA, Miguel. 1968. *La España de Fernando VII. Historia de España XXVI*. Madrid: Espasa-Calpe, 531-535.

¹⁰²⁶ DIAZ-PLAJA, Fernando. 1983. *Historia de España en sus documentos. Siglo XIX*. Madrid: Cátedra, 117.

¹⁰²⁷ CASTELLS, Irene. 2001. «La resistencia liberal contra el absolutismo fernandino (1814-1833)». *Ayer*, núm. 41: 43-62, 47. Aquesta xifra ja la va aportar Miguel Artola en el seu moment: ARTOLA, Miguel. 1989. *Los afrancesados*. Madrid: Alianza, 242.

¹⁰²⁸ DECRETOS, 1818, 106-107.

efectius per transmetre el seu ideari.¹⁰²⁹ Durant aquest període es va fer taula rassa i *La Gazeta* va a passar a ser pràcticament l'única publicació periòdica, conjuntament amb alguns diaris que obtingueren el privilegi per part de la monarquia, com el *Diari de Barcelona*. Paradoxalment, els diaris i pamflets d'època liberal esdevingueren una font d'inestimable valor per la monarquia, que en molts casos n'ordenà la recopilació buscant notícies destacades sobre liberals amb les que sustentar els processos. Tanmateix, durant els primers mesos de la restauració molts dels editors d'aquests diaris serien empresonats fins la celebració d'un judici on es dictaminés el seu paper durant la guerra i en la difusió de les idees liberals. Un dels casos més coneguts és el de Pedro José Daza, editor de *El Redactor General*, un dels diaris més populars durant la guerra. Daza fou empresonat el vuit de juliol de 1814 i no fou alliberat fins el tretze de novembre de 1815, quan se'l va condemnar a una multa de dos mil duros i quatre anys de presidi en cas d'impagament.¹⁰³⁰ Sabem que la monarquia va ordenar als ajuntaments informar de si es conservaven exemplars del diari i que es remetessin als alcaldes majors perquè els traslladessin a la autoritats.¹⁰³¹ *El Redactor General* també figurava a la Reial Ordre del vint-i-dos de juliol de 1815, on, a instància de la Inquisició, es publicà un llistat de prop de dos cents títols entre diaris, pamflets i proclames liberals, que passaven a estar prohibits i que s'havien de remetre a les autoritats en cas de conservar-se exemplars.¹⁰³²

Poc abans, a mitjans de maig, també s'havia ordenat recuperar dos Reials cèdules de l'època de la Revolució Francesa (1791 i 1792) per impedir l'arribada i circulació de papers i llibres sediciosos, en aquest cas per controlar els de tendència liberal que havien circulat durant la guerra.¹⁰³³ A Catalunya un dels casos més singulars fou el de Jaume Ardèvol, editor del *Periódico Político y Mercantil de la villa de Reus*, publicat entre el novembre de 1813 i el maig de 1814.¹⁰³⁴ Ardèvol, metge de professió, fou empresonat amb la restauració absolutista per les idees liberals i subversives contra la monarquia que es recollien al diari. Sabem que a mitjans de 1815 va dirigir una memòria a la Reial

¹⁰²⁹ Més enllà d'aquesta prohibició, l'Església també s'encarregà d'incloure molts pamflets i publicacions liberals entre els llibres prohibits. Es pot consultar: AHSP. Església; administració; correspondència; carta dels inquisidors apostòlics prohibint la lectura de diversos llibres que es detallen. Capsa 85.

¹⁰³⁰ SÁNCHEZ HITA, Beatriz. 2010. «El Redactor General (1811-1814) de Pedro José Daza o cómo hacer un gran periódico en las Cortes de Cádiz». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 16: 1-49.

¹⁰³¹ AHCT. AM, 1815, 182..

¹⁰³² DECRETOS, 1815, 503.

¹⁰³³ DECRETOS, 1815, 324.

¹⁰³⁴ GIMENO, María D. 2010. «Entre la paz y las polémicas: Fernando el Deseado en la prensa reusense en 1813-1814». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 51: 259-78.

Audiència sol·licitant el seu alliberament, ja que considerava que totes les acusacions eren infundades i molt probablement orquestrades per l'alcalde de Reus, Pere Anguera, amb qui sembla estava enemistat.¹⁰³⁵ Tot i que no n'hem trobat constància, molt probablement fou alliberat. El seu nom tornà a aparèixer pocs anys després, sent un dels maçons que va participar en la fallida insurrecció de Lacy l'any 1817.¹⁰³⁶

En aquest sentit, una altra fita important va ser la restauració de la Inquisició el vint-i-un de juliol de 1814, que havia estat abolida primer per Napoleó l'any 1808 i després per les Corts de Cadis l'any 1813. Sense presentar canvis evidents aquesta institució va esdevenir una de les eines repressives més importants al servei del monarca, ja que es van deixar de banda els delictes religiosos per centrar-se en perseguir als liberals.¹⁰³⁷ La Inquisició va ser l'encarregada de censurar i recopilar les publicacions que, sota el seu criteri, haguessin vulnerat la figura del monarca o els ideals absolutistes. S'elaboraren llistats de publicacions a requisar com la que es publicà en un decret de juliol de 1815, on “*se anotan, y señaladamente se condenan como contrarios a la religión y al Estado las obras o folletos que en estos últimos tiempos se han impreso*”.¹⁰³⁸ Sabem que la Inquisició també fou l'encarregada de recopilar les associacions maçòniques existents al regne durant la guerra i identificar i perseguir als seus membres.

En termes generals, podem dir que la repressió vers els afrancesats, liberals i col·laboracionistes fou caòtica i poc planificada, on els diversos tribunals i òrgans administratius territorials aplicaren de forma arbitrària les indicacions d'unes reials ordres ambigües i poc específiques. Una Cèdula del quinze de febrer de 1818 va dictaminar que els casos contra afrancesats fossin fiscalitzats per la Secretaria del Despatx de Gràcia i Justícia, que es va veure ràpidament superada i decidí traspasar la competència al Consell

¹⁰³⁵ ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 396.

¹⁰³⁶ ROCA, Jordi. 2008. *Política, Liberalisme i Revolució. Barcelona, 1820-1823*. Tesi doctoral, UAB, 59. Si es vol aprofundir en la figura de Jaume Ardévol; ANGUERA, Pere. 1983. *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 43-44.

¹⁰³⁷ PARRA, Emilio LA. 2014b. «La restauración de Fernando VII en 1814». *Historia Constitucional*, núm. 15: 205-22, 214. PARRA, Emilio LA, i María Ángeles. CASADO. 2013. *La Inquisición en España: agonía y abolición*. Madrid: Los Libros de la Catarata. ALONSO, Gregorio. 2014. *La nación en capilla. Ciudadanía católica y cuestión religiosa en España, 1793-1874*. Granada: Comares.

¹⁰³⁸ *Decretos del rey Don Fernando VII*. 1815, Madrid: Imprenta Real, 503.

de Castella, que es va centrar en casos concrets, principalment en les sol·licituds d'espanyols emigrats a França que volien tornar al regne.¹⁰³⁹

La persecució va comportar un exili que s'inicià abans de la tornada del propi monarca, ja que molts liberals es mostraren recelosos de que Ferran VII acatés el sistema constitucional. Francesc de Copons, capità general de Catalunya, va publicar un ban a principis de març de 1814 per evitar la sortida massiva que s'estava produint de catalans afrancesats. Sabem que a finals d'aquest any hi havia dos mil refugiats catalans a França (i un total de quinze mil espanyols), concentrats als departaments meridionals. Bona part d'aquests exiliats s'abocaren a la subsistència, intentant exercir els seus oficis els que en tenien o incorporant-se a l'exèrcit francès.¹⁰⁴⁰ Com dèiem, aquest primer exili es va concentrar a França, ja que la veritable "diàspora" liberal es produiria a la fi del Trienni Liberal i s'estendria cap a Anglaterra (Londres) o Amèrica, amb nuclis importants a ciutats com Nova Orleans, Filadèlfia o Baltimore, o a l'Argentina i al Riu de la Plata.¹⁰⁴¹

Durant aquests anys Ferran VII va signar diversos indults. El més important va ser el "*indulto general*" publicat el vint-i-nou de setembre de 1816, que havia de servir per fer taula rassa i acabar amb els conflictes oberts durant la guerra en el si de la societat espanyola. D'aquesta forma es volia tornar a la normalitat el més aviat possible per començar a reconstruir el regne i sortir de la crisi econòmica. La historiadora Maria del Carmen Pintos Vieites va citar per primer cop l'any 1958 uns qüestionaris que van circular entre els consells, audiències, capitànies generals, intendències, arquebisbats i bisbats on es preguntava l'opinió respecte si aquesta amnistia havia de ser més o menys àmplia. D'aquests informes podem extreure que els eclesiàstics preferien una amnistia més restrictiva mentre que les audiències, militars i intendants n'estaven a favor d'una més àmplia. Pintos Vieites considerava que aquest projecte d'amnistia mostrava la

¹⁰³⁹ ÁLVAREZ-COCA, María Jesús. 2012. «Invasión francesa, gobierno intruso. Los fondos de la Guerra de la Independencia en el Archivo Histórico Nacional». *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 37: 201-55.

¹⁰⁴⁰ ARNABAT, Ramon. 2009. «Els exils al segle XIX: l'exili continu (liberals, carlistes, republicans, socialistes, anarquistes)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 20: 137-67, 146-147. ARNABAT, Ramon. 2016. «España se escribe con e de exilio». A *Exilios en el mundo contemporáneo: vida y destino*, 95-114. Tarragona: Publicacions URV. ARNABAT, Ramon. 2018. «El exilio cotidiano: sociedad, violencia y guerra civil en el siglo XIX español». *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine*, núm. 21.

¹⁰⁴¹ D'entre els investigadors i treballs que han estudiat l'exili del primer terç del segle XIX cal destacar la tesi doctoral de Juan Luís Simal i les publicacions derivades: SIMAL, Juan Luís. 2011. *Exilio, liberalismo y republicanismo en el mundo atlántico hispano, 1814-1834*. Tesi doctoral, Universidad Autónoma de Madrid.

benevolència del monarca.¹⁰⁴² D'altra banda, la visió majoritàriament acceptava avui dia és la plantejada per, entre d'altres, l'historiador Josep Fontana, qui argumenta que aquesta amnistia va ser més aviat estètica, ja que moltes de les potències europees (sobretot Gran Bretanya), pressionaren al monarca perquè posés fi a la persecució dels liberals. A més a més, l'amnistia va acabar sent molt restrictiva i a la pràctica el nombre de persones que s'hi van poder acollir fou insignificant.¹⁰⁴³ Durant els anys posteriors es publicaren diversos indults, com el de l'any 1817 per celebrar el part de la reina, Maria Isabel de Bragança. Aquests indults eren habituals per celebrar alguna fita especial i podien implicar que alguns presos amb penes menors fossin indultats. A les condicions per acollir-se s'especificava els crims exempts, és a dir, que no s'hi podien acollir, com blasfèmia, homicidi de sacerdots, fabricar moneda falsa i altres. Val a dir que a aquests indults també indicaven com s'hi podien acollir aquelles persones que haguessin fugit del regne sempre i quan es presentessin al tribunal competent perquè dictaminés si es podien acollir segons els crims dels què se'ls acusava.¹⁰⁴⁴ Alguns liberals i afrancesats es decidiren a tornar i foren, en la majoria dels casos, jutjats i condemnats, tot i que a la pràctica aquests indults no suposaren una tornada important d'exiliats, conscients que no serien exonerats.

La monarquia va mostrar una veritable obsessió per erradicar el liberalisme i evitar la seva proliferació pel territori, això és, mitjançant la persecució i la censura, però també evitant que els exiliats de 1814 poguessin tornar al regne. El control de les fronteres i les polítiques de zero tolerància amb aquests exiliats, tot i la publicació de l'indult de 1816 que ja hem introduït, va ser un altre dels pilars centrals de la política antiliberal de Ferran VII. Tal era l'obsessió que amb el retorn de Napoleó durant els cent dies el govern absolutista va negar l'entrada als borbònics francesos que sol·licitaren passar a Espanya fugint de la restauració napoleònica per por a l'entrada d'afrancesats, liberals i espies

¹⁰⁴² PINTOS, María del Carmen. 1958. *La política de Fernando VII entre 1814-1820*. Pamplona: Estudio General de Navarra, 196-207.

¹⁰⁴³ FONTANA, 2002a, 129-135. Fontana destaca el vincle que sovint s'observa entre hisenda i amnistia a la documentació, establint com el govern era conscient de la necessitat de restablir la pau i acabar amb "l'esperit de partits" per afavorir la recaptació d'impostos, tant necessaris per la maldestre situació econòmica de la monarquia, que tampoc es podia permetre costejar forces públiques per fer front al clima de crispació que hi havia al territori.

¹⁰⁴⁴ DÉCRETOS, 1817, 464.

bonapartistes.¹⁰⁴⁵ Al fracàs final de Napoleó li seguí una brutal repressió ultra a França que va empènyer a molts liberals a tornar a Espanya.

Com venim explicant, moltes de les mesures repressives que s'aplicaren foren arbitràries i poc planificades. Amb la fi de la Guerra del Francès moltes partides de bandolers subsistiren i la inseguretat i la criminalitat fou un fenomen estès a tot el regne. Per combatre aquesta situació, es va aprovar la creació de jutjats de seguretat pública mitjançant el decret del dotze de març de 1815. Aquests jutjats tenien per objectiu combatre aquesta inseguretat i la criminalitat exorbitant, però, com en moltes altres mesures, la seva creació no es planificà degudament, així com les seves competències i finançament, i finalment va acabar sent una idea més que una realitat que no s'acabà de posar en pràctica i que s'abandonà durant aquest mateix any.¹⁰⁴⁶

10.2.- La repressió a l'àmbit local. Persecució, delacions i interessos personals

Un cop introduït el corpus jurídic, els principals elements repressius i la forma de procedir per part de la monarquia, ens centrarem en estudiar la incidència que va tenir aquesta repressió a l'àmbit local i com s'articulà. L'obsessió per perseguir a col·laboracionistes, liberals i afrancesats tingué un impacte destacat entre la població i, com veurem, s'establí un principi de culpabilitat on l'individu era qui havia de demostrar la seva innocència i fidelitat al monarca i a la nació durant la Guerra del Francès. Els processos de purificació estigueren a l'ordre del dia, principalment pel que fa a l'administració i a l'exèrcit. Els ajuntaments tingueren una funció destacada com a emissors de certificats de bona conducta. Com veurem, aquests certificats es generalitzaren durant aquest període i tingueren una funció molt variada.

¹⁰⁴⁵ RAMISA, Maties. 2015. «La ocupación española del Rosellón en 1815». *Hispania*, núm. 75 (251): 725-52, 731.

¹⁰⁴⁶ ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 632.

L'estudi a nivell local d'aquest procés repressiu permet constatar moltes de les característiques que enumeràvem anteriorment i les conseqüències que va tenir als municipis, dificultant el funcionament dels propis ajuntaments.

Com explica l'historiador Salvador Rovira, a Tarragona pràcticament no s'ha trobat rastre d'afrancesats i col·laboracionistes, que foren més nombrosos a altres indrets com a Reus.¹⁰⁴⁷ El vint-i-un de novembre de 1814 el capità general marquès de Campo Sagrado va enviar a l'Ajuntament una llista de sospitosos d'haver col·laborat amb el règim francès perquè el consistori en facilités informació: Miquel Puigrubí, Ramon Alegre, Tomàs Dolça, Francesc Martí, Ignaci Gutiérrez de Pando, Josep Antoni Monravà, Marc Antoni Clavell, Antoni Boni, Miquel Gabriel, Domingo Soler i Jaume Parcet.¹⁰⁴⁸ Tots havien ocupat algun càrrec o regidoria durant el govern francès de la ciutat.¹⁰⁴⁹ En la majoria dels casos els acusats declararen que havien accedit a ocupar aquests càrrecs sota pena de mort o desterrament, però que en cap cas van ser lliures de negar-s'hi. Alguns d'ells, com Jaume Parcet, que va ser designat per formar part del primer ajuntament francès a la ciutat, va poder renunciar al càrrec adduint la incompatibilitat amb la seva tasca a l'hospital de Sant Pau i Santa Tecla. De fet, Parcet seria cessat del seu càrrec a l'hospital amb la restauració de 1823 i esdevindria alcalde de Tarragona en un moment de plena efervescència liberal, com ho fou l'any 1839. L'impressor Guillem Puigrubí, en canvi, era "sospitós" de liberal per haver imprès alguns pamflets durant la guerra.

Mereix una menció especial el cas del notari Salvi Fàbregues i Rovira, qui va romandre a Tarragona i va ser secretari de l'Ajuntament durant l'ocupació francesa, motiu pel qual fou apressat el maig de 1814. Va ser absolt el vint-i-tres de març de 1815 i a principis de 1816 va presentar un escrit al Consell de Castella on denunciava l'arbitrarietat de la Reial Audiència, que havia absolt a dos regidors de l'Ajuntament designat pels francesos mentre que en el seu cas se li impedia establir la residència a Tarragona i Barcelona.¹⁰⁵⁰ Aquests dos regidors, dels quals es conserven els expedients, foren Tomàs Dolça i Marc Antoni Clavell. Finalment, la Reial Audiència va atendre la súplica i va aplicar el decret

¹⁰⁴⁷ ROVIRA, Salvador-J (2011)b. *Tarragona a la Guerra del Francès (1808-1813)*. Tarragona: Servei d'Arxiu i Documentació Municipal; Ajuntament de Tarragona, col. Quaderns de l'Arxiu, núm. 6, 108.

¹⁰⁴⁸ AHCT, AM, 1814, correspondència, núm. 82.

¹⁰⁴⁹ RECASENS, Josep Maria. 1965. *La Revolución y Guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 399.

¹⁰⁵⁰ ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 35.

del trenta de maig de 1815, el mateix al que s'havien acollit els regidors exonerats. Aquest decret, força ambigu, va ser una eina utilitzada a discreció pels tribunals territorials que permetia l'exoneració d'aquelles persones que havien format part de les institucions durant el govern intrús sempre i quan poguessin demostrar que no havien vulnerat la sobirania del monarca, no eren simpatitzants de les idees revolucionàries o havien estat obligats pels francesos a ocupar aquests càrrecs.¹⁰⁵¹ Va ser un decret que va contribuir a regularitzar la situació de molts particulars que no van abandonar les seves ocupacions amb l'establiment del govern francès i van ser acusats, de facto, d'afrancesats i col·laboracionistes, quan moltes vegades les seves feines no tenien cap relació amb el govern francès ni afavorien el seu control del territori.¹⁰⁵²

Durant l'ocupació francesa els napoleònics també van obligar als canonges a incloure pregàries per l'emperador a les misses, fet que provocà que posteriorment fossin acusats d'afrancesats. Un dels canonges, Antoni Boni,¹⁰⁵³ va ser citat a Madrid l'any 1815 on va haver de defensar l'actuació del capítol durant l'ocupació francesa davant del fiscal general de la Cambra Reial. En relació a la resta de persones que integren la llista de sospitosos que descrivíem abans, no hem trobat els expedients, però la gran majoria eren coneguts comerciants de la ciutat (i segurament pròxims al liberalisme), com Josep Antoni Monravà, Marc Antoni Clavell, Miquel Gabriel i Domingo Soler.

Més enllà d'aquesta llista facilitada pel capità general, la Reial Audiència també es va dirigir directament a l'Ajuntament per alertar de possibles afrancesats que encara podien romandre a la ciutat, com Pau Soler i Llevat.¹⁰⁵⁴ També hem identificat el cas de Ferran Garcia Marín, tinent coronel de les milícies de Tarragona, que va ser jutjat i absolt per haver-s'hi trobat a Navarra una representació on oferia jurar i reconèixer el govern francès.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵¹ ACA. Reial Audiència. Cartes Acordades, 1816, 35.

¹⁰⁵² Es pot veure l'estudi de Díaz Pintado a la Manxa on també s'identifica l'arbitrarietat en l'ús d'aquest decret: DÍAZ PINTADO, Juan. 1994. «Reacción absolutista y desórdenes en La Mancha (1814-1822)». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 16: 35-63.

¹⁰⁵³ Per més informació sobre la seva persona es pot consultar: MORUNO, Carlos (2014). "Torredembarra durant la Guerra del Francès". A: *Recull de Treballs 15*. Torredembarra: Centre d'Estudis Sinibald de Mas, 188-198.

¹⁰⁵⁴ AHCT. AM, 1815, correspondència, núm. 43.

¹⁰⁵⁵ DECRETOS, 1818, 440.

L'obsessió de les autoritats per depurar els ajuntaments i evitar l'entrada de liberals i afrancesats era portada a l'extrem. La manca generalitzada de regidors amb la restauració dels municipis l'estiu de 1814 va originar un procés en què els ajuntaments reuniren les candidatures de diversos veïns per ocupar aquestes regidories. Aquests particulars elaboraren memorials sobre els seus mèrits durant la guerra que eren estudiats per la Reial Audiència. En molts casos, els individus eren herois de guerra, com Salvador Llorach, de Tarragona, capità de milícies que va ser fet presoner pels napoleònics i portat a França.¹⁰⁵⁶ La realitat era que sovint l'Audiència descartava aquestes candidatures ja que individus com Llorach aixecaven sospites per haver estat a França, independentment que haguessin estat deportats pels propis francesos.¹⁰⁵⁷

La depuració de l'administració fou un fenomen destacat durant aquest període on s'hi barrejaren diversos interessos. Molts particulars es decidiren a continuar amb la seva feina tot i l'arribada dels francesos per una qüestió de pura supervivència, sense que això hagués de comportar que juressin fidelitat als napoleònics, sobretot pel que fa als càrrecs intermedis, com pesadors de carns, que continuaren amb les seves tasques amb normalitat tot i el canvi d'autoritats. La monarquia qüestionà a tots els qui havien servit durant l'ocupació francesa, així que aquests particulars hagueren de fer mans i mànigues per mantenir les seves feines i justificar-se en processos de purificació. D'altra banda, hi van haver particulars que abandonaren les seves feines quan arribaren els francesos i ara reclamaven que se'ls restituís en els seus càrrecs. Aquesta situació també originà un fenomen de delacions. D'aquesta manera, s'acusava falsament a membres de l'administració d'haver col·laborat amb els francesos perquè fossin apartats dels seus càrrecs i les seves places quedessin vacants.

L'any 1815 es va viure un increment en els intents de control de la població a partir de l'esclat de la guerra amb França durant la restauració dels cent dies, que va comportar el reforçament de les fronteres i el control d'estrangers. Més enllà d'aquest fet puntual, podem dir que la legislació més repressiva es va promoure durant la segona meitat de

¹⁰⁵⁶ ACA. Reial Audiència. Cartes Acordades, 1816, 648.

¹⁰⁵⁷ Les deportacions de militars cap a França fou un fenomen important durant la guerra, especialment a ciutats com Girona. Per exemple, després del darrer setge de 1809, Auguerau va enviar a França 4.300 soldats de la guarnició de la ciutat, incloent a Álvarez de Castro: PUIG, Lluís M DE. 2014. «Els setges de Girona 1808-1809». A *Girona. Construir la ciutat (II). De l'edat moderna als nostres dies*. Girona: Ajuntament de Girona, 61-88, 84.

1814 i l'any 1815 mentre que durant la resta del Sexenni les autoritats es dedicaren a aplicar-la i a perseguir als sospitosos de liberals o afrancesats. A Tarragona el capità general va preguntar a l'Ajuntament a mitjans de 1815 si es tenia constància d'algun soldat o particular que hagués estat condecorat pels francesos.¹⁰⁵⁸ Posteriorment, cap el mes de setembre, les autoritats van recordar a l'Ajuntament el decret del trenta de maig de 1814 i l'obligació de, si es tenia constància, denunciar totes aquelles persones que havien col·laborat amb els francesos i havien tornat de l'exili.¹⁰⁵⁹

Com dèiem, la majoria de notícies referents a repressió i persecució a Tarragona es concentraren sobretot entre els anys 1814 i 1815. Del quinquenni posterior només resta destacar un episodi que es donà l'any 1819, quan un tarragoní que s'havia assentat a Sitges després de la guerra, Joan Carbonell, va sol·licitar tornar a establir el seu domicili a Tarragona. El governador va demanar consell a l'Ajuntament sobre la conducta d'aquest particular i el consistori va respondre el següent:

“Se ha resuelto que se informe de que dicho Carbonell fue uno de los partidarios de los franceses y sirvió por ellos empleo en esta ciudad (...) en cuyos ejercicios según la voz y fama pública cometió varios excesos y tropelías a los vecinos de esta ciudad en particular contra aquellos que por su lealtad aborrecían la dominación intrusa”.¹⁰⁶⁰

A Barcelona, com va ocórrer a la resta d'espais estudiats, la restauració absolutista inicià un període de desconfiança i persecució de tots aquells que ocuparen càrrecs durant l'ocupació francesa. D'aquesta manera, les autoritats remeteren a l'Ajuntament llistats de sospitosos de col·laborar amb els francesos i demanaren “expedients d'informació”.¹⁰⁶¹ Sabem que durant el Sexenni Barcelona fou una ciutat relativament segura per als liberals, que no foren tant perseguits pel capità general Castaños com en altres regions i ciutats del regne. Aquest fet va propiciar tensions amb l'ajuntament absolutista, que va denunciar en diverses ocasions la passivitat d'algunes autoritats en arrestar a afrancesats àmpliament reconeguts. Un dels casos més importants fou el d'Antoni Ferrater, un dels col·laboradors més importants del govern francès a la ciutat.¹⁰⁶² A principis de 1815, l'Ajuntament es va mostrar inquiet “*por ver pasear por la Ciudad libremente los que con el restablecimiento de nuestras armas fueron arrestado por haber seguido partido enemiga*”. Fins i tot, es

¹⁰⁵⁸ AHCT. AM, 1815, 96.

¹⁰⁵⁹ *Ibid*, correspondència, núm. 399.

¹⁰⁶⁰ AHCT. AM, 1819, 70.

¹⁰⁶¹ AHMB. Acords, 1815, 28.

¹⁰⁶² RIERA, Enric. 1984. «Algunos casos de afrancesamiento entre los hombres de toga barceloneses durante la Guerra de la Independencia». *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 4: 273-324.

descriu com diversos veïns es reuniren davant les cases d'alguns dels afrancesats i col·laboracionistes més destacats, com el propi Ferrater, que va ser escoltat per ordre del Capità general davant la possibilitat de que fos linxat per la multitud. Sembla que va aconseguir fugir a França, on se li perd la pista. La seva dona va presentar un recurs a l'Ajuntament denunciant que la seva col·laboració amb els francesos es va limitar a continuar treballant en l'abast del pa i que, un cop pagada la multa de 10.000 lliures establerta per les autoritats, sol·licitada que es posés fi a l'embargament dels seus bens.¹⁰⁶³

Com dèiem, va existir una fixació en depurar i perseguir tots aquells que haguessin col·laborat, d'alguna manera o altre, amb les autoritats franceses. Les diferents autoritats i òrgans judicials es van sustentar en els ajuntaments per tal de buscar informació i fonamentar acusacions contra liberals, afrancesats i col·laboracionistes. Els llistats amb sospitosos anaven arribant als ajuntaments, sobretot durant els primers anys, i aquests eren els encarregats de reunir informació dels particulars. En moltes ocasions els ajuntaments es mostraren incapaços de reunir aquesta informació, ja que sovint es preguntava per individus que havien estat de pas per la ciutat. A més a més, els consistoris no disposaven dels mitjans per poder fiscalitzar el comportament dels individus pels que les autoritats preguntaven en un moment de gran mobilitat. Un exemple representatiu de moltes d'aquestes sol·licituds que arribaren a l'Ajuntament de Barcelona fou la d'Isidoro Blasco, oficial de marina de Cartagena que havia estat destinat a Tarragona i havia estat fet pres i portat a Barcelona. La Junta de Purificacions militar de Cartagena va trametre a l'Ajuntament, a partir del Capità general, una ordenança perquè aportés qualsevol informació que es tingués en relació a aquest oficial. L'Ajuntament va informar de la impossibilitat de reunir informació de la seva persona i per tant de concloure si durant el seu pas per la ciutat va servir als francesos d'alguna manera. Aquest, com dèiem, és un cas representatiu, principalment pel que fa a membres de l'exèrcit que estaven sent depurats.

En pràcticament la totalitat dels casos pels que s'interpel·lava als ajuntaments, especialment a les ciutats més grans, els consistoris es mostraven incapaços de poder aportar la informació requerida. En el cas de Barcelona, les autoritats sovint insistiren a l'Ajuntament a aportar informació sobre els particulars pels que es demanava,

¹⁰⁶³ AHMB. Acords, 1815, 33.

principalment en aquells casos més rellevants o més sensibles, com els membres de la Reial Audiència que serviren durant el govern francès.¹⁰⁶⁴ En concret, parlem de la recusació per part del Consell de Castella l'octubre de 1814 de Juan de Madinabeytia, fiscal i regent interí d'aquesta institució durant l'ocupació napoleònica.¹⁰⁶⁵ En altres ocasions, foren els propis ajuntaments els qui donaren notícia quan s'assabentaren de la restitució d'algun particular que es coneixia que havia servit als francesos. Un exemple va ser el també membre de la Reial Audiència, Andrés López de Frias, que va ser oïdor durant l'ocupació francesa. L'Ajuntament es decidí a elevar una queixa per la seva restitució l'any 1814, i s'estranyava que no hagués estat depurat com altres membres que formaren part de l'Audiència durant el govern francès. El consistori va intentar contactar amb Jaime Álvarez de Mendieta, un dels primers membres de l'Audiència que es va negar a jurar i servir sota el domini francès, per tal de corroborar l'actuació de López de Frias i denunciar la seva restitució en cas que hagués actuat a favor de les autoritats franceses.¹⁰⁶⁶

En termes generals, els ajuntaments sovint es limitaren a informar sobre els casos més reconeixibles i evidents, que eren vox populi en el si del municipi, així com dels que li era més fàcil poder reunir aquesta informació, com dels seus propis treballadors. En el cas de Barcelona un bon exemple és el de Manel Alàs, ferrer que havia treballat pel consistori abans i després de la guerra. Les autoritats havien inclòs el seu nom a un dels llistats que mencionàvem perquè es creia que havia fabricat el garrot amb el que foren ajusticiats els membres del complot de l'Ascensió. L'Ajuntament va ordenar que s'investigués si, efectivament, havia fet algun encàrrec pels francesos, i després de conèixer que havia treballat com a manyà a les presons es va ordenar que se'l separés de qualsevol feina que depengués de l'Ajuntament i es demanà al corregidor que fos expulsat de Barcelona.¹⁰⁶⁷

El sistema repressiu instaurat per la monarquia va propiciar un fenomen de falses delacions on sovint s'hi barrejaven disputes personals i interessos particulars. Un dels casos més representatius dels que hem identificat és el de Pedro Ricarde, comerciant de Tortosa. En una apel·lació a la Reial Audiència Ricarde explicava com, tot i portar

¹⁰⁶⁴ AHCB. Acords, 1816, 86.

¹⁰⁶⁵ PÉREZ SAMPER, María. 1982. «La Real Audiencia de Cataluña durante la Guerra de la Independencia». *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 2: 177-210.

¹⁰⁶⁶ AHCB. Acords, 1816, 172-173.

¹⁰⁶⁷ AHCB. Acords, 1815, 154v.

establert a la ciutat prop de cinquanta anys i està casat amb una espanyola, havia estat perseguit i qüestionat pel seu origen francès. En la seva defensa arribà a presentar fins a onze certificats que venien a corroborar la seva fidelitat al monarca i on es donava fe del seu servei com a vocal de la Junta de Caritat i majordom de propis durant la dècada de 1800. El més important però, fou la seva permanència a la ciutat durant l'ocupació francesa, quan va ser anomenat regidor, càrrec del que s'aconseguí excusà, i administrador de l'hospital civil, sempre forçat pels francesos i sense causar perjudici a cap veí. Amb la restauració de 1814 va ser empresonat amb altres veïns pel jutge de primera instància fins que finalment va ser alliberat el primer de juny. Ricarde denunciava com, tot i ser alliberat, ell i la seva família havien viscut en un clima de desconfiança i persecució degut, segons el seu parer, a l'enveja que despertava entre els veïns el fet que un estranger s'hagués situat en una bona posició i hagués tingut èxit en els seus negocis. Tanmateix, denunciava l'existència d'un clima d'impunitat on els delators *“viven persuadidos que sus nombres quedaran ocultos y de consiguiente sepultado en el olvido no es extraño se hayan aventurado a proponer delitos que jamás se verán en la necesidad de justificar”*. Pel que s'explica, sembla que en el moment de la redacció d'aquesta memòria Ricarde havia abandonat Tortosa, on hi havia deixat a la seva família, per por a que el tornessin a apressar.¹⁰⁶⁸

A Girona, per exemple, va arribar una circular a mitjans de maig de 1815 on el governador demanava que s'informés del número de francesos residents a la ciutat i la seva condició, això és, si estaven casats i des de quan, quins eren els seus béns i quin fou el seu comportament durant la guerra.¹⁰⁶⁹ Girona era una ciutat estratègica, principalment per la seva situació geogràfica, pròxima a la frontera francesa, fet que propicià un gran interès per part de les autoritats en garantir la fidelitat tant les seves institucions com els seus veïns. Una de les primeres fites a destacar fou la tornada del monarca l'any 1814. Girona va ser la primera ciutat que va rebre a Ferran VII després de creuar els Pirineus i les autoritats ho volgueren tenir tot sota control i evitar qualsevol incidència. El disset de març el capità general, Francesc Copons, va ordenar a l'Ajuntament que elaborés un llistat

¹⁰⁶⁸ ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 58. La investigació següent ha estudiat la violència exercida contra civils francesos durant la guerra: CARDESÍN, José María. 2008. «Motín y magnicidio en la Guerra de la Independencia: La voz de “arrastrar” como modelo de violencia colectiva». *Historia Social*, núm. 62: 27-47.

¹⁰⁶⁹ AMG, 1815, 93v.

detallant el número d'estrangers i els seus noms,¹⁰⁷⁰ que finalment recollí a cinquanta-sis persones, la majoria francesos que ja estaven establerts a la ciutat abans de la guerra. Copons va ordenar que cinc d'aquests estrangers abandonessin la ciutat abans de l'arribada del monarca. Els seus noms eren Valentín Solera,¹⁰⁷¹ Luís Boisé,¹⁰⁷² José Vicens,¹⁰⁷³ Juan Cuteró¹⁰⁷⁴ i José Francisquí.¹⁰⁷⁵ Durant aquests dies les autoritats també van sol·licitar divuit expedients de purificació, tots referents a antics membres del consistori durant el període de govern francès: Francesc Batlle, Narcís de Foxà,¹⁰⁷⁶ Francesc Diana, Ramon Vilar, Bonaventura Quintana, Josep Puig i Pararols, Ramon de Manresa, Josep Puig de la Bella Casa, Josep Rabell, Pau Casanovas, Antoni Domenech, Pere Puig, Francesc Fonarellas, Marià Berga, Narcís de Busques, Josep Carretou, Francesc de Paula i Josep Estrada.¹⁰⁷⁷ Moltes d'aquestes persones començaren a demanar certificats a l'Ajuntament sobre la seva actuació durant la guerra per tal de justificar-se davant les autoritats. Per exemple, Francesc de Paula va demanar certificat de com tot i la insistència dels francesos, que l'amenaçaren amb deportar-lo als Alps, no va acceptar el càrrec de secretari general de la prefectura i mai va rebre diners dels francesos.¹⁰⁷⁸ En general, i sobretot durant els primers mesos, les autoritats es centraren en identificar i mirar de processar a aquells individus que havien format part dels diversos òrgans territorials, com la Reial Audiència, o ajuntaments, durant l'ocupació francesa.

L'estiu de 1814 fou molt actiu a la ciutat a l'hora d'identificar i perseguir afrancesats i col·laboracionistes, així com emetre certificats de fidelitat i bona conducta durant la

¹⁰⁷⁰ AMG, 1814, 18. Més endavant l'Ajuntament annexa un llistat els estrangers de la ciutat i el seu nom, on viuen, d'on són i altres observacions.

¹⁰⁷¹ D'origen francès, vivia al carrer de la Rosa, feia dinou anys que s'havia establert a Espanya i estava casat amb una espanyola.

¹⁰⁷² Francès que feia 5 anys que s'havia establert a Espanya. Vivia a la plaça del vi.

¹⁰⁷³ També francès, servia com a criat d'un cirurgià al carrer de l'obra.

¹⁰⁷⁴ Era italià, concretament de Bolonya, i feia 5 anys que vivia a Girona.

¹⁰⁷⁵ Italià de la Toscana, era cuiner i feia 7 anys que s'havia establert a Espanya.

¹⁰⁷⁶ Sabem que la seva dona s'adreçà a la Reial Audiència per sol·licitar l'aixecament de l'embargament dels bens, ja que afirmava que la família es trobava en l'extrema indigència, sent un dels fills del matrimoni, Lluís de Foxà, militar de carrera que havia tornat totalment nu des de França després d'estar quatre anys pres: ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1814, 433.

¹⁰⁷⁷ AMG, 1814, 41. Els llistats amb els integrants dels ajuntaments durant el govern francès a: SIMÓN TARRÉS, Antonio. 1985. *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*. Barcelona: UAB, 194-195. Aquesta entrada de les actes municipals és només un exemple del conjunt d'informes que demanaren les autoritats a Francisco Cabañes, alcalde major i jutge de primera instància, relatiu a membres de l'Ajuntament durant el govern francès.

¹⁰⁷⁸ AMG, 1814, 121. Un altre de les sol·licituds de certificat a destacar és la de José Matas, advocat i alcalde 2n de l'ajuntament constitucional de 1814. L'Ajuntament li va negar el certificat adduint que no s'havia pogut contrastar la seva actuació durant la guerra, motiu pel qual presentà un memorial detallant les seves vicissituds i participació durant els setges: AMG, 1815, 203.

guerra. Les tasques per facilitar informació sobre sospitosos es va veure dificultada per la pèrdua d'una part important de la documentació durant els setges i, de fet, una de les primeres tasques fou mirar d'identificar membres de les antigues juntes de govern i en general persones que fidelitat contrastada per tal de formar una espècie de junta que pogués donar fe en relació de les persones per les que començaren a preguntar les autoritats:

“En atención a que respecto que la Junta de Gobierno que siguió en el desde que esta plaza, y su comarca levantó el grito en defensa de la justa causa de la nación, hasta que después de su gloriosa defensa, tuvo que rendirse por capitulación depositó sus autos, asientos, documentos en la casa consistorial de este Ayuntamiento los que después de entrados los franceses, quisieron examinar, y seguramente los rasgaron, o extraviaron en gran parte como que en el día ni se hallan las actas de la Junta ni los papeles más interesantes de modo que muchas cosas será preciso suplirlas por relación, o informes, de los que fueron sus vocales”.¹⁰⁷⁹

Una d'aquestes persones fou l'advocat de la ciutat Josep Matas, qui l'any 1815 va sol·licitar a l'Ajuntament que li expedís un certificat de bona conducta i fidelitat. Gràcies a la memòria que va presentar coneixem la seva actuació durant la guerra.¹⁰⁸⁰ Va participar en la defensa dels setges i va allotjar a soldadesca a casa seva, que va ser destruïda durant l'últim setge. Havia estat síndic personer i va donar un cop de mà a l'Ajuntament quan aquest el requerí tot i que ja no en formava part. A més a més, va ser requerit per les autoritats franceses però mai va acceptar cap càrrec. Era alcalde segon de l'Ajuntament provisional que va rebre al monarca al seu pas per Girona i sabem que, anys més tard, fou síndic procurador (1818-1819).¹⁰⁸¹

Així doncs, durant aquestes primeres setmanes s'anaren identificant a les diverses persones que havien col·laborat amb el govern francès de la ciutat. El onze de maig, per exemple, va arribar una relació dels membres de la junta de dominis nacionals, on hi figuraven el baró de Foixà, qui fou alcalde constitucional de la ciutat, Ramon Manresa, regidor, i Carles Prat, síndic.¹⁰⁸² A continuació, es continuà indagant i identificant els qui havien servit en qualsevol tasca a la ciutat durant el govern francès per tal de depurar si actuaren en contra dels interessos del regne. Per exemple, es va elaborar una relació dels treballadors dels hospitals militars durant la guerra i la seva conducta durant la dominació

¹⁰⁷⁹ AMG. Actes, 1814, 72.

¹⁰⁸⁰ AMG. Actes, 1815, 498.

¹⁰⁸¹ SIMÓN TARRÉS, Antonio. 1985. *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*. Barcelona: UAB, 199-202.

¹⁰⁸² AMG. Actes, 1814, 37.

francesa.¹⁰⁸³ Tanmateix, es va decidir no donar certificats als militars presoners que estaven tornant de França fins que no passessin la deguda purificació.¹⁰⁸⁴ Com dèiem, l'Ajuntament va rebre molts requeriments durant aquests mesos perquè s'informés sobre particulars que havien estat en algun moment a Girona durant la guerra i estaven passant processos de depuració o directament estaven sent jutjats, fet que a vegades era difícil de diferenciar. Aquests requeriments sovint eren del mateix Capità general o de fiscals i la persona de referència per part de l'Ajuntament fou l'alcalde major interí, Francisco Cabañes. A continuació adjuntem l'exemple d'un requeriment:

“Exige que el ayuntamiento informe muy circunstanciadamente sobre la conducta, opinión, empleos, distinciones y demás allí explicado; que durante el tiempo del gobierno intruso observaron las personas de Francisco Parés, abogado, José Antonio Viader, medico, ambos de esta Ciudad, y Felix Prim natural de Figueres, a quienes esta formando causa, esto y a los dos primeros sobre infidencia y al último de purificación”.

Parés estava acusat d'emmagatzemar mobles d'altres veïns a les cases consistorials durant l'entrada dels francesos que posteriorment van desaparèixer. En el cas de Viader, estava acusat de servir a la companyia d'en Cols i als miquelets de Santa Coloma de Farnés, creades per les autoritats franceses.¹⁰⁸⁵ La resposta de l'Ajuntament, com en la majoria dels casos, fou igual que altres indrets que hem estudiat, com Barcelona:

“Después de haberse el ilustre ayuntamiento enterado muy por menor de todos los extremos que abrazan los consabidos tres oficios, y no hallándose en conocimientos y noticias suficientes para poder informar sobre asuntos tan delicadas, y de que nada resulta en las actas del ayuntamiento”.

En el cas de Girona, on la documentació és molt exhaustiva, em pogut constatar el procés que seguiren aquests particulars per justificar la seva actuació durant la guerra i defensar-se davant les autoritats absolutistes. Els dos certificats més importants que sempre miraven d'aconseguir era, per una banda, el del rector de la parròquia on havien viscut durant el conflicte, i d'altra banda, el de l'ajuntament absolutista del municipi on havien ocupat algun càrrec durant la guerra. Ja, de forma complementària, es reunien altres certificats, com el d'algun municipi on el particular hagués estat establert ho hagués estat de pas durant la guerra, o certificats de personatges de cert relleu polític o militar que donessin fe de la bona conducta.

¹⁰⁸³ AMG. Actes, 1814, 109.

¹⁰⁸⁴ AMG. Actes, 1814, 113.

¹⁰⁸⁵ AMG. Actes, 1814, 127.

En ocasions s'acabaven elaborant autèntics memorials amb la unió d'aquests certificats que sovint acabaven a la Reial Audiència i al Consell de Castella. També cal indicar com la necessitat d'exculpar o justificar la fidelitat al monarca no només es donava des dels propis particulars en qüestió, sinó de les seves famílies, principalment vídues, que formaven aquestes memòries per evitar l'embargament de béns o mirar de netejar el nom de la família i intentar que el fill gran assumís el càrrec del seu pare. Als acords municipals dels diversos municipis estudiats hi ha exemples des de pastissers, notaris i fins i tot regidors. A Barcelona per exemple, es va presentar una relació de mèrits de Ramon de Mena i de Sabater, que havia estat regidor perpetu de la ciutat que es va resistir a jurar pel govern intrús quan arribaren els francesos, motiu pel qual fou empresonat al castell de Montjuic, on l'amenaçaren reiteradament amb fusilar-lo fins que el gener de 1810 fou deportat amb altres regidors a França, on morí. Aquesta memòria fou presentada a l'Ajuntament pel seu fill per avalar la seva candidatura a regidor de Barcelona en substitució del seu pare.¹⁰⁸⁶

Podem veure com el primer objectiu de les autoritats va ser identificar i perseguir als col·laboracionistes i afrancesats. L'objectiu més evident eren aquells que havien participat dels consistoris i òrgans de govern durant l'ocupació francesa. Tanmateix, també hi va haver una obsessió per depurar l'administració i tots aquells càrrecs que depenguessin de la monarquia. D'aquesta manera, els antics integrants dels ajuntaments i càrrecs administratius, com pesadors, agutzils, notaris... foren col·lectius que sempre estigueren en el punt de mira i hagueren de presentar informes de purificació i justificar la seva actuació durant la guerra per tal d'accedir a nous càrrecs o ratificar els que ocupaven. En aquest sentit, els ajuntaments van tenir un gran protagonisme perquè foren els encarregats d'emetre els certificats on es donava fe de la bona conducta dels particulars. Aquests certificats havien d'anar acompanyats d'informes tant del rector de la parròquia com de l'alcalde de barri del sol·licitant. Si aquests informes no eren presentats pel sol·licitant era el propi Ajuntament qui preguntava i investigava al respecte abans d'emetre qualsevol certificat.

Així doncs, i molt especialment durant els anys 1814-1815, les actes municipals recullen un important volum de sol·licituds de certificats. Per exemple, s'expediren certificats de

¹⁰⁸⁶ AHMB. Acords, 1816, 301.

mèrits per haver participat als setges i no haver obtingut feina del govern intrús. Aquesta documentació, que havia de ser presentada en els processos de purificació, era necessària per una infinitat de procediments, com la sol·licitud de condecoracions i remuneracions econòmiques,¹⁰⁸⁷ optar a càrrecs de l'administració, reclamar bens confiscats pels francesos i incorporats als bens nacionals...¹⁰⁸⁸ També hi van haver moltes sol·licituds de militars que necessitaven certificats per mantenir o accedir a la condició d'il·limitats o que estaven sent sotmesos a un procés de purificació. A més a més, tots els militars que tornaven de França havien de presentar informes favorables de la seva actuació durant la guerra i que no havien rebut cap càrrec ni condecoració per part dels francesos. També es registraren casos més particulars, com el d'Antoni Sala, qui durant la guerra va dirigir una partida de miquelets i fou empresonat pels francesos. Necessitava un certificat de l'Ajuntament per tal de recuperar un benefici que havia cedit al seu germà per evitar que els francesos li expropiessin els béns.¹⁰⁸⁹

Els certificats no eren només per particulars, sinó també per institucions, com la col·legiata de Sant Feliu, que sol·licità certificat a l'Ajuntament on s'hi corroborés la pèrdua de les collites dels anys 1808, 1809 i 1810 a causa dels estralls de la guerra.¹⁰⁹⁰ També es van emetre certificats per corroborar la destrucció de propietats durant els setges i eximir-se així del pagament de diversos tributs, principalment el cadastre, ja que la monarquia sovint demanava els tributs dels anys que va durar el conflicte amb registres anteriors a 1808.¹⁰⁹¹ La ciutat quedà greument afectada pels setges de 1808 i 1809 i foren nombrosos els veïns que sol·licitaren certificats d'aquesta naturalesa. Val a dir que els certificats eren necessaris per qüestions molt diverses. Per exemple, en ocasions es demanaven per demostrar que els francesos havien expropiat els bens per tal de recuperar-los. Altres vegades eren sol·licituds de vídues per poder demostrar que el seu marit no havia servit ni era partidari dels francesos i poder cobrar la pensió. Tanmateix, eren

¹⁰⁸⁷ Un exemple de sol·licitud d'haver format part de la croada gironina durant el setge de 1809 a: AMG, 1816, 111.

¹⁰⁸⁸ La qüestió dels bens nacionals fou un tema molt sensible i a finals de maig de 1814 va aparèixer un pamflet on es denunciava la col·laboració de diversos membres de l'Ajuntament en la gestió i confiscació, tant de bens nacionals com de tributs i dominis que anaren a parar a les autoritats franceses: AMG, 1814, 37.

¹⁰⁸⁹ AMG, 1814, 176.

¹⁰⁹⁰ AMG, 1816, 106.

¹⁰⁹¹ Un exemple a AMG, 1815, 262: El metge Francesc Aloy demana certificat per no haver pogut treure cap rèdit d'una propietat que té al carrer dels Calders número 187 perquè es va veure afectada durant l'últim setge.

necessaris si es volia optar a alguna regidoria o algun altre càrrec. També es donaren certificats a aquelles persones que podien demostrar que havien participat a la defensa dels setges de la ciutat per tal d'optar als reconeixements (i beneficis fiscals) que es començaren a concedir amb la restauració absolutista.

Alhora de comprovar el que explicaven els sol·licitants de certificats l'Ajuntament mirava d'adreçar-se a aquelles persones que ho poguessin corroborar. En aquest sentit, els alcaldes de barri sempre hi tingueren un paper destacat. En casos concrets, com certificats de destrucció de propietats durant la guerra, el consistori preguntava al mestre d'obres de la ciutat. L'Ajuntament sempre fou molt escrupolós a l'hora de concedir aquests certificats i tot i que la majoria es van emetre, també hi van haver alguns que es van denegar, com a Josep Pla i Puig, advocat, qui va presentar una sol·licitud de certificat acompanyada d'una memòria del secretari de la Sala del Crim de Barcelona on es donava fe que no havia servit als francesos. L'Ajuntament va annexar aquest informe a les actes municipals però no va emetre certificat perquè considerava que l'informe no tenia relació amb la seva conducta mentre estigué a Girona i l'Ajuntament, per la seva part, no aconseguí reunir prou informació al respecte.¹⁰⁹²

La monarquia va apuntar contra tots aquells que ostentaren càrrecs sota la dominació francesa, veïns que en molts casos es van veure obligats a participar del govern intrús i que van haver de justificar la seva actuació i recopilar informes que corroboressin la seva fidelitat al monarca. Tanmateix, la consulta de les actes municipals i les sol·licituds de certificats que s'hi recullen esdevé un reflex de la preocupació de la societat en general per la persecució, sovint indiscriminada, que va practicar la monarquia.

L'any 1815 Antoni Domènec va demanar un certificat a l'Ajuntament on es corroborés com, tot i haver estat designat ajudant del batlle a Girona pel govern francès “*ni uno de sus vecinos se vio en las cárceles por atraso de contribuciones no obstante, que por dicho motivo se hallaban cuasi siempre llenas de honrados labradores y gente visible de las demás poblaciones del corregimiento*” gràcies a la intermediació del batlle i els seus ajudants, que sempre intercediren pels veïns de la ciutat i intentaren evitar la pressió que exercí el govern francès en el cobrament de contribucions. La memòria presentada per Domènec venia corroborada per Narcís Sala, rector de parròquia de Sant Feliu. Finalment,

¹⁰⁹² AMG, 1816, 49.

l'Ajuntament va emetre un certificat on es corroborava com Domènec era veí de la ciutat des de feia més de quaranta anys, que sempre havia mostrat bona conducta i que en el passat havia servit a la monarquia com a col·lector del cadastre.¹⁰⁹³ En alguns casos més excepcionals els sol·licitants van presentar relacions firmades per diversos veïns. Aquest fou el cas de Josep Jonama, qui fou empresonat a la sortida de les tropes franceses de Girona. Jorama havia estat vocal de la Junta Corregimental i, amb la caiguda de la ciutat, va suplicar al general Auguerau una reducció sobre el milió de pessetes de contribució extraordinària que havia imposat l'exèrcit francès, que finalment es va reduir a prop de la meitat, motiu pel qual, sembla ser, va despertar la sospita de diversos veïns que l'acusaren d'haver arribat a un acord amb Auguerau i per tant d'haver col·laborat amb els francesos.¹⁰⁹⁴

Com dèiem, la consulta d'aquests certificats reflecteix el neguit de la població i el clima de desconfiança i persecució. Alguns veïns decidiren no tornar a la ciutat fins que, a través d'algun familiar o conegut, obtinguessin un certificat que els protegís de la persecució absolutista. Un exemple és el de Teresa Vila, qui va demanar un certificat pel seu marit Benito Vila, designat jutge d'apel·lació a la ciutat pels francesos. La sol·licitud anava acompanyada d'una relació de l'alcalde de barri i d'un capellà de l'església de Sant Feliu, que corroboraren la participació de Vila al setge de 1809 i que tot i haver ocupat càrrec designat pels francesos no havia perjudicat mai a cap veí.¹⁰⁹⁵

També trobem casos contraris, on s'identificaren col·laboracionistes i afrancesats, com Josep Rubireta. La seva dona, Florentina Rubireta, va sol·licitar un certificat pel seu marit apel·lant que tot i haver obtingut algun encàrrec per part dels francesos ho feu sempre per necessitat i que mai va perjudicar a cap veí de la ciutat. Després de reunir informació, es va saber que Rubireta havia treballat a la direcció de Dominis i s'havia ocupat de revisar i elaborar llistats de béns nacionals, esdevenint un dels col·laboracionistes més destacats del govern francès de la ciutat.¹⁰⁹⁶

Les autoritats absolutistes perseguiren de forma indiscriminada a molts dels qui havien continuat practicant la seva activitat professional amb l'ocupació francesa i, per tant,

¹⁰⁹³ AMG, 1815, 163-167.

¹⁰⁹⁴ AMG, 1815, 167.

¹⁰⁹⁵ AMG, 1814, 15v.

¹⁰⁹⁶ AMG, 1814, 9. ALBERCH, Ramon. 1979. «Nota sobre alguns afrancesats gironins (1808-1814)». *Revista de Girona*, núm. 88: 159-62.

aquesta persecució no es va limitar únicament als qui integraren ajuntaments o estigueren vinculats a l'administració francesa. En aquest sentit, un cas representatiu fou el de Francesc Oms i Francesc Marcó, naturals de Valls i Cambrils. Durant la guerra van formar part dels sometents i els ajuntaments constitucionals els hi encarregaren recaptar els impostos religiosos d'aquells territoris ocupats pels francesos després de la caiguda de Tarragona, al que van decidir negar-se. L'any 1815, un any després de la fi de la guerra, es van assabentar que els buscava la Reial Audiència per unes cartes on se'ls relacionava amb el cobrament d'arrendaments del govern francès. Oms i Marcó argumentaren que en cap cas van actuar a favor dels francesos, sinó que van intentar mantenir certa normalitat i ordre al territori, i que sense la seva participació la soldadesca hagués saquejat i assassinat indiscriminadament per tota la regió. També comentaven que en aquests arrendaments hi van participar altres particulars i la majoria d'ajuntaments, que si la monarquia estava decidida a actuar contra tothom “se inundarían los tribunales de ellas”. Finalment, Oms i Marcó assenyalaven l'arbitrarietat del cas: *“Están ciertos los suplicantes de haberse proveído su captura sin proceder acusación, ni denuncia de persona alguna contra ellos, y de no resultar del sumario otro cargo, sino el inculpable de la aceptación de aquellos arriendos.”*¹⁰⁹⁷

Podem concloure que l'articulació de la repressió després de la Guerra del Francès fou caòtica, poc planificada i arbitrària, degut, per una banda, a la falta d'una estructura ben articulada que la pogués posar en pràctica, així com la dificultat de les pròpies autoritats per delimitar i definir els diversos col·lectius perseguits, principalment pel que fa a liberals, afrancesats i col·laboracionistes. Aquesta repressió va viure el seu punt àlgid durant els dos primers anys i mig de la restauració (maig 1814-desembre 1816). Va ser durant aquest període quan es fonamentà bona part de la legislació repressiva i hi hagué una major activitat entorn a la persecució. La contundència d'aquesta repressió es va anar reduint gradualment, i ja a principis de 1816, Ferran VII va publicar un decret on anunciava la seva voluntat d'acabar amb les divisions internes de la societat espanyola:

“Durante mí ausencia de España se suscitaron partidos titulados de serviles y liberales: la división que reina entre ellos se ha propagado a una gran parte de mis reinos; y siendo una de mis primeras obligaciones la que como padre me incumbe de poner término a estas diferencias, es mi Real voluntad que en lo sucesivo los delatores se presenten a los tribunales con las cauciones de derecho; que hasta las voces de liberales y serviles

¹⁰⁹⁷ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 131.

desaparezcan del uso común; y que en el término de seis meses queden finalizadas todas las causas procedentes de semejante principio”.¹⁰⁹⁸

Per tant, podem veure com hi va haver una intenció d’iniciar un descens progressiu d’aquest procés repressiu iniciat al 1814, donant pas a una “conciliació”, com a mínim a nivell formal. Aquesta política que es pot identificar a partir del decret del vint-i-sis de gener de 1816, o el mateix indult general que es publicà al setembre de 1816. Val a dir que, com ja va indicar Josep Fontana i hem vist amb anterioritat, bona part d’aquesta mesures podien obeir a la pressió internacional, principalment per part de Gran Bretanya, degut a la persecució i repressió vers els liberals. A la pràctica, aquesta persecució va deixar de ser tant exhaustiva però no va desaparèixer. Una circular d’abril de 1816 recordava als corregidors de tota Catalunya l’obligatorietat d’apressar a totes aquelles persones que estaven creuant els Pirineus sense presentar passaport, i que el decret del quatre de maig encara era efectiu.¹⁰⁹⁹ El tres d’abril de 1819 també es va publicar un decret que negava als governadors i comandants dels presidis concedir indults sense l’aprovació dels tribunals que havien dictat la sentència.¹¹⁰⁰

En línies generals podem afirmar que molts veïns foren assenyalats per part de les autoritats de forma indiscriminada. En ocasions, els propis ajuntaments, com el de Girona, es decidí per demanar explicacions, com al setembre de 1815, quan el consistori va presentar una queixa al governador perquè s’estava obligant a diversos veïns a abandonar la ciutat i establir-se a no més de vint llegües de la frontera sense oferir cap mena de justificació i de forma arbitrària, ja que molts d’ells havien demostrat sobradament la seva fidelitat al monarca i no se’ls hi va admetre recurs quan van demanar els motius o van intentar justificar-se.¹¹⁰¹ La depuració de l’administració i la persecució de tots aquells que ostentaren càrrecs durant la dominació francesa foren els principals objectius de la repressió durant els primers anys.

Els ajuntaments no només foren protagonistes en l’emissió d’aquests certificats, sinó que foren una de les principals institucions a les que s’adreçaren les autoritats per preguntar sobre particulars que tenien processos oberts. En la majoria dels casos els ajuntaments foren molt imprecisos en les seves respostes i normalment s’excusaren en la dificultat de

¹⁰⁹⁸ DECRETOS, 1816, 28.

¹⁰⁹⁹ ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1816, 302.

¹¹⁰⁰ DECRETOS, 1819, 34.

¹¹⁰¹ AMG, 1815, 171.

reunir informació rellevant sobre les persones per les que es preguntava.¹¹⁰² Més enllà dels antics ajuntaments, una altra de les institucions per les que preguntaren les autoritats fou pels treballadors dels hospitals militars que s'organitzaren durant el setge i, molt especialment, si van col·laborar amb l'administració francesa. A l'informe resultant destaca la figura del metge Josep Viader, un dels afrancesats més reconeguts de la ciutat. En aquesta època, tal i com s'indica a l'informe, estava pres. Sabem que els seus bens foren confiscats i que fou desterrat a Ripoll, d'on era la seva esposa i on va morir l'any 1816.¹¹⁰³

Aquest clima de desconfiança i persecució també va donar lloc a falses delacions que obeïren a interessos i disputes personals. Un clar exemple fou la denúncia que va presentar el mestre llauner Francisco Mitjans quan va ser cessat per l'Ajuntament de Girona. Mitjans no entenia aquesta decisió, i més quan la persona encarregada de substituir-lo era un estranger que s'havia mostrat contrari al rei. El consistori, molest per la situació, va donar a Mitjans vuit dies perquè aportés proves que justificuessin les seves acusacions. Finalment, i després d'haver passat divuit dies sense que Mitjans donés explicacions, l'Ajuntament va remetre el memorial al governador perquè estudiés el cas i prengué les mesures oportunes per evitar difamacions com aquesta.¹¹⁰⁴

10.3.- Resistència

Tot i la repressió que exercí Ferran VII durant el període 1814-1820 va existir una resistència per part dels liberals que, articulats principalment en societats secretes, conspiraren pel retorn del règim constitucional a Espanya, sobretot a partir d'una nova pràctica; el pronunciament. Com indica el terme, aquesta pràctica consistia en realitzar una proclama a favor de la Constitució per part d'un militar. L'objectiu era desestabilitzar

¹¹⁰² En el cas dels militars les sol·licituds obeïen a diversos interessos, des de poder mantenir o accedir a la condició d'il·limitat o adquirir informes favorables per presentar informes de purificació. Per exemple, i molt especialment durant els primers mesos de la restauració absolutista, tots els militars que tornaven de França havien de presentar informes favorables de la seva actuació durant la guerra i que no havien rebut cap càrrec ni condecoració per part dels francesos.

¹¹⁰³ AMG, 1814, 110. ALBERCH, Ramon. 1984. «Josep Anton Viader, metge i afrancesat». *Quaderns de la Selva*, núm. 1: 129-35. A AMG, 1814, 127, es pot veure l'informe de l'Ajuntament sobre Josep Viader.

¹¹⁰⁴ AMG, 1816, 28 i 39.

el règim absolutista i intentar aconseguir suport a la causa, tant militar com civil. Com indica Josep Fontana, aquest factor popular va ser especialment important durant els pronunciaments d'aquest sexenni, que no tenien una rellevància militar tant important com ho tindrien posteriorment, on els pronunciaments seran una eina per part dels militars per accedir al poder.¹¹⁰⁵ El pronunciament és un fenomen complex on hem de distingir dues parts diferenciades. Per una banda trobem aquestes societats secretes,¹¹⁰⁶ integrades per membres de la burgesia liberal i intel·lectuals que en molts casos van ser els promotors i instigadors d'aquests pronunciaments. D'altra banda trobem militars de renom que durant la guerra havien adquirit una gran popularitat entre la població i que eren el braç executor del pronunciament. En efecte, dins de l'exèrcit existia un grup de militars que havien ascendit ràpidament durant la Guerra del Francès. La restauració de Ferran VII va comportar el retorn de l'antiga jerarquia militar, on la noblesa va copar els alts càrrecs de l'exèrcit i va desplaçar a aquesta nova elit formada durant la guerra que va veure en la causa liberal una oportunitat per recuperar el seu estatus.

Durant el període 1814-1820 es donaren tot un seguit de pronunciaments com el de Porlier a Galícia, el de Lacy i Milans del Bosch a Catalunya, el del Palmar a Cadis o la conspiració del Triangle a Madrid.¹¹⁰⁷ Tots van fracassar, però van ser l'antecedent del pronunciament que finalment va restaurar la Constitució de 1812 a Espanya i marcaria l'inici del Trienni Liberal, el del general Rafael de Riego el primer de gener de 1820 a Cabezas de San Juan.

Un d'aquests pronunciaments, pot ser el més important, va tenir lloc a Catalunya. Ens referim al pronunciament que intentaren Luís de Lacy i Milans del Bosch a Caldes la primavera de 1817. Aprofitant l'estada de Carles d'Espanya a Madrid i l'absència del capità general a Barcelona es va traçar un complot que tenia com a actors principals a

¹¹⁰⁵ FONTANA, 2002a, 188-195.

¹¹⁰⁶ Si es vol aprofundir en la temàtica de la maçoneria i les societats secretes remetem a l'obra de l'historiador José Antonio Ferrer Benimeli. Un dels seus treballs més coneguts és: FERRER BENIMELI, José A. 2005. *La Masonería*. 2a ed. Madrid: Alianza.

¹¹⁰⁷ No és el nostre objectiu centrar-nos en el fenomen dels pronunciaments. Remetem a un dels clàssics de Josep Fontana on es resumeixen de forma esquemàtica els pronunciaments que es donaren durant el període 1814-1820: FONTANA, Josep 1988. *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*. 3a ed. Barcelona: Crítica, p 127-133. / Si es vol aprofundir en el tema suggerim: CASTELLS, Irene. 2001. «La resistència liberal contra el absolutismo fernandino (1814-1833)». *Ayer*, núm. 41: 43-62. / Si es vol aprofundir en el pronunciament de Lacy, el més popular d'aquest període, recomanem: ROCA, Jordi. 2015. «La restauración de Fernando VII: la transformación represiva y autoritaria de la monarquía. Barcelona, de Manuel Casameda a Luís Lacy». *Rúbrica Contemporánea*, núm. 8: 5-28.

Tarragona al síndic personer Joan Molins, que en aquells moments es trobava a Barcelona, Josep Quer, coronel del batalló lleuger de Tarragona, Francesc Oliver, capità del mateix batalló i el tinent d'artilleria Díaz de Morales. Com ja es ben conegut, el pronunciament va fracassar estrepitosament i Lacy passaria a ser un màrtir de la causa liberal després de ser afusellat a Mallorca mentre que Milans i alguns oficials (entre els que s'hi trobaven Quer i Oliver), aconseguiren embarcar a Salou i fugir.¹¹⁰⁸

Així es com narrava el pronunciament Manuel Lasala des de Barcelona el dia nou d'abril:

“Es regular que llegue muy abultada a usted la ocurrencia del señor Lacy y Milans que al principio reunieron en Mataró alguna tropa con objeto de apoderarse de esta capital pero les fallo el golpe por mal calculado y miseramente hundido, y se quedaron luego sin compañeros de modo que esta enteramente desvanecido su proyecto, y marchan según dicen para Francia con algún oficial que han comprometido. Los generales Lacy y Milans concibieron el proyecto de mover una variación política estos días, y moviendo tan miseramente la trama que en principio fue enteramente desvanecida por la ridiculez y descabellados medios de que querían valerse. El viernes santo reunieron alguna tropa en las inmediaciones de Mataró pensando que a invitación de esta se les incorporaría toda la demás que estaba acantonada en varios puestos no fortificados, y con esta reunión apoderarse de la capital y cambiar el gobierno, pero fue descubierto desde luego y con las providencias que acerradas y prudentes del señor castaños han quedado burlados y los dos jefes, pues que luego los abandono por que habían reunido. Dicen que algunos que se encaminan para Francia con unos cuantos oficiales, que han comprometido y otros dicen que irán hacia Vic a levantar paisanos en que seguramente serán aún menos felices”.¹¹⁰⁹

Uns dies després explicava com Lacy i una bona part dels oficials havien estat capturats i que s'havien estat produint detencions a Barcelona durant les darreres nits.

Pocs dies després del pronunciament, que es produí el cinc d'abril, el capità general Javier Castaños va dirigir una proclama a tot el Principat on es celebrava que els catalans:

“Lejos de haber tomado la menor parte en las ideas de los sediciosos, les han mirado con el horror que merecen, y auxiliado eficazmente a los encargados de su persecución y arresto», tot i que «dos compañías, sin oficiales, del batallón ligero de Tarragona engañadas por su segundo comandante Don Josef Quer, fueron las que por pocas horas fundaron todas las esperanzas de estos desgraciados”.¹¹¹⁰

Justament durant la primera meitat de 1817 van aparèixer pasquins a favor de la Constitució a diferents espais de la ciutat de Tarragona. El primer de febrer el consistori va comunicar al capità general que el dia vint-i-nou de gener s'havia trobat un pasquí “*en los parajes más públicos de esta ciudad, concebido en estos términos: Viva la*

¹¹⁰⁸ MORERA, 2005, 332-334.

¹¹⁰⁹ AHT. CA, 1817, 383.

¹¹¹⁰ AHCT. AM, 1817, correspondència, núm. 124.

Constitución, muera el que no lo diga y ha de morir Montoliu".¹¹¹¹ S'ha de destacar l'amenaça que es versa contra Plàcid de Montoliu qui va ser diputat per Tarragona a les Corts de Cadis i que amb la restauració del règim liberal l'any 1820 es va mostrar contrari a la Constitució de 1812.¹¹¹² Si a aquest fet hi sumem que va ser regidor de l'Ajuntament durant el període 1814-1820 podem concloure que era una persona favorable i defensora del règim absolutista de Ferran VII. L'Ajuntament va decidir apel·lar al governador perquè prengués "*las medidas a fin de que no sucediera otra vez semejante abuso*" després de "*que los pasquines por tres días diferentes han amanecido en esta ciudad*".¹¹¹³ Ja el deu d'abril, 5 dies després del fallit pronunciament de Lacy, l'Ajuntament va tornar a denunciar al capità general la presència de pasquins.¹¹¹⁴ Castaños va ordenar que es doblés la vigilància per intentar identificar als culpables fins que arribés a la ciutat el governador Carles d'Espanya, qui en aquells moments es trobava a Madrid.¹¹¹⁵ Sabem que durant aquests mesos l'Ajuntament va organitzar partides de vigilància nocturnes per perseguir als qui penjaven els pasquins per la ciutat.¹¹¹⁶

A Girona el corregidor Juan José Garcia de Velasco va publicar una proclama dirigint-se als veïns, agraint la seva fidelitat al monarca, de forma semblant a com va fer el capità general:

"Aunque los constitucionales y el propio conocimiento de la depravación de sus intenciones, les empeña a disimularas; porque nadie se dejaría seducir, si desde luego las declarasen a los que procuran pervertir; y así ocultándoles el precipicio a donde los conducen, se valen de ideas tortuosas, que se lo encubren hasta que se hallan abismados sin pensarlo; con lo que logran engañar a los incautos por medio de este artificio: por tanto os exhorto a que estéis prevenidos siempre a no dejaros seducir por las estudiades ficciones de estos perturbadores del orden social, que piensan labrarse su fortuna sobre la ruina del Estado."¹¹¹⁷

Sembla que les autoritats repartiren entre els municipis una descripció física dels principals instigadors de l'intent de pronunciament, com a mínim al corregiment de Tarragona. El dia nou de maig arribà al poble de Creixell aquesta notificació, firmada el dia quatre. Les persones a les que es buscava eren:

Milans del Bosh, mariscal de camp

¹¹¹¹ *Íbid*, 16v / Cartera, 5-6.

¹¹¹² ROCA, Jordi. 2013. «Els liberals catalans a les Corts de Cadis». *Revista de Catalunya*, núm. 282: 18-35, 21-22.

¹¹¹³ AHCT. AM, 1817, 20.

¹¹¹⁴ *Íbid*, 37.

¹¹¹⁵ *Íbid*, correspondència, núm. 127.

¹¹¹⁶ *Íbid*, 52.

¹¹¹⁷ AMG. Actes, 1817, 52.

Josep Quer, segon comandant del batalló lleuger de Tarragona
Francesc Antoni Oliver, capità
Francesc Mancho, Comandant del regiment d'infanteria de Múrcia
Melxior Catalán, tinent
Antoni Comes, primer ajudant del tercer batalló del regiment d'infanteria de Bailén.¹¹¹⁸

Una altra de les poques notícies de complots que hem pogut identificar va tenir lloc a principis de gener de 1819 a Tarragona:

“Por la ocurrencia acaecida en esta capital la noche del día dos del corriente enero en que cierta reunión de gentes hizo resistencia a la tropa que les fue a sorprender por conspirar contra la vida de D. Javier Elio, se manda poner en prisión a D. Juan Caleidonio Comilieri del comercio de esta Ciudad que no pueda verificarle por haberse ausentado según noticias”.¹¹¹⁹

La missiva també incloïa una descripció física de l'individu en qüestió. Javier Elio, capità general de València, fou l'encarregat de reprimir als integrants del fallit complot liderat per Joaquín Vidal a finals de gener de 1819.

La informació obtinguda en relació a qüestions de resistència o pronunciaments ha estat, degut a la naturalesa de les fonts consultades, escassa.

En conclusió, en aquest apartat hem pogut analitzar com es va articular la resistència liberal durant la primera restauració absolutista de Ferran VII i més concretament quina va ser la relació de Tarragona amb el pronunciament de Lacy. Més enllà de la participació d'un batalló de Tarragona, no és cap coincidència que aparegueren pasquins a favor de la Constitució en el període que va tenir lloc el pronunciament. Aquest fet s'ajusta plenament als plantejaments de Josep Fontana, qui argumenta que els pronunciaments no van ser elements aïllats o locals, sinó que la població del territori era plenament conscient que alguna cosa s'estava coent. Josep Fontana va identificar com a Barcelona es començaren a arrestar sospitosos de poder organitzar una possible insurrecció local a la ciutat pocs dies després del pronunciament de Porlier per por a que s'escampessin els fets que havien tingut lloc a Galícia.¹¹²⁰ L'intent de pronunciament i la detenció de Porlier es va produir el vint-i-dos de setembre i el vint-i-sis es va dictar una ordre perquè es confisquessin els pamflets de la proclama a tot el regne. La circular amb l'ordre va arribar

¹¹¹⁸ AHT. Llibre d'ordres de Creixell (1817-1830), 9 de maig de 1817.

¹¹¹⁹ AHT. Llibre d'ordres de Creixell (1817-1830), 3 de març de 1819.

¹¹²⁰ FONTANA, 2002a, 188.

a Barcelona el quatre d'octubre, acompanyada per vint-i-dos exemplars de la proclama de Porlier a repartir entre els ministres i fiscals de Catalunya.¹¹²¹

¹¹²¹ ACA, Reial Audiència, Cartes acordades, 1815, 420.

11.- La Dècada Ominosa. La restauració definitiva

11.1.- La invasió francesa

El malestar que va generar a les potències de la Santa Aliança l'experiència liberal espanyola va acabar desencadenant una intervenció per aniquilar el govern liberal. La necessitat d'intervenció va ser liderada per França, que volia evitar qualsevol possibilitat de contagi. A finals de 1822 aconseguí el beneplàcit de Rússia, Prússia i Àustria. Gran Bretanya fou la potència que més es resistí, tot i que finalment decidí no oposar-se a una intervenció militar sempre i quan França respectés diverses condicions: que les tropes franceses abandonessin Espanya tant bon punt aconseguissin els seus objectius, que França s'abstingués d'intervenir política i militarment a Portugal i que no contribuís de cap manera als intents d'Espanya de recuperar les colònies americanes. Independentment dels acords de Verona, la predisposició de França per reprimir l'experiència liberal hagués acabat ocasionant, d'igual forma, una intervenció armada.¹¹²²

Les amenaces de la Santa Aliança a les Corts a principis d'any perquè es deposés el govern liberal, així com l'acumulació de tropes a la frontera, van fer veure que la intervenció seria imminent. Així ho plantejava l'Ajuntament constitucional de Tarragona a principis de febrer, destacant la importància de la ciutat com a enclavament militar i la necessitat de reforçar les defenses:

“Los partes del Gefe Superior Político de Gerona, y demás que Vs. ha tenido a bien comunicar en la sesión de ayer a este Ayuntamiento, y las noticias del día 4 en Madrid, manifiestan que debemos prepararnos para una invasión de los ejércitos franceses; y que es muy importante lo que V.S. ha propuesto y pedido de que se ponga esta plaza en estado de defensa. [...].

¹¹²² La historiadora Rosario de la Torre defensa que els acords de Verona foren una invenció i una manipulació periodística: LA TORRE, Rosario DE. 2011. «El falso tratado secreto de Verona de 1822». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 33: 277-93. BUTRÓN, Gonzalo. 2001. «La quimera del mezzo termine. La contribución franco-británica a la caída del liberalismo peninsular». *Ayer*, núm. 41: 63-84.

Entrarán ahora los franceses; pero como no pueden atacar de pronto a Barcelona, ni permanecer en el interior de España mucho tiempo, tratarán de dominar las provincias marítimas y ningún punto puede más en Cataluña a este intento que el de Tarragona.”¹¹²³

L'exèrcit francès del Cent Mil Fills de Sant Lluís entraria a Espanya el set d'abril de 1823, moment en el que, amb l'ajut dels voluntaris reialistes,¹¹²⁴ començà el procés d'“alliberació” del territori. L'exèrcit francès va avançar amb relativa facilitat davant la falta de resistència de l'exèrcit liberal i arribaren a Cadis en tres mesos, on hi establiren un setge a finals d'agost, tot i no controlar bona part de les places fortes espanyoles. Catalunya fou un cas apart, ja que la resistència del general Mina ocasionà que fos l'última província en rendir-se als francesos.¹¹²⁵ Les tropes franceses establiren el centre d'operacions a Vic, des d'on actuaren a tot el Principat.

A Girona les persones vinculades al govern liberal sortiren de la ciutat direcció Barcelona el vint-i-vuit d'abril, pocs dies abans que el mariscal Moncey entrés a la ciutat el dos de maig.¹¹²⁶ El dia nou es comunicà la restitució de l'Ajuntament del primer de març de 1820 i el dia vint es celebrava a la ciutat un *te deum* per celebrar l'entrada del “*ejército libertador*” i la formació de la Junta Suprema Provisional del Govern, presidida per Francisco de Eguía.¹¹²⁷

L'entrada de les tropes franceses a Catalunya va revifar les partides reialistes, especialment actives a l'interior de Tarragona. La por a que els reialistes miressin d'atacar la ciutat, on hi havia desenes de presoners, va originà la formació d'una Junta

¹¹²³ AHCT. AM. 1823, correspondència 146-147.

¹¹²⁴ Els aixecaments de partides reialistes foren recurrent des de la primera de 1822: ARNABAT, Ramon. 1999a. «Revolució i contrarevolució a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823)». UPF, tesi doctoral.

¹¹²⁵ L'exèrcit francès que va creuar els Pirineus estava compost per 90.000 efectius, que van arribar a ser 120.000. Després de la primera intervenció es quedaran prop de 45.000 que es foren retirant en diverses etapes fins 1828. Es calcula que l'exèrcit francès fou assistit per entre 12.500 i 35.000 reialistes. Bona part dels comandaments de l'exèrcit liberal es retiraren o trairen al govern, amb l'única excepció de Mina, que tenia sota el seu control el principal cos de l'exèrcit liberal, que constava d'uns 20.000 soldats. El total de l'exèrcit liberal era d'uns 50.000 efectius: FONTANA, Josep 2013a. *De en medio del tiempo. La segunda restauración española 1823-1834*. Barcelona: Crítica, 2a edició, 39-50. SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. 1981. *Los Cien Mil Hijos de Sant Lluís y las relaciones franco-españolas*. Sevilla: Imprenta Raimundo, 73. PARRA, Emilio LA. 2007. *Los cien mil hijos de San Luis: el ocaso del primer impulso liberal en España*. Madrid: Síntesis.

¹¹²⁶ SIMÓN TARRÉS, Antonio. 1985. *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*. Barcelona: UAB, 208. La comitiva estava formada per 130 persones, dos clergues, 14 militars, 42 empleats, 11 professionals liberals, 40 artesans, quatre estudiants i deu més no identificables professionalment. Una part important havien estat membres de la Milícia Nacional: PUIG, Lluís M DE. 2007. *Girona, guerra i absolutisme: resistència al francès i defensa de l'Antic Règim (1792-1833)*. Girona: Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona, 90. Els llistats a AMG. Actes, 1823, 258 i 281.

¹¹²⁷ AMG. Actes, 1823, 140.

de Vigilància¹¹²⁸ a Tarragona i l'expulsió d'un grup important de persones, fet que originà les queixes del general Manso. L'onze de maig va arribar Mina, qui posà ordre a la ciutat i començà a organitzar les obres de fortificació. A més a més, plantejà la necessitat d'establir la llei marcial, que topà amb l'oposició de l'Ajuntament i la Milícia.¹¹²⁹

A finals de juliol, el general Moncey sol·licitava a Manso la rendició de les places liberals sota el seu comandament, adduint que el rei havia estat fet presoner. El general Manso, que era partidari d'un pacte amb els reialistes i de reformar la Constitució perquè atorgués més poder al monarca en contraposició a les Corts, es mantingué encara fidel als liberals i contestà des del Vendrell que no estava disposat a rendir les places.¹¹³⁰

A començaments d'agost, bona part del Penedès i del Camp de Tarragona estava ja en mans dels francesos i dels reialistes, comandats pel general reialista Pedro Sarsfield i el francès Montgardé (amb uns sis mil soldats francesos i un miler de reialistes). Manso tornà a Tarragona, que abandonà quan fou encerclada pels francesos i es dirigí a Torredembarra. Davant d'aquesta situació, Josep Manso decidí fer una crida per la rendició de les places i reuní els caps militars a les seves ordres el quatre d'agost, però la seva proposta no fou acceptada per una part de l'oficialitat, ni per l'Ajuntament, ni per la Diputació de Tarragona, que no cediren a les seves pressions.

Tarragona seguí resistint els atacs francesos fins a finals d'agost. Manso, després d'arribar a un acord i passar-se al bàndol francès, s'instal·là al Vendrell i fou recompensat amb el nomenament de governador de Tarragona.

La progressiva ocupació dels francesos i dels reialistes de la província de Tarragona durant el mes d'agost va fer que totes les tropes de l'exèrcit constitucional d'aquestes contrades i algunes altres de la resta de Catalunya es refugiessin a la ciutat de Tarragona que, junt a Barcelona, Lleida, Hostalric i Sant Ferran de Figueres, eren les places fortes en mans dels constitucionals, fet que originà una important càrrega d'allotjaments i bagatges. A finals d'agost es posà en setge la ciutat, que restà sota el control de Milans del Bosch, encarregat de dirigir la defensa de Tarragona.

¹¹²⁸ ARNABAT, Ramon; MORUNO, Carlos. 2022. *El naixement de la Diputació de Tarragona i el primer liberalisme*. Tarragona: Diputació de Tarragona, en premsa.

¹¹²⁹ MORERA, Emili. 2006. *Tarragona Cristiana*. 2a, vol. V ed. Tarragona: Diputació de Tarragona, 379.

¹¹³⁰ Carta amb data de 31 de juliol de 1823, reproduïda al *Diario de Barcelona*, de 6 d'agost de 1823.

A principis de setembre els francesos i els reialistes ja dominaven el Penedès i el Camp de Tarragona, on havien posat com a cap militar el general Josep Manso. La derrota a la batalla del Trocadero a Cádiz significà l'inici de la fi del règim constitucional.¹¹³¹ El trenta de setembre de 1823 el rei signava un decret prometent, “*un olvido general, completo y absoluto de todo lo pasado, sin excepción alguna, para que de este modo se restablezcan entre todos los españoles la tranquilidad, la confianza y la unión, tan necesarias para el bien común, y que tanto anhela mi paternal corazón.*” L'endemà, primer d'octubre, en signava un altre anul·lant l'obra del Trienni, “*son nulos y de ningún valor todos los actos de gobierno llamado constitucional, de cualquiera clase y condición que sean, que ha dominado a mis pueblos desde el 7 de Marzo hasta el día 1ª de Octubre de 1823. [...] apruebo todo cuanto se ha decretado y ordenado por la junta provisional de gobierno y por la regencia del reino.*”¹¹³²

A mitjans d'octubre arribaren les notícies a Tarragona de “l'alliberament” del rei i que Mina estava negociant amb els francesos un armistici. La notícia de la restauració de l'absolutisme per part de Ferran VII va comportar la rendició de les darreres places fortes a Catalunya, com Lleida, que es va rendir el divuit d'octubre, o la Seu d'Urgell, que es rendí el dia vint-i-un.¹¹³³

L'Ajuntament de Tarragona, en una carta al cap de l'exèrcit constitucional a Catalunya Espoz i Mina, donava per acabat el règim constitucional a partir del vint d'octubre:

“La manifestación que V.E. hizo anteayer y que impresa se publicó ayer, los papeles públicos de Madrid, y las noticias de todas partes no permiten ya dudar de que queda enteramente disuelto el gobierno y abolido el Sistema que regía en España en virtud de la Constitución política del año mil ochocientos doce, y de que S.M. ha mandado restablecer las cosas en la forma y en el estado en que se hallaban antes del siete de marzo de mil ochocientos veinte conforme a los decretos de la Regencia que S.M. ha confirmado. Este Ayuntamiento pues formado y regido por aquella Constitución queda igualmente disuelto, sin poder en manera alguna ejercer ninguna de sus funciones, so pena de ser reo de alto crimen y el atraer a su pueblo malos enormes y trascendentales a toda la Nación, y así lo ha entendido y acordado por unanimidad de votos después de la más seria y detenida meditación. Otras autoridades como la de V.E., tanto en la antigua como en cualquiera otra forma que se adopte subsisten y dependen de los decretos y órdenes del Gobierno; más no así el Ayuntamiento formado

¹¹³¹ Sobre la capitulació de Cadis i la comparació amb el setge de la Guerra del Francès: BUTRÓN, Gonzalo. 2020. «El Cádiz sitiado de 1823: un espacio político bajo presión». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, núm. 54.

¹¹³² VAYO, Estanislao K. 1842. *Historia de la vida y reinado de Fernando VII (III)*. Madrid: Imprenta de Repullés, 152-162.

¹¹³³ SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. 1981. *Los Cien Mil Hijos de Sant Luís y las relaciones franco-españolas*. Sevilla: Imprenta Raimundo, 75.

por esta Constitución. una mera representación o solicitud suya por más inocente que fuese su objeto en el estado actual se calificaría con razón de un acto de rebeldía o de lesa Majestad.”¹¹³⁴

A proposta de Guillem Oliver, la tramesa de l'escrit a Espoz i Mina s'endarrerí alguns dies per tal d'esperar el resultat de les negociacions que aquell mantenia amb els francesos. La Diputació de Tarragona compartia aquesta decisió. El vint-i-set d'octubre es produïa a la ciutat un aldarull dirigit pels liberals exaltats contra la rendició de la ciutat i el vint-i-nou es produïa un motí de les tropes constitucionals aquarterades a Reus que deixava la ciutat a mans dels francesos i dels reialistes.

La capitulació definitiva de Barcelona, que comprenia les de Tarragona i Hostalric, es va signar el dos de novembre. Aquest mateix dia es formà una comissió encarregada de recollir les armes dels milicians i d'organitzar la rebuda dels francesos a Tarragona, formada per Guillem Oliver i Jaume Parcet. L'Ajuntament va encarregar a la comissió gestionar la neteja i recomposició de la ciutat per donar la millor imatge possible. A més a més, es va decidir esborrar qualsevol rastre de la Constitució i de la seva simbologia:

“Considerando que, si los monumentos o inscripciones alusivos a la Constitución que hay en esta Ciudad y puerto, podrían ocasionar algún insulto a la entrada de las tropas aliadas se ha discutido este asunto y resultando que la de Francolí pertenece a las obras de Fortificaciones, y por consiguiente tanto esta, como la Columna del llano de la Catedral pertenecen al ramo Militar, excepto la bandera y Lápida por pertenecer a la ciudad, se ha acordado blanquear esta y retirar aquella.”¹¹³⁵

El dia 7 entraven els francesos a Tarragona.

¹¹³⁴ AHCT. AM, 1823, correspondència, 731.

¹¹³⁵ AHCT. AM, 1823, 398 i 399.

11.2.- La restitució dels ajuntaments absolutistes (1824-1827)

El dia nou de novembre es va restituir l'Ajuntament absolutista de Tarragona vigent el primer de març de 1820 seguint les ordenances de la monarquia. Els seus membres eren:

José Manso Solá com a corregidor i Francisco Casas de Galli com a alcalde major. L'únic regidor propietari era Francesc de Bofarull. La resta dels regidors anomenats van fer Joan Casas com a regidor titular, i Antoni Martí, Llorenç Figueres, Joan Bertrán i Ramon Montserrat com a regidors interins escollits pel corregidor.

Els diputats foren Josep Antoni Ribes i Nicolás Roig, que ja ho havien estat l'any 1820. El corregidor escollí als dos diputats que faltaven; Tomàs Bavot i Antoni Sanhauja.

Com a síndic procurador Josep Antoni de Monravà i com a síndic personer Antoni Ignaci Gutiérrez de Pando, tots dos escollits per Manso.

L'acte de presa de possessió incloïa un jurament davant del corregidor que van haver de pronunciar tots els membres de l'Ajuntament: “*Jura V. a Dios Nuestro Señor y a sus santos cuatro evangelios que usará bien y felizmente el empleo de regidor interino de este muy ilustre ayuntamiento, y que guardará V. fidelidad al Rey nuestro señor*”.¹¹³⁶ Al dia següent es va gestionar la reposició dels alcaldes de barri donant prioritat als que ho eren abans de l'esclat de la revolució. El dia onze va arribar Plàcid de Montoliu, a qui es va reposar com a regidor decà, càrrec que va ocupar fins 1820. Durant aquests mesos es va anar restituint als membres de l'Ajuntament absolutista de 1820 seguint les indicacions de la Reial Ordre del nou d'abril de 1823 que així ho establí. A finals de març va arribar una notificació de la Reial Audiència que denunciava el fet que una ciutat cap de corregiment com Tarragona encara no hagués restituit l'Ajuntament del primer de març de 1820. A més a més criticava que Manso hagués escollit diversos càrrecs del consistori sense la autorització ni coneixement de l'Audiència.¹¹³⁷ Durant aquestes setmanes es va corroborar a Joan Cases, qui assolí la regidoria en condició de perpetu. Posteriorment es donaren alguns canvis a l'Ajuntament i s'anaren incorporant regidors i diputats de l'any 1820, com el propi Plàcid de Montoliu, Francesc Maria de Cadenas o Joan Canals, així

¹¹³⁶ AHCT. AM, 1823, 1.

¹¹³⁷ AHCT. AM, 1824, correspondència, 120.

com l'alcalde major Manuel de Rada.¹¹³⁸ Montoliu va voler renunciar al càrrec però el Consell de Castella no va acceptar perquè se'l tenia per una persona fidel i es considerava que la seva assistència era necessària a l'Ajuntament.¹¹³⁹ A l'octubre de 1826 el ple va decidir, degut al seu gran servei a la ciutat, no se'l cités més enllà de casos excepcionals on la seva presència fos imprescindible.¹¹⁴⁰ Els diputats i síndics van ser escollits per les autoritats militars o la Reial Audiència fins a finals de 1825 seguint la Reial Ordre del dos de desembre de 1823,¹¹⁴¹ que establia la suspensió de les eleccions als ajuntaments. L'any 1826 els càrrecs electius (diputats i síndics) van tornar a ser escollits per votació popular amb caràcter anual.

Els regidors perpetus Francesc Maria Güell i Tomàs Vives perderen les seves places per haver estat fidels al règim liberal. Els substituïts foren Antoni Ignasi Gutiérrez de Pando i Pau Soler¹¹⁴² com a interins fins 1826, quan la Reial Audiència va sol·licitar al consistori que presentés una llista de candidats que, un cop aprovada, delegà en el propi consistori la tria dels regidors, que finalment foren Pau Soler i Ramon Foguet.¹¹⁴³ Un cas particular fou el del regidor Josep Ignasi Alemany, que fou deportat a Ceuta pels liberals i se li va guardar la plaça, de la que va prendre possessió a l'octubre de 1825.¹¹⁴⁴ A principis d'agost la Reial Audiència va demanar a l'Ajuntament que fes una proposta de candidats per les dues places de regidor vacants i el consistori va considerar que els millors candidats eren Josep Antoni de Castellarnau i de Camps, José Soler i Jenkins, Rafael Sabater i Francisco Balcells.

La restitució del secretari Francesc Sales fou més convulsa. L'escrivà Carles Lluís Mallafré va escriure a l'Ajuntament denunciant a la família de Sales, afirmant com tant el pare com sobretot els fills havien estat fidels coneguts als liberals. Acabava la seva denúncia sol·licitant el càrrec de secretari. Manso va preguntar al consistori per aquesta denúncia, i el ple ratificà que no tenia notícia de que Francesc Sales hagués servit o fos proper als liberals. Finalment es va aprovar la seva reposició, però se li prohibí treure

¹¹³⁸ Confirmació de Manuel de Rada com alcalde major: ACA. Reial Audiència, 1824, 110.

¹¹³⁹ AHCT. AM, 1824, 173. ACA. Reial Audiència, Cartes acordades, 1824, 116.

¹¹⁴⁰ AHCT. AM, 1826, 144.

¹¹⁴¹ Així ho explica l'Ajuntament de Girona: AMG. Actes, 1824, 78.

¹¹⁴² LLOP, Josep 2016. *Història, urbanisme i arquitectura a l'entorn de la rambla Vella de Tarragona*. Tarragona: Centre d'Estudis Guillem Oliver, 389.

¹¹⁴³ AHCT. AM, 1826, 44.

¹¹⁴⁴ AHCT. AM, 1825, 171.

documentació de la casa consistorial i que els seus fills i tinguessin accés,¹¹⁴⁵ però a partir d'aquest punt va ser León Ferriz qui va firmar les actes com a secretari interí. El nou de març de 1826 arribava la resolució de la Reial Audiència on s'explicava com Sales havia estat depurat i s'havia resolt la seva restitució en el càrrec de secretari de l'Ajuntament.¹¹⁴⁶ El consistori, que havia tingut algun conflicte amb Sales, no va ser partidari d'aquesta restitució. Es va decidir reubicar a León Ferriz com a contador de la ciutat i finalment s'acceptà la restitució de Sales. Tanmateix, l'Ajuntament va aprovar un reglament on es pautaven les seves obligacions i deures.¹¹⁴⁷

El dinou de desembre prenia possessió el nou majordom de propis, Joaquín Puñed, sent l'últim càrrec important necessari per garantir que l'Ajuntament es posés en marxa.¹¹⁴⁸

Tampoc hi hagué les demores pròpies del Sexenni a l'hora d'escollir els candidats per ocupar les regidories vacants. Al març de 1825 arribà a Girona una circular mitjançant la qual s'interpel·lava a l'Ajuntament sobre el seu estat i regidories vacants. El consistori respongué com tots els seus membres ja havien estat depurats,¹¹⁴⁹ tot i que de les vuit regidories de la ciutat hi havia dues vacants recents, la de Ventura Quintana, que havia mort el vint-i-sis d'agost de 1822, i la de del marquès de Capmany, que havia rebut l'exempció per part de la Reial Audiència el dotze de juliol de 1824 per la seva edat avançada i haver servit amb mèrits a la monarquia i la ciutat. La regidoria de Quintana havia de ser ocupada pel marquès de Vilana l'any 1826 a proposta de l'Ajuntament, però sembla que el consistori el va proposar sense el seu coneixement i quan arribà el nomenament de la Reial Audiència mirar de renunciar-hi i finalment no va ocupar la regidoria. Vilana es va excusar explicant que era cosí germà del regidor Ramon de Manresa,¹¹⁵⁰ qui també va intentar lliurar-se de la regidoria. La Reial Audiència va interpel·lar a l'Ajuntament sobre aquesta sol·licitud d'exoneració i el consistori es mostrà

¹¹⁴⁵ AHCT. AM, 1823, 9. L'Ajuntament va tenir alguns problemes amb Sales, que es va negar a presentar els comptes d'hipoteques fins que no fos restituit com a secretari. L'Ajuntament va arribar a votar en ple oposar-se a la resolució de reposar-lo en el despatx d'hipoteques de la ciutat. Hi hagué empat i finalment es va respectar la resolució per haver votat a favor el regidor decà: AHCT. AM, 1825, 119.

¹¹⁴⁶ AHCT. AM, 1826, 49.

¹¹⁴⁷ AHCT. AM, 1826, 49-59.

¹¹⁴⁸ L'acte de jurament a: AHCT. AM, 1824, correspondència, 3.

¹¹⁴⁹ Tot i això a finals d'octubre va arribar una circular perquè es corroborés el procés de purificació al que havien estat sotmès els membres de l'Ajuntament: AMG. Actes, 1825, 140.

¹¹⁵⁰ En realitat eren les seves dones les que mantenien parentesc, així que no contradeien les ordenances de consanguinitat. Ramon de Manresa era el comandant dels voluntaris reialistes de Girona.

contrari, així que continuà com a regidor durant tota la Dècada.¹¹⁵¹

Tornant a Tarragona, durant els primers dies de la restauració de l'Ajuntament es va enviar una comitiva a Valls per rebre al baró d'Eroles, qui havia estat designat com a capità general de Catalunya. Eroles va passar uns dies a la ciutat i assistí al nou Teatre Principal, inaugurat l'any 1821 a la Rambla.¹¹⁵²

El dotze de desembre es va començar a recaptar informació sobre l'estat dels propis i els arbitris del comú i poc després es començaren a gestionar els arrendaments i la composició de les tabes de cara a l'any 1824. Es feren alguns canvis, com en el cas de l'aiguarent, que la quota va passar a pagar-se cada mes en comptes de cada tres o sis mesos, com era costum abans del Trienni.¹¹⁵³ A finals de desembre va arribar Blas de Fournás com a corregidor de Tarragona en substitució de Manso, qui va fer alguns canvis a la seva arribada substituint a tots els alcaldes de barri de la ciutat.¹¹⁵⁴

Els primers mesos de 1824 es caracteritzaren per l'esforç de l'Ajuntament en intentar posar-se al dia dels comptes de la ciutat i recuperar les privatives del comú que havien estat abolides durant el Trienni. L'arrendatari d'aiguarents, Miquel Serra, es queixà el setze de gener de com circulava per la ciutat una beguda o *risol* que atemptava contra la seva privativa. L'Ajuntament va remetre a la taba, recordant com no era la primera vegada que succeïa un cas com aquest, i va prometre a l'arrendatari que estaria pendent que no es vulneressin els drets.¹¹⁵⁵ L'onze de juny el governador insistí en la necessitat de formar un padró de la ciutat per tal de vigilar els problemes d'ordre públic i expulsar als qui no fossin de Tarragona.¹¹⁵⁶

L'Ajuntament també va registrar nombroses queixes pels allotjaments de la tropa a diversos magatzems del port i en alguns convents de la ciutat.¹¹⁵⁷ El cinc de març es va convocar un ple extraordinari per tractar els actes d'entrada de l'arquebisbe Jaume Creus, qui recordà a l'Ajuntament la Reial Ordre mitjançant la qual s'havien de retre els actes de vassallatge i honors tradicionals després del conflicte que hi va haver amb l'arquebisbe

¹¹⁵¹ AHCT. AM, 1826, 41 i 56.

¹¹⁵² AHCT. AM, 1823, 11.

¹¹⁵³ AHCT. AM, 1823, 33.

¹¹⁵⁴ AHCT. AM, 1823, correspondència, 75.

¹¹⁵⁵ AHCT. AM, 1824, 12.

¹¹⁵⁶ AHCT. AM, 1824, 120.

¹¹⁵⁷ AHCT. AM, 1824, 49 i 1824, 142.

Bergosa durant el Sexenni. Tanmateix, va proposar fer un acte més auster de lo habitual degut a la crisi econòmica imperant. Tot i això, el capítol catedralici va plantejar prendre algunes mesures extraordinàries degut al seu servei en defensa del rei i la religió durant el període constitucional. Per exemple, en comptes d'anar dos comissionats a rebre'l a Cambrils, es va enviar una comitiva formada per quatre persones (ardiaca major i els tres canonges més veterans) i se'l va convidar a un convit, pràctica que no era habitual. Finalment l'onze d'abril es va produir l'entrada de l'arquebisbe a la ciutat i Creus va passar a dirigir les Juntes de Fe de la arxidiòcesis.¹¹⁵⁸

Durant aquests mesos foren diversos els ajuntaments que representaren al monarca per felicitar-lo en la seva restitució. A finals de març l'Ajuntament va decidir escriure una memòria celebrant la caiguda del règim liberal i defensant la fidelitat que havia mostrat sempre la ciutat a Ferran VII. L'Ajuntament li va encarregar al comte d'Espanya fer-li arribar la memòria al monarca, qui va accedir afirmant que ell sempre contribuiria a donar mostres del poble fidel que era Tarragona. Unes setmanes després va informar a l'Ajuntament de com li havia entregat la memòria en persona i que havia aprofitat l'ocasió per facilitar-ne un exemplar a l'infant Carles i a Francesc d'Asís, futur espòs d'Isabel II. Es van imprimir fins a dos centes còpies de la memòria i se n'intentà fer la màxima difusió possible.¹¹⁵⁹

El set de juliol va arribar la notícia del nou nomenament de Blas de Fournás com a comandant de la guàrdia reial. Fou substituït interinament pel tinent del rei Francisco Dalmau fins l'establiment del comte de Coupigni com a nou corregidor a principis de setembre.¹¹⁶⁰

La superintendència general de policia del Regne va ser creada l'any 1824 i fou una de les institucions que va capitalitzar la repressió i processos de depuració durant la Dècada Ominosa. La monarquia va aprendre del fracàs del procés repressiu de 1814 i aquesta vegada no va voler dependre dels ajuntaments. A mitjans d'agost va arribar una circular on s'ordenava que es lliuressin els acords municipals de l'època constitucional a l'intendent de policia per l'elaboració d'índex amb notícies destacades i els membres

¹¹⁵⁸ ACCT. AC, 1824, 64-80.

¹¹⁵⁹ AHCT. AM, 1824, 60. Una còpia de la memòria a correspondència 115.

¹¹⁶⁰ MORERA, Emili. 2006. *Tarragona Cristiana*. 2a, vol. V ed. Tarragona: Diputació de Tarragona, 392.

del consistori i de l'administració que serviren durant el règim liberal.¹¹⁶¹ L'Ajuntament va mostrar la seva disconformitat, exposant els greuges que causaria i la impossibilitat de poder gestionar els tributs i deutes sense poder consultar els acords d'aquests anys. Davant les insistències de la intendència de policia es va arribar a un acord perquè el propi Ajuntament elaborés l'índex, conservant així les actes del Trienni.¹¹⁶² El dinou de maig de 1826 es convocà un ple extraordinari per dirimir sobre el requeriment de la Reial Audiència, que sol·licitava l'entrega de les actes del Trienni per no haver-se aportat l'índex al que s'havia compromès l'Ajuntament. El consistori va tornar a repetir els greuges que causaria la falta de les actes i, conscient que les autoritats no cessarien en la seva reclamació, va ordenar que se'n realitzés una còpia fidedigne. Les còpies van estar enllestides a principis de juliol i es donaren a l'alcalde major, qui s'encarregà de fer-les arribar a la Reial Audiència. D'aquesta manera l'Ajuntament va poder retenir les actes sense desobeir l'ordre.¹¹⁶³

A Girona també va arribar la mateixa circular de l'intendent de policia i, a diferència de Tarragona, sí que s'entregaren els acords del l'Ajuntament constitucional,¹¹⁶⁴ que no tornaren a la ciutat fins el 9 de febrer de 1825.¹¹⁶⁵ El consistori gironí va esgrimir la falta d'aquests acords per justificar la tardança en la formació del comptes del Trienni pel càlcul dels terços del cadastre de 1825 més enllà del caos administratiu que deixà l'ajuntament constitucional degut a les continues contribucions i préstecs forçats que seguiren.¹¹⁶⁶

A principis de 1825 va arribar una notificació de l'intendent on s'ordenava recompondre els comptes del període constitucional. L'Ajuntament s'hi va oposar, defensant que no li corresponia i que el consistori mai va prendre part en la recomposició dels comptes de l'Ajuntament constitucional durant la Guerra del Francès.¹¹⁶⁷ A mitjans de maig diversos integrants de l'Ajuntament constitucional de 1822 sol·licitaren poder consultar les actes d'aquell any per tal d'avançar en la recomposició de comptes que estaven efectuant. El consistori no s'hi oposà i hi accedí després de notificar al governador i

¹¹⁶¹ AHCT. AM, 1824, correspondència, 433.

¹¹⁶² AHCT. AM, 1824, 190, 204 i 254.

¹¹⁶³ AHCT. AM, 1826, 88 i 118v.

¹¹⁶⁴ AMG. Actes, 1824, 134.

¹¹⁶⁵ AMG. Actes, 1825, 24.

¹¹⁶⁶ AMG. Actes, 1825, 129.

¹¹⁶⁷ AHCT. AM, 1825, 22.

avisar al secretari que només es consultessin les actes en la seva presència.¹¹⁶⁸ Val a dir que durant aquest període, d'igual forma que durant el Sexenni, l'Ajuntament no va atendre les sol·licituds de deute o sous endarrerits dels anys del Trienni i només es va fer càrrec d'aquells imports contrets a partir de novembre de 1823.¹¹⁶⁹ L'Ajuntament de Girona va actuar de la mateixa manera i es va desentendre dels deutes adquirits per l'Ajuntament constitucional del Trienni.¹¹⁷⁰ Al juliol de 1824 el regidor Josep Antoni Ferrer va explicar la situació extrema necessitat de les finances municipals i el gran número de creditors als qui l'Ajuntament devia diners, sol·licitant que es tingués cura de fer despeses extraordinàries.¹¹⁷¹

La recomposició dels ajuntaments va arribar a un punt conclusiu a finals de 1825, quan es van encarregar informes sobre *“la actual planta de los ayuntamientos y de cuanto ofrezca y parezca más provechoso y conveniente al arreglo definitivo”*. Aquest informe, elaborat per l'alcalde major, permet conèixer l'estat de Tarragona durant aquest període, amb una relació referent a l'organització de l'Ajuntament des del Decret de Nova Planta, passant per la formació de diputats a partir de l'ordenança de 1766. L'alcalde major explica el funcionament de l'Ajuntament, la periodicitat dels diferents càrrecs i les fórmules per escollir-los, mostrant-se favorable a la seva continuïtat, situant la població de la ciutat en 9.000 persones i criticant l'obra dels liberals:

“Con respeto a la nueva fórmula de ayuntamientos que más convenga dar a los pueblos, por las razones indicadas en la citada R. Orden, opina este cuerpo que atendido el estado de convalecencia en que se hallan aun los pueblos después de los desastres de una revolución, vomitada por las teorías democráticas, que aunque sofocadas no han desaparecido, e inflamada por las pasiones y el genio destructor de todo orden, conviene por principio fundamental de toda diligencia en este importante asunto, el quitar para siempre de estos cuerpos hasta el último vestigio de popularidad, y que sus destinos sean precisamente desempeñados por los vecinos de más arraigo, providad, actitud y conocida adhesión a los principios monárquicos, pues que son los verdaderos amantes

¹¹⁶⁸ AHCT. AM, 1825, 100.

¹¹⁶⁹ Alguns exemples de particulars als qui l'Ajuntament constitucional devia diners: AHCT. AM, 1823, 28 / 1825, 115v. A 1825, 194 una vídua reclama el seu que l'Ajuntament li devia al seu marit per una bandes que va confeccionar pels membres del consistori l'any 1814. El cas més antic es va registrar al 1826 (correspondència 20), quan una altra vídua va reclamar 1.000 lliures per la cera que va subministrar el seu marit a l'Ajuntament entre 1802 i 1806.

¹¹⁷⁰ Alguns exemples de sol·licituds de particulars perquè l'Ajuntament afrontés els deutes contrets: AMG. Actes, 1826, 64, la sol·licitud d'un paleta per unes obres que va fer l'any 1808. A 1826, 94, el tesorer dels propis explica la mala situació econòmica dels propis i les dificultats per fer front als deutes de l'Ajuntament.

¹¹⁷¹ AMG. Actes, 1824, 116.

de su patria, y por su propio interés, las centinelas más vigilantes y fuertes diques contra toda revolución.”¹¹⁷²

A principis de 1825 l'Ajuntament va començar a plantejar la possibilitat de representar al monarca per aconseguir una ampliació (o nova concessió) d'una Reial Gràcia en el pagament de tributs reials (que afectava principalment al cadastre), ja que la que tenia vigent en reconeixement als sacrificis de la Guerra del Francès exhauria el 1826. Tal i com hem vist durant el Sexenni, el consistori es va cartejar amb altres pobles que es trobaven en una situació semblant per buscar informació i saber com procedir. Girona, per exemple, va informar que la monarquia havia rebutjat una possible ampliació de tres anys del privilegi concedit per les Corts de Cadis com a reconeixement per la resistència durant el setge de 1809. L'Ajuntament de Tarragona va recollir les diverses opcions sobre les què podria centrar la sol·licitud. Finalment es va redactar una memòria on s'explicava com els veïns de la ciutat havien estat totalment superats per la càrrega impositiva que aplicaren els liberals i que, a més a més, la gràcia no havia tingut cap efecte durant el Trienni, així que es sol·licitava una prorrogació de quatre anys, és a dir, fins a finals de 1829.¹¹⁷³

L'Ajuntament va escriure al marquès de Zambrano, qui havia estat corregidor de Tarragona l'any 1819, per felicitar-lo per haver estat proposat com a ministre de Guerra i, de pas, preguntar-li si podia intercedir per presentar la memòria al monarca i donar suport a la seva sol·licitud. El consistori també es va afanyar a contactar amb el nou arquebisbe de Tarragona, Antonio Fernando de Echánove, qui va ocupar la mitra tarraconense després de la mort de Jaume Creus el quinze de setembre de 1825.¹¹⁷⁴ Echánove no va arribar a Tarragona fins el vint-i-cinc de juliol de 1826 i el consistori va aprofitar la seva estada a Madrid per informar-lo sobre la gràcia que estava a punt de concloure i demanar el seu ajut per aconseguir l'ampliació de quatre anys.¹¹⁷⁵ El trenta de març arribava la notificació conforme la sol·licitud de pròrroga havia estat desestimada pel monarca. Val a dir que aquest no fou el darrer intent de l'Ajuntament, que va tornar a sol·licitar una nova gràcia l'any 1828 per tal de poder reparar els danys

¹¹⁷² AHCT. AM, 1826, borrador, 20 de gener.

¹¹⁷³ Una còpia de la representació, firmada per l'Ajuntament el 4 de juny de 1825, a: AHCT. AM, 1825, correspondència, 203.

¹¹⁷⁴ Es pot veure la lloa que li va dedicar l'Ajuntament on repassada les seves fites a: AHCT. AM, 1825, 170.

¹¹⁷⁵ AHCT. AM, 1826, correspondència, 75.

que va causar la pedregada del maig d'aquell mateix any a la ciutat. Aquesta sol·licitud també fou desatosa.¹¹⁷⁶

L'entrada senyorial d'Echénove es va produir a mitjans de juny de 1826. L'Ajuntament va ser crític amb un grup de veïns que es reuniren amb el governador i li plantejaren representar balls propis de les festes de Santa Tecla durant els actes en honor a Echénove. El consistori, després del conflicte que havia tingut amb l'arquebisbe Bergosa, va recomanar que es fessin els actes típics i tradicionals, amb els balls dels diferents gremis, ni més ni menys. Sembla que aquesta representació de balls de Santa Tecla es va acabar realitzant i l'Ajuntament va decidir deixar constància de la seva oposició a les actes municipals.¹¹⁷⁷

A principis de 1827 l'intendent va requerir l'estat general de la collita de 1826 a la ciutat:

Producte	Collita	Sembra	Consum	Preu (r.b)
Número de quarteres				
Blat	135	25	110	40
Blat de moro	40	3	37	22
Civada	8.625	1.125	7.500	16
Mongetes	1.125	500	625	36
Faves	125	18	107	24
Número d'arroves				
Vi	38.580		38.580	3
Oli	205		205	22
Garrofes	3.640		3.640	2

11. Collita de la ciutat de Tarragona (1827). Font : AHCT, 1827, correspondència, 60.

Aquesta dinàmica ja es va donar durant el Sexenni, quan les autoritats interpel·laren constantment als ajuntaments per conèixer l'estat de les collites i poder valorar la

¹¹⁷⁶ En parlem en més profunditat al capítol 6.9.

¹¹⁷⁷ AHCT. AM, 1826, 109-112.

incidència de les sequeres que es donaren durant aquests anys. La resposta per part dels ajuntaments fou intermitent i no sempre donaren compliment. Amb la restauració de 1823 les autoritats mostraren una gran capacitat de pressió sobre els ajuntaments perquè donessin compliment a molts d'aquests requeriments en contrast a la passivitat mostrada des de l'espai local durant el Sexenni Absolutista.

La ciutat de Girona va restar sota control militar fins a principis d'octubre de 1823. Durant aquests mesos els rectors de les parròquies assistiren a les sessions plenàries amb assiduitat i el sis d'agost es va fer pronunciar un jurament de fidelitat per part dels regidors, diputats, síndics i fins i tot del governador interí, Josep Torras i Pelliser. Aquestes seran les persones que posteriorment donaran fe de l'actuació dels particulars durant la guerra de 1823 en els processos de purificació, especialment dels treballadors de l'Ajuntament.

D'aquesta manera, l'Ajuntament absolutista va començar l'exercici ple de les seves funcions a partir del primer d'octubre. Els primers dies van ser força caòtics i es dedicaren a la restitució i depuració dels treballadors vinculat al consistori. José Subiré va ser restituït com responsable de les presons de la ciutat després d'haver estat cessat per les autoritats revolucionàries el maig de 1822. Pocs dies després arribà a la ciutat Paladio Duran, que havia estat designat alcalde major interí per la Reial Audiència.¹¹⁷⁸ La restitució dels treballadors del consistori no fou un procés senzill. A mitjans de novembre va arribar una circular de la Junta Suprema amb el decret del vint-i-tres de juliol on s'ordenava que totes aquelles persones amb ocupacions relacionades amb la monarquia i les institucions que haguessin format part de la Milícia Nacional fossin suspeses de feina i sou.

A partir d'aquest moment hi va haver un gran volum de sol·licituds de certificats per part de certificats on es corroborés que no havien format part de la Milícia, que n'havien format part obligats per les autoritats liberals o, en alguns cassos, que en formaren part però l'abandonaren en el moment que resultà evident que anava en contra dels interessos del monarca. Un cas representatiu va ser el de Josep Detrell, qui va presentar una sol·licitud al mes d'agost per ser restituït com a porter de l'Ajuntament. Detrell va presentar un certificat de fidelitat durant el Trienni, avalat per un exregidor de la ciutat,

¹¹⁷⁸ AMG. Actes, 1823, 250-251.

l'alcalde del seu barri i diversos particulars.¹¹⁷⁹ A mitjans de juny de 1824 va tornar a presentar la sol·licitud per ser restituit, expressant com ja havia quedat demostrat que fou obligat a servir durant tres mesos a la Milícia Nacional. l'Ajuntament va decidir votar en ple i molts membres s'excusaren degut a que no formaven part del consistori quan va ser cessat. La veu cantant la acabar portant el regidor Ramon de Manresa, qui considerava que no hi havia motius per cessar a l'actual porter, Joan Petit, i que no s'hauria de prendre part a no ser que arribés una ordre per part d'autoritats superiors. Finalment no va ser restituit.¹¹⁸⁰

La restauració de l'absolutisme va comportar la tornada de voluntaris reialistes a les diverses places fortes de Catalunya que havien fugit durant el Trienni per l'assetjament dels liberals. L'alcalde major de Girona va tractar aquesta qüestió amb l'Ajuntament, traslladant la seva preocupació de que els constitucionals també estiguessin aprofitant aquest context per tornar a la ciutat. Així doncs, encomanava al consistori la necessitat de mantenir-se alerta i vigilar la naturalesa dels veïns que estaven tornant a les seves cases, a més a més de prohibir reunions de més de dues persones, tant en espais públics com privats. Per últim, es va acordar la formació d'una junta de vigilància formada per gironins que haguessin demostrat la seva fidelitat al monarca durant el Trienni.

Al març de 1824 l'alcalde major demanava a l'Ajuntament que li facilités qualsevol *“notícia de los autores y cómplices de los excesos que hayan cometido en el decurso de los tres años de la revolución en esta Ciudad por los milicianos y exaltados se le faciliten las noticias que se tengan y también los escritos subversives y sediciosos”* per tal de complir amb la seva tasca. La Reial Audiència va demanar informació en relació als alcaldes majors del Sexenni, si havien complert el seu mandat i quina fou la seva actuació durant el Trienni, especialment en relació a la seva conducta política. L'Ajuntament va informar que l'alcalde major de la ciutat era interí, havia estat designat l'octubre de 1823 i es desconeixia si havia estat purificat.¹¹⁸¹

A finals de maig de 1824 Guillermo Nash va prendre possessió com a nou corregidor de Girona. Una de les seves primeres ordres va ser que es recollissin totes les armes dels particulars, tot i que aquesta fou una de les primeres mesures que s'aplicaren al maig de

¹¹⁷⁹ AMG. Actes, 1823, 257.

¹¹⁸⁰ AMG. 1824, 122.

¹¹⁸¹ AMG. 1824, 76.

1823. Nash va insistir posant en còpia una circular de l'intendent de policia on s'explicava la necessitat de controlar que els particulars no estiguessin armats i que les autoritats havien de ser molt escrupoloses a l'hora de concedir llicències per portar armes de foc.¹¹⁸²

Una de les polèmiques que es donaren durant l'any 1824 fou la convocatòria de quintes. Les autoritats decretaren quintes per sorteig, negant el reemplaçament per voluntaris enganxats. Era molt habitual que els ajuntaments en consonància amb els gremis establissin una recol·lecta entre els veïns (homes solters) per pagar a diversos particulars (normalment pobres) per tal que es presentessin voluntaris a les quintes i complir la quota del municipi. En aquest cas les autoritats van negar aquesta opció, fet que originà les queixes de l'Ajuntament, que es feu ressò de la representació de Vic sobre el gran descontentament que podia originar el sorteig a Catalunya. A principis de juliol Lleida i Manresa es posaren en contacte amb el consistori gironí per conèixer si havia rebut les instruccions del reemplaçament per sorteig rigorós i quina actitud pensava adoptar al respecte. L'Ajuntament considerava que si no es rectificava es podrien succeir problemes d'ordre públic importants i es decidí representar una súplica al monarca perquè permetés els voluntaris enganxats. Finalment no es va redactar cap escrit ja que al número del vint-i-un de juliol del Diari de Barcelona es va adjuntar un escrit del capità general Campo Sagrado on s'explicava com el ministeri de guerra havia fet marxa enrere, concedint el reemplaçament de voluntaris enganxats segons la Reial Ordre del quatre de juliol de 1803.¹¹⁸³ El vint-i-tres de juliol hi hagué un ple extraordinari amb l'assistència dels gremis i un representant de cadascuna de les quatre parròquies de la ciutat per tractar les quintes, on s'escolliren els representants encarregats que formaren la junta que gestionà el reemplaçament. Es va decidir gravar vins, licors i l'oli per recaptar els diners¹¹⁸⁴ necessaris tot i que, juntament amb la recol·lecta entre els homes solters de la ciutat, fou una mesura insuficient i no s'aconseguí la suma necessària. L'Ajuntament es va arribar a plantejar elaborar un llistat amb veïns "*pudientes*" als que se'ls hi podria exigir un préstec per acabar de reunir la suma.¹¹⁸⁵

¹¹⁸² AMG. Actes, 1824, 104.

¹¹⁸³ AMG. Actes, 1824, 122.

¹¹⁸⁴ Una pesseta per cada cuir de vi i vinagre i mallal d'aiguardent, i un ral de billó per mallal d'oli.

¹¹⁸⁵ AMG. Actes, 1824, 126.

El vint-i-tres de desembre es va notificar la sortida de la guarnició francesa de la ciutat, que fou celebrat per l'Ajuntament degut a la càrrega d'allotjaments que suposava als veïns.¹¹⁸⁶

11.3.- Les dificultats econòmiques i el dret de portes

La situació econòmica de la Dècada Ominosa fou de crisi constant. La consulta dels fonts locals ens permet observar com les finances municipals es trobaren del tot deteriorades i en plena decadència.¹¹⁸⁷

La inseguretats pròpia del Sexenni també es va traslladar a la Dècada, on el corsarisme i el contraban continuaren sent fenòmens importants. A principis d'abril de 1825 va arribar a Tarragona una notificació de l'intendent on es manifestava la necessitat per part dels ajuntaments de controlar el contraban i especialment la importació de grans estrangers, ja que era conegut com els vaixells sovint portaven certificats falsos en relació a l'origen del blat.¹¹⁸⁸ Les circulars d'aquest tipus s'anaren succeint al llarg d'aquests anys:

“Las repetidas providencias que hasta ahora se han tomado para contener y aun destruir el contrabando que se está haciendo en la provincia, no han sido suficientes ni producido el feliz resultado que se deseaba y era de esperar, para verla desembarazada de varios géneros y efectos extranjeros. Con este tráfico ilícito se ocupa una porción de individuos, sin dar nuevos productos con su trabajo, aplicándose como pudieran al agricultura y fábricas, y destruyen las producciones de ambas industrias nacionales, fomentando las de otras naciones en conocido daño de la subsistencia e intereses de los naturales de la provincia que ejercen aquellas.”¹¹⁸⁹

L'any 1823 l'Ajuntament de Girona també recollia la disminució dels preus dels productes agrícoles degut a la gran quantitat de grans estrangers que estaven arribant al regne, fet que anava en contra de l'agricultura i la pagesia:

“En atención a que se observa que los precios de los granos señaladamente del trigo cada día van en disminución de manera que si continua ha de llegar precisamente el

¹¹⁸⁶ AMG. Actes, 1824, 206.

¹¹⁸⁷ Sobre la crisi econòmica municipal d'aquest període es pot veure: SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 585 i ss.

¹¹⁸⁸ AHCT. AM, 1824, correspondència, 152.

¹¹⁸⁹ AHCT. AM, 1825, correspondència, 62.

caso de que los labradores no sacaran con lo producido de sus ventas para poder atender a los gastos de labranza.”¹¹⁹⁰

A finals de 1825 la monarquia va enviar diversos requeriments sol·licitant als caps de corregiment que informessin en relació a l'estat de les collites i plantejaren, directament, si es considerava necessari aixecar la prohibició d'importar grans estrangers. La resposta de l'Ajuntament de Tarragona va ser que per les notícies que es tenien la collita de l'Urgell havia de ser prou bona per garantir l'abastiment de Catalunya. A més a més, denunciaren el procés de desmonetització que originava la importació de grans estrangers. No fou l'única ciutat en denunciar aquest fenomen, que com ja hem explicat fou molt important durant el Sexenni i en termes generals durant el primer terç del segle XIX.¹¹⁹¹

A Tarragona també sembla que els primers anys foren difícils degut a la crisi econòmica que assolava el territori. L'Ajuntament va escriure al governador a mitjans de novembre de 1825 descrivint el mal estat de la ciutat i la paràlisi de l'activitat econòmica degut, principalment, al tancament de diverses portes d'accés a la ciutat degut al seu mal estat. D'aquesta manera, es plantejava la necessitat d'actuar sobre aquests espais i obrir la porta de Sant Francesc per garantir la connexió entre el Port i la part alta. La Junta d'Obres del Port hi donà suport i a principis de 1825 començaren les obres per rehabilitar aquests espais.¹¹⁹²

En el cas de Girona les dificultats de la hisenda pública es feren evidents des de la pròpia restauració, però la situació es va agreujar a partir de 1827. L'Ajuntament va mostrar les dificultats de costejar les obres necessàries a les recloses dels molins, danyades durant les últimes riuades. El consistori es dirigí a l'intendent “*diciéndole que los fondos de propios están tan exhaustos que no sufragan en el día para las obligaciones más sagradas a que está efecto el común*”.¹¹⁹³ Per fer-nos una idea, es van pagar 1.122 rals per la correspondència a l'oficial de correus amb caràcter de reintegrament de fins a vint-i-sis anys. El governador insistia sovint en l'obligació del consistori de pagar els

¹¹⁹⁰ AMG. Actes, 1823, 230.

¹¹⁹¹ AHCT. AM, 1826, 10. L'Ajuntament de Lleida també es va mostrar contrari pels mals que causada la importació de grans estrangers, destacant la desmonetització del regne: SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 622.

¹¹⁹² AHCT. AM, 1824, correspondència, 521. En parlem amb més profunditat al capítol dedicat a l'urbanisme. L'evolució de l'espai urbà durant la Dècada Ominosa.

¹¹⁹³ AMG. Actes, 1827, 12.

deutes que tenia adquirits. A finals de juny l'Ajuntament li mostrà com la situació dels fons del comú era tant extrema que es corria el risc de no poder afrontar els sous dels treballadors.¹¹⁹⁴ Justament, diversos treballadors es queixaren de com l'Ajuntament no estava pagant els sous i el propi governador es reuní amb el consistori per veure com tractar aquesta situació, plantejant la necessitat d'adreçar-se a l'intendent per sol·licitar un préstec de 5.000 lliures.¹¹⁹⁵ En un informe del vint-i-quatre de juliol on l'Ajuntament mostrava els comptes dels propis i arbitris es pot veure com els ingressos de 1827 havien estat de 4.652 lliures, mentre que les despeses ascendien a les 14.715 lliures, és a dir, un dèficit de prop de 10.000 lliures.¹¹⁹⁶ En aquest context es presentà un resum dels comptes de propis i arbitris del quinquenni 1822-1826 desglossant les càrregues ordinàries i extraordinàries:

	Propis i arbitris	i Càrregues ordinàries	Càrregues extraordinàries	Total
1822	22.770	11.093	11.677	22.277
1823	21.433	8.829	12.604	21.433
1824	20.375	13.703	6.671	20.375
1825	18.680	14.446	4.233	18.680
1826	15.123	12.095	3.027	15.123
TOTAL	98.383	60.169	38.214	98.383

12. Resum dels comptes de propis i arbitris i despeses del comú de Girona (1822-1826) en lliures. Font: AMG. Actes, 1827, 121.

Al quadre 12 es pot veure el descens de prop del 40% als ingressos de propis i arbitris durant aquest anys. L'Ajuntament, a la memòria adjunta als comptes, explicava com aquest fet es devia a la dependència dels propis dels tres molins fariners de la ciutat. L'any 1826 els ingressos dels molins van ser de 11.364 lliures i el total de propis de 12.589:

“La disminución de los fondos de propios consiste principalmente en que la única finca de consideración productiva que son los molinos harineros ahora apenas produce la mitad de lo que antes rendía. Esto proviene de dos causas que son, 1ª la baja tan extraordinaria que han tenido todos los granos, y de que se resiente la labranza, y todos los propietarios.

¹¹⁹⁴ AMG. Actes, 1827, 69 i 70.

¹¹⁹⁵ AMG. Actes, 1827, 143.

¹¹⁹⁶ AMG. Actes, 1827, 121.

2^a de que de algún tiempo a esta parte se han hecho muchos molinos en este país, y de consiguiente es menos la concurrencia que hay en los de Gerona para hacer harinas.”¹¹⁹⁷

Un altre factor important era el de les càrregues extraordinàries, que foren especialment altes durant el Trienni, però que amb la restauració es van anar transformant, poc a poc, en càrregues ordinàries. L'Ajuntament assenyalava com estava costejant diverses partides que abans es repartien entre tot el corregiment, com la manutenció dels presoners o el vestuari dels mossos d'esquadra. Els salaris dels artesans, així com el preu d'alguns productes bàsics, com la cera, també s'havien incrementat. A més a més, durant l'últim segle el tribut sobre el propis havia passat del 2% al 20%. Tot i això els sous dels treballadors de l'Ajuntament seguia sent la partida més important l'any 1826, amb un cost de 5.250 lliures, pràcticament la meitat de les despeses ordinàries d'aquell any.

L'Ajuntament tingué durant aquests anys molts problemes per col·locar la gestió dels molins en arrendament. L'any 1828 ningú va voler fer-se càrrec de la gestió, ja que l'oferta del consistori es considerava massa alta, així que es va haver d'escollir una junta i gestionar-ho directament.¹¹⁹⁸

La vulneració dels drets senyoriais va ser, com ja hem explicat, un procés característic de la crisi de l'Antic Règim que s'accentuà durant la Guerra del Francès i els períodes liberals, quan aquests drets foren suprimits. A principis de 1824 l'Ajuntament de Tarragona va rebre una circular del Reial Patrimoni perquè s'informés sobre qualsevol notícia referent a la construcció de molins i forns durant el trienni constitucional que comportés una vulneració de les regalies.¹¹⁹⁹ Ja a finals d'any, l'arrendatari dels molins es va queixar que hi havia forners que molien el gra fora de la ciutat, amb el greuge que suposava per al seu negoci.¹²⁰⁰

Gabriel Nolla, veí de Tarragona, va sol·licitat establir un moli de vent en un terreny que posseïa a prop del fortí reial. La resposta de l'Ajuntament fou la mateixa que la que es va donar a Salvador Dulachs l'any 1818; que els molins eren privativa del comú i una de les fonts d'ingressos més importants. Es reconeixia el seu valor en èpoques de sequera, però en cap cas l'Ajuntament permetria la seva construcció per iniciativa privada. El propi consistori va encarregar un pressupost per informar-se de quant costaria construir un molí

¹¹⁹⁷ AMG. Actes, 1827, 121.

¹¹⁹⁸ AMG. AM, 1828, 23.

¹¹⁹⁹ AHCT. AM, 1824, 14.

¹²⁰⁰ AHCT. AM, 1824, 280.

de vent, establint-se una suma d'entre 1.800 i 800 lliures en funció de les seves dimensions.¹²⁰¹

Les institucions religioses també acusaren aquestes resistències en el pagament de drets senyorials. Alguns dels tributs més importants, com el delme, patiren un important descens degut a la resistència dels pagesos en el seu pagament, que contribuï a deteriorar l'economia eclesiàstica.¹²⁰² Fruit d'aquesta situació, el capítol de Tarragona es plantejà passar circulars a la resta de bisbats per informar del deplorable estat en què es trobaven les rendes eclesiàstiques i comprovar si era un mal estès a tota Catalunya.¹²⁰³ A principis de 1825 els capítols de Lleida, Tortosa, Solsona, Barcelona i Girona es mostraren partidaris de sumar-se a una futura reclamació al monarca on es denunciés aquesta situació i es plantejà la formació d'una comissió per elaborar la memòria i una comissió separada d'hisenda que s'hauria d'encarregar d'elaborar un estat general dels censos durant els darrers anys, així com propostes d'actuació per corregir la resistència en el seu pagament.¹²⁰⁴ Existeixen multitud d'exemples de qüestionament dels drets del capítol de Tarragona a diversos indrets, com Reus, on no es respectava la privativa de coure pa i proliferaren un gran nombre de forns il·legals, sovint amb la complicitat del propi procurador.¹²⁰⁵ En altres casos, el capítol es va trobar com l'arrendatari del molí de la ciutat no respectava el dret de franquesa del capítol,¹²⁰⁶ o com la neu, que era privativa capitular, s'estava comerciant lliurement.¹²⁰⁷ Tanmateix, s'observà una gran resistència i dificultats a l'hora de capbrevar, com ja havia succeït durant el Sexenni.

Les actes capitulars d'aquest període reuneixen diversos requeriments d'endarreriments en el pagament de censals i arbitris al capítol, que concedí nombroses condonacions i rebaixes per tal d'intentar actualitzar la seva comptabilitat. El capítol era conscient que resultava pràcticament impossible recuperar els deutes i endarreriments, principalment dels anys del Trienni, així que va adoptar una posició de cert pragmatisme, donant per

¹²⁰¹ AHCT. AM, 1824, 102-107 i 110.

¹²⁰² En el cas de Lleida es pot veure: SÁNCHEZ CARCELÉN, 2007, 968 ss.

¹²⁰³ ACCT. Actes capitulars, 1824, correspondència, 184.

¹²⁰⁴ ACCT. Actes capitulars, 1825, correspondència, 19.

¹²⁰⁵ Es pot veure ACCT. Actes capitulars, 1825, 43, tot i que com dèiem, aquests cassos es repetiren durant tota la Dècada. Per norma general aquests forns s'establiren durant el Trienni i els particulars es negaren a tancar-los amb la restauració.

¹²⁰⁶ ACCT. Actes capitulars, 1830, 44.

¹²⁰⁷ ACCT. Actes capitulars, 1830, 43.

benvingut qualsevol ingrés d'aquest període i intentant evitar la formació de plets que s'allarguessin en el temps i suposessin costos addicionals.¹²⁰⁸

La idea de representar a Ferran VII s'abandonà poc després que el Consell de Castella exposés com el monarca era conscient d'aquesta realitat i aprovaria les providències oportunes. A més a més, el Consell mostrava la seva predisposició a escoltar propostes per millorar l'estat de les rendes eclesiàstiques. Sembla que aquesta notícia va convèncer als bisbats de Girona, Barcelona i Tortosa, que decidiren fer-se enrere i no participar en la representació que volia enviar l'arquebisbat de Tarragona al monarca. Finalment la idea s'abandonà.¹²⁰⁹

Com ja hem explicat, el fracàs de la reforma Garay (1817) no va comportar la supressió de tota la reforma i el dret de portes es va continuar aplicant als ports habilitats, com Barcelona¹²¹⁰ i Tarragona. Amb la restauració de 1823 les autoritats van mantenir els drets de portes de l'època liberal, que eren sensiblement superiors als gravàmens anteriors a la revolució. A més a més, es va ampliar la seva jurisdicció a partir del decret del setze de febrer de 1824, que en cas de Catalunya va comportar la seva aplicació a quatre noves ciutats: Reus, Lleida, Mataró i Tortosa.¹²¹¹ Durant el Trienni també es va establir el dret de portes a Girona però restauració de l'absolutisme va suposar la seva supressió.¹²¹²

A Tarragona el tret de sortida del dret de portes es va donar l'any 1825, quan es va posar en marxa l'aplicació formal d'aquest tribut després de dos anys d'incertesa.¹²¹³

¹²⁰⁸ Un exemple en el cas dels arrendataris Serrahima i cia, que abans del Trienni anaven pagant, i ara (1824) no podien o no volien: ACCT. Actes capitulars, 1824, 44. El capítol va plantejar proposa'ls-hi d'acceptar finques i censals fins a cobrir la meitat del que devien, aplicant la lògica que sempre era millor cobrar poc que anar a judici, que també hem observat a la Companyia Cortadellas, tant durant el Sexenni com durant la Dècada.

¹²⁰⁹ ACCT. Actes capitulars, 1825, correspondència, 63.

¹²¹⁰ A Barcelona també es va produir una reacció enèrgica contra l'establiment del dret de portes pels greuges que originaria al comerç i la indústria. Es pot veure: AHMB. Acords, 1826, 352.

¹²¹¹ DECRETOS, 1824, 177. Aquest era un tribut molt impopular que es considerava que dificultava el desenvolupament de la indústria i el comerç. Es pot veure la resistència de l'Ajuntament de Lleida per intentar evitar la seva aplicació i la incongruència que suposava l'aplicació d'aquest tribut a una ciutat eminentment agrícola: SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2007. *Absolutisme i liberalisme a Lleida. 1814-1828*. Tesi doctoral, UdL, 613. A AHCT. AM, 1825, correspondència 323 es pot veure una comparativa entre els preus del dret de portes de Tarragona, Barcelona i Reus.

¹²¹² AMG. Actes, 1823, 190.

¹²¹³ La instrucció per l'establiment del dret de portes va arribar a Tarragona el deu de novembre de 1824. Durant l'any 1825 es va preparar la seva restitució, que entraria en vigor l'any 1826. Els principals decrets que legislaren sobre portes foren el del setze de febrer de 1824, onze de novembre de 1824 i vint-i-set de juliol de 1826: DECRETOS, 1826, 136. El promotor fou el ministre d'Hisenda López Ballesteros: SUÁREZ, Federico. 1970. *Documentos del reinado de Fernando VII. V L. López Ballesteros y su gestión al frente de la real hacienda*. Pamplona: Universidad de Navarra; CSIC, 159.

L'establiment del dret de portes es va fer seguint el Reial Decret del trenta de maig de 1817 i es formà una comissió per recopilar les dades i els imports a exigir:

“Estos trabajos se practicaron por una comisión nombrada por el M. Y. Ayuntamiento, compuesta del Señor D. Pablo Soler regidor presidente, Gabriel Bessa, Nicolás Dardet y Rafael Sabater del comercio, Francisco Domingo Boticario, Rafael Jordans tendero de paós, Buenaventura Hernández tendero de Sedas y D. Ramon Foguet, José Casals, José Rimbau y Pedro Ignacio Icart por la agricultura.”¹²¹⁴

A més a més a finals d'any va arribar un comissionat de l'intendent, Juan de Montestruque, per acabar de planificar l'establiment del dret.¹²¹⁵

Sembla que la monarquia va aprendre dels errors que condemnaren la reforma de Garay l'any 1817 i la planificació per l'aplicació del nou dret de portes fou més exhaustiva, tot i originà una queixa generalitzada a bona part de les ciutats catalanes on es va aplicar.

El veïns de Tarragona, en especial comerciants, es queixaren de lo abusi que resultava el dret de portes i els tributs exigits, en especial sobre el vi i l'aiguardent, a principis de gener de 1826. El fet que aquest impost només es gravés a la ciutat originava que els comerciants els venguessin als pobles de les rodalies, danyant severament el comerç de la ciutat. Tarragona era el port de sortida dels aiguardents de Reus i el dret de portes podia suposar en greu perjudici pel port. L'escrit que atribuïm a l'Ajuntament també denunciava com aquest tribut comportaria la ruïna de la indústria.¹²¹⁶ Els diversos gremis de la ciutat, com el de pagesos i el de tenders, van remetre queixes constants a l'Ajuntament sobre els perjudicis de l'aplicació del dret de portes:

“En 5 de enero dirigió a este Ayuntamiento una representación por la que haciéndole conocer a primera vista las pocas o ningunas ventajas que produciría el derecho de puertas en esta desmantelada ciudad, y la ansiedad que había causado su repentino establecimiento plasmó al mismo tiempo con citas incontrastables, que lo designado por derechos para la entrada de vino y aguardiente era sumamente recargado, gravoso y contrario al espíritu de las órdenes e instrucciones comunicadas, pidiendo a tenor de estas la rebaja que justamente corresponde a los relatados artículos.”¹²¹⁷

L'Ajuntament va presentar aquestes queixes a l'intendent i, finalment, decidí representar al monarca denunciat els perjudicis i abusos de la seva aplicació.¹²¹⁸ Les queixes que arribaren de tot el regne per l'aplicació del dret de portes suposaren que la monarquia, i

¹²¹⁴ AMG. Actes, 1825, correspondència, 323.

¹²¹⁵ AHCT. AM, 1825, 241.

¹²¹⁶ AHCT. AM, 1826, borrador, 9 de gener.

¹²¹⁷ AHCT. AM, 1826, borrador, 3 de febrer.

¹²¹⁸ Còpia de la representació al monarca a: AHCT. AM, 1826, correspondència, 216.

en especial López Ballesteros, fessin marxa enrere. El vint-i-set de juliol s'ordenava la supressió del decret del més de febrer de 1824 que ampliava el cobrament del dret de portes a noves ciutats. D'aquesta manera, únicament es va mantenir a aquelles ciutats que el tenien vigent abans de l'esclat de la revolució de 1820.

El cas de Tarragona era especialment singular. L'Ajuntament considerava que la ciutat estava exempta d'aplicar el dret de portes perquè durant el Sexenni Absolutista no es va arribar a aplicar com a conseqüència de la gràcia concedida l'any 1816. Tot i això, les autoritats remarcaren que la ciutat estava inclosa al llistat publicat durant mes de maig de 1817, on s'hi recollien les ciutats que havien d'aplicar el tribut, i que per tant no n'estava exempta. Aquesta resposta va originar una gran crispació a la ciutat, que a més va conèixer que Salou i Reus en quedaven exemptes i per tant Tarragona restava en una posició de desavantatge.¹²¹⁹ El consistori va enviar al regidor decà Cadenas a Barcelona per reclamar a l'intendent i aquest li ratificà que Tarragona havia de practicar el dret de portes. L'Ajuntament va contractar un agent a la Cort per conèixer de primera mà com anaven les diligències en relació a l'exposició que s'havia presentat al monarca i intentar tenir les màximes garanties d'èxit. Fins i tot es reuní un ple amb els gremis per recaptar diners amb els què pagar a l'agent i es contactà amb el capità general, que es va limitar a repetir les apreciacions de l'intendent.

L'Ajuntament també estava preocupat pel tribut que s'exigiria per la propera verema i envià una carta al capità general explicant el clima de crispació que s'estava apoderant dels pagesos de la ciutat. Veient que aquestes amenaces no originaren l'efecte desitjat, es va tornar a escriure per denunciar com hi havia un perill real de que la seguretat pública es veiés compromesa, descrivint un possible context de revolta a Tarragona.¹²²⁰

En última instància es va provar de parlar amb el capità general perquè suspengués els drets de portes durant l'època de la verema fins que es comunicés la resolució de l'apel·lació al monarca, però no tingué cap efecte. El consistori va convocar una reunió extraordinària per tractar l'elaboració d'un escrit dirigit a la Direcció General de Rendes on reclamar la suspensió cautelar del dret de portes, encara que fos únicament sobre la

¹²¹⁹ Paradoxalment, els membres de la Companyia Cortadelles valoraren molt positivament la supressió del dret de portes a Salou perquè molt possiblement implicaria que també es suprimís a Tarragona, lògica que en un principi no s'aplicà: AHT. CA, Cartes, 1826, 364.

¹²²⁰ AHCT. AM, 1826, correspondència, 281.

verema. La reunió es va cancel·lar degut “*al disturbio que según parece ha ocurrido esta mañana en algunas de las puertas de esta ciudad por motivo de los enormes derechos cargados en la vendimia excedentes al valor del mismo fruto*”.¹²²¹ Tot i que la situació no va anar a més l’Ajuntament va esgrimir aquests aldarulls per tal de negar-se a cobrar del dret de portes i tornà a replicar al capità general, adjuntant la darrera queixa del gremi de pagesos on s’hi descrivia el que va passar el vint-i-cinc de setembre:

“Con el más vivo sentimiento vieron en el día de ayer veinte y cinco de los corrientes el desagradable acontecimiento verificado en las puertas de esta ciudad que prontamente fue sofocado con las sabias providencias del digno gobernador que con su presencia evitó el perturbarse la tranquilidad pública, y lo consiguió felizmente sin la menor desgracia. Aquel desagradable acontecimiento provino de que, siendo el día de ayer destinado para empezar a vendimiar, y como se habían en esta ciudad, según estilo, muchos forasteros para encontrar trabajo para vendimiar y nadie los alquilaba en razón de que la mayor parte de los cosecheros de uvas no habían encontrado quien les comprase la vendimia a causa de los derechos de puertas que por última disposición deben los cosecheros pagar por cada veinte arrobas de vendimia el derecho de una carga de vino si quieren a bien afianzar y asegurar el pago de los reales derechos. (...) El derecho de puertas de esta ciudad es sumamente gravoso y recae precisamente sobre las clases agrícola y cosechera que componen la mayor parte de la ciudad, sus frutos son casi los únicos que se consumen en la misma, y de todos pagan el derecho de puertas, y de algunos con tal exorbitancia que el precio de los mismos no basta a cubrirlos.”¹²²²

El capità general en un primer moment va ordenar que es seguís aplicant el dret de portes tot i que durant els aldarulls del dia vint-i-cinc pel matí s’havien trencat els pesos establerts a les portes de la ciutat. Finalment es va decidir suspendre cautelarment la seva aplicació fins la resolució del monarca. Els drets de portes van estar vigents formalment fins el nou d’octubre. A finals de desembre va arribar una carta de l’agent de Madrid que informava com el monarca havia traslladat a la direcció de rendes que es practiqués una rebaixa en el dret de portes de Tarragona i que fins que s’aproveïssin els nous preus es suspengués la recaptació del tribut a la ciutat.¹²²³

La notificació oficial de la decisió de la monarquia, que recordem l’Ajuntament ja coneixia a finals de desembre, es va comunicar el dotze de març de 1827. El consistori va denunciar com, tot i la suspensió cautelar del tribut, diversos comerciants havien començat a desembarcar pel port de Salou quan abans ho feien a Tarragona.¹²²⁴ El gremi de pagesos també va presentar diverses queixes, com el fet que el dret de portes

¹²²¹ AHCT. AM, 1826, 151.

¹²²² AHCT. AM, 1826, correspondència, 288.

¹²²³ La carta de l’agent: AHCT. AM, 1826, correspondència, 370.

¹²²⁴ AHCT. AM, 1827, 16.

comportava la pèrdua del privilegi de no deixar entrar vi foraster fins que no acabés la verema pròpia de la ciutat, i es plantejà tornar a representar al monarca.¹²²⁵ Finalment, l'aplicació del dret de portes es va suspendre a Tarragona a finals de 1827. Tot i això l'Ajuntament va estar sempre pendent d'aquesta qüestió i l'any 1830 es va plantejar representar al monarca davant la notícia d'una possible recuperació d'aquest tribut.¹²²⁶ Durant el mes de novembre va arribar la notificació mitjançant la qual s'informava que s'havia aprovat un increment del prop d'un 18% en el cadastre a canvi de no recuperar el dret de portes a la ciutat. D'aquesta manera, l'import d'aquest tribut a la ciutat va passar de 127.500 rals de billó a 150.000.¹²²⁷

La qüestió del dret de portes va ser font de conflicte a la ciutat, en gran part, perquè no tothom estava d'acord amb la seva supressió. Sabem que el regidor Canals va escriure a l'intendent, per compte propi i sense informar a l'Ajuntament, que els veïns de la ciutat estaven molt contents amb l'aplicació del dret de portes quan l'aldarull de 1827.¹²²⁸ Tanmateix, l'any 1832 el consistori es va fer ressò que diversos veïns havien apel·lat al monarca perquè recuperés el dret de portes a Tarragona. Ràpidament s'organitzà un ple extraordinari i es decidí escriure a l'intendent per mostrar quina era la "veritable" voluntat de la ciutat.¹²²⁹ Hem de recordar que el dret de portes comportava la liberalització del comerç i la recuperació de la lliure compravenda, que com ja hem explicat, interessava a un sector important dels comerciants. Tot i això sembla que el greuge comparatiu amb Salou hagués estat un cop molt dur pel comerç de Tarragona i d'una ciutat que, recordem, havia centrat grans esforços en promocionar el port durant els darrers anys.

La no concessió d'una nova gràcia i la finalització de la que tenia l'any 1826 va originar que la ciutat s'hagués de posar al dia en el cobrament del cadastre, que feia prop de deu anys que no gestionava. A principis de 1827 l'Ajuntament va començar a registrar una gran quantitat de sol·licituds de veïns que es volien eximir en el pagament.¹²³⁰ En altres casos es demanaren certificats de cases que havien estat destruïdes pels francesos per mirar d'adequar el cadastre, tal i com ja havia passat abans de la concessió de la gràcia

¹²²⁵ AHCT. AM, 1827, correspondència, 231. La supressió del dret de portes no va comportar la recuperació d'aquest privilegi, fet denunciat pel gremi: AHCT. AM, 1828, 50v.

¹²²⁶ AHCT. AM, 1830, 83.

¹²²⁷ AHCT. AM, correspondència, 312.

¹²²⁸ AHCT. AM, 1827, 117.

¹²²⁹ AHCT. AM, 1832, 113v-124.

¹²³⁰ AHCT. AM, 1827, correspondència, 113.

de 1816.¹²³¹ En aquest sentit, la situació del port era força extraordinària, ja que a finals del Sexenni Absolutista es començà a projectar el nou barri marítim i bona part dels edificis estaven per cadastrar.¹²³²

L'any 1825 el subdelegat de policia a Tarragona va presentar una queixa a l'Ajuntament denunciant que, tot i el descens en els preus del blat, el preu del pa no havia variat en excés. El consistori li contestà que amb la disposició del vint-i-cinc d'agost de 1818 el capità general va decretar la lliure compravenda d'aquest producte i que les competències de l'Ajuntament es limitaven a controlar-ne la qualitat i pes, en cap cas el preu. Tanmateix, el consistori va acabar establint uns preus de mesura després que els veïns es queixessin dels preus excessius de l'afinador Josep Bartoli a l'hora de calibrar els pesos.¹²³³

Aquest no fou el cas de les carns, ja que l'Ajuntament va recuperar el monopoli d'abastiment de la ciutat en algunes carns com la de bou i carner. Tanmateix, i com hem comentat, l'establiment del dret de portes va comportar la liberalització del comerç durant un període breu de temps l'any 1827. L'Ajuntament va recuperar el monopoli, tot i que s'observà una certa resistència dels particulars, entenem que principalment comerciants, que seguien reclamant la lliure compravenda.¹²³⁴ Els intents per replicar (i evadir) els privilegis del l'Ajuntament i la reivindicació per la liberalització del comerç va originar un descens en l'import obtingut per l'arrendament de l'arbitri de les carns per l'enllumenat i empedrament. Els possibles arrendataris eren conscients de la morositat creixent i demanaren continues rebaixes al consistori.

¹²³¹ Alguns exemples: AHCT. AM, 1830, 77 i 100.

¹²³² AMG. Actes, 1828, 78.

¹²³³ AMG. Actes, 1825, correspondència, 261.

¹²³⁴ AHCT. AM, 1830, correspondència, 345.

11.4.- El cos de voluntaris reialistes

La formació del cos de voluntaris reialistes va anar amb cert retard a Tarragona, molt probablement perquè fou una de les darreres ciutats en rendir-se l'any 1823. La primera relació dels voluntaris reialistes de la ciutat la demanà el governador el trenta de gener de 1824 i pocs dies després va arribar la circular de l'inspector general de milícies sol·licitant informació sobre vestuari, armament i la resta de material.¹²³⁵ El divuit de juny va arribar el reglament de voluntaris,¹²³⁶ però no fou fins al set de setembre que es va convocar un ple extraordinari per tractar la formació del cos i la corroboració que fossin aptes la cinquantena d'homes que hi havia allistats, dels quals prop de la meitat eren pagesos.¹²³⁷

	1824	1825	1826
Jornalers	26	6	71
Peons		2	
Artesans	11	1	21
Estudiants		2	2
Professionals	6		1
Nobles	4		
TOTAL	47	11	95

13. Milicians voluntaris reialistes allistats a Tarragona (1824-1826). Font : AHCT. AM, 1824-1826.

L'Ajuntament va encarregar aquesta tasca als rectors i alcaldes de barri de la ciutat. Pocs dies després es va formar una comissió per l'organització dels voluntaris, integrada pels regidors Montoliu, Bofarull i Feliu i el diputat Sanahuja, a més a més de José de Santa Maria, comandant de marina. El catorze de setembre es va informar que s'havien aprovat bona part dels voluntaris i només en restaren vuit sobre els que no se'n tenien referències.¹²³⁸

¹²³⁵ AHCT. AM, 1824, 20.

¹²³⁶ AHCT. AM, 1824, 125. El reglament de voluntaris que regia en aquest moment, ja que va patir diverses actualitzacions, era del 26 de febrer de 1824.

¹²³⁷ El vint-i-tres d'agost l'Ajuntament es mostrà preocupat per la falta de voluntaris que es volguessin allistar: AHCT. AM, 1824, correspondència, 334. AHCT. AM, 1824, 220. Es pot veure un dels primers llistats de candidats a voluntaris reialistes a l'Annex 23.

¹²³⁸ AHCT. AM, 1824, 220. D'entre tots els voluntaris que es presentaren només es va suspendre a Juan Batalla Molla, sense justificar el per què.

El vestuari i demés despeses dels voluntaris havia d'anar carregant al ram de carns, però la recaptació no era immediata i feien falta diners per posar en marxa el cos. D'aquesta manera, es va decidir fer una préstec del ram de propis, que comportà l'avançament de 2.000 rals de billó. Sembla que aquest import no fou suficient i es va demanar permís al governador per extreure 500 duros més dels propis per acabar de costejar el vestuari. La idea de l'Ajuntament era que el cos estigués a punt per les festes de Santa Tecla (mes de setembre), i durant els dies següents es va seguir abastint als voluntaris, destacant l'entrega de cinquanta fusells.

Una nova revisió del llistat de voluntaris per part dels alcaldes de barri i rectors va originar dues baixes, les de Isidro Miguel i José Salvador, que no es consideraven de confiança. Alguns voluntaris es donaren de baixa i finalment quedà un llistat amb quaranta-cinc membres.¹²³⁹ Poc després el síndic procurador es queixà a l'Ajuntament perquè no s'havia comprovat si els pagesos admesos eren capaços de mantenir-se, tal i com recollien les ordenances i el reglament de voluntaris.¹²⁴⁰

Una de les grans problemàtiques del cos de voluntaris fou les dificultats per costejar-los. La monarquia va carregar el seu manteniment als ajuntaments, que ja es trobaven en una situació prou deteriorada. Aquest fet va ser especialment important durant aquests primers mesos, quan encara no s'havia recaptat l'impost sobre les carns, però continuà durant els anys següents degut a la dificultat per fiscalitzar els arbitris, que a la pràctica foren insuficients pel manteniment dels cossos de voluntaris, que s'acabaren recolzant a les arques del comú.

Els diners facilitats pels propis no foren suficients i la comissió es va dirigir a les diferents autoritats, com l'arquebisbe, o el corregidor, que va fer una donació de cent duros i va accedir a que se li descomptés del sou l'import corresponent a l'enllumenat del col·legi on s'instruïa als voluntaris. El governador va prendre aquesta decisió davant la incapacitat de l'Ajuntament, que necessitava l'aprovació de l'intendent per destinar més fons de propis.¹²⁴¹ De fet, l'aprovació de l'intendent perquè es destinessin els cent duros al que feiem referència no arribà fins el deu de desembre.¹²⁴²

¹²³⁹ AHCT. AM, 1824, correspondència, 395.

¹²⁴⁰ AHCT. AM, 1824, 234.

¹²⁴¹ AHCT. AM, 1824, 263.

¹²⁴² AHCT. AM, 1824, 299.

L'Ajuntament va trampejar com va poder per aconseguir material per als reialistes. El governador va aconseguir la cessió de cent fusells en mal estat per part del capità general i el consistori intentà carregar la seva recomposició al parc d'Artilleria, fins el punt de tractar amb l'advocat si se'ls podia obligar a que els recompongessin.¹²⁴³ El consistori també va tractar de justificar-se per la tardança en la formació del cos. Per una banda va criticar la demora del capità general en contestar els dubtes que li havien estat formulats, com requisits de l'oficialitat. També se li va interpel·lar si, efectivament i tal com havia assenyalat el síndic, els pagesos que no poguessin sustentar-se per si mateixos podien formar part dels voluntaris. El capità general va explicar com en un primer moment era tal i com indicava el síndic, però que s'havien publicat noves resolucions, en especial una Reial Ordre del sis de setembre, on s'ordenava que es fes el possible per garantir la formació dels cossos, el que va ser una directriu del tot ambigua.¹²⁴⁴ Tot i que els llistats amb els voluntaris inscrits ja havien estat revisats pels alcaldes de barri i rectors, sorgiren veus que mostraren certa resistència a acceptar pagesos.¹²⁴⁵ A finals de novembre el governador va acabar ordenant que s'acceptessin a tots aquells candidats que reunissin els requisits establerts per les autoritats sense tenir en compte si es podien mantenir a si mateixos. Alguns membres de l'Ajuntament encara mostraren la seva disconformitat i es decidí votar en ple. Després d'una votació igualada que va desempatar el propi governador es va aprovar la seva incorporació.¹²⁴⁶ En tot cas, el debat entorn a la incorporació dels pagesos als voluntaris realistes resulta un fenomen a destacar, i que correspon a aquest intent per part de les elits de la ciutat d'evitar l'armament d'un col·lectiu que podia ser certament inestable, especialment durant una època de males collites, com era el cas. D'igual forma, Tarragona era una ciutat eminentment agrícola i hagués estat inviable conformar cossos de voluntaris reialistes exclouent a la pagesia. A principis de 1825 arribà una circular del capità general que aprovava la incorporació de pagesos, tal i com havia decidit el governador, destacant la necessitat de corroborar que

¹²⁴³ AHCT. AM, 1824, 275.

¹²⁴⁴ AHCT. AM, 1824, 268. Les primeres convocatòries per la formació dels cossos de voluntaris reialistes no tingueren gaire èxit. A Girona, des que s'anuncià, seguint el reglament de 1824, només hi hagué tres inscrits en deu dies: AMG. Actes, 1824, 86.

¹²⁴⁵ AHCT. AM, 1824, correspondència, 476. D'un llistat de 22 candidats només s'acceptaren 3. Més endavant (1827) el regidor Bofarull va mostrar la seva disconformitat perquè es van acceptar alguns homes que considerava massa joves, però en general no hi hagué disputes importants per l'acceptació dels voluntaris, que restà sempre en mans dels alcaldes de barri i els rectors de la ciutat.

¹²⁴⁶ AHCT. AM, 1824, 293.

els candidats s'haguessin mostrat fidels al rei, independentment de la seva condició social.¹²⁴⁷

A principis de gener l'Ajuntament va fer una proposta d'oficials pel cos amb un resum dels mèrits:

Com a capità comandant Josep Antoni de Castellarnau i de Camps. En aquest moment tenia 30 anys i sabem que participà en la comissió Tarín-Castellarnau que l'any 1821 viatjar a Madrid per defensar la capitalitat de Tarragona enfront de Reus amb la nova divisió provincial.¹²⁴⁸ Tal i com apareix en aquest document, va ser alcalde segon constitucional l'any 1820, però ja havia donat explicacions sobre aquest fet que foren aprovades per tots.

Segon capità comandant Mariano de Montoliu, fill de Plàcid de Montoliu.

Tercer capità comandant Francesc Antoni Bofarull, fill del regidor Francesc Bofarull.

Primer tinent Francisco de Montoliu, fill primogènit de Plàcid de Montoliu.

Segon tinent Francisco Dalmau, fill de Francisco Dalmau, tinent del rei a Tarragona.

Tercer tinent Joaquín Puñed, majordom de propis.

La resta d'oficials en condició també de tinents foren Josep Antoni de Castellví, noble de la ciutat que ja serví com a oficial de les milícies urbanes durant la Guerra del Francès, Manuel Feliu, fill del tinent auditor de guerra de Tarragona, Tomàs Maria Fàbregues, molt probablement fill del notari Salvi Fàbregues, Bruno Rabassa, interventor de les obres del port, Josep Maria Gatell, Esteve Rovira, Antoni Virgili, Isidre Teixidó, Josep de Boixó i Josep Maria Molins.

Com podem veure, tots eren persones conegudes a la ciutat i vinculades a algunes de les famílies més importants, com els dos germans Montoliu, així com càrrecs de la corona. D'aquests setze la meitat, set, no superaven els trenta anys.¹²⁴⁹

Els problemes per abastir el cos de voluntaris no cessaren. L'Ajuntament va intentar evitar fer-se càrrec de qualsevol despesa, com ja hem vist en el cas dels fusells, que finalment fou obligat a recompondre per ordre del governador, que exercí una pressió constant per tal garantir el bon funcionament del cos encara que fos amb el finançament dels propis. A mitjans de març insistí en que, tot i que ja hi havia voluntaris instruïts encara no se'ls

¹²⁴⁷ AHCT. AM, 1825, correspondència, 26.

¹²⁴⁸ ROVIRA, Salvador-J. 1989a. *La comissió Tarín-Castellarnau (1821)*. Tarragona: l'autor.

¹²⁴⁹ AHCT. AM, 1825, correspondència, 7. Les autoritats facilitaren un model de com s'havia de presentar la informació referent als oficials escollits: AMG. Actes, 1825, 91.

hi havia facilitat un fusell. El consistori es va excusar sempre en la recomposició dels fusells esperant una resolució favorable perquè el parc d'Artilleria se'n fes càrrec, cosa que no succeí, ja que a principis de novembre de 1825 arribà una notificació amb una Reial Ordre que assenyalava com era obligació de l'Ajuntament costejar l'armament dels voluntaris. Com dèiem abans de l'arribada d'aquesta notificació el consistori va evitar-ne la recomposició. Per atendre la reclamació del governador va destinar cent duros a la compra de vint-i-cinc fusells (quatre duros per fusell) i va ordenar la recomposició d'onze més.¹²⁵⁰ El consistori cada cop es trobà més arraconat, ja que poc després va rebre una circular on es notificava que els ajuntaments havien de suspendre qualsevol tribut que gravés als veïns per costejar els voluntaris.¹²⁵¹ El nou d'abril es va notificar que ja hi havia setanta uniformes disponibles i el cos havia ascendit fins als cent deu voluntaris, tot i que únicament cinquanta tenien armament i vestuari.¹²⁵²

L'onze de maig Castellarnau i Camps escriviren a l'Ajuntament queixant-se de la incorporació de diversos voluntaris "*hijos de alguna familia española descendiente de los miserables Padilla, Bravo y Maldonado*". Aquestes persones eren Antonio Malendres, Ventura Salas, Palbo Grau, Francisco Brull, José Brull, Rafael Brull, Juan Pla, Domingo Casanovas, Pau Casanovas, Francisco Pallicé, Tomas Bertoli, Josep Vidal, Josep Dalmau, Agustí Casanova, Asensi Casanova, Domingo Casanova i Antonio Virgili.¹²⁵³

Castellarnau va voler renunciar a la comandància pocs dies després, sense que l'Ajuntament li respongués. El consistori considerava que la plaça no estava vacant, però va haver de cedir quan el governador li ordenà que presentés un grup de candidats. Segons les ordenances de voluntaris, l'Ajuntament era l'encarregat de proposar els oficials, que havien de ser corroborats primer pel governador i després pel capità general. A principis de novembre arribà la confirmació dels oficials i Castellarnau reaccionà amb sorpresa al veure el seu nom al llistat. El consistori va formar un nou llistat d'oficials, on hi havia més canvis. Els oficials finalment foren: Francisco de Montoliu comandant de la primera companyia, José Antonio de Castellví comandant de la segona companyia i Bruno

¹²⁵⁰ AHCT. AM, 1825, 63.

¹²⁵¹ AHCT. AM, 1825, correspondència 116.

¹²⁵² AHCT. AM, 1825, 70.

¹²⁵³ AHCT. AM, 1825, correspondència 148.

Rabassa comandant de la tercera companyia.¹²⁵⁴ Les autoritats insistiren en què es comprovés que els oficials no haguessin servit a la Milícia Nacional. Aquest fou el cas de Montoliu, que ja havia justificat la seva participació i havia estat excusat.

Durant aquests mesos es va encarregar al regidor Alemany elaborar propostes sobre arbitris per costejar el cos de voluntaris reialistes. A finals de desembre informà de com encara estava a l'espera de rebre un informe sobre l'estat dels voluntaris i armament per començar a estudiar els arbitris que s'hi ajustessin.¹²⁵⁵

A finals de 1825 es xifrava el número d'efectius en cent vuit i en general es disposava d'armament i vestuari per noranta voluntaris. El que més faltava eren sabates, ja que només n'hi havia disponibles trenta-quatre parells.¹²⁵⁶ En una relació més específica aportada poc després es xifrava en 35.651 rals de billó el material que faltava per acabar d'abastir a tots els voluntaris; 12.610 en armament i 23.041 en vestuari.¹²⁵⁷ Com ja hem comentat, es va anar improvisant diverses mesures per tal de subministrar als voluntaris, i no només per part dels ajuntaments. El capità general, per exemple, va ordenar que es destinessin els diners apressats de béns de contraban a costejar els cossos.¹²⁵⁸ Mentrestant, la sangria dels comptes de propis continuà i l'intendent aprovà extreure 5.000 rals en condició de reintegrament el dinou de maig de 1826 i a finals d'octubre es sol·licitaven sis cents rals per les despeses de la secretaria d'inspecció de voluntaris, a l'hora que es recordava que encara no s'havien determinat els arbitris per costejar els cossos de voluntaris reialistes de la ciutat.¹²⁵⁹

El cos de voluntaris reialistes va ser un reflex de la incapacitat de la monarquia de mantenir una estructura policial. L'any 1826 hi havia prop de 200.000 a tot el regne, tot i que únicament la meitat estigueren plenament armats i uniformats.¹²⁶⁰ Els cossos de

¹²⁵⁴ AHCT. AM, 1825, correspondència, 387.

¹²⁵⁵ AHCT. AM, 1825, 226.

¹²⁵⁶ AHCT. AM, 1826, correspondència, 6.

¹²⁵⁷ AHCT. AM, 1826, correspondència, 34.

¹²⁵⁸ AHCT. AM, 1826, 72.

¹²⁵⁹ AHCT. AM, 1826, 178.

¹²⁶⁰ SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2015. «En defensa del trono y del altar. La organización de los cuerpos de voluntarios realistas en Lérida». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea* 14: 111-49, 135.

voluntaris reialistes per una banda, i l'exèrcit francès per l'altra, foren els dos pilars que sustentaren l'ordre públic durant la primera meitat de la Dècada Ominosa.¹²⁶¹

En el cas de Tarragona, els voluntaris s'ubicaren en un edifici propietat del comú al Carrer Major tocant amb el carrer Cavallers.¹²⁶² El número de voluntaris va seguir augmentant i sabem que a mitjans de 1826 ja s'havien format quatre companyies i que el comandant en substitució de Castellarnau era Francisco Cañellas.¹²⁶³

El deu de novembre arribà la notícia del nomenament de Joan Rafí (qui després s'uniria als malcontents) com a ajudant subinspector dels reialistes, amb la clara funció de fiscalitzar als ajuntaments i insistir en l'establiment dels arbitris per costejar els voluntaris, sent Tarragona un dels pobles que encara no els havia adoptat.¹²⁶⁴

Rafí i l'Ajuntament, en especial Bofarull, tractaren l'establiment d'arbitris, principalment sobre les carns, però tot i les insistències del primer no s'arribà a cap acord definitiu. Finalment, arribaria la notificació de la Reial Ordre del dotze de febrer de 1827 que encomanava als intendants resoldre la qüestió dels arbitris als pobles on encara no s'haguessin aplicat.¹²⁶⁵ Pocs dies després arribava la circular de l'intendent ordenant que s'establís un arbitri de vuit maravedís sobre la lliura de carn, quatre per porró d'aiguardent i dos per porró de vi.¹²⁶⁶ L'Ajuntament es va reunir d'urgència per tractar aquesta decisió i proposà a l'intendent rebaixar els imports. El consistori assenyala que les carns ja estaven molt gravades al municipi per la construcció del port i que el més assenyat seria establir un arbitri de quatre, sis maravedís com a molt en comptes dels vuit proposats per l'intendent. També plantejava la reducció de l'arbitri sobre el vi a quatre rals, que era el que s'havia establert a altres indrets com Lleida. L'ajuntament havia calculat que amb l'arbitri de la carn es podrien recaptar uns 20.000 rals i amb el del vi 12.000.¹²⁶⁷ Al final s'acceptà la proposta de l'Ajuntament. Val a dir que les autoritats sempre assenyalaren que s'havia d'arrendar el cobrament dels arbitris i mai portar per gestió directa per part dels ajuntaments. Sembla evident doncs, que les autoritats no volgueren que els

¹²⁶¹ LUIS, Jean-Philippe. 2014. «La Década Ominosa y la cuestión del retorno de los Josefinos». *Ayer*, núm. 95: 133-53, 135.

¹²⁶² AHCT. AM, 1826, 19.

¹²⁶³ AHCT. AM, 1826, correspondència, 178.

¹²⁶⁴ AHCT. AM, 1826, 184.

¹²⁶⁵ DECRETOS, 1827, 35.

¹²⁶⁶ AHCT. AM, 1827, 30.

¹²⁶⁷ AHCT. AM, 1827, 29, 31 i 39.

consistoris tingueren accés a aquestes partides per evitar possibles malversacions en un moment de marcada crisi de les economies municipals.

El capítol catedralici també va contribuir al manteniment dels voluntaris i no es lliurà dels arbitris establerts sobre el vi i les carns. De fet, es va escriure a altres bisbats per intercanviar opinions sobre com actuar, ja que els religiosos, en un principi, no estaven obligats a contribuir. En el cas de les carns, per exemple, el capítol sempre va considerar que va accedir a cobrar els quatre diners sobre lliura de carn a les carnisseries del capítol per bona voluntat, no perquè estigués obligat, fins el punt de plantejar-se no cobrar-lo per por a que perjudicés als pobres. Finalment el monarca va especificar que els religiosos havien de contribuir i el capítol es resignà tot i que, com dèiem, a la pràctica hi havia contribuït sempre voluntàriament.¹²⁶⁸ El mateix cas es va donar a Girona, on el bisbat contribuï als arbitris des de la seva implementació.¹²⁶⁹

La gestió dels voluntaris reialistes va patir canvis importants després de la revolta dels malcontents. A partir de principis de 1828 els arbitris per voluntaris es centralitzaren a les capitals de corregiment i a les pagadories militars de l'exèrcit. Gràcies a aquesta mesura els subinspectors de voluntaris reialistes tingueren molta més facilitat per fiscalitzar i controlar la recaptació, gestió i despesa dels arbitris des de les capitals corregimentals, evitant la intermediació (i intromissió) dels pobles. En el cas de Girona i Tarragona, que eren ciutats caps corregimentals, van passar a ser un espai on es dipositaven les rendes, però simplement exerciren d'intermediaris i deixaren de tenir una capacitat d'acció davant l'intendent i el subinspector.¹²⁷⁰ S'anomenaren càrrecs auxiliars, com el regidor Alemany, qui fou designat ajudant de voluntaris del districte, sent l'intermediari entre l'Ajuntament de Tarragona i l'estructura dels voluntaris, ja plenament separada. Els cossos passaren a ser més autònoms i l'oficialitat adquirí noves responsabilitats. Francesc de Montoliu va ser designat depositari dels caudals pertanyents a l'equip i armament de voluntaris reialistes dels pobles de la subdelegació i automàticament va remetre un escrit a l'Ajuntament perquè se li informés dels pobles que componien la subdelegació de

¹²⁶⁸ ACCT. Actes capitulars, 1830, 38 i 146. Tampoc estem parlant de sumes importants. El capítol va recaptar noranta-quatre lliures en els sis primers mesos de recaptació de l'arbitri sobre les carns: AHCT. AM, 1827, 168. L'intendent informa que els religiosos han de pagar els arbitris sobre el vi pel manteniment de voluntaris a: AHCT. AM, 1830, 131.

¹²⁶⁹ AMG. Actes, 1825, 2.

¹²⁷⁰ AHCT. AM, 1828, 43 i 72v.

Tarragona indicant els imports que havien d'aportar: trenta-vuit pobles que havien d'aportar talles per valor de 78.256 rals de billó l'any 1828.¹²⁷¹ Sembla que el sistema fou força eficaç. A finals de setembre de 1830 ja s'havia recollit pràcticament tota la partida (88.000 rals de billó) i únicament quedaven per pagar o enviar els arbitris a Tarragona Perafort, Montbrió, Vinyols, Vilabella i Almofter, que representaven poc més 2.000 rals.¹²⁷² Aquests eren pobles de l'interior on l'aixecament dels malcontents fou molt important. Montoliu, amb l'assistència de l'intendent, fou l'encarregat de vetllar perquè els pobles presentessin els arbitris a Tarragona, sense la intermediació de l'Ajuntament. El capità Gregorio de Conde quedà com a comissionat per al cobrament dels arbitris de voluntaris.¹²⁷³

Pel que fa al número de voluntaris, l'Ajuntament va deixar d'anotar els nous enrolaments a partir de 1827. Tot i això coneixem, mitjançant un informe del cinc març de 1829, que els cossos de voluntaris de la ciutat estaven compostos per un capità comandant, un tinent, cinc subtenents, quatre sergents primers, sis sergents segons, tres caporals primers, tres caporals segons i setanta-set voluntaris, per un total de noranta-tres efectius.¹²⁷⁴

La formació dels cossos de voluntaris fou diferent a Girona, principalment degut al seu ràpid alliberament a principis de maig de 1823. Ja durant aquest any es va formar un batalló comandat per Ramon de Manresa. La Junta Suprema va establir que es costegés la formació dels voluntaris reialistes amb els mateixos arbitris que sustentaven la Milícia Nacional,¹²⁷⁵ però a la pràctica, fins la publicació del reglament de 1824 i, sobretot, fins l'establiment dels arbitris (i també després), la formació, vestimenta, armament i manutenció del cos de voluntaris fou sufragat amb els comptes de propis. D'igual forma que a Tarragona, la formació del cos no fou fàcil degut a la falta de candidats. A més a més, aparegueren pasquins per la ciutat que, segons l'intendent de policia, difonien

¹²⁷¹ AHCT. AM, 1828, correspondència, 258. Els pobles eren Alcover, Alforja, Altafulla, Borges, Botarell, Bràfim, Cambrils, Canonja, Castellvell, Catllar, Constantí, Creixell, Cubelles, Duesaigües, Irlas, Montbrió del Camp, Mont-roig, Morell, Almofter, Pla de Santa Maria, Reus, la Riera, Riudecanyes, Riudecols, Riudoms, la Selva, Tarragona, Torredembarra, Vallmoll, Valls, Vilanova i la Geltrú, Vilallonga, Vilavella, Vilanova d'Escornalbou, Vilavella de Pedrós, Vinyols i Vila-Seca. Els pobles amb les càrregues més altes eren Reus (19.290), Tarragona (16.000) i Vilanova i la Geltrú (9.178).

¹²⁷² AHCT. AM, 1830, correspondència, 272.

¹²⁷³ AHCT. AM, 1828, 94 i 110.

¹²⁷⁴ AHCT. AM, 1829, correspondència, 68.

¹²⁷⁵ El cos de voluntaris reialistes no va deixar de ser una versió de la Milícia Nacional: SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2015. «En defensa del trono y del altar. La organización de los cuerpos de voluntarios realistas en Lérida». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea* 14: 111-49.

notícies falses que tenien per objectiu evitar que els veïns acatessin el reglament i l'enrolament de voluntaris.¹²⁷⁶

El tres de setembre el governador va informar de la situació del regne:

“Que según las órdenes que se van comunicando por el gobierno se deduce claramente que el partido revolucionario no está aún muerto, y que según las chispas que recientemente han saltado en varios puntos de la península está visto que en el rescoldo está el fuego mal apagado, y que puede aun dar que sentir en los pueblos donde no se tenga la mayor vigilancia.”

De ben segur que aquest “neguit” tenia relació amb el pronunciament de Valdés a Tarifa, que es produí un mes abans. El governador va insistir a l'Ajuntament i a la intendència de policia en la necessitat de mantenir-se alerta. Pocs dies abans s'havia observat una foguera al turó de Montagut i es sospità que hagués estat una senyal entre liberals. També es va denunciar com s'havien produït reunions a la ciutat entre persones que no eren de confiança.¹²⁷⁷ Uns dies després, ja amb l'arribada del reglament, s'avançà en la composició dels cossos de voluntaris reialistes. L'arribada del governador Nash a mitjans d'octubre va acabar per accelerar la seva formació i el vint-i-nou d'octubre de 1824 es va passar revista i es recollí com la seva obligació era “*combatir los revolucionarios y los conspiradores y exterminar la revolución y los conspiradores de cualquier naturaleza y clase que sean*”. L'abril de 1826 ja existien diverses companyies amb un total de tres cents efectius.¹²⁷⁸ A finals de desembre la comissió que es formà per l'establiment d'arbitris per costejar el cos de voluntaris va resoldre que es gravessin dos rals de billó per cada càrrega de vi i quatre maravedís per cada sarró de carbó. S'acordà aprovar aquests arbitris a principis de 1825 i valorar a finals d'any si havien estat suficients per costejar el cos de voluntaris.¹²⁷⁹

A finals de febrer la comissió va establir, d'acord amb el governador, que l'Ajuntament havia de facilitar els caudals que ingressava per l'arrendament de béns del comú per costejar les necessitats més urgents i evitar carregar als veïns mentre s'aplicaven els arbitris. El consistori s'hi va resistir, ja que amb aquests diners costejava el manteniment del passeig de la Devesa.¹²⁸⁰ D'igual forma que a Tarragona, el manteniment dels

¹²⁷⁶ AMG. AM, 1824, 73.

¹²⁷⁷ AMG. AM, 1824, 143.

¹²⁷⁸ PUIG, Lluís M DE. 2007. *Girona, guerra i absolutisme: resistència al francès i defensa de l'Antic Règim (1792-1833)*. Girona: Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona, 91.

¹²⁷⁹ AMG. AM, 1824, 204.

¹²⁸⁰ AMG. AM, 1825, 34.

voluntaris comportà una gran pressió pel comú de la ciutat. Degut a les dificultats de l'Ajuntament de Girona i el mal estat dels propis a partir de 1827 començà a ser habitual la pràctica de recaptar diners mitjançant préstecs sobre les partides del comú, com els ingressos dels molins, que a la pràctica, va suposar que s'hipotequés l'economia municipal.¹²⁸¹

Finalment es va afegir un altre arbitri sobre l'oli i en total durant un any i mig (fins juliol de 1826) els arbitris sumaren 86.208 rals, la majoria destinat a vestuari (67.870).¹²⁸² A principis d'abril de 1826 va tenir lloc l'entrega solemne i vendició de la bandera del cos de voluntaris, realitzat a la catedral.¹²⁸³ Poques setmanes abans havia arribat la confirmació de l'oficialitat i Ramon de Manresa va anar a jurar el seu càrrec de comandant a Barcelona.

A principis de 1826 arribà a la ciutat l'ajudant del subinspector dels voluntaris reialistes, Domingo Mosteirín. Tal i com va passar a Tarragona amb el nomenament de Rafí, l'establiment d'aquest càrrec va comportar un major control de l'estructura governativa en relació als voluntaris i els arbitris. La seva primera demanda va ser que se li facilités el llistat d'arbitris, el què havien produït i les mesures que estava prenent l'Ajuntament per garantir el seu cobrament.¹²⁸⁴ Com dèiem, la tasca de Mosteirín va ser la de controlar i supervisar al consistori i volgué estar sempre present en qualsevol acte o esdeveniment que afectés als voluntaris o als arbitris. Per exemple, va demanar a l'Ajuntament que li informés quan es produís la subhasta de l'arrendament dels arbitris per tal d'enviar un oficial que l'informés.¹²⁸⁵ Tanmateix, sembla que no arribaren bones ofertes i el consistori va proposar portar-ne per gestió directament, decisió que fou aprovada per l'intendent. El vint-i-set de febrer de 1827 es notificà el trasllat de Mosteirín, que fou substituït interinament per Francisco Satué, tinent coronel governador del castell de Montjuïc.¹²⁸⁶

D'aquesta manera podem observar com es va crear una estructura paral·lela que fou l'encarregada de supervisar i fiscalitzar als ajuntaments en la formació dels cossos, però

¹²⁸¹ Val a dir que aquesta era una pràctica estesa que s'aplicava en moments de necessitat, però la concessió de préstecs vinculats a béns del comú arribà a uns límits poques vegades vistos. AMG. Actes, 1827, 47.

¹²⁸² AMG. AM, 1826, 71. Aquest és l'informe que va demanar l'intendent en relació a quins tributs s'havien establert per costejar els voluntaris i quin havia estat el seu resultat.

¹²⁸³ AMG. AM, 1826, 45.

¹²⁸⁴ AMG. AM, 1826, 123.

¹²⁸⁵ AMG. AM, 1826, 129.

¹²⁸⁶ AMG. AM, 1827, 24.

sobretot en l'establiment d'arbitris i manteniment dels voluntaris. Aquesta estructura va estar formada pel subinspector de voluntaris de Catalunya, comte de Villemeur, que durant la Dècada també va ocupar el càrrec de corregidor de Barcelona.¹²⁸⁷ A principis de 1826 es designaren ajudants del subinspector a cada cap de corregiment i finalment a partir de 1828 es començà a donar una major autonomia als comandats i oficials dels cossos de voluntaris reialistes, que passaren a fiscalitzar el cobrament dels arbitris després de l'ordre de reunió d'aquests a les capitals de corregiment, apartant definitivament als ajuntaments.

Les tasques dels voluntaris reialistes foren, bàsicament, de pseudopolicia. Es centraren en patrullar els carrers, muntaren guàrdia en diversos espais de la ciutat, com les presons i l'hospital, i assistiren als pobles de la zona a combatre el banditatge i perseguir criminals, sent sempre recompensats amb una soldada. A Girona també realitzaren tasques d'avituallament i transport, com a finals de 1824, quan se'ls hi encarregà anar a recollir un enviament de cartutxos a Figueres.¹²⁸⁸ A Tarragona també oferiren alguns serveis extraordinaris, com quan es va proposar que substituïssin temporalment al cos d'artillers de la ciutat a finals d'agost de 1827 perquè aquests havien estat mobilitzats degut a l'esclat de la revolta dels malcontents.¹²⁸⁹

11.5.- L'aixecament dels malcontents

L'aixecament dels malcontents fou una insurrecció dels sectors ultres o radicals del bàndol monàrquic contraris a la deriva progressista del govern de Ferran VII i les decisions preses en relació als liberals com el decret d'amnistia del vint de maig de

¹²⁸⁷ SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. 2019. «Corregidores y alcaldes mayores en Cataluña: ¿Del absolutismo al absolutismo? (1820-1825)». *Revista de Historia Constitucional*, núm. 20: 585-606.

¹²⁸⁸ AMG. Actes, 1824, 177.

¹²⁸⁹ AHCT. AM, 1827, 162.

1824.¹²⁹⁰ Aquest conflicte s'ha de situar a la dialèctica entre la revolució i la contrarevolució que va afectar a bona part de l'Europa Occidental del segle XIX.¹²⁹¹

Ja des de la restauració de l'absolutisme a l'octubre de 1823 es succeïren diversos intents subversius de caràcter local en contra del govern absolutista, com l'aixecament de Joaquín Capapé a Saragossa l'any 1824,¹²⁹² que es lliurà de la pena de mort pels seus contactes amb Carles Maria Isidre, no com Bessières,¹²⁹³ que seria ajusticiat pel comte d'Espanya un any després, ignorant el salconduit firmat pel monarca que tenia en la seva possessió. A Catalunya l'episodi més important va ser l'intent d'ocupació de Tortosa el vint-i-set d'agost de 1825 per part d'un grup d'il·limitats on també hi participà el capità de voluntaris reialistes de Vilafranca.¹²⁹⁴ El disset de maig de 1826 l'oficial de voluntaris reialistes de Tarragona, Joan Rabassa, sol·licitava al capítol si podia contribuir amb un donatiu per alleugerir la situació d'extrema indigència de vint-i-tres voluntaris reialistes de Tortosa que es trobaven a les presons de la ciutat.¹²⁹⁵

L'aixecament dels malcontents va esclatar durant a la primavera de 1827 i s'allargaria fins a principis de 1828. Les partides rebels van aconseguir ocupar algunes de les poblacions més importants de Catalunya com Manresa, Vic, Igualada, Cervera, Valls, Reus, Talarn o Puigcerdà, a més a més d'establir setges a places fortes com Tarragona, Girona i Cardona i aconseguí mobilitzar prop de 30.000 revoltats.¹²⁹⁶

Així es com descriu un membre de la Companyia Cortadellas les primeres notícies sobre l'aixecament (tres d'abril):

¹²⁹⁰ Josep Fontana explica com es donaren pressions per part de les potències europees (principalment Gran Bretanya) per l'aprovació d'una amnistia d'igual forma que succeí durant el Sexenni. Aquesta vegada la diferència era l'existència d'un grup de pressió integrat per absolutistes radicals que feren de contrapès a l'hora de prendre aquesta decisió. Finalment l'amnistia que s'aprovà fou molt restrictiva: FONTANA, Josep 2013a. *De en medio del tiempo. La segunda restauración española 1823-1834*. Barcelona: Crítica, 2a edició, 130 ss.

¹²⁹¹ POSADA MOREIRAS, Javier. 2020. «La Guerra de los Malcontents: ¿una guerra de guerrillas?» *Revista Universitaria de Historia Militar* 9 (19): 165-85.

¹²⁹² RÚJULA, Pedro. 2011. *Contrarrevolución, realismo y carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, 127 ss.

¹²⁹³ Una carta d'un comerciant associat de la Companyia Cortadellas a Aragó explicava el dia 24 d'agost com «en el interior de provincia se observan algunas tribulaciones, tomas análogas de Bessieres no han llegado aun a estallar». 2 dies després seria executat per Carles d'Espanya: AHT. CA. Cartes, 1825, 334.

¹²⁹⁴ ARNABAT, Ramon. 1999b. «Notes sobre l'aixecament dels malcontents (1827)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 10: 107-28, 109.

¹²⁹⁵ ACCT. Actes capitulars, 1826, 48. Aquests presoners aconseguiren escapar de la ciutat a principis de setembre: TORRAS, Jaume. 1967. *La guerra de los agraviados*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 51.

¹²⁹⁶ TORRAS, 1967.

“Precisamente con su mujer y familia acaba de marchar a Calaf, cuando empezaron a venir noticias de guerrillas que se habían levantado en el Ampurdán y comarca de Vic y Cardona sin que de fijo se sepa aún su objeto y no dejan de tenerme con algún cuidado aunque en Calaf y cercanías había mucha quietud y poca disposición para meterse en jaramas.”¹²⁹⁷

El nou d'abril:

“El chispazo de Tortosa ha prendido en las montañas de Vic, Ripoll y Berga, y en la comarca de Figueras donde se han levantado varios cabecillas con partidas de alguna consideración. Ya tuvieron fuego con los franceses de Figueras y parece va a entrar parte de la brigada Suiza que está en el Rosellón para proteger el camino a Francia. Los pueblos están consternados y cada día llegan aquí (Barcelona) familias que abandonan sus hogares. El resto de Cataluña se mantiene tranquilo”.¹²⁹⁸

A la correspondència de la Companyia es van inserint notícies de l'esdevenir de la revolta i a finals de juny ja s'assenyalava com s'estaven aixecant moltes més partides que a la primavera, especialment a Berga, Vic, el Vallès i l'Empordà. Al mes d'agost s'explicava com bona part de les partides que voltaven pel pla de Barcelona estaven integrades per veïns de Sarrià i altres pobles veïns de caràcter manufacturer. Concretament, s'hi descrivia un oficial conegut amb el sobrenom de Cargol, que ja s'havia topat diverses vegades amb la tropa i, segons Manuel Lasala, soci de la Companyia, ja havia aconseguit el seu propòsit, que era acabar amb la policia.

El primer de setembre:

“Esta desgraciada provincia arde de un extremo a otro en la guerra civil, que tanto tiempo se esmeraban en preparar ciertas gentes sostenidas y manejadas, por otras de más alta esfera. Ya no hay tropas ni fuerzas que basten a contener y apagar el incendio que es muy terrible se propague de toda España”.¹²⁹⁹

La revolta es va estendre primer per les terres de Girona i es va anar expandint cap al sud i els revoltats establiren a Manresa una Junta Superior Provisional del Govern del Principat.¹³⁰⁰ El primer d'agost Ferran VII va decidir vincular la superintendència de policia al ministeri de Gràcia i Justícia, presidit per Calomarde, un dels màxims exponents de l'absolutisme més radical. La policia havia estat un altre dels aspectes que generaren més crítiques entre els radicals, ja que es contraposava als voluntaris reialistes limitant la seva funció de manteniment de la seguretat i l'ordre públic.

¹²⁹⁷ AHT. CA, Cartes, 1827, 191.

¹²⁹⁸ AHT. CA, Cartes, 1827, 199.

¹²⁹⁹ AHT. CA, Cartes, 1827, 424.

¹³⁰⁰ ARNABAT, 1999b, 112.

La revifalla de la revolta durant l'estiu va agafar per sorpresa a les autoritats, que es van veure momentàniament superades i es limitaren a conservar les places fortes, mentre els revoltats aconseguiren èxits importants gràcies a la pràctica de la guerra de guerrilles.¹³⁰¹

A Tarragona es començaren a aixecar partides importants a partir del mes d'agost. El governador Coupigny es posà al capdavant de dos cents homes de la guarnició i sortí a enfrontar aquestes partides.¹³⁰² D'igual forma el governador encarregà a Josep Rafí, ajudant del subinspector de voluntaris reialistes, la persecució d'algunes partides que es formaren a l'interior del Priorat. El dia sis passà per Valls i incorporà el cos de voluntaris reialistes d'aquest municipi a la seva companyia. El dia següent arribà a Reus i es declarà partidari dels revoltats, aconseguint la rendició de la ciutat i establint una junta corregimental de la que se'n va erigí president. Amb la suma del cos de voluntaris de Reus es dirigí a Tarragona, on el mateix dia bloquejà la ciutat i tallà l'aqüeducte que abastia la ciutat.¹³⁰³

L'alcalde major va publicar un ban sobre forasters a principis de setembre de 1827, mostrant la necessitat de controlar les persones que entraven i sortiren per garantir la seguretat de la ciutat.¹³⁰⁴ El dia deu arribava el mariscal de camp Juan Antonio Monet com a part de l'avançada de l'exèrcit d'operacions, pocs dies després el governador marquès de Coupigny era traslladat a Barcelona i el mariscal de camp Antonio Cano Orbaneja passà a ser el corregidor interí.¹³⁰⁵ El dia quinze es comissionà per l'establiment de patrulles veïnals a les portes de la ciutat¹³⁰⁶ i es corroborà que les persones que en formessin part eren fidels al monarca, alhora que es començaven a planificar les primeres

¹³⁰¹ POSADA MOREIRAS, 2020. Jaume Torras explica com les escaramusses de primavera tingueren tant poca importància que quan l'aixecament esclatà a l'estiu es van veure superades perquè el subestimaren: TORRAS, 1967, 24. Josep Fontana, seguint en part la hipòtesi de Torras, senyala que la revolta va ser un èxit a l'estiu perquè molts jornalers havien acabat la sega i estaven disposats a enrolar-se per un sou. També indica que les autoritats no sufocaran ràpidament la revolta perquè es dubtava de amb quins suports comptava, la vinculació amb el príncep Carles i membres del govern: FONTANA, 2013, 221.

¹³⁰² ANGUERA, Pere. 1993b. *Els malcontents del corregiment de Tarragona*. Tarragona: Rafael Dalmau Editor.

¹³⁰³ MORERA, Emili. 2006. *Tarragona Cristiana*. 2a, vol. V ed. Tarragona: Diputació de Tarragona, 397. GÜELL, Manel; ROVIRA, Salvador-J (coords). 2012. *Biografies de Tarragona*. Editat per Onada. Vol. III. Benicarló, 285.

¹³⁰⁴ Donava resposta a una reclamació de l'Ajuntament perquè no es deixés entrar a la ciutat a cap particular no que portés passaport o certificat de cos de voluntaris reialistes del poble d'origen: AHCT. AM, 1827, correspondència, 278.

¹³⁰⁵ AHCT. AM, 1827, 177-179.

¹³⁰⁶ Si es consulta la llista dels integrants d'aquestes patrulles es pot veure com s'escollí a membres de les famílies més reconeixibles de Tarragona, persones de bé, sense tenir en compte possibles vincles o simpaties amb els liberals: AHCT. AM, 1827, correspondència, 290.

tasques per preparar la defensa de la ciutat, com la tala dels canyissos a la llera del Francolí, ordenada pel mariscal Cano després que un grup de revoltosos els utilitzessin per refugiar-se durant una refrega amb la guarnició:

“Con el motivo de que en la noche que los revoltosos se aproximaron a esta plaza haciendo fuego sobre los centinelas de la muralla se guarnecieron en los extensos cañares plantados a una corta distancia de la misma, y siendo terminantemente opuesto dicho obstáculo a sus defensas. (...) Prevengo y mando a todos los propietarios que a dentro la distancia de 500 varas de esta plaza corten en el término de 24 horas.”¹³⁰⁷

El gremi de pagesos denuncià com els revoltats havien aprofitat per robar raïm de les vinyes limítrofs a la ciutat i sol·licità permís per fer la verema i evitar aquests furts, que s'autoritza.¹³⁰⁸ Les autoritats intentaren mantenir la ciutat sota control i amb certa pau social, publicant bans perquè es respectés el preu dels comestibles. L'arribada de les autoritats i el monarca era cada vegada més propera i el governador es reuní amb el gremi de forners per garantir les existències de pa i amb el comandant de marina per comprovar les existències de peix, alhora que es planificava l'allotjament de les autoritats.¹³⁰⁹

El dia vint-i-cinc van arribar els regiments d'Àfrica, Savoia i Almansa amb un total de 2.220 homes, liderats pel capità general Campo Sagrado i acompanyats per diverses autoritats que es dirigiren a Tarragona per estar presents durant l'entrada del monarca, com els representants de la Reial Audiència. El dia vint-i-sis es va convocar un ple extraordinari per tractar l'estada del rei a la ciutat, es disposà com seria l'àpat de benvinguda, es comissionà als regidors Montoliu i Alemany perquè es dirigissin a l'Hospitalet per rebre al monarca i es corroborà que el cos de voluntaris reialistes estigués en perfectes condicions, sobretot en qüestions de vestimenta. En el transcurs d'aquests dies la divisió de Manso es dedicà a cobrir la zona de l'Ebre fins Hospitalet mentre el regiment de Sant Ferran allunyava als revoltats més pròxims a Tarragona, que fugiren al Coll de Balaguer.¹³¹⁰

Ferran VII entraria a Tarragona per la porta de Sant Francesc, on l'esperava l'Ajuntament, el dia vint-i-vuit per la tarda. Aquest mateix dia es va publicar la coneguda proclama on Ferran VII es dirigia als catalans i que començava: “*Catalanes. Ya estoy entre*

¹³⁰⁷ AHCT. AM, 1827, correspondència, 291.

¹³⁰⁸ AHCT. AM, 1827, 188.

¹³⁰⁹ AHCT. AM, 1827, 195-199.

¹³¹⁰ MORERA, 2006, 399.

vosotros.”¹³¹¹ L’arribada del monarca va ser un cop d’efecte que aixecà la moral de les tropes, ja sota el control del comte d’Espanya, que havia estat designat capità general pocs dies abans. En canvi va suposar un cop de realitat per als revoltats, que en la seva majoria defensaren la necessitat d’actuar contra el govern, però no directament contra el monarca.

Algunes de les autoritats i oficials s’allotjaren a Reus i Valls i Tarragona va restar saturada per la concentració de tropa, que va ocupar bona part dels convents de la ciutat, com el convent de la Trinitat, on s’hi allotjà el cos de caçadors de la guàrdia reial.¹³¹² L’Ajuntament també aconseguí del capítol la cessió de dos magatzems del port per l’establiment de tropa i es dirigí al governador perquè es mirés d’allotjar a la ciutat les tropes imprescindibles. L’exèrcit es va anar imposant ràpidament de la mà del comte d’Espanya, que destinà a Manso a Girona perquè acabés amb les restes dels facciosos d’aquella regió.

La ciutat de Girona va patir un setge durant tot el mes de setembre. El dia dos l’Ajuntament va enviar un escrit d’urgència perquè enviés tropes per protegir la ciutat, després que diverses partides de malcontents es deixessin veure a prop de Girona i algunes s’atreïren a entrar pel carrer del Pont Major on van exigir una contribució i obligaren als veïns a donar-los-hi queviures. Les forces existents en aquell moment a la ciutat eren de seixanta soldats del regiment de Mallorca, amb qui l’Ajuntament no hi tenia plena confiança, i cent persones de formaven part de la caixa de reemplaçament de l’exèrcit de Mataró i eren uns indisciplinats.¹³¹³ El deu de setembre Narcís Abrés, que es definia com a segon comandant de l’avantguarda de l’Exèrcit Reial de Catalunya, s’adreçava a la ciutat perquè s’entregués, i amenaçà amb imposar una multa de 5.000 rals de billó per cada dia que la ciutat es resistís. El setge va durar pràcticament un mes, fins la publicació de la proclama del monarca a la seva arribada a Tarragona, que va originar la dispersió de bona part de les partides que encerclaven Girona. Durant les prop de quatre setmanes que durà el setge es mobilitzaren partides de voluntaris que juntament amb el cos de voluntaris reialistes foren els que defensaren la ciutat, als qui després se’ls recompensà amb la redempció de dos terços del cadastre. L’Ajuntament encarregà una memòria del setge on justament s’hi destacava com la defensa de la ciutat es produí gràcies a la

¹³¹¹ L’Ajuntament en va guardar una còpia: AHCT. AM, 1827, correspondència, 309.

¹³¹² AHCT. AM, 1827, 209.

¹³¹³ AMG. Actes, 1827, 91.

implicació dels veïns, ja que sense la seva participació Girona hagués caigut per la falta de tropa, establint un clar paral·lelisme amb els setges de la Guerra del Francès.¹³¹⁴ Les primeres tropes en arribar a la ciutat després del setge fou un cos de 2.860 soldats francesos que creuaren la frontera en direcció Barcelona i feren nit a Girona. Els veïns els rebieren amb gran entusiasme i se'ls eximí excepcionalment dels arbitris sobre el vi.¹³¹⁵

La publicació de l'indult per part de Ferran VII afavorí un desenllaç relativament ràpid del conflicte. El quatre d'octubre es va publicar una Reial Ordre per facilitar l'entrega de les armes dels indultats i tres dies després es va publicar un nou decret perquè no se'ls molestés i se'ls restablís en la societat.¹³¹⁶ El disset d'octubre l'Ajuntament de Tarragona va comptabilitzar fins a vuitanta-vuit oficials que s'havien acollit a l'indult i mirà d'allotjar-los als convents de la ciutat.¹³¹⁷

A Girona es va iniciar, d'igual forma que a Tarragona, un procés d'identificació contra tots aquells sospitosos d'haver participat a les partides de malcontents. Salvi Vinyols denuncià com l'Ajuntament l'havia rellevat de la seva feina com a encenedor de fanals del barri del Mercadal. Vinyols va sortir de la ciutat per anar a visitar la seva germana malalta i al tornar es va trobar Girona encerclada per malcontents i no hi va poder entrar fins que es va aixecar el setge. Sembla que finalment la documentació que va aportar fou suficient perquè l'Ajuntament es decidís a restituir-lo, però el governador, a l'assabentar-se del cas, considerà que el fet d'haver marxat de la ciutat sense permís justificava el seu cessament.¹³¹⁸ El governador també va informar a l'Ajuntament que havia d'iniciar el procés per escollir un nou alcalde de barri tercer, ja que el que ho havia estat fins llavors, Ignasi Ballada, estava sent jutjat en causa militar per ordre del capità general per indicis de ser còmplice de la sublevació.¹³¹⁹

L'estada de Ferran VII va ser aprofitada per les diferents autoritats per representar i mirar d'obtenir algun privilegi. Una de les fites més importants fou la concessió de la

¹³¹⁴ AMG. Actes, 1827, 95-106. PUIG, Lluís M DE. 2007. *Girona, guerra i absolutisme: resistència al francès i defensa de l'Antic Règim (1792-1833)*. Girona: Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona, 92. Es pot veure una transcripció de la memòria a: CLARA, Josep 1980. «El setge de Girona en la Guerra dels Malcontents». *Revista de Girona*, núm. 91: 67-73.

¹³¹⁵ AMG. Actes, 1827, 107.

¹³¹⁶ MORERA, 2006, 402.

¹³¹⁷ AHCT. AM, 1827, 220.

¹³¹⁸ AMG. Actes, 1827, 123.

¹³¹⁹ AMG. Actes, 1827, 125.

construcció de la carretera entre Tarragona i Reus. En el cas de l'Ajuntament també es va demanar per la construcció de casernes, ja que tal i com havia pogut observar el propi monarca, la ciutat es va veure totalment superada i tingué greus problemes per garantir els allotjaments d'oficials i tropa.¹³²⁰ La prioral de Sant Pere de Reus va sol·licitar la concessió del benefici de la primera canongia vacant de la catedral de Tarragona, fet que, òbviament va sorprendre al capítol per lo agosarat de la demanda. La prioral argumentava que només hi havia una parròquia en tot el municipi, que havia crescut molt durant l'última dècada, i que les tasques que se li exigien al prior no es corresponien amb les rendes a les que tenia accés.¹³²¹ El capítol de Lleida també va plantejar a l'arquebisbat la possibilitat d'elevat una representació al monarca on s'aportés el punt de vista dels religiosos en relació als motius i les inquietuds actuals de l'aixecament.¹³²² Els canonges anaren intervenint, un per un, sobre aquesta proposta, i l'opinió majoritària va ser no pronunciar-se a no ser que ho requerís el rei. El capítol va plantejar a Ferran VII la concessió d'una pensió a favor de la fàbrica i la sagristia de la catedral, que va ser desestimat l'any 1830.¹³²³

Ferran VII va marxar de Tarragona el dia 27 d'octubre i es va dirigir a València a trobar-se amb la reina, deixant a càrrec del comte d'Espanya la repressió dels revoltats, que foren represaliats sense respectar el decret d'amnistia. Els principals líders de l'aixecament, com Rafí Vidal, foren executats en processos sumaríssims durant els primers dies de novembre. El governador de Tarragona traslladà un ofici del capità general del 31 d'octubre que requeria l'elaboració de llistats amb totes les persones que s'havien revoltat al corregiment.¹³²⁴ Durant aquest dies passaren per la forca, establerta al fortí Reial de Tarragona, bona part dels oficials que participaren de l'aixecament dels malcontents, tant els que s'havien acollit a l'indult, com els que foren capturats per les tropes seguint les indicacions del comte d'Espanya:

“Tarragona, 7 de noviembre. Esta mañana a las siete y media se oyeron dos cañonazos, inmediatamente se enarboló la bandera negra, señal de ejecución, a poco rato se vieron suspendidos del patíbulo los cadáveres del coronel graduado de infantería D. Juan Rafí

¹³²⁰ AHCT. AM, 1827, 222.

¹³²¹ ACCT. Actes capitulars, 1827, 89.

¹³²² ACCT. Actes capitulars, 1827, 74.

¹³²³ ACCT. Actes capitulars, 1827, 84. Es poden veure les diferents autoritats i diputacions d'ajuntaments que tingueren audiència amb el monarca durant el mes que va estar a Tarragona a: PARRA, Emilio LA. 2013. *Diarios del viaje de Fernando VII (1823 y 1827-1828)*. Sant Vicente del Ràpeig: Universidad de Alicante, 125 ss.

¹³²⁴ AHCT. AM, 1827, correspondència, 367.

Vidal, Comandante de Batallón y el del Capitán graduado de teniente coronel D. Alberto Olives: primero y segundo jefe de la criminal y escandalosa rebelión y sublevación en el corregimiento de Tarragona, por haber sido traidores al Rey Nuestro Señor (Q. D. G.) como militares y como vasallos, por haber instituido una junta revolucionaria, amenazado la plaza de Tarragona y hostilizado las tropas del Rey en el Coll de Balaguer, y haber asesinado en Valls varios soldados del Regimiento Caballería del Infante 4º de línea.”¹³²⁵

La revolta dels malcontents va ser un punt d'inflexió dins de la Dècada Ominosa en un intent dels ultres per reequilibrar els poders fàctics en si del govern i limitar l'adopció de polítiques progressistes que al seu parer s'estaven produint. La monarquia va ser capaç de gestionar la situació amb alguns cops d'efecte que sorprengueren als revoltats, com la pròpia vinguda del rei a Catalunya, que va provocar la desmoralització dels malcontents, ja que la majoria en cap cas estaven disposats a enfrontar-s'hi directament. A l'hora, va reafirmar a les autoritats que dubtaren de l'abast i intencions del moviment insurreccional. El decret d'amnistia i conciliació i la diligència del comte d'Espanya en el procés repressiu va originar un final ràpid del conflicte, que d'altra manera s'hagués pogut allargar amb una pràctica de guerra de guerrilles per part dels revoltats.

11.6.- La repressió

Els certificats, d'igual forma que durant el Sexenni, tingueren un paper fonamental. Com ja hem explicat, la Junta Suprema va publicar un decret mitjançant el qual totes aquelles persones que haguessin participat de la Milícia Nacional durant el Trienni havien de ser suspeses de feina i sou. Aquest decret fou ratificat per Ferran VII i totes aquelles persones que volguessin accedir a algun càrrec depenent de l'administració havien de presentar un certificat. Bona part de l'expedició d'aquests certificats en relació a no haver format part de la Milícia Nacional o haver estat obligat a enrolar-se, es van concentrar durant els primers mesos posteriors a la restauració absolutista.

¹³²⁵ CASTILLO, Joaquín DEL. 1840. *La ciudadela inquisitorial de Barcelona*. Barcelona: Imprenta de D. Manuel Sauri, tercera edició, 283. Aquest és el relat d'una de les diverses execucions que es practicaren aquests dies a Tarragona.

En el cas de la Companyia Cortadellas un soci de Tarragona va escriure a Barcelona per intentar recavar informació a principis de 1824:

“Me he comprometido con un amigo para saber si en la secretaria del capitán general existe el parte que se supone haber dado Don N. Plandolit, alias Targarona coronel del 4o batallón contra un tal Juan Valls de Santa Coloma por unas expresiones que soltó en presencia de algunos oficiales de dicho cuerpo, maliciosamente abultada, por algunos enemigos de su familia.”¹³²⁶

A mitjans de setembre es parlava del clima que es respirava a Barcelona:

“No han faltado aquí prisiones, y fundados temores de muchas más. El látigo esta levantado para descargar sobre quien menos lo piensa, y acaso sobre quien menos lo merece. Las intencionas de los locos de Tarifa, Almería y otras partes nos producen infinitos sinsabores.”¹³²⁷

Les cartes de la Companyia descriuen alguns processos de denúncies falses:

He esbrinat que lo seu germà Josep se troba alguns dies ha en la presó de San Pere de esta ciutat (Lleida) a on hi ha passats de 400 presos. Lo delicte de que lo acusaren en Manresa dos o tres voluntaris, era de haver-lo dit cantar cançons patriòtiques, quan ell i altres asseguruen que eren molt diferents e innocents les que cantaven, i de l'informe que donaren se infereix lo mateix, pues diu que lo enviaren pres principalment per traure lo de allí a on te molts contraris.¹³²⁸

Les autoritats tingueren especial dedicació a evitar el retorn de liberals o *tragalistas*. L'Ajuntament de Tarragona va denunciar a principis de 1824 el retorn de Guillem Oliver, liberal declarat que va ser diputat a les Corts i regidor de la ciutat l'any 1822. Oliver volia tornar amb la condició de vice-cònsol de les dues Sicílies. El consistori considerava que el seu retorn podia comprometre la seguretat pública, ja que era coneguts per les seves idees exaltades. Finalment una resolució del ministeri de Gràcia i Justícia va informar que no se'l deixaria exercir.¹³²⁹ El governador també va interpel·lar a l'Ajuntament i a l'alcalde major perquè la policia vigilés que no es portessin escarapel·les estrangeres a la ciutat.¹³³⁰ El nou de febrer arribà la notícia que a Barcelona s'havia donat l'ordre de sortida de la ciutat de tots els oficials agregats de l'estat major que haguessin servit a partir del març de 1820 i es decidí practicar el mateix a Tarragona, per després elaborar un llistat amb els oficials d'estat major que serviren a la ciutat durant el Trienni.¹³³¹ Tanmateix, qualsevol oficial natural de Tarragona que

¹³²⁶ AHT. CA, Cartes, 1824, 74.

¹³²⁷ AHT. CA, Cartes, 1824, 119.

¹³²⁸ AHT. CA, Cartes, 1824, 139.

¹³²⁹ AHCT. AM, 1824, correspondència, 143.

¹³³⁰ AHCT. AM, 1824, 24.

¹³³¹ AHCT. AM, 1824, correspondència, 38.

tornés a la ciutat havia de comptar amb un passaport del governador, que normalment encarregà a l'Ajuntament i al cos de policia vigilar els seus moviments.

Les autoritats s'obsessionaren, d'igual forma que va passar l'any 1814, en retirar qualsevol simbologia d'elements constitucionals. D'aquesta manera, es va haver de reemplaçar els elements pròpiament constitucionals de la façana del nou Teatre Principal, obre de Vicenç Roig, i que s'inaugurà l'any 1822. L'Ajuntament també va destruir totes les pedres que hi havia a la ciutat en honor a la constitució en el moment de l'entrada de les tropes auxiliars el novembre de 1823.¹³³²

Tal i com va ocórrer durant el Sexenni, els requeriments d'informació s'anaren succeint. La majoria d'aquests requeriments eren de militars o de treballadors relacionats amb l'administració. El vint de febrer va arribar la notificació de la formació de comissions militars per jutjar enemics al tro que, tal i com assenyala el capità general, ja funcionaven a Barcelona. La notificació de la formació de la Junta de Purificació arribà l'onze de març.¹³³³

Com vèiem, la maquinaria de l'Estat s'estava posant en marxa. Unes setmanes més tard la Reial Audiència va sol·licitar l'enviament a Barcelona de tots els documents que tinguessin relació amb la maçoneria i a finals d'abril també s'encarregà enviar tots els comptes tocants a la Reial Hisenda.¹³³⁴

L'establiment de la superintendència de policia va centralitzar bona part del procés repressiu. Una de les primeres ordres que arribaren per part d'aquest cos va ser la recopilació dels llistats de voluntaris nacionals, expedients de particulars detinguts pels liberals, compradors de béns nacionals... En conjunt, la reunió de tot allò que pogués aportar informació sobre les activitats dels liberals. Destaca, principalment, lo metòdic que resulta el document, establint clarament en tot moment a qui corresponia cada tasca, mostrant una estructura centralitzada que en cap cas es va donar durant el Sexenni. L'objectiu principal era l'elaboració d'índex amb la identificació de:

“Adicto al sistema constitucional.
Voluntario nacional de caballería o infantería.
Individuo de compañía o batallón Sagrado.

¹³³² AHCT. AM, 1824, 282.

¹³³³ AHCT. AM, 1824, correspondència, 86.

¹³³⁴ AHCT. AM, 1824, 82.

Reputado por Masón.
Conocido por Comunero.
Tenido por liberal exaltado o moderado.
Comprador de bienes nacionales.
Secularizado.”¹³³⁵

L’Ajuntament va considerar traspasar aquestes tasques als alcaldes de barri, que al final eren els que estaven més ben informats i podien donar compliment a la circular, però la monarquia va establir que els ajuntaments havien d’atendre i prioritzar en la mesura del possible els requeriments de la superintendència, així que es va decidir debatre en ple la forma en la que procedir. Els regidors anaren formulant diverses propostes, com convocar un ple extraordinari per llegir el padró de la ciutat en veu alta i anar assenyalat a les persones que s’ajustessin al requeriment.¹³³⁶ A principis de 1825 el governador explicà com havia rebut les queixes de diversos veïns perquè es qüestionava la seva reputació a uns índex que el consistori havia entregat a la policia.¹³³⁷

L’onze d’abril de 1829 es va rebre una nova notificació on es requeria de forma urgent el llistat de les persones que formaren part de la Milícia Nacional Voluntària a lliurar en un període de tres dies:

“Atendida la imposibilidad que hay de sacar dentro dicho término copias de dichas actas que están en once tomos en folio y contiene 1.325 hojas se ha resuelto que se arreglen del mejor modo que se pueda las listas de los milicianos trabajando hasta su conclusión y al efecto se convoque este cuerpo en Ayuntamiento extraordinario todas las noches.”¹³³⁸

A Girona la forma de procedir fou pràcticament idèntica i l’Ajuntament va atendre els requeriments d’informació de les diverses autoritats, això és, tribunals de purificació, intendent, la superintendència de policia o altres autoritats a partir de requeriments del governador.

¹³³⁵ Es pot veure la transcripció del document a l’Annex 22.

¹³³⁶ AHCT. AM, 1824, 255.

¹³³⁷ AHCT. AM, 1825, 44.

¹³³⁸ AHCT. AM, 1829, 66.

12.- Les restauracions absolutistes de Ferran VII des d'una perspectiva local. Un balanç

Ferran VII, un rei desitjat, detestat... Les interpretacions del seu regnat durant els darrers dos-cents anys han estat diverses. El que resulta evident és que Ferran VII va regnar en un període convuls de gran inestabilitat política, econòmica, social i fins i tot cultural.

Durant aquest període de vint-i-cinc anys es va passar d'una monarquia hispànica a una Espanya que havia perdut bona part del seu imperi colonial i el monopoli comercial que se'n derivava. La primera experiència liberal espanyola va inaugurar un període de canvis que deixaren enrere l'Antic Règim, amb la supressió d'aspectes tant simbòlics (o potser no tant) com les senyories jurisdiccionals i els gremis. Tot i les paraules del monarca, ja res tornaria a ser igual a com ho era abans de 1808.

La restauració formal de l'absolutisme l'any 1814 no va suposar, a la pràctica, un trencament de les inèrcies que empenyien a la societat cap a la contemporaneïtat. L'aproximació des d'una perspectiva local ens ha permès observar la continuïtat de moltes de les dinàmiques iniciades abans de la Guerra del Francès, com per exemple la resistència als drets senyorials, que visqué un increment exponencial a causa de la desestructuració ocasionada per l'enfrontament contra els francesos, on els senyors perderen la capacitat efectiva d'exigir els tributs, accelerant una dinàmica en clara tendència ascendent. Aquest qüestionament dels privilegis no va cessar amb la restauració de l'absolutisme, i fins i tot podem afirmar que fou el propi monarca qui hi va contribuir amb la no restitució de les senyories jurisdiccionals al seu estat anterior a 1808. Tanmateix, la reforma de Garay, encara que no s'acabés d'imposar, també plantejava un qüestionament directe a la inviolabilitat tributària dels senyors.

La incorporació de les senyories jurisdiccionals a la corona va originar conflictes arreu del territori i envalentí als particulars a seguir qüestionant les privatives dels seus senyors. Justament, la present investigació des d'una perspectiva local ens ha permès valorar el procés d'aquests canvis i les seves conseqüències i implicacions. Per una banda, incrementaren les tensions entre els batlles i els alcaldes majors, però també originaren

conflictes de caràcter simbòlic de gran importància, com el que es va produir a Tarragona durant l'entrada de l'arquebisbe i la negativa de l'Ajuntament de retre vassallatge per tal de no vulnerar les regalies.

Si hi ha un mot que defineix el regnat de Ferran VII és el pragmatisme, la capacitat d'adaptar-se a contextos adversos, adoptant polítiques de caràcter progressista si així ho considerava ell i la seva camarilla. La situació econòmica del regne era desastrosa i Ferran VII va veure en les polítiques econòmiques liberals un aliat per recompondre les finances a l'hora que deteriorava irreversiblement les economies senyoriales i eclesiàstiques. La reforma de Garay fou, en aquest sentit, un preludi del que vindria després.

Com dèiem, els fenòmens de caràcter exogen, que no tenien relació directa amb la forma de procedir del monarca, tingueren un impacte innegable en l'esdevenir dels fets. L'estudi d'aquest període des d'una perspectiva ambiental ha permès constatar un període d'excepcionalitat climàtica en que s'intercalaren una sequera extremadament severa i continuada (1812-1825) amb un descens important de les temperatures que afecta per igual als camps, ja de per si deteriorats a causa de la guerra i l'endarreriment del sector agrícola. Aquest endarreriment i la incapacitat per limitar els efectes d'aquest context climàtic advers va condicionar la capacitat d'acció de la monarquia, però també dels liberals durant el Trienni. Les fams, com la de 1817, es succeïren irremeiablement, donant lloc a un context de malestar social i de possibles revoltes. Així ho van interpretar les autoritats, que acceptaren de bona gana la majoria dels projectes proposats (en bona part per la burgesia) per tal d'ocupar als pagesos que havien perdut les seves collites.

La progressiva consolidació d'un mercat cada vegada més globalitzat va deixar en evidència les carències d'Espanya que, en paraules de Josep Fontana, s'havia quedat totalment enrere en la construcció i articulació d'un mercat interior a causa de la seva relació amb el mercat americà, on podia col·locar els seus productes en condicions favorables. La burgesia va llegir ràpidament aquesta necessitat d'articular un mercat interior que suplís la pèrdua del mercat americà, i va prendre la iniciativa alhora de planificar i incentivar l'establiment d'una xarxa de camins i carreteres. En el cas de Tarragona coincidí amb una clara estratègia en promocionar i garantir el creixement del port de la ciutat. L'afirmació d'un dels socis de la Companyia Cortadellas en relació a que els hi resultava més econòmic importar grans del Mar Negre que comprar-los a Castella a causa de la superposició de tributs senyoriales i regionals (que s'intentaren simplificar amb la reforma Garay), el mal estat de les comunicacions i la inseguretats dels

camins, resulta del tot il·lustrativa. Aquesta manca d'infraestructures també originava una disparitat en els preus i faltes d'abastiment, ja que els productes i béns s'acabaven aglutinant a la costa i no arribaven a l'interior per l'encariment del transport.

Aquesta formació de grups de pressió per part dels comerciants i liberals va tenir diversos efectes, com el recolzament i la diligència que tingueren els autoritats a l'hora de decretar la lliure compravenda en béns de consum com el pa, les carn o l'oli, on sembla que el capità general Javier Casteños hi va tenir molt a dir en un conflicte local de gran envergadura a bona part del territori. La compravenda comportava una pèrdua de la capacitat de control del consistori alhora de cobrar els diversos tributs que tenia sobre aquests béns i hem vist com aquesta fou una qüestió central en les tensions entre la burgesia comercial, que volia promoure la lliure compravenda, i els ajuntaments, que volien mantenir els monopolis d'arrendament.

Una de les principals diferències entre el Sexenni Absolutista i la Dècada Ominosa fou la capacitat centralitzadora i administrativa que es va desenvolupar a partir de 1823. El canvi va resultar evident pels ajuntaments, que passaren a ser una de les peces centrals del funcionament de la monarquia a veure's relegats a un segon terme davant la professionalització dels ministeris i l'administració. Aquest canvi en la relació entre ajuntaments i autoritats resulta molt evident amb l'evolució de la gestió dels voluntaris reialistes. L'aprovació del reglament de voluntaris reialistes del sis de juny de 1824 va comportar l'establiment d'una estructura paral·lela a la jerarquia militar formada per un inspector general i subinspector a cada província que no dependrien directament del capità general, fet que fou concebut com una victòria pels ultres, que aconseguiren desvincular als voluntaris del comandament militar. A més a més, tal i com hem pogut comprovar, amb aquesta mesura la monarquia també va poder limitar la dependència vers els ajuntaments, que foren els grans perjudicats, no només per la càrrega que els hi va suposar pels béns del comú, sinó també per la obligatorietat d'haver de gestionar els tributs directament sense possibilitat d'arrendament.

Una altra de les estructures administratives que es crearen durant la Dècada va ser la superintendència de policia que, juntament amb els tribunals de purificació militars i les juntes de fe, capitalitzaren un sistema repressiu eficaç i eficient, en contraposició a la caòtica repressió iniciada l'any 1814. En aquest sentit, les autoritats també foren menys dependents dels ajuntaments i tingueren més eines per identificar, perseguir i reprimir als liberals. Les autoritats continuaren enviant requeriments d'informació, però la creació

d'aquestes estructures va dotar de més eines a la monarquia. La superintendència de policia va gaudir d'una gran autonomia i poder d'acció. El pronunciament de la monarquia en relació a que els ajuntaments haguessin de prioritzar qualsevol requeriment de la superintendència n'és una bona prova. Aquest cos tingué la potestat de requisar els acords municipals dels anys del Trienni per formar les llistes dels integrants de la Milícia Nacional o buscar qualsevol rastre de liberals, tal i com hem vist en el cas de Girona. Tarragona va aconseguir retenir les actes després d'elaborar unes còpies en temps record. Va ser, sens dubte, un canvi significatiu; es va passar d'ordenar l'any 1814 que s'esborrés qualsevol acord o acte de ple on hi aparegués la paraula constitució a utilitzar aquesta mateixa documentació per vertebrar el procés repressor. Tanmateix, la monarquia era conscient del maldecap que podia suposar pels ajuntaments perdre, encara que fos per un temps limitat, els acords constitucionals, però tot i així no dubtà en donar aquesta capacitat d'acció a la superintendència.

L'estudi des d'una perspectiva local permet apropar-se a la realitat de les classes populars, així que hem dedicat part de la recerca a l'estudi de temàtiques de caràcter cultural i/o social, encara que només l'haguem posat en pràctica en l'estudi del Sexenni Absolutista. La identificació del com va afectar la destrucció de la guerra i la crisi resultat als col·lectius més vulnerables, com el de les vídues, ha permès constatar la ineficàcia dels sistemes de beneficència propis de l'Antic Règim i la permeabilitat cada cop més evident de la incorporació de la dona en tasques de treball i la pèrdua d'hegemonia del sistema gremial.

En aquest sentit, l'estudi de l'educació ha resultat en la identificació d'una peça de gran valor dins de l'absolutisme per tal d'intentar corregir el qüestionament de la moral cristiana. Per últim, l'estudi del teatre ha permès identificar en el cas de Tarragona un espai multifuncional que aglutinava a les diverses classes populars de la ciutat en espectacles de diversa tipologia. Aquest espai fou especialment important a Barcelona, que tingué el privilegi de representar òperes italianes en un context del tot restrictiu en les representacions.

El breu apèndix que hem pogut dedicar a la Dècada Ominosa ens ha permès treballar com va viure l'espai local aquest període, destacant especialment la decadència dels ajuntaments amb una estructura centralitzadora cada cop més establerta després del Trienni Liberal. També hem pogut tractar les dificultats dels ajuntaments en matèria

econòmica, el declivi dels propis i la pressió fiscal de la monarquia, amb el cas del dret de portes, que tingué importants efectes a Tarragona i originà un clima de malestar social.

La perspectiva comparativa de l'estudi ha permès contrastar la transcendència de diversos esdeveniments i, dins de les particularitats de cada ciutat, veure la resolució dels ajuntaments.

13.- Annexos

- 1- Plànol de Tarragona on s'hi representen els sis barris de la part alta que s'especifiquen al cens de 1814
- 2- Taula on s'hi representen els oficis de les persones registrades al cens de 1814
- 3- Taula on es recullen totes les persones que van formar part de l'Ajuntament absolutista (1814-1820), així com càrrecs i classe social
- 4- Plànol de Tarragona on s'hi representen alguns els espais i construccions defensives més importants de la ciutat
- 5- Informe on es mostren les pèrdues materials i humanes que va patir la ciutat de Tarragona des del setge del maig de 1811 fins l'agost de 1813
- 6- Plànol de la casa de Carles Morera on Francesc Campanya, mestre d'obres de la ciutat, denúncia que s'estava edificant un nivell més del permès
- 7- Vista de la torre de Pilats
- 8- Plànol on es mostren part de les rectificacions que s'efectuaren a la plaça del Rei
- 9- Vista de la ciutat de Tarragona (1781) on s'hi poden observar els edificis més representatius de la part alta, així com la Muralleta i el barri marítim
- 10- Plànol de la nova planificació del barri del Port (1807)
- 11- Plànol de l'any 1819 on es mostren els avanços de la construcció de la nova població del barri del Port
- 12- Plànol on s'hi representa el recorregut de la processó de Santa Tecla per rogatives de l'any 1817.
- 13- Llistat de les vint-i-quatre places de regidors de l'Ajuntament de Barcelona i les persones a les que pertanyen (1815)

- 14- Decret del capità general Castaños ordenant la lliure compravenda de carns. Vint de setembre de 1816
- 15- Queixa del governador de Girona Garcia de Velasco pel mal estat de la ciutat i la deixadesa en qüestions d'ordre i salut pública. Onze d'agost de 1819
- 16- Resposta de l'ajuntament de Barcelona al qüestionari de l'ajuntament de Girona en relació a presidència i gestió del teatre
- 17- Instruccions del Capità General Castaños per accedir a indemnitzacions del bens destruïts o deutes contrets amb els francesos durant la Guerra del Francès
- 18- Plànol de la projecció del nou cementiri de Girona (1816)
- 19- Plànol de Tarragona (1827)
- 20- Exposició de Pio Aulet en representació dels comerciants d'Olot reivindicant la necessitat de promocionar camins i carreteres al corregiment
- 21- Certificat de Manuel Cúndaro (1830)
- 22- Circular de la superintendencia general de Policía del Reino
- 23- Llistat de voluntaris reialistes de Tarragona i professió (1824)

Annex 1

Llegenda

- 1r barri
- 2n barri
- 3r barri
- 4t barri
- 5è barri
- 6è barri

6.- Plànol de Tarragona realitzat per les tropes franceses l' estiu de 1811 on s' hi representen els 6 barris que configuren la part alta al cens de 1814. Plànol original facilitat per l' Arxiu Central del Port de Tarragona. Elaboració pròpia.

Annex 2

Quadre on s'hi representen els oficis de les persones registrades al cens de 1814.
 Informació extreta de SALVAT I BOVÉ, 1965, 355-356.

Pagesos	300	Procuradors	2
Gent de Mar	186	Vigilants de la Duana	2
Paletes	56	Vidriers	2
Comerciants	40	Veterinaris	2
Sabaters	39	Tartaners	2
Fusters	27	Dauradors	2
Sastres	23	Escultors	2
Forners	19	Esparters	2
Cubellers	16	Fondistes	2
Tenders	14	Manyans	2
Carreters	13	Saboners	2
Calafats	12	Administradors de Correus	1
Pastissers	12	Agutzils	1
Soguers	11	Barreters	1
Barbers	10	Cabriers	1
Espardenyers	9	Cadirers	1
Revenedors	9	Cafeters	1
Advocats	9	Calderers	1
Ferrers	7	Candelers	1
Escrivans	6	Cesters	1
Taverners	6	Cotxers	1
Argenters	5	Fideuers	1

Mestres	5	Gravadors	1
Hisendats	4	Mestres de Postes	1
Domadors de cavalls	4	Oficial de Correus	1
Apotecaris	4	Mosso de postes	1
Cirurgians	3	Porter Reial	1
Relotgers	3	Pregoners	1
Quincallaires	3	Picapedrers	1
Xocolaters	3	Filadors	1
Llauners	3	Torners	1
Agutzils de Marina	2	Drapaires	1
Causídics	2	Metges	1
Blanquejadors	2	Impressors	1
Venedors de loteria reial	1	Total	913

Annex 3

Quadre on s'hi representen totes aquelles persones que van formar part de l'Ajuntament absolutista, així com el càrrec que van exercir i la seva professió / condició social.

Nom	Càrrec	Professió / condició social
Carles d'Espanya	Corregidor (1814-1819)	Noble
Marqués de Zambrano	Corregidor interí (1819)	Noble
Plàcid de Montoliu	Alcalde major (1814-1817) i regidor (1817-1819)	Noble
Josep Antoni de Vidal	Regidor (1814-1819)	Noble
Francesc Maria Güell	Regidor (1814-1820)	Noble
Pere Joan Canals	Regidor (1814-1820)	Noble
Josep Antoni de Castellarnau	Regidor (1814-1815)	Noble
Francesc Ignasi de Pallejà	Regidor (1814-1816)	Noble
Josep Antoni de Llorach	Regidor (1814-1816)	Noble
Lluís Bertran i Montaner	Regidor (1814-1816)	Advocat
Francesc Bofarull	Regidor (1816-1820)	Advocat
Francesc Maria Cadenas	Regidor (1816-1820)	Noble
Tomás Vives	Regidor (1816-1820)	Hisendat
Manuel de Rada	Alcalde Major (1817-1820)	Noble
Joan Segura	Diputat (1814-1816)	Pagès
Francesc Solanes	Diputat (1814-1816)	Espardenyer

Nicolás Roig	Diputat (1814-1816)	Fornet
Agustí Maixé	Diputat (1814-1816)	Desconegut
Antoni González	Diputat (1816-1818)	Pagès
Gabriel Nolla	Diputat (1816-1818)	Ferrer
Pau Casals	Diputat (1816-1818)	Pagès
Marià Ricomà	Diputat (1816-1818)	Mariner
Santiago Theilig:	Diputat (1818-1820)	Comerciant / Cònsol anglès
Ramon Montserrat	Diputat (1818-1820)	Pastisser
Josep Busquets	Diputat (1818-1820)	Notari
Antoni Ribes	Diputat (1818-1820)	Comerciant
Josep Salvany	Síndic Procurador General (1814-1818)	Causídic
Pau Vilar	Síndic Procurador General (1818-1820)	Escrivà
Francesc Ferrater	Síndic Personer (1814-1816)	Desconegut
Joan Molins	Síndic Personer (1816-1817)	Comerciant
Josep Vidal i Garriga	Síndic Personer (1817-1818)	Comerciant
Josep Antoni Monravà	Síndic Personer (1818)	Advocat
Guillem Oliver	Síndic Personer (1819-1820)	Comerciant
Francesc Sales i Soler	Secretari (1814-1820)	Notari
Josep Torres Ferrer	Advocat de la ciutat (1814-1820)	Advocat

Annex 4

Plànol de Tarragona dels viatges d'Alexandre de Laborde (1806).

1. La catedral
2. El palau arquebisbal
3. Convent de les carmelites
descalces
4. Convent de l'Ensenyança
5. Entrada de la catedral
6. Plaça de les Cols
7. Plaça del Rei
8. Torre de Pilats
9. Convent dels Trinitaris
10. Convent de Sant Dominic
11. Convent de Sant Francesc
12. Col·legi de l'Arquebisbat
13. Hospital de Sant Pau i Santa
Tecla
14. Convent de Sant Agustí
15. Convent de Santa Clara
16. Plaça de la Font
17. Baluard de Sant Pau
18. Baluard de Sant Joan
19. Baluard de Jesús
20. Baluard de Cervantes
21. Baluard de Sant Climent
22. Baluard de Sant Josep
23. Camí de la Cartoixa

24. Baluard de Santa Bàrbara
25. Baluard del Roser
26. Baluard de Santa Tecla
27. Baluard de Sant Antoni
28. Baluard de Sant Jeroni
29. Baluard de Staremberg
30. Baluard de Sant Pere

31. Baluard del Rei
32. Aqüeducte
33. Portal del Rosar
34. Portal de Sant Francesc
35. Portal de Sant Joan
36. Portal de Santa Clara
37. Portal de Sant Simó
38. Portal de Sant Antoni
39. Portal
40. Convent del Miracle
41. Fortí Reial
42. Baluard d'Orleans
43. Baluard i Portal de Sant Carles
44. Baluard del Port
45. Bateria dels Caputxins
46. Convent dels Caputxins

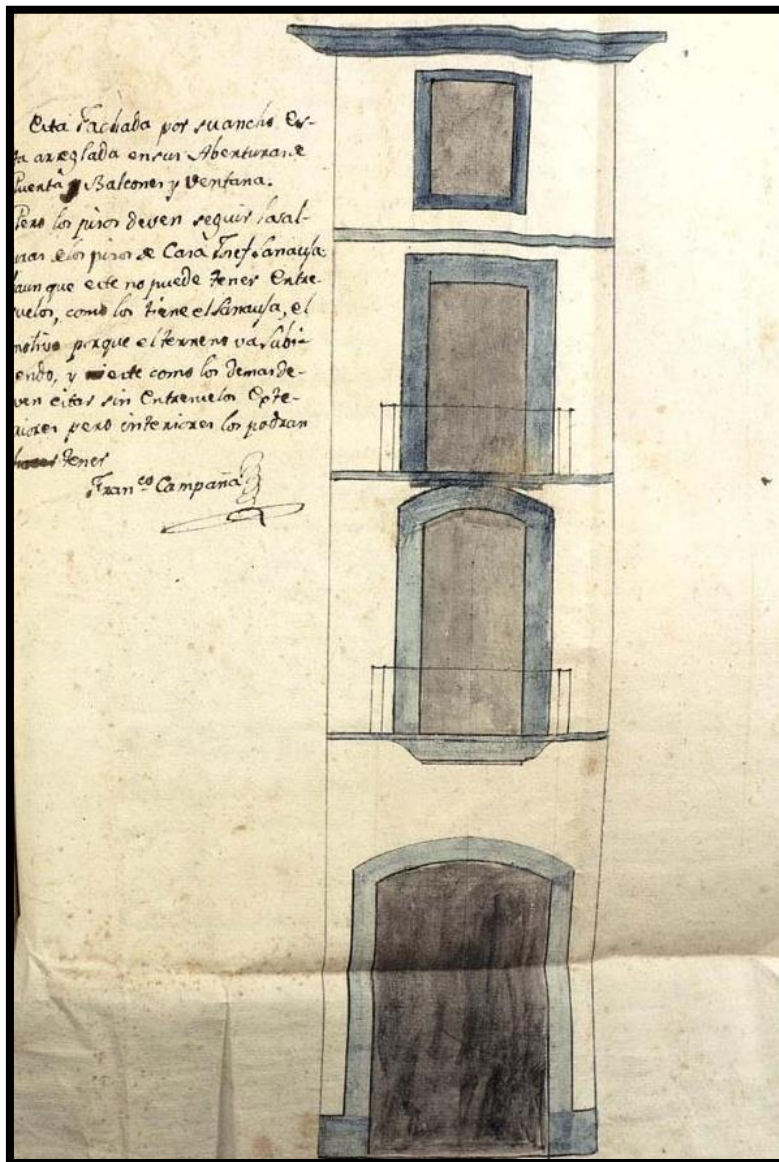
Annex 5

Informe on es mostren les pèrdues materials i humanes que va patir la ciutat de Tarragona des del setge del maig de 1811 fins l'agost de 1813. Font: RECASSENS, 1863.

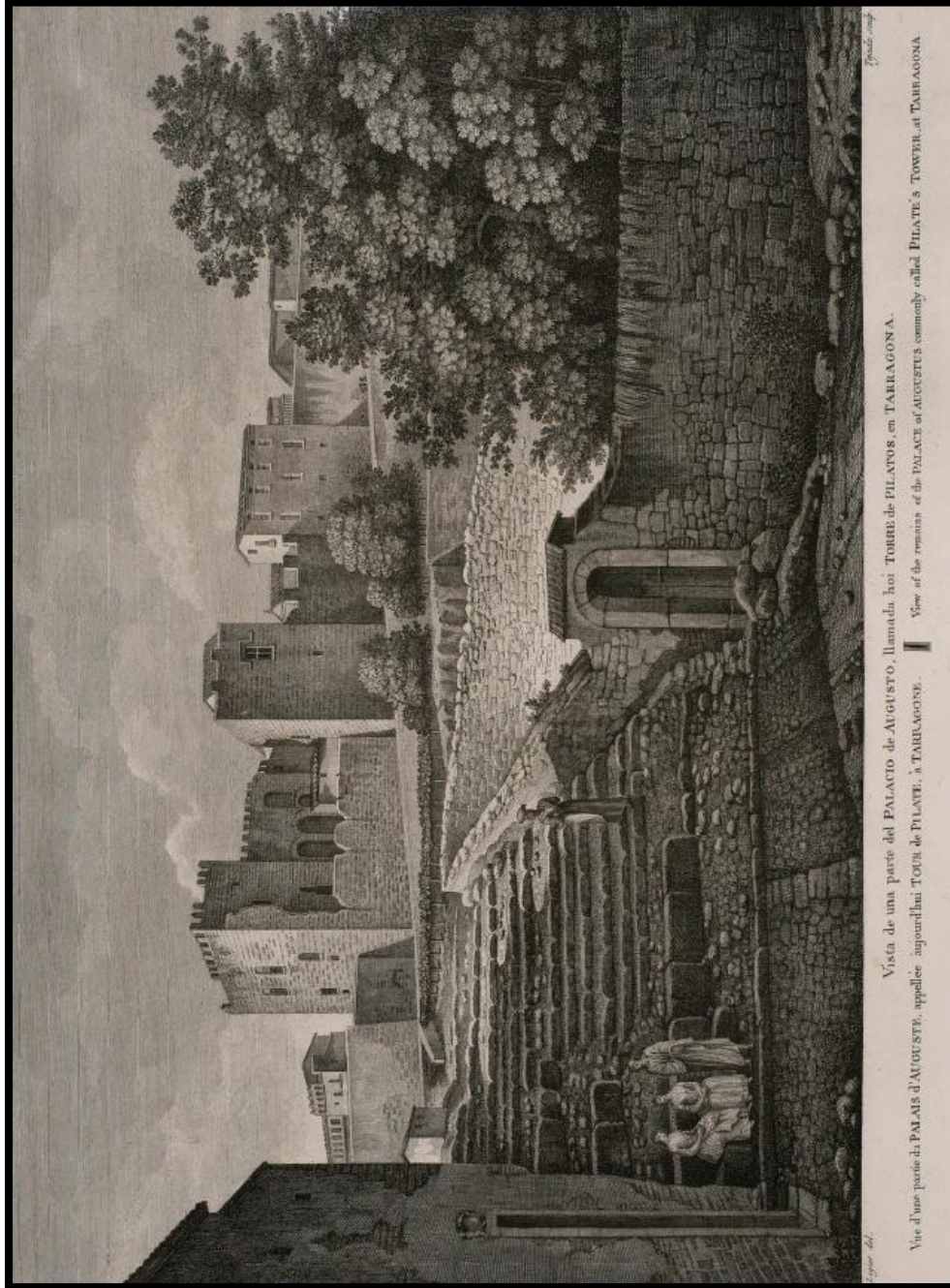
ESTADO GENERAL			
<i>de las pérdidas que tuvo Tarragona tanto en personas como en edificios y géneros, con expresion de los dos últimos calculado su valor en reales, desde el dia 3 de Mayo de 1811 en que principió el bloqueo hasta el dia 19 de Agosto de 1813 en que habandonaron la ciudad.</i>			
PÉRDIDA EN PERSONAS.			
	Prisioneros.	Heridos.	Muertos.
En los 56 dias de sitio.	1,900	3,200	2,250
En la entrada y tres dias consecutivos.	6,300	5,450	5,700
De resultas de las heridas.	"	"	1,900
Ahogados.	"	"	300
Prisioneros asesinados.	"	"	750
	8,200	8,650	10,900
PÉRDIDA EN EDIFICIOS Y GÉNEROS.			
	Edificios.	Valor en reales.	
Casas de la ciudad del todo arruinadas.	236	10.920,809	
Idem arruinadas en parte.	550		
Once conventos con sus iglesias y otras cinco.	16	3.298,420	
Edificios públicos.	10	2.526,655	
Casas del puerto arruinadas.	223	7.348,469	
Idem en parte.	6		
Murallas y baluartes destruidos		3.873,344	
Géneros mercantiles perdidos en el puerto.		15.450,000	
Idem en la ciudad.		47.570,000	
Casas destruidas, cosechas perdidas, campos talados y paredes derribadas en el circuito de la ciudad.		27.583,900	
<i>Valor total.</i>		88.571,597	

Annex 6

Plànol de la casa de Carles Morera on Francesc Campaña, mestre d'obres de la ciutat de Tarragona, denuncia que s'estava edificant un nivell més del permès aprofitant el desnivell del terreny. Font: AHCT. AM, 1817, correspondència, núm. 86.

Annex 7

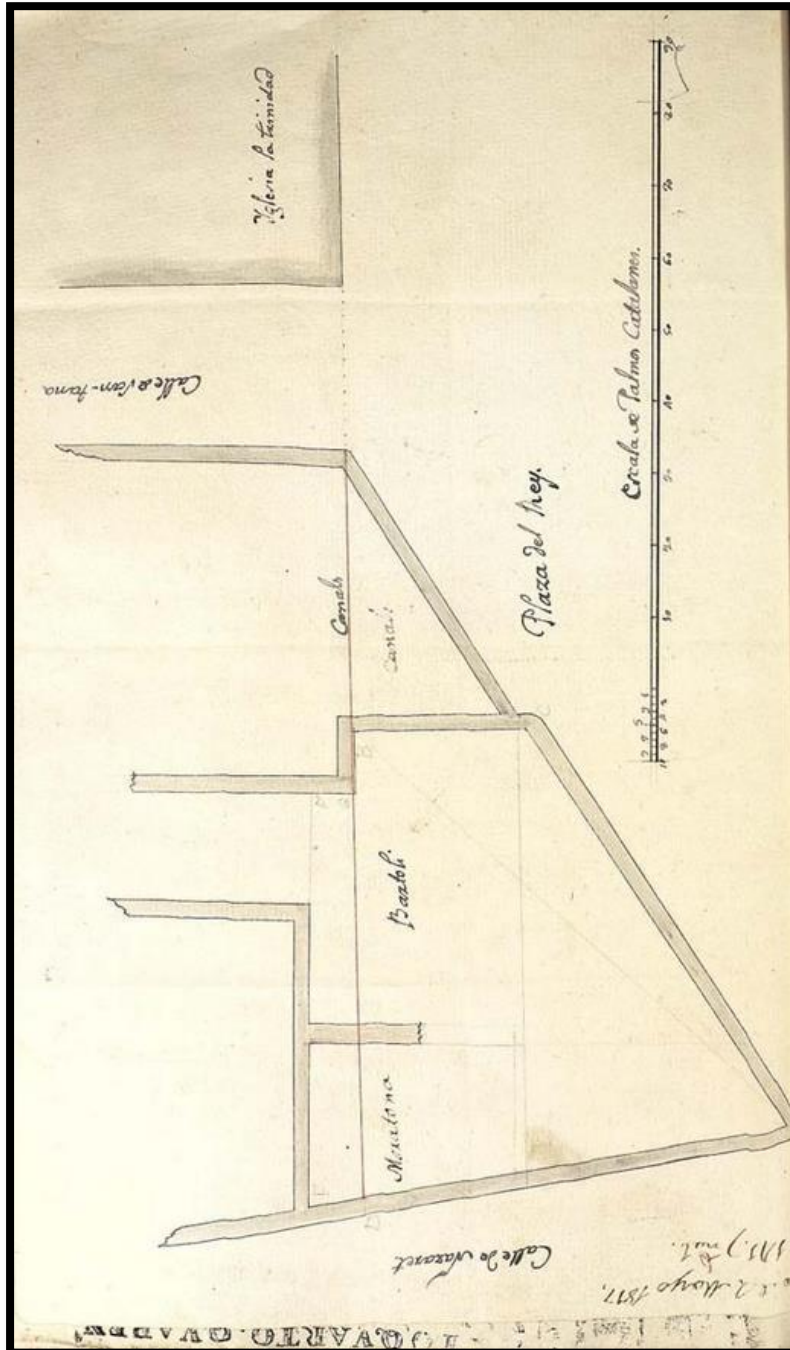

Vista de una parte del PALACIO de AUGUSTO, llamada hoy TORRE de PILATOS, en TARRAGONA.

Vue d'une partie du PALAIS d'AUGUSTE, appelée aujourd'hui TOUR de PILATE, à TARRAGONE. | View of the remains of the PALACE of AUGUSTUS commonly called PILATE'S TOWER, at TARRAGONA.

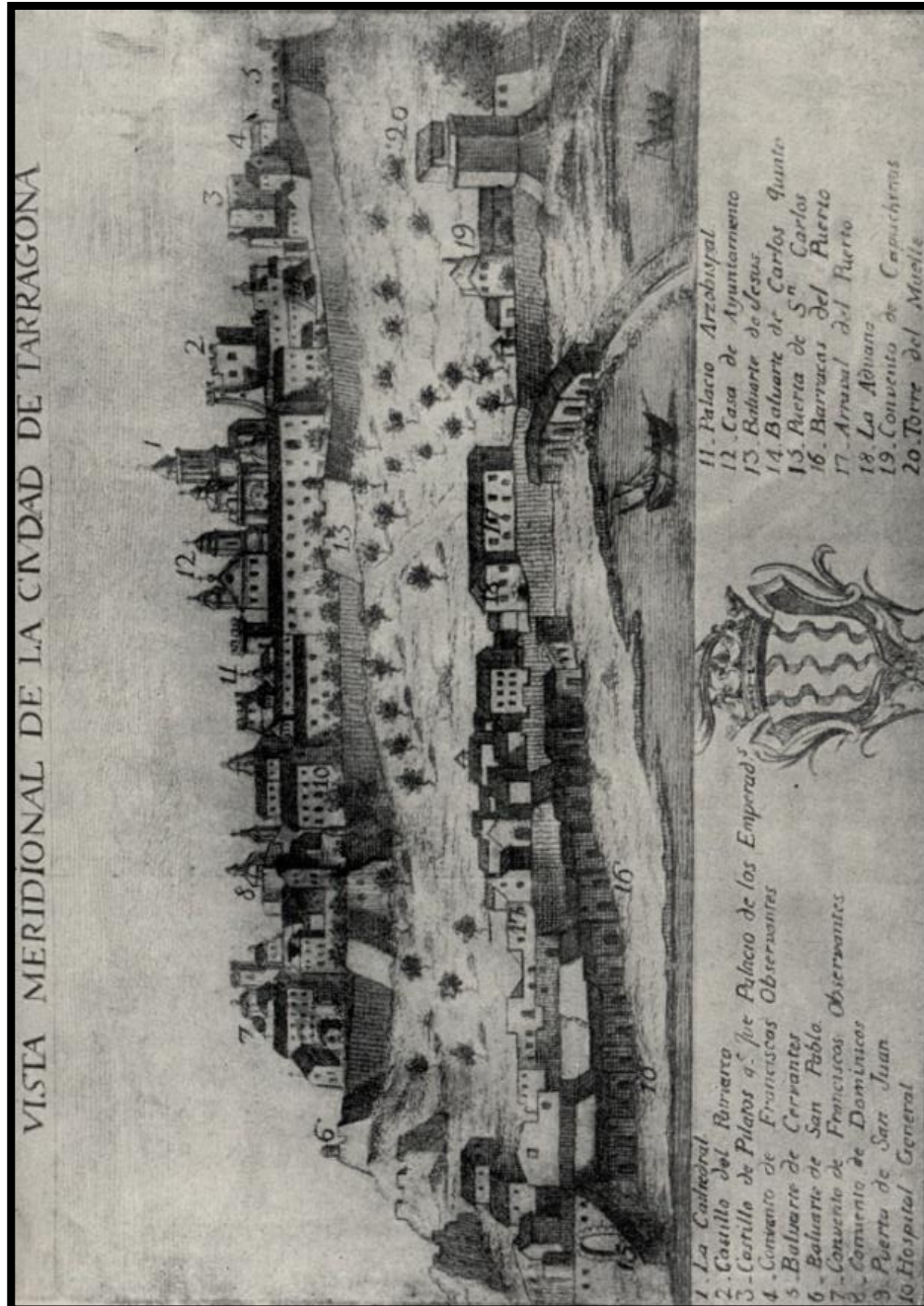
Vista dels viatges d' Alexandre de Laborde, qui va recórrer la Península Ibèrica entre els anys 1800 i 1805. És una imatge que ens permet observar la torre de Pilats, així com l' estat dels carrers de la Tarragona de principis del segle XIX. Font: LABORDE, 1806.

Annex 8

Plànol on es mostren part de les rectificacions que s' efectuaren a la plaça del Rei de Tarragona. Font: AHCT, 1817, correspondència, núm. 140.

Annex 9

Vista de la ciutat de Tarragona de l' any 1781. S' hi poden observar els edificis més representatius de la part alta, així com la Murallera i el barri marítim. Font: ESPINALT, 1781.

Annex 10

Plànol de la nova planificació del barri del Port (1807). Facilitat per l'Arxiu Central del Port de Tarragona.

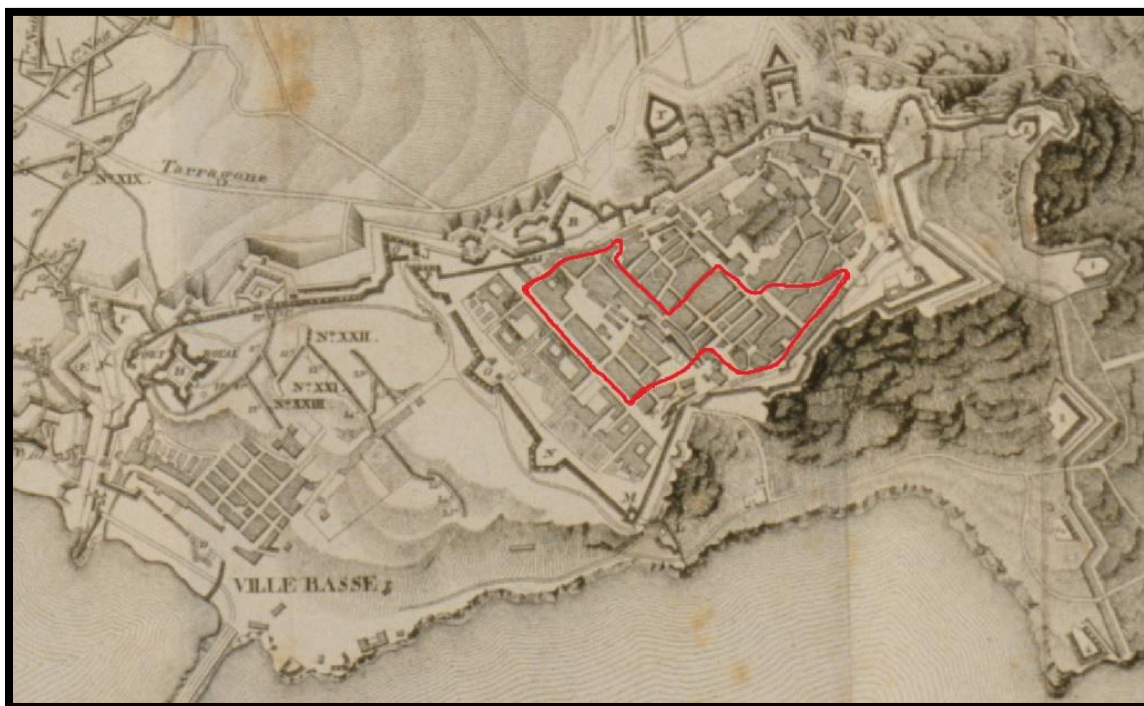
Annex 11

Plànol de l'any 1819 on es mostren els avanços de la construcció de la nova població del barri del Port. Facilitat per l'Arxiu Central del Port de Tarragona.

Annex 12

Plànol on s'hi representa el recorregut de la processó de Santa Tecla per rogatives de l'any 1817. Elaboració pròpia a partir d'un plànol elaborat pels francesos l'any 1811 i facilitat per l'Arxiu Central del Port de Tarragona.

Annex 13

Llista de les 24 places de regidor de l'Ajuntament de Barcelona i les persones a les que pertanyen (1815)	
Marqués de Villel	
Marqués de Puertonuevo	
Marqués de Sentmenat	
Marques de Llió	No sirve en el día
Marqués de Cuitadilla	Idem y tiene contestación pendiente
Dn. Antonio Borrás	
Dn. Ignacio de Juliol	
Dn. Ramon de Mena	
Dn. José Maria de Gaiolá	
Dn. Rafael de Duran	No sirve por indisposición de salud
Dn. Carlos de Rocabrana	
Dn. Antonio Maria de Alos	No sirve en el día
Dn. Baltasar de España	
Dn. Raymundo de Vedruna	
Dn. José Mariano de Cabanes	
Dn. Rafael de Esteve	
D. Bernardo Bransi	
Marqués de Gironella	No ha presentado el despacho
Marqués de Barbará	No ha contestado al aviso de nombramiento
Conde de Solterra	No ha presentado el despacho
D. Felipe de Amat	Idem
D. Rafael de Llinás en sustitución de Francisco de Alós	No se ha presentado título de sucesor para emplazar al difunto
Dn. Juan Ignacio de Guell	Idem

Font: AHMB. Acords, 1815, 364.

Annex 14

Decret del capità general Castaños ordenant la lliure compravenda de carns. 20 de setembre de 1816.

“La libertad absoluta en el corte y venta de carnes es uno de los más grandes beneficios que puede hacerse a los pueblos. Produce la concurrencia, luego entra la emulación, y de aquí se sigue la mejor calidad y baja en el precio. Fomenta la industria facilitándonos más lanas, favorece la agricultura con el aumento de abonos, se aprovechan los terrenos incultos, se ponen en planta los Prados artificiales buscando y aprovechando las aguas que ahora no se conocen o se pierden; se ocupan muchos más brazos; se aumenta la población, y se disminuye la introducción del ganado extranjero, y la extracción de numerario. Todas estas y otras ventajas produce la libertad absoluta en el corte y venta de carnes, principio de la felicidad de los pueblos, y por consiguiente de la nación entera. Sin embargo algunos ayuntamientos de este Principado, inclinados a seguir la costumbre de los arriendos, o al manejo de caudales, opuestos a toda innovación por útil que sea, temerosos de no lograr los beneficios que se les dice porque desde el primer día que su planificación no ven todos los buenos efectos de este sistema, y no teniendo la calma necesaria para esperarlos de su continuación y solidez, procuran a contrarío bajo especiosos pretextos aunque todos queden cubiertos con el mismo establecimiento. Faltaría la confianza con que me ha honrado el rey nuestro señor poniéndome al frente de este leal, industrioso y emérito principado sino procurase con todo esfuerzo su prosperidad, venciendo los obstáculos que se oponen a ella, y en su consecuencia he resuelto que subsistiendo por ahora los actuales arriendos hasta haber finido su término, como previne en mi circular de 3 del corriente, se abstengan los ayuntamientos ni otra corporación de arrendar de nuevo el abasto de carnes dejando enteramente libre el corte y venta de ellas, sin más sujeción que la del peso y salubridad, con arreglo a las leyes de sanidad y almotacénia y a pagar al común proporcionalmente entre todos los que disfruten de la libertad, las cargas legítimas y aprobadas que tenga contra si el ramo de carnes. Para que esta providencia general facilite todos los beneficios que espero de ella, lo mandaré publicar los ayuntamientos con la debida anticipación y publicidad, y tan solo en el

inesperado caso de que nadie quiera usar de aquella libertad, podrán los ayuntamientos arrendar este abasto, o administrarlo por si, por un año tan solamente, contando legítimamente todas las dichas circunstancias y saliendo responsables los individuos de los ayuntamientos de los perjuicios que se sigan a los arriendos, si por haber faltado en alguna de ellas se anula después el arriendo que hubiesen hecho.

Font: AMG. Actes, 1816, 153.

Annex 15

Queixa del governador de Girona Garcia de Velasco pel mal estat de la ciutat i la deixadesa en qüestions d'ordre i salut pública. Onze d'agost de 1819.

Consta cuan en vano he procurado establecer aquí una decente policía, conforme al decoro, de que es digna esta ciudad famosa (...). La falta de aseo en todo lo que es su aspecto público así en el piso como en el exterior de las casas no solo cede en describir del todo al vecindario que ha sabido distinguirse tanto sino al desaire de V.S espacial encargado de este ramo: habiendo visto yo con dolor, el escaso fruto de mis insinuaciones sobre el particular. Aunque este mal comprende a toda la ciudad presentando por todas partes un aspecto deslucido, es particularmente lúgubre su perspectiva desde el frondoso paseo de la Dehesa, saltando a los ojos el descuido con que está mirado este asunto, y también los dos frentes que encajonan el Onar desde el puente de San Francisco, en los que se advierte la desagradable vista de los balcones de maderas rústicos, y hasta asquerosos, cuando deberían estar arreglados y limpios, de que resultarían vistosos. Parece que nadie tiene a su cargo la limpieza de las calles, según lo descuidadas que están, con especialidad las callejuelas, siendo de la obligación de los vecinos el mantenerlas aseadas, así como recaer también esta responsabilidad sobre el Sr. Concejal que debe celarlo. Es indispensable fijar la atención en el perverso y perjudicial empedrado de las calles, muy fácil de remediar, porque redundaría en gran beneficio el corto importe de encargarse cada dueño de casa de empedrar el frente de ella con dos veredas de lucetas de un pie de ancho en donde pudieran colocarse sin que los carros hubiesen de rodar continuamente sobre ellas; sin que a esto obvie que hay casas de pobres que no podrían concurrir a este gasto. (...) Es igualmente muy del caso que todo edificio no pintado, y que no sea de piedra de sillería, haya de blanquearse desde luego en todos los frentes a empezar por el principal, repitiéndose en el de tres en tres años, y de seis en seis en los demás. Espero que V. S animado de tan buenos deseos como los míos, para desvanecer todo tropiezo que pudiera surgir la desidia, o mala intención de quien fuese capaz de concebir la idea de oposición.

Font: AMG. Actes, 1819, 132.

Annex 16

Resposta de l'Ajuntament de Barcelona al qüestionari de l'ajuntament de Girona en relació a presidència i gestió del teatre:

¿Si el que preside en el teatro debe precisamente hacerlo desde el palco del ayuntamiento?	El que preside en el teatro siempre debe ocupar el palco del ayuntamiento en donde reside la presidencia
¿Si en falta del s. corregidor o su teniente debe presidir el teatro el regidor que asistiese por turno del ayuntamiento?	En defecto del s. corregidor o su teniente la presidencia el decano del ayuntamiento, y cuando no asiste este la suple uno de los s.s. regidores comisarios de teatro que el ayuntamiento tiene elegidos por bienio.
¿Si asistiendo el s. corregidor o su teniente en otro palco fuera del de la presidencia, deben los cómicos hacer la cortesía con preferencia al palco en que se halla el s. regidor o su teniente o bien al de la presidencia solamente?	El saludo de los cómicos debe dirigirse en primer lugar al palco del ayuntamiento en donde reside la presidencia
¿Si el s. corregidor, o su teniente sin ausencia del ayuntamiento puede dar permiso para representarse comedias y otras diversiones públicas en el teatro?	Corresponde al s. corregidor y Ayuntamiento la elección de las representaciones en el teatro en virtud del capítulo segundo de la r. cédula de 1771
¿Si el corregidor o su teniente sin ausencia del ayuntamiento puede formar las instrucciones oportunas para el buen orden del teatro, y si en este caso debe comunicarlas al ayuntamiento antes de ponerlas en ejecución para que le consten?	Es política y está en práctica en este teatro que las instrucciones que da el s. corregidor para el buen orden del teatro son con conveniencia del ayuntamiento
¿Si las horas que deberán empezarse las comedias y diversiones públicas en el teatro debe señalarlas el s. corregidor a su teniente por si solo, o con intervención del ayuntamiento	Las horas de empezarse las diversiones las dispone el s. corregidor, comunicándolo al regidor comisario que está de semana
¿Si puede el señor corregidor a su teniente sin ausencia del ayuntamiento fijar los precios de entrada, palcos y lunetas?	El ayuntamiento con el s. corregidor fija el precio de la entrada, y todo abono es libre al empresario mediante aprobación del s. corregidor.
¿Si las disposiciones que tomase el que preside el teatro para su buen orden, el s. corregidor, ¿su teniente o un regidor deben sujetarse todos los que concurren a él sean de la clase que fueren?	Todo paisano, sin distinción ni clase está sujeto a las órdenes del que preside en el teatro, y todo militar está únicamente sujeto a los del s. gobernador o a su ayudante de la plaza que está de oficio en el teatro.
¿Si estando de presidente un regidor debe presentarse a el oficial de guardia, y el ayudante de la plaza en ofrecerse por lo que puede ocurrir, ¿y si estos están obligados a cumplir las órdenes que le diese dirigidas al buen orden del teatro?	Ni el oficial de guardia ni el ayudante de la plaza se presentan al que preside, si que una y otra cumplan las órdenes que rigen del gobierno en el teatro

<p>¿Si compete al regidor estando al mando del teatro la decisión de las disputas, que acaso ocurran entre los cómicos y también las de los concurrentes, y si sus facultades se extienden a hacer arrestos, y prisioneros, y recayendo sobre militares, ¿si estos están obligados a guardar los arrestos hasta que concluida la función se haya dado parte al señor corregidor?</p>	<p>La decisión de las disputas de paisanos puede terminarlas el que preside dando parte de ella al s. corregidor, y las que fomenten los militares únicamente competen al s. gobernador.</p>
<p>¿Si el autor de la compañía cómica debe pedir permiso al regidor que esté mandando desde el palco de la presidencia para anunciar la función del día siguiente, debiendo escuchar el participarlo al s. corregidor o su teniente, ¿no estando en el palco del ayuntamiento?</p>	<p>El autor de la compañía antes de anunciar la función dispuesta para día siguiente pide permiso al que preside en el palco del ayuntamiento y al comisario regidor que se halle en el de semana</p>
<p>¿Si el señor corregidor o su teniente queriendo variar o añadir alguna prevención nueva de las que se hallen presentes puede hacerlo por si solo y sin conveniencia del ayuntamiento?</p>	<p>La variación que disponga el s. corregidor es con conveniencia del comisario regidor de semana</p>
<p>¿Si el ayuntamiento o empresario del teatro está obligado a presentar con anticipación las piezas que hayan de representarse solamente al s. corregidor o su teniente, o si con ello debe tener intervención el ayuntamiento para su examen?</p>	<p>El autor o empresario presenta al s. corregidor y comisarios regidores del teatro las listas de las funciones que deban hacerse en el mes inmediato, y el examen de las piezas está al cuidado del censor político y eclesiástico</p>

Font: AMG. Acords, 1817, 40.

Annex 17

Instruccions del Capità General Castaños per accedir a indemnitzacions del bens destruïts o deutes contrets amb els francesos durant la Guerra del Francès

Instrucción

De lo que debe practicarse para conseguir la indemnización de los edificios particulares demolidos, como casas, cercas, norias y demás por los franceses en la última guerra tanto para engrandecimiento y seguridad de las fortalezas y ciudades antiguas como para la formación de las que nuevamente levantaron en varios puntos de Cataluña, incluso las baterías y demás obras exteriores dirigidas al mismo fin.

Condiciones necesarias para indemnización de las primeras.

1- Se principiará el expediente por un auto de oficio ante los tribunales de los tenientes auditores si los hay, y sino en los ordinarios haciendo constar en dicho expediente la orden que dieron las autoridades francesas para la demolición de dicho edificio, y si esta se ha dado por medio de los diarios bastará la inserción de ellos en falta de la orden original.

2- Se justificará por medio de los ayuntamientos municipales el tiempo de la dominación francesa o de otros empleados, y en defecto de unos y otros, y en subsidio de ellos se examinarán las personas de más condecoración que existen en cada población entendiéndolo debidamente sus declaraciones.

3- También se justificará la promesa de pago por las autoridades francesas de los edificios demolidos para los fines arriba expresados o si se crearon juntas para las entendidas valoraciones si estas se sacrificaron o dejaron de hacerlo para algún accidente.

4- Se justificará igualmente cuales fueron demolidos en virtud de las mismas órdenes expresando el tiempo de su ejecución y si fueron construidos antes del día 10 de julio de 1791.

5- Se nombrarán expertos de oficio arquitectos y carpinteros a fin de verificar con la perentoriedad que exige el excelentísimo señor ministro de estado se distribuirán los peritos en varios cuarteles efectuando sus operaciones y reuniéndose después en casa el arquitecto o maestro mayor de obras de la población formando un croquis general de todos los edificios demolidos con numeración de ellos y explicación al pie de aquel.

6- Harán una relación separada y jurada dichos expertos del valor de cada edificio demolido siguiendo la numeración del croquis con sus valores para cuyo fin antes han de empezar el visorio de los edificios, se dará un aviso general llamando a todos los propietarios quienes deberán haber entregado ya una nota que exprese las dimensiones de que constaba cada edificio y lo cual donde estuvo construido.

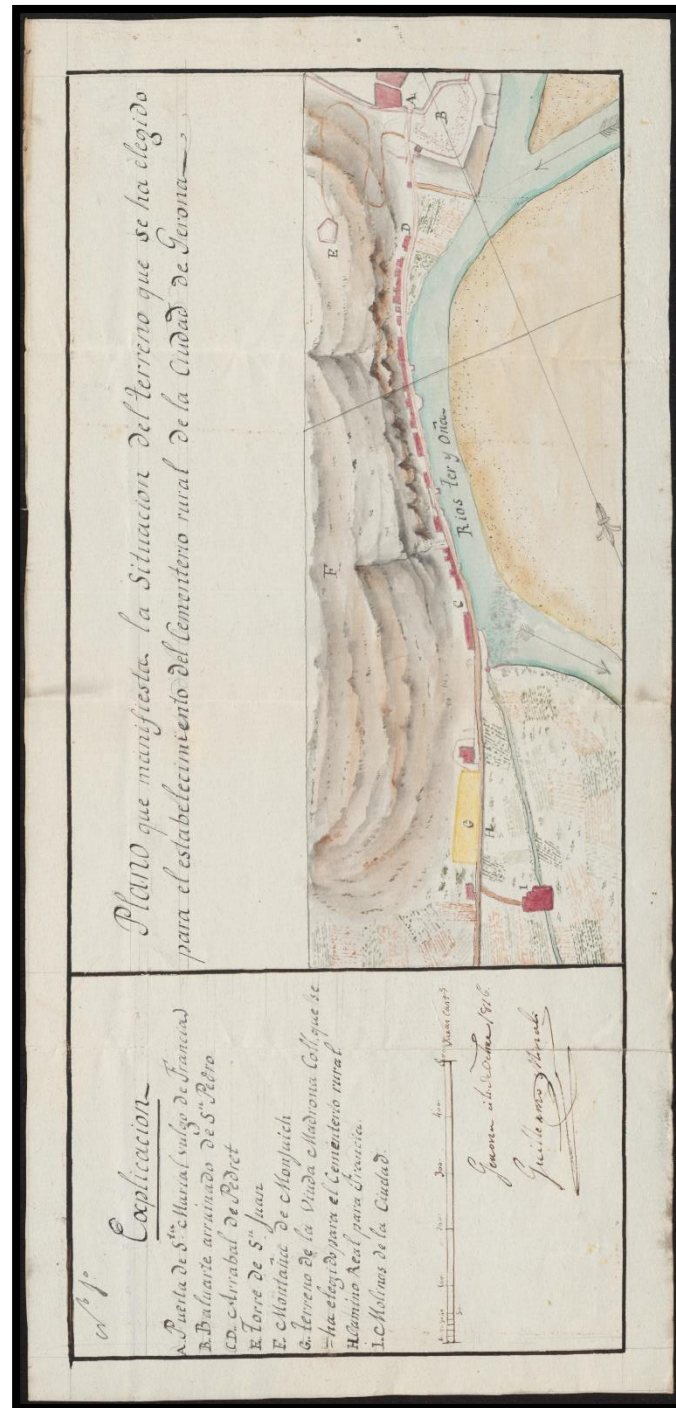
7- Se valorarán sin excepción alguna los edificios que se hubiesen demolido por los franceses que estuviesen alojados en el interior del terraplén de la plaza para la formación del camino interior militar.

9- En orden a los edificios exteriores solo se valorarán los que estaban fuera de la distancia de 58 varas a menos que estos edificios comprendidos dentro la expresada distancia hubiesen sido construidos antes del día 10 de julio de 1791.

AHT. Llibre d'ordres de Creixell (1817-1830), dotze de novembre de 1817.

Annex 18

Plànol de la projecció del nou cementiri de Girona (1816)

Font: Archivo General Militar de Segovia. Mapas, planos y cartas náuticas, carpeta 50, plano 524.

Annex 19

Plànol de Tarragona (1827)

Font: Arxiu Central del Port de Tarragona, secció de plànols.

Annex 20

Exposició de Pio Aulet en representació dels comerciants d'Olot reivindicant la necessitat de promocionar camins i carreteres al corregiment

Excelentísimo señor Don Pio Aulet del comercio de la villa de Olot a V. E. con el debido respeto expone:

La construcción de caminos y canales es el manantial de las riquezas del reino, pues que por este medio se facilita el tráfico y comercio interior, que de otra suerte los gastos de transporte lo hacen impracticable, pues que los pueblos y las provincias no pueden comunicarse ni canjear con ventaja los frutos de que abundan con los que a veces escasean o les faltan de todo. Nuestros sabios monarcas han expedido repetidas órdenes apoyando esta proposición y la experiencia cada día la hace conocer más verdadera.

La villa de Olot, que puede considerarse la capital de la montaña, sería un depósito de toda especie de frutos y géneros donde los montañeses con la mayor comodidad podrían surtirse si las carreteras estuviesen en estado de transitarse con carruajes. El comercio de la misma villa sentiría el mayor alivio y disfrutaría ganancias de consideración si no tuviese que cargar en las manufacturas el grande gasto de transporte de ellas a la capital por medio de acémilas acumulando al que cuestan la conducción de las primeras materias que recibe de la propia ciudad por el mismo camino, y los pobres o gente menesterosa hallaría los comestibles a un precio regular que no puede serlo en el día por razón de la dificultad del transporte.

El recurrente unido con algunos compañeros del comercio de la propia villa formaron el proyecto de poner corrientes dos carros o galeras en la carrera desde Olot a esa capital pasando por la ciudad de Gerona. Para realizar este plan, considerando que la indicada carretera se haya ya habilitada y que solo falta renovarla y poner corrientes algunos pasos que se hallan en muy mal estado y particularmente el punto de las Boixedas, vulgo subida de los Gigantes distante un cuarto de hora de esta población acudieron al excelentísimo señor gobernador de Gerona y al magnífico ayuntamiento de esa villa para lograr el fin que se habían propuesto, como la acreditan los dos recursos originales que al efecto se

acompañan. Los decretos al margen de los mismos continuados, han puesto al recurrente en la obligación de tener que captar la atención de V. E.

Suplicando se digne a dar la correspondiente orden al excelentísimo gobernador del corregimiento de Gerona para que mande poner en mejor estado algunos puntos o pequeños trechos de la carretera que dirige desde la misma ciudad de Gerona a esta población y que son del distrito de su cargo; y al Ayuntamiento de esta villa de Olot que ponga corriente la indicada subida de las Boixedas o de los Gigantes; pues que con estas pequeñas y cortas recomposiciones se pondrá la nombrada carretera en estado de transitarse con facilidad con carruajes, se lograrán las ventajas mencionadas, y el fin que se ha propuesto el recurrente y finalmente V. E. recibirá un cúmulo de gracias por las infinitas ventajas que sobrellevaran estos vecinos en esta población. Olot 20 de septiembre de 1825.

Font: AMG. Actes, 1825, 142.

Annex 21

Certificat de Manuel Cúndaro (1830)

Certificamos que el reverendo D. Fr. Manuel Cundaro Lector Jubilado de la orden de San Francisco en las dos épocas de la guerra de independencia, y de la constitución, contrajo particulares y relevantes méritos, prestándose a los más importantes servicios en defensa de los legítimos derechos de Nuestro Augusto Soberano Don Fernando Séptimo (que Dios guarde). En la primera apenas por mayo de 1808 se manifestaron algunos síntomas de hallarse expuesta la tranquilidad pública, fue llamado por este ayuntamiento en virtud del ascendiente que sus virtudes y letras le daban sobre el pueblo; para que en unión con otros eclesiásticos contuviese los movimientos populares que otramente atendida la poca fuerza que había entonces en esta plaza habrían parado en desorden y anarquía. Lo que desempeñó, con acierto y feliz éxito. Que procedió sucesivamente en estos mismos servicios: en tanto que en el último prolongado y desastroso sitio, que puso a esta plaza el poderoso ejército de Napoleón, habiéndose armado el clero bajo el nombre de Cruzada Eclesiástica, fue nombrado capitán de la compañía de los regulares, encargándosele la defensa del baluarte de la Merced que desempeñó con el valor y constancia que hace parte de la gloria inmortal de toda la ciudad en memorable acontecimiento. Que después de su capitulación y habiéndose contravenido a la misma, fue con todos los regulares engañosamente sorprendidos, conducido a Francia como a prisionero de guerra hasta los Alpes. Que después de este rigor, que acabó con muchos de sus compañeros, fue trasladado a los depósitos de prisioneros de Montmedir, y Normandía en los que por los respectivos comandantes fue nombrado presidente de todos los regulares de varias provincias allí reunidos. Que S. M. Don Fernando Séptimo en recompensa de estos servicios y padecimientos le libró un diploma honorífico. Apenas se vio restituido al legítimo trono de sus augustos padres en testimonio irrecusable de su heroica adhesión a la causa de la legitimidad. Que, en corroboración de hallarse con singularidad animado de estos mismos sentimientos de acrisolada lealtad a Nuestro Soberano, el Gobernador de esta plaza D. Juan José García de Velasco, no solo le encargó predicar las exequias funerales de su inmortal antecesor D. Mariano Álvarez, que sostuvo el sitio referido, si no también que relatase la historia de los sitios y defensa que había hecho esta heroica

plaza, trabajo que tiene realizado. Que estos mismos sentimientos de un ánimo decidió por los sagrados derecho del Rey Nuestro Señor, en los trastornos que se siguieron después de publicada la constitución, le ocasionaron el odio y persecución de los constitucionales exaltados; en tanto que fue insultado y amenazado de muerte por la cuaresma de 1821 en que predicándola en esta catedral les daba en rostro con sus impiedades e infracciones de la constitución misma. Que siendo presidente del convento de esta y con motivo de haberse fugado a causa del miedo algunos de sus religiosos, fue arrestado con los otros que quedaron, ocupándose con una compañía de granaderos todas las salidas del convento. Que habiéndose declarado por suprimido el mismo convento, después de conducidos sus religiosos a Barcelona, escoltados de milicianos, y de haber obtenido pasaporte para Génova a costa de muchos desaires, fue otra vez arrestado por el comandante de armas de las villas de San Feliu de Guíxols, a cuyo puerto había tenido que guarecerse el barco por un recio temporal. Que reconocida que fue su inocencia, junto con sus compañeros, le hicieron conducir de noche al barco, que se hallaba sin marinero alguno, abandonado a la furia de las olas que avergonzados por la humanidad misma de hacerles tales tratamientos le permitieron hacerse a la vela durante unos temporales que los detuvieron en el puerto de Palamós por tres semanas en las que no les permitieron desembarcar un solo día, para decir misa en unos días tan solemnes como de Navidad. Que solo a costa de muchos peligros y padecimientos, pudieron llegar al golfo de León donde desembarcaron. Que por último después de su regreso a este convento tuvo el honor de predicar la oración eucarística por el feliz restablecimiento de nuestro Rey D. Fernando Séptimo en la plenitud de todos sus derechos, encargándosele este obsequio como sujeto que podía hablar más en este punto de la abundancia de su corazón, cuya rectitud inflexible en los deberes para con S. M. acompañada de un singular desvelo en la conservación de sus reales prerrogativas y de un candor de alma particular que son tan relevantes en el que pudieron tal vez exponerle a padecer alguna equivocación o hierro de entendimiento en lo restante de su conducta que fue tan adicta a los soberanos derechos de S. M. en todo el tiempo que le mismo P. Jubilado permaneció en esta ciudad, qual lo demuestran los méritos y servicios detallados sin haberse jamás en el mas mínimo ápice desmentido.

30 de agosto de 1830

Font: AMG. Actes, 1830, 99.

Annex 22

Circular de la superintendencia general de Policía del Reino

No pudiendo esta Superintendencia General de Policía cumplir debidamente los delicados encargos que hacen su principal objeto, sin tener una noticia universal la más exacta de todas las personas, que la seguridad del Estado reclama sean espiadas más particularmente, he venido en mandar lo siguiente.

Artículo primero. Todos los Intendentes de Policía formarán y enviarán a esta Superintendencia General, en el término de quince días contados desde el en que reciban esta orden, un Índice inverso (esto es, que empiece por los apellidos, y siga con los nombres) de todas las personas existentes en su provincia que merezcan alguna de las notas que abajo se dirán, cualquiera que sea su sexo, su estado y su edad

Art. 2: Este Índice se hará por riguroso orden alfabético: y por pueblos, colocados también con orden alfabético.

Art. 3: Si alguno que tuviese dos o más apellidos, fuese más conocido por uno que por otro, se pondrá dos veces en el Índice; una bajo la letra inicial de su último apello, y otra bajo la letra de aquel por el cual fuese más conocido, añadiendo en una y otra parte la nota de (este es el mismo fulano de tal puesto bajo la letra tal).

Art. 4: Si además tuviese algún sobrenombre apodo o mote por el que fuese tan conocido o más que por su nombre, como sucede en infinitos pueblos, se inscribirá tercera vez bajo la letra inicial de este sobrenombre, mote o apodo.

Art. 5: Además de sus apellidos, nombres y sobrenombres, se notará su estado, su empleo u oficio, y la influencia que pueda tener por su fortuna.

Art. 6: El Índice de las mujeres se hará en papel separado, que se titulará *Índice de las mujeres*.

Art. 7: Se escribirán en estos Índices respectivamente todas las personas que merezcan alguna de las notas siguientes:

- Adicto al sistema constitucional.
- Voluntario nacional de caballería o infantería.
- Individuo de compañía o batallón Sagrado.
- Reputado por Masón.
- Conocido por Comunero.
- Tenido por liberal exaltado o moderado.
- Comprador de bienes nacionales.
- Secularizado.

Art. 8: Además se añadirá: si fue individuo de la Suprema Junta Gubernativa de Madrid: ministro de algún Tribunal o Audiencia: Diputado a Cortes: Diputado de Provincia o su

Secretario: Jefe Político o empleado en cualquier otro ramo: Individuo de alguna sociedad patriótica: Orado de ella: Escritor público y cualquier otra cosa que pueda contribuir a dar una idea exacta de la verdadera opinión que manifestó en el reinado constitucional.

Art. 9: Todos los encargados de la Policía en todos los pueblos conservarán un Índice igual al que deben formar para esta Superioridad.

Art. 10: Siempre que alguno de los comprendidos en este Índice, o cualquier hijo, criado o dependiente suyo pidiere pasaporte para salir del pueblo, la Autoridad que de dicho pasaporte lo avisará inmediatamente por el correo al encargado de la misma en el pueblo para donde sacó dicho pasaporte, advirtiéndole la nota o notas que tuviere en dicho Índice, y las sospechas que además pueda inducir su viaje por las circunstancias en que le hace y sus relaciones en dicho pueblo.

Art. 11: No se dará pasaporte a ninguno de los que tengan la nota de adictos al sistema constitucional, singularmente si fueron voluntarios nacionales, a no ser que el encargado de la Policía conozca que el que le pide tiene motivo justo para el viaje que intenta, u de fiador seguro.

Art. 12: Pero todo el que tenga la nota de adicto a la Constitución, deberá llevar en el pasaporte marcados los pueblos por donde debe transitar a ida y vuelta.

Art. 13: Esta anotación debe servir a todas las Autoridades de contraseña para observar muy particularmente su conducta.

Art. 14: Todo el que fuere hallado sin pasaporte, o sin carta de seguridad fuera del radio de las seis leguas de Madrid, será tenido como sospechoso, y en el concepto de tal la Autoridad que le aprehiere la formará la correspondiente causa.

Art. 15: Cualquier Autoridad que faltare al cumplimiento de alguno de estos artículos, ocultase la verdad, o favoreciese a alguno en las notas que mereciere, si directamente dependiese de la Policía, será suspenso de su destino, y se le formará la correspondiente causa, siendo castigado al tenor de la culpa que de ella le resulte.

Art. 16: Si no dependiere directamente de la Policía, los Intendentes de este ramo me darán parte de su inobservancia, para que haciéndolo yo presente al Rey nuestro Señor, se sirva S. M. determinar lo que sea de su Real agrado.

Art. 17: Para que ningún encargado de la Policía alegue ignorancia sobre esto, siempre que se cambie de encargados, el Secretario estará obligado a leer al nuevo encargado, este decreto, que juntamente con el Índice se conservarán entre los papeles reservados de la Policía.

Madrid 4 de octubre de 1824.

Mariano Rufino González

Annex 23

Llistat de voluntaris reialistes de Tarragona i professió (1824)

Antonio Molló	Escrivent
Francisco Pellicer	Fornier
Mariano Saperas	Soguer
Bruno Rabassa	Interventor
Josep Antonio Soguer	Soguer
Antonio Rofriguez	Paleta
Santiago Valentín	Tallant
Santiago Valentín fill	Tallant
Buenaventura Boronat	Paleta
Manuel Barbera	Empoderat
Francisco Bauza Molla	Noble
Manuel Feliu	Noble
Rafael Dalmau	Fuster
Juan Antonio Font	Pagès
Mariano Montoliu	Noble
Josep Albert	Pagès
Josep Maria Molins	Procurador
Felix Aguado	Administrador de loteries
Agustín Bros	Escrivent
Josep Canal	Picapedrer
Francisco Dalmau	Noble
Martín Bargalló	Pagès
Luís Roca	Pagès
Isidro Teixidó	Pagès
Pedro Rovira	Pagès
Domingo Figueras	Pagès
Jaime Martí	Pagès
Josep Mayoral	Pagès
Josep Bavot	<i>Papelero</i>
Josep Gual	Pagès
Antonio Font	Pagès
Esteve Janet	Pagès
Josep Aguilar	Pagès
Agustín Oliver	Pagès
Antonio Graset	Pagès
Pablo Bosch	Pagès
Salvador Queralt	Pagès
Miguel Queralt	Pagès
Jaume Piferrer	Pagès
Pablo Corbella	Pagès
Jaume Armora	Pagès

Simón Font	Pagès
Josep Bavot	Pagès
Tomas Bartoli	Afinador
Francisco Girona	Pagès
Ignacio Bru	Pagès
Antonio Gassull	Pagès

Font: AHCT. AM, 1824, correspondència, 362.

14.- Fonts documentals i bibliografia

14.1.- Arxius

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

Fons de la Reial Audiència. Cartes Acordades (1814-1820)

Arxiu Històric de Tarragona (AHT)

Fons de la Companyia d'Aragó. Secció Cartes (1814-1820/1823-1833)

Libre d'ordres de Creixell (1817-1830)

Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona (AHCT)

Actes Municipals (1814-1820/1823-1833)

Comptes de Propis i Arbitris (1814-1820)

Arxiu Històric de l'hospital de Sant Pau i Santa Tecla (AHSPT)

Resolucions (1813-1833)

Arxiu Capitular de la Catedral de Tarragona (ACCT)

Actes capitulars (1813-1820/1823-1833)

Arxiu Central del Port de Tarragona (ACPT)

Secció de plànols

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)

Acords Municipals (1814-1820)

Arxiu Municipal de Girona (AMG)

Actes Municipals (1814-1820/1823-1833)

Biblioteca Nacional de Catalunya – Fons de la Junta de Comerç (BN)

Copiador de Cartes (1814-1820/1823-1833)

14.2.- Bibliografia

- ADSERÀ, Josep. 1986. *Tarragona capital de provincia. Estudio histórico documental sobre la división del territorio*. Editat per Autor. Tarragona.
- AGIRREAZKUENAGA, Joseba. 2013. «El “gir biogràfic i local” per a l’anàlisi de la resiliència de comunitats locals». *Plecs d’història local*, núm. 150: 5-7.
- 2001. «Por qué la historia local: la historia local, la microhistoria desde Vasconia -Euskal Herria». A *Nuevas tendencias historiográficas e historia local en España: actas del II Congreso de Historia Local de Aragón*, 33-44. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.
 - 1993. *Storia locale e microhistoria: due visioni in confronto*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- AGIRREAZKUENAGA, Joseba; URQUIJO, Mikel (coord). 1993. *Storia locale e microhistoria: due visioni in confronto*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- AGRAMUNT, Agustí. 2019. *La modernització de la xarxa viària al Camp de Tarragona (1774-1870)*. Tarragona: Arola Editors.
- 2015. «Desenvolupament i subdesenvolupament de les Terres de l’Ebre durant els segles XVIII i XIX». URV.
- AGULHON, Maurice. 1992. «Clase obrera y sociabilidad antes de 1848». *Historia Social*, núm. 12: 141-66.
- ALBENTOSA, Luís M. 1982. «La importancia del conocimiento de las fluctuaciones climáticas en los estudios históricos. Aproximación al clima de Tarragona durante el siglo XVIII». *Universitas Tarraconensis*, núm. 4: 73-90.
- ALBERCH, Ramon. 1978. «La demografía gironina del 1808 al 1814». *Estudi General*, núm. 1: 173-78.
- ALBERCH, Ramon. 1984. «Josep Anton Viader, metge i afrancesat». *Quaderns de la Selva*, núm. 1: 129-35.
- 1982. *Girona: rius, ponts, aiguats*. Girona: Ajuntament de Girona.
 - 1979. «Nota sobre alguns afrancesats gironins (1808-1814)». *Revista de Girona*, núm. 88: 159-62.
 - 1978. *Els orígens de la Girona contemporània. La crisi de començaments del segle XIX*. Girona: Diputació de Girona.
- ALBEROLA, Armando. 2010. «El clima “trastornat”: sequera, temporals, riuades i inundacions a Catalunya i al País Valencià a les acaballes del segle XVIII». *Estudis d’història agrària*, núm. 23: 301-17.
- ALCAIDE, Rafael. 1999. «La introducción y el desarrollo del higienismo en España durante el siglo XIX. Precursores, continuadores y marco legal de un proyecto científico y social». *Scripta Nova*, núm. 3: 32-54.
- ALEJANDRE, Juan Antonio. 2004. «El control de la literatura política después del paréntesis abierto por la Constitución de Cádiz». *Cuadernos de historia del derecho*, 33-47.
- ALOMAR, Carmen. 1982. «La Depuración absolutista entre 1823 y 1833». *BSAL*, núm. 39: 233-39.

- ALONSO ÁLVAREZ, Luis. 1985. «Comercio colonial y crisis del Antiguo Régimen en Galicia (1778-1818)». *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 5: 175-90.
- ALONSO, Gregorio. 2011. «Dudas y desencantos de una sociedad civil emergente. La secularización de la España rural decimonónica». A *La España rural, siglos XIX y XX*, 1-20.
- ALONSO, Gregorio. 2015. «Imaginando a Fernando VII, rey católico y felón». *Pasado y memoria*, núm. 14: 57-77.
- ALONSO, Gregorio. 2014. *La nación en capilla. Ciudadanía católica y cuestión religiosa en España, 1793-1874*. Granada: Comares.
- ÁLVAREZ BARRIENTOS, Joaquín (ed.). 2008. *La Guerra de la Independencia en la cultura española*. Madrid: Siglo XXI.
- ÁLVAREZ JUNCO, José. 2001. «La difícil nacionalización de la derecha española en la primera mitad del siglo XIX». *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea*, núm. 61 (209): 831-58.
- 1999. «Identidad heredada y construcción nacional. Algunas propuestas sobre el caso español, del Antiguo Régimen a la Revolución Liberal». *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales*, núm. 2: 123-48.
 - 1994. «La invención de la Guerra de la Independencia». *Studia Historica-Historia Contemporánea*, núm. 12: 75-99.
- ÁLVAREZ PANTOJA, María José. 1980. «La vida cotidiana de una ciudad provincial (Sevilla 1814-1820)». *Archivo hispalense: Revista histórica, literaria y artística*, núm. 192: 9-66.
- 1978. «La Sevilla realista (1814-1820). Restauración del Antiguo Régimen». *Archivo hispalense: Revista histórica, literaria y artística*, núm. 61: 1-58.
 - 1973. «La hacienda municipal sevillana en 1819». *Archivo hispalense: Revista histórica, literaria y artística*, núm. 56: 97-107.
- ÁLVAREZ-COCA, María Jesús. 2012. «Invasión francesa, gobierno intruso. Los fondos de la Guerra de la Independencia en el Archivo Histórico Nacional». *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 37: 201-55.
- AMODIO, Emanuele. 2010. «El silencio de los antropólogos. Historia y antropología: una ambigua relación». *Arbor*, núm. 186 (743): 377-92.
- AMOR, Sílvia. 2015. «La pràctica epistolar a Catalunya (1700-1850): usos de la carta familiar». UAB.
- ANDREU, Jordi. 1986. *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1700-1850)*. Reus: Centre de Lectura de Reus.
- ANGUERA, Pere. 2009. «Materials per a la història de l'educació a Reus: 1810-1833». *Universitas Tarraconensis*, núm. 2 (1): 279-97.
- 1999. «La història local. Una síntesis catalana». *Studia Zamorensia*, núm. 5: 245-57.
 - 1993a. «L'eclosió de la història local i la seva integració en la història general de Catalunya». A *I Congrés Internacional d'història local de Catalunya*, Barcelona: L'Avenç, 9-20.
 - 1993b. *Els malcontents del corregiment de Tarragona*. Tarragona: Rafael Dalmau Editor.
 - 1983. *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
 - 1974. «De la petita història. Ferran VII a Reus l'any 1814». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, núm. 255, 1520-1522.

- 1972. «Aproximació demogràfica al Reus de 1818». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, núm. 232: 1142-44.
- ANGUITA, Ricardo. 1995. «Ordenanza y policía urbana. Los orígenes de la reglamentación edificatoria en España (1750-1900)». Tesi doctoral, Universidad de Granada.
- 1992. «Las Ordenanzas Municipales como instrumento de control de la transformación urbana en la ciudad del siglo XIX». *Cuadernos de arte de la Universidad de Granada*, núm. 23: 463-82.
- ARCHILÉS, Ferran; MARTÍ, Manuel. 2005. «Una nació fracassada? La construcció de la identitat nacional espanyola al llarg del s XIX». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 51: 141-63.
- ARDIT, Manuel. 1977. *Revolución liberal y revuelta campesina. Un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano (1793-1840)*. Barcelona: Ariel.
- ARESTÉ, Jaume. 1982. *El crecimiento de Tarragona en el siglo XIX. De la nueva población del puerto al plan de ensanche*. Tarragona: Col·legi d'Aparelladors tècnics de Tarragona.
- ARNABAT, Ramon. 2021. «Josep Fontana: història des de baix». En *El futur comença ara mateix: L'ensenyament de les Ciències Socials per interpretar el Món i actuar socialment*. Bellaterra: UAB.
- 2020. «Josep Fontana i la història local». En *Els orígens de l'època contemporània. Balanç historiogràfic dels estudis locals*. Carrotja-Afers.
- 2018. «El exilio cotidiano: sociedad, violencia y guerra civil en el siglo XIX español». *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine*, núm. 21.
- 2016. «El final de la Guerra del Francès a Catalunya: costos i conseqüències (1814-1823)». En *200 anys de la fi de la Guerra del Francès a les terres de l'Ebre*, 45-76.
- 2013. «Les postguerres del francès (1814-1823)». En *La Guerra del Francès 200 anys després*, 145-62. Tarragona: Publicacions URV.
- 2004. «La revolució liberal a Barcelona. Política de classes i classes de política». *Barcelona: Quaderns d'Història*, núm. 10: 11-58.
- 2003. *Liberals i reialistes. El Trienni Liberal al Penedès (1820-1823)*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs, 2a ed.
- 2002. *Verds i blancs. El trienni liberal a Reus i al Baix Camp (1820-1823)*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- 2001. *La Revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Editat per Universitat de Vic. Vic: Eumo.
- 1999a. «Revolució i contrarevolució a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823)». UPF, tesi doctoral.
- 1999b. «Notes sobre l'aixecament dels malcontents (1827)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 10: 107-28.
- 1998. «Joan Rafí». *Estudis Comarcals. Institut d'Estudis Vallencs.*, núm. 15: 95-96.
- 1997. *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- ARNABAT, Ramon (coord). 2020. *Els orígens de l'època contemporània. Balanç historiogràfic des dels estudis locals. Homenatge a Josep Fontana*. Catarroja: Afers.

- ARNABAT, Ramon; FERRÉ, Xavier. 2015. «Sociabilitat: entre la teoria i la historiografia». En *Sociabilitats a la Catalunya Contemporània*, 19-65. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ARNABAT, Ramon; GAVALDÀ, Antoni. 2012. *Història local. Recorreguts pel liberalisme i el carlisme*. Catarroja: Afers.
- ARNABAT, Ramon; GAVALDÀ, Antoni; PONS, Josep M. 2012. «La història local en revisió: noves mirades». En *Història local, recorreguts pel liberalisme i el carlisme. Homenatge al doctor Pere Anguera*, editat per Afers; ISOCAC, 105-18. Reus i Tarragona.
- ARNABAT, Ramon; MORUNO, Carlos. 2022. *El naixement de la Diputació de Tarragona i el primer liberalisme*. Tarragona: Diputació de Tarragona, en premsa.
- ARNABAT, Ramon; SANTESMASES, Josep. 2013. «La història local i plecs: 150 números». *Plecs d'història local*, núm. 150.
- ARNABAT, Ramon; SOLÀ, Àngels. 2008. «L'Ajuntament de Barcelona (1808-1839)». *A Història de l'Ajuntament de Barcelona*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, vol. II, 18-51.
- ARNAUD, Pierre. 2019. «El Caso Abella (1819-1820). Debates en torno a la movilidad social durante la Primera Restauración absolutista.» *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, núm. 18: 195.
- ARTIGUES I VIDAL, Jaume, i Francesc MAS I PALAHÍ. 2019. *El model de casa fàbrica als inicis de la industrialització*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- ARTOLA, Andoni. 2014. «La alianza imposible. Los obispos y el Estado (1814-1833)». *Investigaciones históricas* 34: 155-84.
- ARTOLA, Miguel. 1994. *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*.
- 1989. *Los afrancesados*. Madrid: Alianza.
 - 1973. *La burguesía revolucionaria (1808-1874)*. Madrid: Alfaguarda.
 - 1968. *La España de Fernando VII. Historia de España XXVI*. Madrid: Espasa-Calpe.
 - 1959. *Los orígenes de la España Contemporánea*. Madrid: Espasa-Calpe.
- ASTORGANO, Antonio. 2005. «El inquisidor Rodríguez Laso y el ocaso de la Inquisición Valenciana (1814-1820)». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 13: 297-345.
- ASTRADE, Laurent; JACOB-ROUSSEAU, Nicolas. 2010. «Sécheresses et pénuries d'eau dans la France méridionale entre 1815 et 1840». *La Houille Blanche*, núm. 4: 43-50.
- Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona. *Llistat històric de carrers de Tarragona (Part Alta i Baixa , i Eixample)*», recurs electrònic.
- AYMES, Jean-René. 2021. «El Trienio Liberal censurado en 1825 por un oficial francés perteneciente a los Cien Mil Hijos de San Luis: un análisis de la obra Madrid, ou Observations sur les mœurs et usages des Espagnols au commencement». *Pasado y Memoria*, núm. 22: 419-34.
- AZAGRA, Joaquin; MATEU, Enric; VIDAL, Javier. 1996. *De la sociedad tradicional a la economía moderna. Estudios de historia valenciana contemporánea*. Alacant: Diputació provincial d'Alacant.
- BACHERO BACHERO, Juan Luís. 2017. «La neutralización del adversario político. La deportación en la España del siglo XIX». Tesi doctoral, Universitat Jaume I.
- 2015. «La represión en el absolutismo: entre la ley y la arbitrariedad». A *La represión absolutista y el exilio*. Cadis: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 71-82.

- BADA, Joan. 1986. *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. Barcelona: Herder.
- 1984. «Pau Schar, bisbe de Barcelona a l'època Ferrandina (1808-1831). L'església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1789-1833)». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 4: 327-35.
- BÁDENAS, Antonio. 2018. *Los litigantes miserables ante la Justicia de Fernando VII*. Madrid: Dykinson.
- BADOSA, Elisa. 1985. *Explotació agrícola i contractes de conreu, 1670-1840: Les finques del clergat de Barcelona*. Barcelona: Col·legi Notarial de Barcelona.
- 1984. «El cercamiento de tierras en Cataluña (1170-1820)». *Revista de Historia Económica* 2 (3): 149-61.
- BAKER, Keith M. 1990. *Inventing the French Revolution: essays on French political culture in the eighteenth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BALDÓ, Marc. 1983. «Los estudiantes de la Universidad de Valencia en la crisis del Régimen Feudal (1786-1836)». *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 4: 11-32.
- 1978. «Els inicis de l'ominosa dècada al País Valencià: Aspectes d'una contrarrevolució (1823-1827)». *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 1: 120-64.
- BALLARÍN, Pilar. 1989. «La educación de la mujer española en el siglo XIX». *Historia de la educación*, núm. 8: págs. 245-260.
- BALLESTER, Lluís. 2010. «Paràlisi de l'activitat comercial i èxode de la població de Tarragona durant la Guerra del Francès». *Kesse*, núm. 44: 10-16.
- BARBASTRO, Luís. 1993. *Los afrancesados. Primera emigración política del siglo XIX español (1813-1820)*. Madrid: CSIC.
- BARBERÀ, Xavier. 2019. «Aiguats, inundacions i riuades originats a la conca del riu Anoia al segle XIX». *Miscellanea Aqualatensia* 18: 39-64.
- BARNOSELL, Genís. 2011. «Los sitios de Girona durante la Guerra de la Independencia (1808-1809): Más allá del mito». *Historia Social*, núm. 11: 3-19.
- BARQUÍN, Rafael. 1997. «Transporte y precio del trigo en el siglo XIX: creación y reordenación de un mercado nacional». *Revista de Historia Económica - Journal of Iberian and Latin American Economic History* 15 (1): 17-48.
- BARRAQUER, Gaietà. 1915. *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*.
- BARREIRO, José Ramón. 1997. «Liberalismo y ejército en Galicia en el siglo XIX». *Cátedra Jorge Juan: ciclo de conferencias: Ferrol, curso 1995-1996*, 159-80.
- 1982. *Liberales y absolutistas en Galicia (1808-1833)*. Xerais de Galicia.
- BARRIENDOS, Mariano. 2005. «Variabilidad climática y riesgos climáticos en perspectiva histórica. El caso de Catalunya en los siglos XVIII-XIX». *Revista de Historia Moderna* 23: 11-33.
- 1999. «La climatología histórica en el marco geográfico de la antigua Monarquía Hispana». *Scripta Nova*, núm. 53: 1-34.
 - 1996. «El clima histórico de Catalunya (siglos XIV-XIX). Fuentes, métodos y primeros resultados». *Revista de Geografía*, núm. 30: 69-96.
 - 1995a. «La recerca en climatologia històrica. Un debat necessari per al desenvolupament correcte de l'especialitat a l'àmbit de la Mediterrània Occidental». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* X (40): 19-32.
 - 1995b. «La producción bibliográfica en climatología histórica». *Revista de geografía* XXIX (1): 103-10.

- BARRIENDOS, Mariano et al. 2018. «Megadroughts in Iberia. A case study of the event 1812-1824. Atmospheric processes and socio-environmental impacts». *EGU General Assembly Conference Abstracts*.
- BARRIENDOS, Mariano; DANNECKER, Andreas. 1999. «La sequía de 1812-1824 en la costa central catalana. Consideraciones climáticas e impacto social del evento». En *La climatología española en los albores del siglo XXI: aportaciones presentadas al I Congreso de la Asociación de Climatología*, 53-61. Barcelona: Asociación Española de Climatología.
- BARRIENDOS, Mariano, i Jordi POMÉS. 1992. *L'aigua a Mataró. Inundacions i recursos hídrics (segles XVIII-XX)*.
- BARRIENDOS, Mariano; PROHOM, Marc; SÁNCHEZ-LORENZO, Arturo. 2010. «Extreme drought conditions over NE Iberia in early 19th century (1812-1825) and its possible relationship to major volcanic eruptions». *EGUGA*, núm. 12: 4926.
- BARRIO, Maximiliano. 2017. «La segunda restauración española a través de los despachos del nuncio Giustiniani (1823-1827)». *Pasado y memoria*, núm. 16: 121-48.
- BARTOLOMÉ, Bernabé. 1991. «La crianza y educación de los expósitos en España entre la Ilustración y el Romanticismo (1790-1835)». *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, núm. 10: 33-62.
- 1983. «Las purificaciones de maestros de primeras letras y preceptores de gramática en la reforma de Fernando VII». *Historia de la educación: Revista interuniversitaria* 2: 249-54.
- BÉLIVEAU, Denis. 1994. «Les grains de la colère. Géographie de l'émotion populaire en France au sujet de la cherté des céréales (1816-1847)». *Criminologie* 27 (1): 99-115.
- BENAU BERENQUER, Josep Maria. 1995. «Cambio tecnológico y estructura industrial. Los inicios del sistema de fábrica en la industria pañera catalana, 1815-1835.» *Revista de Història Econòmica* 2 (Any XIII): 199-226.
- BERASATEGUI, Maria Lluïsa. 2008. «Fonts bibliogràfiques per a l'estudi de l'educació física i l'esport a Catalunya (1856-1975)». *Temps d'Educació* 35: 169-96.
- BERNAL, Antonio. 1978. «Haciendas locales y tierras de propios. Funcionalidad económica de los patrimonios municipales (siglos XVI-XIX)». *Hacienda Pública Española*, núm. 55: 285-312.
- BERNAT, Pasqual. 2006. «La enseñanza de la agricultura y de la botánica en la España de principios del siglo XIX: el caso de la Escuela de Agricultura y Botánica de Barcelona (1815-1821)». *Llull: Revista de la Sociedad Española de Historia de las Ciencias y de las Técnicas* 29 (64): 259-80.
- 1993. «La innovació tecnològica i la seva difusió a l'agricultura de la Catalunya il·lustrada. Un exemple: La "cartilla" rústica per combatre la negror de l'olivera editada per la Junta de Comerç de Barcelona el 1817». En *Actes de les II Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica (SCHCYT)*, 115-22.
- BERNILS, Josep Maria. 2003. «L' ordre públic municipal a Figueres». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 36 (36):
- BETHENCOURT, Antonio. 1989. «La Cofradía de Mareantes de San Telmo en Las Palmas de Gran Canaria: proyecto de un montepío textil (1781-1805)». *Espacio, tiempo y forma*, núm. 2: 243-68.
- BETRÁN, José Luis. 2015. «El miedo a las epidemias. Una perspectiva desde la Historia». *Pasajes*, núm. 48: 19-29.
- BEVILACQUA, Piero. 1992. «Medi ambient i història». *Recerques*, núm. 26: 15-19.

- BLASCO, Ricardo. 1979. *Poesia política valenciana*. València: Eliseu Climent.
- BLÁZQUEZ, Juan. 1990. «Catálogo de los procesos inquisitoriales del Santa Oficio de Barcelona». *Espacio, tiempo y forma. Serie IV, Historia moderna*, núm. 3: 11-158.
- BOFARULL I BROCA, Andreu de. 1866. *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*. 2a ed. Reus: Viuda e hijo de Sabater.
- BOFARULL, Manuel. 2004. *Crims a les comarques tarragonines (S. XIX)*. Valls: Cossetània.
- BOHIGAS, Jordi, Enric MIRAMBELL, Enric PRAT, i Pep VILA. 2009. «La crònica de l'argenter Miquel Feu sobre la Guerra del Francès a Girona ciutat i comarques». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* L (50): 357-470.
- BOLUFER, Mónica. 2003. «Mujeres y hombres en los espacios del reformismo ilustrado: debates y estrategias». *Revista HMiC: història moderna i contemporània*, núm. 1: 12.
- BONAMUSA, Francesc; SERRALLONGA, Joan (coords). 1994. *La sociedad urbana en la España contemporánea*. Capellades: Asociación de Historia Contemporánea.
- BOSCH, Mònica. 2019. «La fomació d'una classe dirigent (1790-1850). els Carles en la societat gironina». Tesi doctoral, UdG.
- 2009. «Viure i pagar la guerra. Els efectes de la Guerra del Francès en la família i el patrimoni Carles». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 40: 57-76.
 - 2002. «Els hisendats com a classe dirigent: l'exemple de la regió de Girona». *Plecs d'Història Local*, núm. 99: 1562-65.
 - 2000. «Hisendats, de classe dominant a classe dirigent». *Revista de Girona*, núm. 202: 76-79.
- BOTER, Jaume. 1983. «La música a Catalunya (1800-1875)». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 17: 25-29.
- BOU, Jordi. 2000. «El Baix Gaià i els cent mil fills de Sant Lluís». *Estudis altafullencs*, núm. 24: 29-40.
- BOUCHERON, Patrick. 2010. «Histoire Urbaine». En *Historiographies*, 436-42.
- BRIFFA, K; SCHWEINGRUBER, F; OSBORN, T. 1998. «Influence of volcanic eruptions on northern hemisphere summer temperature over the past 600 years». *Nature*, núm. 393: 450-55.
- BRINGAS, Miguel Ángel. 2008. «Estructura documental de los Cuadernos Generales de la Riqueza de Martín de Garay, 1818-1820». *Catastro: Revista de la Dirección General del Catastro*, núm. 64: 79-109.
- 2003. «Un catastro poco conocido: el apeo y valuación general de Martín de Garay, 1818-1820». *Catastro: Revista de la Dirección General del Catastro*, núm. 47: 143-57.
- BRINGAS, Miguel Ángel. 1994. «Los cuadernos generales de la riqueza (1818-1820): La localización de una fuente histórica en España», núm. 7: 155-79.
- BUENO MARÍ, Rubén, i Ricardo JIMÉNEZ PEYDRÓ. 2010. «Crónicas de arroz, mosquitos y paludismo en España: el caso de la provincia de Valencia (S. XVIII-XX)». *Hispania* LXX: 687-707.
- BURKE, Peter. 2001. *Hablar y callar. Funciones sociales del lenguaje a través de la historia*. Barcelona: Gedisa.
- BURKE, Peter (ed). 1993. *Formas de hacer historia*. Madrid: Alianza.
- BURKE, Peter. 1993. «Historia de los acontecimientos y renacimiento de la narración». A *Formas de hacer historia*, Madrid: Alianza, 287-306.

- BUSSOT, Gerard; JIMÉNEZ, Àngel. 2004. «Segle XIX». En *El port de Sant Feliu de Guíxols. Recorregut històric amb motiu del seu centenari*, 73-87. Girona: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona.
- BUSSY, Danièle. 2003. «Por una historia de la sociabilidad femenina: algunas reflexiones». *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea* 63 (214): 605-20.
- BUSTOS, Sophie. 2018. «Francia y la cuestión española: el golpe de estado del 7 de julio de 1822». *Ayer*, núm. 2: 179-202.
- BUTRÓN, Gonzalo. 2020. «El Cádiz sitiado de 1823: un espacio político bajo presión». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, núm. 54.
- 2016. «Resistencia e internacionalismo liberal en Cádiz en la segunda restauración fernandina». *Historia Contemporanea*, núm. 52: 79-104.
 - 2014. «Redefinir rey y soberanía: El retorno de Fernando VII y la agonía del liberalismo». *Pasado y memoria*, núm. 13: 59-78.
 - 2004. «Pueblo y élites en la crisis del absolutismo: los voluntarios realistas». *Spagna contemporanea* 25: 1-20.
 - 1998. *Intervención exterior y crisis del antiguo régimen en España. Actas del Congreso Conmemorativo del 175 aniversario de la invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis*. Puerto de Santa María: Universidad de Huelva.
 - 1997. *La ocupación francesa de España (1823-1828)*. Cadix: Universitat de Cadix.
 - 2001. «La quimera del mezzotermine. La contribución franco-británica a la caída del liberalismo peninsular». *Ayer*, núm. 41: 63-84.
- CABALLERO, Boris Alexander. 2013. «La historia comparada. Un método para hacer Historia». *Sociedad y discurso*, núm. 28: 50-69.
- CADERONE, Antonietta. 1984. «El lenguaje del liberalismo y del absolutismo en el teatro político», 38-46.
- CAHNER, Marx. 1998. *Literatura de la revolució i de la contrarevolució (1789-1849)*. Barcelona: Curial.
- CALDERÓN, María C. 2010. «Presencia de las mujeres en las Reales Sociedades Económicas de Amigos del País (1775-1808)». *Foro de Educación*, núm. 12: 185-231.
- CALLAHAN, Williams James. 1989. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*. Madrid: Nerea.
- CALVO, Antonio. 2013. «Como si no hubiesen pasado jamás tales actos: La gestión fernandina de la memoria histórica durante el sexenio absolutista (1814-1820)». A *Culturas políticas monárquicas en la España liberal: Discursos, representaciones y prácticas (1808-1902)*, 31-58.
- CAMINAL, Montserrat; Esteban; CANALES, Àngels; SOLÀ, i Jaume TORRAS. 1978. «Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835). Els arrendaments de la casa Medinaceli». *Recerques*, núm. 8: 51-72.
- CAMP, Federico. 1944. «Algunos académicos de la Real de Buenas Letras de Barcelona durante la Guerra de la Independencia». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 17: 255-65.
- CAMPADABAL, Mireia. 2005. «El carnestoltes a la Barcelona de l'Edat Moderna: cultura cívica, tradició literària i transgressió social». *Barcelona: Quaderns d'Història* 9: 109-32.
- CAMPOS, Jorge. 1969. *Teatro y sociedad en España, 1780-1820*. Madrid: Moneda y Crédito.

- CAMPOVERDE, Marqués de. 1814. *Contestación del general Marqués de Campo Verde a varios puntos injuriosos a su persona contenidos en el papel que con el título «la vincita de su honor» presentó a la nación española el general D. Pedro Sarsfield*. València: Imprenta Benito Montford.
- CAMPS, Enriqueta. 1990. «Urbanización y migraciones internas durante la transición al sistema fabril: el caso catalán». *Revista de Demografía Histórica*, núm. 8: 73-96.
- CAMPS, Jaume. 2015. «El paper de l'Església en la restauració de l'absolutisme a principi segle XIX». *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 122: 23-35.
- CANALES, Esteban. 2009. «El París de Napoleón Bonaparte». *HMiC: Historia Moderna y contemporánea*, núm. 7: 5-14.
- 1969. «Una visió més real de la Guerra del Francès: la historia de Bràfim d'en Bosch i Cardellach». *Recerques: història, economia, cultura* 1: 7-49.
- CANTOS, Marieta. 2010. «La literatura femenina en la Guerra de la Independencia: a la ciudadanía por el liberalismo». *Revista HMiC: història moderna i contemporània*, núm. 8.
- CAÑAS, Sergio. 2018. «Trono y Altar durante el Sexenio Absolutista: el obispo Puyal y la Iglesia de Calahorra (1814-1820)». *Kalakorikos*, núm. 23: 185-214.
- CAPITAN DÍAZ, Alfonso. 1978. *Los catecismos políticos en España 1808-1822. Un intento de educación política del pueblo*. Granada: Caja General de Ahorros y Monte de Piedad.
- CARASA, Pedro. 2007. «El giro local». *Alcores*, núm. 3: 13-35.
- 1994. «Por una historia social de la ciudad. Urbanización, pauperismo y asistencia». A *La Sociedad Urbana*. Barcelona: Asociación de Historia Contemporánea.
- CARBONELL, Montserrat. 1983. «Plets i lluita antisenyorial. El Ducat de Cardona a les acaballes del antic règim». *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 3: 265-78.
- CARDESÍN, José María. 2008. «Motín y magnicidio en la Guerra de la Independencia: La voz de “arrastrar” como modelo de violencia colectiva». *Historia Social*, núm. 62: 27-47.
- CARDOSO, Ciro; PÉREZ BRIGNOLI, H. 1976. *Los métodos de la historia*. Mèxic: Grijalbo.
- CARIDAD SALVADOR, Antonio. 2020. «La historiografía reciente sobre el primer carlismo (2006-2018)». *Studia Historica. Historia Contemporánea* 38: 203-43.
- CARR, Raymond. 1969. *España 1808-1939*. Esplugues de Llobregat: Ariel.
- CARRERA, Jaume. 1961. *La economía de Cataluña en el siglo XIX. Volumen III: Comercio, moneda, banca, bolsa y tributos*. Barcelona: Bosch.
- CASALS BERGÉS, Quintí. 2011. «La formación del personal político liberal y la resistencia del absolutismo en Lleida en la transición del Antiguo Régimen al liberalismo». *Tiempos Modernos* 7 (23): 1-35.
- CASALS, Bruno. 1816. *Tarragona sacrificada en sus intereses y vidas por la independencia de la nación y liberta de su cautivo monarca Fernando Séptimo*. Tarragona: Miquel Puigrubí.
- CASALS, Quintí. 2002. «L'elit política de Lleida en la transició de l'antic règim al liberalisme». *Control social i quotidianitat: Terceres Jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local als Països Catalans*, 399-428.
- CASAS, Jordi. 2015. *La hisenda municipal catalana. De la baixa edat mitjana a la revolució liberal (segles XII-XIX)*. Lleida: Pagès Editors.

- 1996. «La hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX». A *III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, 85-107. Barcelona: L'Avenç.
- CASTELLS, Irene. 2001. «La resistencia liberal contra el absolutismo fernandino (1814-1833)». *Ayer*, núm. 41: 43-62.
- CASTELLS, Irene; FERNÁNDEZ, Elena. 2008. «Las mujeres y el primer constitucionalismo español (1810-1823)». *Historia Constitucional*, núm. 9: 163-80.
- CASTRO ALFÍN, Demetrio. 2011. «Autor censura a autor. Un caso de control político-literario en la España de finales del Antiguo Régimen». *Studi Ispanici*, núm. 36: 87-106.
- 1992. «Comprender comparando. Jalones de una búsqueda en historia y ciencias sociales». *Studia Historica: Historia Contemporánea* 10-11: 77-90.
- CASTRO, Adolfo de. 1858. *Historia de Cádiz y su provincia: desde los remotos tiempos hasta 1814*. Cadis: Imprenta de la Revista Médica.
- CASTRO, Concepción DE. 1979. *La revolución liberal y los municipios españoles (1812-1868)*. Madrid: Alianza.
- CASTRO, Hortensia. 2013. «La cuestión ambiental en geografía histórica e historia ambiental: Tradición, renovación y diálogos». *Revista de Geografía Norte Grande* 128 (54): 109-28.
- CERRO, Rafael. 2010. «Bajo el signo de la crisis: los alcaldes mayores de Barcelona durante el reinado de Carlos IV». *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 28: 91-119.
- CERRO, Rafael. 2006. «Els Alcaldes majors del corregiment de Barcelona durant la segona meitat del segle XVIII». *Revista de Dret Històric Català* 6 (0): 131-72.
- 1999. «La nómina de los Alcaldes Mayores de Cataluña (1717-1834)». *Ius fugit: Revista interdisciplinar de estudios histórico-jurídicos*, núm. 8: 45-74.
- CHAPARRO, Alexander. 2014. «Publicidad monárquica y opinión pública en el Nuevo Reino de Granada durante la restauración absolutista, 1816-1819». *Fronteras de la Historia* 19 (2): 70-95.
- CHÍA, Julián de. 1861. *Inundaciones de Gerona*. Girona: Imprenta de Paciano Torres.
- CHUST, Manuel (coord.). 2015. *Valencianos en revolución, 1800-1821*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- CLARA, Josep. 1984. «Sobre la Girona constitucional (1820-1823)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 27: 357-90.
- 1980. «El setge de Girona en la Guerra dels Malcontents». *Revista de Girona*, núm. 91: 67-73.
- CODESAL, Matilde. 1997. «Caracteres de la composición del Ayuntamiento absolutista de Zamora, 1814-1820». *Studia Zamorensia*, núm. 4: 65-94.
- COLOMÉ, Josep, i Francesc VALLS. 1994. «La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per a un reflexió». *Recerques*, núm. 30: 47-68.
- COLOMER, Josep M. 1987. «Teoría de la democracia en el utilitarismo (En torno al pensamiento político de Jeremy Bentham)». *Revista de estudios políticos (nueva época)*, núm. 57.
- COMAS, Montserrat. 2009. *La impremta catalana i els seus protagonistes a l'inici de la societat liberal (1800-1833)*.
- Comercio, Gabinete de Industria y. 1839. *Descripción topográfica de la provincia de Tarragona*. Editat per Miguel Puigrubí. Tarragona.
- COMÍN, Fernando. 1990. «Las cuentas de la Hacienda preliberal en España (1800-1855)». *Estudios de historia económica*, núm. 19: 7-152.

- CONEJERO, Vicente. 1982. «La contrarevolució bajo Fernando VII». *Anales de la Universidad de Alicante* 1: 491-530.
- CONFINO, Alonso. 2006. «Lo local, una esencia de toda nació». *Ayer*, núm. 64: 19-31.
- CONGOST, Rosa. 2014. «Més enllà de les etiquetes. reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials humils. La regió de Girona (1770-1850)». *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 68: 165-91.
- 2008. «Els efectes socials i econòmics de la Guerra del Francès a les comarques gironines». En *Girona i la Guerra del Francès (108-1814)*, 89-108. Girona: Ajuntament de Girona.
 - 1997. «De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)». *Recerques: història, economia, cultura* 35: 51-72.
 - 1990. *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*. Vic: Eumo.
 - 1989. «Presión demográfica, relaciones de clase y producción agrícola en la región de Gerona (1768-1862)». *Agricultura y Sociedad*, núm. 50: 155-86.
- COROLEU, José. 1916. *Memorias de un menestral de Barcelona (1792-1854)*. Barcelona: José Asmarats, 1a edició de 1888.
- CORRALES, Laura. 2010. «Les exèquies a Álvarez de Castro: túmuls, estampes i epitafis en honor del governador militar». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 51: 189-210.
- CORTADA, Juan; DE MANJARRÉS, José. 1848. *El libro verde de Barcelona*. Barcelona: Imprenta de Tomas Gorchs.
- COSTA, Francesc. 1985. *Mataró liberal 1820-1856. La ciutat dels burgesos i proletaris*. Mataró: Dalmau.
- COSTA, Lluís (dir). 1992. *Història de Girona. De l'Antic Règim a la Societat liberal*. Girona: Ateneu d'Acció Cultural.
- COTS, Albert. 1984. «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya. 1751-1837». Tesi doctoral, UB.
- 1983. «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)». *Estudis d'història agrària*, núm. 6: 241-68.
- CÓZAR, Ramón. 2009. «La descomposició del municipio del Antiguo Régimen. Los últimos regidores perpetuos de la villa de Albacete». *Tiempos Modernos* 19 (2): 1-42.
- CÓZAR, Ramón; GARCÍA LÓPEZ, Francisco José. 2015. «La enseñanza de primeras letras en las tierras de Albacete a finales del Antiguo Régimen». *Tiempos Modernos*, núm. 31: 63-88.
- CREIXELL, Rosa Maria; FREIXA, Mireia. 2015. «Els passatemp i les festes a l'època del baró de Maldà».
- CROIX, Alain; GUYVARCH, Didier (dirs). 1990. *Guide de l'Histoire Locale*. París: Suil.
- CRUZ ROMERO, María. 1993. *Entre el orden y la revolución. La formación de la burguesía liberal en la crisis de la monarquía absoluta (1814-1833)*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- CUADRAT, José Maria. 2012. «Reconstrucción de los episodios de sequía en el nordeste de España a partir de las ceremonias de rogativas». *Nimbus*, núm. 29: 177-87.
- CUARTERO, Rosa. 2013. *Fent fortuna. Acumulació i burgesia a Castelló (1770-1841)*. Castelló: Universitat Jaume I; Servei de Publicacions.
- CÚNDARO, Manuel. 1950. *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808-1809*. Girona: Instituto de Estudios Gerundenses.

- DALLA, Gabriela; FERNÁNDEZ, Sandra. 2001. «Límites difusos en la historia y el espacio». A *Lugares para la historia*, 209-45. Rosario: Universidad Estatal de Rosario.
- DARNTON, Robert. 2010. *Las razones del libro. Futuro, presente y pasado*. Madrid: Trama.
- DDAA. 2007. «Atmospheric effects of volcanic eruptions as seen by famous artists and depicted in their paintings». *Atmospheric Chemistry and Physics*, núm. 7: 4027-42.
- DDAA. 2012. *El govern de la ciutat (II). De la Guerra del Francès a la fi del franquisme*. Girona: Ajuntament.
- DDAA. s.d. *La evolución urbana en Tarragona*. Editat per Ministerio de Cultura.
- DDAA. 2012. «Història i Premsa». *Plecs d'Història Local*, núm. 147.
- DDAA. 2011. «Assessing extreme droughts in the Iberian Peninsula during 1750–1850 from rogation ceremonies». *Climate of the Past Discussions* 7 (6): 4037-72.
- DDAA. 2007. «La protesta campesina como protesta ambiental, siglos XVIII-XX». *Historia Agraria* 17 (42): 277-301.
- DDAA. 2008. *Girona i la Guerra del Francès (1808-1814)*. Girona: Ajuntament de Girona.
- DDAA. 2009. «Educació i Història». *Plecs d'Història Local*, núm. 132: 1-16.
- DDAA. s.d. «BIHES. Bibliografías de Historia de España».
- DDAA. 1994. *Perspectivas de la historia local en Catalunya*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- DDAA. 2012. *El Govern de la ciutat (II): de la Guerra del Francès a la fi del franquisme*. Editat per Arxiu Municipal. Girona: Ajuntament.
- DDAA. 1833. *Diccionario geográfico universal dedicado a la reina nuestra señora*. Editat per Imprenta de José Torner. Barcelona: Imprenta de José Torner, vol. 9.
- DDAA. 2001. «Long pressure series for Barcelona (Spain). Daily reconstruction and monthly homogenization». *International Journal of Climatology* 21 (13): 1693-1704.
- LA TORRE, Joseba DE. 1998. «Guerra, economía y violencia, 1808-1823». *Vasconia*, núm. 26: 15-22.
- 1992. *Lucha antifeudal y conflictos de clases en Navarra, 1808-1820*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
 - 1990. «Crisis de una economía agraria y respuestas campesinas en la quiebra del antiguo régimen. Navarra, 1808-1820». *Revista de Historia Económica* 8 (1): 11-35.
- LA TORRE, Joseba; LANA, José Miguel DE. 2000. «El asalto a los bienes comunales. Cambio económico y conflictos sociales en Navarra, 1808-1936». *Historia Social*, núm. 37: 74-95.
- LA TORRE, Rosario DE. 2016. «La accesión de España a los tratados multilaterales de 1815». *Cuadernos de Historia Contemporánea* 38: 65-75.
- 2011. «El falso tratado secreto de Verona de 1822». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 33: 277-93.
- MIÑANO, Sebastián DE. 1827. *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal. Tomo VIII*. Madrid: Imprenta de Pietatrd-Peralta.
- PUIG, Lluís M DE. 2014. «Els setges de Girona 1808-1809». En *Girona. Construir la ciutat (II). De l'edat moderna als nostres dies*, 61-88. Girona: Ajuntament de Girona.
- 2007. *Girona, guerra i absolutisme: resistència al francès i defensa de l'Antic Règim (1792-1833)*. Girona: Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona.

- VELEZ, Fray Rafael DE. 1813. *Preservativo contra la irreligión*. Madrid.
- CAMINO, Maria DEL. 2013. «La inquisición y los obispos en la restauración absolutista tras el Trienio Liberal (1825)». *GLOSSAE*, núm. 10: 192-203.
- CAMPO, Luís DEL. 1981. «Pamplona tres lustros de su historia (1808-1823)». *Príncipe de Viana* 42 (163): 495-562.
- CASTILLO, Joaquín DEL. 1840. *La ciudadela inquisitorial de Barcelona*. Barcelona: Imprenta de D. Manuel Sauri, tercera edició.
- CORNO, Nicola DEL. 2019. *Spagna controrivoluzionaria. Il Manigesto de los Persas*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- 1998. «La contrarevolució a Itàlia (1815-1861)». *L'Avenç*, núm. 221: 33-37.
- RÍO ALDAZ, Ramón DEL. 2011. «Crisis de las historiografías marxistas y últimas tendencias: ¿existe hoy una nueva historia social?» *HMiC: Historia Moderna y contemporánea* 9: 107-22.
- 2010. «La Transición del feudalismo al capitalismo: ¿Una transición urbana o básicamente rural?» *HMiC: història moderna i contemporània*, núm. 8: 179-98.
 - 2009. «Historias de la Revolución Francesa: Avances científicos y visiones ideológicas en los siglos XIX y XX». *HMiC: Historia Moderna y contemporánea*, núm. 7: 95-114.
 - 1993. «Ultras y mercenarios: Las fuerzas paramilitares en los años previos a la guerra carlista en Navarra (1828-1832)». *Gerónimo de Uztariz*, núm. 8: 55-72.
 - 1992. «La crisis agraria de principios del siglo XIX en Navarra: Una aproximación». *Manuscrits: Revista d'història moderna* 1 (10): 395-414.
 - 1985. «liberales, absolutistas, moderados y ultras en la crisis del antiguo régimen en Navarra». A *Industrialización y nacionalismo: análisis comparativo*, 329-38.
- DELGADO RIBAS, Josep Maria. 2006. «La desintegración del Imperio Español. Un caso de colonización frustrada (1797-1837)». *Illes i Imperis*, núm. 8: 5-44.
- 1995. «Mercado Interno versus Mercado Colonial en la primera industrialización española». *Revista de Historia Económica / Journal of Iberian and Latin American Economic History* 13 (1): 11-31.
 - 1994. *Historia de la educación en España y América. La educación en la España contemporánea (1789-1975)*. Madrid: Morata.
 - 1985. «De la filatura manual a la mecànica. Un capítol del desenvolupament de la indústria cotonera a Catalunya (1749-1814)» 1840 (París 1964).
 - 1983. «Política ilustrada, industria española y mercado americano, 1720-1820». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 3: 253-64.
 - 1981. «La Integración de Hispanoamerica en el Mercado Mundial (1797-1814)». *Boletín americanista*, núm. 31: 41-52.
- DÍAZ GONZÁLEZ, Francisco J., i José M. CALDERÓN. 2013. «La administración municipal de justicia en la España del siglo XIX». *Revista de Estudios Historico-Juridicos*, núm. 35: 295-345.
- DÍAZ PINTADO, Juan. 1998. *Revolución liberal y neoabsolutismo en la Mancha, 1820-1833*. Ciudad Real: Diputación de Ciudad Real.
- 1994. «Reacción absolutista y desórdenes en La Mancha (1814-1822)». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 16: 35-63.
 - 1987. *Conflicto social, marginación y mentalidades en La Mancha (siglo XVIII)*. Diputación provincial.
- DIAZ-PLAJA, Fernando. 1983. *Historia de España en sus documentos. Siglo XIX*. Madrid: Cátedra.

- DIEZ RODRIGUEZ, Fernando. 1993. *La sociedad desasistida. El sistema benéfico-asistencial en la Valencia del siglo XIX*. València: Diputació de València.
- DOMÍNGUEZ-CASTRO, Fernando et al. 2012. «Assessing extreme droughts in Spain during 1750-1850 from rogation ceremonies». *Climate of the Past*, núm. 8: 705-22.
- DORCA, Toni. 2019. «De la construcció historiogràfica a la representació novelística: Fernando VII a la luz de Vayo y Galdós». *Cuadernos de Historia Contemporánea* 41: 211-35.
- 2017. «la Restauración del absolutismo (1814-1820) en la historiografía liberal decimonónica y en los episodios nacionales de Benito Pérez Galdós». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 23: 261-76.
- DUCH, Montserrat. 2012. «Pasión por la historia. Pere Anguera (Reus, 1953-2010)». *Ayer*, núm. 87: 227-36.
- DUFOUR, Gerard. 2005. «¿Cuándo fue abolida la Inquisición en España?» *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 13: 93-107.
- DURAN I PUJOL, Montserrat. 1985. «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)». *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 17: 7-42.
- EGUAGUIRRE, Andrés. 1813. *Sucesos verdaderos del sitio y plaza de Tarragona*. València: Imprenta patriótica del pueblo soberano.
- EIRAS, Antonio. 1990. «Política de regadíos en el reinado de Fernando VII». *Libro homenaje al profesor Federico Suárez*.
- ELORZA, Antonio. 2006. «1808: el nacimiento de la nación». En *Seminario sobre nación y nacionalismo: Perspectiva desde la teoría política.*, 1-17.
- ENRIQUEZ, José Carlos, Javier ENRIQUEZ, i Enriqueta SESMERO. 2004. «Las tiendas del Bilbao ilustrado (1766-1825): trabajo, vivienda y relación social». *Bidebarrieta*, núm. 15: 43-65.
- ERCE, Juan L. 2011. «El Sexenio Absolutista en Navarra (1814-1820)». UNED, tesis doctoral.
- ESCODA, Coia; BALLESTER, Lluís. 2005. *El Naixemenet dels barris del Port*. Tarragona: Centre d'Estudis Marítims i d'Activitats del Port de Tarragona.
- ESCRIG, Josep. 2017. «“Contra el delirio de la razón”. Espacios de la contrarrevolución en los inicios del siglo XIX en España». *Hispania LXXVII* (256): 315-22.
- 2015. *Amazonas en libertad. Mujeres liberales contra Fernando VII*. Madrid: Marcial Pons.
- ESPADAS, Manuel. 1969. «El abastecimiento de Madrid durante el sexenio absolutista (1814-1820). Datos para su estudio». *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, núm. 4: 283-307.
- ESPARZA, Mireia, i Miguel HERNANDEZ. 2010. «Poblamiento del delta del Ebro en el siglo XIX: estudio biodemográfico de los censos parroquiales de 1817.» *XVI Congreso de la Sociedad Española de Antropología Física*.
- ESPIGADO TOCINO, Gloria. 2003. «Mujeres y ciudadanía. Del antiguo régimen a la revolución liberal». *HMiC: Historia Moderna y contemporánea*, núm. 1: 171-94.
- ESPINAR, Ana María. 1994. *Málaga durante la primera etapa liberal (1812-1814)*. Málaga: CEDMA.
- ESPINALT, Bernardo (1781). *Atlante Español*. Barcelona: Albert Martín, vol. 3.
- ESPUNY, Maria Jesús. 1992. «El Real Consulado de Comercio del Principado de Cataluña». Tesis doctoral, UAB.
- ESTEBAN DE VEGA, Mariano. 1998. «El Estado y la administración central durante el reinado de Fernando VII». *Historia Contemporánea*, núm. 17: 81-117.

- Mariano. 1996. «Cambios y permanencias en las élites políticas y administrativas del reinado de Fernando VII». *Historia Contemporánea*, núm. 13-14: 229-38.
- ESTEVA, Luís. 1972. «Primer intento de edificar casas en el paseo del mar de Sant Feliu de Guíxols (1797-1817)». *Revista de Girona*, núm. 60: 74-80.
- FÀBREGAS ROIG, Josep; ROVIRA, Salvador-J. 2011. *Història de Tarragona. L'Edat Moderna a Tarragona. Una època de contrastos*. Lleida: Pàges editors, vol. 3.
- FÀBREGAS, Josep, i Judit VIDAL. 2015. «El Camp de Tarragona, un segle de lluita contra les epidèmies, 1720-1819». *Pedralbes: revista d'història moderna* 0 (35): 235-67.
- FABREGAT, Emeteri, i Jacobo VIDAL. 2009. «La canalització de l'Ebre a la regió de Tortosa (1347-1851)». *Quaderns d'història de l'enginyeria*, núm. 23: 3-49.
- FARGAS, Maria Adela. 2009. *Les dones en l'Antic Règim*. Barcelona: UOC.
- FERNÁNDEZ ALBALADEJO, Pablo. 1975. *La crisis del Antiguo Régimen en Guipúzcoa, 1766-1833. Cambio económico e historia*. Madrid: Akal.
- FERNÁNDEZ BENÍTEZ, Vicente. 1988. *Carlismo y rebeldía campesina: un estudio sobre la conflictividad social en Cantabria durante la crisis final del Antiguo Régimen*. Madrid: Siglo XXI.
- 1986. «Campesinos y revolución liberal en Cantabria (1820-1840)». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, núm. 8: 127-56.
- FERNÁNDEZ CARRASCO, Eulogio. 2015. «El restablecimiento de la Inquisición en Cuenca tras la restauración absolutista de Fernando VII». *Revista de la Inquisición* 19: 103-18.
- FERNÁNDEZ CHACÓN, Fernando. 2010. «La enseñanza de las primeras letras en el tránsito del antiguo régimen al sistema liberal (1768-1823): maestros-as, escuelas y educación de las niñas en Linares y Jaén». *Boletín del Instituto de Estudios Giennenses* 201: 235-62.
- FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, Javier. 1994. «España, monarquía y nación. Cuatro concepciones de la comunidad política española entre el Antiguo Régimen y la Revolución liberal». *Studia Historica. Historia Contemporánea* 12: 45-74.
- 1991. *La génesis del fuerismo: prensa e ideas políticas en la crisis del Antiguo Régimen (País Vasco, 1750-1840)*. Madrid: Siglo XXI.
- FERNÁNDEZ SIRVENT, Rafael. 2005. *Francisco Amorós y los inicios de la educación física moderna*. Alicante: Publicaciones de la universidad de Alicante.
- FERRER ALÓS, Llorenç. 2021. «Las crisis de mortalidad en Cataluña (1700-1860). Cronología, intensidad y geografía». *Revista de Demografía Histórica* 39 (3): 83-120.
- 2018. «Creixement de la població, mortalitat, natalitat i migracions a les comarques de Tarragona (1700-1860)». *Estudis. Revista de Història Moderna*, núm. 44: 197-223.
- 2017. «Més enllà dels gremis i de les fàbriques d'indianes. La diversitat de formes de produir a la Catalunya del segle XVIII i primera meitat del s. XIX». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 83: 183-211.
- 2016. «El creixement demogràfic de las comarcas de Girona en el siglo XVIII y los cambios hacia la transición demográfica en la primera mitad del siglo XIX». *Revista de Demografía Histórica* 34 (2): 17-52.
- 2014. «Derechos de propiedad y mercado de la tierra en la Cataluña Vieja (s. XV-XIX). El caso de Artés (Bages)». *Historia Agraria*, núm. 62: 47-82.
- 2002. «¿Modernización fiscal? La implantación del catastro en Cataluña». *CT: Catastro* 46: 27-36.

- 1994. «Notas sobre la familia y el trabajo de la mujer en la Catalunya Central (siglos XVIII-XX)». *Boletín de la asociación de demografía histórica*, núm. 2/3: 199-232.
- FERRER BENIMELI, José A. 2005. *La Masonería*. 2a ed. Madrid: Alianza.
- FERRER, Maria Antònia. 1990. «La divisió de la província de Catalunya: el cas de Tarragona». *Lligalls*, núm. 1: 21-29.
- 1985. «La reforma administrativa liberal i l'enfrontament Reus-Tarragona per la capitalitat de la província». *Panell*, núm. 2: 61-72.
 - 1984. «Una rèplica al període liberal: Jaume Creus arquebisbe de Tarragona i president de la Junta de Fe (1823-1825)». *Quaderns d'Història Contemporània*, núm. 2: 61-72.
 - 1980. «La Ciutat de Tarragona durant el Trienni Liberal». Tesi doctoral, UB.
 - 1977. «El programa urbanístic de Guillem Oliver, síndic personer de la ciutat de Tarragona, l'any 1819; diputat a Corts per Catalunya l'any 1820 i regidor de Tarragona el 1822-1823». *Revista Tècnica de la propietat urbana*, núm. 27: 115-22.
 - 1976. «La ciutat de Tarragona durant el Trienni Liberal (1820-1823)». UB.
 - s.d. «El comerciant Guillem Oliver i Salvà (1775-1839) i la seva vinculació amb Tarragona».
- FERRER, Maria Antònia; AROLA, Raimon. s.d. «Necessitat d'una reforma urbana a la ciutat de Tarragona durant el Trienni Constitucional». *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense* IV: 271-95.
- FIGUEROLA, Jordi. 1982. «Aspectes educatius del primer terç del segle XIX a Vic. l'Escola de Jesús i Maria i l'ensenyament primari». En *Elements per a la història de l'educació a Osona*. Vol. 1. Vic: Eumo.
- FISCHER, Erich et al. 2007. «European climate response to tropical volcanic eruptions over the last half millennium». *Geophysical Research Letters* 34 (5): 1-6.
- FITZPATRICK, Brian. 1992. «La dimensió espanyola de l'ultrareialisme». *Recerques*, núm. 26: 167-76.
- FLORENSA, Joan. 1996. *L'ensenyament a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823). El mètode dels escolapis*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- 1980. «L'ensenyament a Olot: període absolutista de 1815 a 1820». *Annals del patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 59-73.
- FONTANA, Josep. 2015. *Historia de España VI. La época del liberalismo*. 2a ed. Barcelona: Marcial Pons.
- 2013a. *De en medio del tiempo. La segunda restauración española 1823-1834*. Barcelona: Crítica, 2a edició.
 - 2013b. *La historia de los hombres*. Barcelona: Planeta.
 - 2013c. «Les Guerres del Francès». A *La Guerra del Francès 200 anys després*, 9-26. Tarragona: Publicacions URV.
 - 2012. «Història local: cultura, política i identitat». A *Història local, recorreguts pel liberalisme i el carlisme. Homenatge al doctor Pere Anguera*, 73-77. Catarroja: Afers.
 - 2007. «Història local i història». Paper.
 - 2002a. *La Quiebra de la monarquía absoluta 1814-1820*. Barcelona: Crítica.
 - 2002b. «Reflexions sobre la vigència de la història local». *Plecs d'Història Local*, núm. 100: 1579.
 - 2001. *Hacienda y estado en la crisis del antiguo régimen español, 1823-1833*. 2a ed. Madrid: Instituto de estudios fiscales.

- 1988. *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*. 3a ed. Barcelona: Crítica.
 - 1987. «Per què van envair Espanya els Cent Mil Fills de Sant Lluís? La revolució espanyola del 1820 en una perspectiva europea». *Recerques*, núm. 19: 17-33.
 - 1980. «Crisi camperola i revolta carlina». *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 10: 7-16.
 - 1979. «Repressió ideològica i censura en la dècada de 1823-1833». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 22: 205-13.
- FONTANA, Josep, UCELAY, Enric; FRADERA, Josep M. 1985. *Reflexions metodològiques sobre la història local*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- FONTANA, Josep; VILLARES, Ramón (coords). 2007. *La época del liberalismo*. Barcelona: Crítica.
- FONTANALS, Reis. 1999. «La documentació sobre Catalunya del Centre des Archives Diplomatiques de Nantes». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 39: 193-204.
- FORCADELL, Carlos. 1995. «La fragmentación espacial en la historiografía contemporánea: la historia regional/local y el temor a la síntesis». *Stud. hist., Hª cont.*, núm. 13-14: 7-27.
- FORMIGA, Josep. 2013. «Els Manresa, hisendats de Riudarenes. Formació i desintegració d'un patrimoni (1550-1898)». *Quaderns de la Selva*, núm. 25: 67-91.
- FORN I SALVÀ, Francesc. 1997. «Fer ploure a l'Antic Règim». *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 14: 127-39.
- FRADERA, Josep Maria. 1987. *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*. Barcelona: Crítica.
- 1984. «El comercio de cereales y la prohibición de 1820 (el caso del mercado catalán)». *Agricultura y Sociedad*, núm. 30: 131-68.
- FRASER, Ronald. 2006. *La Maldita guerra de España: historia social de la guerra de la Independencia, 1808-1814*. Barcelona: Crítica.
- FRASQUET, Ivana. 2004. «Alteza "versus" majestad: el poder de la legitimidad en el Estado-nación mexicano, 1810-1824». A *El imperio sublevado: monarquía y naciones en España e Hispanoamérica*. Madrid: CSIC, 255-76.
- FRAX, Esperanza; i Santos MADRAZO. 2001. «El transporte por carretera, siglos XVIII - XX». *Revista de Historia TST*, núm. 29: 31-53.
- FUENTES, Juan Francisco. 2012. «Cherchez la femme: Exiliadas y liberales en la década ominosa (1823-1833)». *Historia constitucional: Revista Electrónica de Historia Constitucional*, núm. 13: 383-405.
- 2010. «Geografía del liberalismo español en la Década Ominosa: Emigración política y exilio interior». A *Élites y revolución en España. Homenaje al profesor Gérard Dufour*.
 - 2007. *El fin del Antiguo Régimen (1808-1868)*. Madrid: Síntesis.
 - 1990. «Datos para una historia de la policía política de la década ominosa». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, núm. 15: 97-124.
- FUENTES, Manel M; QUIJADA, Joan M; SÁNCHEZ, Neus. 2012. *Memòria del setge i ocupació de Tarragona. La Guerra del Francès en els fons documentals de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (1808-1814)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- GALANTE, Francisco José. 1986. «Los cementerios: Otra lectura de la ciudad burguesa». *VII Coloquio de historia canario-americano*, 602-12.
- GALENDE, Juan C. 1996. «Tarragona y su documentación histórica a finales del Antiguo Régimen». *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 14: 229-60.

- GALLÉN, Enric. 2005. «Notícia sobre la recerca del teatre català del segle XIX». *Anuari Verdaguer*, núm. 13: 307-26.
- GALLINI, Stefania. 2005. «Historia ambiental latinoamericana. Invitación a la historia ambiental». *Tareas* 120: 5-28.
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. 2007. *El sueño de la nación indomable: los mitos de la guerra de la Independencia*. Madrid: Siglo XXI.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Francisco Javier. 1983. *El origen del municipio constitucional. Autonomía y centralización en Francia y en España*. Madrid: Instituto de Estudios de la administración local.
- GARCÍA FOLGADO, María José. 2005. «La gramática española y su enseñanza en la segunda mitad del siglo XVIII y principios del XIX (1768-1815)». Universitat de València.
- GARCÍA GALLARDO, Manuel. 2002. «L'ensenyament de l'Església a la ciutat de Barcelona». UB.
- GARCÍA GARCÍA, Carmen. 1996. *La crisis de las Haciendas locales. De la reforma administrativa a la reforma fiscal (1743-1845)*. Valladolid: Junta de Castilla y León.
- 1994. *Génesis del sistema educativo liberal en España. Del informe Quintana a la ley Moyano (1813-1857)*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- GARCÍA MONERRIS, Encarna; GARCÍA MONERRIS, Carmen. 2017. «El rey depredador». *Revista de Historia Constitucional*, núm. 18: 21-47.
- 2008. «“Civilidad” Y “Buen Gobierno”: La “Policía” En El Siglo XVIII». *Saitabi*, núm. 58: 393-422.
- 2004. «La nación y su dominio: el lugar de la corona». *Revista de Historia Constitucional*, núm. 5: 343-63.
- GARCIA ROVIRA, Anna M. 2002. «Significat de la revolució liberal». *Barcelona: Quaderns d'Història* 24 (6): 19-34.
- GARCÍA TORRES, Adrián. 2016. «Sequías y riadas durante la anomalía Maldá (1760-1800) en la fachada mediterránea española. Una aproximación al territorio del sur alicantino». En *XV Congreso de Historia Agraria*.
- GARCÍA-PORTUGUÉS, Esther. 2012. «La imatge de Ferran VII a Sabadell i Terrassa». *Emblecat*, núm. 1: 21-30.
- GARRABOU, Ramon, Enric TELLO, i Xavier CUSSÓ. 2008. «L'especialització vitícola catalana i la formació del mercat blader espanyol: una nova interpretació a partir del cas de la província de Barcelona». *Recerques* 57 (57): 91-136.
- GARRIDO DÍAZ, María del Pilar. 2001. «Dos documentos sobre maestros y libros en el archivo de Montemolín: Apuntes para una reconstrucción educativa durante el primer tercio del siglo XIX». *MESTO*, 459-66.
- GARZA, Gustavo; BARRIENDOS, Mariano. 1998. «El Clima en la historia». *Ciencias*, núm. 51: 22-25.
- GAVALDÀ, Antoni. 1998. *Llibre blanc dels centres i instituts d'estudis de Catalunya*. Barcelona: CCEPC.
- GEERTZ, Clifford. 2003. *La interpretación de las culturas*. 12a ed. Barcelona: Gedisa.
- GELABERTÓ, Martín. 1991. «Tempestades y conjuros de las fuerzas naturales. Aspectos mágico-religiosos de la cultura en la Alta Edad Moderna». *Manuscrits*, núm. 9: 325-44.
- GIERYN, Thomas F. 2000. «A Space for Place in Sociology». *Annual Review of Sociology*, núm. 26: 463-96.
- GIES, David. 1996. *El teatro en la España del siglo XIX*. Cambridge: Cambridge University Press.

- GIL NOVALES, Alberto. 2005. «A propósito de educación y cultura en el liberalismo temprano». *Norba* 18: 263-71.
- GIMÉNEZ FONT, Pablo. 2005. «El miedo a la ciudad oscura. Los primeros proyectos de alumbrado público en las ciudades valencianas y catalanas». En *La ciudad y el miedo*, 71-82. Girona: UdG.
- GIMÉNEZ I BLASCO, Joan. 1984. «El fiscal de Barcelona contra D. José Llauder». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 19: 18-21.
- GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique. 2011. «La acamedia médico-práctica de Barcelona y los problemas de salubridad de una gran urbe (1770-1819)». *Revista de Historia Moderna* 29: 61-101.
- GIMÉNEZ, Enrique; MARTÍNEZ NARANJO, Francisco Javier. 2009. «La expulsión de los jesuitas de Cataluña». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 20: 115-36.
- GIMENO, María D. 2010. «Entre la paz y las polémicas: Fernando el Deseado en la prensa reusense en 1813-1814». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 51: 259-78.
- GINZBURG, Carlo. 1994. «Microhistorias: Dos o tres cosas que sé de ella». *Manuscripts*, núm. 12: 13-42.
- GISBERT, Meritxell i Francesc NADAL. 2020. «Enginyeria i domini dels rius. La cartografia dels projectes del Canal d'Urgell (1751-1849)». *Scripta Nova XXIV* (633).
- GISBERT, Montserrat. 2012. *Els presos i el Port de Tarragona. Història de 92 anys de treballs forçats (1792-1884)*. Tarragona: CEMAPT.
- GÓMEZ, Ricardo. 2005. «Ministros del Consejo de Castilla (1814-1820)». *Anuario de historia del derecho español*, núm. 75: 277-330.
- GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. 2010. «Los apoyos sociales de los movimientos y regímenes fascistas en la Europa de entreguerras: 75 años de debate científico». *Hispania* 61 (207): 17-68.
- GONZÁLEZ CASANOVA, José Antonio. 1986. *Las diputaciones provinciales en España. Historia de la Diputaciones, 1812-1895*. Madrid: Mancomunidad General de Diputaciones de Régimen General Común.
- GONZÁLEZ DE MOLINA, Manuel. 2000. «De la “cuestión agraria” a la “cuestión ambiental” en la historia agraria de los noventa». *Historia Agraria*, núm. 22: 5-36.
- GONZÁLEZ DE MOLINA, Manuel, David SOTO, i Francisco GARRIDO. 2015. «Los conflictos ambientales como conflictos sociales. Una mirada desde la ecología política y la historia». *Ecología Política*, núm. 50: 31-38.
- GONZÁLEZ ENCISO, Agustín. 2015. «La supresión de los arrendamientos de impuestos en la España del siglo XVIII». *La supresión de los arrendamientos de impuestos en la España del siglo XVIII* 8 (30).
- GONZÁLEZ FUERTES, Manuel Amador. 2017. «La singular purificación de José María de Zuaznávar como consejero de Navarra en 1823». *Huarte de San Juan. Geografía e Historia*, núm. 24: 121-46.
- GONZÁLEZ HERNÁNDEZ, Ángel; MADRID, Juan M. 1988. «El Rapport de Condorcet y el informe Quintana: Estudio básico para un análisis comparativo». *Historia de la Educación*, núm. 7: 75-105.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, Emilio. 1981. *Entre el antiguo y el nuevo régimen: Absolutistas y libearles. El reinado de Fernando VII en Galicia*. La Coruña: Dos Castro.

- GONZÁLEZ MANSO, Ana Isabel. 2011. «Sentimientos religiosos y moral en los conceptos políticos del primer liberalismo español». *Revista del Derecho político*, núm. 82: 431-56.
- GONZÁLEZ POSADA, Adolfo. 1982. *Evolución legislativa del régimen local en España: 1812-1909*. Madrid: Instituto de Estudios de la administración local.
- GONZALVO-CIRAC, Margarita, Josep FÀBREGAS-ROIG, i Judit VIDAL-BONAVILA. 2016. «Evolución demográfica del camp de Tarragona (Cataluña, España) 1570-1880: las grandes crisis de mortalidad». *Población y Salud en Mesoamérica* 14 (1): 1-29.
- GOODMAN, James. 2010. «Editorial: History as creative writing». *Rethinking History* 14 (1): 1-3.
- GRAU I PUJOL, Josep M. 2016. «Emigració de Riudoms a la capital de corregiment entre la Guerra del Francès i el Trienni Liberal». *Lo Floc* 0 (215): 10-14.
- GRAU I PUJOL, Josep M. T.; i Roser PUIG I TÀRRECH. 2005. «Aportació de mà d'obra de la Conca de Barberà a la capital econòmica del Camp de Tarragona a l'inici de l'època contemporània». *Aplec de treballs*, núm. 23: 97-122.
- GRAU I SATORRAS, Mar. 2018. «Terrassa i l'aigua escassa: Un repàs a tres segles de sequeres (1600-1870)». *Terme*, núm. 33: 79-107.
- 2017. «Adaptation before Anthropogenic Climate Change: a historical perspective on adaptation to droughts in Terrassa (1600-1870s, NE Spain)». Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- GRAU, Josep M; GÜELL, Manel. 2011. «Les migracions; una altra conseqüència de la guerra». *A Carn!*, núm. 16: 68-74.
- GRAU, Josep M; PUIG, Roser. 1990. «Les rogatives i altres notes sobre Alcover (XVIII-XIX)». *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 51: 14-27.
- GRAU i SASTORRAS, et al. 2016. «Long-term community responses to droughts in the early modern period: The case study of Terrassa, Spain». *Ecology and Society* 21 (2).
- GUAL, Victòria. 1995. «Un text en el seu context històric: El reglament de l'Escola Primària femenina fundada a Igualada por Felícia Mateu i Padró (1818)». *Miscellanea Aqualatensia*, núm. 1818: 115-48.
- GÜELL, Manel. 2011a. *La crisis de la Guerra del Francès al Camp de Tarragona*. Tarragona: Cercle d'Estudis Guillem Oliver.
- 2011b. «Tarragona Delenda est». *A Carn!* 16: 49-67.
- GÜELL, Manel; ROVIRA, Salvador-J (coords). 2012. *Biografies de Tarragona*. Editat per Onada. Vol. III. Benicarló.
- GUEREÑA, Jean-Louis. 2004. «Elementos para una historia del preservativo en la España contemporánea». *Hispania* LXIV/3 (218): 869-96.
- 2003. «Espacios y formas de la sociabilidad en la España contemporánea». *Hispania* LXIII (214): 409-14.
- GUEREÑA, Jean-Louis; RUIZ BERRIO, Julio; TAINA, Alejandro. 1994. *Historia de la Educación en la España Contemporánea*. Madrid: CIDE.
- GUEREÑA, Jean-Louis; VIÑAO, Antonio. 1999. «Estadística escolar, proceso de escolarización y sistema educativo nacional en España (1750-1850)». *Boletín de la asociación de demografía histórica* 17 (2): 115-40.
- GUERRA, Anna Maria. 1985. «Reimplantación de los ayuntamientos constitucionales constitucionales albaceteños durante la regencia de María Cristina de Borbón». *Anales de la Universidad de Murcia* 43 (1): 261-69.
- GURRERA, Montserrat. 2012. *Els orígens de la xarxa escolar de Mataró (1808-1868)*.

- 2011. «Els inicis de l'Escola Pública Municipal de Dibuix de Mataró i la implicació de la Junta de Comerç de Barcelona (1815-1886)». *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 27: 1-11.
- GUTIÉRREZ BARBA, Alfonso. 2012. «El Trienio Liberal y la represión absolutista en los maestros de primeras letras durante la Década Ominosa: el caso palentino». *Cabás*, núm. 7: 1-15.
- HABERMAS, Jürgen. 1981. *Historia y crítica de la opinión pública. La transformación estructural de la vida pública*. Barcelona: Gustavo Gili.
- HALPERN, Miriam. 2000. «Del Antiguo Régimen al liberalismo (1807-1842)». *Ayer*, núm. 37.
- HAMNETT, Brian R. 2009. «Antonio Bergosa y Jordán (1748-1819), obispo de México: ¿ilustrado? ¿reaccionario? ¿contemporizador y oportunista?». *Historia Mexicana* 59 (1): 117-36.
- 1985. *La política española en una época revolucionaria: 1790-1820*. México: Fondo de Cultura Económica.
- HARINGTON, Charles. 1992. *The year without a summer?* Ottawa: Canadian Museum of Nature.
- HARNECKER, Marta. 1979. «Clases sociales y luchas sociales». *Cuadernos de Educación popular*, 1-35.
- HARO, José Luís. 1999. «Les ciutats europees de l'Antic Regim i els processos regionals de modernització. Catalunya, Castella i Württemberg». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 39: 73-108.
- HARRIS, Marvin. 2004. «Teorías sobre la cultura en la era posmoderna». *Teorías sobre la cultura en la era posmoderna*, 217.
- HARRIS, Marvin. 1979. *El desarrollo de la teoría antropológica. historia de las teorías de la cultura*. Madrid: Siglo XXI.
- HERNÁNDEZ ENVIS, Leonor. 2001. «Instrumentos de control y represión del régimen patriota: el Tribunal de Vigilancia de Madrid y el de Seguridad Pública de Sevilla (1808-1809)». A *Bailén y la guerra contra Napoleón en Andalucía*, 167-90. Jaén: Universidad de Jaén.
- HERNÁNDEZ MONTALBAN, Francisco. 1999. *La abolición de los señoríos en España (1811-1837)*. Madrid i València: Biblioteca Nueva i Universitat de València.
- HERNÁNDEZ SANDOICA, Elena. 2004. *Tendencias historiográficas actuales: Escribir historia hoy*. Madrid: Akal.
- 2003. «A propósito del retorno del historicismo. Consideraciones sobre la historiografía actual». *Cuadernos de historia contemporánea*, núm. 25: 305-15.
- HERNANDO, Agustín. 2008. «Reducir la complejidad territorial a la claridad de un mapa: Agustí Canellas y su propuesta de reconocimiento de Cataluña (1816)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 65: 417-28.
- HERRERO, Javier. 1972. «La ominosa década en los Episodios Nacionales». En *Anales Galdosianos*, vol. 7, 107-15.
- HERVELLA, J L Ausin. s.d. «Coneixement de les professions sanitàries , a la Barcelona de la primera meitat del segle XIX , a través de l'estudi dels impostos».
- HOBBSBAWN, Eric J. 1991. «De la historia social a la historia de la sociedad». *Historia Social*, núm. 10.
- IMÍZCOZ, José María. 1996. «Comunidad, red social y élites: Un análisis de la vertebración social en el Antiguo Régimen». A *Elites, poder y red social. Las élites del País Vasco y Navarra en la Edad Moderna (Estado de la cuestión y perspectivas)*. Servicio de Publicaciones de la Universidad del País Vasco, 13-50.

- IRANZO, Alejandro; MECA, Benito. 1992. «L'enllumenat públic en la història de Barcelona: de la torxa a l'electricitat». *Espais*, 49-56.
- JARA, Fernando Vicente. 1985. «Purificación de los docentes de la Primera Enseñanza murciana durante el segundo período del absolutismo fernandino (1823-1833)». *Anales de Pedagogía*, núm. 3: 63-86.
- JAUME, Lucien. 1990. *El jacobinismo y el estado moderno*. Madrid: Instituto de España.
- JIMÉNEZ ESTACIO, Maria del Mar. 2014. «Los orígenes de las cárceles de mujeres en España».
- JIMÉNEZ SUREDA, Montserrat. 2007. «L'Administració de justícia en l'àmbit local». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins XLVIII*: 311-29.
- JORBA, Manuel. 1979. «Sobre la llengua catalana al final de l'Antic Regim: el Diario de Barcelona, (1792-1808)». *Els Marges. Revista de Llengua i Literatura*, núm. 17: 27-52.
- JORDÀ, Antoni. 1990. *Una nova visió de les reformes municipals de Carles III: l'Ajuntament de Tarragona*. Tarragona: Ajuntament.
- 1988. *Poder i comerç a la ciutat de Tarragona (S. XVIII)*. Tarragona: Diputació de Tarragona; Institut d'Estudis Tarraconenses.
- JOYCE, Patrick. 2003. *The rule of freedom. Liberalism and the modern city*. Saffron Walden: Verso.
- KASPER, Michael. 1992. *La guerrilla en Guipúzkoa (1808-1835)*. *Estudios Históricos*, vol. II.
- KLEIN, Julie Thompson. 1990. «Interdisciplinarity: history, theory, and practice». Detroit: Wayne State Press.
- PARRA, Emilio LA. 2018. *Fernando VII: Un rey deseado y detestado*. Barcelona: Tusquets.
- 2017. «Ni restaurada, ni abolida. Los últimos años de la Inquisición española (1823-1834)». *Ayer*, núm. 106 (4): 153-175.
 - 2014a. «Fernando VII, el rey providencial enviado por Dios». *Alcores*, núm. 17: 39-53.
 - 2014b. «La restauración de Fernando VII en 1814». *Historia Constitucional*, núm. 15: 205-22.
 - 2013. *Diarios del viaje de Fernando VII (1823 y (1827-1828))*. Sant Vicente del Raperig: Universidad de Alicante.
 - 2011. «Fernando VII, el rey imaginado». En *La imagen del poder. Reyes y regentes en la España del siglo XIX*, 29-76. Madrid: Síntesis.
 - 2007. *Los cien mil hijos de San Luis: el ocaso del primer impulso liberal en España*. Madrid: Síntesis.
- PARRA, Emilio LA, i María Ángeles. CASADO. 2013. *La Inquisición en España: agonía y abolición*. Madrid : Los Libros de la Catarata.
- LAFOZ, Herminio. 1993. «La lucha por la propiedad de la tierra en los inicios de la revolución burguesa: el caso aragonés (1808-1840)». En *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (ss. XII-XIX)*, 413-22. Institución Fernando el Católico.
- LANDAVAZO, Marco A. 2001. *La máscara de Fernando VII: discurso e imaginario monárquicos en una época de crisis: Nueva España, 1808-1822*. El colegio de Michoacán.
- LARA, Emilio. 2004. «El Sexenio Absolutista en Jaén (1814-1820)». *Boletín del Instituto de Estudios Giennenses*, núm. 188: 319-64.
- 2003. «La represión de los afrancesados: condenas sociales, jurídicas y políticas. El caso de Jaén (1812-1820)». *Hispania Nova*, núm. 3.

- LARRINAGA, Carlos. 1998. «San Sebastián 1813-1900: La configuración urbanística de un modelo terciario». *Lurralde*, núm. 21: 301-8.
- LASA, Ignacio. 1970. «El primer proceso de los liberales (1814-1815)». *Hispania* 30: 327-83.
- LASPALAS, Francisco Javier. 1991. «La escolarización elemental en España según el censo de Godoy (1797)». *Historia de la Educación*, núm. 10: 203-26.
- LABORDE, Alexandre de (1806). *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*. París: Impremta de Pierre Didot, vol. 1.
- LEAL, Sandra. 2014. «Oficios informales femeninos: la costura. Santander, 1829». Universidad de Cantabria.
- LEDESMA, Manuel P. 2004. «El lenguaje de la ciudadanía en la España contemporánea». *Historia Contemporánea*, núm. 28: 237-66.
- LEE, Debora; A. R. MACKENZIE. 2010. «Trans-hemispheric effects of large volcanic eruptions as recorded by an early 19th century diary». *International Journal of Climatology*, núm. 30 (14): 2217-28.
- LEVI, Giovanni. 1994. «La Microhistoria. Entrevista a Giovanni Levi». *Indagación: revista de historia y arte*, núm. 0: 231-40.
- LLOBET, Josep M. 2009. «Documents relacionats amb la construcció dels canals d'Urgell (1817-1819)». *URTX*, núm. 23: 455-65.
- LLOP, Josep. 2016. *Història, urbanisme i arquitectura a l'entorn de la rambla Vella de Tarragona*. Tarragona: Centre d'Estudis Guillem Oliver.
- LLORENS CASTILLO, Vicente. 1968. *Liberales y románticos. Una emigración española en Inglaterra (1823-1834)*. Madrid: Castalia.
- LLUCH, Ernest. 1973. *El pensament econòmic a Catalunya (1780-1820)*. Barcelona: Edicions 62.
- 1971. «Guillermo Oliver: la política económica de la reforma burguesa». *Butlletí arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, núm. 113-120: 405-32.
- LÓPEZ BONILLO, Diego; ROVIRA, Salvador-J. 1986. *El Port de Tarragona*. Tarragona: Caixa de Pensions «La Caixa».
- LÓPEZ DÍAZ, Maria. 2010. «Oligarquías urbanas, crisis del Antiguo Régimen y primer liberalismo en Galicia, 1750-1815». *Obradoiro de Historia Moderna*, núm. 19: 187-214.
- LÓPEZ GUALLAR, Marina. 2014. «Plànols municipals d'alineació. Barcelona en el context europeu, segles XVIII-XIX». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 77: 109-31.
- 2012. «La población de Barcelona, 1680-1830: fuentes, historiografía y estado de la cuestión». En *I Congreso Histórico Internacional. As cidades na História: População*, 111-32.
 - 2011. «L'expropiació per raó d'utilitat pública a Barcelona, 1772-1858. Aplicació, evolució del procediment i tipus d'escriptures». *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, núm. 29: 253-95.
- LÓPEZ TABAR, Juan. 2001. *Los famosos traidores: los afrancesados durante la crisis del Antiguo Régimen: 1808-1833*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- LÓPEZ, Isabel Miguel. 1998. «Los intercambios comerciales exteriores de Castilla y León al final del Antiguo Régimen (1770-1833)». *Anales de estudios económicos y empresariales*, núm. 13: 227-54.
- LÓPEZ, Roberto. 1997. «Entre la Tradición y la Modernidad. Las Ceremonias Públicas Gallegas en el reinado de Fernando VII». *Espacio, Tiempo y Forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia*, núm. 10: 375-403.

- LORENTE, Luís. 1990. *Hacienda local y política económica en la España de Fernando VII. La provincia de Toledo (1814-1833)*. Toledo: Ayuntamiento de Toledo.
- LORENTE, Marta, i Fernando MARTÍNEZ PÉREZ. 2009. «Orden Público y Control Del Territorio En España (1822-1845): De La Superintendencia General De Policía a La Guardia Civil». *Revista Jurídica de la Universidad Autónoma de Madrid*, núm. 19: 195-210.
- LORENZO JIMÉNEZ, José Vicente. 2016. «La Dirección General de Propios y Arbitrios del Reino (1824-1834)». *Revista de Estudios de la Administración Local y Autonómica*, núm. 6: 39-54.
- LOZANO, Carlos, i Margarita TORREMOCHA. 2013. «Asistencia social y cofradías en el Antigo Régimen. Historiografía, líneas de investigación y perspectivas». *Chronica Nova*, núm. 39: 19-46.
- LUCH, Ernest. 1973. *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840) Els orígens ideològics i la presa de consciència de la burgesia catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- LUIS, Jean-Philippe. 2017. «La realidad es tozuda. Las contradicciones del absolutismo restaurado frente a la cuestión de la hacienda». En *El desafío de la Revolución*, 51-66. Granada: Comares.
- 2014. «La Década Ominosa y la cuestión del retorno de los josefinos». *Ayer*, núm. 95: 133-53.
 - 2001. «La década ominosa (1823-1833), una etapa desconocida en la construcción de la España contemporánea». *Ayer*, núm. 41: 85-117.
 - 1994. «Une utopie réactionnaire: l'épuration de l'administration durant la dernière du règne de Ferdinand VII (1823-1832)». *Mélanges de la Casa de Velázquez*, núm. 30 (3): 7-35.
- MARCHANT, Alicia. 2006. «Los escribanos españoles del siglo XVIII a la luz de la literatura de viajes: viaje por España de Joseph Townsend». *Baetica*, núm. 28: 325-35.
- MARCHENA, Juan. 2016. «El juego de los tronos. 1815. Morillo y la desesada guerra del rey». En *1816: El terror y la sangre sublime*. Rosario: Editorial Universidad de Rosario.
- MARCO, Joaquin. 1967. *Poesia popular política del segle XIX*. Barcelona: Edicions 62.
- MARCOS, María Concepción. 2005. «En torno a la década 1823-1833». *Pasado y memoria*, núm. 4: 183-99.
- MARIÑO, Consuelo. 2003. «Las diversiones en La Coruña del primer tercio del s. XIX». *Anuario Brigantino*, núm. 26: 253-72.
- MARTÍ ARNÁNDIZ, Otilia. 1997. *Un liberalismo de clases medias. Revolución política y cambio social en Castelló de la Plana del segle XIX*. Castelló: Diputació de Castelló.
- 1965. «La revolució social al Castelló de la Plana del segle XIX». *L'Avenç*, núm. 233: 43-47.
- MARTÍ COLL, Antoni. 1973. *Mataró i els agraviats*. Mataró: Caixa Laietana.
- MARTÍ GILABERT, Francisco. 1994. *Iglesia y Estado en el reinado de Fernando VII*. Pamplona: Eunsa.
- MARTÍN, Luis P. 2003. «Las logias masónicas. Una sociabilidad pluriformal». *Hispania*, núm. 63 (214): 523-49.
- MARTÍNEZ ALIER, Joan. 1992. «Temes d'història econòmico-ecològica». *Recerques*, núm. 26: 45-68.
- MARTÍNEZ DE PRESNO, Jordi. 1995. *Revolució i contrarevolució a l'Anoia, 1820-1833*. Barcelona: Fundació Vives Casajuana.

- MARTÍNEZ NEIRA, Manuel. 1995. *Revolución y fiscalidad municipal. La hacienda de la Villa de Madrid en el reinado de Fernando VII*. Madrid: Universidad Carlos III.
- MARTÍNEZ RUEDA, Fernando. 1994. *Los poderes locales en Vizcaya. Del Antiguo Régimen a la revolución liberal 1700-1853*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- 1973. «Las fuerzas de seguridad y orden público en la primera mitad del siglo XIX». *Cuadernos de Historia*, núm. 4: 83-162.
- MARTÍNEZ SÁNCHEZ, Juan (coord). 2003. *Segundo Congreso de Historia Local. Metodología de la investigación histórica*. La Orotava.
- MARTÍNEZ-CARRIÓN, José Miguel, i Javier PUCHE. 2011. «La evolución de la estatura en Francia y en España, 1770-2000. Balance historiográfico y nuevas evidencias». *Dynamis*, núm. 31 (2): 429-452.
- MARTÍNEZ-VILCHES, David. 2018. «¿Un vestigio feudal dentro del régimen liberal? En torno a los censos en la legislación desamortizadora». *Historia contemporánea*, núm. 58: 645-77.
- MATA, Sofía. 2013. «Actuaciones del Cabildo de la Catedral de Tarragona». En *Nuevas contribuciones en torno al arte hispánico fuera de España*, Trea, 249-68.
- 2011. «Los avatares de la catedral de Tarragona entre 1808 y 1813». *Locus Amoenus*, núm. 11: 193-213.
- MAYER, Arno. 1997. *La persistencia del Antiguo Régimen: Europa hasta la gran guerra*. Altaya.
- MAZA ZORRILLA, Elena. 2002. *Sociabilidad en la España contemporánea: historiografía y problemas metodológicos*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- 1987. *Pobreza y asistencia social en España, siglos XVI al XX*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
 - 1983. «Crisis y desamortización a principios del siglo XIX: Su reflejo y significado en la asistencia social vallisoletana». *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, núm. 4: 185-246.
- MCNEILL, John R. 2005. «Naturaleza y cultura de la historia ambiental». *Nómadas*, núm. 22: 12-22.
- MENÉNDEZ, Ángel. 1987. «La separación entre la Casa del Rey y la Administración del Estado (1814-1820)». *Revista de estudios políticos*, núm. 55: 55-122.
- MENJÍVAR, Mauricio. 2015. «Para escribir la historia. Una invitación». *Cuadernos de Historia de la Cultura*, núm. 27.
- MENUDO, José. 2007. «Agricultura y política monetaria en España (1814-1820). La crítica de Gonzalo de Luna». *Areas: Revista internacional de ciencias sociales*, núm. 26: 31-45.
- MERCADER, Joan. 1968. *Felip V i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- 1949. *Barcelona durante la ocupación francesa (1808-1814)*. Madrid: CSIC.
- MERINO, Purificació, i Josep ROIG. 2009. «Estades de militars a l'Hospital Provincial de Santa Caterina de Girona durant els Setges de 1808 i 1809». *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, vol. 51: 141-52.
- MESTRE, Esteve; SOLÉ, Ton. 2011. «Antoni Puig Minguell, de Poal, a través dels seus copiadors de cartes (1807-1825)». *Mascançà*, núm. 2: 77-88.
- MICHONNEAU, Stéphane. 2008. «La memòria dels setges de Girona als segles XIX i XX». *Revista de Girona*, núm. 251: 80-91.
- 2007. «Álvarez de Castro. La fábrica de un héroe». A *Sombras de mayo. Mitos y memorias de la Guerra de la Independencia en España (1808-1908)*, 345-68.

- MILLÁN, Jesús. 1993. «Poderes locales, conflictividad y cambio social en la España agraria. Del Antiguo Régimen a la sociedad burguesa». *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 6: 25-36.
- 1977. «Endarreriment economic i crisi de la vella societat al sud del País Valencià». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 9: 103-16.
- MILLÁN, Jesús; VARELA, García. 2000. «Los poderes locales en la sociedad agraria: Una propuesta de balance». *Historia Agraria*, núm. 22: 97-110.
- MÍNGUEZ, Víctor. 2005. «Fernando VII. Un rey imaginado para una nación inventada». En *Revolución, Independencia y las nuevas naciones de América*, 193-213. Madrid: Mapfre.
- MIRALLES RODÓ, Jesús. 2000. *Barcelona 1814-1820. Els seus habitants davant d'un fet històric*. Tesi Doctoral, UB.
- MIRANDA RUBIO, Francisco. 2004. «El clero de la diócesis de Pamplona entre la revolución liberal y la reacción absolutista (1820-1830)». *Príncipe de Viana* 65 (231): 285-320.
- MODESTO ALAPONT, Jose Ramón. 1998. «La crisi agrària de principis del segle XIX a l'Horta de València (1807-1840): transformacions i actituds a una comarca d'agricultura intensiva». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 37: 5-30.
- MOLET, Joan. 2003. «Entre conservació i modernització: l'esventrament del centre urbà». *Barcelona quaderns d'història*, núm. 8: 235-55.
- MOLINER PRADA, Antoni. 2018. «La secularización en Cataluña en los informes episcopales (1800-1867)». *Hispania Sacra*, núm. 70: 305-19.
- 2016. «En torno a la Revolución Liberal y la Iglesia española del siglo XIX». *Leer Historia*, núm. 69: 31-50.
 - 2010. *La Guerra del Francès a Catalunya segons el diari de Raimon Ferrer*. Bellaterra: UAB.
 - 2007a. *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès 1808-1814*. Lleida: Pagès Editors.
 - 2007b. «A vueltas con la Guerra de la Independencia». *Ayer*, núm. 62 (2): 253-68.
 - 2001. «El proceso de emancipación americana en la época de la Restauración (1814-1820)». En *La revolución liberal. Congreso sobre la revolución liberal española en su diversidad peninsular (e insular) y americana*, 479-502. Madrid: Ediciones del Orto.
 - 2003. «El antiliberalismo eclesiástico en la primera restauración absolutista (1814-1820)». *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea*, núm. 3: 51-74.
- MONÉS, Jordi. 2007. «L'evolució del pensament escolar al Principat (1808-1845)». *Temps d'Educació*, núm. 33: 107-43.
- MONTANER, Carme. 1828. «Els treballs cartografies de l'exèrcit francès a Catalunya: L'entrada deis cent mil fills de Sant Lluís i l'establiment del "Bureau topographique" (1823-1828)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* VII (33): 243-50.
- MONTES, Ricardo. 2010. «Desastres Naturales en la Región de Murcia 1800-1930». *Murgetana*, núm. 122: 141-65.
- MORAGRESA, Josep. 2017. «El primer intent fallit de l'arribada del tren a la Ribera d'Ebre (1844-1848)». *Miscel·lànea del CERE* 27: 93-108.
- MORAL, Antonio Manuel. 2004. «"Del Rey abajo, ninguno": la depuración política de la Casa Real y Patrimonio durante la crisis del Antiguo Régimen (1814-1835)». *Historia contemporánea*, núm. 29: 895-928.

- 2003. «Control y depuración política de los gremios madrileños durante la década absolutista: 1823 - 1833». *Trienio: Ilustración y liberalismo*, núm. 41: 113-31.
- MORALES FOLGUERA, José Miguel. 1981. «Alumbrado público y urbanismo en Málaga durante el s. XIX». *Baética: Estudios de arte, geografía e historia*, núm. 7: 7-23.
- MORALES GARCÍA, Francisco Javier. 2012. «La construcción del malvado después de la guerra de la Independencia. El caso de Josep Pujol de Besalú (1778-1815)». *Hispania Nova*, núm. 10.
- MORALES ROCA, Francisco. 2003. «Officialium Cataloniae (II). Regidores del Ayuntamiento de Tarragona. Dinastía de Borbón. 1716-1833». *Hidalguía*, núm. 298: 539-76.
- MORENO ALONSO, Manuel. 2001. «La fabricación de Fernando VII». *Ayer*, núm. 41: 17-41.
- MORENO, Jesús. 2018. *Prehistoria del ferrocarril*. Madrid: Fundación de los ferrocarriles españoles.
- MORENO, Xavier; VILANOVA, Mercedes. 1992. *Atlas de la evolución del analfabetismo en España de 1887 a 1981*. Madrid: CIDE.
- MORERA, Emili. 2006. *Tarragona Cristiana*. 2a, vol. V ed. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- MORUNO, Carlos. 2021a. «L'estudi del Sexenni Absolutista (1814-1820) a través d'una companyia de comerç. Una època de crisi i transformacions». *Recerques*, núm. 78: 161-79.
- 2021b. «La sequera de 1817 a Catalunya. Abast i conseqüències socials en un context de postguerra». *Estudis d'història agrària*, núm. 32: 97-113.
- 2018. «Guillem Oliver i les millores urbanístiques de Tarragona durant la postGuerra del Francès (1814-1820)». *Kesse*, núm. 50: 19-26.
- 2015. «Vida i obra de Jaume Parcet, víctima i cronista del setge de Tarragona durant la Guerra del Francès». *A Carn!*, núm. 27: 102-7.
- MUNDET, Josep Maria. 1989. *El comte d'Espanya cent cinquanta anys després de la seva mort*. Avia: Ateneu.
- MUÑOZ DUEÑAS, María Dolores. 1983. «Desamortización y abolición del diezmo en Córdoba». *Historia contemporánea*, núm. 2: 25-48.
- MUÑOZ, Rafael, i Antoni BERGA. 2010. «Un model de companyia comercial d'origen modern: La Companyia d'Aragó». En *Jornades d'estudi. Els arxius històrics d'empresa*.
- MURO MORALES, José Ignacio. 2010. «Los ingenieros del ejército y la planimetría de la ciudad de Barcelona en el siglo XIX». En *Aproximacions a la història de la cartografia de Barcelona*, 64-79.
- MÚRRIA, Escoda; BALLESTER, Lluís. 2005. *El naixement dels barris del port*. Tarragona: CEMAPT.
- NADAL SÁNCHEZ, Antonio. 1979. «Historia política de la Década Ominosa. 1823-1833 en Málaga. Absolutismo y liberalismo». *Baetica*, núm. 2: 345-64.
- NADAL, Joaquim. 1976. «La situació de la manufactura a Girona del 1790 al 1840». *Treballs d'Història*, 109-24.
- 1973. *La població espanyola (siglos XVI a XX)*. Editat per Ariel. Barcelona.
- NIETO GALÁN, Agustí. 2003. «El racó de la història: 200 anys de química a Catalunya (1805-2005). Història i memòria». *Revista de la Societat Catalana de Química*, núm. 4: 44-49.

- NOVELLA, Enric J. 2010. «Medicina, antropología y orden moral en la España del siglo XIX». *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea*, núm. 70 (236): 709-36.
- NÚÑEZ LÓPEZ, Heliodoro. 2013. «Las crisis de subsistencias durante la primera mitad del siglo XIX en Olivenza». *Revista de Estudios Extremeños*, núm. 69 (1): 491-522.
- OCAÑA, Carmen. 1997. «El método histórico en geografía y el análisis social en el espacio urbano». *Baetica*, núm. 19: 251-62.
- O'CONNOR, James. 1997. «¿Qué es la historia ecológica? ¿Por qué la historia ecológica?» *Ecología Política*, núm. 14: 115-30.
- OLAGÜE, Guillermo, i Mikel ASTRAIN. 2004. «¡Salvad a Los Niños!: los primeros pasos de la vacunación antivariólica en España (1799-1805)». *Asclepio*, núm. 56 (1): 7-31.
- OLIVAR, Jordi. 2015. «Architectus Mundi: Deísmo y Materialismo Científico en Bonaventura Carles Aribau y la Sociedad Filosófica de Barcelona (1815-1820)». *Dissidences*, núm. 6 (11).
- OLIVERAS, Josep. 1994. *La formació dels desequilibris territorials a Catalunya en el segle XIX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- OLLÉ ROMEU, Josep Maria (ed). 1981. *Successos a Barcelona (1822-1835)*. Barcelona: Curial.
- OLMOS, Isabel. 1985. «Tipología mercantil España-Veracruz en el Sexenio Absolutista». *Contrastes*, núm. 1: 97-107.
- ONSURBE, Maria. 2018. «La Real Capilla de Palacio durante la Restauración fernandina (1814-1817)». *Libros de la Corte*, 10 (17): 150-68.
- OPPENHEIMER, Clive. 2003. «Climatic, environmental and human consequences of the largest known historic eruption: Tambora volcano (Indonesia) 1815». *Progress in Physical Geography*, núm. 27 (2): 230-59.
- ORDUÑA, Enrique (coord). 2008. *Historia de la legislación de régimen local: siglos XVIII a XX*. Madrid: Iustel.
- ORTEGO, Pedro. 2015. *Entre jueces y reos. Las postrimerías del derecho penal absolutista*. Madrid: Dykinson.
- 2014. «Delincuencia patrimonial y jurisdicción militar durante el Sexenio absolutista». *Cuadernos de Historia del Derecho*, núm. 20 (0): 155-89.
- ORTIZ DE ORRUÑO, José María. 1998. «“La militarización de la sociedad vasca en tiempos de paz: los naturales armados (1823-1833)”». *Vasconia. Cuadernos de Geografía-Historia*, núm.26: 23-40.
- ORTIZ, Anna. 1997. «El treball flexible de les dones al comerç de Barcelona». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia XIII*: 109-30.
- ORTUETA, Elena DE. 2006. *Tarragona. El camí cap a la modernitat. Urbanisme i arquitectura*. Editat per Lunweg. Barcelona: Lunweg.
- OSPINA TASCÓN, Juan José. 2014. «Las Ramblas de Barcelona. Una aportación al estudio de ciudades mediterráneas». Universitat Ramon Llull.
- OTAEGUI, Arantxa. 1991. *Guerra y crisis de la hacienda local. Las ventas de bienes comunales y de propios en Guipúzcoa, 1764-1814*. San Sebastián: Diputación de Guipúzcoa.
- PAGÈS I PONS, Joan. 1980. *Olot durant l'ominosa dècada 1823-1833*. Olot: Diputació de Girona.
- PALMA DE MALLORCA, Andreu DE. 1956. *Las calles antiguas de Tarragona*. Editat per Diputació Provincial. Tarragona.

- PARÍS, Álvaro. 2021. «El populacho soberano: la dimensión popular de la segunda restauración absolutista en Zaragoza (1823-1824)». *Revista de historia Jerónimo Zurita*, núm. 98: 37-64.
- 2020. «Armar al pueblo en defensa del rey: las milicias contrarrevolucionarias y realistas en Europa (1789-1830)». *Rúbrica Contemporánea*, núm. 9 (18): 23-51.
 - 2017. «Los voluntarios realistas de Madrid: Politización popular y violencia contrarrevolucionaria (1823-1833)». A *Él desafío de la Revolución*. Granada: Comares, 89-106.
 - 2015. «Artesanos y política en Madrid durante el resistible ascenso del liberalismo (1808-1833)». *THEOMAI*, núm. 31: 43-62.
 - 2014. «La policía y el pueblo: reflexiones sobre el control de la calle en Madrid durante la crisis del Antiguo Régimen (1780-1833)». A *Veinticinco años después. Avances en la Historia Social y económica de Madrid*, 91: 399-404. Madrid: Ediciones Universidad Autónoma de Madrid.
 - 2013. «La construcción del pueblo bajo en Madrid. Trabajo, cultura y política popular en la crisis del Antiguo Régimen (1780-1833)». *Sociología histórica*, núm. 3: 337-66.
- PASAMAR, Gonzalo. 2004. «Las historias de España a lo largo del siglo XIX: las transformaciones de un género clásico». A *La construcción de las historias de España*. Madrid: Marcial Pons, 299-372.
- PEDRO, Luis. 2020. «Climate and crops in northwest Portugal (1798-1830): A glimpse into the past by the light of two Benedictine diaries». *Historia Agraria*, núm. 82: 99-139.
- PERARNAU, Jaume. 1986. «Manresa 1827. Breus apunts sobre la revolta dels malcontents». *Dovella*, núm. 18: 13-16.
- PEREA SIMÓN, Eugeni. 1993. *El comportament religiós a Catalunya al segle XIX a la Diòcesi de Tarragona. El comportament Pascual*. Reus: Centre de Lectura de Reus.
- PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. 2005. «Memoria, historia y poder. La construcción de la identidad nacional española». A *Relatos de la nación. La construcción de las identidades nacionales en el mundo hispánico*, 697-728. Madrid-Frankfurt: Iberoamericana-Vervuert.
- 2000. *La gestión de la memoria. La historia de España al servicio del poder*. Barcelona: Crítica.
 - 1997. «Curas y liberales en la revolución burguesa». *Ayer*, núm. 27: 67-100.
 - 1978. *Milicia nacional y revolución burguesa: el prototipo madrileño, 1808-1874*. CSIC.
 - 1967. «Absolutismo y clases sociales. Los voluntarios realistas de Madrid (1823-1833)». *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, núm. 15: 295-310.
- PÉREZ LEDESMA, Manuel. 2008. «Historia social e historia cultural (sobre algunas publicaciones recientes)». *Cuadernos de historia contemporánea*, núm. 30: 227-48.
- PÉREZ NÚÑEZ, Javier. 1996. *La diputación foral de Vizcaya. El régimen foral en la construcción del Estado liberal*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
- PÉREZ PICAZO, Maria Teresa. 1988. «La pequeña nobleza urbana en la transición del Antiguo al nuevo régimen, 1750-1850. El caso de Murcia». *Publications de l'École française de Rome*, 473-528.
- PÉREZ SAMPER, María. 1982. «La Real Audiencia de Cataluña durante la Guerra de la Independencia». *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 2: 177-210.

- PÉREZ SARRIÓN, Guillermo. 1984. «Capital catalán y periferización aragonesa en el siglo XVIII: Los Cortadellas y la Compañía de Aragón». *Pedralbes*, núm. 4: 187-232.
- PESET, Mariano; PESET, José. 1967. «Legislación contra liberales en los comienzos de la década absolutista (1823-1825)». *Anuario de historia del derecho español*, núm. 37: 437-85.
- PINTOS, Maria del Carmen. 1958. *La política de Fernando VII entre 1814-1820*. Pamplona: Estudio General de Navarra.
- PLANES, Josep M. 1991. «Bellpuig i l'Urgell a la Guerra del Francès i immediata postguerra». *Quaderns de El Pregoner d'Urgell*, núm. 6: 31-41.
- POBLET, Josep Maria. 1980. *Josep Robrenyo. Comediant, escriptor i revolucionari*. Barcelona: Editorial Milà.
- POIRRIER, Philippe (ed). 2012. *La historia cultural ¿Un giro historiográfico mundial?* València: Publicacions de la Universitat de València.
- POMETTI, Kevin. 2020. «Fiebres, salubridad e inestabilidad ambiental en el contexto de la Megadrought: el caso de Barcelona (1815-1818)». *Amnis*, núm. 19: 1-12.
- 2019. «Inestabilidad ambiental y salud pública en una ciudad mediterránea del Antiguo Régimen: Barcelona entre el paludismo y la fiebre amarilla (1780-1821)». tesi doctoral, Aix-Marseille.
- PORTILLO VALDÉS, José Maria. 1987. *Los poderes locales en la formación del régimen foral. Guipúzcoa (1812-1850)*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- POSADA MOREIRAS, Javier. 2020. «La Guerra de los Malcontents: ¿una guerra de guerrillas?» *Revista Universitaria de Historia Militar*, núm. 9 (19): 165-85.
- POST, John D. 1977. *The last great subsistence crisis in the western world*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- 1970. «The Economic Crisis of 1816-1817 and it's Social and Political Consequences». *The Journal of Economic History* 30 (1): 248-50.
- PRIETO, Rosario. 1998. «Liberalismo y Magisterio». *Revista Tendencias Pedagógicas*, núm. extra 1: 213-20.
- PRO RUIZ, Juan. 1995. «Las élites de la España liberal: clases y redes en la definición del espacio social (1808-1931)». *Historia Social*, núm. 21: 47-69.
- PROHOM, Marc. 2003. «Incident of large volcanic eruptions on the climate of Iberia and the Balearics». Universitat de Barcelona.
- PROHOM, Marc, Mariano BARRIENDOS, i Arturo SANCHEZ-LORENZO. 2015. «Reconstruction and homogenization of the longest instrumental precipitation series in the Iberian Peninsula (Barcelona, 1786-2014)». *Internacional Journal of Climatology* 36 (8): 3072-87.
- PUENTE, Ginés. 2014. «Los problemas derivados de la construcción del puerto de Salou: 1816». *A Proceedins of the 4th mediterranean maritime history*, 123-41.
- PUIG I OLIVER, Lluís. 1977. «L'estructura social de Girona al llarg de la història». *Revista de Girona*, núm. 81: 315-22.
- PUIG-PLA, Carles. 2003. «Las memorias de agricultura y artes (1815-1821). Innovación y difusión de tecnología en la primera industrialización de Cataluña». *Quaderns d'Història de l'enginyeria*, núm. V: 20-44.
- PUIG, Roser. 2006. «Correspondència d'un cadet des de l'Acadèmia militar de Poblet durant la Guerra del Francès (1813-1814)». *Aplecs de Treballs de Montblanc*, núm. 24: 123-32.
- PUJADAS, Xavier; SANTACANA, Carles. 2003. «El club deportivo como marco de sociabilidad». *Hispania* 63 (214): 505-21.

- QUIJADA, Joan Maria. 2018. «El llibre de notes de la parròquia de Sant Joan Baptista de Vallclara (1769-1923)». *Aplec de treballs (Montblanc)*, núm. 36: 136-66.
- QUIJADA, Joan Maria; SÁNCHEZ PIE, Neus. 2014. *De Rebus Gestis Ecclesiae*. Barcelona: Fundació Noguera.
- QUÍLEZ MATA, Julio Luis. 1994. «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del trienio liberal (I): la Junta Municipal de Sanidad». *Gimbernat*, núm. 21: 196-200.
- QUÍLEZ, Julio Luís; QUÍLEZ, Jorge Juan. 2001. «La Guerra de la Independencia en Tarragona y su repercusión sobre el culto catedralicio: 1811-1816». A *La Guerra de la Independencia: estudios*, 653-76. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- QUINTANA MORAIRA, Juan Luis. 2020. «La guerra corsaria entre España y la Regencia de Argel (1822-1827)». *Revista de Estudios Internacionales Mediterráneos*, núm. 28: 163-79.
- QUINTANA, Joan-Xavier. 2016. «Notes per a una història política del teatre a Catalunya (1765-1849)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 27: 261-302.
- RADKAU, Joaquim. 1993. «¿Qué es la historia del medio ambiente?» *Ayer*, núm. 11: 119-46.
- RAHOLA, Carles. 1929. *La ciutat de Girona (II)*. Barcelona: Barcino.
- RAMISA, Maties. 2017. «La crisi patriota de 1811 i el radicalisme». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 28: 313-45.
- RAMISA, Maties. 2015. «La ocupación española del Rosellón en 1815». *Hispania*, núm. 75 (251): 725-52.
- 2013. «Comportaments socials davant la Guerra del Francès». En *La Guerra del Francès 200 anys després*, 91-101. Tarragona: Publicacions URV.
 - 2009. «L'administració francesa a Catalunya i els seus homes». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 40 (0): 33-46.
 - 2008. «Les elits catalanes durant la Guerra del Francès». *HMiC: història moderna i contemporània*, núm. 2 (6): 5-25.
- RAMOS GOROSTIZA, José Luis. 2014. «Edwin Chadwick, el movimiento británico de salud pública y el higienismo español». *Revista de Historia Industrial*, núm. 55: 11-38.
- RAMOS, José. 2008. *Crónica e información en el sermonario español del siglo XIX*. Salamanca: Publicaciones Universidad Pontificia.
- RECASENS, Josep Maria. 2011. *L'aigua a Tarragona*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona; Arola.
- 2001. *La ciutat de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
 - 1973. *L'administració Suchet a les comarques tarragonines*. Barcelona: Editat per Rafael Dalmau.
 - 1965. *La Revolución y Guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense.
- RECASENS, Josep Maria. 1863. *Tarragona en la Guerra de la Independencia. Recuerdo histórico desde 1808 a 1813*. Tarragona: Impremta del Diario.
- REDONDO PENAS, Alfredo. 2016. «Defensors tarragonins en el setge de 1811». *Podall*, núm. 5: 75-124.
- RENOM, Mercè. 2007. «Les formes i el lèxic de la protesta a la fi de l' Antic Règim». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 55: 5-33.
- 2004. «Els governs municipals en la transició cap al liberalisme». *Barcelona: Quaderns d'Història*, núm. 10: 59-71.

- 2000. «Arrendaments municipals i control del mercat local a finals de l'Antic Règim. Sabadell com a exemple». *Butlletí de la societat catalana d'estudis històrics*, núm. 11: 9-21.
- RIBAS, Anna. 2015. «Girona i les inundacions». En *Girona aigua i ciutat (I)*, 95-116. Girona: Ajuntament de Girona.
 - 1994. «Natura, societat i calamitat. Una aproximació a les inundacions històriques de la ciutat de Girona». tesi doctoral, UdG.
- RIBERA, Ramon. 2006. «Un baix relleu de l'escultor Vicenç Roig (1762 ó 1764-1837)». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. 20: 157-60.
- RIERA, Enric. 1984. «Algunos casos de afrancesamiento entre los hombres de toga barceloneses durante la Guerra de la Independencia». *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 4: 273-324.
- RIESGO, Sergio. 2006. «La progresiva privatización de los bienes comunales en el norte de Extremadura (1790-1843)». *Alcántara: revista del Seminario de Estudios Cacerreños* 65: 93-112.
- RIPOLL, Ramon. 2014. «Fer, desfer i refer: la ciutat de Girona del segle XVIII i primera meitat del segle XIX». A *Girona. Construir la ciutat (II). De l'edat moderna als nostres dies*, 55-91. Girona: Ajuntament de Girona.
 - 2005. *L'arquitecte, l'arquitectura i la ciutat: Girona 1760-1835*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROBLEDÓ, Ricardo. 2018. «El “infatigable zapador”: La historia agraria de Josep Fontana». *Historia Agraria*, núm. 76: 3-12.
 - 2007. «Realismo sin Carlismo: Notas sobre la Revolución Liberal en tierras de Zamora (1820-1833)». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, núm. 50: 95-124.
 - 2003. «Renovación de la historia regional y provincial: a propósito de la historia de Salamanca en el siglo XIX y la crisis del Antiguo Régimen». En *La memoria histórica de Castilla y León: historiografía castellana en los siglos XIX y XX*, 533-46.
- ROBOCK, Alan. 2000. «Volcanic Eruptions and Climate». *Reviews of Geophysics* 38 (2): 191-219.
- ROBRENYO, Josep. 1855. *Obras poéticas de José Robreño*. Barcelona: Imprenta J. A. Oliveres.
- ROCA, Jordi. 2015. «La Restauración de Fernando VII: la transformación represiva y autoritaria de la monarquía. Barcelona, de Manuel Casamada a Luis Lacy». *Rúbrica Contemporánea* 4 (8): 5-28.
 - 2013. «Els liberals catalans a les Corts de Cadis». *Revista de Catalunya*, núm. 282: 18-35.
 - 2008. *Política, Liberalisme i Revolució. Barcelona, 1820-1823*. Tesi doctoral, UAB.
- RODRÍGUEZ CASTILLO, Miguel. 2013. «Los papeles reservados de Fernando VII: Identificación, análisis y propuesta de descripción normalizada». *Revista General de Informacion y Documentacion*, núm. 23: 203-38.
- RODRÍGUEZ MORÍN, Felipe. 2015. «Miedos e ilusiones en la prensa periódica tras el regreso a España de Fernando VII». *Rúbrica Contemporánea*, núm. 4 (8): 97-115.
- RODRÍGUEZ OLIVARES, María Luz. 2014. «Tomás Soler y Ferrer, arquitecto de la Bailía General del Real Patrimonio de Cataluña». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 77: 221-52.

- RODRIGUEZ ROMERO, Calixto. 2008. «Elecciones de diputados y síndicos personeros. Elecciones en Marbella en el Sexenio Absolutista (1814-1819). Un atisbo de libertad en medio del tiempo». *Cilniana*, núm. 20-21: 71-80.
- ROIG, Francesc. 2014. «El teatre a la Tarragona del segle XIX». *Kesse*, núm. 48: 2-7.
- ROJAS FRIEND, Antonio; FUENTES, Juan Francisco. 1998. «Aproximación sociológica al exilio liberal español en la Década Ominosa (1823-1833)». *Spagna contemporanea*, núm. 13: 7-20.
- ROMA, Francesc. 2009. «La revolta de 1789 a Vic». *Ausa*, núm. 164: 297-319.
- ROMERO GONZÁLEZ, Juan. 1987. «Nota sobre población, derechos feudales y control de la producción agrícola en la ribera del Xúquer a finales del Antiguo Régimen». *Saitabi*, núm. 1-16.
- ROMERO MARÍN, Juanjo. 2008. «Presència femenina a la gestió dels negocis artesans barcelonins: 1823-1860». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 56: 165-80.
- 2006. «D'agremiats a menestrals: els artesans barcelonins de 1814 a 1860». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 16: 201-19.
 - 1996. «Resistencia de los trabajadores cualificados a la hegemonía del capital. Barcelona, 1814-1836». A *El trabajo a través de la historia*. Madrid: Siglo XXI, 305-12.
- ROMERO, Alberto. 2013. «El "fluido eléctrico del teatro en la Guerra de la Independencia y las Cortes: La teatralización de la historia y la política». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 19: 195-219.
- 2002. «Censura y represión. Sobre teatro y política en el Cádiz de Fernando VII (1814-1833)». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 10: 105-21.
- ROS, Alejandro. 2004. «Revolució i Estat liberal als afores de la ciutat. El cas de Sant Joan Despí. 1820-1844». *Barcelona: Quaderns d'Història*, núm. 10: 101-12.
- ROS, Rosa. 2003. «La comercialización de productos corcheros a inicios del siglo XIX: el ejemplo de la empresa "Arxer, Hijo y Cía" (1817-1820)». *Revista de historia industrial*, núm. 24: 163-92.
- ROVIRA, Mar. 2016. «La Guerra del Francès i el poder intrús a Barcelona: conseqüències per a l'entramat urbà i per al seu patrimoni». *Acta/Artis. Estudis d'Art Modern*, núm. 4-5: 139-49.
- ROVIRA, Salvador-J. 2014. «La sortida dels francesos i l'arribada dels exiliats i dels nous tarragonins». A *Tarragona i la Guerra del Francès: Conferències 2012/2013*, 153-64. Tarragona: Fundació Privada Mútua Catalana.
- 2011a. *Història de Tarragona. L'època de les Revolucions*. Lleida: Pagès Editors, vol. 4.
 - 2011b. *Tarragona a la Guerra del Francès (1808-1813)*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
 - 2010. «Els nobles de la ciutat de Tarragona i la Guerra del Francès». *Kesse*, núm. 44: 17-25.
 - 2007. «Tarragona 1814, el retorn». A *Carn!*, núm. 27: 4-13.
 - 2005. «Josep Antoni de Castellarnau, tesorero del Port de Tarragona (1790-1833)». *TAG: Revista del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona*, núm. 38: 10-11.
 - 2003. «Els nobles del Camp de Tarragona al segle XVIII». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 23: 579-89.
 - 1994. «Els Bofarull reusencs no ennoblits (s. XVIII)». *Quaderns d'història tarraconense*, 209-25.
 - 1989a. *La comissió Tarín-Castellarnau (1821)*. Tarragona: l'autor.

- 1989b. *Altafulla (1813-1833)*. Torredembarra: Centre d'Estudis d'Altafulla.
 - 1987. «Epistolari Carlos de España- Josep Francesc Ixart i Pi (1819-1820)». *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 6: 55-86.
 - 1985. «Els orígens de la carretera Tarragona-Lleida: 1804-1820». *Revista Tècnica de la propietat urbana*, núm. 34: 103-16.
 - 1982. «El plet d'Antoni Martí i Franquès amb Lluís Wimpffen (1825-1828)». *Estudis altafullencs*, núm. 6: 39-55.
 - 1979a. «L'educació al corregiment de Tarragona l'any 1816». En *III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, 73-78. Girona.
 - 1979b. «Les esglésies i els rectors d'Altafulla». *Estudis altafullencs*, núm. 3: 91-111.
 - 1974. «La carretera Amàlia». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, 1634-35.
- RUDÉ, George. 2009. *La Multitud en la historia: los disturbios populares en Francia e Inglaterra, 1730-1848*. Salamanca: Siglo XXI.
- RUIZ BERRIO, Julio. 1970. *Política escolar en España en el siglo XIX (1808-1823)*. Madrid: CSIC.
- RUIZ I PABLO, Àngel. 1994. *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758-1847)*. Barcelona: Alta Fulla, Diputació de Barcelona.
- RUIZ ROBLEDO, Agustín. 1984. «La abolición de los señoríos». *Revista de Derecho Político*, núm. 20: 121-49.
- RUIZ TORRES, Pedro. 1985. «Los señoríos valencianos en la crisis del antiguo régimen. Una revisión historiográfica». *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 5: 23-79.
- RUIZ, Pedro. 1994. «L'època de la raó». A *Historia Universal Planeta*, 23-53. Barcelona: Planeta, vol. 9.
- RÚJULA, Pedro. 2014. «Isidoro de Antillón y la represión de los diputados liberales en 1814». *Teruel* 95 (2): 251-65.
- 2011. *Contrarrevolución, realismo y carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.
 - 2010. «A vueltas con la Guerra de la Independencia. Una visión historiográfica del Bicentenario». *Hispania*, núm. 70 (235): 461-92.
- RÚJULA, Pedro; SOLANS, Francisco (eds.). 2017. *El desafío de la revolución. Reaccionarios, antiliberales y contrarrevolucionarios (siglos XVIII y XIX)*. Granada: Comares.
- SAAVEDRA, Pegerto. 2018. «Los monasterios cistercienses gallegos en la etapa final del Antiguo Régimen». *Revista Portuguesa de Historia*, núm. 49: 325-52.
- SABATÉ, Josep M. 1994. «Prensa patriòtica en la Guerra del Francès. Notícia». *Gazeta*, núm. 1: 333-50.
- 1992. *Monges, frares, canonges, capellans i capellanets. Tarragona religiosa a les acaballes de l'Antic Règim*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
 - 1991. «Alguns aspectes il·lustrats del pontificat tarraconense de Mon y Velarde durant el regnat de Carles IV (1804-1808)». A *La España de Carlos IV*, 239-52.
- SAGUER, Enric, i Pere SALA. 1992. «Història i ecologia: Introducció». *Recerques*, núm. 26: 7-13.
- SALA, Josep M. 2005. «El fet teatral a la ratlla de 1800». *Anuari Verdaguier*, núm. 13: 327-53.
- SALAS-VIVES, Pere, i Juana Maria PUJADES-MORA. 2020. «Epidemias y comercio (i)lícito en el sur de Europa: Mallorca, siglo XIX». *Investigaciones de Historia Económica*, núm. 16: 68-77.

- SALDAÑA, José. 2016. «La restauración absolutista y el poder municipal: aproximaciones a 1814 desde el suroeste andaluz». *Trocadero: Revista de historia moderna y contemporánea*, núm. 28: 79-99.
- SALDI, Leticia, i Lucrecia WAGNER. 2013. «Aportes antropológicos a la Historia Ambiental en contextos y estudios latinoamericanos». *Revista Latino-Americana de Historia*, núm. 2 (8): 8-30.
- SALES, Núria. 1983. «Ramblers, traguiners i mules (s.XVIII-XIX)». *Recerques*, núm. 13: 65-81.
- SALORT, Salvador. 2000. «Hacienda local, servicios públicos urbanos e industrialización. El alumbrado público de la ciudad de Alicante: Del Antiguo Régimen al liberalismo (1815-1874)». *Revista de Historia Económica*, núm. 18 (3): 553-83.
- SALVAT I BOVÉ, Juan. 1965. *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense.
- SAN JULIÁN, Francisco Javier. 2003. «El debat sobre la liberalització del comerç de grans al Regne de Navarra al final de l'antic règim». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 46: 171-204.
- SÁNCHEZ ÁLVAREZ, José. 2016. «Exilio y regreso de Fernando VII (1808-1815). Estudio a partir de documentos sobre el duque de San Carlos». Tesis doctoral, UNED.
- SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni. 2018. «La alianza entre el Altar y el Trono. EL obispo de Lérida Pablo Colmenares y la Guerra de los Agraviados o Malcontents (1827)». *Aportes*, núm. 33 (96): 149-81.
- 2015. «En defensa del trono y del altar. La organización de los cuerpos de voluntarios realistas en Lérida». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, núm. 14: 111-49.
 - 2014a. *Els diputats de l'antiga Corona D'Aragó a les Corts de Cadis (1808-1812)*. Lleida: Fundació Ernest Lluch i Pagès.
 - 2014b. «El retorno al Antiguo Régimen. La restauración absolutista de Fernando VII en Lérida (1814-1820)». *Tiempos Modernos*, núm. 28: 1-27.
 - 2014c. «Descristianización y reacción negativa al pago del diezmo en la franja catalana-aragonesa (diócesis de Lérida) durante la quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820)». A *Historia, pasado y memoria en el mundo contemporáneo*. Terol: Instituto de Estudios Turolenses.
 - 2007. *Absolutisme i liberalisme a Lleida. 1814-1828*. Tesis doctoral, UdL.
- SÁNCHEZ DIANA, José Maria. 1967. *Burgos durante el reinado de Fernando VII (1813-1823)*. Burgos: Instituto Fernán González.
- SÁNCHEZ GÓMEZ, Miguel Ángel. 2015. «El trabajo masculino no cualificado en Santander durante el reinado de Fernando VII». Universidad de Cantabria.
- SÁNCHEZ HITA, Beatriz. 2017. «Fernando VII contra los periodistas. Los procesos seguidos por la Comisión de Causas de Estado». *Hispania*, , núm. 77 (256): 375-405.
- 2010. «El Redactor General (1811-1814) de Pedro José Daza o cómo hacer un gran periódico en las Cortes de Cádiz». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 16: 1-49.
- SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. 1999. «El informe del Barón de Boislecote (1827)». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, núm. 28-29: 51-58.
- 1984. «Algunas notas sobre la instrucción pública en España a comienzos del siglo XIX». *Revista de Historia Contemporánea*, núm. 3: 145-50.

- 1981. *Los Cien Mil Hijos de Sant Luís y las relaciones franco-españolas*. Sevilla: Imprenta Raimundo.
- SÁNCHEZ, Alex, i Francesc VALLS. 2017. «La crisis a Catalunya en una etapa de creixement i transició (1680-1840)». *Recerques*, núm. 72-73: 119-70.
- SANET I JOVÉ, Josep M. 2013. «La immigració de la gent del Baix Gaià a Tarragona (1814-1819)». *Estudis altafullencs*, núm. 37: 69-74.
- SANJURJO, Jesús. 2016. «Negros o esclavos. La retórica de la esclavitud en la prensa española del exilio londinense (1818-1825)». *Anuario de Estudios Atlánticos*, núm. 62: 1-14.
- SANTESMASES, Josep. 2020. «Les nevades i gelades “universals” del mes de març de 1796». *Plecs d’història local*, núm. 176: 2-5.
- 2014. «Els centres d’estudis i recerca locals a Catalunya». *Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, núm. 25: 329-47.
- SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. 2020. «Los últimos corregidores y alcaldes mayores de Cataluña, 1823-1836». *Cuadernos de Historia Contemporánea* 42:
- 2019. «Corregidores y alcaldes mayores en Cataluña: ¿Del absolutismo al absolutismo? (1820-1825)». *Revista de Historia Constitucional*, núm. 20: 585-606.
- SANTONJA, José Luis. 1999. «La construcción de cementerios extramuros: un aspecto de la lucha contra la mortalidad en el Antiguo Régimen». *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 17: 33-44.
- SARMIENTO PÉREZ, José. 1991. «Procesos de eclesiásticos liberales en la diócesis de Badajoz (1824-1825)». *Espacio Tiempo y Forma. Serie V, Historia Contemporánea*, núm. 4: 241-52. <https://doi.org/10.5944/etfv.4.1991.2729>.
- SARFIELD, Pedro. 1814. *El general don Pedro Sarsfield presenta a la nación española la vindicta de su honor*. Villanueva: Imprenta de Juan Ignacio Jordi.
- SATORRA, Joan. 1844. *Historia del Il·lustre espanyol Don Guillermo Oliver*. Barcelona: Francisco Sánchez.
- SAUCH, Núria. 2016. «La fi de la Guerra del Francès i el retorn de l’estat absolut. Aspectes polítics i socials a les comarques de l’Ebre». En *200 anys de la fi de la Guerra del Francès a les terres de l’Ebre*, 147-62. Benicarló: Onada Editors.
- 2000. «La disputa pel control municipal a Ulldecona durant els cinc anys previs al Trienni Liberal (1815-1819)». *Rails*, núm. 16: 44-53.
- SEGURA, Antoni. 1989. «Notas en torno a las actividades industriales en Catalunya durante el primer tercio del siglo XIX». *Historia contemporánea*, núm. 2: 37-64.
- 1983. «El mercat de cereals i llegums a Barcelona, 1814-1868». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 14: 177-212.
- SEPULVEDA, Isidro; BULDAÍN, Blanca (coords). s.d. *La Iglesia Española en la crisis del Antiguo Régimen*. Madrid: UNED.
- SERNA, Justo; PONS, Anacleto. 2005. *La historia cultural. Autores, obras, lugares*. Madrid: Akal.
- 2004. «Nota sobre la microhistoria. ¿No habrá llegado el momento de parar?» *Pasado y memoria*, núm. 3: 255-63.
- 2002. «En su lugar. Una reflexión sobre la historia local y el microanálisis». *Prohistoria* 6 (6): 107-26.
- 1993. «El ojo de la aguja ¿De qué hablamos cuando hablamos de microhistoria?» *Ayer*, núm. 12: 93-133.
- SERRA I PALLARÈS, Maribel. 2010. «Les gaianades del XIX». *La Resclosa*, núm. 14: 49-62.

- SERRANO GARCÍA, Rafael. 2001. *El fin del Antiguo Régimen (1808-1868). Cultura y vida cotidiana*. Madrid: Síntesis.
- SERRANO I JIMÉNEZ, Lluís. 2012. «Bans, aigües i drets de propietat en el segle XIX». *Estudis d'Història Agrària* 24 (24): 347-62.
- SERRANO I JIMÉNEZ, Lluís. 2010. «Guerra i poder en terres de frontera (1792-1823)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 51: 445-64.
- SHARPE, Jim. 1993. «Historia desde abajo». A *Formas de hacer historia*. Madrid: Alianza, 38-58.
- SIEFERLE, Rolf Peter. 2001. «Qué es la historia ecológica». A *Naturaleza transformada. Estudios de historia ambiental en España*, Barcelona: Icaria, 31-54.
- SILVA, Luis Pedro. 2020. «Climate and crops in northwest Portugal (1798-1830): A glimpse into the past by the light of two Benedictine diaries». *Historia Agraria*, núm. 82: 99-139.
- SIMAL, Juan Luís. 2017. «“Strange Means of Governing”: The Spanish Restoration in European Perspective (1813-1820)». *Journal of Modern European History* 15 (2): 197-220.
- 2011. «Exilio, liberalismo y republicanismo en el mundo atlántico hispano, 1814-1834». Tesi doctoral, Universidad Autónoma de Madrid.
- SIMÓN PALMER, María del Carmen. 1976. «Faroleros y serenos (notas para su historia)». *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, núm. 12: 183-204.
- SIMÓN TARRÉS, Antonio. 1985. *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*. Barcelona: UAB.
- SIMÓN, Pere. 2002. *L'Arboç segons l'Anton Sans, teixidor de lli. (1807-1836)*. L'Arboç: L'Ajuntament de l'Arboç.
- SIRERA, Carles. 2007. «Quan el futbol no era el rei. Els esports en els espais públics de la ciutat de València, 1875-1909». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 54: 31-46.
- SOLÀ, Àngels. 2017. «Del règim gremial al sistema liberal: llibreters, impressors i velers de Barcelona, 1760-1854». *Barcelona: Quaderns d'Història*, núm. 24: 141.
- 2011. «Las mujeres como partícipes, usufructuarias y propietarias de negocios en la Barcelona de los siglos XVIII y XIX según la documentación notarial». *Historia Contemporánea*, núm. 44: 109-44.
 - 2009. «Mujeres como productoras autónomas en el medio urbano (siglos XIV-XIX)». A *La historia de las mujeres: perspectivas actuales*, 225-67.
 - 2008. «Negocis i identitat laboral de les dones». *Recerques: història, economia, cultura* 56: 5-18.
- SOLA, Ricardo J. 2009. «Poetas, viajeros y soldados británicos en la guerra de la independencia: La sensibilidad romántica». *Teatro: Revista de Estudios Culturales*, núm. 23: 263-89.
- SOLER, Raimon, i Francesc VALLS. 2004. «Les memòries del dissortat Josep Bonastre de Santa Magdalena, pagès de Masquefa (1787-1815)». *Miscellanea Aqualatensia*, núm. 11: 99-128.
- SUÁREZ, Federico. 1972. *Los agraviados de Cataluña*. Pamplona: Universidad de Navarra.
- 1970. *Documentos del reinado de Fernando VII. V L. López Ballesteros y su gestión a frente de la real hacienda*. Pamplona: Universidad de Navarra; CSIC.
 - 1967a. «Martín de Garay y la reforma de hacienda (1817)». En *Documentos del reinado de Fernando VII*. Pamplona: Universidad de Navarra; CSIC.

- 1967b. *Documentos del reinado de Fernando VII. IV Martín de Garay y la reforma de la hacienda (1817)*. Pamplona: Universidad de Navarra; CSIC.
 - 1965. *La crisis política del Antiguo Régimen en España, 1800-1840*. Pamplona: Universidad de Navarra.
 - 1961. «La Real Caja de amortización bajo el ministerio de López Ballesteros (1824-1832)». *Anuario de historia del derecho español*, núm. 31: 235-58.
- SUBIRÁ, José. 1946. *La ópera en los teatros de Barcelona*. Barcelona: Ediciones librería Millá.
- SUERO, Maria Teresa. 1987. *El teatre representat a Barcelona de 1800 a 1833*. Barcelona: Institut del teatre.
- TARRAGÓ, Maria. 1995. *El teatre de les comèdies de Reus: Un exemple de vitalitat ciutadana (1761-1892)*. Tarragona: El Mèdol.
- TELLO, Enric. 1997. «Conflictividad social en el mundo rural catalán, del Antiguo Régimen a la Revolución liberal, 1720-1833». *Historia Agraria*, núm. 13: 89-104.
- 1992. «Renta señorial y renta de la tierra en la última etapa del antiguo régimen en Cataluña». *Noticiero de Historia Agraria* 4 (4): 283-314.
 - 1987. «Pagesos, menestrals i rendistes. Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana (1702-1861)».
- TÉRAN, Fernando de. 1999. *Historia del urbanismo en España III. Siglos XIX y XX. Arte*. Madrid: Cátedra, vol. 3.
- TERRADAS, Ignasi. 2001. «La historia de las Estructuras y la historia de la Vida. Reflexiones sobre las formas de Relacionar la Historia Local y la Historia General». En *Lugares para la historia*, 179-208.
- THOMPSON, E. P. 1989. «Folklore, antropología e historia social». *Historia social*, 81-102.
- 1984. *Tradición, revuelta y consciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*. Barcelona: Crítica.
- THOMSON, James K J. 2011. «Consideracions sobre la indústria cotonera i la seva evolució a Barcelona, 1730-1840». *Barcelona quaderns d'història*, núm. 17: 317-30.
- TIANA FERRER, Alejandro. 1987. «Educación obligatoria, asistencia escolar y trabajo infantil en España en el primer tercio del siglo XX». *Historia de la Educación*, núm. 6: 43-59.
- TINOCO, Jordi. 2000. «Altafulla segons les visites pastorals dels anys 1827 i 1832». *Estudis altafullencs*, núm. 24: 41-48.
- TORRAS, Jaume. 1985. «Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832». A *Historia agraria de la España contemporánea*, 151-73. Barcelona: Crítica.
- 1970. «Societat rural i moviments absolutistes. Nota sobre la guerra dels malcontents (1827)». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 1, 123-130.
 - 1967. *La guerra de los agraviados*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- TORRAS, Josep M. 1983. *Els municipis catalans a l'Antic Règim*. Barcelona: Curial.
- 1974. «Un plet jurisdiccional a les darreries de l'Antic Règim». *Miscellanea Aqualatensia*, núm. 2: 115-37.
- TORREBADELLA, Xavier. 2013. «Del espectáculo acrobático a los primeros gimnasios modernos : una historia de las compañías gimnástico-acrobáticas en la primera mitad del siglo XIX en España». *Aloma: revista de psicología, ciències de l'educació i de l'esport Blanquerna* 31 (31(2)): 67-84.
- TORREMOCHA, Margarita. 2012. «La cotidianeidad forzada de la vida femenina en prisión (siglo XVIII)». A *Vida cotidiana en la España de la Ilustración*, 487-502.

- TOSCANO, Eloísa. 2021. «Las Epidemias y sus medidas sanitarias durante el siglo XIX en la Baja Andalucía». *Iberoamérica Social*, núm. 4: 43-64.
- 2002. «Microhistòria i història social de les institucions. Sobre les relacions poders locals/estat a la Catalunya del segle XIX». *Finestrelles*, núm. 12, 229-233.
 - 1997. *L'estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des del Sarrià (1780-1860)*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- TOSCAS, Eliseu. 1997. *L'estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TRIBÓ, Gemma. 2005. *Enseñar a pensar históricamente. Los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona: Horsori.
- TRIGO, Ricardo et al. 2009. «Iberia in 1816, the year without a summer». *Internacional Journal of Climatology* 29 (1): 99-115.
- URÍA, Jorge. 2013. «Una nueva historia de la alimentación». *Historia Contemporánea*, núm. 48: 33-69.
- 2008. «Sociabilidad informal y semiótica de los espacios. Algunas reflexiones De método». *Studia historica. Historia contemporánea* 26 (2004): 177-212.
- VALENCIANO, Valentí. 2012. *El Trienni Liberal a Mallorca, 1820-1823*. Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears.
- VALLS JUNYENT, Francesc. 2001. «El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana, 1672-1869». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 12: 161-72.
- VALLVERDÚ, Robert. 1987. «Aportació a l'estudi de la milícia urbana de Tarragona durant el setge i assalt del francès (1808-1811) (I)». *Universitas Tarraconensis*, núm. 9: 271-90.
- VALLVERDÚ, Robert. 2019. «La Guerra dels Matiners en Cataluña. Crisis económica y revuelta social». *Aportes*, , núm. 34 (100): 99-121.
- 2013. «La milícia urbana de Tarragona durant el setge del Francès». A *La Guerra del Francès 200 anys després*, 41-52. Tarragona: Publicacions URV.
- VAYO, Estanislao K. 1842. *Historia de la vida y reinado de Fernando VII (III)*. Madrid: Imprenta de Repullés.
- VEIGA, Xosé Ramón. 2017. *Poder e política na Galiza vilega 1790-1833. Provincias de Lugo e Mondoñedo*. Santiago de Compostela: Bolanda.
- VENTAJAS, Fernando i María del Campo POZO. 2000. «La depuración absolutista en los ayuntamientos de Guadix y comarca en el año 1824». *Boletín del Instituto de Estudio «Pedro Suárez»: Estudios sobre las comarcas de Guadix, Baza y Huéscar*, núm. 13: 157-90.
- VENTURAS, José M. 2008. «La provincia de Córdoba de la Guerra de la Independencia al reinado de Isabel II (1808-1833)». Universidad de Córdoba.
- VERA, José Carlos. 2015. «Málaga absolutista. El cuerpo real de voluntarios».
- VICEDO-RIUS, Enric. 2008. «Mercado y precios. El Almudí de Lérida, 1700-1833». *Historia Agraria*, núm. 45: 41-79.
- 1993. «La Conflictividad en las tierras De Lleida en el siglo XVIII. La respuesta campesina a la detracción señorial y la lucha por el acceso a los recursos». *Areas*, núm. 15: 101-11.
 - 1983. «Els preus dels cereals al mercat de Lleida durant la primera meitat del segle XIX». *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 14: 167-76.

- VICENTE, Marta. 2008. «“Comerciar en femení”». La identitat de les empresàries a la Barcelona del segle XVIII». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 56: 47-59.
- Viguera Ruiz, Rebeca. 2014. «La restauración absolutista de 1814 en los rotativos estadounidenses. Imagen de una decepción». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 36 (0).
- VILA, Pep. 1995. «Notes sobre antigues representacions teatrals a les comarques gironines». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. XXXV (35): 237-326.
- VILAR, Juan Bautista. 2006. *La España del exilio: las emigraciones políticas españolas en los siglos XIX y XX*. Madrid: Síntesis.
- VILAR, Pierre. 1986. *Catalunya dins de l'Espanya Moderna. Les transformacions agràries del segle XVIII català*. Barcelona: Edicions 62.
- VILLACORTA, Francisco. 1989. *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo XIX, 1813-1823*. Madrid: Siglo XXI.
- VINAIXA, Joan R. 2003. *El Trienni Constitucional al partit de Tortosa (1820-1823): aproximació històrica*. Valls: Cossetània.
- 1998. *La PostGuerra del Francès i la revolta reialista de 1822 a l'Ebre*. Barcelona: Columna.
- VIRGILI, Maria A. 2004. «La música religiosa en el siglo XIX español». *Revista Catalana de Musicologia*, núm. 2: 181-202.
- VITA PROUPECH, Sergio Fabián. 2004. «Sobre el problema de la enseñanza de las Humanidades en la Educación Secundaria». *Didáctica (Lengua y literatura)* 16: 251-69.
- WAGNER, Sebastian, i Eduardo ZORITA. 2005. «The influence of volcanic, solar and CO2 forcing on the temperatures in the Dalton Minimum (1790-1830): A model study». *Climate Dynamics*, núm. 25 (2-3): 205-18.
- WEBB, Patrick. 2002. «Emergency Relief during Europe's Famine of 1817 Anticipated Crisis- Response Mechanisms of Today». *The Journal of Nutrition*, núm. 132 (7): 2092-95.
- WHITE, Hayden. 1992. *EL contenido de la forma. Narrativa, discurso y representación histórica*. Barcelona: Paidós.
- ZARAGOZA, Ernest. 1999. «Recuperació dels convents gironins després de la Guerra del Francès». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 40: 257-86.
- ZOZAYA, María. 2014. «Prisioneros españoles en la Francia napoleónica. El modelo positivo de los espacios de cautiverio de los suboficiales, a través del diario de José Mª Román (1808-1900)». *Trocadero*, núm. 26: 75-106.
- ZULUAGA, Francisco U. 2006. «Unas gotas: Reflexiones sobre la historia local». *Historia y espacio*, núm. 27: 113-28.

